

**TRAVMATİK YAŞAM OLAYLARININ
HABERLEŞTİRİLMESİNDE
YAYIN İLKELERİNİN
BELİRLENMESİ**

Doktora Tezi

Hande ÖZGENCAY

Eskişehir 2023

**TRAVMATİK YAŞAM OLAYLARININ HABERLEŞTİRİLMESİNDE
YAYIN İLKELERİNİN BELİRLENMESİ**

Hande ÖZGENCAY

DOKTORA TEZİ

**Basın ve Yayın Anabilim Dalı
Danışman: Prof. Dr. Gülsün KURUBACAK
İkinci Danışman: Doç. Dr. Alaaddin Faruk PAKSOY**

**Eskişehir
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ocak 2023**

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Hande ÖZGENCAY'ın "TRAVMATİK YAŞAM OLAYLARININ HABERLEŞTİRİLMESİNDE YAYIN İLKELERİNİN BELİRLENMESİ" başlıklı tezi .../.../2023 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca, Basın ve Yayın Anabilim Dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

<u>Unvanı Adı Soyadı</u>	<u>İmza</u>
Üye (Tez Danışmanı) : Prof. Dr. Gülsün KURUBACAK
Üye : Prof. Dr. Nuray GÖKÇEK KARACA
Üye : Prof. Dr. Simber Rana ATAY
Üye : Prof. Dr. T. Volkan ÜZER
Üye : Doç. Dr. Buket KARATOP

	Enstitü Müdürü

ÖZET

TRAVMATİK YAŞAM OLAYLARININ HABERLEŞTİRİLMESİNDE YAYIN İLKELERİNİN BELİRLENMESİ

Hande ÖZGENCAY

Basın ve Yayın Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ocak 2023

Danışman: Prof. Dr. Gülsün KURUBACAK

(İkinci Danışman: Doç. Dr. Alaaddin Faruk PAKSOY)

Bu çalışmanın temel amacı Türkiye’de travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde travma haberciliği bağlamında yayın ilkelerinin belirlenmesidir. Çalışmada ilkelerin belirlenmesine yönelik olarak uluslararası gazetecilik alanında yayınlanmış travmatik yaşam olaylarının haberleştirmesine yönelik kılavuzlar referans alınmıştır. Haberleştirme kılavuzları doküman analizi tekniğiyle analiz edilerek referans temalar belirlenmiştir. Türkiye’de ilkelerin belirlenmesine yönelik olarak öngörünün oluşturulması doğrultusunda Eco-Delphi Tekniğiyle uzman panelistlerden üç oturumda veri toplanmıştır. Doküman analizi temaları ve Eco-Delphi Tekniğiyle toplanan ifadeler doğrultusunda ilkelerin belirlenmesine yönelik olarak ikili karşılaştırma matrisi kullanılmıştır. Travma haberciliği yaklaşımı bağlamında tema ve ilgili ölçütlerin birbirlerine göre önem derecelerinin belirlenmesine yönelik olarak alan uzmanlarının görüşleri alınmıştır. İkili karşılaştırma düzeyinde ulaşılan verilerin analizi, yapay zekâ tekniklerinden bulanık mantıkla çok kriterli karar verme tekniklerinden Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) bir arada kullanılarak yapılmıştır. Klasik Delphi tekniğinde uzlaşa sağlanan ve sağlanamayan ifadeler Eco-Delphi Tekniğine uygun olarak analiz edilmiştir. Böylece, Türkiye’de travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde yayın ilkelerinin belirlenmesine ilişkin bir öngörü de oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimler: Travma haberciliği, yayın ilkeleri, doküman analizi, bulanık mantık, çok kriterli karar verme, Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP), Eco-Delphi, Klasik Delphi

ABSTRACT

DETERMINATION OF PUBLISHING PRINCIPLES IN THE REPORTING OF TRAUMATIC LIFE EVENTS

Hande ÖZGENCAY

Department of Press and Publishing

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, January 2023

Supervisor: Gülsün KURUBACAK, Ed. D.

Co-Supervisor: Alaaddin Faruk PAKSOY, Ph. D.

The main purpose of this study is to determine the publishing principles in the context of trauma journalism in the reporting of traumatic life events in Turkey. In this study, the guidelines for reporting traumatic life events published in the field of international journalism were taken as reference for determining the principles. The reporting guidelines were analyzed through document analysis technique and reference themes were identified. In Türkiye, data was collected from expert panelists in three sessions with the Delphi Technique in order to create a foresight for determining the principles. In line with the themes of document analysis and the statements collected through the Delphi Technique, a pairwise comparison matrix was used to determine the principles. In the context of the trauma journalism approach, the opinions of field experts were taken to determine the importance of the themes and related criteria relative to each other. The data obtained in the pairwise comparison matrix was analyzed by using fuzzy logic, one of the artificial intelligence techniques, and Analytic Hierarchy Process (AHP), one of the multi-criteria decision-making techniques, together. The statements that were agreed and disagreed in the classical Delphi technique were analyzed in accordance with the Eco-Delphi Technique. Thus, a prediction has also been made regarding the determination of broadcasting principles in the reporting of traumatic life events in Türkiye.

Keywords: Trauma journalism, publishing principles, document analysis, fuzzy logic, multi-criteria decision-making technique, Analytic Hierarchy Process (AHP), Eco-Delphi, Classical Delphi

ÖNSÖZ

İnsan kaynaklı veya doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olayları insan yaşamının merkezindedir. Travmatik olan özelerde bireyler veya toplumun birden fazla üyesini kapsayan deneyimleri içermekte, kitle iletişim araçlarının gelişen teknolojisiyle birlikte haber olarak tüm dünyaya yayılmaktadır. Bu iletişim sürecinde travmatik olanın medya aracılığıyla sunumunda habercilik uygulamaları daha önem kazanmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye’de travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde travma haberciliği bağlamında yayın ilkelerinin belirlenmesine ilişkin bir öngörü de oluşturulmuştur.

Çalışmanın başından itibaren fikirleri ve yönlendirmeleriyle beni her zaman destekleyen Danışmanım Prof. Dr. Gülsün KURUBACAK’a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Çalışma sürecinde bilgi ve deneyimlerini paylaşarak çalışmamın gelişmesine katkı sunan İkinci Danışmanım Doç. Dr. Alaaddin Faruk PAKSOY ile Prof. Dr. Nuray GÖKÇEK KARACA ve Prof. Dr. Simber Rana ATAY’a teşekkür ederim. Çalışmanın analiz süreçlerinde değerli vaktini bana ayırarak desteğini sunan Doç. Dr. Buket KARATOP’a da teşekkür ederim. Veri toplama sürecinde mesleki yoğunluklarına rağmen zaman ayırıp çalışmaya desteklerini sunan panelistlere de değerli görüşlerini paylaştıkları için teşekkür ederim.

Doktora tez sürecimde gösterdiği sabır ve anlayışla en büyük desteği sunan oğlum Kuzey Mert Demiroğlu’na gönülden teşekkür ediyorum. Ailemin değerli üyeleri, ablam Gözde Üçer ile yeğenlerim Duru ve Ozan’a, uzakta olsak da her zaman yanımda olduklarını hissettiren Halam Feride Tanju Özgencay ve sevgili kuzenim Kadir Onur Akyurt’a da teşekkür ederim. Bu süreçte dostluklarıyla her zaman yanımda olan Özüm Köroğlu ve Özlem Soydan Oktay’a canı gönülden teşekkürlerimi sunuyorum. Son olarak hayatımın şekillenmesine yöne veren sevgili annem ve babam... Siz bu dünyadan gitseniz de desteğinizin her zaman benimle olduğunu biliyorum. Bu çalışmanın her anında varlığınızla beni onurlandırdığınız için teşekkür ederim.

31/01/2023

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmamın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

.....

(İmza)

Hande ÖZGENCAY

STATEMENT OF COMPLIANCE WITH ETHICAL PRINCIPLES AND RULES

I hereby truthfully declare that this thesis is an original work prepared by me; that I have behaved in accordance with the scientific ethical principles and rules throughout the stages of preparation, data collection, analysis and presentation of my work; that I have cited the sources of all the data and information that could be obtained within the scope of this study, and included these sources in the references section; and that this study has been scanned for plagiarism with “scientific plagiarism detection program” used by Anadolu University, and that “it does not have any plagiarism” whatsoever. I also declare that, if a case contrary to my declaration is detected in my work at any time, I hereby express my consent to all the ethical and legal consequences that are involved.

.....
Hande ÖZGENCAY

TABLolar DİZİNİ

Sayfa

Tablo 1. Travma tanımındaki değişimler ve yorumu. (Çolak vd., 2010, s. 24)'de yer alan Tablo 1'den alınmıştır.	23
Tablo 2. Travmatik yaşam olayları nitelikleriyle haber değer ölçütleri karşılaştırması.....	49
Tablo 3. Haberlere konu olan travmatik yaşam olayları	51
Tablo 4. Travma haberciliği paydaşları	62
Tablo 5. Birinci Dizey	78
Tablo 6. İkinci Dizey	88
Tablo 7. Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesine ilişkin kılavuz yayınlayan kurum, kuruluş ve projeler.....	100
Tablo 8. Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesine ilişkin araştırma doküman analizine dahil edilen kılavuzlar.....	102
Tablo 9. Araştırma katılımcıları (Delphi Panelistleri)	108
Tablo 10. Araştırma kuramsal temel bileşenleri ile doküman analizi temaları dizeyi	110
Tablo 11. Delphi Tekniği ile yapılan ilk tur görüşmelerde katılımcılara yöneltilen görüşme soruları.....	113
Tablo 12. Görüşme gözlem formu	114
Tablo 13. Doküman Analizi Numaralandırma Tablosu.....	117
Tablo 14. Araştırma amacı ve alt amaçları bağlamında belirlenen doküman analizi kategorileri.....	119
Tablo 15. Kategorilere göre belirlenen temalar	121
Tablo 16. Doküman analizinde belirlenen temalar	122
Tablo 17. Analiz Tablosu.....	125
Tablo 18. İkili Karşılaştırma Formu (Kategori).....	126
Tablo 19. İkili Karşılaştırma Formu (Temalar).....	126
Tablo 20. Eco-Delphi analizi sıralaması	289

ŞEKİLLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 1. Durum çalışması tipleri (Yin, 2018, s. 84).....	92
Şekil 2. Çalışmanın araştırma modeli.....	92

KISALTMALAR DİZİNİ

- APA** : Amerikan Psikiyatri Birliği
- AST** : Akut Stres Tepkisi
- DSM-5** : The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders/Mental Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı
- DSÖ** : Dünya Sağlık Örgütü
- TGC** : Türkiye Gazeteciler Cemiyeti
- TPD** : Türkiye Psikologlar Derneği
- TSSB** : Travma Sonrası Stres Bozukluğu

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vi
TABLolar DİZİNİ.....	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	ix
KISALTMALAR DİZİNİ	x
İÇİNDEKİLER	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. Sorun	1
1.2. Önem.....	6
1.3. Sınırlılıklar (Kapsam)	9
1.4. Tanımlar	11
2. ALANYAZIN.....	13
2.1. Travma kavramına ilişkin genel çatı.....	13
2.1.1. Ruhsal bozulmalara sebep olan travmatik yaşam olayları.....	29
2.1.1.1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olayları	31
2.1.1.2. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olayları.....	33
2.1.2. Boyutsal bağlamda travma türleri	33
2.1.2.1. Duygusal/Psikolojik travma.....	34
2.1.2.2. Toplu yaşanan travma (Collective trauma)	36
2.1.2.3. Kültürel travma	36
2.1.3. Travma sonrası oluşan ruhsal rahatsızlıklar	38
2.1.3.1. Akut Stres Tepkisi (AST)	43
2.1.3.2. Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB).....	44
2.2. Haber-Travma ilişkisi	46
2.2.1. Travma haberinin konuları	50
2.2.1.1. Doğal yolla oluşan travmatik yaşam olaylarında habercilik .	52

2.2.1.2. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında habercilik	53
2.2.2. Travma haberciliği.....	57
2.2.3. Travma haberciliğine taraf olan paydaşlar	62
2.2.3.1. Travma haberciliği paydaşlarından medya profesyonelleri .	62
2.2.3.2. Travmatik yaşam olayına maruz kalanlar.....	70
2.2.3.3. Travma haberciliği paydaşlarından hedef kitle	74
2.3. Çalışma Kuramsal Çerçevesi	77
2.3.1. Bellek çalışmaları	79
2.3.1.1. Travma ve bellek çalışmaları	79
2.3.2. Stres-tepki kuramı	83
2.3.3. Ahlaki gelişim kuramı	86
3. YÖNTEM	91
3.1. Araştırma Modeli.....	91
3.2. Araştırma Deseni	93
3.3. Araştırma Alanı ve Katılımcılar	94
3.4. Araştırmanın Veri Toplama Araçları ve Analizi.....	97
3.4.1. Veri Toplama Araçları	97
3.4.1.1. Yazılı Dokümanların Toplanması (Travmatik Yaşam Olaylarının Haberleştirilmesine İlişkin Kılavuzlar)	97
3.4.1.2. Eco-Delphi Tekniği.....	106
3.4.1.2.1. Eco-Delphi Tekniği ile yapılan görüşmelerde katılımcılara sorulan sorular	109
3.4.1.3. Doğrudan gözlemler ve katılımcı notları.....	113
3.4.2. Araştırma Verilerinin Analiz Süreci.....	114
3.4.2.1. Yazılı dokümanların analizi (Travmatik Yaşam Olaylarının Haberleştirilmesine İlişkin Kılavuzlar).....	114
3.4.2.1.1. Haberleştirme kılavuzlarına “numara” verilmesi	115
3.4.2.1.2. Haberleştirme kılavuzlarında içerik analizi uygulanacak sayfaların belirlenmesi.....	115

3.4.2.1.3. Verilerin kodlanması.....	115
3.4.2.1.4. İçeriklerin araştırma amacı ve alt amaçlar bağlamında kategorilere ayrılması.....	116
3.4.2.1.5. Kategorilere ayrılan metinlerde benzer temaların tespit edilmesi	116
3.4.2.1.6. Belirlenen temaların başlıklandırılması.....	116
3.4.2.2. Eco-Delphi Tekniği Görüşmelerinin Analizi	122
3.4.2.3. Eco-Delphi AHP ve Bulanık AHP Analizi	124
3.4.2.4. Doğrudan Gözlemlerin ve Araştırmacı Notlarının Analizi .	127
3.5. Araştırmanın İnanırlığı:	127
3.6. Araştırmacının İnanırlığı:	128
3.7. Araştırmanın güçlü ve zayıf yönleri	129
4. BULGULAR VE YORUM	130
4.1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular.....	131
4.1.1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştiren medya profesyonellerine ilişkin bulgular	131
4.1.1.1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştirmede editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular	132
4.1.1.1.1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştirmede editörlerin travma farkındalığına ilişkin bulgular	132
4.1.1.1.2. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında editörlerin haber toplama sürecinde uyması gerekenlere ilişkin bulgular.....	135
4.1.1.1.3. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında editörlerin haber içeriklerinde uyması gerekenlere ilişkin bulgular	136

4.1.1.1.4. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının ruh sağlığı üzerindeki etkileri ve önlemlere ilişkin bulgular	136
4.1.1.2. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştirmede muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular.....	139
4.1.1.2.1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirin travma farkındalığına ilişkin bulgular	139
4.1.1.2.2. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında haber toplama sürecinde muhabirlerin uyması gerekenlere ilişkin bulgular.....	155
4.1.1.2.3. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında maruz kalanlardan bilgi toplamada muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular	157
4.1.1.2.4. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında muhabirlerin haber içeriklerinde uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular	159
4.1.1.2.5. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olayları haberlerinde destekleyici örnek içeriklere ilişkin bulgular	160
4.1.1.2.6. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında haber kaynaklarına ilişkin bulgular.....	161
4.1.1.2.7. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında görsellere yönelik uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular	162
4.1.1.2.8. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında muhabir ruh sağlığına ilişkin bulgular	168
4.1.1.3. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarına maruz kalanlara ilişkin bulgular	172

4.1.1.3.1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın çocuklar ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular.....	172
4.1.1.3.2. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular.....	177
4.1.1.3.3. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalanlar/kurtulanların yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular.....	182
4.1.1.4. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hedef kitleye ilişkin bulgular	183
4.2. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular.....	185
4.2.1. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştiren medya profesyonellerine ilişkin bulgular	185
4.2.1.1. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular.....	185
4.2.1.1.1. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde editörlerin travma farkındalığına yönelik ilkelere ilişkin bulgular.....	185
4.2.1.1.2. İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde editörlerin haber içeriklerinde uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular	193
4.2.1.1.3. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde maruz kalanlara yönelik editörlerin uyması önerilen ilkelere ilişkin bulgular	194

4.2.1.1.4. İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde haber kaynaklarına yönelik editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular	195
4.2.1.1.5. İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarında görsellere yönelik editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular	195
4.2.1.1.6. İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde sosyal medya kullanımına yönelik editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular.....	196
4.2.1.1.7. İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde medya profesyonelleri ruh sağlığına yönelik editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular	197
4.2.1.2. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular	199
4.2.1.2.1. İnsanın kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirlerin travma farkındalığına yönelik uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular	199
4.2.1.2.2. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olayları haberlerine konu olan olayların tanımlanmasına ilişkin bulgular	200
4.2.1.2.3. İnsanın kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinin önemine ilişkin bulgular	209
4.2.1.2.4. İnsanın kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinin zorlayıcı olan yönlerinde muhabirlerin uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular.....	210

4.2.1.2.5. İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde olay türü özelinde uzmanlaşmaya yönelik uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular	210
4.2.1.2.6. İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabir rol ve sorumluluklarına yönelik uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular	212
4.2.1.2.7. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde etiğe yönelik muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular.....	218
4.2.1.2.8. İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirin haber sürecinde uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular.....	220
4.2.1.2.9. İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarında alanda görevli muhabirlerin güvenliğine yönelik uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular	222
4.2.1.2.10. İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirlerin haber toplamaya yönelik uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular...	224
4.2.1.2.11. İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabir ruh sağlığına yönelik uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular.....	250
4.2.2. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde maruz kalanlara ilişkin bulgular	254
4.2.2.1. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde mağdur ve kurbanın çocuk ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular	254

4.2.2.2. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın yetişkin olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular	257
4.2.2.3. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalan/kurtulanların yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular	282
4.2.2.4. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hedef kitleye yönelik uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular	283
4.3. Eco-Delphi Analizine ilişkin bulgular ve yorum	288
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	325
5.1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar	326
5.1.1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştiren medya profesyonellerine ilişkin sonuçlar	327
5.1.1.1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştirmede editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar	327
5.1.1.2. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştirmede muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar	330
5.1.2. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarına maruz kalanlara ilişkin sonuçlar	338
5.1.2.1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın çocuklar ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar	338
5.1.2.2. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar	340
5.1.2.3. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalanlar/kurtulanların yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar	343

5.1.3. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hedef kitleye ilişkin sonuçlar	343
5.2. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar	344
5.2.1. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde medya profesyonellerinin uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar	344
5.2.1.1. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar	344
5.2.1.2. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar	349
5.2.2. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde maruz kalanlara ilişkin sonuçlar	355
5.2.2.1. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde mağdur ve kurbanın çocuk ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar	355
5.2.2.2. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın yetişkin olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar	356
5.2.3. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hedef kitleye yönelik uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar	358
5.3. Eco-Delphi Sonuçlar	359
6. ÖNERİLER.....	362
6.1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler	363
6.1.1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştiren medya profesyonellerine ilişkin öneriler	363

6.1.1.1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştirmede editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler	364
6.1.1.2. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştirmede muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler.....	366
6.1.2. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarına maruz kalanlara ilişkin öneriler	373
6.1.2.1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın çocuklar ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler	373
6.1.2.2. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler	374
6.1.2.3. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalanlar/kurtulanların yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler.....	375
6.1.3. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hedef kitleye ilişkin öneriler	375
6.2. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler	376
6.2.1. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde medya profesyonellerinin uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler	376
6.2.1.1. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler.....	376
6.2.1.2. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler.....	379
6.2.2. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde maruz kalanlara ilişkin öneriler	383

6.2.2.1. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde mağdur ve kurbanın çocuk ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler	383
6.2.2.2. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın yetişkin olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler	383
6.2.2.3. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalan/kurtulanların yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler	384
6.2.3. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hedef kitleye yönelik uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler	384
KAYNAKÇA	385
EKLER	406

1. GİRİŞ

1.1. Sorun

Travma insanlık tarihi kadar eskidir. Travmatik yaşam olaylarının haber olarak sunumunun tarihi de oldukça geçmişe dayanmaktadır. Travma haberciliği savaş, terör, istismar, şiddet, cinayet vb. yaşam deneyimlerinin hassas bir biçimde sunulması gerektiğini ortaya koyan bir yaklaşımdır (Anderson ve Bourke, 2020, s. 233). Birey yaşamlarını ruh sağlığı bağlamında etkileyen travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde bilinen gazetecilik uygulamaları ve mesleki etik ilkelerine ek olarak belirgin bir ahlaki gelişim de önemli bir gerekliliktir. Masse (2011, s. 7)'nin de ifadesiyle birey yaşamlarında stres oluşturan bu türden yaşam deneyimlerinin haberleştirilmesine ilişkin bakış açısı 21. yüzyılın başlarından itibaren bir değişim sürecine girmiştir. Değişim süreci mesleki etik ilkelere eklenen düzenlemeleri içermektedir.

Travma haberciliğinde yaşanan bu değişim sürecine önderlik eden Dart Gazetecilik ve Travma Merkezi de “suç, aile içi şiddet, doğal afetler, kazalar, savaş ve soykırım, şiddeti de kapsayan travmatik olayların sorumlu ve güvenilir bir şekilde haberleştirilmesinin çağdaş gazetecilik adına zorlu bir durum” olduğunu ifade etmektedir (<https-1>, 2021); çünkü travma haberi, olayın yaşandığı durum ve koşullarda orada bulunmayan bireyler için, travmatik bir olayın ne anlama geldiğinin ilk kez duyurulmasını ve bireylerin bu olayı anlamlandırabilmelerini sağlamaktadır (Brayne, 2007, s. 1). Dolayısıyla, travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde travmanın kapsamı ve sunumunda da çağdaş yaklaşımların tanımlanması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Travma haberinin de kapsamını oluşturan travmatik yaşam olayları ruh sağlığı bağlamında “kişinin kendisi ya da yakınlarının yaşamını; bedensel, ruhsal bütünlüğünü tehdit eden ya da böyle algılanan (Bakırcıoğlu, 2012, s. 1306)” yaşam deneyimleri olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, travmatik yaşam olayları doğal ve insan kaynaklı gerçekleşen olmak üzere iki grupta sınıflandırılabilir. Doğal yolla gerçekleşen travmatik yaşam olayları; deprem, sel, kasırga, salgın hastalıklar gibi kendiliğinden gerçekleşen, zamanı önceden bilinmeyen ve durdurulması mümkün olmayan durumlardır. İnsan

kaynaklı gerçekleşen travmatik yaşam olaylarıysa; savaş, trafik kazaları, terör, istismar, tecavüz, birinin öldürülmesi, işsizlik, erken (istenmeyen) emeklilik, boşanma, dul kalma, engellilik gibi durumlardır.

Travmatik yaşam olayları, birey ve hatta olayın boyutuna göre toplumsal olarak geniş kitlelere yayılan etkilenmeye, aynı zamanda da korku, endişe, panik, çaresizlik gibi duygusal tepkilere sebep olmaktadır. En yaygın travma belirtileriyse yeniden yaşama, kaçınma, artmış uyarılma ile günlük hayatı devam ettirmekte güçlütür (Kahil ve Palabıyıkoglu, 2018, s. 59). Bireyler sadece kendileri yaşadıklarında değil, başka birinin yaşantısında deneyimlediği travmatik olaya tanıklık ederek de travma belirtileri gösterebilir (Cohen 2017, s. 461). Yaşanan travmatik bir olayın ardından, bilgi almaya dönük davranışlar da benzer psikolojik belirtilerin ortaya çıkmasında etkilidir. Bireyler, yaşanan travmatik bir olayı izleyerek, dinleyerek ve okuyarak, kısaca olaya maruz kalarak da doğrudan yaşayanla benzer deneyimler gösterebilmektedir (Bauwens ve Tosone, 2010, s. 499). Bu noktada maruz kalma ilkyardım ekipleri, güvenlik görevlileri, gönüllü katılımcılar ve gazeteciler gibi yaşanan travmatik olayın sonrasında şahitlik edenler olarak sıralanırken, bilgi edinme gereksinimi nedeniyle olayları medyadan takip edenlerde de benzer belirtilerin ortaya çıktığı gözlemlenmektedir.

Bu bağlamda, travmatik yaşam olaylarının haber olarak sunumunda üç paydaştan söz etmek mümkündür (Hight ve Smyth, 2003, s. 2-3): Bunlardan ilki travmatik yaşam olayını yayıncı aracılığıyla hedef kitleye ulaştırmakta görevli olan *muhabir ve editörler*; ikincisi travmatik yaşam olayına maruz kalarak habere konu olan ya da kaynaklık eden *mağdur, kurban, hayatta kalanlar ve onların yakınları*; son olarak da olayı hiç deneyimlemeden yalnızca medya aracılığıyla izleyerek ya da okuyarak bilgi alan *hedef kitledir*.

Bireysel olarak yaşanan; ancak, toplum içerisinde fazla sayıda insanı da ilgilendiren ya da toplumun büyük kesimini kapsayan travmatik yaşam olaylarında en temel bilgi kaynağı olan medya, olayın doğru sunulması, olaya ilişkin doğru bilgilerin kamuoyuyla paylaşılması, alınması gereken önlemlerin hatırlatılması, yardım çağrılarını, olaya karışan kişilere ilişkin doğru bilginin sunulması gibi sorumlulukları taşımaktadır (Keats, 2012, s. 338). Öte yandan; medya, travmatik olayların hedef kitleye (okuyucu/izleyiciye)

ulaştırılma sürecinde, birey ruh sağlığını tehdit eden/edebilecek durumlardaki yayınları noktasındaysa eleştirilmektedir (Atalay, 2017, s. 22; Bauwens ve Tosone, 2010, s. 500; Bayram vd., 2018, s. 181; May ve Wisco, 2016, s. 233).

Travma ile ilgili olarak ikincil travma, üstlenilmiş travma, travma sonrası stres bozukluğu, benlik sunumu, benlik bölünmesi, bağımlılık, kaygı bozuklukları, depresyon, bireylerde şiddet eğilimi vb. konular çerçevesinde yürütülen çalışmalar, medyanın maruz bırakma yoluyla ruh sağlığını farklı biçimlerde etkilediğini göstermektedir (Atalay, 2017, s. 24; Bayram vd., 2018, s. 181; Blackman ve Walkerdine, 2001; Duyan Çamurdan, 2007, s. 26; Güleç vd., 2012, s. 119; Gürdil, 2014, s. 4; May ve Wisco, 2016, s. 236; Özpınar, 2014, s. 10).

Medyada travmatik yaşam olayları sıklıkla haber içeriklerine konu oluşturmaktadır (Özpınar, 2014, s. 10). Gazete, televizyon ve sosyal medya üzerinden yayınlanan haber içeriklerinde en fazla işlenen travmatik yaşam olayları; savaş, terör, cinsel ya da fiziksel saldırı, trafik kazaları, yaşamı tehdit eden hastalıklar, ani kayıplar, deprem, sel, kasırga gibi doğal afetlerdir. Bireyler gündelik yaşamlarında isteyerek ya da istemeyerek defalarca kez medyada yer alan travmatik yaşam olaylarına, ardından olayın yaşandığı yerdeki görüntülere, fotoğraflara, videolara maruz kalmaktadır.

Psikolojik ruh hastalıkları tanılama kitabı DSM-5 (The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders/Mental Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı)'te medya içerikleri, travma yaratıcı bir kaynak olarak kabul edilmezken, özellikle 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de yaşanan terör saldırıları ve takip eden yıllarda dünyada yaşanan travmatik yaşam olayları üzerine iletişim ve psikoloji alanlarında yürütülen çalışmalarsa medya yoluyla insanların TSSB (Travma Sonrası Stres Bozukluğu) ve benzeri ruhsal sorunlar yaşayabildiklerini göstermektedir (Atalay, 2017, s. 24; Blackman ve Walkerdine, 2001; May ve Wisco, 2016, s. 236; Pinchevski, 2016, s. 51). Bu bağlamda, travmatik olayların medyada yer almasının ardından bireyler üzerinde bıraktığı psikolojik etkiler, haberleştirme aşamasında medya profesyonellerinin travmatik olaya ve olayı yaşayanlara yaklaşımları gibi konular önem kazanmaktadır. Türkiye'de bu bağlamda yürütülen medya okuryazarlığı, akıllı işaretler gibi uygulamalarsa sınırlı ve yeterli düzeyde değildir (Özonur, 2016, s. 228). Aynı zamanda konusu travmatik yaşam olayları

olan haber içeriklerinin hazırlanması aşamasında içeriğe maruz kalanların ruh sağlığını da korumaya yönelik medya profesyonellerinin yararlanabileceği yayınlar da alanyazında yer almamaktadır.

Uluslararası alandaysa konusu travmatik yaşam olayları olan haberlerin yazımına ilişkin kapsamlı bir biçimde hem medya profesyonellerine hem de gazetecilik öğrencilerine yönelik çalışmalar yürütülmektedir (<https-1>, 2021). Travmatik olayların sunumuna ilişkin psikoloji, psikiyatri ve medya profesyonellerini bir araya getirerek Columbia Üniversitesi Gazetecilik Bölümü bünyesinde oluşturulan Dart Gazetecilik ve Travma Merkezi, travma ve gazetecilik bağlamında araştırmaları yürüten uluslararası bir eğitim platformu olarak travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde destek hizmeti sunan bir kuruluştur. Bu merkez ve yayınlarının dışında uluslararası düzeyde başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere habercilikte travma farkındalığının artırılmasına yönelik olarak gazetecilik okullarında verilen dersler (Masse, 2011, s. 7), deneyimli gazeteciler ve eğitmenler tarafından yapılan yayınlar (Cote ve Simpson, 2000, s. 1) yürütülen diğer etkinliklerdir.

Diğer yandan travma, yalnızca yaşanan bir olaya işaret etmemekte, bireyleri ve toplumları büyük ölçüde etkileyen yıkıcı bir olayın ardından tekil ya da çok sayıda insanın psikolojik olarak yaşadıklarını da tanımlamaktadır (Beske, 2012, s. 132). Bu anlamda travmatik bir olay sunumu, kimi zaman olayın kendisinden bile daha önemli bir konuma yerleşmektedir.

Yukarıdaki açıklamaların çerçevesinde Türkiye’de medyanın bireyler üzerinde yarattığı psikolojik etkiler bağlamında travmatik olayların haber yapılması esnasında uyulması gereken ilkeler, medya profesyonelleri ve gazetecilik öğrencilerinin uzmanlaşması ve bu konulara ilişkin yaklaşımların belirlenmesi uzun dönemde medya etkileri bağlamında araştırılması gereken bir alan olarak değerlendirilebilir.

Travmatik olayların haber olarak sunumunun, belirli ilkeler doğrultusunda yapılması birey ve içinde yaşadığı toplumun psikolojisi bağlamında önem taşımaktadır. Özellikle aynı coğrafya üzerinde yaşayan ve çok sayıda bireyi aynı anda etkileme oranına sahip olayların sunumu esnasında uyulması gereken travma haberciliğinin ilkelerinin

belirlenmesi hem medya profesyonelleri hem olayı yaşayan kurbanlar hem de toplumun olaydan dolayı olarak etkilenen bireyleri açısından büyük önem taşımaktadır.

Sonuç olarak travmatik yaşam olaylarının ardından medyada yer alan haber içeriklerinin birey ruh sağlığı üzerinde bıraktığı etkiler bağlamındaki tartışmalar doğrultusunda Türkiye’de de bu tür içeriklerin haberleştirilmesinde uyulması gereken yayın ilkelerinin belirlenmesi önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda tartışılanların çerçevesinde, “Türkiye’de travma haberciliği bağlamında travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken yayın ilkelerinin belirlenmesi bu çalışmanın genel amacını oluşturmaktadır.

1.1. Amaç

Türkiye’de travma haberciliği bağlamında travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken yayın ilkelerinin belirlenmesi bu çalışmanın genel amacını oluşturmaktadır. Bu araştırma bağlamında yukarıda belirlenen genel amaç doğrultusunda aşağıda verilen alt amaçlar tartışılacaktır:

1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelerin belirlenmesi

1.1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştiren medya profesyonelleri bağlamında:

1.1.1. Editörlerin uyması gereken ilkelerin belirlenmesi

1.1.2. Muhabirlerin uyması gereken ilkelerin belirlenmesi

1.2. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarına maruz kalanlar bağlamında:

1.2.1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın çocuk ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelerin belirlenmesi

1.2.2. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelerin belirlenmesi

1.2.3. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalanlar/kurtulanların çocuklar ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelerin belirlenmesi

1.2.4. *Doğal yollarla oluşan* travmatik yaşam olaylarında *hayatta kalanlar/kurtulanların yetişkinler* olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelerin belirlenmesi

1.3. *Doğal yollarla oluşan* travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde *hedef kitleye* ilişkin uyulması gereken ilkelerin belirlenmesi

2. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelerin belirlenmesi

2.1. *İnsan kaynaklı oluşan* travmatik yaşam olaylarını haberleştiren *medya profesyonelleri* bağlamında:

2.1.1. *Editörlerin* uyması gereken ilkelerin belirlenmesi

2.1.2. *Muhabirlerin* uyması gereken ilkelerin belirlenmesi

2.2. *İnsan eliyle oluşan* travmatik yaşam olaylarına *maruz kalanlar* bağlamında:

2.2.1. *İnsan kaynaklı oluşan* travmatik yaşam olaylarında *mağdur ve kurbanın çocuk ve gençler olduğu* haberlerde uyulması gereken ilkelerin belirlenmesi

2.2.2. *İnsan kaynaklı oluşan* travmatik yaşam olaylarında *mağdur ve kurbanın yetişkin olduğu* haberlerde uyulması gereken ilkelerin belirlenmesi

2.2.3. *İnsan kaynaklı oluşan* travmatik yaşam olaylarında *hayatta kalan/kurtulanların çocuk ve gençler olduğu* haberlerde uyulması gereken ilkelerin belirlenmesi

2.2.4. *İnsan kaynaklı oluşan* travmatik yaşam olaylarında *hayatta kalan/kurtulanların yetişkinler olduğu* haberlerde uyulması gereken ilkelerin belirlenmesi

2.3. *İnsan kaynaklı oluşan* travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde *hedef kitleye* ilişkin uyulması gereken ilkelerin belirlenmesi

1.2. Önem

Travmatik yaşam olaylarının haberlere sıklıkla konu olduğu 21. yüzyılda haberleştirilen travmatik bir olay tüm tarafları bağlamında ruh sağlığı üzerinde yaralanmalara yol açabilme niteliğine sahiptir (Atalay, 2017, s. 24; Bauwens ve Tosone, 2010, s. 500; Bayram vd., 2018, s. 181; May ve Wisco, 2016, s. 236). Travma haberciliğine ilişkin yürütülen çalışmalar haberleştirilen travmatik yaşam olaylarının

medya profesyonelleri, olayı deneyimlerek habere konu ya da kaynak olanlar ve izleyen/okuyanların üzerinde ruh sağlığına zarar verici olduğu ve bozulmalara yol ağtığını göstermektedir (Seely, 2020, s. 117). Bu nedenle de travmatik yaşam olaylarının gazetecilik mesleki etik ilkelerine ek olarak travma haberciliği kapsamında belirlenen ilkeler çerçevesinde yürütülmesi önemlidir. Aynı zamanda, habere konu olan travmatik yaşam olaylarının belirgin bir travma farkındalığıyla hazırlanması toplumsal ruh sağlığının korunması ve geliştirilmesi bağlamında da önemlidir.

Yukarıda ifade edilen bu bilgiler doğrultusunda “Türkiye’de travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde travma haberciliğine ilişkin yayın ilkeleri”ni tartışan bir çalışma akademik veri tabanlarında yer almamaktadır. Bu nedenle, alışma Türkiye’de yaşanan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesi noktasında uyulması gereken ilkelerin belirlenmesi bağlamında alanda yer alan ilk çalışma olma niteliğindedir.

Bu alışma, diğer yandan, medyada yer alan bireysel ve toplumsal düzeyde çok sayıda kişinin ruh sağlığına etki eden travma haberlerinin bilimsel bir çalışmada incelenmesi ve gazetecilik meslek alanında bir kazanım olarak travma farkındalığının tanımlanması bağlamında da önemlidir.

Bu araştırma, aynı zamanda Türkiye’de travma haberciliğine ilişkin ileride yürütülecek çalışmalara kaynaklık etmesi, yaşanan travmatik yaşam olaylarının belirli ilkeler çerçevesinde haberleştirilmesinin sağlanması ve toplum ruh sağlığının korunmasının desteklenmesine katkı sunma anlamında da önemlidir.

Çalışma travmatik yaşam olaylarını haberleştiren medya profesyonelleri, travmatik yaşam olaylarına maruz kalanlar ve medya aracılığıyla maruz kalanlar açısından aşağda ifade edilen noktalar bağlamında da önemlidir:

1. Medya profesyonelleri açısından:
 - a. Editörler açısından önemli olan ilkeler:
 - Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde karar verici olarak haber yayınına ilişkin uyulması gereken noktaların travma haberciliği bağlamında belirlenmesinde

- Habere konu olan olaya ilişkin görüntü ve fotoğrafların seçiminin hassas ve duyarlı bir biçimde yapılmasında
- Haber metinlerinde yer alacak bilgilerin sansasyondan uzak, hassas ve doğru biçimde aktarılmasında uyulması gerekenlerin tanımlanmasında
- Travmatik yaşam olaylarının hem olayı deneyimler hem de haberi izleyerek/okuyarak bilgi edinenler bağlamında hassas ve duyarlı biçimde haberleştirilmesinin sağlanmasında
- Haberi olayın yaşandığı bölgeden aktaran muhabir ve haber merkezi çalışanlarının (kameraman, foto muhabiri, kurgu operatörleri vb.) travmatik yaşam olaylarını haberleştirirken yaşayabilecekleri olası ruhsal bozulmaların tanımlanmasında

b. Muhabir:

- Travmatik yaşam olaylarının haber olarak hazırlanmasında uyulması gereken noktaların travma haberciliği bağlamında belirlenmesinde
- Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde toplumu bilgilendirme işlevi yerine getirilirken olayın belirgin bir travma farkındalığında aktarılmasında
- Haber içeriklerinde sansasyondan uzak, doğru bilginin hedef kitleye ulaştırılmasında

2. Travmatik yaşam olaylarına maruz kalanlar açısından:

a. Çocuklar ve gençler:

- Travmatik olayı deneyimlemiş çocuk ve gençlere yönelik yaklaşımların duyarlı ve hassas biçimde yapılmasında
- Damgalama, teşhir, suçlama vb. olmaksızın saygılı ve hassas biçimde yaklaşılmasının sağlanmasında
- Çocuk ve gençlerle röportajlar esnasında onları yeniden travmaya uğratmadan ruh sağlıkları üzerinde olumsuz bir etki bırakmadan görüşmelerin sürdürülmesinin sağlanmasında

b. Yetişkinler

- Olay anında ve sonrasında orada bulunan, yakınlarını kaybeden, hayatta kalanlara ve olayı yakından deneyimleyenlere yönelik yaklaşımların duyarlı ve hassas biçimde yapılmasında
- Mağdur, kurban ve yakınları bağlamında habere kaynaklık eden bireylere damgalama, teşhir, suçlama vb. olmaksızın saygılı ve hassas biçimde yaklaşılmasının sağlanmasında
- Mağdur, kurban ve yakınları ile röportajlar esnasında onları yeniden travmaya uğratmadan ruh sağlıkları üzerinde olumsuz bir etki bırakmadan görüşmelerin sürdürülmesinin sağlanmasında

3. Medya aracılığıyla maruz kalanlar açısından:

- Travmatik yaşam olaylarına ilişkin haberlerin toplum ruh sağlığı açısından olası etkilerinin öğrenilmesinde
- Sürdürülebilirliğin ve okuryazarlığın geliştirilmesinde

1.3. Sınırlılıklar (Kapsam)

Araştırmanın sınırlılıkları, aynı zamanda, bu çalışmanın kapsamını da belirlemektedir. Bu araştırmanın kapsamıysa araştırmanın amacı ve alt amaçları kapsamında toplanan veriler, verilerin analizi ve değerlendirilmesi aşağıda belirtilen noktalarla sınırlı olacaktır:

- Bu araştırma, iç içe geçmiş tek durum desenli nitel bir çalışmadır.
- Bu çalışmanın kuramsal alt yapısını oluşturan düzeylerden (matris) (Travma Haberciliği Yaklaşımı temel alınarak) Birinci Dizey ile genel ve alt amaçları yapılandırılmıştır.
- Bu çalışmada veriler, Doküman Analizi, Klasik Delphi Tekniğiyle yürütülen görüşmeler, Eco-Delphi Tekniğiyle yapılandırılan analizler ve gözlemci notlarıyla sınırlıdır.

- Doküman analizi uluslararası alanyazında travmatik yaşam olayları bağlamında konu uzmanları tarafından hazırlanan, açık kaynak olarak web ortamlarında yer alan, dili İngilizce olan kılavuzlarla (30 adet) sınırlıdır.
- Doküman analizi için uluslararası haberleştirme kılavuzlara 01.01.2020-05.01.2021 tarihleri arasında ulaşılmıştır.
- Klasik Delphi Tekniği, birbirinden bağımsız üç oturumdan oluşan ve travma haberciliği bağlamında alanda deneyimli beş uzmandan elde edilen verilerle sınırlıdır.
- Klasik Delphi Turları 29.11.2021- 05.05.2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.
- Bu çalışmanın kuramsal alt yapısını oluşturan düzeylerden (Bellek Çalışmaları, Stres-Tepki Kuramı ve Ahlaki Gelişim Kuramı temel alınarak) İkinci Dizey ile Klasik Delphi Tekniği'nin ilk turu için yarı yapılandırılmış açık uçlu görüşme soruları oluşturulmuştur.
- Klasik Delphi Tekniği'nin ikinci turu için, ilk turdan elde edilen verilerin analizi sonucunda ana tema ve temalar çıkartılmış ve panelist görüşleri Altılı Likert ile derecelendirme yapılabilecek ifade cümlelerine dönüştürülmüştür.
- Klasik Delphi Tekniği'nin ikinci turu için panelistlerden Altılı Likert ile hazırlanmış 47 adet kapalı uçlu ifadeyi derecelendirmeleri istenmiştir.
- Klasik Delphi Tekniği'nin ikinci turundan elde edilen verilerin analizi sonucunda panelistlerin görüş birliğine vardığı 21 adet kapalı uçlu ifade üçüncü turda panelistler tarafından yanıtlanması istenmiştir.
- Klasik Delphi'nin üçüncü turunda panelistlerden biri tarafından ikinci tur ardından dile getirilen bir durum yarı yapılandırılmış açık uçlu soru olarak diğer panelistlere de yöneltilmiştir.
- Klasik Delphi'nin üçüncü turunda elde edilen verilerin analizi sonucunda katılımcıların görüş birliğine vardıkları gözlemlendiği için turlar sonlandırılmıştır.
- Klasik Delphi turları sonucunda atık olarak kalan her bir panelist ifadeleri Eco-Delphi Tekniği ile geri dönüşüme alınarak, yapay zekâ tekniklerinden bulanık mantıkla çok kriterli karar verme tekniklerinden Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) ile analiz edilmiştir.

- Bu çalışmanın araştırma süreci 05.01.2021-08.11.2022 tarihleri arasında yapılmıştır.
- Bu çalışmada veriler travma haberciliği yaklaşımı bağlamında analiz edilmiştir.

1.4. Tanımlar

Bu çalışmada geçen ifade ve terimlere ilişkin tanımlar, araştırma bağlamındaki kullanımları doğrultusunda, alfabetik sırayla aşağıda verilmiştir:

Doküman Analizi Tekniği: Travmatik yaşam olayları özelinde haberleştirme yönergelerini içeren haberleştirme kılavuzlarının analizi.

Eco-Delphi Tekniği: Klasik Delphi Tekniği ile toplanan verilerde uzlaşımın sağlandığı ve sağlanamadığı ifadelerin (atık ifadelerin) de analiz sürecine yapay zekâ analiz yöntemlerinden Bulanık Mantık (Fuzzy Logic) ve çok kriterli karar verme tekniklerinden biri (örneğin: Analitik Hiyerarşi Prosesi) ile dahil edilmesi.

Editör: Haber merkezlerinde yönetici pozisyonunda görev yapan medya profesyoneli.

Haberleştirme Kılavuzu: Uluslararası alanyazında habercilik alanında uzman olan kurum/kuruluş/projeler kapsamında hazırlanan travmatik yaşam olaylarına ilişkin yönergeler sunan kitapçıklar.

Hayatta Kalan/Kalanlar: Bu çalışmada, Travmatik yaşam olayını doğrudan deneyimleyerek olaydan kurtulan bireylerin haberlerde yer alırken tanımlamada kullanılmasını tercih ettikleri kavram.

İç içe Geçmiş Tek Durum Deseni: Bu çalışmada travma haberciliği kapsamındaki travmatik yaşam olayları tek bir duruma işaret ederken, yayın ilkelerine ilişkin öngörünün tanımlanacağı analiz birimleri travma haberciliğinde konuya taraf olan üç paydaştan oluşmaktadır. Bu bağlamda çalışmada tek bir durum içerisinde birden fazla alt tabaka ve analiz birimi olmasından dolayı araştırma deseni iç içe geçmiş tek durum desenidir.

İçerik Analizi: Uluslararası haberleştirme kılavuzlarının sınıflama, sıralama ve tema belirleme tekniği.

Klasik Delphi Tekniği: Tanım ve sınırları net olmayan bir konu üzerine geleceğe dönük öngörü oluşturmayı sağlayan veri toplama tekniği.

Mağdur/Kurban: Bu çalışmada, Travmatik yaşam olayını doğrudan deneyimleyerek ölen ya da olaydan kurtulan bireyler.

Muhabir: Haber merkezlerinde haber toplama ve yazmayla görevli medya profesyoneli.

Nitel Araştırma: Bu çalışma nitel bir durum çalışması olarak modellenmiştir.

Sağlama (Triangulation): Nitel bir araştırma olan bu çalışmanın inanırılığı veri, uzman, yöntem ve kuram sağlama yöntemleri kullanılarak desteklenmiştir.

Travma haberciliği: Travmatik yaşam olaylarının bireyler, aileler ve topluluklar üzerinde bıraktığı kısa veya uzun vadeli etkilere odaklanarak haberleştirmeyi ifade eden bir yaklaşım.

Travma haberi: Konusu doğal olarak ya da insan eliyle oluşan travmatik olaylar olan haber türü.

Travma: Bireyin ruhsal ve bedensel varlığını çok değişik biçimlerde sarsan, inciten, yaralayan her türden olay.

2. ALANYAZIN

Bu çalışmada, travma haberciliği bağlamında Türkiye’de travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde yayın ilkelerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda çalışma, üç ana bölümden oluşmaktadır:

1. Travma Kavramına İlişkin Genel Çatı
2. Haber Travma İlişkisi
3. Çalışmanın Kuramsal Alt Yapısı
 - 3.1. Bellek Çalışmaları
 - 3.2. Stres-Tepki Kuramı
 - 3.3. Ahlaki Gelişim Kuramı

2.1. Travma kavramına ilişkin genel çatı

Travmaya ilişkin alanyazın incelendiğinde kavramın fiziksel ve psikolojik olmak üzere iki anlam taşıdığı görülmektedir. Kökeni 1690'lara dek uzanan kavram, Eski Yunancada “wound (yara)” kelimesinden türetilmiştir ([https-2, 2019](#)). Bu ilk kullanımı Merriam-Webster Çevrimiçi Sözlük'te 1693'te “dışsal bir ajanın neden olduğu canlı dokuda yaralanma (2021)” olarak ifade edilmektedir. Kavramın tıp alanıyla ilişkili olan fiziksel boyutuna yönelik bazı tanımlar şöyledir:

- bir darbe sonucu oluşan bedensel veya ruhsal yara ([https-2, 2019](#); [https-3, 2019](#)).
- bir doku veya organın yapısını, biçimini bozan ve dıştan mekanik bir tepki sonucu oluşan yerel yara, örselenme (TDK, 2019).
- kemik ya da doku (örneğin kafatası ya da beyin travması) hasarlarını içeren fiziksel yaralanmalar (Ruppert, 2014, s. 94).

Travma, yukarıdaki tanımlarda da ifade edildiği gibi tıbbi olarak kullanıldığı ilk anlamında, ciltte oluşan yarayı ifade eden cerrahi bir terimdir. Leys (2000, s. 19), kavramın ruh sağlığı bağlamındaki tanımının da cerrahi şokun vücutta bıraktığı etkileri çağrıştıran bir anlama sahip olduğunu ifade etmektedir. Ruh sağlığı bağlamında alanyazında sunulan travma tanımları şöyledir:

- Sarsıntı (TDK, 2019).
- ...bireyin ruhsal ve bedensel varlığını çok değişik biçimlerde sarsan, inciten, yaralayan her türlü olay (Kokurcan ve Özsan, 2012, s. 20).
- Belli zaman aralıkları ya da daha uzun zaman dilimlerinde; algılama, hissetme, düşünme, hafıza ya da hayal kurma gibi süreçlerin işlevlerinin belirgin derecede kısıtlanması ve normal olarak işlev görmemesi (Ruppert, 2014, s. 94).
- ...korkunç, olağandışı bir deneyimin ardından biriken anıların bireyin hem kişiliğinde hem de ruhsal yapısında bıraktığı kalıcı etkiler (Bakırcıoğlu, 2012, s. 1035).

Tanımlarda da ifade edildiği biçimde travma, tıp alanında bedenin yaralanması anlamını taşıırken, ruh sağlığı bağlamında da bireylerin ruhsal olan işlevlerinin kesintiye uğraması ya da kısıtlanması -ruh sağlığının yaralanması- anlamlarını taşıdığı söylenebilir. Travmaya ilişkin bu tanımlamalar, anlamına ilişkin ipuçları sağlasa da alanyazındaki kapsayıcılığının bu anlamların ötesine geçtiği görülmektedir. Bu noktada ortak kabul edilen bir görüş, travmanın net bir tanımının yapılmasına ilişkin zorluktur (Reyes vd., 2008, s. 905; Riedesser, 2004, s. 61). Riedesser (2004, s. 61), ruhsal travmayı tam olarak tanımlamaktaki bu zorluğun temel kaynağını, travmanın bir olayın bireyin ruhsal ve fiziksel durumuyla karmaşık bir etkileşim oluşturmasına dayandırmaktadır. Alanyazında genel kabul gören Fischer (2003)'la birlikte yaptıkları ruhsal travma tanımının da ayırt edici olan yönü, olayla bireyin ruhsal ve fiziksel durumu arasındaki bağlantı doğrultusunda travmanın tanımlanmış olmasıdır. Riedesser (2004, s. 61), Fischer'la ruhsal travmayı,

...tehditkâr bir durumu temsil eden faktörler ile bireyin aynı durumla baş etme becerileri arasında güçlü bir çelişki hissi, çaresizlik ve savunmasızlık duygularıyla birlikte giden ve sonunda kalıcı olarak parçalanmış bir benlik ve dünya algısı ile sonuçlanan

olarak tanımlanmışlardır. Ruppert (2014, s. 94) de kavrama ilişkin tanımlamasını travma ve birey etkileşimi boyutuyla şu şekilde sunmaktadır:

...en küçük bir görüntünün kişiyi şok içinde yerinden zıplattığı ve kaygıdan terlettiği aşırı duyarlılık ve aşırı uyanıklık durumları ya da bir insanın belli fikir ve imgelere takılıp kaldığı ya da düşüncelerinin geçmiş bir olayın etrafında takıntılı bir şekilde dönüp durduğu durumlar.

Alanyazında da ifade edilen kavrama ilişkin güncel tanımlamalara da yansıyan bu zorluk, kavramın tarihsel süreçte tanımlanma araştırmalarında da görölmektedir. Araştırmaların da doğrultusunda travmanın, tek başına bireyin yaşamına aynı zamanda içinde yaşanan coğrafyada oluşan sosyal ve politik olguların da sonucunda toplum nüfusuna, son dönemde ise gelişen teknoloji sayesinde kıtalararası dolaşıma giren enformasyon yoğunluğuyla dünya nüfusuna etki eden nitelikte olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda travmanın tarihsel süreçte tanımlanma araştırmaları ve bu araştırmalar sonucunda ulaşılan tanımlamaların ifade edilmesi, haberle olan ilişkisini tartışmak bağlamında önemlidir. Alanyazın incelendiğinde travma ve haberin keşişim noktasının “olaylar” olduğu söylenebilir.

Yukarıda ifade edilen güncel tanımlamalarda da ifade edildiği gibi travma kavramı, olayların birey üzerinde oluşturduğu etkileşimlerle ilgilidir. Travma kavramının olaylarla olan ilişkisi bu etkileşimle sınırlı değildir. Travma kavramına ilişkin alanyazında kavramın araştırılmaya başlandığı 19. yüzyılın son yirmi yılından bu yana farklı toplumsal ve siyasal olaylarla şekillendiği, araştırılması ve tanımlanmasının da yine bu olaylar doğrultusunda ele alındığı görölmektedir (Herman, 2016, s. 10). Olayların, travma kavramı için hem doğasının tanımlanmasında hem de kavramın bilimsel alanyazında incelenebilir olması noktasında önem taşıdığı söylenebilir. 19. yüzyıldan günümüze gelen travma araştırmalarında alanyazında belirli dönemlerde önemli bir araştırma alanı olarak görölen travmanın, belirli dönemlerde ise önemini yitirdiği ve üzerine araştırma yapılmadığı ifade edilmektedir (Herman, 2016, s. 10; Kokurcan ve Özsan, 2012, s. 10). Travma siyasi ve sosyal bağlamda toplumda yaşanan olaylar ve bunların sosyo-ekonomik sonuçlarıyla da bağlantılı bir durumdur. Dolayısıyla travmanın araştırılma nitelikleri de siyasi yapıların yaklaşımlarıyla şekillenmiştir (Herman, 2016, s. 10).

Aslında travmatik olaylar ve bunların sonuçlarına maruz kalma tarih öncesi çağlardan bu yana insanoğluna eşlik etmektedir. Montagner Rigoli vd. (2019, s. 597-598) tarafından travmatik olaylara ilişkin ilk tarihsel kayıtlar şu şekilde ifade edilmektedir:

İlk kayıtlar Ur kentinin Sümer ve Elamit medeniyetlerinin şiddetli saldırılarına maruz kaldığı M.Ö. 2027 ve 2003 yıllarına dayanmaktadır. Travmanın psikolojik sonuçları, M.Ö. 1900’lü yıllarda bir ordu doktoru tarafından da Antik Mısır’da da bildirilmiştir. Homeros’un *Odyssea* adlı kitabında Odysseus’unun savaş ve suçluluğun tekrarlayan anıları ile sarsıldığı

anlatılmaktadır. Yine Antik Yunan'da Chaeronea'lı yazar Plutarch (M.Ö. 50-125) savaş anlarından muzdarip bir askeri anlatmıştır. Hristiyan İncil'inde (Book of Job, Chapter 4) yine tüm ailesini ve servetini bir anda kaybeden bir adamın uyumsuz tepkilerini anlatan bir bölüm vardır. Orta çağ edebiyatında Jean Froissart (1337-1405) ve William Shakespeare gibi yazarların benzer hikayeleri bulunmaktadır.

Bu ilk dönem kayıtları izleyen süreçteyse travma üzerine çalışmalar yaşanan politik ve sosyal süreçlerle de bağlantılı olarak farklılaşmış (Kokurcan ve Özsan, 2012, s. 19), bu doğrultuda yürütülen çalışmalarla birlikte travma kavramı da dönemselsel olarak farklı anlamlar kazanmıştır. Bayraktar (2017, s. 29) 17. Yüzyılda yaşanan Büyük Londra Yangın'ından sonra, yangından kurtulan S. Pepy's'in günlüğünde yangın ardından yaşadıklarını (kabuslar, uyku sorunları ve kurtulamadığı anılar) anlatmasıyla psikolojik travmaya ilişkin ilk tanımlamanın yapıldığına işaret etmektedir. Herman (2016, s. 12), tarihsel süreci incelendiğinde travmanın araştırma konusu olarak kamusal bilinçte tartışıldığı üç dönemden söz etmektedir. Bunlardan ilki 19. yüzyıl sonunda yoğun olarak kadınlara indirgenen histeri çalışmaları; ikincisi savaşların uluslararası nitelik kazandığı dönem olan Birinci-İkinci Dünya Savaşları ve Vietnam Savaşı sonrasında İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yürütülen savaş sonrası travma çalışmaları; son olarak travmanın kamusal alanda tartışıldığı bağlam, cinsel ve ev içi şiddet çalışmalarıdır (Herman, 2016, s. 12). Bu üç dönem travma konusunda kamusal bilincin oluşturulması ve konunun farklı disiplinlerle birlikte ele alınması anlamında yön verici niteliktedir.

Kavramın bugünkü haline ulaşmasına kaynaklık eden ilk araştırmalar 1600'lerden başlayıp 18. yüzyıla uzanan dönemde başlamıştır. Leys (2000, s. 19)'in ifadesiyle kavram 18. yüzyıla kadar psikolojik anlamıyla değil, "fiziksel yaralanma" anlamıyla kullanılmıştır. Travmanın psikolojik etkilerinin de olabileceğinin düşünülmediği bu dönemde yaşanan ruhsal rahatsızlıklar bireye indirgenmiş bu kişilerin zihinsel ve kalıtsal sorunları olduğuna inanılmıştır. Bu durumda travma yaşayan birey için "dışsal etkenler değil, kişinin kendisi" sorun olarak kabul edilmiştir (Kokurcan ve Özsan, 2012, s. 20; Özen, 2017, s. 106). 19. Yüzyıl'a yaklaşıırken travmatik durumlara ilişkin tanımlamalar çoğunlukla doktorlar tarafından yapılmaya başlanmıştır. 1878'de Alman doktor Eulenberg duygusal şokun beyinde sarsıntılara yol açabileceğine bunun da "psişik travma" oluşturabileceğini ileri sürmüştür (Montagner Rigoli vd., 2019, s. 598). 19. Yüzyıla dair bir diğer kayıt demiryolları yapımının yoğunlaşması ve demiryolu

kazalarına maruz kalanların verdiği psikolojik tepkilerin araştırılması sonucunda bu tepkilere “omurga sarsıntısı” veya “tren yolu omurgası” isimleri verilmesidir (Bayraktar, 2017, s. 29).

Alanyazında travmanın psikolojik etkileri olduğunun kabul edildiği ilk araştırmalar ise “histeri çalışmaları” olarak kabul edilmektedir (Meek, 2016, s. 27). Herman (2016, s. 13), Fransız Nörolog Jean-Martin Charcot tarafından Paris’teki Pitie-Salpetriere’e Hastanesi’ne sığınan şiddet, tecavüz ve işkence mağduru kadınlar üzerinde yürütülen çalışma travmanın bilimsel alanda tıbbi olarak ilk kez incelenmesine öncülük ettiğini ifade etmektedir. Daha önce yapılan çalışmalarda histeri, daha çok gizemli güçlere ya da kişinin kendisi tarafından yapılan hareketlere indirgenirken; Charcot histerinin psikolojik etkileriyle ilgilenmiştir (Kokurcan ve Özsan, 2012, s. 20). Bilimsel alanın dışında bırakılan histerinin tıbbi olarak araştırılmasına öncülük eden Charcot ve çalışması, histerik hastaların belirtilerine yoğun ilgi gösterip onların ruhsal durumlarını dikkate almamış olması noktasındaysa eleştirilmiştir (Özen, 2017, s. 106-107). Alanyazında yürüttüğü çalışmalarda histeri oluşumunda psikolojik faktörlerin önemine odaklanan Charcot’un bu fikrinin öğrencisi Pierre Janet tarafından da geliştirildiği ifade edilmektedir (Brigo, 2020, s. 173).

Travmanın tarihsel süreçte araştırılması noktasında bir diğer tarihsel dönem Fransa ve Prusya arasında 1890 yılındaki savaşın ardından cepheye gitmeden önce sağlıklı olan bireylerin cepheden döndükten sonra keyif aldıkları durumlara tepkisiz kalmaları gibi belirtiler göstermeleri ve askerlerde görülen ruhsal rahatsızlıklar alanda çalışan bilim adamlarının dikkatini çekmesidir (Kokurcan ve Özsan, 2012, s. 20). Bu dönemde ilk kez “travmatik nevroz” kavramı ortaya atılmış ve savaştan döndükten sonra ruhsal rahatsızlık yaşayan askerler bu kavram çerçevesinden tanılanmıştır (Özen, 2017, s. 106). Savaşla ilintili ortaya atılan diğer kavramlar “asker kalbi”, “bombardıman şoku” ve “korku nevrozu”dur (Bayraktar, 2017, s. 30).

Fransa’da Pierre Janet ve Viyana’da Josef Breuer ile birlikte çalışmalar yürüten Sigmund Freud histeriyi psikolojik yönüyle yoğun biçimde araştıran bilim insanlarıdır. Birbirinden ayrı olarak yürütülen çalışmalarda her iki bilim insanı da “travmatik olaylara verilen duygusal reaksiyonların bilinç durumunu etkilediği ve değişen bilinç durumu

sonucunda histerik belirtilerin ortaya çıktığı” görüşünü savunmuştur (Kokurcan ve Özsan, 2012, s. 21; Özen, 2017, s. 107). Alanyazında bu çalışmalar doğrultusunda Freud’un çalışmaları ve Freud’a yöneltilen eleştiriler de ifade edilmektedir. Ruppert (2014, s. 36)’inde de ifadesiyle 20. Yüzyıl başında travma çalışmalarında Freud bakış açısı ruhsal bozulmaların kaynağını fiziksel boyuttan bilinçdışı çatışmalara taşımış, ruhsal hastalıklar olumsuz hayat deneyimleri (cinsel istismar vb.) kaynaklı tanımlamıştır. Alanyazında Freud’a yöneltilen eleştiri ise dönemin erkek-egemen toplumunun bu gerçekle yüzleşmeye hazır olmaması nedeniyle ve meslektaşlarının da baskısıyla ortaya attığı bu görüşü geri çekmesi ve çalışmalarını dışsal etkenlerden, içsel süreçlere çevirmesine ilişkindir (Herman, 2016, s. 23; Ruppert, 2014, s. 36). Freud’a yöneltilen bu eleştirinin nedeniyse psikiyatri alanında öncü kabul edilen Freud’un çalışmalarını dış etkenlerden içsel etkenlere odaklayarak ruh sağlığı alanındaki bilimsel çalışmaların yönünü 50 yıl kadar geciktirdiğine yöneliktir (Ruppert, 2014, s. 37). Alanyazındaki Freud’a yöneltilen eleştirilerden bir diğeri de bu tavrının, o dönem için tıbbi alanda yeni yer bulmaya başlamış olan histeri çalışmalarının durmasına neden olması ve psikoloji alanındaki travma çalışmalarına ara verilmiş olmasıdır (Özen, 2017, s. 107).

Alanyazında travma çalışmalarıyla ilişkilendirilen bir diğer önemli olay Birinci ve İkinci Dünya Savaşları dönemi olarak ifade edilmektedir. Bu dönemlerin ayırt edici yönleri Birinci Dünya Savaşı’nın “uluslararası travma” olarak tanımlanması, cepheden dönen askerlerin histeri benzeri belirtiler göstermesi ve bu belirtilerin “fiziksel travma” ile ilişkilendirilerek “bomba şoku (Shell Shock) olarak isimlendirilmesidir (Jones ve Wessely, 2006, s. 217; Kokurcan ve Özsan, 2012, s. 21; Özen, 2017, s. 108). Shell Shock terimi öncelikle fiziksel bir tanımlama ihtiyacı sonucunda patlamaya bağlı beyin kanaması şeklinde ifade edilmiş olmasına karşın; sonrasında semptomların savaşa gitmeyen, herhangi bir patlamaya yakınlaşmayan ya da çarpışmaya bile maruz kalmayanlarda da ortaya çıkması sonucunda yetersiz kalmıştır (Jones ve Wessely, 2006, s. 217). Dönem çalışmalarında bir diğer eksik noktaysa, travma kavramının yarattığı psikolojik etkiler ve çevresel olarak travmaya sebep olan etmenler üzerinde durulmamasıdır (Herman, 2016, s. 25; Özen, 2017, s. 108). Bu dönemin ortaya çıkarttığı bir diğer durumsa, şimdiye kadar kadınlara özgü olarak tanımlanan psikolojik sorunların “şiddet ve ölüm korkusu” ile birleşince erkeklerde de nevrotik bir tablo olarak ortaya çıkmasının kabul edilmesidir. Her iki savaş ardından psikolojik semptomlar gösteren

erkekler için Shell Shock, ciddi bir akıl hastalığından farklı olarak savaşa bağlantılı psikolojik yaralanmaların da ilk resmi kabulüdür (Jones ve Wessely, 2006, s. 218).

Tedavi sürecinde yürütülen çalışmalarda yukarıda ifade edilen nevrotik belirtileri yaşayan erkeklerin -ilk dönem histeri çalışmalarında olduğu gibi- zihinsel ya da kalıtsal rahatsızlıkları nedeniyle bu belirtileri gösterdikleri iddia edilmiş, yaşanan bu durumun bireyin kendisinden kaynaklandığı ileri sürülmüştür. Bir diğer yaklaşım da cepheye gitmek istemeyenlerin kendi kendilerine uydurdukları belirtiler olduğu yönündedir; bu düşüncenin sonunda askerlere utandırma, tehdit ve cezalandırmaya dayalı tedavi yöntemleri uygulanmıştır (Özen, 2017, s. 109). Savaş ve onun getirdiği travmaya ilişkin ilk ciddi çalışmaya, 1941 yılında Abram Kardiner tarafından yapılmıştır. Genel hatları ilk dönem histeri araştırmaları yapmış olan Pierre Janet'in "psikolojik analizi"yle örtüşen çalışmada Kardiner, Freud tarafından kendisine uygulanan analizin ardından New York'a geri dönerek birçok muharebe gazisini değerlendirmiştir. Savaşta ortaya çıkan belirtilerin histerinin bir şekli olduğunu kabul eden Kardiner, travmatik sendromun ana hatlarını belirlemeyi amaçlamıştır. Uluslararası ikinci travma olarak kabul edilen İkinci Dünya Savaşı, travmaya olan bilimsel ilginin de yeniden ortaya çıkmasını sağlamıştır (Kokurcan ve Özsan, 2012, s. 22). Bireylerin savaş gibi alanlarda, maruz kaldığı çatışmalar, ölümler ve yaralanmalar sonucunda yaşadığı şiddetle birlikte psikiyatrik belirtilerin ortaya çıkabileceği ilk kez İkinci Dünya Savaşı sırasında kabul edilmiştir. Savaştan bir yıl sonra Amerikalı Psikiyatrlar J. W. Appel ve G.W. Beebe, en güçlü askerlerin bile savaş alanlarında 200-240 gün geçirmelerinden sonra psikolojik çöküşe geçebileceklerini ifade etmişlerdir (Herman, 2016, s. 30). Her iki Dünya Savaşı'nda yaşanan psikolojik bozulmalar, grup bağlılığı ve moralsizlikle bağdaştırılmıştır. Savunmasız olanların eğitim, yoldaşlık ve amaç birliğiyle korunabileceği de iddia edilmiştir (Jones ve Wessely, 2006, s. 217).

Savaşların uzun süreli psikolojik etkilerine ilişkin çalışmalar Vietnam Savaşı'na dek devam etmiştir. Vietnam Savaşı sırasında travma çalışmalarına yön verenler bilim insanları değil, bizzat savaşın içinde yer alıp cepheden geri dönen gaziler ve askerler olmuştur. Kendi savaş madalyalarını kabul etmeyerek geri çeviren ve işledikleri savaş suçlarını itiraf eden gaziler "Savaşa Karşı Vietnam Gazileri" ismiyle oluşturdukları toplulukla savaş karşıtı gösteriler düzenlemişlerdir. Dünya kamuoyu ilk kez Vietnam

Savaşı sırasında böylesi gösterilere tanıklık etmiş ve savaşın yıkıcı etkileri savaşın içinde yer alan askerler ve gaziler tarafından dile getirilmiştir (Kokurcan ve Özsan, 2012, s. 22). Vietnam Savaş gazileri, travma çalışmalarına da farklı bir alan açmıştır. “Rap Group” örgütlenmesiyle savaş travması konusunda psikiyatrik araştırmalar yapılmasına da öncülük etmişlerdir. Oluşturulan bu gruplar “psikolojik travmadan muzdarip gazilere teselli vermeyi ve savaşın etkileri hakkında farkındalığı artırma” yönünde çalışmalar yapılmasını da sağlamışlardır (Kokurcan ve Özsan, 2012, s. 22).

Savaşa maruz kalmayla travma sonrası oluşan psikiyatrik bozuklukların ilişkisinin var olduğuna dair yürütülen çalışmalar da travma sonrası stres bozukluğunun ana hatlarının tanımlanmasını sağlamıştır (Gersons ve Carlier, 1992, s. 743). Jones ve Wessely (2006, s. 217)’in de ifadesiyle bu dönem travma araştırmaları için yenilikleri ifade etmektedir. Söz konusu bu durum psikiyatri alanından dışlanan dışsal etkenlerin, yeniden araştırmalara dahil edilmesini sağlamış ve dışsal etkenler psikolojik çöküşte önemli bir etken olarak kabul edilmiştir. Tüm bu gelişmeler travmaya ilişkin araştırmaların yapılandırılmasında bir dönüm noktası olma niteliği taşımaktadır. Savaş gazilerinin örgütlenmesi sonucunda başlayan travma sonrası yaşanan ruhsal rahatsızlıklar üzerine yürütülen bu çalışmalarla, klinik olarak travmanın yarattığı olumsuz etkilerin psikiyatrik bozukluklara sebep olduğu kabul edilmiş ve 1980’de resmiyet kazanmıştır (Herman, 2016, s. 34). Travma sonrası stres bozukluğunun DSM’de dışsal nedenlere bağlanarak tanımlanması yıllardır mağdurların üzerine bırakılan sorumluluktan artık muaf olmalarını sağlaması bağlamında da önemlidir (Jones ve Wessely, 2006, s. 217).

Savaş ve sonrasında yapılan çalışmalar travmanın erkekler üzerinde yarattığı etkiler üzerinedir. Bu noktada travmanın erkekler üzerindeki psikiyatrik etkisi iki Dünya Savaşı ve Vietnam Savaşı’na da içine alan 40 yılın ardından resmiyet kazanırken; 20. yüzyılın başında histeri çalışmalarıyla başlayan kadınların yaşadığı psikiyatrik rahatsızlıklara ilişkin araştırmalara 1970’lere kadar kesintiye uğramıştır. Kadınların yaşadığı psikiyatrik rahatsızlıkların araştırılmasında engel oluşturan en önemli sebep tarihsel süreçte kadına toplum içerisinde yüklenen değerle de ilişkilendirilen “mahremiyet bilinci”dir (Herman, 2016, s. 35). Mahremiyet bilincinin toplumlarda sürekli öne çıkartılması, kadınların yaşadığı psikiyatrik rahatsızlıkların açığa çıkartılmasını geciktiren bir durumdur. Ev içinde yaşanan veya cinsel şiddeti ifade etmenin toplumsal

olarak kabul edilmediği bu dönemde, yaşadıklarını anlatamayan kadınların psikolojik rahatsızlıkları artarak devam etmiştir (Kokurcan ve Özsan, 2012, s. 23). Savaş ile ilişkilendirilen travma 1970’li yıllarda sivil toplum kuruluşları ve feminist hareketlerin başlattığı girişimler sonucunda aile içi şiddet ve cinsel saldırılar boyutunda da ele alınmaya başlamıştır (Bayraktar, 2017, s. 31).

Amerikan kadın hareketi, 1970’lerin ortalarından itibaren özellikle cinsel taciz konusunda çok sayıda araştırmanın yapılmasına öncülük etmiştir. “Radikal Feministler” öncülüğünde 1975’te Ulusal Akıl Sağlığı Enstitüsü bünyesinde kurulan tecavüz araştırma merkezinde birebir yapılan görüşmeler kadınların yaşadıklarına ilişkin gerçekleri ortaya çıkartmış ve bu doğrultuda yaşanan mağduriyetler üzerine ilk Uluslararası Mahkeme 1976’da Brüksel’de toplanmıştır. Travma mağdurlarıyla yapılan araştırma sonucunda Freud’un yüzyıl önce fantezi ve yalan dediği, cinsel şiddetin varlığı resmi olarak kabul edilmiştir. Tecavüzün yeniden tanımlanması ve yasal boyutta resmîyet kazanması da yine bu çalışmalar sonucunda ortaya konulmuştur (Herman, 2016, s. 36-37). Hem gazi örgütleri hem de kadın hakları savunucuları tarafından yürütülen çalışmalar sonucunda travma ve sonrasında yaşanan ruhsal bozukluklar arasındaki ilişki resmîyet kazanmıştır (Kokurcan ve Özsan, 2012, s. 23). 1980 yılında Amerikan Psikiyatri Birliği (APA), TSSB kategorisini resmi Zihinsel Rahatsızlıkların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı’na (DSM-III) almıştır (Herman, 2016, s. 30; Özen, 2017, s. 111).

Ciddi bir travmatik yaşam olayının sonrasında bireyde görülen ruhsal rahatsızlığın TSSB olarak tanımlanması yukarıda da ifade edilen uzun dönem çalışmaların bir sonucudur. DSM III’de ana kriterleri de tanımlanan TSSB üzerine araştırmalar 1980’den sonra da belirlenen tanı kriterleri bağlamında farklı disiplinlerin araştırma konusu olarak çeşitlenerek devam etmektedir.

2020’li yıllara gelindiğindeyse travma kavramı, psikoloji alanında travmatik yaşam deneyimleri doğrultusunda kamu bilincini de arttıran bir nitelikte ulusal ve uluslararası ölçekte yeni araştırma alanları doğrultusunda incelenmektedir. Bu kapsamda, çağdaş araştırma alanyazını bir stres faktörü olarak travmatik yaşam deneyimine odaklanmakta, mağdurlar ve kültürel düzeyde oluşan tepkiler doğrultusunda ruh sağlığının korunması ve travma etkilerine bilinçli yanıtlar verilmesine olanak tanıyan yeni yöntemlerin

bulunmasına yönelik çalışmalara odaklanmaktadır (Massicotte, 2012, s. 495). Ruppert (2014, s. 42) güncel travma teorisini şöyle özetlemektedir:

... insanoğlunun tarihinde belki de ilk kez, travma kavramı, bir insan zihnini hangi özel olayların yaraladığını, hatta yıkıma uğrattığını anlaşılabilir hale getiren ve netleştiren, bilimsel temellere dayalı, teorik bir çerçeve sunuyor

Tarihsel olarak uzun yıllara yayılan travma araştırmalarının da sonucunda güncel travma tanılama ve tedavi süreçleri alanyazında Ruppert (2014, s. 42)'in de ifade ettiği biçimde artık semptomları bir sorun gibi görmekten uzaklaşmış; semptomlar güncel travma çalışmalarında travmatik yaşam deneyimleriyle baş etmede koruyucu olarak da değerlendirilmeye başlanmıştır.

Ulusal ve uluslararası alanyazında travma kavramının resmi olarak tanılama ölçütleri olarak kabul edildiği ve referans alınan başlıca kaynak APA (2013) tarafından belirli aralıklarla gerek duyulan ihtiyaç doğrultusunda güncellemeleri yapılarak yayınlanan DSM-Ruhsal Rahatsızlıkların Tanısal ve İstatistiksel Elkitabı'dır. Travma kavramına ilişkin DSM'lerde yapılan tanımlamalar, olay sonrası ortaya çıkan tanı ölçütlerinin sunulması biçiminde ifade edilmiş, yürütülen çalışmalarla değerlendirilmiş ve tarihsel süreçte kavram tanımına ilişkin ölçütlerde farklılaşmaya neden olan ayrıntılar alanyazında ifade edilmiştir. Türkiye'de bu doğrultuda Çolak vd. (2010, s. 24) tarafından hazırlanan *DSM'ler Boyunca Travma Kavramının Seyri* başlıklı çalışma, travmanın farklı dönemlerde DSM'lerde tanımlanmasına ilişkin ayrıntılı bir karşılaştırma sunmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. *Travma tanımındaki değişimler ve yorumu. (Çolak vd., 2010, s. 24)'de yer alan Tablo 1'den alınmıştır.*

Travma tanımı		Yorum
DSM-I	“Ciddi bir fiziksel eksikliğe veya çok yüksek emosyonel strese sebep olan bir olay”	<ul style="list-style-type: none">• Olay tanımı net değil• Bireysel travma kavramı müphem• Büyük bir olaya (savaş, deprem) maruziyet vurgusu
DSM-II	“Ezici/kahredici çevresel bir olay”	<ul style="list-style-type: none">• Olay tanımı DSM-I'den daha müphem• Olay ile ortaya çıkan klinik uyum bozukluğu ile sınırlı
DSM-III	“Hemen herkeste belirgin düzeyde belirgin sıkıntı yaratacak bariz bir olay”	<ul style="list-style-type: none">• Genel geçer bir tanım çabası dikkat çekmekte
DSM-III-R	“Normal insan deneyiminin ötesinde, herkes için sıkıntı yaratan bir olay”	<ul style="list-style-type: none">• Tanımı netleştirmek adına olaya maruziyet şekilleri belirtilmiş• Gündelik yaşamda karşılaşılmayan olay tanımı ile olayı sınırlama çabası var
DSM-IV & DSM-IV-R	“Bir ölüm ya da ölüm tehdidi, ağır bir yaralanma ya da kendisinin ya da başkalarının fizik bütünlüğüne bir tehdit olayı”	<ul style="list-style-type: none">• Kişinin verdiği öznel tepkiyi belirterek travmada öznel tepkilerin önemini vurgulamak• Dolaylı travmatizasyonun kabulü• Travmaya uğram yolları ayrı kriterlerle belirtilmiş• İlk defa tanımda cinsel şiddet verilmiş• Doğrudan deneyimleme vurgusu yapılarak maruziyet şekli netleştirilmiş• Maruziyette tartışmalı dolaylı yollar sınırlandırılmış-elektronik medya ile maruziyetin dışlanması• Mesleki maruziyetin ayrıca belirtilmesi
DSM-V için önerilen değişiklikler	“Gerçek bir ölüm veya ölüm tehdidi, ciddi yaralanma veya cinsel şiddete maruziyet”	

Çalışmada ifade edilen şekilde II. Dünya Savaşı sonrası dönemde yayınlanan ilk baskısında kavram, savaş sonrası dönemin etkisiyle travma olarak değil, “travmatik bir olay sonrasında savaşla ilgili olarak” DSM-I'de yer almış ve ‘Büyük Stres Reaksiyonu’ olarak adlandırılmıştır (2010, s. 20). DSM-II, Vietnam Savaşı (1961-1975) döneminde 1966'da yayınlanmış travma vurgusu dışarıdan gelen yoğun stres verici nedenlere dayandırılmıştır (2010, s. 21). Travma kavramı resmi olarak TSSB tanısıyla ilişkilendirilerek 1980 yılında yayınlanan DSM-III'de yer almıştır. Çolak vd. (2010, s. 21). Batı toplumlarında “özgür irade ve bireysel sorumluluk” kavramlarının ön plana çıktığı, bireylerin psikolojik tepkilerinin dış etkenlerden kaynaklanabileceği ve olaylar karşısında bireylerin güçlü kalmak zorunda olmadığı, sağlıklı bireylerin de olağanüstü

durumlar karşısında anormal tepkiler verebileceğinin kabul edildiği bir döneme işaret etmektedir. DSM-III'de yapılan tanımlama ardından yeni bir güncelleme 1987 yılında yayınlanan DSM-III-R'da yayınlanmıştır. Çolak vd. (2010, s. 22)'ne göre DSM-III-R'da farklılık bireyde kısmen ya da sıklıkla TSSB'ye neden olan olayların “bu durumlara sebep olan tablolar arasında işkence, tecavüz, savaş, deprem gibi doğal afetler, fiziksel bütünlüğe tehdit oluşturan her türlü kaza, bombalama gibi olaylar” şeklinde ifade edilerek “travmatik olayın ciddiyeti ve hayatı tehdit eden yönünü vurgulamak ve stres yaratan olayın ciddiyeti ile ilgili soru işaretlerini azaltma”nın amaçlanmasıdır. DSM-IV'de ise kavram iki kriterli olarak yer almıştır. Bu güncellenen tanım ise şu şekildedir:

Kriter A: Aşağıdakilerden her ikisinin de bulunduğu bir biçimde kişi travmatik bir olayla karşılaşmıştır.

1. Kişi, gerçek bir ölüm ya da ölüm tehdidi, ağır bir yaralanma ya da kendisinin ya da başkalarının fizik bütünlüğüne bir tehdit olayını yaşamış, böyle bir olaya tanık olmuş ya da böyle bir olayla karşı karşıya gelmiştir.
2. Kişinin tepkileri arasında aşırı korku, çaresizlik ya da dehşete düşme vardır. Not: Çocuklar bunların yerine deorganize ya da ajite davranışla tepkilerini dışa vurabilirler (Çolak vd., 2010, s. 22).

Bu eklenen ölçütlerden hareketle tanımlamada ilk dönem tanımlarda yer alan “bir olayın travmatik olması için “normal insanların deneyimlediği sıradan olayların dışında” ve “herkes için sıkıntı yaratan bir olay” olma zorunluluğu dönemi sona ermiştir (Çolak vd., 2010, s. 22)”. Tanımlamadaki bu farklılaşma Çolak vd. (2010, s. 22) tarafından da ifade edilen şekilde nesnellik ve öznellik arasındaki dengeyi kurma çabasının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

DSM-IV'te ayrıca ikincil travmanın varlığı da kabul edilmiştir:

Artık bir olayı öğrenmiş olmak, haberini almak, görmek gibi dolaylı yollarla da kişi travmaya uğramış kabul edilebilmektedir. ...travmatik olay olarak nitelendirilebilecek olay tipleri çoğaltılmıştır (örnek; kişinin telefondan aldığı bir haber veya televizyondan izlediği bir görüntü dahi travmatik olay sayılmıştır) (Çolak vd., 2010, s. 22).

Çolak vd. (2010, s. 24) tarafından hazırlanan çalışmada sadece önerilen değişiklik biçiminde sunulan DSM-V, 2013 yılında APA tarafından güncellenerek yeniden yayınlanmıştır. “*Örselenme (Travma) ve Tetikleyici Etkenle (Stresörle) İlişkili*

Bozukluklar” başlığı altında sunulan TSSB’ye ilişkin tanı ölçütleri tanımı 21. Yüzyılın ilk çeyreğinde de geçerliliğini devam ettirmektedir. DSM-V (APA, 2013, s. 146)’de sunulan erişkinler için geçerli olan travma ölçütleri şu şekildedir:

A. Aşağıdaki yollardan biriyle (ya da birden çoğuyla), gerçek ya da göz korkutucu bir biçimde ölümle, ağır yaralanmayla karşılaşmış ya da cinsel saldırıya uğramış olma:

1. Doğrudan örseleyici olay(lar) yaşama.
2. Başkalarının başına gelen olay(lar)ı, doğrudan doğruya görme (bunlara tanıklık etme).
3. Bir aile yakınının ya da yakın bir arkadaşının başına örseleyici olay(ar) geldiğini öğrenme. Aile bireyinin ya da arkadaşının gerçek ölümü ya da ölüm olasılığı kaba güçle ya da kaza sonucu olmuş olmalıdır.
4. Örseleyici olay (ların) ın sevimsiz ayrıntılarıyla, yineleyici bir biçimde ya da aşırı bir düzeyde karşı karşıya kalma (örn. İnsan kalıntılarını toplayan ilk kişiler, çocuk sömürsünün ayrıntılarıyla yeniden yeniden karşılaşan polis memurları).

Not: Böyle bir karşı karşıya gelme, işle ilgili olmadıkça, elektronik yayın ortamları, televizyon, sinema ya da görseller aracılığıyla olmuş ise A4 tanı ölçütü uygulanmaz.

Alanyazında travma kavramına ilişkin güncel tanımlar Reyes vd. (2008, s. 905) tarafından *Psikoloji Travma Ansiklopedisi* “travma tanımı” başlığı altında da ifade edilmektedir. *Psikolojik Travma Ansiklopedisi*’nde travmatik stres alanında temel kavram olan travmanın net biçimde tanımlanmasının karmaşık ve tartışmalı olduğu vurgulanmaktadır. Bu karmaşanın çıkış noktası, üzerinde uzlaşma sağlanmış tek bir psikolojik travma tanımı olmamasıdır. Kavramın farklı bağlamlar içerisindeki kullanımları da tutarsızlığı ortaya çıkartan bir diğer etmendir. Ansiklopedide de ifade edilen biçimde tıpta kullanılan anlamından farklı olarak travma gündelik hayatın merkezindedir. Psikolojik travma çatışma, cinsel saldırı ve doğal afetler gibi yıkıcı yaşam olaylarına maruz kalmayla ilişkilidir. Öte yandan da gerçek fiziksel yaralanma içermeyen travmatik stres faktörleri de kurbanların vücutlarında derin etkiler bırakabilmektedir. Dolayısıyla üzerinde uzlaşma olmayan “travma” kavramı için önerilen belirli bir bağlamdaki kullanımı açıkça ifade edilmedikçe varsayımlarda bulunulmaması yönündedir (Reyes vd., 2008, s. 905).

Kavrama ilişkin tanımlama çalışmaları da aslen kullanım bağlamları içerisinde, kavramın ayırt edici özellikleri ve travma nedenleri doğrultusunda netleştirmeye yönelmektedir (Montagner Rigoli vd., 2019, s. 595; Suri, 2012, s.674). Travmanın ne

olduğu sorusunun uzun yıllardır alanyazında tartışıldığını ifade eden Montagner Rigoli vd. (2019, s. 595)'ne göre gelecekte bu tanım değişse de danışanlar ve ilgili alanyazın için asgari düzeyde bir tanımlamaya gereksinim vardır.

Bu gereksinimden hareketle çalışmalarında Rodgers'ın *Evrimsel Kavram Analizi Modeli* esas alınarak daha net bir tanıma ulaşmak için travmanın ayırt edici özelliklerini belirlemeye odaklanmışlardır. Kavram nceki dönemde yürütülen çalışmalarda yer alan travmayla bağlantılı kavramlarla -cinsel taciz, çocuğunun ya da bakmakla yükümlü olunan bir yakının ölümü, diğerleri ya da kendisine dair şiddet- olan ilişkisi bağlamında üç temel neden doğrultusunda -ölüm, ciddi yaralanma ve cinsel taciz- tanımlanmaya çalışılmıştır. Çalışma sonucunda bir olayın travma olarak kabul edilmesini belirlemeye ilişkin üç temel özelliğe ulaşılmıştır:

- a. Olayın kendisinin belirli bazı özellikler taşıması,
- b. Birey tarafından deneyimlenme biçimi,
- c. Birey yaşamı üzerinde bıraktığı sonuçlar (2019, s. 603).

Kavramı, nedenleri doğrultusunda tanımlamaya odaklanan Suri (2012, s. 674)'ye göreyse travmanın  ortak yönü bulunmaktadır. Bunlar; dışarıdan/harici neden, saldırı altında hissetme ve kontrol kaybıdır. Travma kendi kendine değil dışarıdan ani ve öngörülemez biçimde gelen harici bir nedenle oluşur. Birey fiziksel, duygusal ve psikolojik olarak istemediği veya beklemediği bir kişi ya da durum tarafından saldırı altında kaldığını hisseder. Bu da bireyin kontrolü kaybetmesine -kendisini savunmasız, bunalmış ve çaresiz hissetmesine neden olabilir.

Yaşamları boyunca bireyler, birden fazla kez travmatik deneyimlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bayraktar (2017, s. 33-34) bu deneyimleri “kişinin sahip olduğu evre ve beden üzerindeki hakimiyetinin tehlikeye girmesi, tehdit edilmesi, zarar görmesi sonucu” oluşan mağduriyetle ilişkilendirmekte ve bu mağduriyet durumlarının bireyde “travmatik yaşantı” oluşturabileceğini ifade etmektedir. Travmatik yaşantı ise sıradan yaşamda karşılaşılan olumsuzluklardan farklı olarak ciddi bir tehdit, şiddet ve lme yakın olma hali olarak ortaya çıkmakta, bireylerin çaresizlik ve korku duygularıyla yüzleşmesine neden olmakta ve ortaya çıkan bu duruma uygun biçimde yanıt verilemediği durumlardaysa “travmatizasyon” ortaya çıkmaktadır. Psikoloji alanyazınında bu

deneyimlerin tekrar tekrar yaşanması durumu bireyin travmatize olmasını ifade etmektedir. Bu bağlamda travmatizasyon, yaşanan olaya ilişkin nesnel ve öznel yönlerin eşlik ettiği aynı zamanda bireylerin olaya verdiği tepkileri de kapsayan bir süreç olarak tanımlanabilir (Leshner vd., 2012, s. 569).

Tanımlardan hareketle travma kavramsal olarak yaşamın çeşitli alanlarında ortaya çıkarak birbirinden farklılaşan tepkilerle bireylerde bozulmalara, ruhsal yaralanmalara neden olmaktadır; ancak, yaşanan travmatik olayların ardından her bireyin verdiği tepki birbirinden farklılaşmaktadır. Alanyazında her bireyin travmatik olaya farklı yanıtlar vermesinin bir boyutu genetik olarak yatkınlıkla ilişkilendirilmesi tartışmalarıdır. Ruppert (2014, s. 31)'in görüşü travma sonrası oluşan ruhsal bozulmalar ya da diğer ruhsal bozulmaların genetik yatkınlıkla açıklanması adına yeterli bilimsel kanıt bulunmadığına ilişkindir. Ruppert (2014, s. 33)'e göre birey ruhsal sağlığında insanlarla kurulan ilişkiler daha önemlidir. Aile içinde yaşanan ruhsal bozulmaların üç ya da dört nesil geriye çekilebileceğini ifade eden Ruppert (2014, s. 44)'e göre kuşaktan kuşağa aktarımıysa “duygusal bağlanma süreciyle” diğer nesillere taşınabilir.

Travmanın hem ortaya çıkışı hem de ardından bireyler üzerinde oluşturduğu tepkilerin çeşitliliğini ve nedenlerini Abi-Hasem şöyle ifade etmektedir:

Travma, fiziki, psikolojik, zihinsel, duygusal veya tıbbi olabilir. Ayrıca travma bireysel, ailevi, toplumsal, sosyal veya ulusal düzeylerde yaşanabilir. Çoğu zaman, travmatik deneyimler birden fazla alanda gerçekleşir ve hem içsel hem de dışsal faktörleri yansıtır. Tepki, savunma ve başa çıkma stilleri de yalnızca travmanın doğasına göre değil, aynı zamanda bireylerin geçmişi, yaşı, cinsiyeti, durumları, önceki deneyimleri, duygusal kararlılığı, destek sistemi, zihinsel bakış açısı, ruhani inancı ve mevcut kaynaklarına bağlı olarak hayatta kalanlar arasında farklılık gösterir (2012, s. 98-99).

Travmanın alanyazındaki tanımlarından da hareketle ani, yaşamı tehdit edici, dehşet verici deneyimlerle oluşması; rahatsız edici anılarla birikimli olarak gelişmesi ve tüm bunlara bağlı olarak ortaya çıkan tepkilerle şekillenmesiyle, kavramın çok boyutlu olan yapısı doğrultusunda bir sürece işaret ettiğini göstermektedir (Leshner vd., 2012, s. 569).

Alanyazında travmanın niteliklerine göre tanımlamalarından biri de travmanın birikimli (additive) olan etkisiyle ilişkilidir (Cabrera, 2012, s. 9). Birey yaşam sürecinde erken yaş dönemlerinden itibaren maruz kalınan travma deneyimlerinin etkilerinin birbiri üzerine eklenmesini ifade etmektedir. Tecavüz, yaralanma, taciz gibi fiziksel travmanın yanı sıra, psikolojik travmayı ve son dönem ortaya atılan sosyal ağ travmasını ve medyaya maruz kalmanın sonuçlarını da kapsayan bir terimdir. Burada sosyal ağ travması elektronik zorbalık, çevrimiçi karakterler aracılığıyla tehdit ve kişilerarası her türden yaralanmayı ifade etmektedir (Cabrera, 2012, s. 9). Cabrera (2012, s. 11)'nın ifadesiyle özellikle televizyon ve internetin olumsuz etkileri bağlamında değerlendirildiğinde erken yaşta kurgu ve gerçeklik algısı tam olarak oluşmamış çocuklarda travmatik yaşam olaylarına maruziyet ileriki yaşlarda birikimli bir travmaya neden olabilir. Gelişen teknolojiyle birlikte sosyal ağ kavramı üzerinden değerlendirildiğindeyse çevrimiçi olarak yaratılan karakterler doğrultusunda kurulan sanal ilişkiler sosyal zorbalık, utanç, suç, taciz, iş kaybı, adam kaçırmaya ve intihar girişimleri gibi sorunları da beraberinde getirmektedir. Medyanın, bu kapsamda özellikle de üstüne eklenerek etki düzeyinde birikim oluşturmada, belirleyici araçlardan biri durumuna geldiği söylenebilir.

Travmanın yukarıda ifade edilen birikimli olan özelliğinden farklılaşan bir niteliğiye kümülatif (biriken) olmasıdır. Travmanın birikimli olan yönü (Cabrera, 2012, s. 11) birey üzerinde yaşanan travmatik olay deneyimlerinin biriken etkisini ifade ederken; kümülatif yönüye (Fiorillo ve Follette, 2012, s. 186), benzer travmatik deneyimlerin sayısal olarak tekrarlanma sıklığına işaret etmektedir. Bu noktada örneğin birey erken dönemde fiziksel veya cinsel saldırı geçmişine sahipse savaşla ilişkili TSSB geliştirme olasılığı hiç saldırı geçmişi olmayanlara göre daha yüksektir (Leshner vd., 2012, s. 569). Travmanın kümülatif yani üstüne eklenerek biriken yapısı son dönem araştırmaların konusudur. Burada olayın etkisinden çok benzer travmatik etkilere sahip olayların tekrarlanma sıklığı en temeldedir. Psikoloji araştırmalarında ortaya atılan hipotez, travma sayısı arttıkça buna eşlik eden ruhsal bozulma semptomlarının da artış gösterdiğidir (Fiorillo ve Follette, 2012, s. 186).

Alanyazında yürütülen çalışmaların da sonucunda travma kavramında en temel belirleyicinin “olaylar” olduğu söylenebilir. Tanımlarda da bireyleri sarsan olarak ifade edilen bu olaylar, alanyazında travmatik yaşam olayları olarak adlandırılmaktadır

(Brayne, 2007, s. 2). Travmanın haberle kesişim noktasının da bu travmatik yaşam olayları olduğu söylenebilir. Çalışmanın bu bölümünde haberlere de konu oluşturan travmatik yaşam olayları ruh sağlığı alanyazını doğrultusunda tanımlanmaktadır.

2.1.1. Ruhsal bozulmalara sebep olan travmatik yaşam olayları

Bireyler yaşamları boyunca travmatik tepkilerle sonuçlanan olaylarla defalarca kez karşılaşmaktadır. Genel bir tanımlamayla travmaya neden olan psikolojik yaşam olayları, birey yaşamının olağan insan deneyimlerinin dışında gerçekleşen, ölümler, yaralanma ve yaralanma tehdidi içeren beklenmedik olaylardır (Brayne, 2007, s. 2). Aker (2000, s. 1)'e göre:

Deprem, sel gibi doğal afetler, savaşlar, cinsel ya da fiziksel saldırıya uğrama, çocuklukta yaşanan cinsel taciz ve tecavüzler, işkence görme, zorla kaçırılma, trafik kazaları, yaşamı tehdit eden bir hastalığın tasının konması, ölü bir vücudu ya da vücut parçasını görme gibi zorlayıcı ve kişinin başa çıkma yeteneğini aşan olaylar ruhsal açıdan travmatik olaylardır.

Alanyazında travmatik yaşam olaylarının sıklığının, artan dünya nüfusu, terörist saldırılar, karmaşık ve savunmasız teknolojik sistemlere olan bağımlılıklar vb. pek çok etmenle hızla artış göstermekte olduğu ifade edilmektedir (Vasterman vd., 2005, s. 107).

Alanyazında bireyin yaşam kalitesi anlamında “iyi olma” ve “iyi olmama” halini belirleyen travmatik yaşam olaylarının ruh sağlığı bilim alanında farklı biçimlerde sınıflandırıldığı görülmektedir. Sınıflandırma türlerinden biri olan “doğrudan ve dolaylı yaşanan olaylar”ı Bayraktar (2017, s. 36) şöyle ifade etmektedir:

1. Doğrudan yaşanan olaylar: Doğal afetler (deprem, yangın, sel, heyelan, çığ, volkan patlamaları, tsunami), savaşlar ve askeri çatışmalar, savaş tutsağı olmak, göçler, terör saldırıları ve patlamalar, kazalar (trafik kazaları, iş kazaları ve ev kazaları), saldırıya uğrama (tecavüz, fiziksel), işkence-eziyet, şiddet, kaçırılma-kayıplar, ciddi ölümcül hastalıklar, özürlü olma, mobbing, boşanma vb.
2. Dolaylı yaşanan olaylar (Tanık olunabilecek örseleyici olaylar): Burada kişi ya da kişiler doğrudan travmaya maruz kalmamışlardır, travmayla dolaylı yoldan tanışmışlardır. A. Kaza, savaş, terör, patlama, deprem, yangın, sel gibi olaylardan etkilenmiş kişi veya kişilerin görülmesi. B. Ölü ya da yaralıların görülmesi. C. Saldırıya uğramış kişi ya da kişilerin görülmesi. D. Ağır yaralı görme, bir yakınının ölümcül hastalığını ya da ölümünü öğrenme. E. Çevresel ve toplumsal baskılar.

Ruppert (2014, s. 96) travmatik yaşam olaylarına ilişkin bir diğer sınıflandırmayı Leonore Terr'in "Tip 1- Tip 2" sınıflaması üzerinden aktarmaktadır:

- Tip 1: Bunlar, hayat ve organlar için şiddetli tehlike oluşturan kısa, ani ve beklenmedik olaylardır.
- Tip 2: Çaresizlik ve güçsüzlük yaratan, sıkıntı verici devamlılık arz eden ve tekrarlayan durumlardır.

Bu sınıflandırmaya göre "Tip 1" travma örnekleri, "kazalar (örn: araba veya tren kazaları), suç teşkil eden şiddet (örn: tecavüz, silahlı saldırı) ve kısa süreli doğal afetler (örn: kasırga, sel, çığ); "Tip 2" travma örnekleri ise "işkence, savaş esiri olma, cinsel ve fiziksel istismar veya zorbalığa maruz kalma"yı kapsamaktadır. Tip 1 travma olayları bir defalık olarak ifade edilirken, Tip 2 olaylarının ise yıllarca etkili olan durumları kapsadığı belirtilmektedir (Ruppert, 2014, s. 97).

Bayraktar (2017, s. 36) tarafından ifade edilen travmatik yaşam olaylarına ilişkin bir diğer sınıflandırma ise "yapay (insan tarafından yaratılan) ve doğal travmatik olaylar"dır:

1. Yapay (insanlar tarafından yaratılan) travmatik olaylar: A- İstemli olarak yapılanlar: Savaş, terör, taciz, işkence, eziyet, cinsel saldırılar, mobbing, şiddet, bazı göçler. B- İstemsiz olarak yapılanlar: Trafik kazaları, iş kazaları vb.
2. Doğal travmatik olaylar: Deprem, sel, heyelan, çığ, volkanik patlamalar, tsunami, ölümcül hastalıklar ve ölüm.

Amerikan Madde Bağımlılığı ve Ruh Sağlığı Hizmetleri Dairesi (SAMHSA, 2022, s.) tarafından yapılan sınıflandırmada da felaket olayları doğal (natural) ve insan kaynaklı (human-caused) olarak ifade edilmektedir. Wilson vd. (1993, s. 1) de mağdur ve hayatta kalanlarda bozulmalara neden olan travmatik olaylara işaret ederken; doğal (nature) ve insan kaynaklı (human origin) ayrımını kullanmıştır. Ruppert (2014, s. 98)'in sınıflaması da benzer bir şekilde "doğal yollarla" ve "insan tarafından" gerçekleşen şeklindedir ve ikisi arasındaki farklılaşmayı şu şekilde ifade etmektedir:

Doğal afetler, insanların şiddeti, cehaleti ve aptallığı kadar derin ve kalıcı yaralar açmaz. İnsan toplulukları doğal felaketlerde genelde birlikte hareket ederler, afet onları altüst edip mahvettiğinde birbirlerine yardım ederler. Oysa savaş ve şiddet, toplumun bu evrimleşmiş empatik yapısını yok eder, bireyi izole eder, insanların, daha fazla şiddet uygulayacak grup çeşitleri içinde destek ve koruma aramasıyla sonuçlanır.

Türkiye’de travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde yayın ilkelerinin belirlenmesini amaçlayan bu çalışmanın araştırma düzeyinde (Tablo 5) travmatik yaşam olaylarının sınıflandırılmasında, haberlerde yer alan travmatik yaşam olayları “doğal ve insan kaynaklı” olarak ifade edilmiştir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de bu sınıflandırma kullanılacaktır. Çalışmanın bu bölümünde “doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olayları” ve “insan kaynaklı travmatik yaşam olayları” tanımlanmaktadır.

2.1.1.1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olayları

Deprem, sel ve heyelanlar, kasırga, tsunami, salgın hastalıklar çok sayıda insanı etkileme niteliğine sahip travmatik yaşam olaylarıdır. Doğal yollarla oluşan bu travmatik yaşam olayları alanyazında genel bir tanımla başta afetler olmak üzere çok sayıda insanı aynı anda etkileyen travmatik yaşam olayları olarak ifade edilmektedir (Vasterman vd., 2005, s. 107).

Alanyazın incelediğinde doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının hazırlanan raporların doğrultusunda artış gösteren bir sayıda tüm dünyayı tehdit etmeye devam ettiği gözlenmektedir. Bu raporlar kapsamında değerlendirildiğinde 1970-1979 yılları arasında tüm dünyada bildirilen felaket sayısı 1230 iken; 2000-2003 yıllarından sonra artık dünyada üç binin üzerinde felaket bildirim yapıldığı saptanmıştır (Vasterman vd., 2005, s. 107). CRED ve UNDRR (2021, s. 1) raporuna göre (Covid-19 salgını verileri yer almamaktadır) tüm dünyada 2020 yılında, 15 bin 080 insanın hayatını kaybettiği, 98,4 milyon insanın etkilendiği ve 171,3 milyar dolar maddi kayba neden olan en az 389 doğal afet bildirim yapılmıştır. Toplu travmatik yaşam olayları olarak kabul edilebilecek olan afetler, çok sayıda insanı aynı anda etkileyen yıkıcı olaylardır ve bu çalışmanın kapsamına giren haberlere de konu oluşturmaktadır. Alanyazında doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarına topluca psikolojik tepkiler verildiği ifade edilmektedir. Gordon (2012, s. 125)’a göre bir afet ardından toplumda gözlemlenen psikolojik tepkiler:

Etki anında şok ve yönelim bozukluğunu, acil ihtiyaçlara yönelik yüksek enerjili "geri tepme"yi, bağılılık ve fedakâr iş birliğinin "balayına" yol açmasını, ardından çatışma, uyumsuzluk, "hayal kırıklığı" ve sonunda istikrarlı toplum yaşamının yeniden kurulmasını içerir.

Kitlesel olarak deneyimlenen doğal afetler birey üzerinde de fiziksel, sosyal, ekonomik ve duygusal baskı oluşturan durumlardır. Çok sayıda bireyin aynı anda etkilendiği bu türden travmatik yaşam olaylarında bireyin güçlü ve zayıf yönleri afet tepkisini belirleyen unsurlardır. Bireylerin afet anlarında gösterdiği bu tepkiler doğrultusunda kimileri güçlü bir biçimde olayı karşılarken kimileriye bunu yapamaz ve başkalarının desteğine gereksinim duyar (Ginzburg, 2012, s. 553).

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olayları afetler (kasırga, deprem, tsunami, heyelan vb.) ve hastalıkları kapsamaktadır. Hastalık, dünyada yaşanan “organizmada birtakım değişikliklerin ortaya çıkmasıyla sağlığın bozulması durumu”dur (https-4, 2019). Tıbbi olarak hastalıklar, kronik hava yolu, kalp damar, böbrek, kas ve iskelet sistemi, hastalıkları; solunum yolu, akut barsak, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar ve zoonotik ve vektörel hastalıklar (Sıtma, Kırım Kongo Kanamalı Ateşi, Batı Nil Ateşi vb.) olarak gruplandırılmaktadır. Genel sınıflandırma dışında toplumlarda sıklıkla görülen diğer hastalıklarsa kanser, diyabet, obezite, çölyak ve hepatitlerdir (https-4, 2019). Travma oluşturma niteliğine sahip hastalıklarsa hem yaygınlığı hem de yaşamı tehdit eden nitelikleri bağlamında hızla yayılan ve kısa sürede yaşamı tehdit eden salgın hastalıklardır.

17 Kasım 2020 tarihinde ilk olarak Çin’in Wuhan Kenti’nde ortaya çıkan Covid 19 salgını, son dönem tüm dünyayı tehdit eden travmatik bir yaşam olayıdır. Hastalık (en son güncellenme alınan tarih: 01.01.2022) teşhisi konulan kişi sayısı tüm dünyada 281 milyon 808 bin 270, hastalıktan dolayı hayatını kaybedenlerin sayısı ise 5 milyon üzerindedir (DSÖ, 2022). Bu salgından önce de dünyayı tehdit eden veba, grip (kuş-domuz gribi), AIDS, SARS, Ebola vb. salgın hastalıklar yaşandığı bölge ve yayılıma neden olduğu coğrafya bağlamında travmatik yaşam olayları arasında sayılabilir.

Türkiye’de 2020 Yılı Doğa Kaynaklı Olay İstatistikleri (AFAD, 2021)’ne göre kaydedilen toplam 905 afet meydana gelmiştir. Depremler (n=321) ardından en fazla meydana gelen doğa kaynaklı afetler dünyayla benzer bir biçimde iklim ve hava değişiklikleri sonucunda ortaya çıkan fırtına, dolu, aşırı kış koşulları (n=270) ile sel/su baskınlarıdır (n=177). Bu bilgiler doğrultusunda Türkiye’de doğal yolla oluşan travmatik yaşam olayları; deprem, iklim değişikliği kaynaklı fırtına, dolu ve aşırı kış koşulları ve

sel/su baskınlarıdır. Depremler yukarıda sunulan AFAD (2021) verilerine göre Türkiye’de en fazla yaşanan travmatik yaşam olaylarıdır. Aker (2000, s. 2) depremler ve travmayla ilişkili durumları şöyle ifade etmektedir:

...depremi yaşamış olmak, arama-kurtarma çalışmalarına katılmak veya izlemek, ilk günlerden beri sağlık yardımında bulunarak ölü ve yararlılarla uğraşmak, depremde sevilen birini kaybetmek ya da böyle bir haber almak gibi durumlar yaşadığımız deprem felaketinde travma olarak adlandırılabilir olaylardır.

2.1.1.2. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olayları

İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olayları, bireylerin müdahalesiyle, diğer bireylerin yaşamlarına etki eden olayları tanımlamaktadır. Travmanın genel tanımlarından da hareketle stres kaynağı bir ya da birden fazla birey ve onlar tarafından yaratılan durumlarla ilişkilidir. Alanyazında yürütülen çalışmalar doğrultusunda insan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olayları, ekonomik krizler, işsizlik, zorbalık, çocuk istismarı, aile içi şiddet, fiziksel saldırı, cinsel saldırı, cinayetler, savaş, göç, soykırım, terör saldırıları ve çatışmalar olarak sıralanabilir (Buccioli ve Zarri, 2020; Kolski vd., 2012, s. 2; Meek, 2016, s. 30).

Doğal yollarla ve insan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının bireysel ve toplumsal düzeyde oluşturabileceği travma türleri ise haberleştirme sürecinde bir diğer önemli unsur ifade etmektedir. “Travma kavramına ilişkin genel çatı” başlığı altında da ifade edildiği gibi travma tek bir olaya değil, bir sürece işaret etmektedir. Dolayısıyla yaşanan travmatik bir olayın hem bireysel hem de toplumsal boyutları bulunmaktadır. Bu doğrultuda travmatik yaşam olaylarının boyutsal olarak oluşturabileceği travma türleri bu bölümde açıklanmaktadır.

2.1.2. Boyutsal bağlamda travma türleri

Travmatik yaşam olayları bireysel (Suri, 2012, s. 674) olduğu gibi toplumlarda çok sayıda insanı aynı etkileyerek (Beske, 2012, s. 132) de deneyimlenmektedir. Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde yayın ilkelerinin belirlenmesini amacını taşıyan bu çalışmada, haber içeriklerine konu oluşturan travmatik yaşam olaylarının bireysel ve toplumsal boyutlarının da tanımlanması önemlidir. Alanyazında travmanın boyutları

bağlamında ifade edilen “travma türleri”; bireysel deneyimi ifade eden “duygusal/psikolojik travma”, toplumlarda çok sayıda insanı aynı anda etkileme düzeyine sahip “toplu yaşanan travma” ve travmanın toplumun kültürel niteliklerinin taşıyıcısı olma özelliğini kapsayan “kültürel travma” türleri bu bölümde açıklanmaktadır.

2.1.2.1. Duygusal/Psikolojik travma

Travmatik yaşam deneyimleri yeni bir olgu değildir. Ölümler, doğal afetler, şiddet ve vahşet insan yaşamı var olduğundan bu yana devam etmektedir (Özen, 2017, s. 105). Dolayısıyla travmatik yaşam deneyimleri de çağlar boyunca farklılaşan unsur ve deneyimlerle birey yaşamlarında ortaya çıkmıştır (Suri, 2012, s. 674). Travmatik yaşam deneyimlerinin bireysel olan yönü alanyazında duygusal/psikolojik travma olarak yer almaktadır. Psikolojik travma “canlı üzerinde beden ve ruh açısından önemli ve etkili yaralanma belirtileri bırakan yaşantı (Bayraktar, 2017, s. 29)” olarak tanımlanmaktadır. Psikolojik travma, “yaşamı tehdit eder nitelikteki olağandışı olayların yarattığı; korku, çaresizlik, anlamlandırma zorlukları ile ortaya çıkan ve çeşitli psikopatolojilere yol açan psikolojik bir sorun (Açıkgöz Karaoğlu, 2016, s. 30)”dur. Aker (2000, s. 2) bir olayın travmatik olarak tanımlanabilmesi için bazı nitelikler taşıması gerektiğine işaret etmektedir. Bu nitelikler şöyle sıralanmaktadır:

Kişinin;

- Ölüm tehdidi
- Ağır bir yaralanma ya da yaralanma tehdidinde maruz kalması
- Başka bir kişinin ölümüne ya da ölüm tehdidi altında kalmasına tanıklık etmesi
- Başka bir kişinin yaralanmasına ya da yaralanma tehdidi oluşturan bir olaya tanıklık etmesi
- Ailesinden birinin ya da başka bir yakınının beklenmedik ölümünü ya da şiddete maruz kalarak öldürülmesini, ağır yaralanmasını, ölüm ya da yaralanma tehdidi altında kaldığını öğrenmesi

Aker (2000, s. 2)’e göre yukarıda sıralanan bu niteliklere ek olarak bireyin bu olaylar ardından gösterdiği tepkiler de travmatik olmayla ilişkide belirleyicidir. Bireylerin travmatik olaylara verdiği en genel tepkileri “aşırı korku, çaresizlik ya da dehşete düşme” olarak sıralanmaktadır. Travmanın sosyal, kültürel, ekonomik ve sağlık

sorunlarını bir araya getiren karmaşık yapısına işaret eden Bayraktar (2017, s. 32) psikolojik travmanın alanyazında yapılan çeşitli tanımlarını şöyle ifade etmektedir:

1. Travma yaratan olaylar yaygın kabul edilen şekliyle ani ve beklenmedik bir anda ortaya çıkan, bireyin bedensel ve ruhsal bütünlüğünü ya da yaşamını tehdit eden olaylardır.
2. Travma veya travmatik uyarıcı, yalnızca stres yaratan bir olay ya da deneyim yaşamak değil aynı zamanda bir olayın veya deneyimin kişi üzerinde şok, çaresizlik ve korku yaratmasıdır.
3. Kişinin güçsüzlüğü, zayıflığı ve çaresizliği ile yüz yüze gelmesi durumudur.
4. Organizmada değişimlere yol açan fiziksel veya psikolojik şiddettir.
5. Çeşitli nedenlerin oluşturduğu duygusal bir tepkidir.
6. Birey için beklenmedik nitelikte kişinin varlığını, bedensel, ruhsal ve sosyal bütünlüğünü tehlikeye sokacak şiddette stres verici yaşam olaylarının yarattığı etki ve tepkiler bütünlüğüdür.

Alanyazında duygusal/psikolojik travmanın en temel bileşenleri “aşğılama, zarar verme, korku, değersiz kılma, kaygı ve acı (Abi-Hashem, 2012, s. 99)” olarak ifade edilmektedir. Travmatik yaşam olayları ardından ortaya çıkan stres tepkileri “yoğun korku, çaresizlik ve dehşet duyguları (Aker, 2000, s. 2)”dır. Bu duyguların ardından bireyde oluşan reaksiyonlarınsa alanyazında daha karmaşık bir sürece işaret ettiği gözlenmektedir. Tehditin ardından bireyler akut stres tepkileri gibi daha hafif semptomlar gösterebilirken, şiddetli biçimde travmatik stres bozukluğu tepkileri de geliştirebilirler (Figley, 2012, s. 208). Vahşet, şiddet barındıran her türden olay ürkütücülüğüne eşlik eden kayıplar, kafa karışıklıkları, inkâr, incinme, öfke ve umutsuzluklar gibi unsurlar birey yaşamlarını ciddi biçimde sekteye uğratma niteliğine sahiptir. Aniden ortaya çıkan, birey yaşamını fiziki ve psikolojik yönden etkileyen böylesi durumlar aynı zamanda huzursuzluk ve memnuniyetsizlikle birlikte var olan istikrarlı gidişatı da bozan bir yapıdadır. Her birey travmatik olarak deneyimlediği bu yaşam olaylarına kendi baş etme stratejileriyle karşılık verir; ancak, yapılan çalışmalar kurbanların, mağdurların yıllarca travmanın sonuçlarıyla mücadele ettiğini göstermektedir (Abi-Hashem, 2012, s. 99). Bu unsur ve deneyimler sonucunda travmanın birey ruh sağlığı üzerinde bıraktığı etkiler farklılaşsa da Çopur ve Gençler (2015, s. 4)’in de ifadesiyle yaygın olarak travma ardından bireylerde kırılmalık, suçluluk, çaresizlik, tedirginlik, öfke, umutsuzluk, güvensizlik, yetersizlik, yalnızlık ve şüphede ortaya çıkarken; aynı olaya maruz kalan kimi bireylerde donuklaşma ve hissizleşme tepkileri gözlenebilir.

Travmatik bir olayın birey üzerinde herhangi bir bozulmaya sebebiyet verip vermeyeceği noktasında Ruppert (2014, s. 96)'in görüşü, olayın nitelikleriyle ilişkili olsa da aynı zamanda bireyin olay esnasında “kendini koruma ve destekleme düzeyiyle” de ilişkidir. Bu noktadaki görüşü “duygusal, sosyal, ruhsal ve gündelik kendini destekleme becerileri”yle zararın en aza indirilebileceği yönündedir.

2.1.2.2. Toplu yaşanan travma (Collective trauma)

Bireysel olarak yaşanan duygusal/psikolojik travmadan farklı olarak travmatik yaşam olayları toplu olarak da deneyimlenebilir. Alanyazında topluluk, iki veya daha fazla kişiden oluşan ortak kültür, sosyal yapı, dil ve coğrafyayı paylaşan gruplarla daha küçük ölçekte aile, okul, işyeri, şehir veya ortak çıkar grupları olarak ifade edilmektedir (Beske, 2012, s. 132). Bu bağlamda, toplu yaşanan travma aynı topluluk içerisinde yer alan aidiyet duygusuyla bir arada bulunan birden fazla bireyin travmatik bir olaya verdiği toplu psikolojik tepkiler olarak tanımlanmaktadır (Beske, 2012, s. 132).

Topluluğun ortak bir tarihi ve kendilerini bağlı hissettikleri bir varlık duygusu bulunmaktadır (Beske, 2012, s. 132). Bu varlık duygusu bir topluluğun ya da ulusun yaşanan travmatik bir deneyimde birey ruh sağlığı tepkisine benzer şekilde tek kişi gibi reaksiyon göstermesini sağlamaktadır. Bir başka ifadeyle, ortak paylaşım değerleri olan topluluklarda travmatik yaşam deneyimlerinin ardından toplu olarak acı çekme, başa çıkma, mücadele etme, hayatta kalma ve iyileşme eğilimleri göstermektedir (Abi-Hashem, 2012, s. 99).

2.1.2.3. Kültürel travma

Kültür, alanyazında “sosyal (insanlar, sosyal ilişkiler, kurumlar), maddi (eserler ve medya) ve zihinsel (kültürel olarak tanımlanmış düşünme biçimleri, zihniyetler) yönleri içeren üç boyutlu bir çerçeve olarak” görülebileceği ifade edilmektedir (Erlil, 2010, s. 4). Kültürel travmaysa, belirli olaylar karşısında toplu olarak benzer psikolojik deneyimlerin ortaya çıkmasına işaret etmektedir. Bu doğrultuda yaşanan bir olay karşısında toplumdaki tüm bireylerin aynı psikolojik deneyimleri yansıtmasını değil, toplumdaki çok sayıda bireyin o olaya benzer şekilde yüksek oranda anlam ve değer yüklemesine işaret

etmektedir. Bu açıdan kültürel travma; sosyal ve siyasi çatışmalar, dramatik kayıplar gibi toplumda temsil edilmesi zor olan her türden olayı kapsamakta ve kültürel travmada felaket etkisi oluşturulan imge ve anlatılarla şekillendirilmektedir (Meek, 2016, s. 29-30). Nesilden nesile aktarılan bir hafızayı, olaydan sonra hayatta kalanların bireysel yaşamlarının da ötesinde devam edişi, zaman ve mekândan bağımsız olarak olaylardan çok uzak olan gruplar tarafından da hatırlamayı kapsamaktadır. Gerçek olaya tanık olmayan nesil de kendisine aktarılan doğrultusunda yaşanan travmayı bir sonraki kuşağa anılar biçiminde aktarmaktadır (Hirschberger, 2018, s. 1).

Ruppert (2014, s. 47) travmanın nesilden nesile aktarımına ilişkin ruh sağlığı alanyazınında yaptığı değerlendirmeler sonucunda araştırmacıların da travmatik olarak ortaya çıkan ruhsal yaralanmaların sadece olayı deneyimleyen birey için değil, nesiller boyu taşınan örüntüler üreten bir görüngü (fenomen) olarak ifade edildiğini (st. Just, 2005) aktarmaktadır. Bu görüşünü Freud, Jung ve ileri dönemlerde ruh sağlığı araştırmacıları tarafından ortaya atılan görüşlere dayandırarak sunmaktadır. Ruppert (2014, s. 46)'in de ifade ettiği gibi Freud, Totem ve Tabu (1972) adlı eserinde kendi oğulları tarafından öldürülen bir babanın olayının unutulmasının imkânsız olduğunu, olayın daha az hatırlanması için de yeni biçimlerin üretilmiş olması gerekliliğine ilişkin görüşünü sunmaktadır. Carl G. Jung (1979) da arketiplerle kollektif bilinçdışını tanımlamakta ve bu kollektif bilginin nesilden nesile aktarımda davranış biçimlerini belirlediği görüşünü paylaşmaktadır.

Alanyazında Lewis (2012, s. 180-182)'in de tanımında ifade ettiği gibi kültür “bir insanın davranışına rehberlik eden gelenek, ritüel, inanç, değer, bilgi ve becerilerin örüntülerini içeren” coğrafi sınırlara gereksinimi olmayan bir yapıya işaret etmektedir. Bu bağlamda travmatik yaşam olayları esnasında bilişsel bir işlev olarak bireyin psikolojik tepkiler vermesi beklenen bir durumdur. Kültürel travmada bu tepkiler, oluştuğu bağlam ve kültür tarafından şekillenmektedir. Travmatik bir yaşam olayının kültürel boyutları, olay ardından oluşan tepkiler, yardım ve destek arayışları nesilden nesile aktarılan modellerle inşa edilmektedir. Bu nedenle de her kültürün kökensel olarak aynı olan travmatik olaya benzer tepkiler geliştirmesi beklenemeyeceği ifade edilmektedir (Drozdek, 2012, s. 183).

Alanyazında kültürel travmayı medyayla ilişkilendiren yayınlar ve araştırmalar da yer almaktadır. Bu çalışmalarda ifade edilen görüşlerden biri modern medya ve kültürel travma arasındaki ilişkide travmanın artık sadece kimliğe ilişkin bir anlatı değil, teknolojiyle evrenmiş toplumlardaki yeni bir kolektif kimlik deneyimi olduğudur (Meek, 2016, s. 27).

Bireyler günlük yaşantılarında defalarca kez travmatik olaylarla karşılaşmaktadır. Doğal afetler, salgın hastalıklar, trafik kazaları, tecavüz, şiddet veya savaş gibi travmatik olaylar meydana geldiğinde birey hem fiziksel hem de ruhsal olarak bu olayların etkileriyle baş etmek durumunda kalmaktadır. Birebir yaşamanın yanı sıra bireyler maruz kalarak da bu olayların etkilerini hissetmektedir (Pinchevski, 2016, s.51; Thompson vd., 2020, s. 984). Dolayısıyla travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde tanımlanması gereken bir diğer unsur travmatik yaşam olayları ardından ortaya çıkabilecek ruhsal rahatsızlıklardır. Çalışmanın bu başlığı altında travma sonrasında oluşabilecek ruhsal rahatsızlıklar açıklanmaktadır.

2.1.3. Travma sonrası oluşan ruhsal rahatsızlıklar

Travmatik yaşam olayları birey yaşamlarındaki sarsıcı olayları ifade etmektedir. Alanyazında travmatik yaşam olaylarının, bireylerin tehlike altında hissetmesine, ölüm korkusuna, kontrol edilemeyen belirsizliğe ve çaresizliğe ve sonuç olarak da pek çok ruhsal yaralanmaya neden olduğu ifade edilmektedir (Verhovnik, 2017, s. 209). zen (2018, s. 11-12) travmanın yaşanan olağanüstü durum ardından ortaya çıkan normal bir tepki olduğunu ifade etse de “şok ile başlayıp gerekli müdahale yapılmaz ise şizofrenik tepkilere kadar gidebilen ağır bir psikolojik yaşantılar silsilesi olduğunu” belirtmektedir. Aker (2000, s. 1) de erken dönemde müdahalenin önemine dikkat çekmekte ve bu müdahalenin gecikmesi durumunda çok daha ciddi sağlık sorunları yaşanma riskini ifade etmektedir. Alanyazında bireylerin gündelik hayatlarında karşılaştıkları kk ölçekteki stres kaynaklarıyla mücadele etmek konusunda gerekli becerilere sahip olduğu ifade edilmekte, savaş travması, cinsel istismar, tecavüz, sevgili/eşin duygusal/fiziksel istismarı, doğal afetler, yaşamı tehdit eden fiziksel yaralanmalar gibi şiddetli stres faktörleriyle başa çıkmanın daha zorlu bir sürece işaret ettiği vurgulanmaktadır (Strahl,

2012, s. 48). Ruppert (2014, s. 97) travma sonrası oluşan bozulmalarda doğrudan ve dolaylı deneyimlemeye ilişkin farklılaşmaya işaret etmektedir:

Deneyimler, travmaya şahit olmanın da travmatize edici olduğunu göstermekle, mesela travmatize edici olaylarda yardım edenler ve travmatize edici bir ortamda bulunanlar. Eğer kişi, birileri acı çekerken veya ölürlen öylece durup izlemek durumunda kalmışsa, güçsüz hissedecektir ve kendine ve dünyaya bakışı ciddi şekilde etkilenebilir. Travma kurbanı kişiye herhangi bir duygusal yakınlık da (örneğin diğer aile bireyi, eş ya da yakın arkadaş) bu etkiyi artırır (Ruppert, 2014, s. 97).

Ruppert (2014, s. 99) travma esnasında ve sonrasında bireyde oluşan tepkileri iki gruba ayırmaktadır. Gruplamada ayırt edici nokta zaman aşamalarıdır:

- Travma durumuna anında ve doğrudan verilen ruhsal tepki (“peri-travmatik tepkiler”)
- Travmatize deneyimden sonraki kısa, orta ya da uzun vadedeki ruhsal etkiler (“post-travmatik tepki”)

Peri-travmatik tepkiler, kişinin olay karşısında aşırı uyarılmasını sağlayan biyolojik bir süreçtir. Bedenin kendini korumak ve ortaya çıkan tehlikeden kurtulmak için stres tepkisiyle birleşerek biyolojik olarak bireyi harekete geçirmesini ifade etmektedir (Ruppert, 2014, s. 99). Post-travmatik tepki ise daha karmaşık bir sürece işaret etmektedir:

...duyu ve motor sistemlerinin aşırı duyarlılığını ve duygu akışını aniden kesen ve bu yolla kişinin aşırı heyecandan ölmesi (örn. Kalp krizi) ihtimalini ya da tüm enerjisini harcamasını engelleyen bir şok tepkisiyle ikinci aşama başlar. Bunu vücudun kendi ağrı kesicileriyle (örn. morfin) ruhsal ve duygusal acının uyuşturulması izler. Travmanın bu aşaması donma/felç olma denen tepki ile kendini belli eder (Levine, 1998’den aktaran Ruppert, 2014, s. 100).

Alanyazında travma sonrası oluşan tepkilerin geçici olan etkisi kısa dönem etkiler olarak ifade edilmekte ve olaydan kısa bir süre geçtikten sonra ortadan kalkmasının beklendiği ifade edilmektedir. Bu noktada alanyazında ifade edilen riskse normal hayatına dönmüş görünen bireyin travmatik deneyimini unutmak adına “fiziksel ve ruhsal bir çatışma” içerisinde olup olmadığıdır (Ruppert, 2014, s. 101). Travma deneyimi ardından kısa dönem etkiler yanıtıcı olabilir:

Kısa dönem etkiler olarak, travmatize kişi, uyuşturulmuş gibidir; çok az şey hisseder ve günlük faaliyetlerini normal şekilde devam ettirir. Bu yüzden bir süre sonra travma deneyiminin kalıcı bir etkisinin olmadığı, hatta tamamen halledildiği sanılabilir. Hatta,

travmatik olayı çok az gören ya da hiç görmeyen kişilerin olayın geçmişte kaldığını ve kurban için çözüldüğünü düşünebilirler (Ruppert, 2014, s. 101).

Bu durumda bireyde görülen içsel çatışma deneyimi unutturmaya yöneliktir:

Oysa gerçekte, kişinin içinde, amacı travmatik deneyimin unutulmasını garanti altına almak olan fiziksel ve duygusal bir çatışma yaşanmaktadır. Kişi bilinçdışı bir şekilde, onu olay anına götürebilecek, travmayı yeniden tetikleyebilecek her şeyi engellemek için yollar arayarak, kendisi ile travmatik deneyim arasında mesafe oluşturmaya çabalar. Travmatik deneyim sırasında, ilgili algılar, duygu ve düşünceler bölünüp ayrılması bireyin gerçekliğinin bir bölümünü bilinçten etkin bir biçimde uzaklaştırarak, bilinçli farkındalığı, hayatta kalmaya odaklanacak şekilde özgür kılar (Ruppert, 2014, s. 101).

Bu durum, bireyin kendini korumak adına geliştirdiği bir savunma olarak ifade edilebilir. Ruppert (2014, s. 102) bireyde deneyim ardından oluşan bu durumun biyolojik olarak bedende depolandığını ifade etmektedir. Kısaca travma anıları “görüntü, duygu ve korku” olarak her an patlamaya hazır bir durumda bedene kaydedilir. Burada travma sonrası uzun dönem tepkileri oluşturma riski taşıyan yukarıda da ifade edilen travmanın tetikleyicilerini engellemek adına bireyde bilinç bölünmesini sağlayan “savunma bariyerleri”nin zayıflaması durumudur. Böylesi bir durumda önceki olayı anımsatan herhangi bir olayda:

...duygu ve düşüncelerin uyuşturulması yetersiz kalabilir; yaşanan olay, önceki travma deneyimiyle birleşir ve ruhun dengesini yöneten düzenleyici mekanizmalar ve işleyişi tekrar kontrolden çıkabilir. İlk olayın zihinde yeniden canlanan imgeleri (“işgali”) bilince taşarak, kendilerini yeniden yüzeye çıkarır (Ruppert, 2014, s. 102).

Özen (2018, s. 13)’in bu noktadaki görüşü yaşanan acı deneyimlerin her zaman güçlendirici olmadığı hatta bireyleri “yaşayan ölümlere” çevirebileceği riskidir. Pieton (2009, s. 2) travmayı, “kişinin yaşamına, bedenine ve kimliğine yönelik gerçek veya algılanan bir tehdide yanıt olarak maruz kalınan ve sistemde takılı kalan duygusal, biyolojik ve psikolojik etki” olarak tanımlamaktadır. Travma sonrası bireylerde olası olarak ortaya çıkabilen durumu “travma girdabı” olarak isimlendirmektedir. 11 Eylül 2001 Dünya Ticaret Merkezi İkiz Kulelerine yapılan terör saldırıları ardından ortaya çıkan durumu, travma girdabının önemli örneklerinden biri olarak sunmaktadır. Travma girdabında ortaya çıkan tepkileri şu şekilde özetlemektedir:

...işte üretkenlik azalır, reçeteli anti-anksiyete ilaçları ve anti-depresanlar arama ve/veya kullanmada artış olur, evlilikler gergin, insanlar ilişkilerini sürdürmekte güçlük çekerler,

kariyer seçimlerinde belirsizlik ve genel bir paranoya vardır (Ross, 2003'ten aktaran Pieton, 2009, s. 2)

Travmatik yaşam olayları ardından ortaya çıkan ruhsal rahatsızlıklar alanyazında akut stres bozukluğu, travma sonrası stres bozukluğu, ikincil travma, anksiyete, depresyon olarak sıralanmaktadır (Holman vd., 2020, s. 111; Pinchevski, 2016, s. 51; Thompson vd., 2020, s.984). Vasterman vd. (2005, s. 107) de yaşanan travmatik bir olay ardından bireylerde ruhsal olarak travma sonrası stres bozukluğu, depresyon, anksiyete ve madde bağımlılığı; fiziksel olaraksa yorgunluk, baş ağrısı, dikkat eksikliği ve eklem/kas ağrısı gibi semptomların ortaya çıktığına işaret etmektedir. Dünyada psikolojik rahatsızlıklara ilişkin hastalık yükü araştırmasına göre 2017 yılında 792 milyon kişi (dünya nüfusunun %10,7'si) tanılanmış herhangi bir ruhsal rahatsızlıkla yaşamını devam ettirmektedir. Bu çalışmanın konusunu da kapsayan travma sonrası oluşan ruhsal rahatsızlıklar söz konusu araştırmada “anksiyete bozuklukları” kategorisi altında yer almaktadır. Bu bağlamda, 284 milyon kişi (ülkelere göre değişen oranlar dahilinde dünya nüfusunun yüzde 2,5 ila yüzde 7'si) travma sonrası oluşan anksiyete bozukluklarından biriyle tanılanmış durumdadır. Genel nüfusa göre ortaya çıkan veriler doğrultusunda tanılanan bireylerin yüzde 4,7'si kadın yüzde 2,8 ise erkektir. Aynı araştırma verilerine göre Türkiye’de anksiyete bozuklukları kategorisi dahilinde tanılanan hastaların oranı yüzde 3,91’dir (Ritchie ve Roser, 2018). TC. Sağlık Bakanlığı (2019, s. 50) tarafından hazırlanan son güncellemesi 22.01.2020 tarihinde yapılan Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2018’de yer alan TÜİK (Türkiye Sağlık Araştırması, 2016) verilerine göre Türkiye’de on beş yaş üstü bireylerde tanılanan başlıca hastalıklar kategorisinde “depresyon” onuncu sırada yer almaktadır. Depresyonun genel nüfus içerisinde on beş yaş üstü bireylerde görülme oranı yüzde 7,2 olarak belirlenmiştir.

Travmatik yaşam olayları bireylerde görülen ruh sağlığı hastalıklarının belirleyicisidir. Alanyazında bireylerin duygusal ve bilişsel düzeylerinde bozulmalara neden olan travma ardından sıklıkla karşılaşılan TSSB’ye eşlik eden ruhsal rahatsızlıklar depresyon, anksiyete, madde bağımlılıkları, kişilik bozulmaları vb. olarak sıralanabilir (Açıkgöz Karaoğlu, 2016, s. 40). Travmatik olayların birey üzerinde bıraktığı etkilerde, kişilik özellikleri ve yaşam deneyimleri belirleyicidir (Buccioli ve Zarri, 2020, s. 2). Yaşanan kültürel yapı da olay etkisi açısından önem taşımaktadır (Bayram vd., 2018, s.

165; Gürdil, 2014, s. 19). Bu noktada bireyler, aynı kültürel yapı içerisinde olsalar da yaşanan travmatik olaya birbirinden farklı tepkiler vermektedir.

Türkiye coğrafi olarak bir deprem ülkesidir. Bu afetlerin ardından çok sayıda yıkımı, ölümü ve yaralanmayı toplumsal olarak deneyimleyen niteliktedir. Bu bağlamda 30 Ekim 2020 tarihinde Seferihisar’da yaşanan etkisi İzmir ve çevresinde hissedilen depremin ardından bu tür afetlerin toplumsal olarak ruh sağlığı üzerindeki etkileri tekrar gündeme gelmiştir. Bu kapsamda Türkiye Psikologlar Derneği (2020)’nin sosyal medya hesabı üzerinden yayınladığı broşürde yaşanan travmatik olayın niteliklerine göre bireysel yaşamda büyük doğal afetlerin ardından en fazla gözlemlenen psikolojik tepkiler şu şekilde sıralanmıştır:

Şok ve donakalma, endişe, korku, panik, öfke, suçluluk ve utanç duyguları, olayla ve durumla ilgili tekrar tekrar konuşma ihtiyacı ya da konuşmak istememe ve içe kapanma, olay hiç olmamış gibi davranma, kendini işe verememe, dikkat dağınıklığı, kafa karışıklığı, baş, göğüs ve boyun ağrısı, mide bulantısı vb., uyuyamama ya da sürekli uyuma ihtiyacı, kabus görme vb., aşırı yeme ya da iştahta aşırı azalma, aşırı enerji ve uyanıklık hali ya da hiçbir şey yapmak istememe, tahammülsüzlük, çabuk sinirlenme, aklını yitirme, ölme korkusu, duyguları hissedememe ve donukluk, yaşamda kalmış olmakla ilgili suçluluk ve utanç duyguları, olayla ilgili sık sık gelen görüntü ve sesler, depremi yeniden yaşıyormuş gibi hissetme, depremi hatırlatan mekanlardan ve insanlardan kaçınma ihtiyacı, depremi hatırlatan her tür ses, görüntü, his ve kokuya karşı aşırı irkilme ve buna eşlik eden yoğun bedensel tepkiler.

Sayılan bu şikayetlerin süresi yaşanan olayın büyüklüğü ve bireyin olaylara ilişkin verdiği ruhsal tepkilerle de ilişkilidir. Bu şikayetler tüm bireylerde aynı şekilde görülmemekte, etkileri de zamanla azalmakta; ancak, bazı kişilerde etkileri daha uzun süre hissedilmektedir. Yaşanan travmatik olayın ardından bölgede olayı birebir yaşayan, ya da görüntü ve anlatımlarla olaya şahit olan çocuklarda ortaya çıkan stres tepkileri ise yine aynı broşürde şu şekilde sıralanmaktadır (TPD, 2020):

Eskisine göre daha kaygılı, üzgün ya da hassas olma durumu, hırçınlık, mızımızlanma, anne-baba ya da bakım verenden ayrılmak istememe, çeşitli korkuların (karanlık, yalnız kalmak istememe vb.) ortaya çıkması, kendisinin ve sevdiklerinin güvenliğiyle ilgili endişeler, okula gitmek istememe, ders çalışmak istememe ve dikkatini verememe.

Aker (2000, s. 1) de travma deneyimleri ardından bireylerde görülen belirti ve hastalıkları, akut stres tepkisi, travma sonrası stres bozukluğu, travmatik yas, depresyon, somatizasyon, alkol-madde kullanım bozuklukları, anksiyete ve mizaç bozuklukları ve çeşitli psikotik bozukluklar olarak sıralamaktadır.

Travma ardından oluşan/oluşması beklenen tepkiler ve oluşum süreçleri yukarıda ifade edilmiştir. Travma deneyimleri ardından oluşma riski taşıyan bu bozulmalar, alanyazında da ifade edildiği gibi toplum içerisinde ilişkileri, mesleki anlamda verimliliği ve bireysel ve toplumsal yaşam kalitesi üzerinde olumsuz etkiler oluşturan durumlardır (Aker, 2000, s. 1). Türkiye’de travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken yayın ilkelerinin belirlenmesi amacını taşıyan çalışmanın bu bölümünde travmatik olaylar ardından uzun dönem etkiler kapsamında oluşma riski taşıyan ruhsal rahatsızlar tanımlanmaktadır.

2.1.3.1. Akut Stres Tepkisi (AST)

Travmatik deneyimlerin ardından ortaya çıkan akut stres tepkisi, alanyazında olayın hemen ardından “ortaya çıkan tepki (Bayraktar, 2017, s. 56)”, “olaya verilen yanıt (Gordon, 2012, s. 7)” şeklinde ifade edilmektedir. Gordon (2012, s. 7), akut stres tepkisinin ileride oluşabilecek TSSB için de tahmin edici bir gösterge olduğunu ifade etmektedir. Alanyazında akut stres tepkisinin belirgin semptomları; travmatik olayın zihinde tekrar etmesi, korku, çaresizlik, dikkat toplama güçlüğü, öfkelenme, aşırı sinirlilik hali, travmayı hatırlatan kişi ve ortamlardan uzak durma isteği, kaçma, suçluluk ve bedensel şikayetler olarak sıralanmaktadır (Bayraktar, 2017, s. 56). APA (2013, s. 146) tanılama kılavuzunda sunulan semptomlar; duygusal olarak uyuşma, duygusal yokluk, çevresel faktörlere karşı bilinç azalması, duyarsızlaşma, bilinçte depolanmış bilgilerin hatırlanmaması olarak sıralanmaktadır. Akut Stres Bozukluğu’nda tanı kriteri olarak kabul edilen yukarıda sayılanlara eşlik eden bir dizi semptom da yine tanılama kılavuzunda yeniden deneyimleme (tekrar eden düşünceler, anılar, rüyalar, geçmişe dönüşler), uyarılardan kaçınma (travmayı hatırlamaktan kaçınma), kaygı ve artış gösteren uyarılma, iki günden fazla devam eden işlev bozuklukları olarak ifade edilmektedir. Alanyazında akut stres tepkisinin ağır bir travma sonrası ilk otuz gün içerisinde oluşması ve sonlanmasının beklendiği (Bayraktar, 2017, s. 56); bu sürenin

aşılması durumundaysa bireye TSSB tanısı konulduğu (APA, 2013, s. 148) ifade edilmektedir.

2.1.3.2. Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB)

Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB), travmatik olaylar ardından bireylerde görülen uzun dönem etkiler sonucunda ortaya çıkan bozulmalara işaret etmektedir. Çalışmanın “Travma kavramına ilişkin genel çatı” başlıklı bölümünde de aktarıldığı gibi TSSB’nin 1980 yılında DSM-III’de yer alışı, travmanın ve sonrasında oluşan rahatsızlıkların resmiyet kazanması olarak ifade edilmektedir (Kokurcan ve Özsan, 2012, s. 23). Ruppert (2014, s. 103) TSSB’yi travma deneyimi yaşamış bir bireye zamanında destek sağlanmaması durumunda travma ardından ortaya çıkan semptomlar bütünü olarak ifade etmektedir. Leys (2000, s. 2)’e göre TSSB, karşılaşılan travmatik bir olayın ardından sıradan farkındalık ve biliş mekanizmalarının ortadan kalkması sonucunda birey zihninde oluşan bölünmeler ve ayrışmaları tanımlayan bir rahatsızlıktır. Alanyazında TSSB oluşumuna neden olabilecek belirleyicileri Strahl (2012, s. 45) şöyle sıralamaktadır:

Önceden bir travmatik olay deneyimi, bireyin psikolojik sorunlarının geçmişi, çocukken yaşanan istismar, sınırda veya bağımlı kişilik bozukluğu gibi ciddi kişilik eksiklikleri, ailedeki psikolojik sorunlar, yaşanan travmatik olayın büyüklüğü, travmatik olaya yakınlık, savaş esiri olmak gibi daha uzun süren travmatik bir olay, travmadan hemen sonra erken dönem psikiyatrik/psikolojik müdahale eksikliği, aile veya toplum desteğinin olmaması, travmatik olay sırasında duygusal olarak ayrılma, genetik faktörler, cinsiyet (kadınların TSSB geliştirme oranı erkeklere fazladır), yaş, beyin kimyasındaki değişimler, beyin yapısı.

DSM-V tanılama kılavuzunda TSSB oluşumuna neden olabilecek belirleyicilerse şöyle ifade edilmektedir (APA, 2013, s. 146):

A. Aşağıdaki yollardan biriyle (ya da birden çoğuyla), gerçek ya da göz korkutucu bir biçimde ölümlerle, ağır yaralanmayla karşılaşmış ya da cinsel saldırıya uğramış olma:

1. Doğrudan örseleyici olay(lar) yaşama.
2. Başkalarının başına gelen olay(lar)ı, doğrudan doğruya görme (bunlara tanıklık etme).
3. Bir aile yakınının ya da yakın bir arkadaşının başına örseleyici olay(ar) geldiğini öğrenme. Aile bireyinin ya da arkadaşının gerçek ölümü ya da ölüm olasılığı kaba güçle ya da kaza sonucu olmuş olmalıdır.

4. Örsleyici olay (ların) ın sevimsiz ayrıntılarıyla, yineleyici bir biçimde ya da aşırı bir düzeyde karşı karşıya kalma (örn. İnsan kalıntılarını toplayan ilk kişiler, çocuk sömürsünün ayrıntılarıyla yeniden yeniden karşılaşılan polis memurları).

Not: Böyle bir karşı karşıya gelme, işle ilgili olmadıkça, elektronik yayın ortamları, televizyon, sinema ya da görseller aracılığıyla olmuş ise A4 tanı ölçütü uygulanmaz.

Dart Gazetecilik ve Travma Merkezi tarafından hazırlanan Travma ve Gazetecilik Kılavuzu'nda (Brayne, 2007, s. 2), APA tanı kriterleri doğrultusunda travma sonrası stres bozukluğunun, doğrudan veya dolaylı olarak bireylerde ortaya çıktığına işaret edilmektedir. Doğrudan tanıklıkta birey, kendisi ölümle, ölüm riskiyle, ciddi yaralanmayla veya kişisel bütünlüğüne yönelik tehdit içeren bir olayla karşılaştığında; dolaylı olaraksa, yakından tanıdığı bir kişi veya bir aile üyesinin ölümü/öldürülmesi, ciddi zarar görmesi, yaralanması tehdidi hakkında bilgi alması sonucunda travma sonrası stres bozukluğu semptomları gösterebilmektedir. Bu tanımın doğrultusunda yaşanan ağır bir travmatik olayın birey yaşamını aksatması beklenen bir durumdur; ancak, olayın bireyde ruhsal olarak bir etki bırakması bir aydan fazla aynı semptomların görülmesiyle tanılanmaktadır. Genel kabul gören travma sonrası stres bozukluğu semptomları; kabuslar şeklinde yaşanan geri dönüşler, tekrarlayan hatırlamalar; duygusal olarak uyuşma, olayı hatırlatan insan ve mekanlardan kaçınma davranışları; aşırı sinirlilik, dikkat dağınıklığı, mide sıkıntıları, terleme gibi fiziki belirtiler, abartılı irkilme ve fiziksel olarak sürekli uyarılmış olma hali olarak sıralanmaktadır (Brayne, 2007, s. 2). Ruppert (2014, s. 103)'e göre TSSB'nin tipik semptomları:

... işgalci anılar (uyarıcı anılar ve olayın görüntüleri) veya rüyalar aracılığıyla travma deneyimlerinin tekrarlanmasıdır ki bunlar inatçı uyuşuk hisleri veya duygusuzluk, başkalarına karşı ilgisizlik, kişinin çevreden soyutlanmışlık duygusu, kendisini bir şeylerden mahrum etme ya da travma anılarını canlandıracak durum ve faaliyetlerden kaçınma gibi bir arka plan takip eder. Travma kurbanında, olayı hatırlatabilecek anahtar kelimelerden korkma ya da kaçınma da yaygın olarak görülebilir. Daha nadir olarak da birden gelen bir anıyla ortaya kaygı, panik ve saldırganlığa bağlı dramatik bir patlama ve travmayı ya da ona verilen tepkiyi yoğun bir şekilde yeniden yaşama da ortaya çıkabilir.

Travma sonrası stres bozukluğu belirtileri gösteren bireylerde yaygın olarak başa çıkmada kullanılan buna karşın bireyin iyileşmesini zorlaştıran ya da durduran etkenlerse, alanyazında olay olmamış gibi davranma, unutmaya çalışma ve zamanla geçeceğini düşünmek olarak sıralanmaktadır (TPD, 2020). Yapılan araştırmalarınınsa sosyal destek,

uzmanlarla paylaşma gibi başa çıkma davranışlarının iyileşmede etkili olduğunu gösterdiği; ertelenen veya azaltılan destek ve yardımına ileriki dönemde bireyde depresyon gelişimini arttırabileceği ifade edilmektedir (TPD, 2020).

Alanyazında ayrıca her bireyin travmatik deneyimler ardından TSSB ya da benzeri bir ruh sağlığı bozukluğu belirtisi göstermediği ve bu durumun, ruh sağlığı alanında nedeni kesin bir şekilde yanıtlanmamış ve araştırılmaya devam eden bir konu olduğu da dile getirilmektedir (Strahl, 2012, s. 45).

Türkiye’de travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken yayın ilkelerinin belirlenmesi amacını taşıyan bu çalışmanın ilk bölümü olan “travmaya ilişkin genel çatı” başlığı altında travma kavramı, tanımlanmasında tarihsel süreçteki araştırmalar, travmatik yaşam olayları, travma türleri ve travma ardından oluşan ruhsal rahatsızlıklar ifade edilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise ilk bölümde tanımlanan travma kavramının haberle oluşan ilişkisi aktarılmaktadır. Doğal yolla ve insan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olayları sıklıkla haber olarak medyada yer almaktadır. Türkiye’de travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken yayın ilkelerinin belirlenmesi amacını taşıyan çalışmanın bu bölümünde haberle travma arasındaki ilişki alanyazında yürütülen çalışmalar ve çalışmanın kuramsal temelini oluşturan “travma haberciliği” yaklaşımı bağlamında ele alınmaktadır.

2.2. Haber-Travma ilişkisi

Travmatik yaşam olayları uzun yıllardır, sıklıkla haber olarak medyada yer almaktadır. Çalışmanın ruh sağlığı bağlamında travma kavramının tanımlandığı “travma kavramına ilişkin genel çatı” bölümünde de aktarılanlar doğrultusunda travma, birey yaşamlarında farklı biçimlerde deneyimlenen bu kapsamda bireysel ya da daha kalabalık gruplar üzerinde olumsuzluklar yaratabilen bir sürece işaret etmektedir. Ruh sağlığı bağlamında travmanın bu yapısının, travmatik olanın haberleştirilmesi sürecinin önemini de hatırlatıcı nitelikte olduğunu söylemek mümkündür. Alanyazındaki çalışmalar değerlendirildiğinde, uzun yıllardır haberlere konu olan travmatik yaşam olaylarının ruh sağlığı üzerinde bıraktığı etkilerin incelenmesi, travmatik olanın haberleştirme süreçlerinde değişim gereksinimini de ortaya çıkartmıştır (Keats, 2012, s. 337).

Alanyazında habercilikteki farklılaşmayı yakın tarihte etkileyen travmatik yaşam olaylarından biri, 11 Eylül 2001 Dünya Ticaret Merkezi saldırılarıdır. Zelizer ve Allan (2011, s. 2) tüm dünyanın aynı anda izlediği bu travmatik yaşam olayı ardından gazetecilik alanında ortaya çıkan farklılaşmaya dikkat çekmektedir. Yaşanan bu dönem ardından travmatik olan olayların habercilik ve haber uygulamaları için kilit rol oynadığını ve travmatik olanlar ardından toplumların iyileşmesinde de kilit rolün gazetecilik olduğunu ifade etmektedirler (Zelizer ve Allan, 2011, s. 2). Bu görüşten de hareketle, travmatik olan habercilik için kilit roldeyken, habercilik de travmaya taraf olanlar adına kilit roldedir. Brayne (2007, s. 1)'nin de ifade ettiği gibi, bireysel olarak insanların yaşadıkları travmatik olaylar, sadece onları değil, ailelerini, onları seven bir kişiyi, toplumları, yaşadıkları ulusları, toplamdaysa tüm dünyayı ilgilendiren olaylardır. Bu nedenle travmatik bir olayın haberleştirilmesi, yalnızca olayı yaşayan ve yakından deneyimleyenler için değil aynı zamanda olayla bağlantısı olmayanların da doğru bilgiyi edinebilmesi adına büyük bir sorumluluktur (Brayne, 2007, s. 1). Keats (2012, s. 337) de travma ve haber arasındaki ilişkiye odaklanan çalışmaların önemini görevlerini yerine getiren medya profesyonellerini destekleme boyutundan değerlendirmektedir. Bu noktada belirleyiciler, travmatik yaşam olaylarını haberleştiren medya profesyonellerinin olaya verdikleri tepkiler ya da baş etme davranışlarıdır. Keats (2012, s. 337)'in de ifade ettiği travmatik olan sonucunda ortaya çıkan bu tepki ve baş etme davranışları “haber becerileri” ve “güvenlikleri”ne ilişkin medya profesyonellerini etkilemektedir. Dolayısıyla travmanın haberleştirilmesinde bireysel ve mesleki etkilere ilişkin farkındalığın geliştirilmesi önem taşımaktadır. Bu noktada travma ve haber çalışmaları, travmatik olanı haberleştiren medya profesyonellerinin görevlerini yaparken Keats (2012, s. 337)'in de ifade ettiği gibi destek gereksinimi hissettiği noktaların belirlenmesini de kapsamaktadır.

Gazetecilikte travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesi ve bu olaylara ilişkin bilginin okuyucu/izleyiciye ulaştırılmasının tarihi oldukça eskilere dayanmaktadır (Keats, 2012, s. 337). Haber, en genel tanımıyla “insanları ilgilendiren, bilgilendiren ve gerektiğinde harekete geçirebilen her tür”den olaydır (Tayfur, 2018, s. 11). Toplumsal bir sorumluluk çerçevesinde doğru bilginin iletilmesi yanında eğitici ve eğlendirici nitelikler de taşıyan (Gezmen ve Gürkan, 2016, s. 16), “toplumda ve tabiatta meydana gelen çeşitli

olay, durum ve görünümle ilgili bilgi ve duyurular (Tayfur, 2018, s. 11)’ın tümü haberdır. Chandler ve Munday (2018, s. 175)’ın haber tanımıysa şöyledir;

Kitle medyasında, genellikle ilgili enformasyon hazır olduktan sonra, bir dergi, gazete veya elektronik iletişim aracında yayımlanan, hedef izlerkitle için önemli olduğu düşünülen olayların belirli bir biçimde rapor edilmesi.

Çalışma ilk bölümü olan “travma kavramına ilişkin genel çatı” başlığı altında da ifade edildiği gibi travmanın merkezinde “sarsıcı olaylar” yer almaktadır. Yukarıda sunulan haber tanımlarında da ifade edildiği gibi haberin merkezinde de “olaylar” bulunmaktadır. Bu doğrultuda travma ve haberin kesişim noktası, olaylar olarak kabul edilebilir. Bu noktada travma ve haber ilişkisinde bir diğer kesişim noktasıysa her iki kavramın da “olayın kendisi” olmaması olarak ifade edilebilir. Tokgöz (2020, s. 219)’ün haber-olay ilişkisini değerlendirirken ifade ettiği görüş şöyledir:

Olay, genelde çeşitli olgu/olguların belirli bir yer ve zaman içinde oluşmasıdır. Önemli olan ise, haberde olay/olayları oluşturan olguların niteliğinin ve anlamının belirli bir yapı ve çevresiyle olan ilişki bağlamında kurulmasıdır.

Tokgöz (2020, s. 219)’ün Wilbur Schramm’dan aktardığı haber-olay ilişkisi tanımı da “olayın kendisi” olmama durumunu açıklar niteliktedir:

Haber bir olay değildir. Olduktan sonra algılanabilecek bir olgudur. Olayla özdeş değil, fakat olayın esas çerçevesi içinde tekrar kurulabilmesi hedefidir.

Haber-olay ilişkisi bağlamında sunulan bu tanımlarda da ifade edildiği gibi haber de travma kavramına benzer şekilde olayın kendisini değil, olay ardından oluşların olay çerçevesinde yeniden aktarım sürecine işaret etmektedir. Bu noktada travma ile haber arasındaki bir ayrım, travmatik olanın kurban/mağdur ve hayatta kalanlar tarafından doğrudan deneyimlenmesidir. Tokgöz (2020, s. 220)’ün de ifade ettiği gibi gazeteciler habere konu olan olay/olayları içinde yaşadıkları toplumda, coğrafyada oluşmadığı sürece her zaman doğrudan deneyimleyemez, olay ardından hemen tanık olabilirler. Bu noktada bir farklılık Covid 19 Pandemisi gösterilebilir. Pandemi muhabirlerin de doğrudan deneyimlediği, tehdit ve risklerin kendileri için de geçerli olduğu küresel travmatik bir yaşam olayıdır.

Travmadaki sarsıcı olay olma niteliğini belirleyen unsurlara benzer biçimde bir olayın haber olarak sunulması da “haber değeri ölçütleri (Harcup ve O’Neill, 2010, s.

263)” doğrultusunda belirlenmektedir. Gerçek olma, anilik, beklenmedik olma, yakınlık, çok sayıda insanı ilgilendirme, ilgi çekicilik (Uçak, 2019, s. 12), heyecan (Tayfur, 2018, s. 18), duygu (dram özellikleri olması), sıra dışılık (Gezmen ve Gürkan, 2016, s. 21) vb. bir olayın haber konusu olmasında belirlenen haber değer ölçütlerinden bazılarını ifade etmektedir. Genel bir tanımlamayla, travmaya neden olan psikolojik yaşam olayları (travmatik yaşam olayları), birey yaşamının olağan insan deneyimlerinin dışında gerçekleşen, ölümler, yaralanma ve yaralanma tehdidi içeren beklenmedik olaylardır (Brayne, 2007, s. 2). Bu noktada, genel bir travmatik yaşam olayı tanımıyla haber değer ölçütleri kıyaslandığında bir dizi kesişim Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. *Travmatik yaşam olayları nitelikleriyle haber değer ölçütleri karşılaştırması*

Travmatik yaşam olayları	Haber değer ölçütleri
Gerçek bir olay söz konusudur	Gerçek olma
Aniden gelişmektedir	Anilik
Beklenmedik olaylardır	Beklenmedik olma
Bir ya da birden fazla insanı aynı anda etkilemektedir	Çok sayıda insanı ilgilendirme
Heyecan yaratmaktadır	Heyecan
Bireylerde tepkiler oluşturmaktadır	Duygu (dram özellikleri olması)
Olağan insan deneyimleri dışında gerçekleşen	Sıra dışılık

Travmatik yaşam olayları insanın var olduğu dönemden bu yana yaşamın bir parçasıdır. Tablo 2’de de sunulduğu gibi travmatik yaşam olayları, bir olayın haber olma ölçütleriyle de uyumludur ve dolayısıyla uzun yıllardır haberlere konu olmaktadır. Birey yaşamları, gündelik hayatta yaşanan bireysel yaşam olaylarıyla toplumsal düzeyde ve o toplumun bireylerini etkileyen büyüklükte yaşanan olayların birleşmesiyle birikimli olarak ilerlemektedir. Bir olay, yakınlığı, etki düzeyi ve sonuçları bağlamında yaşanan toplumda, farklı sonuçları da beraberinde getirmektedir (Meek, 2016, s.). Gazeteciliğin temel işlevi Uçak (2019, s. 9)’ın da ifade ettiği gibi haber vermektir:

...böylece kişileri ve toplumları içinde buldukları şartlar ve meydana gelen olaylar hakkında bilgilendirmek, dolayısıyla olgular arasında bağlantı kurabilecekleri enformasyonu sağlayıp fikir geliştirmelerini sağlamaktır.

Bu anlamda medyanın travmatik yaşanan olayların haberleştirilmesinde bilgi sağlayıcı olma işlevi, sadece olayın yaşandığı coğrafyada değil haberin ulaştığı her bir okur/izleyicinin öğrenmek istediği bilgiyi sağlaması bağlamında daha da anlam kazanmaktadır (Melki ve Kozman, 2019, s. 2-3).

Sunulan bu değerlendirmeler sonucunda bireylerin ruh sağlığı üzerinde travma sonrası değişimler oluşturma riski taşıyan yaşam olaylarını konu alan haberlerin tümü “travma haberi” olarak tanımlanabilir. Çalışmanın “travma kavramına ilişkin genel çatı” bölümünde ruh sağlığı bağlamında travma oluşturma riski taşıyan olaylar “ruhsal bozulmalara sebep olan travmatik yaşam olayları” başlığı altında açıklanmıştır. Çalışmanın bu bölümünde ise gazetecilik alanı bağlamında “travma haberi konuları” açıklanmaktadır.

2.2.1. Travma haberinin konuları

Travma haberi konuları incelendiğinde savaş alanlarından yapılan habercilik, şiddet içeren suçlar ve doğal afetler akla ilk gelen konu başlıklarındır (Seely, 2020, s. 117). Travma haberciliği kapsamında sistematik araştırmaları yürüten ve bu doğrultuda hem gazetecilere hem de gazetecilik eğitmen ve öğrencilerine destek hizmetleri geliştiren Dart Gazetecilik ve Travma Merkezi internet sitesinde yer alan travma haber konuları trajik olaylar ve anma günleri, doğal afetler (deprem, sel, fırtına, salgın hastalıklar, yangınlar vb.), kazalar, cinayetler, g, göçmen ve mlteceleri konu alan haberler, partner şiddeti, cinsel istismar/şiddet, intihar, terör, savaş gazileri ve savaşlar, soykırım, sokak suçları, aile içi şiddet olarak sıralanmaktadır (<https-1>, 2021).

Seely (2020, s. 117) birey ruh sağlığına etki eden bu olayların yanı sıra görünürde yüksek risk içermeyen; ancak, haberleştirme esnasında ciddi biçimde zen ve etik beceri gerektiren olayları çalışmasında cinsel taciz iddiaları, kürtaj ve g politikası gibi konular olarak sıralamaktadır. de Hoog ve Verboon (2020, s. 157)’un çalışmasında habere konu olan travmatik yaşam olayları doğal afetler, suç, kötü ekonomi, terör ve savaş olarak sıralanmaktadır. Hill vd. (2020, s. 64)’nin çalışmalarında ifade ettikleri gibi cinayet, saldırı ve ölümcül kazalar da travmatik olduğu düşünülen haber konularındır. şiddet içeren suçlar, trajediler de haberlere konu olan travmatik yaşam olaylarıdır (Seely, 2020, s. 117).

Cote ve Simpson (2000, s. 1) tarafından yayınlanan “*şiddeti Haberleştirmek, Mağdurlar ve Travma Hakkında Etik Haberleştirme Kılavuzu*” içerisinde 1988-1999 yılları arasında uluslararası haber kuruluşları tarafından haberleştirilen olaylar arasında terörist saldırılar, depremler, tsunami, kasırgalar, okullardaki silahlı saldırıları örnek

olarak sunulmuştur. Bu haberlerin merkezinde korku, endişe, şok ve keder duyguları baskındır. Saatlerce ve günlerce yayında kalan bu haberleri hazırlayan medya profesyonelleri yaşanan bu travmatik olaylarda kimi zaman geleneksel habercilik kurallarını ihlal etmiş, izinsiz veya yalan söyleyerek hastane koşularına, resmi suç alanları olarak belirlenen noktalara, yas tutan ailelere ayrılmış olan otellere kurban yakını olduğu iddiasıyla girmeye çalışmıştır. Bu olayların dışında yazarların kitap genelinde haber olarak işlenmiş olarak örnek gösterdiği diğer travmatik olaylar; çatışmalar, araba kazaları, her türden şiddet vb.'dir.

Türkiye'de ise haber ve travmatik olaylar bağlamında yürütülen çalışmalar değerlendirildiğinde haberlere konu olan olayların doğal afetler ve şiddet temalı olaylar olduğu görülmektedir. Atalay (2017, s. 23) Türkiye'de medyada haber olarak yer alan olayları şiddet teması üzerinden değerlendirdiği çalışmasında bu türden olayları: terör saldırıları, kadın cinayetleri, cinnet getiren aile bireyleri ve birçok şiddet içerikli tema vb. biçiminde sıralamaktadır. Özetlenecek olursa, gazetecilik alanında travma haberciliği bağlamında haberleştirmede hassas olunması gereken travmatik yaşam olayları ruh sağlığı bilim alanında yer alan sınıflandırma doğrultusunda doğal ve insan eliyle oluşan olmak üzere iki grupta sınıflandırılabilir (Bayraktar, 2017, s. 36). Haberlere konu olan travmatik yaşam olayları türleri Tablo 3'de gösterilmektedir.

Tablo 3. Haberlere konu olan travmatik yaşam olayları

Haberlere konu olan travmatik yaşam olayları	
Doğal yolla oluşan travmatik yaşam olayları	İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olayları
<ul style="list-style-type: none">• Doğal afetler: deprem, sel, heyelan, fırtına, yangınlar• Hastalıklar: Salgın hastalıklar, kanser, AIDS, diyabet	<ul style="list-style-type: none">• Savaş/Çatışma: Soykırım, göç, ayaklanmalar, işkence• Şiddet: Partner/tanıdık şiddeti, yabancı şiddeti, aile içi şiddet• Suçlar: Cinayet, cinsel istismar, silahlı okul saldırıları• Terör• Kazalar: Kara, hava ve deniz yolu kazaları• İntihar• Bireysel yaşamda travma yaratma etkisine sahip olaylar: Kürtaj, boşanma, işsizlik

2.2.1.1. Doğal yolla oluşan travmatik yaşam olaylarında habercilik

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında haberleştirme farklı sorumluluklar taşımaktadır. Alanyazında doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının medyada haber olarak sunulmasının: haber medyasının rol ve sorumlulukları (Mock, 2012, s. 575) ve hazırlanan haberler ardından haber medyasına yöneltilen eleştiriler noktasında araştırmalara konu olduğu görülmektedir.

Haber medyasının doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında afet tepkileri üzerindeki belirleyiciliği üzerine yürütülen çalışmalarda medyanın rolünün iki farklı biçimde değerlendirildiği görülmektedir. Bu rollerden ilki “farkındalık yaratma” diğeriye “bireyler üzerinde oluşan psikolojik tepkileri tetikleme”dir (Mock, 2012, s. 575). Medya yaşanan afetlerin ardından “farkındalık yaratma” noktasında önemli kaynaklara sahiptir. Özellikle son yıllarda hızla gelişim gösteren teknolojik ilerlemelerle beraber medyanın bir olayın ardından ilk bilgileri verme, eş zamanlı video yükleme gibi nitelikleri yaşanan olayların ardından erken durumsal farkındalığı sağlamada kamu görevlileri dahil olmak üzere destek ekiplerine afet yönetiminde kolaylıklar sağlamaktadır. Bu bağlamda, medya aynı zamanda afet yönetiminde halkın gereksinim duyduğu bilgilendirmelerin yapıldığı güven duyulan bir kanaldır. Öte yandan, afet yönetiminde medyanın olumsuz eleştirilere maruz kaldığı alanlar da bulunmaktadır. Travmatik yaşam olaylarının ardından medyanın sansasyonel hikâye arayışı istikrarı korumak ve sağlıklı bir afet yönetimini yürütmeyi zorlaştıran niteliktedir (Mock, 2012, s. 575).

Haber travma ilişkisinde doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarından bir diğeri de hastalıklardır. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarından Covid 19 Pandemisi, tüm dünyanın aynı anda deneyimlediği büyük bir salgın olarak kayıtlara geçmiştir. Pandemi, haber uygulamaları doğrultusunda da bir dizi değişimi beraberinde getirmiş ve kısa sürede akademik çalışmaların da konusu olmuştur (Jukes vd., 2022, s. 997). Covid 19 Pandemisinin haberleştirilmesine ilişkin araştırmalar, duygu ve travma çalışmaları bağlamında değerlendirildiğinde sürekliliği ve içinde deneyimlenmesi noktalarında da diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Alanyazında travmatik olanın haberleştirilmesinde yaygın olan araştırma odağı “uzakta olanı” ya da

“uzaktaki acıları” haberleştirmede duygu ve baş etme uygulamalarını incelemek olarak ifade edilmektedir (Jukes vd., 2022, s. 1000). Pandemi süreciyse; sürekliliği ve gazetecilerin de içinde olduğu, risk ve tehlikeleri doğrudan deneyimleyerek görevlerini devam ettirdikleri bir ortam oluşturmuştur.

Travmatik olaylar sırasında medya kuruluşları yaşanan travmatik olayın boyutuna bakılmaksızın bilgi yaymak için güvenilen araçlardır (Pieton, 2009, s. 1). Bilgilendirme işlevine ek olarak gazeteciler travmatik yaşam olaylarında toplumların iyileşme süreçlerinde de sorumluluk taşımaktadır (Jørndrup, 2016, s. 88).

Travmatik yaşam olaylarında medyanın “bireyler üzerinde oluşan psikolojik tepkileri tetikleme”sine ilişkin çalışmalar özellikle bireyler üzerinde yarattığı ikincil travma etkisine yöneliktir.

2.2.1.2. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında habercilik

Haber içeriklerine konu olan insan kaynaklı travmatik yaşam olaylarına ilişkin alanyazın incelendiğinde “şiddet” ve “kazalar” çerçevesinde şekillendiğini söylemek mümkündür. İnsanlık tarihi boyunca devam eden ve insan türünü tehdit eden savaşlar (Valent, 2012b, s. 795), birey yaşamlarında ciddi travmalara sebep olan terör saldırıları (Mock, 2012, s. 575), aile içi şiddet (Beske, 2012, s. 132-133), fiziksel ve psikolojik şiddet (Atalay, 2017, s. 23; Özer, 2017, s. 3) olarak türlere ayrılan insan kaynaklı travmatik yaşam olaylarında “şiddet” temel neden unsuru olarak kabul edilebilir. Diğer taraftan insan hataları nedeniyle oluşan trafik (hava, deniz ve kara) ve iş kazaları türlerine ayrılan insan kaynaklı travmatik yaşam olayları ise “kazalar” başlığı altında değerlendirilebilir.

Şiddet alanyazında bir bireye fiziksel zarar vermek amacıyla gerçekleştirilen ya da psikolojik ve duygusal olarak incitme amacıyla hayatını sağlıklı biçimde devam ettirmesi için gerekli olan temel ihtiyaçlarını kasıtlı olarak engellemeyi de içeren davranışların tümünü olarak ifade edilmektedir (Beske, 2012, s. 132). Travma ile ilişkisi bağlamında değerlendirildiğinde şiddet, zincirleme şiddet döngüsü oluşturan bir yapı olarak görülmektedir (Ruppert, 2014, s. 99). Bu görüşe göre şiddet, yeni şiddeti kışkırtma riski

taşımakta ve bireyin haklılık noktasından ilerleyerek yeni şiddeti oluşturmaya da neden olabilmektedir. Haber ve şiddet içerikleri üzerine alanyazında yürütülen çalışmalar değerlendirildiğinde şiddetin haberleştirilmesi medyada yer alışı (Beske, 2012, s. 132) ve şiddetin haber olarak sunumunun hedef kitle üzerinde (Atalay, 2017, s. 23) bıraktığı etkiler bağlamında çalışmalara konu olduğu görülmektedir. Bu iki konu kapsamında aynı zamanda şiddetin medyada yer alışına ilişkin eleştiriler de değerlendirilmektedir. Beske (2012, s. 132-133) şiddetin medyada yer alışı noktasından yaptığı değerlendirmede, suçlar kavgalar, cinsel taciz, sevgili tecavüzü, okulda silahlı saldırılar vb. olarak ifade edilebilecek olan tanıdık şiddet ve fail ile kurbanın önceden hiçbir ilişkisinin olmadığı, birbirilerini tanımadıkları durumları kapsayan yabancı şiddetin medyada özellikle de haber içeriklerinde sıklıkla yer alan konular olarak sıralarken, fiziksel/psikolojik şiddet, çocuk istismarı vb. türdeki şiddeti kapsayan aile içi şiddetin ise yukarıda belirtilen iki şiddet türüne göre daha az yer aldığına işaret etmektedir. Özer (2017, s. 2), 1950’li yıllardan itibaren medyada şiddetin yer alışının araştırmalarda odak noktası olduğuna işaret etmektedir. “Etki geleneği” bağlamında yürütülen bu çalışmalarda “şiddetle saldırgan davranış arasındaki ilişki” üzerinde durulduğunu ifade etmekte ve etki üzerine odaklanan bu çalışmaların yetersiz olduğuna ilişkin eleştirisini çalışmada sunmaktadır. Özer (2017, s. 5)’e göre şiddetin “etki” boyutunun araştırılması gerekli; ancak, sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle çalışmada da ifade ettiği gibi medyada şiddetin ekonomik, toplumsal, kültürel ve ideolojik boyutlarının daha derinlemesine incelenmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Şiddet ana teması doğrultusunda travma haberciliği bağlamında başta gelen konulardan bir diğeri savaşlar ve çatışmalardır. Savaşlar insanlık tarihi boyunca artarak devam eden bir olgudur. Valent (2012b, s. 795)’in de ifadesiyle insan türünü ciddi biçimde tehdit eden savaşlarda 20. yüzyılda Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)’nün de verileri doğrultusunda yaklaşık 200 milyon kişi hayatını kaybetmiştir. Savaşlar travmatik yaşam olayları bağlamında medya gündeminde sıklıkla yer alan konulardır. Savaş sonrası bölgede yaşanan gelişmeler, zorunlu göç, başka ülkelere yerleşmek durumunda kalan mültecilerin yaşamları gazetecilik meslek değerleri açısından her zaman haber önceliği olan konulardır. Savaşlar ve çatışma bölgelerinden yapılan muhabirlik bölgede mevcut olan koşullar sebebiyle zorlayıcı deneyimlerdir. Bu sebeple gazetecinin ani kararlar vermesi, haberleştireceği olaylarda haber kaynaklarını ve kendisini koruması, böylesi

yoğun çatışma alanlarında kendisi de travmatize olmadan olaya sadık kalarak haber metinleri oluşturması önemlidir. Olası çatışma bölgelerinde habercilik her türden tehlikenin var olduğu alanlara işaret etmektedir. Savaş ortamlarında yapılan habercilik bağlamında yürütülen araştırmalar; savaş bölgesinden habercilik, muhabir, foto muhabiri ve kameraman ruh sağlığı, savaş bölgelerinden gelen fotoğraf ve görüntüler, mülteciler ve mültecilerin haber tüketim alışkanlıkları (Melki ve Kozman, 2019, s. 1) üzerine yürütülen çalışmalar çerçevesinde şekillenmektedir.

Travmatik bir yaşam olayı olarak savaşların haberleştirilmesini Suriye, Lübnan, Ürdün ve Türkiye’de yaşayan Suriyeli mülteciler üzerinden değerlendiren Melki ve Kozman (2019, s. 1) çalışmanın teorik altyapısını travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesi bağlamında bireyler arasında medya bağımlılığı, bilgi ihtiyacının karşılanması ve medyaya güven noktasında şekillendirilmiştir. Medya, savaş ve çatışma ortamlarında sahip olduğu geniş kaynak ağı ve profesyonel haber toplama teknikleri ile kaynakların sınırlı olduğu böylesi ortamlarda bilgi sağlama rolü bağlamında önemli bir konuma yerleşmektedir (Melki ve Kozman, 2019, s. 1). Mülteciler, Melki ve Kozman (2019, s. 2)’ın da ifadesiyle, süregelen çatışmayı takip edip, Suriye’de yaşayan sevdikleriyle bağlantı kurmak için medyaya oldukça bağımlıdır.

Tüm dünyada yaşanan terör saldırıları sonucunda milyonlarca insan etki altına girmektedir. Bu bağlamda en belirgin ve habercilik alanında travmatik yaşam olaylarının birey ruh sağlığı üzerinde bıraktığı etkilerin incelenmesini sistematik bir hale getirilmesine sebep olan Amerika Birleşik Devletleri’nde 11 Eylül 2001 New York şehrindeki İkiz Kulelere yönelik terör saldırılarıdır. 11 Eylül saldırılarından sonra bu konuya ilişkin yürütülen araştırmalar, saldırının ardından gerçek zamanlı olarak medyaya yansıyan ve tekrar tekrar gösterilen görüntülerin Mock (2012, s. 575)’un da ifadesiyle sadece olayı yakından deneyimleyenler de değil bunun çok ötesinde bir etkilenmeye hatta travmaya yol açtığını göstermiştir. Sosyal medya ve izleyici taleplerinin de etkisi haber kuruluşlarını etik ve ahlaki boyutları zorlayan yayıncılığa itmektedir (Anderson ve Bourke, 2020, s. 237). Olay alanından yapılan canlı yayınlar, normal haberleştirme süreçlerinde yer alan düzenleme ve haber ögesi seçimlerine çok az zaman bırakmaktadır (Jørndrup, 2016, s. 87).

İntihar vakaları, DSÖ'nün 2013 Ruh Sağlığı Planı Raporu'nda dünyada özellikle gençler arasında en yaygın ikinci ölüm nedenidir (DSÖ, 2013). Özer (2020, s. 74-81)'e göre intiharın haberleştirilmesi hayati öneme sahip bir konudur. İntiharın haberleştirilmesinde sadece kişi, onun yakınları değil aynı zamanda toplum üzerinde bıraktığı olası etkiler söz konusudur. Bu bağlamda Özer'in de ifadesiyle “olayın psikolojik boyutunun olması, izleyici veya okurun birtakım psikolojik dürtüleri üzerinde etki yapabilme olasılığı, taklit edilme ihtimali vb. nedenlerle ve bir yanıyla da basın etiği açısından konu tartışılmaktadır (2020, s. 74).

Travma haberi kapsamına giren bu konuların tümü haberleştirilmesi noktasında özen, dikkat ve hassasiyet gerektiren, var olan habercilik ilkeleri ve uygulamalarına ek olarak belirgin travma farkındalığıyla ele alınması gereken konular olarak kabul edilebilir. Travmatik yaşam olaylarını konu alan haberler ve yayıncılık ardından ortaya çıkan uygulama eksikliklerin tanımlanması, travmatik olan olaylara farklı bir yaklaşımın gerekliliğini ortaya çıkartmıştır. Bu kapsamda travmatik olan olayların belirgin bir travma farkındalığıyla haberleştirilmesine yönelik faaliyetleri de kapsayan “travma haberciliği” yaklaşımı ortaya atılmıştır. Travmatik yaşam olaylarını konu olarak işleyen haberler 2000'li yıllardan itibaren “travma haberciliği” yaklaşımı bağlamında ele alınmaya ve alanda sistematik olarak incelenmeye başlamıştır (Anderson ve Bourke, 2020, s. 233). Alanyazında bu tarihten itibaren gazetecilik alanında travmayla ilişkili haberlerin, - travmatik olay, gazeteciler, foto muhabirleri, haber merkezlerindeki profesyoneller, medya izleyicileri, travma mağdurları ve travmadan etkilenen herkes bağlamında ayrıntılandırılarak incelenmektedir (Keats, 2012, s. 337). Travma ve gazetecilik araştırmalarının, konunun tarafları bağlamında haber bilgisinin toplanma süreci, elde edilen bilginin aktarılışı, temsil edilişi, tüketimi bağlamındaki çalışmalara; aynı zamanda da travmatik olanı haberleştiren medya profesyonellerinin, haberlere konu olan maruz kalanların ve haberleri izleyen hedef kitlenin ruh sağlığında oluşan değişimleri de inceleyen çalışmalara da odaklandığı görülmektedir (Keats, 2012, s. 337, 338, 339).

Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesi bağlamında konuya ilişkin boşlukların sebepleri, eksikliklerin giderilmesi noktasında yapılacak iyileştirmeler, uygulamalara dahil edilmesi gereken davranış ve ilkelerin tanımlanması için bu bölümde çalışmanın kuramsal temelini oluşturan “travma haberciliği” yaklaşımı tanımlanmakta,

haberlere taraf olan paydaşlar (medya profesyonelleri, olayı deneyimleyerek habere konu/kaynak olan kurban/mağdur/hayatta kalanlar ile onların yakınları ve hedef kitle) özelinde yürütülen araştırmalar değerlendirilmektedir.

2.2.2. Travma haberciliği

Travma haberciliği (trauma journalism) 2000’li yıllarda muhabirler tarafından ortaya atılan bir terimdir. Kavram Dart Gazetecilik ve Travma Merkezi Yöneticisi Bruce Shapiro tarafından travmatik yaşam olaylarının bireyler, aileler ve topluluklar üzerinde bıraktığı kısa veya uzun vadeli etkilere odaklanarak haberleştirmeyi ifade eden bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Kavram aynı zamanda şiddet ve trajedileri deneyimleyenler, kurtulanlar hakkındaki haberlerin yazımına ilişkin uygulamaları da kapsayan, birbirinden farklılaşan bu olayları ortak yaklaşımlar ve temalarla birleştiren bir kısa yolu ifade etmektedir (Anderson ve Bourke, 2020, s. 233-234). Anderson ve Bourke (2020, s. 234)’un Bruce Shapiro ile 26 Ağustos 2016 tarihinde yaptığı kişisel görüşmeden aktardığı bu tanımlara ek olarak Shapiro’nun alternatif olarak sunduğu bir diğer kavram “trauma-informed journalism”dir. Shapiro bu kavramı şiddetin yol açtığı psikolojik yaraları ve uzun dönem etkilerini de anlayarak, olayların bilinçli bir şekilde haberleştirilmesi olarak tanımlamakta ve böylesi bilinçli bir habercilikte gazetecilerin de belirli bir ahlaki gelişim düzeyine sahip olması gerektiğini ifade etmektedir.

“Informed” terimi Türkçede haberdar olmak, bilgili, olmak gibi anlamlara karşılık gelmektedir (<https-6>, 2022). Bu anlamlarıyla “trauma-informed” kavramı ise Türkçede travma etkilerinden haberdar olan, bu konuda bilgili ve bilinçli olmayı, konuya ilişkin belirgin bir farkındalığa sahip olmayı kapsayan bir ifade biçiminde Türkçeleştirilebilir. Bu anlamlarıyla Shapiro’nun ifade ettiği biçimde kavram “travma farkındalığına sahip habercilik” olarak Türkçeleştirilebilir; ancak, bu kavram alanyazında yaygın kullanımda değildir. Bu nedenle çalışmada yaygın kullanıma sahip olan “trauma journalism” kavramı kullanılmıştır.

“Journalism” terimi ise Chandler ve Munday (2018, s. 149) tarafından şöyle tanımlanmaktadır:

1. Basın, televizyon, radyo ve interneti de içine alan medya alanlarında haberler ve güncel meseleler ile ilgili yazmak.
2. Demokratik toplumlarda, kamuoyunu önemli meselelerle ilgili bilgilendirilmiş bir şekilde seçim yapmalarını sağlamanın yanı sıra siyasetçiler ve diğer iktidar sahibi figürlerin eylemlerinin sonuçlarını değerlendirmelerini sağlayan, hükümetlerle halk arasında bir aracı olarak çalışan bir meslek.
3. Pejoratif anlamda, haberlerin sansasyonel ve dehşetli olanlarını bildiren ve aynı zamanda ünlülerle ilgili dedikodular yayan bir eğlence biçimi.

Bu tanımlardan da hareketle mesleğin haberi hazırlayarak, raporlaştırılması ve iletme hazırlama süreci de habercilik olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda Türkiye’de travmatik olayların haberleştirilmesinde uyulması gereken yayın ilkelerinin belirlenmesini amaçlayan bu çalışmada olayların haber olarak ele alınması (röportaj, görüşme vb. gazetecilik uygulamaları da dahil olmak üzere), metin olarak hazırlanması ve görsel anlamda tasarımı boyutlarını da kapsamasından dolayı kavram “travma haberciliği” olarak Türkçeleştirilmiştir.

Bu anlamıyla kavram Shapiro’nun da özetlediği gibi yalnızca travmatik yaşam olayına değil aynı zamanda olay ardından travma sonrası oluşan deneyimlere farkındalıkla yaklaşan medya profesyonelleri tarafından hazırlanan haberin niteliklerini de kapsamaktadır. Bu yeni yaklaşımda medya profesyonellerine travma farkındalığını artırıcı eğitim içerikleri sunulmaktadır. Rentschler (2010, s. 8) Dart Gazetecilik ve Travma Merkezi tarafından medya profesyonellerine sunulan “travma eğitim içerikleri”ni incelediği çalışmasında mağdur hakları odaklı bu yeni yaklaşımın tarihsel gelişimi hakkında da bilgiler sunmaktadır. Rentschler (2010, s. 8) medya profesyonellerine yönelik olarak geliştirilen “travma eğitimleri”nin başlangıcını, mağdur hakları örgütleri ve gazetecilik eğitimlerini 1986 yılında bir araya getiren “suç mağdurları ve medya” sempozyumuna dayandırmaktadır. Bu sempozyumda mağdur hakları savunucuları muhabirlere “duyarsızlık” ve “mağdurları yanlış ve sansasyonel biçimde yansıtmak” noktalarından eleştirmiştir. Sempozyumda iletilen bu eleştiriler ardından mağdur hakları örgütleri tarafından “mağdur odaklı habercilik”e ilişkin eğitim kılavuzları hazırlanmasını sağlamış, ileriki dönemde bu uygulamalar daha da geliştirilerek “mağdur bağlamında suçun anlamının” tartışılmasına zemin oluşturmuştur. Newman ve Ochberg (2012, s. 768) travmatik olayların haberleştirilmesi noktasında duygusal sonuçların belirlenmesine

yönelik ilginin sistematik hale gelmesinin, bireysel ve örgütsel girişimlerin bir sonucu olduğunu ifade etmektedirler. Bu anlamdaki ilk çalışmalar suç ve trajediden kurtulanlara duyarlılık ve travma sonrası semptomların farkında olarak röportaj deneyimlerinin gerçekleştirilmesine yönelik eğitimlerle başlamıştır. Bu faaliyetlerin de sonucunda travmatik olayların haber olarak sunumunda travma farkındalığını kapsayan uygulamalar, 1990'lı yıllardan itibaren gazetecilik alanında yer bulmaya başlamıştır. Travma müfredatının gazetecilik eğitim içeriklerine eklenmesi ve büyük felaketlerin haberleştirilmesine ilişkin içeriklerin üretimi ve yönetimi noktalarında eğitim faaliyetlerinin yürütülmesi de yine bu tarihlerde başlamıştır (Rentschler, 2010, s. 9). 1991 yılında Michigan Üniversitesi Ruh Sağlığı Bölüm Başkanı Psikiyatrist Frank M. Ochberg, gazetecilik öğrencileri, medya profesyonelleri ve sağlık çalışanları için “Mağdurlar ve Medya Programı”nı oluşturmuştur (Masse, 2011, s. 6). Bu programın ardından Washington Üniversitesi de benzer lisans eğitimlerini ders programına eklemiştir. Washington Üniversitesi’nde 1994 yılında İletişim Fakültesi’nde başlayan eğitim “Journalism and Trauma (Gazetecilik ve Travma)” programıdır. Program alanda ilk olarak Michigan Üniversitesi Gazetecilik Okulu’nda açılan “Victims and the Media (Kurbanlar ve Medya)” programı doğrultusunda uyarlanmıştır. Program içeriğinde öğrenciler travmayı, semptomlarını öğrenmiş, aynı zamanda eğitime katılan oyuncular aracılığıyla olası bir travmatik yaşam olay esnasında onların stresleri ile baş ederek röportaj yapmayı ve bu eğitim doğrultusunda travmayı bilerek haber yazmayı deneyimlemiştir (Maxson, 1999, s. 1). Oklahoma Merkez Üniversitesi (UCO) de benzer şekilde ileri sınıflarındaki gazetecilik öğrencilerine “Medyada Mağdurlar” adını taşıyan bir ders sunmuştur. Ders gelecekte gazeteci olarak görev yapacak öğrencilere trajedi ve travma konuları kapsamına girebilecek konular doğrultusunda haber hazırlamaya yardımcı olan yenilikçi bir ders olarak ifade edilmektedir (Masse, 2011, s. 7). ABD’de gazetecilik eğitimi veren kimi üniversiteler müfredatlarına yeni eğitim içerikleri eklerken, bazı üniversiteler de -Dart Gazetecilik ve Travma Merkezi örneğinde olduğu gibi- bağımsız eğitim programları oluşturmuştur (Rentschler, 2010, s. 10). Travma haberciliği kapsamında çalışmalar, travma ve gazetecilik panelleri, gazetecilik alanında yer alan saygın akademik dergilerde konunun ele alınması, mesleki gazetecilik örgütlerinde eğitim faaliyetlerinin yürütülmesi, ilgili konulara ilişkin haberleştirme kılavuzlarının hazırlanması vb. gibi faaliyetlerle de geliştirilmesi desteklenmiştir. (Rentschler, 2010, s. 10).

Travma haberciliği yalnızca mesleki olarak uyulması gereken etik ilkelere odaklanan bir yaklaşım değildir. Bu noktada altı çizilmesi gereken bir nokta “hedef kitle duyguları”nı ön plana alarak haberleştirme yapmak değildir. Gazetecilik etik kodları doğrultusunda gazeteci kamu ruh halini gözeterek bilgi vermekten kaçınmamalıdır (UNESCO, 2017, s. 30). Travma haberciliği yaklaşımında ruh hali gözetilerek bilgidan kaçınmak değil, var olan gazetecilik ilkelerine eklemeler yapılmasını kapsamaktadır. Gazetecilerin zorlu olaylar karşısında yaşadıkları mesleki şartlar, psikolojik olarak baş etme yöntemleri, ahlaki olarak mesleki gelişimi destekleme sonucunda travmatik yaşam olaylarının okura/izleyiciye belirgin bir farkındalıkla ulaştırılmasını da kapsamaktadır (Cote ve Simpson, 2000, s. 222; Masse, 2011, s. 43). Alanda bu bağlamda yürütülen çalışmalar da gazetecilik meslek alanında bu farkındalığın giderek geliştirilmesini içermektedir. Travma haberciliği yaklaşımı duygu ve travmanın gazetecilik alanında yer bulması ve araştırmalara konu olması bağlamında da önemli görülmektedir (Jukes vd., 2022, s. 997).

Travma haberciliği gazeteciyi ahlaki yönde gelişimin farkında olarak empatik haber türü kavramına işaret etmektedir. Bu türden bir habercilik gazetecinin daha farklı beceri ve donanımlarla kendini geliştirmesini de ifade etmektedir. Masse (2011, s. 43)’nin “modern gazeteci” olarak sunduğu bu gazetecinin taşıması gereken kriterleri Joe Hight’tan alıntı yaparak şöyle sunmaktadır:

Aynı anda hem agresif, hem sert, hem de hassas olunabileceğini anlar; şiddet ve trajedi kurbanlarına nasıl davranacağını bilir; trajediler sırasında nasıl etik davranacağını bilir; kendine nasıl bakacağını öğrenir; muhabirden yazı işleri müdürüne, tasarımcıdan fotoğrafçıya ve sanatçısına kadar haber merkezindeki her rolün trajedinin haberleştirilmesinde önemli olduğunu bilir; Haberin etkisini anlar; kısa vadede yapılan hataların uzun vadede zararlı etkilere neden olabileceğini fark eder; felaketler sırasında ilk olmak uğruna standartlarını düşürmek yerine kendisini en yüksek standartlara bağlı tutar.

Bu tanım ahlaki olarak gazetecinin sahip olması gereken niteliklerin hangi noktalarında desteklenmesi ve geliştirilmesi gerektiğine ilişkin bilgiler sunması açısından da önemlidir. Travma haberciliği, travmatik olanın haber olarak sunumunda alandaki boşlukların tanımlanmasına yönelik araştırma ve yayınlara ek olarak eğitim faaliyetlerini kapsamaktadır.

Travma haberciliğine yönelik ilk çalışmalardan biri olarak kabul edilen Roger Simpson ve William Cote tarafından hazırlanan “Şiddeti Haberleştirmek, Mağdurlar ve Travma Hakkında Etik Haberleştirme Kılavuzu (Cote ve Simpson, 2000)” kitabıdır (Newman ve Ochberg, 2012, s. 768). William Cote travmayı ve bir gazetecinin travmatik olayla yüzleşmesini ilk olarak 1960’larda deneyimsiz bir muhabirken hazırladığı haberlerde fark etmiştir. Roger Simpson da 1980’lerde Washington Üniversitesi’nde gazetecilik öğrencilerine tasarladığı “etik dersi” kapsamında travmayı gazeteciliğin ayrılmaz bir parçası olarak görmeye başlamıştır. Yazarlar hazırladıkları bu kılavuz kitapta travmatik yaşam olaylarına ve haberleştirilmesine ilişkin deneyimleri doğrultusunda farkındalığı arttırmak adına, travmatik olay yaşayarak olaya dahil olan mağdur, kurban ve onların yakınları ile tanıklara ilişkin gazetecilik pratiklerini derlemiştir (Cote ve Simpson, 2000, s. IX).

1999 yılında Dart Vakfı tarafından desteklenen gazetecilikte travma farkındalığına ilişkin çalışmalar Washington Üniversitesi ile iş birliği içerisinde merkeze dönüştürülerek Dart Gazetecilik ve Travma Merkezi adını almıştır. Travma haberciliği alanında ilk yürütülen çalışmalar da gazeteciler, ruh sağlığı uzmanları, araştırmacılar, gazetecilik alanında eğitim veren akademisyenleri bir araya getirerek projeler yürüten bu merkez tarafından hazırlanmıştır. Merkez 2009 yılında Columbia Üniversitesi Gazetecilik Enstitüsü’nün davetini kabul etmiş ve faaliyetlerini bu Enstitü kapsamında yürütmeye devam etmiştir. Dart Gazetecilik ve Travma Merkezi kurulduğu tarihten bu yana travma bilimi ve gazetecilik alanında görev yapanlara, eğitim verenlere ve öğrencilere dünya çapında çok yönlü bir kaynak olarak hizmet vermektedir. Merkez ayrıca konusu şiddet, çatışma ve trajedi olan haberlerin hem medya kuruluşları ve profesyonelleri hem de haber tüketicileri üzerindeki etkilerini incelemeye devam etmektedir. Merkezin bir diğer misyonu ise travmatik olayların etkili, doğru bilgiyi kapsayan ve etik bir biçimde haberleştirilmesinin sağlanması ve geliştirilmesi faaliyetleridir (https-1, 2022). Travma haberciliği yürütülen bu ilk çalışmaların ardından farkı bir uzmanlık alanı olarak uluslararası gazetecilik kuruluşları tarafından da incelenmeye başlamıştır (Pieton, 2009, s. 2-3).

2.2.3. Travma haberciliğine taraf olan paydaşlar

Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilme sürecinde olayı gazete/televizyon/internet için yayına hazırlayan medya profesyonelleri, olay doğrultusunda habere konu, kaynak olan kurban/mağdur/hayatta kalanlar ve onların yakınları ve olayı haber içeriklerinden izleyerek/okuyarak maruz kalan hedef kitle travma haberciliğinin taraflarını ifade etmektedir.

Tablo 4. Travma haberciliği paydaşları

Travma haberciliği paydaşları	
Medya Profesyonelleri	
<ul style="list-style-type: none">• Travmatik yaşam olayını haberleştirirken;• Olaydan doğrudan etkilenen kurban/hayatta kalan ve onların yakınlarının içinde bulunduğu ruhsal durumu gözeterek yayıncılık yapmaktan sorumludur.• Olayı doğrudan yaşamadan kitle iletişim araçlarından izleyerek dolaylı etkilenen hedef kitleyi gözeterek yayıncılık yapmakla sorumludur.• Olaya tanıklık ederek bilgilendirme sorumluluğu doğrultusunda kendi ruhsal durumunu gözeterek yayıncılık yapmaktan sorumludur.	
Kurban/Hayatta Kalan ve Onların Yakınları	Hedef Kitle
<ul style="list-style-type: none">• Travmatik yaşam olaylarına doğrudan tanık olanlar,• Olayı kendisi ya da bir yakının yaşaması ile deneyimleyenler,• Haber içeriklerinde medya profesyonelleri tarafından konu ya da kaynak olarak seçilen bireyler,• Medya profesyonelleri haber hazırlarken konuyu tanıklarla anlatma noktasında kurban ve yakınlarından bilgi almaktadır. Yeni yaklaşım bu noktada medya profesyonellerinin daha hassas ve dikkatli davranışlar sergilemesi gerektiğine dikkat çekmektedir.	<ul style="list-style-type: none">• Travmatik yaşam olaylarını medya aracılığıyla izleyen, dinleyen ve okuyanlar,• Olayla doğrudan bir bağlantısı yoktur, sadece kitle iletişim araçlarındaki yayınlara maruz kalmakta,• Hem olaya hem de olayı yaşayan kurban/hayatta kalan ve onların yakınlarına ilişkin bilgiyi sadece medya profesyoneli tarafından hazırlanan içerikle öğrenmektedir.

2.2.3.1. Travma haberciliği paydaşlarından medya profesyonelleri

Travma haberciliği paydaşları arasında travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde en önemli sorumluluğun mağdur/kurbanın haberde temsilini sağlayan ve olayı haberleştirerek hedef kitleye ulaştıran medya profesyonellerine ait olduğu söylenebilir. Çünkü gazetecilik haber verme temel işlevi doğrultusunda bireyleri içindeki yaşadıkları alanlar dahilinde yaşanan olaylar hakkında bilgilendirerek fikir geliştirmelerini sağlamaktadır (Uçak, 2019, s. 9). Alanyazında da travmatik hikayeleri

haberleştirmenin muhabirlerin görevlerinin merkezinde yer aldığı ifade edilmektedir (Seely, 2020, s. 116). Şiddet ve travmayı haberleştirmek önemli bir konudur, çünkü kapsam olarak bu türden haberler hem gazeteciler, hem mağdurlar hem de hedef kitle üzerinde olumsuz etkiler oluşturma riski taşımaktadır (Amend vd., 2012, s. 236). Alanyazında travmatik yaşam olaylarını haberleştiren medya profesyonelleri ilk müdahale eden kişiler olarak ifade edilmektedir. Bir felaket/trajedi meydana geldiğinde kimi zaman gazeteciler, acil müdahale ekiplerinden de önce alana ulaşabilmektedir (Masse, 2011, s. 1). Savaş, terör, suç, felaket vb. olaylara tanıklık ederek onları haberleştirirken, bir hastalıkla mücadele eden bireyleri, savaştan dönen bir gaziye ya da sevdiği birini kazada kaybedenleri de haberleştirmektedir (Masse, 2011, s. 2). Gazeteciler uzun yıllardır savaş, doğal afetler, soykırım, terörizm, kazalar, cinayetler gibi travmatik yaşam olaylarını haberleştirmektedir. Travma haberciliği kapsamındaki ilk çalışmalardan biri olan çalışmalarında Cote ve Simpson (2000, s. IX) mesleki olarak yıllardır bu tür haber içerikleri hazırlamış olmasına rağmen çok az sayıda medya profesyonelinin travmayı gerçekten anladığını ifade etmektedir. Travmatik yaşam olayları yapısı itibariyle şok edici niteliktedir ve gazetecilerin mesleki yaşamlarında travma farkındalığında olarak olaya yaklaşmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Deneyimli bir gazeteci olan Alvis-Banks (2008, s. 85-86) Virginia Tech'te yaşanan silahlı saldırı sonrası olay bölgesine ilk ulaştığında hissettiklerini makalesinde şöyle özetler:

Gazetede geçirdiğim on dokuz yıllık deneyimim aniden çok az şey ifade etti. Yuvam dediğim topluluğun şimdiye dek karşılaştığı her şeyden daha büyük bir şeyle karşı karşıya olduğunu yüreğimin en derinlerinden biliyordum ... Ev yangınlarında ve araba kazalarında ölen küçük çocuklar hakkında yazmıştım. Korkunç bir gaz patlamasında dokuz çocuğundan altısını kaybeden sevgi dolu ebeveynler hakkında yazmıştım. Görev sırasında öldürülen cesur polis memurları ve kanserden ölen kendini adanmış anneler hakkında yazmıştım. Ölüm ilanları yazdım. Ancak 16 Nisan'da yaşanan trajediyi ya da insanlık dışı bu eylemi insanca anlatacak herhangi bir kelime yoktur.

Bu noktada sorumluluğu arttıran travmatik olanın sadece mağdur/mağdurları değil, onların yakınları -aileler, arkadaşlar, komşular vb.- üzerinde de etkileri olduğu gerçeğidir (Cote ve Simpson, 2000, s. 2). Bu noktada medya profesyonelleri -mağdur ve yakınlarıyla röportaj yaparak, fotoğraflarını çekerek ve bu yaşadıkları acıyı haberleştirerek mesleki olarak görevlerini yerine getirmektedir. Bu görevi yerine getirirken gazeteci sorumluluğu ise travma haberciliğinde mağdur duygu ve yansımalarının farkında olmak olarak ifade

edilebilir. Çünkü Cote ve Simpson (2000, s. 2)'ın da işaret ettiği gibi “savaşın ilk zayıtı hakikat ise, herhangi bir yıkıcı, beklenmedik olayın ilk zayıtı da genellikle mahremiyettir”. Masse (2011, s. 3) de gazeteci Jody Santos'un “gazetecileri haber yaparken duygularının farkında olmaya ve travma ile duygusal yaralanmanın kesişimini anlamaya, böylece kaynaklarla daha empatik olma çağrısını” aktarmaktadır. Alanyazındaki bu görüşlerden de hareketle travma haberciliğinin mağdur odaklı bir yayıncılığa işaret ettiğini söylemek mümkündür.

Travma haberciliği kapsamında haberlere konu olan olaylar aslında uzun yıllardır habercilik alanında yer almakta; farklı gazetecilik araştırma ekolleri doğrultusunda yürütülen çalışmalarla da incelenmektedir. Bu noktada travma haberciliği yaklaşımıyla birlikte ifade edilen bir eleştiri, haberlere maruz kalış ardından oluşan duygusal tepkilere -duygulara- odaklanan çalışmaların sınırlılığdır (de Hoog ve Verboon, 2020, s. 157). Travma haberciliği yaklaşımı araştırmalarının başladığı 2000'li yıllardan itibaren araştırma odağına duyguların ve travmanın eklendiğini söylemek mümkündür. Jukes vd. (2022, s. 999) duygu ve travmanın gazetecilik alanında yeniden yer buluşunu teknolojinin hızlı ilerlemesi ve sosyal medyanın haber uygulamaları üzerinde oluşturduğu değişimlerle ilişkilendirilmektedir (Jukes vd., 2022, s. 999). Masse (2011, s. 4) de benzer bir görüşle “yeni entegre, interaktif ve sosyal medya çağı” ile birlikte haber medyasındaki eski uygulamaların yerini “sürükleyici, iş birliğine dayalı ve samimi haberciliğin” aldığına işaret etmektedir. Bu durum Masse (2011, s. 4)'nin de kitabında tartıştığı geleneksel nesnellik, tarafsızlık ilkelerinin yeniden yorumunu da kapsayan yeni bir şekillenmeye işaret etmektedir. Bu yeni yaklaşımların şekillenmesini sağlayan ise izleyici boyutundan gelen etkileşimlerdir. Daha geleneksel gazetecilik uygulamalarını destekleyenlerin medya profesyonellerinin duyguları yansıtarak haberleri işlemeleri eleştirilerine karşın, izleyici beklentisi medya profesyonellerinin “gerçek insanlar” gibi davranmaları yönündedir (Masse, 2011, s. 4).

Alanyazında yürütülen çalışmalarda travma haberciliği bağlamında medya profesyonellerine ilişkin yürütülen çalışmaların sonuçları: eğitimdeki eksiklikleri ve geliştirme önerilerini (Amend vd., 2012, s. 235; Anderson ve Bourke, 2020, s. 235), medya profesyonellerine travma farkındalığı kazandırmada ve geliştirmede var olan etik ilke ve uygulamalara ek olarak yapılabilecekleri (Amend vd., 2012, s. 235; Anderson ve

Bourke, 2020, s.), travmatik yaşam olaylarını haberleştirme sürecinde yapılan hatalı uygulamalar ve sonuçları ile bu hatalardan kaçınmada uygulanabilecek yeni uygulamaları (Anderson ve Bourke, 2020, s. 241; Cote ve Simpson, 2000, s. 56) ve medya profesyonellerinin travmatik olan karşısında fiziksel ve ruh sağlığı (Atalay, 2017, s. 23; Hill, 2021, s. 238)'nda oluşan değişimleri ve baş etme stratejilerini göstermektedir.

Alanyazındaki araştırmalar, gazeteciler travmatik olanı haberleştirirken karşılaştığı/karşılaşabileceği bir dizi zorluğa da dikkat çekmektedir. Bu zorluklardan biri travmatik yaşam olaylarını haberleştirirken kimi zaman gazetecilerin doğru ahlaki sorumluluklar doğrultusunda ikilemlerde kalmasına ilişkindir. Ani ve beklenmedik biçimde ortaya çıkan olaylarda medya profesyonelleri görevlerini yerine getirmek için kurban ve yakınlarını görüntüleyerek, fotoğraflarını çekerek ve onlarla röportaj yaparak onları gazetelerin ön sayfalarında ve akşam haberlerinde herkesin görebileceği şekilde sunmaktadır (Cote ve Simpson, 2000, s. 2). Geleneksel gazetecilik meslek ilkeleri kapsamında medya profesyonellerinin davranış kuralları ilkelerle belirlenmiş durumdadır. Travma haberciliği bağlamında ortaya çıkan gerçek ise bu etik ilkelerin içselleştirilme boyutudur. Uluslararası düzeyde ilkeler bellidir (TGC, 2021); ancak, bu ilkeler doğrultusunda bile medya profesyonelleri travmatik bir olay karşısında çeşitli durumlarda ikilemde kalmaya devam etmektedir. Çünkü habercilik formüle edilebilen bir süreç değildir. Kimi zaman sıcak haber alanında çok hızlı kararlar vermeyi, inisiyatif almayı da içermektedir. Travma haberciliği bağlamında medya profesyonellerinin ikilemde kaldığı etik davranışlardan bazıları alanyazında travmatik yaşam olayının ardından hayatını kaybedenlerin görüntülerinin yayınlanıp yayınlanmaması, bir intihar vakasının haberleştirilip haberleştirilmemesini, cinayet ardından katil isimlerinin verilmesini, rehine durumlarında şüphelilerin televizyon yayınlarına erişim ihtimali varken ortamı canlı olarak yayınlamayı ya da travmatik olay ardından mağdur ve yakınlarının mahremiyetine saygı gösterilmeksizin görüntülerin yayınlanması veya röportaj taleplerinde bulunmak olarak ifade edilmektedir (Anderson ve Bourke, 2020, s. 236). Cote ve Simpson (2000, s. 1), gazetecilik davranış kurallarının dışına çıkan bu etik ihlalleri dünyanın çeşitli bölgelerinde birbirinden farklı yıllarda yaşanan travmatik yaşam olayları ardından medya profesyonellerinin davranışları üzerinden değerlendirmektedir. Bu değerlendirmede ifade edilen geleneksel gazetecilik kurallarını da ihlal eden bu gazetecilerin, travmatik yaşam olayı ardından yaralanan, hayatını kaybeden kurban

yakınları için ayrılmış, girilmesi yasaklanmış otel, hastane ve resmi suç mahallerine girebilmek için doktor önlükleri, itfaiye teçhizatlarını kullanması hatta kimilerinin kurban yakın olduklarını iddia ettikleri örnekleri de içermektedir. Gazetecilikte zarar vermeme kavramı etik ilkeler noktasında yaygın biçimde uzun yıllardır tartışılmaktadır. Gazetecinin sosyal rolleri bağlamında işlediği konu kapsamında belirlenen etik ilkeler doğrultusunda birey yaşamlarına zarar vermeden habere konu olan olayı işlemesi mesleki sorumluluğudur (TGC, 2021, s.). Bu zararın kapsamı konusundaki somut bir tanımlamanın olmayışı dikkate alınacak olanların belirlenmesini zorlaştırmaktadır (Thomas, 2018, s. 216-217). Bu noktada çözüm arayışı travma haberciliği bağlamında da tartışılmakta ve var olan mesleki etik ilkelere ek olarak haberleştirme sürecinde uyulması gereken noktalar mesleki kuruluşlar tarafından sürekli gazetecilere sunulmaktadır (EJN, 2021; <https-5>, 2022).

Amend vd. (2012, s. 235) yürüttükleri çalışmada zorlu durumlarda gazetecilerin karar vermesini zorlaştıran unsurları: etik karar vermenin bireyselleştirilmiş doğasına, şiddet ve travma haberleştirmesinde etik/etik olmayan konusunda fikir birliği olmamasına ve kimi zamanda sınıflarda öğretilenle haber merkezlerinde yaşananlar arasındaki boşluklardan kaynaklanabileceğini ifade etmektedirler. Travmatik olanı haberleştirmede ikilemlerin çözümüne ilişkin önerileri, deneyimsel öğrenme teorisine dayalı sınıf simülasyonları hazırlanması ve gazetecilik eğitmenleri tarafından eğitim süreçlerinde kullanılması yönündedir.

Travmatik olanın haberleştirilmesinde alanda tespit edilen bir diğer boşluk yapılan hatalı yayınların oluşturduğu risklere ilişkindir. Anderson ve Bourke (2020, s. 238), haber kuruluşlarının yaptığı hatalı yayınların hedef kitlede ilk izlenim oluşturma riskine dikkat çekmektedir. Sosyal medyanın değiştirdiği haber üretim ve tüketim anlayışları sonucunda travmatik yaşam olaylarının ardından hızlı olma telaşı da son dönem gazetecilik alanında bu tartışmalara eklenmiştir (Schildkraut, 2012, s.). Haber sürelerindeki değişimler, haber tüketim sürecinde sosyal medyanın etkileri haber aktarımlarını ve tüketim biçimlerini de zorlamakta bu durum geleneksel medyanın var olan meslek etik ilkelerine uyma sınırlarını da zorlamaktadır. İnternet, televizyon ya da diğer medya kuruluşlarından olaya ilişkin söylentiler yayılması da sorumlu olarak yapılması gereken doğru, aydınlatıcı ve zamanında kamuoyuna iletilmesi gereken bilginin iletim sürecini engellemesinin yanında

medya profesyonelinin odaklanmasını da zorlaştıran bir durumdur (Alvis-Banks, 2008, s. 86). Alandaki çalışma sonuçlarından bir özet sunan Amend vd. (2012, s. 236), travmatik olan yaşam olaylarında genel hatlarıyla ortaya çıkan eksiklikleri mağdurlara hassas yaklaşımda eksikler, mağdurları yeniden travmatize etme riski içeren davranışlar, etik ihlaller (kendini yanlış tanıtmaya, yalan söyleme vb.) ve travmatik olan olayların daha anlamlı hikayeler şeklinde sunulmaması olarak sıralamaktadır. Travmatik yaşam olayları ardından daha anlamlı hikayeler oluşturulması beklentisi Fahmy ve Roedl (2010, s. 104)'ın çalışmasında da mağdur aileleri tarafından ifade edilmiştir. Fullerton ve Patterson (2006, s. 318)'a da göre ani gelişen travmatik yaşam olaylarının ardından güçlü ve anlamlı hikayeler bulma sorumluluğu da medya profesyonellerinin taşıdığı önemli bir sorumluluktur. Alvis-Banks (2008, s. 88) bu sorumluluk çerçevesinde okul saldırıları gibi olaylarda asıl tartışılması gereken “akıl sağlığı, silah yönetmelikleri, kriz tepkileri” gibi genellikle trajedilerden sonra ele alınan konuların daha fazla araştırılmasının sağlanması ve bu bağlamda duyarlı hazırlanan haberlerle travmatik deneyimler geçiren toplumların iyileşmesine de katkı sağlayacağını ifade etmektedir.

Haber merkezleri yönetim şemaları doğrultusunda günlük haberlerin seçimi, hazırlanması ve denetiminde sorumluluk editör ve haber müdürlerine aittir. Bu seçim süreçlerinde editör ve haber müdürleri video, fotoğraf vb. görsel unsurların hangilerinin yayınlanacağı konusunda etik anlamda seçimler yapmak durumunda kalmaktadır. Bu seçimler özellikle kriz ortamlarında güven ve etik sorgulamalar nedeniyle daha da önem kazanmaktadır (Anderson ve Bourke, 2020, s. 239). Etik karar verme özellikle mağdur ailelerinin bir beklentisi olarak ifade edilebilir. Fahmy ve Roedl (2010, s. 91) Virginia Tech saldırı ardından haberlerde kullanılan görselleri mağdur ailelerle görüşmeler yaptıkları nitel bir araştırmayla değerlendirmişlerdir. Çalışmaya katılan aileler şiddeti ifade eden -özellikle de saldırının ilk anlarından yayınlanan yaralı görüntüleri- görsellerden rahatsız olduklarını dile getirmişlerdir. Bu çalışmada da mağdur aileleri tarafından ifade edilen ölenleri onurlandırmak yerine daha dramatik olanın gösterilmesi yönündeki eleştiridir. Failin görsellerinin sürekli olarak yayınlanması da aileler tarafından uygunsuz olarak ifade edilmiştir (Fahmy ve Roedl, 2010, s. 103). Görseller için daha yeni şok edici bir deneyim atlatan bireylerin fotoğrafının çekilmesi, kameralarla görüntü alma rekabeti, röportaj yapma baskısı olayı deneyimleyenler açısından oldukça sıkıntı veren bir süreç olarak tanımlanmakta ve medya profesyonelleri bu tür zamanlarda

duyarsız yaklaşımlarından dolayı eleştirilmektedir (Cote ve Simpson, 2000, s. 125). Oysa alanyazında da ifade edildiği gibi özellikle son dönem teknolojik gelişmelerle birlikte sahip olunan fotoğraf makinaları, kamera ya da diğer teçhizatın son derece ilerlemiş teknolojileri travmatik olaylar esnasında ya da ardından bireyleri fiziksel olarak rahatsız etmeden çekim yapabilmeye imkân sağlamaktadır (Cote ve Simpson, 2000, s. 127).

Travma haberciliği bağlamında alanyazında konuya ilişkin olarak yürütülen çalışmalarda ortaya çıkan bir diğer durum ise deneyimsiz muhabirlerin travmatik yaşam olaylarını haberleştirmesi noktasındadır (Seely, 2020, s. 119). Bu konuya ilişkin ortak görüş mezuniyet ardından birçok deneyimsiz muhabirin travmatik yaşam olaylarını haberleştirmeye meslek hayatına başladığı yönündedir. Yeni mezunlar ve deneyimsiz muhabirler çalışmalarda, stres tepkileri gösterme riskini en çok taşıyan grup olarak ifade edilmektedir. (Anderson ve Bourke, 2020, s. 234). Seely (2020, s. 118)'e göre deneyimsiz muhabir davranışları etik ihlaller yapma, haber içeriğini eksik ya da hatalı hazırlama ve mağdurla görüşmede onları yeniden travmatize etme gibi riskler taşımaktadır.

Yukarıda alanyazındaki çalışmaların sonuçlarında da görüldüğü gibi travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde bir dizi boşluktan söz etmek mümkündür. Bu boşlukların nedenlerinin araştırılması ve çözüm önerilerinin sunulması da travma haberciliği yaklaşımı bağlamındaki çalışmalarda odaklanılan diğer bir konudur. Bu çalışmalar değerlendirildiğinde temelde yapılan hataların kaynağı eğitim süreçlerindeki travmaya ilişkin eğitim eksikliği ile ilişkilendirilmektedir. Mesleki deneyime sahip birçok gazeteci de son dönem yürütülen çalışmalarda aslında travma ve travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesi konusunda eğitilmediklerini ifade etmektedir (Anderson ve Bourke, 2020, s. 234; Seely, 2020, s. 118). Travmatik yaşam olaylarının haber olarak hazırlanma sürecinde medya profesyonellerinin ilk olarak travmaya ilişkin bilgiye, eğitime ve deneyime ihtiyaçları bulunmaktadır. Anderson ve Bourke (2020, s. 235) da travmatik bir yaşam olayının ele alınışı noktasında eğitimde var olan gazetecilik uygulamalarına etik ve ahlaki becerileri kullanma ediminin de eklenmesi gerektiğine işaret etmektedir. Seely (2020, s. 126) tarafından yürütülen çalışma da travma eğitiminin gazetecilik ders içeriklerine eklenmesinin önemini göstermektedir. Dworzniak ve Grubb (2007, s. 190) da çalışmalarında öğrencilik aşamasında haber hazırlarken oluşabilecek duygusal tepkilere karşı hazırlıklı olmalarının sağlanmasının sadece gerekli değil, aynı

zamanda öğrencilerin de bir isteği olduğu sonucuna ulaşmıştır. Travma haberciliği yaklaşımındaki kurbanlarla röportaj yapmaya ilişkin eğitim programını da yöneten Maxson (1999, s. 1)'ın çalışması da alandaki travma eğitiminin önemini gösteren ilk çalışmalardan biridir. Çalışmada gazetecilerin sıklıkla travmatik yaşam olaylarına maruz kaldığı ve eğitim süreçlerinde verilen travmaya ilişkin eğitimin mesleki yaşamdaki olumlu katkısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Maxson, 1999, s. 15).

Travmatik yaşam olaylarının haber yapılmasında travma haberciliği kapsamında medya profesyonelleri bağlamında ortaya çıkan bir diğer sorun gazetecinin ruhsal ve fiziksel sağlığıdır. Travmatik yaşam olaylarının toplumun büyük kesimini ilgilendirdiği ölçüde haberinin yapılması toplumun bilgilendirilmesi işlevi bağlamında önemli bir sorumluluktur. Yoğun stres ve kaygı altında görev yapan medya profesyonellerinin aktardığı haber içeriklerinin hedef kitle dünya algılayışını şekillendirmedeki (Atalay, 2017, s. 24) rolü de düşünüldüğünde sağlıklı bilgilendirme işlevinin gerçekleştirilebilmesi için, haberi hazırlayan medya profesyonellerinin (muhabir, fotoğrafçı, kameraman vb.) hem fiziki hem de ruhsal sağlığının korunması önemlidir. Bir travma olayı haberleştirilirken gazetecinin kendi güvenliğini sağlaması ve kendini risk altına atmadan olayı aktarması bağlamında gazetecilerin yaşadığı sorunlar da yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur (Dworznic, 2006, s. 534; Masse, 2011, s. 9-10-11; Verhovnik, 2017, s. 209).

Bu noktada alanyazında ifade edilen gazetecilerin de diğer bireyler gibi travmaya ilişkin duygusal eşiklerinin olduğudur (Masse, 2011, s. 2). Travmatik yaşam olaylarında alanyazında ifade edilen gazetecilerin dolaylı maruziyet yaşadığıdır ve bu tıp alanyazınında da bir zarar faktörü olarak değerlendirilmektedir (Jukes vd., 2022, s. 999). Verhovnik (2017, s. 209), travmatik yaşam olaylarını haberleştiren gazetecilerin başa çıkılması zor olan bu süreçleri deneyimleyen gruplar arasında yer aldığını ifade etmektedir. 11 Eylül 2001'den itibaren travmatik olanı haberleştirme üzerine ilgi artmış olsa da medya profesyonelleri ruh sağlığına yönelik araştırmalar sınırlı olarak ifade edilmektedir (Verhovnik, 2017, s. 210). Bu bağlamda gazetecilerin bildirimleri doğrultusunda yürütülen araştırmalarda gazeteci ve foto muhabirlerinin birincil, ikincil travma, travma sonrası stres bozukluğu, depresyon, anksiyete, duygusal olarak acı çekme gibi ruhsal rahatsızlıklar yaşadıkları görülmektedir (Dworznic, 2006, s. 534; Keats, 2012,

s. 337). Jukes vd. (2022, s. 999) travmatik olaylar karşısında gazetecilerin yüksek düzeyde dayanıklılık gösterdiğine işaret eden çalışmaların aynı zamanda TSSB, depresyon, anksiyete vb. risklerin gazeteciler için hala bir tehlike olduğunu gösterdiğini de ifade etmektedirler. Travmatik yaşam olaylarını haberleştiren medya profesyonellerinin davranışsal ve mesleki eğitimlerine ilişkin değişime işaret eden çalışmasında Rentschler (2010, s. 1) travmatik olanı haberleştiren medya profesyonellerine sunulan travma eğitimlerine odaklanmaktadır. Travma eğitimini kapsayan bu yeni gazetecilik modelinde medya profesyonellerinin, görevleri ile ilgili duygularını paylaşmaya, üstlendikleri görevler sırasında oluşan duygusal yükler hakkında konuşmaya ve bu farkındalıkla maruz kalanlara ilişkin yeni uygulamalar geliştirmelerinin önerildiğini ifade etmektedir (Rentschler, 2010, s. 2). Bu eğitimlerin medya profesyonellerine travmatik olanın kendileri ve mağdurlar açısından duygusal boyutlarını yorumlamayı da öğrettiğini dile getirmektedir (Rentschler, 2010, s. 3). Bu yeni yaklaşımın mağdurların yaşadıklarını anlamlandırmayı ve bu noktada haber söylemini mağdur merkezli olmaya yönelttiğini ifade etmektedir (Rentschler, 2010, s. 7).

Travma haberciliğinde medya profesyoneli noktasında vurgulanan bir diğer durum savaş, çatışma, terör saldırıları vb. alanlarda güvenliklerine ilişkindir. Masse (2011, s. 5)'nin de ifade ettiği gibi zorlu ve tehlikeli alanlara ilişkin eğitimlerin ve fiziksel koruyucu önlemlerin artırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

2.2.3.2. Travmatik yaşam olayına maruz kalanlar

Travmatik olayın haberleştirilmesinde sorumluluk alanının tartışıldığı bir diğer paydaş ise kurban/mağdur/hayatta kalanlar ile onların aileleri ve olayın yaşandığı bölgede dolaylı olarak olaya maruz kalanlardır. Travmatik yaşam olayları ardından alanyazında üç grup -kurbanlar, acil müdahale ekipleri ve gazeteciler etkiler noktasında risk altında olarak gösterilmektedir (Johnson, 1999, s. 15). Travmatik yaşam olaylarının maruz kalanlar için de etkileri bulunmaktadır (Seely, 2020, s. 118). Ruh sağlığı alanyazınında Ruppert (2014, s. 103)'in maruz kalanların deneyimlerine ilişkin görüşü şöyledir:

O anda yaşanan olayla asıl travmatik deneyim arasında açık bir duygusal bağ olmasa ve açık bir tetikleyici faktör olmasa bile, maalesef travmatik olay etki etmeye devam eder. Kişi bu sürecin devam ettiğinin farkında olmasa bile; algı, duygu, düşünce ve eylemleri etkilenir. Travmatik deneyim, gelecekteki tüm deneyimlerin içinden geçeceği bir filtre gibi çalışır. Yaşanan travmanın doğasına göre kaygı, öfke, umutsuzluk ve bilinç bulanıklığı, günlük

hayatın tüm deneyimlerine yapışırlar. Gerçeklik, travmatik deneyimin filtresinden geçip öznel bir güncellik kazandırılarak çarpıtılır, ama bu süreç bilinçdışında gerçekleştirildiği için, üzerine düşünerek fark edilmez. Bu nedenle travmatize kişiler bu filtrelenmiş gerçeği, mümkün olan tek hakikat olarak yaşarlar. Gerçekteyse bu, hakikatin yalnızca yarısıdır.

Alanyazında da ifade edildiği gibi travmatik yaşam olaylarında maruz kalanlarla röportaj yapma ve maruz kalanların hikayelerini anlatma noktasında gazetecilerin oldukça önemli bir sorumluluğu bulunmaktadır (Jukes vd., 2021, s. 770). Frank Ochberg, 1996'da yayınladığı “Primer on Covering Victims (Interviewing Victims with Post Traumatic Stress Disorder) (Kurbanları haberleştirmede kılavuz (Travma Sonrası Stres Bozukluğu olan kurbanlarla röportaj yapma)” makalesinde travmatik bir deneyim geçiren kurbanların yaşadığı semptomlar (ölçsüz kaçınma, korku, panik, utanç ve öfke) sebebiyle sağlıklı bir görüşme yapmanın zorluğuna dikkat çekmektedir (Maxson, 1999, s. 21).

Alanyazında haber medyası, maruz kalanların kurgulanması ve haberlerde yanlış temsil edilmesinde taşıdığı rol bağlamında da değerlendirilmektedir (Davies vd., 2007, s. 8). Bu yöndeki temel eleştirilerden biri, haber medyasının “ideal mağdur” tanımı kapsamında yer alan mağduriyetlere daha fazla yer vermesine ilişkindir (Greer, 2007, s. 22). Greer (2007, s. 22)'e göre yaşlı kadınlar ve küçük çocuklar başta olmak üzere medyanın ideal mağdur profiline uygun olan mağduriyetler haberlere daha fazla konu olurken, “hak etmeyen mağdurlar” olarak ifade ettiği genç erkekler, evsizler, uyuşturucu bağımlıları vb. mağdurların ise medyanın daha az ilgisini çektiğini ifade etmektedir.

Mağdur/kurban, hayatta kalanlar ve onların yakınlarına ilişkin alanyazında ifade edilen bir diğer tartışma, ruh sağlığı alanyazınında ifade edilen travmatik yaşam olayı türüne göre “kurbana sempati” geliştirme üzerinedir. Herman (2016, s. 10), doğal kaynaklı ve insan kaynaklı travmatik yaşam olaylarındaki kurbana yaklaşımdaki farklılaşmayı sempati duyma noktasından hareket ederek açıklamakta ve doğal kaynaklı oluşan ve “Tanrı'nın işi” olan olaylarda tanıkların kurbana sempati geliştirmesinin daha kolay olduğunu ifade etmektedir. Diğer taraftan insan kaynaklı yaşam olaylarında ise “fail ve kurban çatışmasına” işaret etmekte ve tanıkların zorunlu olarak taraf seçmeye itildiğini dile getirmektedir. Böylesi bir çatışma ortamında failin, kötü olanı saklama eğilimindeyken; kurbanın ise deneyimlediği yükü tanıklarla paylaşarak hafifletme eğilimi

taşıdığını söylemektedir. Bu noktada faillerin olanları unutturmak adına saklama, inkâr etme, kurbanı susturma ve saldırıya geçme (kurbanın yalan söylediği, abarttığı, olaya kurbanın kendisinin neden olduğu vb.) noktalarından hareket edebileceğini aktarmaktadır.

Travmatik yaşam olayları ardından kurbanların haber medyasıyla olan deneyimlerine odaklanan çalışmalardan biri de Walsh-Childers vd. (2011, s. 191) tarafından yürütülmüştür. Araştırma katılımcıları olaylar ardından aceleci ve ikiyüzlü davranış sergileyen gazeteciler olduğunu ifade ederken, az sayıda gazetecinin de saygılı ve hassas davranışlarla yaklaşımlarını bildirmişlerdir. Çalışmada olaylar ardından kalabalık halde gazetecilerin alanda yer alması da rahatsız edici bir unsur olarak belirtilmiştir. Çalışmada ayrıca, gazeteciler tarafından büyük acı içinde olan maruz kalanlara uygulanan duygusal baskının rahatsız ediciliği de vurgu alanlarından biridir. Bu noktada kaynak ruhsal durumunu tetikleyen gazeteci davranışlarına ilişkin daha fazla bilgi ihtiyacı olduğu ifade edilmektedir (Walsh-Childers vd., 2011, s. 203). Travmatik yaşam olayı örneğinden gazetecilere sunulan öneri böylesi ciddi şok ve acı içeren travmatik yaşam olaylarında hikayelerini anlatmaya hazır olanlarla hazır olmayanlar arasındaki ayrıma da dikkat edilmesi yönündedir (Walsh-Childers vd., 2011, s. 201). Travmatik yaşam olayları ardından gazetecilik öğrencileri için Michigan Üniversitesi'nde hazırlanan travma programı içeriğinin oluşturulmasında olayları gerçekten yaşamış olan kurban/mağdurlar ve onların yakınlarının medya ile ilişkileri noktasında görüşleri alındığında aktarılanlar da kurban deneyimleri noktasında önemlidir. Bu aktarılan görüşlerde tecavüz mağduru bir kadına teknik ekipteki bir erkek tarafından mikrofon takılması; görüşme talebini; ancak, yüzü gizlenerek kabul eden tecavüz mağduru bir kadının görüntülerde yüzünün bazı karelerde görünmesi gibi rahatsız edici detaylar yer almaktadır (Cote ve Simpson, 2000, s.). Yaşanan travmatik olay ardından bölgeye yüzlerce medya kuruluşundan temsilcilerin gelmesi de beklenen bir durumdur. Olayın yaşandığı sıcak saatlerden itibaren bilgi toplama ihtiyacı yoğunlaşmaktadır. Yaşanan bu olay sonrasında da Alvis-Banks (2008, s. 86) benzer bir duruma işaret ederek bölgede yaşayan ve haber bilgi kaynağı olarak görüş alınmak istenenlerin bu yoğun röportaj ve görüşme taleplerinden oldukça bunaldıklarını ifade etmektedir. Anderson ve Bourke (2020, s. 239) da çalışmalarında travmatik yaşam olayları esnasında yoğun kalabalıklar

halinde bölgede yer alan gazetecilerin bölgede yaşayanlar üzerinde olumsuz bir etki yarattığını ifade etmektedir.

Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde olay ve aktarılabilecek bilgiler önemlidir. Hem gazeteciler hem de olaya tanık olanlar açısından önceliğin “insan” olduğu ve hassas bir psikolojik alandan hareket edildiği unutulmamalıdır (Alvis-Banks, 2008, s. 87). Bu bağlamda yaşanan olayın ardından olay sırasında yakınlarını kaybedenler, yaralananlar, olaya tanık olanlarla yapılacak görüşmeler insanı öncelik alan bir duyarlılıkla yapılmalı ve oluşturulacak haber hikâyeleri de bu öncelik doğrultusunda yazılmalıdır. Gazeteci bu noktada karar vericidir. Gazetecilerin travma farkındalığı noktasındaki eğitim eksikliği ise maruz kalanların bilgisizce haberlerde yer almasına neden olmakta ve sonuç olarak maruz kalanlar üzerinde travmayı arttırıcı yönlere taşımaktadır (Healy, 2022, s. 1). Travmatik deneyim yaşayan bireylere saygılı olmak, onların zaten hassas ve savunmasız oldukları durumlarda hikâyelere konu oluşturmak adına değil hazır olduklarında kamu bilincine bu konuları getirmek önemli bir mesleki sorumluluktur. Travmatik deneyimden kurtulmuş birçok maruz kalan nadiren haber medyasında yer almak istemektedir (Healy, 2022, s. 1). Uzmanlık alanı farklı konular olan gazeteciler de travmatik yaşam olaylarını haberleştirmek zorunda kalabilmekte ve maruz kalanların deneyimleriyle yüzleşebilmektedir (Healy, 2022, s. 1). Gazetecilikte belirlenen mesleki etik ilkeler bağlamında da bu önemlidir (TGC, 2021, s.). Bir yönüyle bakıldığında habere konu olan olaylar bağlamında gazetecilik faaliyetleri esnasında mesleki olarak gazeteciliğin kendi gücünden kaynaklanan bazı zararlardan söz etmek kaçınılmazdır. Gazeteci habere konu olan olayın aktarımı esnasında duygusal, fiziksel, ekonomik ya da itibar kaybına yol açan bazı seçimler yapmak durumunda kalabilir. (Thomas, 2018, s. 223). Bu bağlamda beklenen gazeteciler için öne çıkan mesleki becerilerdir. Gazeteci belirlenen etik kodlar doğrultusunda en az zarar verme ilkesi çerçevesinde habere konu olan olayda hikâyenin gerekli olan yönlerini ortaya çıkartmakta ve olası bir zarar verme durumunda ise bunu kamu bilincine açıklamada sorumlu bir “ahlaki cesaret” göstermekle yükümlüdür. Sonuçta gazetecilik sosyal yapıdan bağımsız yürütülen bir meslek değildir, gazeteci habere konu olan olay, kişiler ve diğer paydaşlarla etkileşime giren sosyal bir varlıktır. Bu durumda burada tanımlanan zarar sadece habere konu olan kişilerle sınırlı değildir, söz konusu olan böylesi durumlarda ortaya çıkan ikincil zarar (collateral damage)dır (Thomas, 2018, s. 224). Gazetecinin mesleki etik

ilkeler çerçevesinde zarar vermeme sorumluluğu sadece bireysel olarak habere konu olan kişiler ve onların aileleri, yakın çevreleriyle sınırlı değildir. Aynı zamanda bu madde “psikolojik zararı” da kapsamaktadır. Ward (2011, s. 187) psikolojik zararı bireylerin zihinsel durumları üzerindeki zararlı etki olarak tanımlamaktadır. Bir gazetecinin psikolojik olarak bireylere zarar vermesi mahremiyetine tecavüz etmesiyle ortaya çıkmaktadır. Ulusal çıkarları ilgilendiren haberler bile olsa bu deneyimi geçirmiş bireyler için bu tür olaylar derin kişisel kayıp hikayeleridir (Thomas, 2018, s. 226). Maruz kalanların olanları sindirme fırsatı bulamadan travmatik deneyim ardından görüş vermeye zorlanması da haber medyasının eleştirilen bir diğer boyutudur (Healy, 2022, s. 3).

Travmatik yaşam olaylarında tartışmalı olan bir diğer durum tanıklar, mağdur/kurban, hayatta kalanlar ve onların yakınlarına yönelik olarak ruh sağlığı alanyazınında da ifade edilen şüpheli yaklaşımlara ilişkindir. Herman (2016, s. 11), zaman zaman kurbanlarla çalışarak travmayı araştıran araştırmacılara bile şüpheyle yaklaşıldığını söylemektedir. Bu şüpheli yaklaşımın temel kaynağının travma olgusunun “inanılır ve gerçek olup olmadığı” noktasındaki yıllardır süren tartışmalarına bağlamaktadır. Bu doğrultuda kurbanların da tartışmanın bir tarafı olduğu ve yaşadıkları deneyimlerin yıllar süren araştırma ve kanıtlara rağmen doğruluğu ve gerçekliğine şüpheyle yaklaşıldığını ifade etmektedir. Ruppert (2014, s. 114) de travmatik yaşam olayları ardından maruz kalanlarda oluşabilecek hafıza boşluklarına işaret ederek sorumlu kişilerin travmanın olası etkileri konusunda bilgi sahibi olması gerektiğini ifade etmektedir.

2.2.3.3. Travma haberciliği paydaşlarından hedef kitle

Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesine ilişkin yeni yaklaşım ihtiyacının ortaya çıkışı izleyici tepkileriyle de ilişkilendirilebilir (Anderson ve Bourke, 2020, s. 235). Kriz ortamları Melki ve Kozman (2019, s. 1)’in da ifadesiyle orada bulunmayan bireylerin bilgiye en çok ihtiyaç duyduğu ve bu nedenle medya güven ilişkisinin oldukça önem kazandığı zamanlardır. Bu noktada travma haberciliğinin bir diğer paydaşı olan hedef kitle ruh sağlığı üzerinde medya aracılığıyla (maruziyet) oluşan bozulmalar travma haberciliğinin bir diğer araştırma konusunu oluşturmaktadır. Travmatik yaşam olaylarının medyada yer alması sonucunda bu yayınların bireylerin ruh sağlığında

bozulmalara sebep olduğu ve bu kapsamda TSSB benzeri belirtiler gösterdikleri son dönem çalışmalarının konusudur (Pinchevski, 2016, s. 51). Çalışmalarda bu tür içeriklere yoğun olarak maruz kalan kitlelerin ruhsal rahatsızlık semptomları gösterdikleri, sürekli olarak tekrarlayan video görüntülerinin bireyler üzerinde ruhsal bozulmalara yol açabilecek etki düzeyine sahip olduğu ifade edilmektedir (Keats, 2012, s. 338). İletişim teknolojilerinin gelişmesi, bilgi ağlarının bireysel kullanımda yaygınlaşması yaşanan travmatik bir olaydan haberdar olma noktasında coğrafi uzaklığı ve zaman sınırlarını ortadan kaldırmıştır. Artık bireyler, sahip oldukları iletişim teknolojileri sayesinde kendisinden çok uzakta olan bir olay bile olsa, hazırlanan içeriklerle konu hakkında hemen bilgi sahibi olabilmektedir. Fotoğraflar, haber metinleri ve hatta filmlerle şekillendirilen medya görüntüleri ve flaş bellek (flasbulb memory) anılarla bireyler olayları hatırlamaktadır (Zelizer 1992, s.5'den aktaran, Meek, 2016, s. 29). Bu yeni teknolojiler coğrafi olarak sınırların ortadan kalktığı, yaşanan acı ve deneyime ortak olma imkânı ile insanları birbirine bağlayan bir yapı sunmaktadır (Meek, 2016, s. 29). Yaşanan travmatik olayların medya kuruluşları tarafından yayınlanmasının ardından bireyler üzerinde ne tür psikolojik etkilere sebep olduğu ise konunun diğer bir tartışma noktasıdır. Bu bağlamda medyanın yaşanan şoklara karşı bir kalkan görevi üstlendiği ve yaşanan şokları hafifleterek birey psikolojilerini koruduğu görüşü tartışmaların bir boyutunu ifade etmektedir. Medya, yaşanan gerçek şiddet ve yıkımdan bireyleri yalıtarak konuya ilişkin duyarsızlaşmaya sebep olduğu noktasında ise eleştirilmektedir (Meek, 2016, s. 30).

Uluslararası ruhsal rahatsızlıkları tanılama rehberi DSM 5'te, travma sonrası stres bozukluğuna sebep olan kriterler arasında "medyaya maruz kalmak" yer almamaktadır. DSM-5'te yer alan "Örselenme sonrası gerginlik (TSSB)", tanılama bölümünde yer alan kriterlerin altında özel bir notla belirtilen açıklamada şöyle denilmektedir:

Böyle bir karşı karşıya gelme, işle ilgili olmadıkça, elektronik yayın ortamları, televizyon, sinema ya da görseller aracılığıyla olmuş ise A4 tanı ölçütü uygulanmaz (APA, 2013, s. 146).

DSM-5'te ruh sağlığını etkileyen bir unsur olarak kabul edilmese de yakın dönem alanyazında yürütülen çalışmalar medya maruziyetinin bireylerde travma sonrası ortaya çıkan semptomlarla benzer tepkiler oluşturduğunu ortaya koymaktadır (Holman vd., 2020, s. 111; Thompson vd., 2020, s. 984). Pinchevski (2016, s. 51) daha önce belirli geleneksel kriterlerle sınırlı olan TSSB'nin artık "aracılı deneyim"i (mediated

experience) içerecek şekilde genişlediğine işaret etmektedir. Bu bağlamda travmatik bir olayın medyada yayınlanmasının ardından bireylerde ortaya çıkan ruhsal rahatsızlıklar, genel kabul görmüş travma tanı kriterleri bağlamında tanılanan travma sonrası stres bozukluğu, akut stres bozukluğu vb.dir. Medyanın bu süreçte birey üzerinde etkisini oluşturma biçimleri yeni kavramları da beraberinde getirmiştir. Ruh sağlığı ve iletişim alanlarında yürütülen son dönem çalışmalarda bu kavramların, uzaktan travma (distant trauma), ekran travması (screen trauma), medya maruziyeti (media exposure) ve aracılı deneyim (mediated experience) olarak kavramsallaştırıldığı görülmektedir (Atalay, 2017, s. 25; May ve Wisco, 2016, s. 7; Pinchevski, 2016, s. 51). Kitle iletişim araçlarının olası olumsuz etkileri disiplinler arası yürütülen çalışmalarla araştırılmaktadır. Özellikle çocuk ve ergen yaş grubu üzerine ruh sağlığı üzerine yürütülen çalışmalarda medyanın olumsuz etkilerini Duyan Çamurdan (2007, s. 25) şöyle sıralamaktadır:

Okul başarısında düşme, öğrenme güçlüğü, toplumdışı davranışlar, cinsel davranış sorunları, saldırgan davranışlar, şiddete karşı duyarsızlaşma, gece korkuları, uyku düzensizlikleri, anksiyete, depresyon, travma sonrası stres bozukluğu ve kendine zarar geleceği yönünde korkular.

Verhovnik (2017, s. 209) de çocukların travmatik yaşam olaylarına ilişkin haber içeriklerine maruz kalmasının semptomatik tepkiler oluşturduğunu ifade etmektedir. Terörün medyada özellikle haberler aracılığıyla sürekli yer bulmasının birey ruh sağlığı üzerinde bıraktığı etkiyi dışsal kaygı ile açıklayan Çaycı ve Çaycı (2018, s. 281) bu türden kaygıların dışarıdan elde edilen enformasyon, gözlem ve tecrübe ile edinildiğini dolayısıyla aklın bir ürünü olduğunu ifade etmektedir. Özellikle terörün medyada yer alışı noktasında bireyde yeni türden riskler ürettiği ve bu kaygıların birey yaşamını sekteye uğrattığını ifade eden Çaycı ve Çaycı (2018, s. 281) bu türden içeriklerin bireyde bıraktığı psikolojik etkiyi ise şöyle özetlemektedir:

... gündelik yaşamda her gün terör haberlerinin hikâyeleştirilerek tüm detayları ile anlatılması, terör tehdidinin kent yaşamında olduğuna dair haberlerin sistematik şekilde tekrarlanması, şehirde yaşayan toplulukların nörotik kaygı taşımasına neden olmaktadır.

Alanyazında ayrıca travmatik yaşam olaylarına ilişkin haberlerin daha önce travma yaşamış bireyler için de hatırlatıcı bir etkiye sahip olabileceği, benzer bir olayın medyada sıklıkla sunulmasının daha önce travma deneyimi yaşamış birey yaşamlarında mevcut

olan travma sonrası stres bozukluğu semptomlarını tetikleyebileceği de ifade edilmektedir (Keats, 2012, s. 338).

2.3. ÇALIŞMA KURAMSAL ÇERÇEVESİ

Bu çalışmanın kuramsal temeli iki düzeyden oluşmakta ve aşağıdaki gibi ilişkilendirilmiştir:

Birinci Dizey: Travma haberciliği kuramsal çerçevesi doğrultusunda çalışmanın amaç ve alt amaçlarını ifade etmektedir.

İkinci Dizey: İkinci düzey ise çalışma amaç ve alt amaçların nasıl yanıtlanmasına yöneliktir.

Birinci Dizey

Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde yayın ilkelerinin belirlenmesi temel amacını taşıyan bu çalışmanın kuramsal çerçevesinin bir boyutu, gazetecilikte 2000’li yıllardan bu yana yeni bir yaklaşım olarak alanda tanımlanan “travma haberciliği yaklaşımı”na dayandırılmaktadır. Travma haberciliği yaklaşımı ve ilgili araştırmalara ilişkin bilgilendirmeler çalışma alanyazın bölümünde “Travma haberciliği” başlığı altında sunulmuştur. Yaklaşım doğrultusunda çalışmanın 1. Dizeyi oluşturulmuştur. Çalışma Birinci Dizeyi Tablo 5’de gösterilmektedir.

Tablo 5. Birinci Dizey

TRAVMATİK YAŞAM OLAYLARI	TRAVMA HABERCİLİĞİ PAYDAŞLARI						
	EDİTÖRLER	MUHABİRLER	MAĞDUR VE KURBANLAR		HAYATTA KALAN/KURTULANLAR		HEDEF KİTLE (İZLEYİCİ/OKUR)
Çocuklar ve gençlere ilişkin ilkeler			Yetişkinlere yönelik ilkeler	Çocuklar ve gençlere ilişkin ilkeler	Yetişkinlere yönelik ilkeler		
DOĞAL YOLLA OLUŞAN TRAVMATİK YAŞAM OLAYLARI (Deprem, sel, heyelan, kasırga, salgın hastalıklar)	Doğal yolla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştiren medya profesyonellerinin uyması gereken ilkeler		Doğal yolla oluşan travmatik yaşam olaylarına maruz kalanların haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkeler				Doğal yolla oluşan travmatik yaşam olaylarına medya aracılığıyla maruz kalanlar için uyulması gereken ilkeler
	Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde editörlerin uyması gereken ilkeler	Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirlerin uyması gereken ilkeler	Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın çocuk ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkeler	Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkeler	Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalanlar/kurtulanların çocuklar ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkeler	Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalanlar/kurtulanların yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkeler	Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hedef kitleye ilişkin uyulması gereken ilkeler
	İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştiren medya profesyonellerinin uyması gereken ilkeler	İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirlerin uyması gereken ilkeler	İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın çocuk ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkeler	İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkeler	İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalanlar/kurtulanların çocuklar ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkeler	İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalanlar/kurtulanların yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkeler	İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hedef kitleye ilişkin uyulması gereken ilkeler
İNSAN KAYNAKLI OLUŞAN TRAVMATİK YAŞAM OLAYLARI (Terör saldırıları, savaş, göç, soykırım, çatışma, şiddet, istismar, cinsel şiddet, ekonomik krizler, işsizlik, intihar)	İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştiren medya profesyonellerinin uyması gereken ilkeler		İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarına maruz kalanların haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkeler				İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarına medya aracılığıyla maruz kalanlar için uyulması gereken ilkeler
	İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde editörlerin uyması gereken ilkeler	İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirlerin uyması gereken ilkeler	İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın çocuk ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkeler	İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkeler	İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalanlar/kurtulanların çocuklar ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkeler	İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalanlar/kurtulanların yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkeler	İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hedef kitleye ilişkin uyulması gereken ilkeler
	İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştiren medya profesyonellerinin uyması gereken ilkeler	İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirlerin uyması gereken ilkeler	İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın çocuk ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkeler	İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkeler	İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalanlar/kurtulanların çocuklar ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkeler	İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalanlar/kurtulanların yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkeler	İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hedef kitleye ilişkin uyulması gereken ilkeler

İkinci Dizey

İkinci dizey ise, çalışma amaç ve alt amaçlarının nasıl yanıtlanmasına ilişkin kuramsal çerçeveyi oluşturmaktadır. Bu doğrultuda çalışma ikinci dizey kuramsal çerçevesi üç başlık altında sunulmaktadır. Bunlar:

1. Bellek Çalışmaları
2. Stres-Tepki Kuramı
3. Ahlaki Gelişim Kuramı

2.3.1. Bellek çalışmaları

Travmatik yaşam olayları sadece yaşandığı dönemde değil, geçmişte yaşananlar ve gelecekte yaşanacak olanlarla beraber birey yaşamlarına eşlik eden durumlardır. Bu nedenle hem geçmiş hafızanın temsili hem yaşandığı döneme tanıklık etmesi hem de gelecek kuşaklara taşınacak bir arşiv niteliği taşımasından dolayı travmatik olanın sunumu oldukça önem kazanmaktadır (Neyzi, 2011, s. 1). Maslow (2001, s. 8)'un da ifade ettiği gibi bireyler hem kendileri hem de tüm insanlığı da kapsayan içsel bir doğaya sahiptir. Bireylerin bu içsel doğası, içinde yaşadığı toplumla birlikte şekillenmekte ve bağlam doğrultusunda hatırlama gerçekleşmektedir (Halbwachs, 2016, s.) s. 38. Herman (2016, s. 12)'ın da ifadesiyle travmatik olanın hafızada yer etmesi için kamu bilincinde yer alması önemlidir. Travma da çalışmanın “travmaya ilişkin genel çatı” başlığı altında ifade edildiği gibi kamu bilincinde var olabildiği dönemlerde araştırmalara konu olurken, kamu ilgisinin azaldığı dönemlerde ise unutulma eğilimine girmiştir. Bu noktada haberciliğin, travmatik olanın kamu bilincine çıkartılmasında sorumluluk taşıdığı söylenebilir. Travmaya ilişkin haberin toplumların hafızasında kalışı noktasındaki işlevlerinin tanımlanması, travmatik olanın haberleştirilmesinin önemine ilişkin farkındalığın da tanımlanması bağlamında önem taşımaktadır.

2.3.1.1. Travma ve bellek çalışmaları

Bellek “zihinlerin hep bir arada, toplumla beraber nasıl işlediği ve işleyişin toplumsal düzenlemelerle birlikte nasıl şekillendiği ile ilgilidir (Olick, 2014a, s. 178)”.

Halbwachs (2016, s. 16)'un da ifadesiyle bireyler toplum içinde bellek oluştururlar. Bellek çalışmaları da en genel tanımla “bireysel ve toplumsal hatırlama ve (unutma) süreçlerini (Neyzi, 2011, s. 1)” incelemektedir. Bellek çalışmaları, disiplinlerarasıdır ve araştırma alanı da bu disiplinlerarası çalışmalarla şekillenmiştir (Erl, 2010, s. 3). Neyzi (2011, s. 2)'nin de ifade ettiği gibi hatırlama süreci bireyin aldığı eğitimler, medya ve toplumsal çevreden aktarılanlarla ilintilidir.

Tarihsel olarak incelendiğinde “bellek” önceleri sadece olayla ilişkilendirilmiş zamanla böyle bir tanımlamanın eksik kaldığı fark edilmiştir. En temelde anı, formülize edilebilen değil, yeniden deneyimleme biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu da “bilme”yi değil, “hatırlamayı” ifade etmektedir (Boyer ve Wertsch, 2015, s. 8). Boyer ve Wertsch (2015, s. 10)'in felsefi olarak John Locke'un “İnsan ancak kendine ait, onu diğerlerinden ayıran geçmişiyle bağlantı kurabildiği ölçüde bireydir” önermesiyle ifade ettikleri gibi, kendilik, kendine ait olanın, kendi geçmişinin farkında olmak önemlidir. Gruplar için ortak bir tarihsel anı oluşumunu tanımlamak için ise yeterli değildir. Gruplar için ortak anılar oluşması, tarihsel olayların kendi anılarıyla birleşen daha karmaşık süreçlerine işaret etmektedir (Boyer ve Wertsch, 2015, s. 15). Erl (2010, s. 3) çevresel olanları da içeren çalışmaların tümünü kapsamaması noktasında “kültürel bellek” terimini önermektedir. Kültürel bellek çatısı altında bellek çalışmalarını üç grupta: sosyal bilimlerdeki bellek çalışmalarının başlangıcını da ifade eden “toplumsal bellek”, edebiyat ve medya çalışmalarını odak alan “maddi ve medyatik bellek” ve ruh sağlığı alanındaki çalışmalara odaklanan “zihinsel/bilişsel bellek” olarak değerlendirmektedir. Bu noktada kültür ve hafızanın kesiştiği iki düzeye: “bireysel ve kolektif” düzeylere işaret etmektedir (Erl, 2010, s. 5). Bellek çalışmalarında ayırt edici bir diğer nokta “hatırlama ve unutma” ilişkisidir. Alanyazında da ifade edildiği gibi hatırlama sürecine yönelmek aynı zamanda unutma sürecini de bilmeyi gerektirmektedir (Neyzi, 2011, s. 1). Bellek üzerine yürütülen çalışmalar sonucunda alanyazında ifade edilen insan belleğinin bir bilgisayar gibi çalışmadığı (Neyzi, 2011, s. 1), deneyimlerin tümünü depolamadığıdır (Olick, 2014a, s. 190). Halbwachs (2016, s. 16)'a göre anılar, içinde bulunulan çevreyle birlikte var olmakta, o çevresel unsurlar ve bağlamdan uzaklaşıldığında ya da ortadan kalktığında unutma gerçekleşmekte, hatırlatıcı unsurlar ortaya çıktığında ise anılar yeniden canlanmaktadır. Bireyler aslında yaşantıladıklarının birçoğunu unutmakta, hatırlamaysa yaşanılanlar sonucunda kalanların bir seçiminden oluşmaktadır (Neyzi, 2011, s. 1). Bu

biyolojik hafızayla ilişkilidir ve bellek çalışmalarında da işaret edilen hafızanın kollektif bağlamlarla -toplumsal olarak içinde yaşanılan çevre ve medya aracılığıyla oluşan şemalar- edinilmesini ifade etmektedir (Erll, 2010, s. 5). Kollektif olan düzeyde, toplumların hep birlikte hatırlamasını değil, medya, kurumlar vb. tarafından ortak bir geçmiş oluşturulmasının inşa süreçlerinde bireysel hafızaya yapısal benzerlik göstermesine işaret etmektedir (Erll, 2010, s. 5). Hatırlama da aslen yaşanan deneyimin aynı biçimde zihinde canlanması değil, yeni bir hatıranın dönüştürülmesi, yeniden üretilmesidir (Halbwachs, 2016, s. 47). Bu yeniden üretim sürecinde grup bağlantısı, olayın “eşdeğer önemi”yle ilişkilidir (Halbwachs, 2016, s. 171):

... bireylerden birinin algısal ya da duygusal durumu içinde gözlemlenebilir bir sarsıntıya yol açan bir olay gerçekleşsin. Bu olayın maddi sonuçları ya da psikik yansımaları grupta hissedildikçe birey bunu akılda tutar ve temsiller bütünü içinde bir yere koyar. Dikkate alınan olayın toplumsal etkisi bir şekilde düşmeye başladığı andan itibaren, birey bunun etkisini hala hissetse bile grup, ilgisini kaybeder.

Olick (2014a, s. 191) de bireylerin önemli olarak tanımladığı olayların hatırlamanın nasıl gerçekleştiği noktasındaki sorulara yanıt olduğunu ifade etmektedir. Çünkü bireyler “önemli” olarak kodladıkları olayları -örneğin Kennedy suikasti- “flaş bellek” (flashbulb memory) olarak adlandırılan hatırlama biçiminde oluşturduklarında ayrıntıları daha iyi hatırladıklarına işaret etmektedir.

Yukarıdaki görüşten de hareketle bireysel olan belleğin sürekli olarak kollektif olan bellekle etkileşim halde olduğunu söylemek mümkündür. Olick (2014a, s. 181) burada sözü edilen kollektif belleğin “bireysel hatırların toplamı, resmi anlamalar, toplumsal semboller ve ortak kimlikleri kuran ve tam olarak somutlaşmamış” olanı ifade etmekte kullanıldığını söylemekte ve insan eliyle inşa edilen dünyanın her tür ürününde -anılar, şahitlikler, sözlü tarih, gelenekler, mitler, üslup, dil, sanat, popüler kültür vb. (s. 181) - bulunduğuna işaret etmektedir. Boyer ve Wertsch (2015, s. 2) de “en etkileyici fenomenler (görüngüler), kültürel ve tarihi simgelerin bireysel yaratımı sırasında gerçekleştiğine işaret etmektedir. Birey ve kollektif etkileşiminin “hatırlama” süreçlerindeki yansımaları bireyin bir diğeriyle etkileşimini de kapsamakta Halbwachs (2016, s. 17)’ın da ifadesiyle ait olunan grup içerisindeki üyelerin hafızaları ve karşılıklı paylaşımlar sayesinde anılar hatırlanmaktadır.

Bellek çalışmaları bağlamında olayların hatırlanmasını yukarıda da özetlendiği gibi bireysel ve kollektif hafızanın etkileşimiyle tanımlamasını çalışmaların bir boyutunu ifade etmektedir. Haberi de içerisine alan kültürel ürünlerin anı inşa süreçleri ise bellek çalışmalarındaki bir diğer boyutunu oluşturmaktadır. Kültürel ürünlerin üretimiyle birlikte tanık olunan olayların tanıklar tarafından anlatımı sağlanmıştır. Erkol (2011, s. 43) genel bir tanımla tanıklık edebiyatını, görgü tanıkları, ikinci, üçüncü derece tanıklar ve kuşaktan aktarım şeklinde ifade etmekte ve hem tarihsel gerçeklere hem de kurmaca anlatılara dayandığını ifade etmektedir. Tanıklık edebiyatı aslen bu çalışmada da ifade edilen travmatik yaşam olaylarının tanıklar aracılığıyla aktarımını da içermektedir. Konuları arasında Yahudi soykırımı, atom bombaları saldırıları, Vietnam Savaşı ve yakın geçmişte 11 Eylül olayları sıralanmaktadır (Erkol, 2011, s. 43). Hatırlamanın biçimlendirilmesinde kurumlar da önemli yer tutmaktadır. (Olick, 2014a, s. 194)'in de ifadesiyle kimi kurumlar olaylar arsında hangisinin önemli olduğunu belirlemekte hatta nasıl hatırlanması gerektiğini yönlendirebilmektedir.

Gazetecilik ve bellek çalışmaları alanyazını incelendiğinde kollektif olan hafıza ile gazeteciliğin karşılıklı etkileşimine dikkat çekildiği görülmektedir (Zelizer ve Tenenboim-Weinblatt, 2014, s. 1). Yukarıda da ifade edildiği gibi kollektif olanla birey bağlantısı örneğinde olduğu gibi kollektif olan hafıza ile kurumlar arasında da benzer bir etkileşim hafıza oluşumuna katkı sağladığı dolayısıyla gazeteciliğin de bu süreçte birincil kaydedici olma konumuyla kolektifle olan bağlantısına işaret edilmektedir (Zelizer ve Tenenboim-Weinblatt, 2014, s. 1). Bu noktada eleştiri ise Zelizer ve Tenenboim-Weinblatt (2014, s. 1)'in de ifadesiyle bellek oluşumunda bu kadar merkezi bir rolde yer alan gazeteciliğin, bellek çalışmalarında yer almıyor olmasına ilişkindir.

Aslen gazetecilik, Olick (2014a, s. 195)'in “hatırlama” yetisini güçlendiren kayıt alma biçimleri olarak tanımladığı işlevi de yerine getiren bir konumdadır. Aynı zamanda haber anlatıları, bellek çalışmalarında kendi başına bir bellek sistemi olarak tanımlanan “dil (Olick, 2014a, s. 195)”in kullanımından oluşmaktadır. Haber anlatısında karşılaştırma, önceki olaylarla bağlantı kurma, nostaljik öğeleri kullanma gibi kalıplaşmış öğeler sıklıkla yer bulmaktadır (Zelizer, 2022, s. 5). Bu görüşlere ek olarak bellek çalışmalarında gazeteciliğin iki yönüne işaret edilmektedir (Olick, 2014b, s. 18). Bunlardan ilki “anma” gibi olayları işleyerek hatırlatmak; diğeri ise mesleki olarak

gazetecilik anıları ile kültür ve kollektif olan hafızayı beslemektir. Gazetecilik uygulamaları zamansal bir uygulama olması nedeniyle hafızaya yerleştirmede diğer kültür ürünlerinden farklılaşmakta bu nedenle zaman kaygısı alanda bir sorun olarak tanımlanmaktadır (Zelizer, 2022, s. 1). Hız kaynaklı hatalı yayıncılık örnekleri -yayın geri çekilse ya da düzeltilse de- hafıza da kalışa dair düzensizlik oluşturmaktadır (Zelizer, 2022, s. 4). Buna ek olarak gazeteciliğin arka planı olarak ifade ettiği hazırlanma süreçleri ise kendi içerisinde hafızanın eylemleridir. Şimdiki zamanda görevi yerine getirmek için geçmiş deneyimlere odaklanmak, geçmişte güvenilirliği kanıtlanmış kaynaklara yönelmek, kaynakları doğrulamak vb. mesleki rutinlerin tümü kollektif olanla bağlantısına işaret etmektedir (Olick, 2014b, s. 25; Zelizer, 2022, s. 5).

2.3.2. Stres-tepki kuramı

Travma araştırma alanı yüksek stresli olayların uzun dönem birey ruh sağlığı üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Alana ilişkin ilk çalışmalar da travmatik stres tepkileri olarak ortaya çıkan histeri ve benzeri tepkilerin araştırılmasıdır (Wilson vd., 1993, s. vxii). Çalışmanın “travmaya ilişkin genel çatı” başlığı altında sunulduğu gibi travmanın araştırma tarihi de bu çalışmalarla şekillenmiştir. Travmaya kuramsal yaklaşımlar değerlendirildiğinde travma ve haber ilişkisi bağlamında açıklayıcı olacağı düşünülen yaklaşım “stres-tepki” kuramıdır. Stresin travmayla olan ilişkisi alanyazında araştırma alanı olarak ele alınmaya başladığı ilk dönemlere kadar uzanmaktadır (Wilson vd., 1993, s. vxii). Genel hatlarıyla travma sonrası tepkilere odaklanan bu çalışmaların geliştirilmesi travmayla ilişkili durumları daha ayrıntılı tanımlamaya da imkân sağlamıştır. Alanyazında strese ilişkin tarihsel süreç değerlendirildiğinde Tonhajzerova ve Mestanik (2017, s. 173)’e göre “savaş ya da kaç” tepkisi alanyazında ilk kez Amerikalı fizyolog Walter B. Cannon tarafından dile getirilmiştir. Stresi alanyazında kullanılan anlamıyla ilk tanımlayan ise Hans Selye (1936, s. 32)’dir. Selye (1936, s. 32)’ye göre stres, dışarıdan gelen zarar verici bir duruma bedenin yanıt vermesidir. Stres ortaya çıktığında verilen üç aşamalı yanıtı, genel adaptasyon sendromu olarak ifade etmiştir. Bu üç aşamayı, alarm aşaması, direnç ve tükenme olarak isimlendirilmiştir (Tonhajzerova ve Mestanik, 2017, s. 173). Dışarıdan gelen olumsuz durumlar karşısında bedenin fizyolojik olarak kendini dengeye getirmek için aktive olan bu tepkiler, stres faktörü ortadan kalktığında devamlılığını da yitirmektedir (Tonhajzerova ve Mestanik, 2017, s. 174).

Ruh sağlığı alanında bir tür sendrom olarak da ifade edilen stres-yanıt, aslen “değişen deneyimleri ve sosyal işlev bozuklarını tanımlamaktadır (Horowitz, 2011, s. 21)”. Yaşanan travmatik bir deneyim ardından bireylerin kaçınmaya ve istenmeyen fikir ve hisleri bulunmaktadır. Trajik bir olay ardından kişiler normalden daha fazla duygusal yoğunluk ve duygusal uyuşma hissedebilir. Şiddetli biçimde yaşanan olay ardından zihin, geçmiş hatırları geri getirebildiği gibi aynı zamanda travmaya ilişkin çok önemli bilgilerin temsilinden de kaçınabilir (Horowitz, 2011, s. 15). Horowitz (1993, s. 49)’e göre strese tepki sendromları, yaralanma, saldırı ya da sevilen birinin kaybı gibi tehdit edici olaylar ardından ortaya çıkan belirtilerin bileşimidir. Alanyazında strese sebep olan organizmanın var olan dengeli yapısını bozan ve strese kaynaklık eden etkenler ise *stresör* olarak ifade edilmektedir (Aydın, 2004, s. 50-51) . Stresr (stres etkeni) Gersons ve Carlier (1992, s. 742)’in de işaret ettiği biçimde birey yaşamlarında normal akış 01032023dışında acıya neden olacak olaydır. Travmayı stres ve stresör kavramlarıyla ilişkilendiren Valent (2012a, s. 676) de, travmanın ortaya çıktığı bağlamı travmatik durum (traumatic situation); travmaya neden olan kaynağı ise travmatik stresör (traumatic stressor) olarak açıklar. Bireyler üzerinde baskı yapma niteliği nedeniyle stres, alanyazında sıklıkla travma kavramıyla birlikte kullanılmaktadır. İlk dönem travma araştırmacılarından Freud’a göre bireyler, yaşanan olaylara karşı zihinsel bir “koruyucu kalkan” kullanır. Bu kalkan, şoklara karşı bilinçli zihnin kaygıyı tahmin etmesi ve buna yönelik olarak kendini korumasını ifade eder. Bireyin oluşturduğu kalkan, dışarıdan öngörülemeyen bir kuvvet uygulanması sonucunda zarar gördüğünde ise yaşanan deneyim travmatik olarak adlandırılır (Meek, 2016, s. 30). Bu noktada alanyazında da işaret edilen ayrım travma ve stresin aynı olmamasıdır. Ruppert (2014, s. 114)’e göre stres tepkisi enerji verirken, travma tepkisiyse bireyi felç edicidir. Bireyler stresli bir durumda dengeleme için “savaş ve kaç” tepkisi gösterirken, travmada bu “don ya da parçalan” tepkisi olarak kendini göstermektedir (Ruppert, 2014, s. 100).

Travmanın sonuçları doğrultusunda ortaya çıkan sonuçların uzun dönem etkileri bağlamında haberin travma ile olan ilişkisinde bir boyut, “stresör” olma boyutuyla ilişkilendirilebilir. Haberlere maruz kalmanın duygusal yaşamdaki sonuçlarını inceleyen çalışmalar yer almaktadır (de Hoog ve Verboon, 2020, s. 158). Haberleri bir stres faktörü olarak ele aldıkları çalışmalarında de Hoog ve Verboon (2020, s. 167) günlük haberlerin olumsuz algılandığında bireylerin daha fazla olumsuz duygusal tepki bildirdiğini

bulmuşlardır. Bridgland vd. (2021, s. 2) var olan TSSB modelinin travmatik stresi, geçmişteki olaylara gösterilen tepki biçiminde ortaya çıkan bir sorun olarak ele aldığını ifade etmektedirler. Covid 19 Pandemisi sürecinde travmatik stresi değerlendirdikleri çalışmalarında travmatik stresin sadece geçmişle değil aynı zamanda gelecekle ilgili olan boyutunu da değerlendirmeye almışlardır. Bridgland vd. (2021, s. 1) tarafından yürütülen bu çalışma sonucunda katılımcıların gerçekleşmemiş olaylar ve Covid 19'a doğrudan (virüsle temas) ya da dolaylı olarak (medya yoluyla) maruz kaldıklarında TSSB benzeri semptomlar gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Hedef kitle boyutunda ifade edilen bu sonuçlara ek olarak görevli olan medya profesyonelleri doğrultusunda yürütülen çalışmalar da haber ve haberleştirme süreçlerinin stres tetikleme boyutlarına işaret etmektedir. Travma maruziyetinin muhabirlerde oluşturduğu ruhsal bozulmalara odaklanan çalışmada Charles (2022, s. 202) travmanın var olan kavramsallaştırmasını “sürekli travmatik stres (continuous traumatic stress)”le tartışmaktadır. Çalışmanın ayırt edici noktası, var olan çatışma ortamlarında uluslararası haber kuruluşlarında görevli savaş muhabirleri ile beraber görev yapan yerel muhabirlere odaklanmasıdır. Çalışmasında da ifade ettiği gibi, yerel muhabirler uluslararası haber kuruluşlarında görevli diğer savaş muhabirleri gibi alandan ayrılamaz. Yerel muhabirler sürekli olarak bölgede travmatik deneyimi yaşamaya devam etmektedir. Dolayısıyla alandan ayrılan diğer muhabirler gibi travma deneyimi sona ermemekte, sürekli devam etmektedir. Muhabirlerin içinde bulunduğu ortamda sürekli travmaya maruz kalmasını “sürekli travmatik stres” boyutuyla değerlendirdiği çalışmasında Charles (2022, s. 205), travmanın çevresel olarak birey psikolojinde oluşturduğu döngüsel etkileşime dikkat çekmektedir. Bu durumu, travmanın “sürekli ve kümülatif olarak” üretilmesi olarak tanımlayan Charles (2022, s. 217) uzun süreli şiddet döngüsünde kalan muhabirler için travma haberciliğinde yer alan TSSB tanımlamasının genişletilmesini önermektedir.

2.3.3. Ahlaki gelişim kuramı

Toplumsal yaşamda bireylerin yaşamlarında çocukluk çağından itibaren karşılına çıkan durumlara verdikleri yanıtları düzenleyen ahlaki gelişimdir. Goree (2000, s. 101) ahlaki gelişimi çalışmalarının temelini iyi ve kötünün anlaşılması ve hissedilmesinin nasıl geliştirileceği sorusuna dayandığına işaret eder. Bir hırsızın bile kendine has onuru ve kodları olduğuna dikkat çekerek, yetişkinlerin tümünün kendine has ahlaki normları olduğunu ifade etmektedir. Ahlaki gelişim süreci çalışmalarında iki temel boyut ruh sağlığı ve etik alanları doğrultusunda değerlendiren Goree (2000, s. 102) ahlak gelişimini bilişsel sürecin uzantısı olarak gören psikologların bireyin düşünme biçimlerine, etik uzmanlarının ise bireyin davranışlarına odaklandığını ifade etmektedir. Makalesinde ifade ettiği “iyi insanlar olduğumuzu bilmek istiyor gibi görünsek de gerçekte ne kadar iyi olduğumuzu nasıl değerlendireceğimizi merak ediyoruz (Goree, 2000, s. 102)” sorusu dikkat çekicidir. Maigret (2019, s. 47)’in Durkheim’den aktardığı gibi “kuralların öğrenimi ve içselleştirilmesi yalnızca kendi bencil zevkleriyle ilgilenmekle yetinmeyen toplumsal varlıkları biçimlendirir”. Gazetecilikte de kurallar ve ilkeler bellidir, ders kitapları, yayıncı kuruluşlar, mesleki dernek ve topluluklar ile kural koyucular tarafından sürekli güncellenmektedir. Yeniden değerlendirilmesi gereken alan ise bu kural ve ilkelerin uygulama boyutunda bireylere kazandırılmasıdır. Bu bağlamda asıl olan belirlenen kurallar ya da ilkelerin uygulanabilirliğinin profesyonel alanda gazetecilik mesleğini yürütenler tarafından içselleştirilmesidir. Temel nokta habercilik alanında etik ilke ve kurallar güncellenirken gazetecinin sahip olması gereken ahlak gelişimi adımlarının da geliştirilmesidir. Özellikle travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde gazetecilerin yaşadığı ikilemler bağlamında farkındalığın geliştirilmesi ve yerleştirilmesi sürecinde kuramsal temel olarak önerilen “Ahlak Gelişimi Çalışmaları”dır (Anderson ve Bourke, 2020, s. 237; Coleman, 2010, s. 1). Etik olarak belirlenmiş kural ve ilkelerin uygulanabilirliği ahlaki olanın sürekli geliştirilmesiyle de ilgilidir (Anderson ve Bourke, 2020, s. 236).

Kohlberg’in ahlaki gelişim teorisi, gelenek öncesi, geleneksel ve gelenek sonrası olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Her bir grubun gelişim aşamaları da Kohlberg tarafından altı aşamayla değerlendirilmektedir. Bu aşamalar, Kohlberg’in teorisinde bir bireyin birden fazla aşamada aynı anda bulunmasına da izin veren bir niteliktedir

(Anderson ve Bourke, 2020, s. 241). Coleman (2010, s. 2)'in da aktardığı gibi ahlaki gelişim teorisinin temelleri Jean Piaget'e dayanmaktadır, Piaget'in öne sürdüğü teori daha sonra Erik Erikson tarafından geliştirmiştir. Piaget'in ergenliğe kadar değerlendirdiği ilk çalışmalar, Erikson tarafından yaşlılığa kadar giden sekiz aşamada değerlendirilmiş ve bireyin hayatında karşısına çıkan mücadele alanları doğrultusunda ilerlemenin gerçekleştiği ifade edilmiştir. Bu noktada Kohlberg'in teorisi ise psikolojik alandaki bu iki gelişim teorisinin etik felsefeyle birleşimini kapsamaktadır. Bu doğrultuda Kohlberg'in teorisi doğru olana dair seçimlerde etik gerekçelerle birlikte bilişsel süreçlere ve muhakemeye odaklanmıştır (Coleman, 2010, s. 2). Modelin ayırt edici bir diğer yönü bireylerarası gündelik iletişimden çok toplumsal yapılara odaklanmasıdır (Aytemiz Seymen ve Bolat, 2007, s. 26). İlerleyen dönemlerde öğrencileri tarafından da geliştirilen bu teori doğrultusunda her yükselme aşaması daha karmaşık etik değerlendirmeleri de beraberinde getirmektedir (Coleman, 2010, s. 3). Tanımlanan yaşam evreleri doğrultusunda bireyler, daha derin ahlaki anlayışa doğru gelişimlerini devam ettirmektedir (Aytemiz Seymen ve Bolat, 2007, s. 27).

Ahlaki gelişim kuramının gelenek öncesi düzeyi, otorite figürlerinin kural koyması ve kuralların ihlali durumunda cezalandırma evresini ifade etmektedir. Daha çok itaat etmekle ilişkilendirilmektedir. İkinci düzey geleneksel olarak adlandırılmıştır, bireyin refahı ve mutluluğuyla ilişkilendirilmiştir. Temel nitelikler karşılıklılık ve adalettir. Diğerleri de kendisi için seçimler yapabilir ve mutluluk için işbirliği değerli olarak görülmektedir (Coleman, 2010, s. 4). En üst düzey ise gelenek sonrası düzey olarak ifade edilmekte ve evrensel etik vurgusu öne çıkmaktadır. Yasa ve kurallara evrensel etik ilkeler bağlamında saygı duyulmaktadır. Bireysel vicdan, diğerinin hak ve özgürlükleri ile diğer kişilerden bağımsız düşünme becerileri değerli görülmektedir (Coleman, 2010, s. 5).

Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde yayın ilkelerinin belirlenmesi genel amacını taşıyan bu çalışmanın ikinci düzey kuramsal çerçevesini bellek çalışmaları, stres tepki kuramı ve ahlaki gelişim kuramı oluşturmaktadır. İkinci düzey, çalışma genel amaç ve alt amaçlarının tanımlanması noktasında kuramsal çerçevenin bileşenlerinin belirlenmesini sağlamıştır. Bu bileşenler doğrultusunda çalışmanın İkinci Dizeyi oluşturulmuştur.

Tablo 6. İkinci Dizey

TEZ MATRİSİNE GÖRE SINIFLAMA		AHLAK GELİŞİMİ KURAMI					STRES YANIT KURAMI					TRAVMA VE BELLEK ÇALIŞMALARI																								
DOKÜMAN ANALİZİ TEMALAR		Empati	Adil davranma	Çift taraflılık/ideal karşılıklık	Doğru ve yanlış/iyi ve kötü ayrımı yapılabilme	Şerefkat	Sağ duyu	Gelenek ve göreneklere uyumluluk	Psikolojik ve fiziksel baskı	Duygusal gerilim/gerginlik (gündelik yaşam olaylarına verilen normal tepkiler değil)	Çevresel uyaranlar (stresör)	Organizmanın değişen duruma uyum sağlamak için reaksiyonları, stres tepkileri	Olay değil, olay ardından verilen tepkiler	Doğrudan deneyimlenmemiş olanın am olarak oluşturulması	Toplumsal bir çerçeveye yerleştirme	Hatırlatıcı araçlar (notlar, mesajlar, fotoğraflar, dil vb.)	Toplumsal olarak çerçevelenme	Bellek izleri (anmaya yönelik temsiller; tarihsel kayıt altına alma vb.)	Bireysel hatıraların toplama	Toplumsal semboller oluşturma (kişisel şahıtlık, ulusal anlatılar vb.)	Somut olmayan nitelikler oluşturma	Tarihsel deneyim paylaşımı	Ortak deneyim oluşumu	Hatıraların açığa çıkması (devşirilmesi)	Atfedilen önemini hatırlamayı güçlü kılması	(Flashbulb memories) flaş bellek hatırlama	Grup açıklamaları doğal ortamda depolama işlevini tetikler	Yeterince üzerinde durulmamış travmaların toplumsal yansımaları	Kolektif travmaların anlatılması	Travmanın bireysel anlamını onu artık toplumsal yapı	Toplumsal deneyim olmadan bireysel bellek oluşmaz					
		Travma haberciliğine ilişkin temalar																																		
	TEMA 1: Travmatik yaşam olayları																																			
	TEMA 12: Travma haberi haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler																																			
	TEMA 13: Kılavuz hazırlama amacı																																			
	TEMA 16: Medyaya yönelik eleştiriler																																			
	TEMA 17: Yeni medya/sosyal medyaya ilişkin bilgilendirmeler																																			
	TEMA 18: Haberlerde kullanılan terimlere/ifadelere ilişkin bilgilendirmeler																																			
	TEMA 19: Travmatik yaşam olaylarında medya																																			
	TEMA 21: Kaynak öneri linkleri																																			

Tablo 6. İkinci Dizey (Devamı)

Hedef kitleye ilişkin temalar	Mağdur/kurban /hayatta kalanlar ve onların yakınlarına ilişkin	TEZ MATRİSİNE GÖRE SINIFLAMA	AHLAK GELİŞİMİ KURAMI							STRES YANIT KURAMI				TRAVMA VE BELLEK ÇALIŞMALARI																		
			TEMA 15: Travma bilincine sahip olarak yayın yapmanın faydaları	TEMA 3: Kurban ile röportaj yapmada dikkat edilecek ilkeler TEMA 4: Kurban hakkında haber yazarken dikkat edilecek ilkeler	DOKÜMAN ANALİZİ TEMALAR	Empati	Adil davranma	Çift taraflılık/ideal karşılıklık	Doğru ve yanlış/iyi ve kötü ayırımı yapabilme	Şefkat	Sağ dıyu	Gelenek ve göreneklere uygunluk	Psikolojik ve fiziksel baskı	Duygusal gerilim/gerginlik (gündelik yaşam olaylarına verilen normal tepkiler değil)	Çevresel uyaranlar (stresör)	Organizmanın değişen duruma uyum sağlamak için reaksiyonları, stres tepkileri	Olay değil, olay ardından verilen tepkiler	Doğrudan deneyimlenmemiş olanın amı olarak oluşturulması	Toplumsal bir çerçeveye yerleştirme	Hatırlatıcı araçlar (notlar, mesajlar, fotoğraflar, dil vb.)	Toplumsal olarak çerçevelenme	Bellek izleri (anmaya yönelik temsiller, tarihsel kayıt altına alma vb.)	Bireysel hatıraların toplamı	Toplumsal semboller oluşturma (kişisel şahıtlık, ulusal anlatılar vb.)	Somut olmayan nitelikler oluşturma	Tarihsel deneyim paylaşımı	Ortak deneyim oluşumu	Hatıraların açığa çıkması (devşirilmesi)	Atfedilen önemin hatırlamayı güçlü kılması	(Flashbulb memories) flaş bellek hatırlama	Grup açıklamaları doğal ortamda depolama işlevini tetikler	Yeterince tizerinde durulmamış travmaların toplumsal yansımaları

3. YÖNTEM

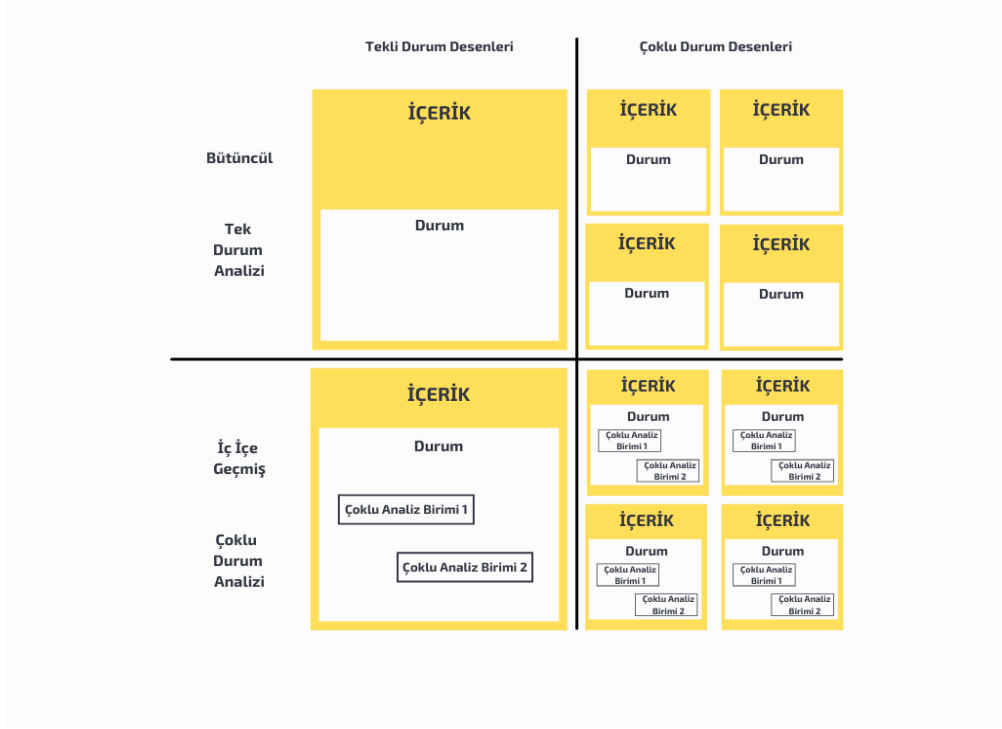
Araştırmanın yöntem bölümü aşağıda ayrıntılı biçimde anlatılacaktır.

3.1. Araştırma Modeli

Türkiye’de travma haberciliği bağlamında travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken yayın ilkelerinin belirlenmesi bu çalışmanın genel amacını oluşturmaktadır. Çalışmanın kavramsal temelini oluşturan travma haberciliği Türkiye’de kendi bağlamı içerisinde tanımlanması gereken bir görüngü (fenomen)’dür. Bu bağlamda Türkiye’de travma haberciliğinin sınırları gazetecilik uygulamaları bağlamında ve mesleki etik kodlar çerçevesinde gazetecilik alanında net bir biçimde tanımlanmamıştır. Bu bağlamda Yin (2018, s. 84)’in de ifade ettiği biçimde “görüngü (fenomen) ve bağlam arasındaki sınırlar açık olmadığından çalışma nitel bir durum çalışması olarak modellenmiştir. Durum çalışmaları tanımlanan durum hakkında verilerin özel durumlara göre düzenlenmesini, kapsayıcı, sistemli bilgi toplanmasını ve böylece derinlemesine bir çalışma ve karşılaştırma yapmaya fırsat sağlamaktadır (Patton, 2014, s. 447). Bu noktada çalışmada bir görüngü (fenomen) olarak travma haberciliği Türkiye’deki gazetecilik uygulamaları bağlamında tanımlanacak, Türkiye’deki travmatik yaşam olayları (doğal ve insan kaynaklı gerçekleşen) doğrultusunda habere taraf olan paydaşlar (haberi hazırlayan medya profesyonelleri, olayı yaşayarak habere konu/kaynak olan mağdur, kurban ve yakınları ve medya aracılığıyla içeriğe maruz kalan hedef kitle) özelinde ilkelere ilişkin öngörü ortaya konulacaktır.

Durum çalışmalarında araştırma desenlerini Yin (2018, s. 84) dört temel gruba ayırmaktadır:

1. Bütüncül Tek-Durum Deseni
2. İç içe geçmiş Tek Durum Deseni
3. Bütüncül Çoklu-Durum Deseni
4. İç içe geçmiş Çoklu-Durum Deseni

Şekil 1. Durum çalışması tipleri (Yin, 2018, s. 84)

Türkiye’de travma haberciliği bağlamında travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken yayın ilkelerinin belirlenmesini amaçlayan bu çalışmada; travma haberciliği kapsamındaki travmatik yaşam olayları tek bir duruma işaret ederken, araştırmada yayın ilkelerinin tanımlanacağı analiz birimleri ise travma haberciliğinde konuya taraf olan üç paydaştan oluşmaktadır. Dolayısıyla araştırmada bu üç paydaş; *medya profesyonelleri, olaya maruz kalanlar* ile *hedef kitle* bağlamında haber yayının ilkelerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda çalışmada tek bir durum içerisinde birden fazla alt tabaka ve analiz birimi (Subaşı ve Okumuş, 2017, s. 422) olmasından dolayı araştırma deseni iç içe geçmiş tek durum desendir. Yukarıda ifade edilenler doğrultusunda çalışmanın araştırma modeli aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

Şekil 2. Çalışmanın araştırma modeli

3.2. Araştırma Deseni:

Çalışmanın araştırma deseni dört aşamadan oluşmuştur:

1. *Araştırmanın birinci aşamasını* alanyazında yer alan kaynaklar doğrultusunda travma haberciliği kavramsal çerçevesi bağlamında travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesi üzerine yürütülen çalışmaların değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Bu değerlendirmelerin de doğrultusunda çalışmanın sorunu ve ulaşılmak istenen amaçlar çerçevesinde travma haberciliği kapsamında yer alan travmatik yaşam olayları ve bu olayların haberleştirilmesi sürecindeki yayıncılıkta konuya taraf olan paydaşlar (medya profesyonelleri, olayı yaşayarak habere konu/kaynak olan mağdur, kurban ve yakınları ile medya aracılığıyla içeriğe maruz kalan hedef kitle)'a ilişkin ilkeleri belirleme üzerine bir düzey oluşturulmuştur.
2. *Araştırmanın ikinci aşaması* ise geliştirilen bu düzey doğrultusunda travma haberciliği bağlamında uluslararası alanyazında travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesine ilişkin olarak üç paydaşı (medya profesyonelleri, olayı yaşayarak habere konu/kaynak olan mağdur, kurban ve yakınları ile medya aracılığıyla içeriğe maruz kalan hedef kitle) da kapsayan yönergeleri içeren haberleştirme kılavuzlarının belirlenmesi ve bu kılavuzlara doküman analizi uygulanmasıdır.
3. *Araştırmanın üçüncü aşamasında* ise akademik alanyazın değerlendirmesi ve doküman analizinden elde edilen bulgular doğrultusunda travma haberciliği kuramsal çerçevesi bağlamında travmatik yaşam olayları (doğal ve insan kaynaklı oluşan)'nın haberleştirilmesinde uluslararası alandaki üç paydaş (medya profesyonelleri, olayı yaşayarak habere konu/kaynak olan mağdur, kurban ve yakınları ile medya aracılığıyla içeriğe maruz kalan hedef kitle) bağlamında ilkelere ilişkin öngörü ortaya konulmuştur.
4. *Araştırmanın dördüncü aşamasında* ise Türkiye'de travma haberciliğinde uyulması gereken yayın ilkelerinin kendi bağlamı içerisinde ortaya

konulabilmesi, farklı bakış açılarının sistematikleştirilmesi ve gazetecilik uygulamalarına dahil edilecek habercilik ilkelerine ilişkin uzlaş ve ileriye dönük öngörü oluşturulması noktasında en üç oturumdan oluşan Eco-Delphi Tekniğiyle (Güler, 2020; Yıldırım, 2021 (yayımda); Güler, Karatop ve Kurubacak, 2021 (yayımda) konu uzmanları ile görüşmeler yapılmıştır. Panelistlerden toplanan ifadeler Eco-Delphi Tekniği kapsamında uluslararası haberleştirme kılavuzları referans alınarak doküman analizi sonucunda elde edilen kategori ve temalarla eşleştirilmiştir. İlgili kategori ve temaların birbirine göre önem derecesini belirlemek adına ikili karşılaştırma formu oluşturularak çalışma panelistlerden farklı üç alan uzmanının değerlendirmesi sağlanmıştır. Son olarak ikili karşılaştırma formundan ulaşılan veriler ve Klasik Delphi Tekniği katılımcı ifadeleri verileri Eco-Delphi Tekniğine uygun olarak AHP ve Bulanık AHP yöntemleriyle analiz edilmiştir.

Çalışmanın yukarıda sıralanan aşamaları sonucunda elde edilen bulgular Türkiye’de travmatik yaşam olaylarını haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelerin belirlenmesi adına önemli öngörülerin oluşmasını sağladığı düşünülmektedir. Bu dört aşama araştırma süreçlerinde araştırma alanı ve katılımcılar, veri toplama araçları, veri toplama süreci ve verilerin analizi olmak üzere dört alt bölümde ifade edilmiştir.

3.3. Araştırma Alanı ve Katılımcılar:

Bu araştırma, uluslararası ve yerel bakış açılarını birleştirerek travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkeleri belirleme amacıyla uluslararası gazetecilik alanında uzmanlar tarafından geliştirilen haberleştirme yönergelerine başvurarak bu ilkelerin neler olması gerektiğine ilişkin öngörü oluşturmayı hedeflemiştir. Bu kapsamda araştırma alanı, uluslararası alanyazında travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesine ilişkin konu uzmanı kişi, kuruluş ve organizasyonlar tarafından hazırlanan ve travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesine ilişkin yönergeler sunan haberleştirme kılavuzları (Kılavuzlara ilişkin liste Tablo 8.’de sunulmuştur) olarak belirlenmiştir.

Çalışmada bu kılavuzların seçimi amaçlı örneklem tekniğiyle yapılmıştır. Merriam (2018, s. 76) amaçlı örnekleme soruna ilişkin araştırmacının keşfetmek, anlamak, iç görü kazanmak isteği doğrultusunda çok sayıda bilginin elde edilebileceği bir örneklem seçimi olarak ifade etmektedir. Bu teknikle soruna ilişkin en zengin bilgi içeren durumlar seçilerek en fazla bilgiye ulaşılması sağlanmaktadır (Patton, 2014, s. 46). Bu çalışmada da amaçlı örneklem tekniğiyle bağlamı içerisinde travma haberciliğinin tanımlandığı, bu araştırmanın da amacı kapsamında yer alan haberlere konu olan travmatik yaşam olayları doğrultusunda hazırlanmış olan ve travma haberciliğine taraf olan paydaşlar (medya profesyonelleri, olayı yaşayarak habere konu/kaynak olan mağdur, kurban ve yakınları ile medya aracılığıyla içeriğe maruz kalan hedef kitle) doğrultusunda yayın yönergelerinin yer aldığı kılavuzlar belirlenmiştir. Böylece, araştırma alanı olarak tanımlanan bu kılavuzların araştırmaya zengin bilgi içeriği sağlaması hedeflenmiştir. Çalışmada bu kılavuzlardan veriler doküman analizi tekniğiyle (doküman analizine ilişkin süreç veri toplama araçları başlığı altında tanımlanmıştır) toplanacaktır.

Çalışmada araştırma alanı olarak belirlenen uluslararası haberleştirme kılavuzlarına uygulanacak doküman analizinin ardından elde edilen bulguların Türkiye’de yaşanan travmatik olaylarla karşılaştırılması, benzer ve farklılaşan yönlerin tanımlanması ve uyulması gereken habercilik yayın ilkelerinin Türkiye’deki bağlamı içerisinde belirlenmesi doğrultusunda konu uzmanları ile Eco-Delphi Tekniğiyle uzman görüşleri alınması planlanmaktadır.

Türkiye’de travma haberciliği bağlamında travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken yayın ilkelerinin belirlenmesi’ni amaçlayan bu çalışmada Eco-Delphi Tekniğiyle uzman görüşleri alınması sürecine dahil edilecek katılımcılar, amaçlı örneklem ve kartopu örneklem ile belirlenecektir. Patton (2014, s. 46)’ın da ifade ettiği gibi amaçlı örneklem araştırma sorularına ilişkin zengin bilgi içeren durumları seçmek ve böylelikle araştırma amacına ilişkin daha fazla bilgi toplanmasına imkân sağlamaktadır. Eco-Delphi Tekniğiyle tekniğinde katılımcı seçimi ve sayısı Türkiye’deki bağlamı içerisinde travma haberciliğinin uluslararası gazetecilik alanı ile benzeşen ve farklılaşan yönlerinin ortaya konulması, varsa farklılaşan yönlerin daha ayrıntılı olarak değerlendirilmesi ve bu doğrultuda travmatik yaşam olaylarının haberleştirmesinde paydaşlar kapsamında ilkelerin belirlenmesi amacı doğrultusunda

uzmanların mesleki olarak travma konusunda deneyim ve bilgi birikimine sahip olması beklenmektedir. Bu doğrultuda amaçlı örneklem ve kartopu örnekleme belirlenecek ve çalışmada Eko-Delphi tekniğiyle uzman görüşleri alınması sürecine dahil edilecek katılımcılar için sağlanması beklenen koşullar aşağıda sıralanmaktadır:

- Medya profesyonelleri:
 - Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabir, editör, haber müdürü olarak en az beş yıllık mesleki deneyime sahip olmak,
 - Travmatik yaşam olaylarını haberleştirmek,
 - Bu olaylara maruz kalanlar, kurtulan ve yakınlarıyla röportaj/görüşme yapmış olmak,
 - Halen bir basın kuruluşunda muhabir, editör, haber müdürü olarak görevini sürdürüyor olmak.

- Ruh sağlığı bilim alanı profesyonelleri:
 - Travma konusunda en az beş yıllık mesleki deneyim sahibi olmak.
 - Travmatik yaşam olayları üzerine çalışmalar yürütmüş olmak,
 - Olaylara maruz kalanlara ruh sağlığı uzmanı olarak danışmanlık hizmeti veriyor olmak.

- Sosyolog:
 - Türkiye’de travmatik yaşam olayları konusunda araştırmalar yürütmek ve alanda bu konuya ilişkin en az beş yıllık mesleki deneyime sahip olmak.

Çalışmanın Eko-Delphi Tekniğiyle yapılması planlanan görüşmelere panelist olarak davet edilmiş olan katılımcılara Anadolu Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından hazırlanan “Araştırma Gönüllü Katılım Formu”na dayanarak hazırlanan görüşme formu gönderilmiştir. Çalışma kapsamında görüşlerine başvurulacak katılımcılar hem çalışma hem de ayrılma koşulları konusunda ve çalışmada gönüllü olarak katılım sağladıkları ve diledikleri zaman çalışmadan ayrılacakları konusunda da bilgilendirilmiştir. Gönüllü olarak çalışmada yer almayı kabul eden katılımcıların kimlikleri çalışma Tez Danışmanı ve Araştırmacı tarafından bilinmekte ve gizlilik esasları doğrultusunda çalışma esnasında ve bitiminin

ardından koruma altına alınmış olup, çalışma bitimi ardından takip eden 2 yıl içerisinde katılımcılara ilişkin bilgiler imha edilecektir.

3.4. Araştırmanın Veri Toplama Araçları ve Analizi:

Türkiye’de travma haberciliği bağlamında travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken yayın ilkelerinin belirlenmesi’ni amaçlayan bu çalışma nitel bir durum çalışmasıdır. Nitel araştırmalarda bulgulara ait veriler 1. yazılı dokümanlar, 2. derinlemesine açık uçlu mülakatlar ve 3. doğrudan gözlem ile toplanmaktadır (Patton, 2014, s. 4). Bu doğrultuda çalışmada doküman analizi ve Eko-Delphi Tekniğiyle uzman görüşlerinin alınması, araştırmanın birincil kaynaklarını oluştururken; araştırmacının yapacağı doğrudan gözlemler ve katılımcı notları da ikincil kaynakları oluşturmuştur. Bu doğrultuda aşağıda öncelikle veri toplama araçları tanımlanmakta; ardından toplanan bu verilerin analiz süreçleri özetlenmektedir;

3.4.1. Veri Toplama Araçları

Çalışmada belirlenen veri toplama araçları *yazılı dokümanlar* (birincil kaynaklar), *Eko-Delphi Tekniği* (birincil kaynaklar) ve *doğrudan gözlem ve katılımcı notları* (İkincil kaynaklar) olarak belirlenmiştir.

Bu araştırmanın veri toplama süreçleri aşağıda ayrıntılı olarak anlatılmıştır

3.4.1.1. Yazılı Dokümanların Toplanması (Travmatik Yaşam Olaylarının Haberleştirilmesine İlişkin Kılavuzlar)

Nitel araştırmalarda dokümanlar yazılı ürünler, röportajlar, gözlemler, klinik veya program kayıtlarından oluşan dokümanlar, yazışmalar, resmi yayın ve raporlar, sanatsal çalışmalar, gazeteler, tarihi belgeler vb. olarak kabul edilmektedir (Corbin ve Strauss, 2008, s. 108; Patton, 2014, s. 4). *Türkiye’de travma haberciliği bağlamında travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken yayın ilkelerinin belirlenmesi’ni* amaçlayan bu çalışmanın kavramsal dayanağı travma haberciliği’dir. Çalışma bu kavramsal dayanak çerçevesinde Türkiye’de bir görüngü (fenomen) olarak

travma haberciliğini bağlamı içerisinde tanımlanmasını ve böylece Türkiye’de gazetecilik uygulamalarına ilkeler noktasında dahil edilmesini hedeflemektedir. Çalışmanın bu hedefine dönük olarak uluslararası alanda travma haberciliğine ilişkin yürütülen çalışmaların aktarılmasına ek olarak travma haberciliğine ilişkin alanda tanımlanmış ve gazetecilik pratiklerine dahil edilen yönergelerin de Türkiye’deki gazetecilik alanına uyarlanması noktasında referans kaynaklara ihtiyaç bulunmaktadır. Bu çalışmada doküman analizine dahil edilen travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesine ilişkin yönergeleri içeren bu kılavuzlar, Merriam (2018, s. 145)’ın da ifade ettiği biçimde doküman olarak seçilen bilgi kaynağının araştırmanın soruları ile bağlantılı olması, içgörü ve araştırmaya ilişkin bilgiyi içermesi, araştırmacıya sistematik biçimde bilgiyi sunması doğrultusunda belirlenmiştir. Bu kapsamda analize dahil edilen kılavuzların seçimi yapılırken, bu kaynaklar araştırmacı tarafından çalışma genel amacı ve yanıtlamak istenen alt amaçlarla içeriksel olarak bağlantısı doğrultusunda değerlendirilmiştir.

Kılavuz seçim işlemi çalışmada 1 Ocak 2020-05 Ocak 2021 tarihleri ile sınırlandırılmıştır. Çalışmanın kavramsal dayanağı travma haberciliğidir. Travma haberciliği üzerine sistematik olarak yürütülen ilk çalışmalar ABD’de başlamıştır (Newman ve Ochberg, 2012, s. 768). Bu doğrultuda alanyazında konuya ilişkin ilk araştırmalar da ABD temelli olarak yürütülmüş ve İngilizce olarak yayınlanmıştır. Araştırma kapsamında yapılan alanyazın taramasında da travma haberciliğine ilişkin yayınların ABD’de yürütülen bu çalışmalara atıf yapılarak hazırlandığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla travma haberciliğinde hazırlanan yayınların da ışığında yaygın kullanım dili İngilizcedir. Bu bilgiler doğrultusunda İngilizce diliyle yayınlanmış kılavuzlar çalışmada doküman analizine dahil edilmiştir. Çalışmada kılavuzlara erişilmesi anlamında öncelikle araştırmacı tarafından alanyazında ulaşılan kaynaklarda ifade edilen gazetecilere travma haberciliği konusunda mesleki destek imkanları sunan uluslararası kurum/kuruluş/proje kapsamında oluşturulmuş internet sitelerine çevrimiçi olarak ulaşılmıştır (liste Tablo.7’de verilmiştir). Bu inceleme sonucunda gazetecilere yönelik olarak sunulan travma haberciliğine ilişkin yönergeleri içeren ve tüm gazetecilerin erişimine çevrimiçi açık kaynak olarak sunulan kılavuzlar tespit edilmiştir. Doküman seçimi esnasında bu seçilen kılavuzlar dışında farklı kılavuzların sorgulaması da ayrı bir taramada “trauma journalism guidelines” anahtar terimi doğrultusunda arama motorları üzerinden yapılmıştır. Bu

yapılan tarama sonucunda da daha önce ulaşılan haberleştirme kılavuzlarına erişim sağlandığı tespit edilmiştir. Kılavuz seğiminde bir sonraki aşamada araştırmacı tarafından çalışma sorusu bağlamında içeriksel olarak araştırmaya katkı sağlayacağı dűřünűlen 20 kılavuz (kılavuzlara ilişkin liste Tablo. 8’de yer almaktadır) belirlenmiştir.

Tablo 7. *Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesine ilişkin kılavuz yayınlayan kurum, kuruluş ve projeler*

	Kurum/Kuruluş/Proje Adı	Ülke	İnternet web adresi
1.	Dart Center for Journalism & Trauma (Dart Gazetecilik ve Travma Merkezi)	Columbia Journalism School (ABD)	http://dartcenter.org/
2.	Search for Common Ground (SFCG) (Ortak Payda Aramak)	(ABD)	https://www.sfcg.org/
3.	International Media Support (IMS) (Uluslararası Medya Desteği)	(ABD)	https://www.mediasupport.org/
4.	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)	Tüm dünya	https://en.unesco.org/
5.	Internews	(ABD, İngiltere)	https://internews.org/
6.	Ethical Journalism Network (EJN) (Etik Gazetecilik Ağı)	(İngiltere)	https://ethicaljournalismnetwork.org/
7.	United Nations International Children's Emergency Fund (UNICEF) (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu).	Tüm dünya	https://www.unicef.org/
8.	Level Up	(İngiltere)	https://www.welevelup.org/
9.	Justice Solutions	(ABD)	http://www.justicesolutions.org/index.htm
10.	Chicago Taskforce on Violence Against Girls & Young Women (Chicago Kızlara ve Genç Kadınlara Yönelik Şiddete İlişkin Görev Gücü)	(ABD)	https://victimsandthepast.org/

Tablo 7. *Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesine ilişkin kılavuz yayınlayan kurum, kuruluş ve projeler (Devamı)*

11.	Victims & Dealing with the Past (Kurbanlar ve Geçmişle baş etme)	Queen's Üniversitesi (Kuzey İrlanda).	https://victimsandthepast.org/
12.	National Center for Injury Prevention and Control (CDC Injury Prevention) (ABD Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi Ulusal Yaralanmaları Önleme ve Kontrol Merkezi)	(ABD)	https://www.cdc.gov/
13.	Tow Center for Digital Journalism	Columbia Üniversitesi (ABD)	https://towcenter.columbia.edu/
14.	World Health Organization (WHO) Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)	Tüm dünya	https://www.who.int/
15.	International Association for Suicide Prevention (IASP) Uluslararası İntiharı Önleme Derneği	Tüm dünya	https://www.iasp.info/index.php

Tablo 8. *Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesine ilişkin araştırma doküman analizine dahil edilen kılavuzlar*

Yazar adı	Kılavuz adı	Yayınlayan organizasyon ve ülke	İnternet web adresi	Erişim Tarihi	
1.	Tragedies & Journalists. A guide for more effective coverage (Trajediler ve Gazeteciler. Daha efektif bir yayın için kılavuz)	Dart Center for Journalism & Trauma (Dart Gazetecilik ve Travma Merkezi)	https://dartcenter.org/sites/default/files/en_tn_j_0.pdf	5 Ocak 2021	
2.	Mark Brayne (Hazırlayan ve düzenleyen)	Trauma & Journalism. A guide for Journalists, Editors & Managers (Travma ve Gazetecilik. Gazeteciler, Editörler ve Yöneticiler için bir kılavuz)	Dart Center for Journalism & Trauma (Dart Gazetecilik ve Travma Merkezi)	https://dartcenter.org/content/trauma-journalism-handbook	5 Ocak 2021
3.	Jina Moore	Covering Trauma. A Training Guide (Travmayı kapsayan yayıncılık. Eğitim için bir rehber)	Search for Common Ground (SFCG)	https://www.sfcg.org/programmes/rfpa/pdf/2011-Covering_Trauma_Color_EN.pdf	5 Ocak 2021
4.	A Handbook on Reporting Terrorism (Terörü haberleştirme kılavuzu)	Media Council of Kenya International Media Support	https://www.mediasupport.org/wp-content/uploads/2017/02/Kenya-Media-Council-Guide-on-Reporting-Terror-Oct.-2016-final.pdf	5 Ocak 2021	
5.	Terrorism and the Media (Terörizm ve Medya)	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)	https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247074	5 Ocak 2021	
6.	Peter du Toit	Reporting Atrocities. A Toolbox for Journalists Covering Violent Conflict and Atrocities (Vahşeti Haber Yapmak. Şiddetli Çatışma ve Vahşeti Haberleştiren Gazeteciler için Bir Haber Kutusu)	Internews https://internews.org/sites/default/files/resources/Internews_ReportingAtrocitiesToolkit_2014-11.pdf	5 Ocak 2021	

Tablo 8. *Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesine ilişkin araştırma doküman analizine dahil edilen kılavuzlar (Devam)*

Yazar adı	Kılavuz adı	Yayınlayan organizasyon ve ülke	İnternet web adresi	Erişim Tarihi
7.	7 Points for Covering a Pandemic (Pandemiye kapsayan habercilikte 7 Nokta)	Ethical Journalism Network (EJN)	https://ethicaljournalismnetwork.org/resources/infographics/7-points-for-covering-a-pandemic	5 Ocak 2021
8.	Jo Healy Reporting on coronavirus: Handling sensitive remote interviews (Koronavirüs hakkında haber yapma: Uzaktan hassas röportaj yapma)	Dart Center for Journalism & Trauma (Dart Gazetecilik ve Travma Merkezi)	https://dartcenter.org/resources/reporting-coronavirus-handling-sensitive-remote-interviews	5 Ocak 2021
9.	Guidelines for journalists reporting on children (Çocuklar hakkında haber yapan gazeteciler için yönergeler)	United Nations International Children's Emergency Fund (UNICEF) (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu)	https://www.unicef.org/eca/media/ethical-guidelines#:~:text=Six%20guidelines%20for%20interviewing%20children,-Do%20no%20harm&text=Ensure%20that%20the%20child%20or,when%20possible%2C%20for%20documentary%20photographs.	5 Ocak 2021
10.	Dignity for dead women: Media guidelines for reporting domestic violence deaths (Ölü kadınlar için haysiyet: Aile içi şiddet ölümlerini bildirmek için medya yönergeleri)	Level Up	https://www.welevelup.org/media-guidelines	5 Ocak 2021
11.	Bonnie Bucqueroux ve Anne Seymour A Guide for Journalists Who Report On Crime and Crime Victims (Suç ve Suç Mağdurlarını haberleştiren gazeteciler için bir rehber)	Justice Solutions	http://www.mediacrimevictimguide.com/journalistguide.pdf	5 Ocak 2021

Tablo 8. Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesine ilişkin araştırma doküman analizine dahil edilen kılavuzlar (Devam)

Yazar adı	Kılavuz adı	Yayınlayan organizasyon ve ülke	İnternet web adresi	Erişim Tarihi	
12.	Reporting on Rape and Sexual Violence. A Media Toolkit for Local and National Journalists to Better Media Coverage (Tecavüz ve Cinsel Şiddeti Haberleştirme. Yerel ve Ulusal Gazeteciler için daha İyi Medya Yayını İçin Bir Medya Araç Seti)	Chicago Taskforce on Violence Against Girls & Young Women (Chicago Kızlara ve Genç Kadınlara Yönelik Şiddete İlişkin Görev Gücü)	http://www.chitaskforce.org/wp/wp-content/uploads/2012/10/Chicago-Taskforce-Media-Toolkit.pdf	5 Ocak 2021	
13.	Elana Newman ve Robert P. Franks	Child clinicians & the media a guide for therapists (Çocuk Terapistleri ve Medya. Çocuk terapistleri için bir rehber)	Dart Center for Journalism & Trauma (Dart Gazetecilik ve Travma Merkezi)	https://dartcenter.org/content/child-clinicians-media-2	5 Ocak 2021
14.	Alexandria Neason	Conducting interviews with kids: Do's and don'ts (Çocuklarla röportaj yapmak: Yapılması ve yapılmaması gerekenler)	Columbia Journalism Review	https://www.cjr.org/analysis/kids-interview-journalism.php#:~:text=Wherever%20possible%2C%20find%20a%20private,you%20out%20of%20chronological%20order.	5 Ocak 2021
15.	Susan McKay & Cherly Lawther	Treating Victims of the Conflict with Respect and Dignity: Guidelines for Journalists on Interviewing Victims and Survivors of Conflict (Çatışmanın kurbanlarına saygı ve haysiyetle muamele etme: Çatışma Kurbanları ve Kurtulanlarla Röportaj Yapan Gazeteciler için yönergeler)	Victims & Dealing with the Past (Kurbanlar ve Geçmişle baş etme)	https://victimsandthepast.org/assets/uploads/Essential-Tips-for-Journalists.pdf	5 Ocak 2021

Tablo 8. *Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesine ilişkin araştırma doküman analizine dahil edilen kılavuzlar (Devam)*

Yazar adı	Kılavuz adı	Yayınlayan organizasyon ve ülke	İnternet web adresi	Erişim Tarihi
16. Susan McKay & Cherly Lawther	Treating Victims of the Conflict with Respect and Dignity: Guidelines for Journalists, Editors and Media Educators (Çatışmanın kurbanlarına saygı ve haysiyetle muamele etme: Gazeteciler, Editörler ve Medya Eğitimcileri için yönergeler)	Victims & Dealing with the Past (Kurbanlar ve Geçmişle baş etme)	https://victimsandthepast.org/assets/uploads/Guidelines-for-Journalists-Editors-and-Journalism-Educators.pdf	5 Ocak 2021
17.	Suggested Practices for Journalists Reporting on Child Abuse and Neglect (Çocuk Suistimali ve ihmali üzerine Gazeteciler için Önerilen Uygulamalar)	National Center for Injury Prevention and Control (CDC Injury Prevention) (ABD Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi Ulusal Yaralanmaları Önleme ve Kontrol Merkezi)	https://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/childmaltreatment/journalists-guide.pdf	5 Ocak 2021
18. Charlie Beckett	Fanning The Flames: Reporting Terror In A Networked World (Alevleri körüklemek: Ağa bağlı bir dünyada Terör Haberleştirme)	Tow Center for Digital Journalism	https://www.cjrarchive.org/img/posts/Reporting%20on%20Terror%20in%20a%20Networked%20World%20-%28Beckett%29.pdf	5 Ocak 2021
19.	Preventing suicide a resource fo media professionals Update 2017 (Medya profesyonelleri için intiharı önlemede bir kaynak)	World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü) International for Suicide Prevention (Uluslararası İntiharı Önleme Derneği)	https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/258814/WHO-MSD-MER-17.5-eng.pdf;jsessionid=79E35481EF235E0AB3A8526B14D240E5?sequence=1	5 Ocak 2021
20. Amy Schmitz Weiss	Resources for Journalism Educators (Gazetecilik Eğitimcileri için Kaynaklar)	Dart Center for Journalism & Trauma (Dart Gazetecilik ve Travma Merkezi)	https://dartcenter.org/content/tip-sheet-package-for-journalism-educators	5 Ocak 2021

Travma haberciliği bağlamında araştırmanın doküman analizine dahil edilen 20 kılavuzun Türkçeleştirilmesi uzman çevirmenler tarafından yapılmış, çeviriler ardından gazetecilik alanında çevirmenlik yapan bir uzman ve araştırmacının kendisi tarafından Türkçeleştirilmiş metinler yeniden değerlendirilmiştir.

3.4.1.2. Eco-Delphi Tekniği

Türkiye’de travma haberciliği bağlamında travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken yayın ilkelerinin belirlenmesini amaçlayan bu çalışma, travma haberciliği kavramsal çerçevesi doğrultusunda Türkiye’ye özgü uzlaşmaya varılmış ilkelerin belirlenmesiyle geleceğe yönelik olarak travmatik yaşam olaylarının belirgin bir farkındalıkla haberleştirilmesine ilişkin öngörünün oluşturulması hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda, geleceğe dönük bir öngörü oluşturulması, bağlam içerisinde konu uzmanlarının bilgi ve görüşlerinin alınması ve çalışmaya katılanların birbirinden etkilenmeden görüşlerini özgürce paylaşabilmesine olanak sağlamasından dolayı Güler (2020), Yıldırım (2021, yayımda) ve Güler, Karatop ve Kurubacak (2021, yayımda)’ın da ifade ettiği gibi çalışmada Eko-Delphi Tekniğiyle uzman görüşleri veri olarak toplanmıştır. Eko-Delphi Tekniği, geleneksel olarak Delphi Tekniği uygulamaları doğrultusunda veri toplama ve analiz edilme imkânı sağlamaktadır. Çalışmanın ilk tur görüşmeleri çevrimiçi “zoom” yazılımı aracılığıyla araştırmacı tarafından yüz yüze ve kayıt altına alınarak gerçekleştirilmiştir.

Eco-Delphi Tekniği’yle soruna ilişkin görüşlerine başvuru katılımcıların deneyim ve nitelikleri belirleyicidir. Bu bağlamda çalışmaya dahil edilen katılımcıların araştırma sorununa ilişkin derin bir bakış açısı sağlayabilmesi için konuya ilişkin bilgi birikimine sahip olması niteliği aranmıştır (Şahin, 2001, s. 217). Türkiye’de travma haberciliği bağlamında travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken yayın ilkelerinin belirlenmesini amaçlayan bu çalışmada Eko-Delphi katılımcıları, zengin bilgi içeriği sağlaması ve soruna ilişkin daha fazla bilginin elde edilmesini sağlaması (Patton, 2014, s. 46) bağlamında amaçlı örnekleme belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme Patton (2014, s. 40)’ın da ifadesiyle tanımlanmak istenen görüngü (fenomen) hakkında genellemeler yapmayı değil, bu fenomene ilişkin iç görü oluşturmayı

hedeflemektedir. Dolayısıyla bu çalışmada da bir görüngü (fenomen) olarak travma haberciliği ve bu habercilik türüne ilişkin Türkiye'deki yayın ilkelerinin belirlenmesi noktasında panelistler bu iç görüyü oluşturacak bilgi zenginliğine sahip olmasına bağlı olarak seçilmiştir. Eko-Delphi tekniğinde panelist olarak çalışmaya dahil edilen katılımcı sayısı araştırma sorusu bağlamında önem kazanmaktadır. Bu noktada nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğüne ilişkin kesin kurallar bulunmamaktadır. Çalışmada en zengin bilginin sağlanmasına dönük olarak katılımcı sayısı, Güler (2020, s. 58)'in de ifade ettiği gibi "araştırmanın amacına, ne bilinmek istendiğine, neyin kullanışlı olacağına, eldeki zaman ve kaynakla ne yapılacağına bağlı olarak" 5 kişi olarak belirlenmiştir. Eko-Delphi görüşmelerine katılımları sağlanan panelistlerin seçiminde kartopu örneklem kullanılmıştır. Kartopu örneklem konu uzmanı kişilere ulaşılması ve ardından onlardan konuya ilişkin alanda uzman başka isimleri öğrenme biçiminde tıpkı bir kartopu gibi büyüyerek ilerlemeyi ifade etmektedir (Patton, 2014, s. 237). Çalışmada da Patton'ın ifade ettiği biçimde ilk olarak konu uzmanlarına ulaşılarak katılımcı olabilecek uzmanlara ilişkin ön görüşmeler yapılmış, bu sayede alanda konuya ilişkin deneyime sahip diğer uzmanlara ulaşılarak daha zengin bilgiye ulaşılması hedeflenmiştir.

Çalışma kapsamında Eko-Delphi Tekniğiyle görüşmelerde yer alan katılımcıların taşınması gereken koşullar "katılımcılar" başlığı altında tanımlanan koşulları sağlayan uzmanlar arasından araştırmacı ve tez danışmanı tarafından belirlenmiştir. Çalışmada, Eko-Delphi Tekniğiyle yapılacak görüşmelere davet sürecinde "Araştırma Katılım Çağrısı" katılımcılara gönderilmiş, ardından sağlanan geri dönüşler doğrultusunda Araştırmacı ve Tez Danışmanı tarafından katılımcı listesi kesinleştirilmiştir. Uzman görüşmelerinden önce EK 2.'de sunulan "Gönüllü Katılım Formu" katılımcılara imzalatılmıştır. Formun bir örneği katılımcılarda bir örneği de araştırmacıda bulunmaktadır. Çalışma Eko-Delphi Tekniğiyle görüşme yapılarak araştırmaya katılımcı olan uzmanlardan üçü araştırmada kullanmak istedikleri isimleri kendileri belirlerken, diğer iki uzman bu kararı araştırmacı ve Tez danışmanına bırakmıştır. Araştırmada katılımcı olarak yer alan uzmanlara ilişkin bilgiler Tablo 9.'da sunulmuştur.

Tablo 9. Araştırma katılımcıları (Delphi Panelistleri)

Araştırma katılımcı bilgileri			
Katılımcı Kod Adı	İlk tur görüşme tarihi	Uzmanlık alanı	Katılımcının nitelikleri
Darkroom	29.11.2021	Medya profesyoneli	<ul style="list-style-type: none">• Yaklaşık 20 yıllık gazeteci• Savaş muhabiri• Uluslararası bir haber ajansında foto-muhabir olarak görevini sürdürüyor
BY	2.12.2021	Medya Profesyoneli	<ul style="list-style-type: none">• Gazetecilik bölümü mezunu• 20 yılı geçen gazetecilik deneyimine sahip• Muhabirlik, editörlük ve haber müdürlüğü deneyimlerine sahip• Yayın hayatına devam eden bir gazetede Haber Müdürü olarak görev yapmakta
Serafin	6.12.2021	Ruh sağlığı uzmanı	<ul style="list-style-type: none">• Psikoloji bölümü mezunu• Psikolog olarak görevini sürdürüyor• Travma mağdurlarına danışmanlık deneyimine sahip
Uzman 1	25.12.2021	Medya profesyoneli	<ul style="list-style-type: none">• İletişim alanında Öğretim Üyesi• Travma ve travmatik yaşam olaylarına ilişkin bilgi birikimine sahip• Konuya ilişkin felsefi ve tarihsel süreçler hakkında bilgi birikimine sahip
Uzman 2	20.12.2021	Sosyolog	<ul style="list-style-type: none">• Sosyoloji alanında Öğretim Üyesi• Medya sosyolojisi, medyada şiddet çalışmaları konusunda bilgi birikimine sahip

Çalışma ikinci grup katılımcıları Eco-Delphi Tekniği doğrultusunda alan teorisyenleri arasından üç kişi olarak belirlenmiştir. Uluslararası haberleştirme kılavuzları Doküman analizi sonucunda ulaşılan temalar ve kategorilerin uzmanlar tarafından önem derecelerine göre kıyaslanması istenmiştir. Tablo 18 ve Tablo 19’da ilgili formlar sunulmuştur.

3.4.1.2.1. Eco-Delphi Tekniği ile yapılan görüşmelerde katılımcılara sorulan sorular

Türkiye’de travma haberciliği bağlamında travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken yayın ilkelerinin belirlenmesini amaçlayan bu çalışma, travma haberciliği kavramsal çerçevesi doğrultusunda Türkiye’ye özgü uzlaşmaya varılmış ilkelerin belirlenmesiyle geleceğe yönelik olarak travmatik yaşam olaylarının belirgin bir farkındalıkla haberleştirilmesine ilişkin öngörünün oluşturulmasını hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda uluslararası alanda uzmanlar tarafından hazırlanan dokümanlar araştırmanın referans noktasını oluşturmaktadır. Türkiye’de travma haberciliğine ilişkin durum hakkında bilgi sağlamak, uluslararası alanla Türkiye arasındaki benzerlik ve farklılaşmaları belirlemek ve ileriye dönük olarak konuya ilişkin bakış açılarını öğrenerek yönergelerin Türkiye’deki habercilik kültürüne uyarlanması noktasında bilgi sağlamak adına Eco-Delphi Tekniği ile uzman görüşleri alınmıştır. Uzmanlara yöneltilen sorular Tez Danışmanı’nın yönlendirmesi doğrultusunda araştırma kuramsal çerçevesi bağlamında hazırlanmıştır. Bu doğrultuda öncelikle alanyazında çalışmaya kuramsal temel oluşturan “ahlaki gelişim kuramı”, “stres-yanıt kuramı” ve “travma ve bellek çalışmaları” bileşenleri belirlenmiştir. Bu bileşenler doküman analizi kategorileri ve temaları ile birleştirilerek bir düzey oluşturulmuştur. “Verilerin Analizi Başlığı” altında doküman analizinde kategori ve tema belirleme süreci ayrıntılı olarak tanımlanmıştır. Araştırma kapsamında Eko-Delphi Tekniği ile yapılan görüşmelerde katılımcılara yöneltilen sorular Tablo 10.’da sunulan bu düzey doğrultusunda Tez Danışmanı ve araştırmacı tarafından belirlenmiştir. Görüşme soruları Tablo 11.’de sunulmuştur.

Tablo 10. Araştırma kuramsal temel bileşenleri ile doküman analizi temaları dizeyi

TEZ MATRİSİNE GÖRE SINIFLAMA	AHLAK GELİŞİMİ KURAMI							STRES YANIT KURAMI			TRAVMA VE BELLEK ÇALIŞMALARI																					
	Empati	Adil davranma	Çift taraflılık/ideal karşılıklık	Doğru ve yanlış/iyi ve kötü ayrımı yapılabilme	Şefkat	Sağ duyu	Gelenek ve göreneklere uyumluluk	Psikolojik ve fiziksel baskı	Duygusal gerilim/gerginlik (gündelik yaşam olaylarına verilen normal tepkiler dahil)	Çevresel uyaranlar (stresör)	Organizmanın değişen duruma uyum sağlamak için reaksiyonları, stres tepkileri	Olay değil, olay ardından verilen tepkiler	Doğrudan deneyimlenmemiş olanın am olarak oluşturulması	Toplumsal bir çerçeveye yerleştirme	Hatırlatıcı araçlar (notlar, mesajlar, fotoğraflar, dil vb.)	Toplumsal olarak çerçevelenme	Bellek izleri (anmaya yönelik temsiller, tarihsel kayıt altına alma vb.)	Bireysel hatıraların toplama	Toplumsal semboller oluşturma (kişisel şahıtlık, ulusal anlatılar vb.)	Somut olmayan nitelikler oluşturma	Tarihsel deneyim paylaşımı	Ortak deneyim oluşumu	Hatıraların açığa çıkması (devşirilmesi)	Afédilen önemin hatırlamayı güçlü kılması (Flashbulb memories) flaş bellek hatırlama	Grup açıklamaları doğal ortamda depolama işlevini tetikler	Yeterince üzerinde durulmamış travmaların toplumsal yansımaları	Kolektif travmaların anlatılması	Travmanın bireysel anlatımı onu artık toplumsal yapar	Toplumsal deneyim olmadan bireysel bellek oluşmaz			
Travma haberciliğine ilişkin temalar	TEMA 1: Travmatik yaşam olayları																															
	TEMA 12: Travma haberi haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler																															
	TEMA 13: Kılavuz hazırlama amacı																															
	TEMA 16: Medyaya yönelik eleştiriler																															
	TEMA 17: Yeni medya/sosyal medyaya ilişkin bilgilendirmeler																															
	TEMA 18: Haberlerde kullanılan terimlere/ifadelere ilişkin bilgilendirmeler																															
	TEMA 19: Travmatik yaşam olaylarında medya																															
	TEMA 21: Kaynak öneri linkleri																															

Tablo 10. Araştırma kuramsal temel bileşenleri ile doküman analizi temaları dizeyi (Devam)

		AHLAK GELİŞİMİ KURAMI						STRES YANIT KURAMI				TRAVMA VE BELLEK ÇALIŞMALARI																				
TEZ MATRİSİNE GÖRE SINIFLAMA		DOKÜMAN ANALİZİ TEMALAR																														
Hedef kitleye ilişkin temalar	TEMA 15: Travma bilincine sahip olarak yayın yapmanın faydaları	Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınlarına ilişkin																														
		TEMA 3: Kurban ile röportaj yapmada dikkat edilecek ilkeler TEMA 4: Kurban hakkında haber yazarken dikkat edilecek ilkeler																														
			Empati	Adil davranma	Çift taraflılık/ideal karşılıklık	Doğru ve yanlış/iyi ve kötü ayırımı yapabilmek	Şefkat	Sağ diyu	Gelenek ve göreneklere uygunluk	Psikolojik ve fiziksel baskı	Duygusal gerilim/gerginlik (gündelik yaşam olaylarına verilen normal tepkiler değil)	Çevresel uyaranlar (stresör)	Organizmanın değişen duruma uyum sağlamak için reaksiyonları, stres tepkileri	Olay değil, olay ardından verilen tepkiler	Doğrudan deneyimlenmemiş olanın amı olarak oluşturulması	Toplumsal bir çerçeveye yerleştirme	Hatırlatıcı araçlar (notlar, mesajlar, fotoğraflar, dil vb.)	Toplumsal olarak çerçevelenme	Bellek izleri (anmaya yönelik temsiller, tarihsel kayıt altına alma vb.)	Bireysel hatırların toplamı	Toplumsal semboller oluşturma (kişisel şahıtlık, ulusal anlatılar vb.)	Somut olmayan nitelikler oluşturma	Tarihsel deneyim paylaşımı	Ortak deneyim oluşumu	Hatırların açığa çıkması (devşirilmesi)	Atfedilen önemin hatırlamayı güçlü kılması	(Flashbulb memories) flaş bellek hatırlama	Grup açıklamaları doğal ortamda depolama işlevini tetikler	Yeterince tüzirinde durulmamış travmaların toplumsal yansımaları	Kolektif travmaların anlatılması	Travmanın bireysel anlatımı onu artık toplumsal yapar	Toplumsal deneyim olmadan bireysel bellek oluşmaz

Tablo 11. *Delphi Tekniği ile yapılan ilk tur görüşmelerde katılımcılara yöneltilen görüşme soruları*

GÖRÜŞME SORULARI		
SORU 1	a. Medya profesyonelleri ahlaki farkındalıkla mağdur/kurban ve hayatta kalanlar ile onların yakınlarına karşı nasıl hareket etmeliler? b. Medya profesyonelleri ahlaki farkındalıkla hedef kitleye karşı nasıl hareket etmeliler?	Günümüzdeki durum ne?
SORU 2	a. Medya profesyonelleri yaşanan travmatik bir olay ardından mağdur/kurban ve hayatta kalanlar ile onların yakınlarını yeniden travmatize etmeden haber nasıl yapılandırabilir? b. Medya profesyonelleri yaşanan travmatik bir olay ardından hedef kitleyi yeniden travmatize etmeden haber nasıl yapılandırabilir?	
SORU 3	a. Medya profesyonelleri yaşanan travmaların ardından oluşan ortak deneyimlerin kolektif (toplucu) atlatılmasında mağdur/kurban ve hayatta kalanlar ile onların yakınlarına karşı nasıl hareket etmeliler? b. Medya profesyonelleri yaşanan travmaların ardından oluşan ortak deneyimlerin kolektif (toplucu) atlatılmasında hedef kitleye karşı nasıl hareket etmeliler?	

3.4.1.3. Doğrudan gözlemler ve katılımcı notları

Çalışmada duruma ilişkin kapsayıcı bir bakış açısı oluşturabilmek adına Eko-Delphi tekniği ile gerçekleştirilen görüşmeler esnasında araştırmacı gözlem yaparak alan notları tutmuştur. Gözlem, araştırmacının gözlemlediği kişinin etkileşimde olduğu bağlamı anlamasına, birinci elden deneyimle açık, keşif odaklı ve tümevarımsal olmasına destek sağlar (Patton, 2014, s. 262). Aynı zamanda katılımcıyı gözlemlemek sözel ve sözel olmayan davranışları, sorulan soruya ilişkin derin zihinsel süreçlere daldığını veya cevaptan kaçındığını ya da soruyu yanıtlamak için ciddi uğraş verdiğini fark etmek adına ipuçları da sunmaktadır (Patton, 2014, s. 375). Görüşmeler araştırmacıya katılımcının

duygu ve düşüncelerini keşfetme olanağı sağlarken, gözlem ise elde edilen verilerin kontrolüne imkân vermektedir (Patton, 2014, s. 306). Görüşmeler esnasında araştırmacı tarafından tutulan notlar ise yeni soruların üretilmesine, görüşme devam ederken araştırmaya ilişkin yönün kontrolüne, analiz aşamasında kayıtların yerini belirlemeye ve verilere ilişkin yedek alınmasına olanak sağlamaktadır (Patton, 2014, s. 381). Araştırmacının görüşmeler esnasında yapacağı gözlem ve alan notları çalışmanın ikincil veri kaynakları olarak belirlenmiştir. Araştırmacı tarafından Delphi Tekniği ilk tur görüşmelerinde araştırmacı Tablo 11.'de sunulan “Görüşme Gözlem Formu” doğrultusunda alan notları almıştır.

Tablo 12. *Görüşme gözlem formu*

Görüşme Gözlem Formu	Araştırmacının gözlem notları				
	İstekliliği	Beden duruşu	İletişim kurma şekli	Seçtiği sözcükler	Ses tonu
SORU 1.					
SORU 2.					
SORU 3.					
EK SORULAR					

3.4.2. Araştırma Verilerinin Analiz Süreci

Nitel araştırmalarda verilerin analizi, verilerin taşıdığı anlamların sistemli olarak dışarıya aktarılmasını ifade etmektedir. Bu bağlamda kişilerin söyledikleri, araştırmacının gördükleri ve okuduklarını birleştirme ve yorumlamayı içermektedir (Merriam, 2018, s. 167). Bu çalışmanın analiz sürecinde elde edilen veriler, içerik analizi (dokümanları oluşturan haberleştirme kılavuzları ve araştırmacının görüşmeler esnasında tuttuğu alan notları) ve Eko-Delphi tekniğiyle toplanan görüşmeler ise yapay zekâ analiz tekniklerinden Bulanık ve Klasik Analitik Hiyerarşi Prosesi ile analiz edilmiştir.

3.4.2.1. Yazılı dokümanların analizi (Travmatik Yaşam Olaylarının Haberleştirilmesine İlişkin Kılavuzlar)

Nitel araştırmalarda doküman analizi, tanımlanmak istenen olgu ve olaylara ilişkin bilgiler içeren yazılı belgelerin ayrıntılı incelenmesi olarak tanımlanmaktadır (Baltacı,

2019, s. 376). Bu çalışmanın doküman analizine ilişkin verilerini oluşturan “travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesine ilişkin haberleştirme kılavuzları” araştırmacı tarafından içerik analizi ile analiz edilmiştir. İçerik analizi, toplanan verilerin detaylı biçimde incelenmesi ve bu verilere ilişkin kategori ve temaların belirlenmesini sağlamaktadır. Veri setleri içerisinde sıklıkla vurgulanan olay ve olguları içeren kodlar belirlenerek, bu kodlardan kategorilere kategorilerden de temalara ulaşılmaktadır (Baltacı, 2019, s. 377).

Türkiye’de travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken yayın ilkelerinin belirlenmesi’ni amaçlayan bu çalışmanın kavramsal dayanağı travma haberciliği’dir. Bu bağlamda çalışma sorusuna katkı sağlayacağı düşünülen uluslararası alanda travma haberciliği yönergelerini içeren toplam 20 Kılavuz belirlenmiştir (kılavuzlara ilişkin liste Tablo 8’de sunulmuştur). Analiz sürecinin ilk aşamasında kılavuzların tümü Türkçeye çevrilmiş, konu uzmanı bir çevirmenle kontrolü sağlanmıştır. Çalışmada uygulanan içerik analizi belirtilen aşamalardan oluşmuştur;

3.4.2.1.1. Haberleştirme kılavuzlarına “numara” verilmesi

Araştırma kapsamında belirlenen 20 kılavuz sayısal olarak numaralandırılmıştır. Atıf gösterme kuralları doğrultusunda hazırlanan “Numara Verme Tablosu” (Tablo 13.’de sunulmuştur).

3.4.2.1.2. Haberleştirme kılavuzlarında içerik analizi uygulanacak sayfaların belirlenmesi

Araştırmacı tarafından tüm kılavuzlar dikkatli bir şekilde okunmuş, ardından çalışma amacı ve alt amaçlarla bağlantılı bilgiler sunduğu düşünülen sayfalar belirlenmiştir.

3.4.2.1.3. Verilerin kodlanması

Verilerin kodlanması aşaması, veri setini anlamlı bölümlere ayırma ve ilgili kavrama ulaşmayı ifade etmektedir (Baltacı, 2019, s. 378). Bu çalışmada uluslararası haberleştirme kılavuzları yönergeleri veri kodlama aşamasında travma haberciliği

bağlamındaki kavramlar doğrultusunda kodlanmıştır. Çalışma kodlama aşamasında araştırma birinci düzey matrisinde ifade edilen “doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olayları” ve “insan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olayları”na ilişkin yönergeler, travma haberciliği paydaşlarına (medya profesyonelleri, maruz kalanlar ve hedef kitle) ilişkin kavramlar doğrultusunda kodlanmıştır.

3.4.2.1.4. İçeriklerin araştırma amacı ve alt amaçlar bağlamında kategorilere ayrılması

İçerik analizinde kavramlar, temel analiz birimleri olarak ifade edilmektedir (Baltacı, 2019, s. 378). İlgili kavramların ilişki içerisinde sınıflandırılmasıysa kategorilere ayırma olarak tanımlanmaktadır (Baltacı, 2019, s. 378). Çalışma birinci düzey matrisi doğrultusunda “doğal yollarla oluşan” ve “insan kaynaklı oluşan” travmatik yaşam olaylarına ilişkin yönergeler, çalışma alt amaçları doğrultusunda kategorilere ayrılmıştır. Araştırma amacı, alt amaçlar ve kategorileri gösteren bilgiler Tablo 14.’de sunulmuştur.

3.4.2.1.5. Kategorilere ayrılan metinlerde benzer temaların tespit edilmesi

Doküman analizinde sonraki aşamada belirlenen kategoriler doğrultusunda dokümanlarda yer alan bilgiler temalara ayrılmıştır. İçerik analizinde temalar kategorilerin birbiriyle olan ilişkisini göstermektedir (Baltacı, 2019, s. 378). Kategoriler doğrultusunda belirlenen temalar Tablo 15.’de sunulmuştur.

3.4.2.1.6. Belirlenen temaların başklandırılması

Doküman analizinin son aşamasında belirlenen temaların her birine ayrı renk verilmiş. Doğrudan alıntı yapılarak birbiriyle ilişki, benzer bilgiler tema altlarına yerleştirilmiştir (Doküman analizinde belirlenen temalar Tablo 16’da sunulmuştur). Toplamda 360 sayfalık bir analiz belgesi hazırlanmıştır.

Tablo 13. *Doküman Analizi Numaralandırma Tablosu*

Kılavuz Kodu	Atf verme stili	Kılavuz Adı
KILAVUZ 1	(Hight ve Smyth, 2003)	Trajediler ve Gazeteciler. Daha efektif bir yayın için kılavuz
KILAVUZ 2	(Brayne, 2007)	Travma ve Gazetecilik. Gazeteciler, Editörler ve Yöneticiler için bir kılavuz
KILAVUZ 3	(Moore, 2011)	Travmayı kapsayan yayıncılık. Eğitim için bir rehber
KILAVUZ 4	(Media Council of Kenya, 2016)	Terörü haberleştirme kılavuzu
KILAVUZ 5	(UNESCO, 2017)	Terörizm ve Medya
KILAVUZ 6	(du Toit, 2014)	Vahşeti Haber Yapmak. Şiddetli Çatışma ve Vahşeti Haberleştiren Gazeteciler için Bir Haber Kutusu
KILAVUZ 7	(EJN, 2020)	Pandemiyi kapsayan habercilikte 7 Nokta
KILAVUZ 8	(Healy, 2020)	Koronavirüs hakkında haber yapma: Uzaktan hassas röportaj yapma
KILAVUZ 9	(UNICEF, 2020)	Çocuklar hakkında haber yapan gazeteciler için yönergeler
KILAVUZ 10	(Level Up, 2018)	Ölü kadınlar için haysiyet: Aile içi şiddet ölümlerini bildirmek için medya yönergeleri
KILAVUZ 11	(Bucqueroux ve Seymour, 2009)	Suç ve Suç Mağdurlarını haberleştiren gazeteciler için bir rehber
KILAVUZ 12	(Garcia-Rojas, 2012)	Tecavüz ve Cinsel Şiddeti Haberleştirme. Yerel ve Ulusal Gazeteciler için daha İyi Medya Yayını İçin Bir Medya Araç Seti
KILAVUZ 13	(Newman ve Franks, 2006)	Çocuk Terapistleri ve Medya. Çocuk terapistleri için bir rehber
KILAVUZ 14	(Neason, 2018)	Çocuklarla röportaj yapmak: Yapılması ve yapılmaması gerekenler
KILAVUZ 15	(McKay ve Lawther, 2019a)	Çatışmanın kurbanlarına saygı ve haysiyetle muamele etme: Çatışma Kurbanları ve Kurtulanlarla Röportaj Yapan Gazeteciler için yönergeler
KILAVUZ 16	(McKay ve Lawther, 2019b)	Çatışmanın kurbanlarına saygı ve haysiyetle muamele etme: Gazeteciler, Editörler ve Medya Eğitimcileri için yönergeler
KILAVUZ 17	(CDC Injury Prevention, 2016)	Çocuk Suistimali ve ihmali üzerine Gazeteciler için Önerilen Uygulamalar
KILAVUZ 18	(Beckett, 2016)	Alevleri körüklemek: Ağa bağlı bir dünyada Terör Haberleştirme
KILAVUZ 19	(DSÖ ve ISP, 2017)	Medya profesyonelleri için intiharı önlemede bir kaynak

Tablo 13. *Doküman Analizi Numaralandırma Tablosu (Devamı)*

Kılavuz Kodu	Atf verme stili	Kılavuz Adı
KILAVUZ 20	(Weiss, 2014)	Gazetecilik Eğitmenleri için kaynaklar
KILAVUZ 20_1	(Weiss, 2014a)	Çocukları ve gençleri haberleştirme
KILAVUZ 20_2	(Weiss, 2014b)	Kampüs tecavüzü ve cinsel istismarı haberleştirme
KILAVUZ 20_3	(Weiss, 2014c)	Cinayeti haberleştirme
KILAVUZ 20_4	(Weiss, 2014d)	İntiharı haberleştirme
KILAVUZ 20_5	(Weiss, 2014e)	Travmatik olaylar için dijital kaynaklar
KILAVUZ 20_6	(Weiss, 2014f)	Son dakika haberler: kurbanlar ve hayatta kalanlarla röportaj
KILAVUZ 20_7	(Weiss, 2014g)	Editör bakış açısı: haber merkezinde kendine bakım uygulamaları ve meslektaş desteği
KILAVUZ 20_8	(Weiss, 2014h)	Gazetecilik öğrencisi bakış açısı: haber merkezinde kendine bakım uygulamaları
KILAVUZ 20_9	(Weiss, 2014i)	Görsel habercilik ipuçları
KILAVUZ 20_10	(Weiss, 2014j)	Sosyal medya uygulamaları

Tablo 14. Araştırma amacı ve alt amaçları bağlamında belirlenen doküman analizi kategorileri

	Araştırma Alt Amaçları	Kategori Adı	
Türkiye’de travma haberciliği bağlamında travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelerin belirlenmesi	1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelerin belirlenmesi		
	1.1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştiren medya profesyonelleri bağlamında:		
		1.1.1. Editörlerin uyması gereken ilkelerin belirlenmesi	Medya Profesyonelleri
		1.1.2. Muhabirlerin uyması gereken ilkelerin belirlenmesi	
	1.2. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarına maruz kalanlar bağlamında:		
	1.2.1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın çocuk ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelerin belirlenmesi	Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları	
	1.2.2. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelerin belirlenmesi		
	1.2.3. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalanlar/kurtulanların çocuklar ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelerin belirlenmesi		
	1.2.4. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalanlar/kurtulanların yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelerin belirlenmesi		
	1.3. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hedef kitleye ilişkin uyulması gereken ilkelerin belirlenmesi	Hedef Kitle	

Tablo 14. Araştırma sorusu ve alt amaç soruları bağlamında belirlenen doküman analizi kategorileri (Devam)

	Araştırma Alt amaç Soruları	Kategori Adı	
Türkiye’ de travma haberciliği bağlamında travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelerin belirlenmesi	2. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelerin belirlenmesi		
	2.1. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştiren medya profesyonelleri bağlamında:		
		2.1.1. Editörlerin uyması gereken ilkelerin belirlenmesi	Medya Profesyonelleri
		2.1.2. Muhabirlerin uyması gereken ilkelerin belirlenmesi	
		2.2. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarına maruz kalanlar bağlamında:	
		2.2.1. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın çocuk ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelerin belirlenmesi	Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları
		2.2.2. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelerin belirlenmesi	
		2.2.3. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalanlar/kurtulanların çocuklar ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelerin belirlenmesi	
		2.2.4. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalanlar/kurtulanların yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelerin belirlenmesi	
	2.3. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hedef kitleye ilişkin uyulması gereken ilkelerin belirlenmesi	Hedef Kitle	

Tablo 15. Kategorilere göre belirlenen temalar

Doküman analizinde belirlenen temalar	
KATEGORİ ADI	
Travma haberciliği	TEMA 1: Travmatik yaşam olayları tanımları TEMA 12: Travma haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler TEMA 13: Kılavuz hazırlanma amacı TEMA 16: Medyaya yönelik eleştiriler TEMA 17: Yeni medya/sosyal medyaya ilişkin bilgilendirmeler TEMA 18: Haberlerde kullanılan terimlere/ifadelere ilişkin bilgilendirmeler TEMA 19: Travmatik yaşam olaylarında medya TEMA 21: Kaynak öneri linkleri
Üç paydaşın tümü	TEMA 2: Travma haberciliği paydaşlarına ilişkin tanımlamalar TEMA 10: Ruh hastalıklarına ilişkin bilgilendirmeler
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler TEMA 6: Gazetecinin ruh sağlığı için ilkeler TEMA 7: Foto-muhabirlere ilişkin ilkeler TEMA 8: Editör, haber merkezi yöneticilerine ilişkin ilkeler TEMA 9: Etik davranışa ilişkin ilkeler TEMA 11: Travmatik olayla baş etme önerileri TEMA 14: Haber dili örnekleri TEMA 20: Gazetecilikte farklı uzmanlık alanlarına ilişkin bilgilendirmeler TEMA 22: Gazetecilik eğitmenlerine öneriler
Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları	TEMA 3: Kurban ile röportaj yapmada dikkat edilecek ilkeler TEMA 4: Kurban hakkında haberi yazarken dikkat edilecek ilkeler
Hedef kitle	TEMA 15: Travma bilincine sahip olarak yayın yapmanın faydaları

Tablo 16. Doküman analizinde belirlenen temalar

Doküman analizinde belirlenen temalar	
TEMA 1:	Travmatik yaşam olayları
TEMA 2:	Travma haberciliği paydaşlarına ilişkin tanımlamalar
TEMA 3:	Kurban ile röportaj yapmada dikkat edilecek ilkeler
TEMA 4:	Kurban hakkında haberi yazarken dikkat edilecek ilkeler
TEMA 5:	Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler
TEMA 6:	Gazetecinin ruh sağlığı için ilkeler
TEMA 7:	Foto-muhabirlere ilişkin ilkeler
TEMA 8:	Editör, haber odası yöneticilerine ilişkin ilkeler
TEMA 9:	Etik davranışa ilişkin ilkeler
TEMA 10:	Ruh hastalıklarına ilişkin bilgilendirmeler
TEMA 11:	Travmatik olayla baş etme önerileri
TEMA 12:	Travma haberi haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler
TEMA 13:	Kılavuz hazırlanma amacı
TEMA 14:	Haber dili örnekleri
TEMA 15:	Travma bilincine sahip olarak yayın yapmanın faydaları
TEMA 16:	Medyaya yönelik eleştiriler
TEMA 17:	Yeni medya/sosyal medyaya ilişkin bilgilendirmeler
TEMA 18:	Haberlerde kullanılan terimlere/ifadelere ilişkin bilgilendirmeler
TEMA 19:	Travmatik yaşam olaylarında medya
TEMA 20:	Gazetecilikte farklı uzmanlık alanlarına ilişkin bilgilendirmeler
TEMA 21:	Kaynak öneri linkleri
TEMA 22:	Gazetecilik eğitmenlerine öneriler

Çalışma doküman analizine dahil edilen haberleştirme kılavuzlarının bulgu ve yorumlanma sürecinde;

- Her bir kılavuz doğal ya da insan kaynaklı haberlere ilişkin olarak sınıflandırıldı.
- Doküman analizinde “insan kaynaklı travmatik yaşam olayı” olarak ayrıca belirtilmedikçe veya kılavuz hazırlanma amacı “insan kaynaklı travmatik yaşam olayı”na ilişkin değilse ulaşılan bulgular “doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olayları” başlığı altında yorumlandı.
- İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarını haberleştirmeyi kapsayan bulgular, konu sınıflamasına göre değil, çalışmanın ilgili alt amaç sorularına ilişkin bulgular olarak yorumlandı.

3.4.2.2. Eco-Delphi Tekniği Görüşmelerinin Analizi

Klasik Delphi Tekniği, uzman görüşleri doğrultusunda geri bildirimler, grup görüşlerinin değerlendirilmesi, bireysel görüşlerin gözden geçirilmesi gibi destekleyici aşamalarla karmaşık bir soruna ilişkin bir grup iletişim sürecinin yapılandırılmasına

imkân sağlamaktadır (Linstone ve Turoff, 2002, s. 3). Klasik Delphi Tekniği, Şahin (2001, s. 216)'in de ifade ettiği şekilde “bir problem durumuna farklı açılardan bakan bireylerin ve grupların yüz yüze gelmeden uzlaşmalarını” sağlamaktır. Çalışmada Delphi Tekniği'nin geleneksel uygulama aşamalarına ek olarak farklı ikinci uzman grubuna (analitik) anket uygulanmış, (Eco-Delphi Tekniğine uygun olarak) uzlaş sağlanamayan görüşler de analize dahil edilmiş ve AHP-BAHP ile analizler yapılmıştır. Güler (2020, s.) tarafından uygulanan bu analiz sürecinde “uzmanların uzlaş ve ortak görüş sağladıkları” kategorilerin belirlenmesine ek olarak kategorilerin önem derecelerinin de saptanmasına imkân sağlayan bu sürece Eko-Delphi (Güler, 2020, s. 56) adı verilmektedir. Bu çalışmada da Eko-Delphi Tekniği ile Türkiye’de travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkeler üzerinde uzlaş sağlanan görüşlerin belirlenmesi noktasında araştırmaya katkı sağlaması hedeflenmiştir.

Klasik Delphi tekniği temel uygulama yapısı katılımcı görüşmelerinin en az üç turda devam ettirilmesi yönündedir (Şahin, 2001, s.216). Travmatik yaşam olaylarının Türkiye’ye özgü haberleştirme ilkelerinin belirlenmesine ilişkin öngörü oluşturmayı amaçlayan bu çalışmada da Klasik Delphi Tekniği temel uygulama yapısına dayalı olarak en az üç turda yapılması planlanmış ve görüşmeler katılımcılar arası fikir birliği sağlanana dek sürdürülmüştür. Oturumlarının üçüncü turunda katılımcılar arası fikir birliği sağlanması sonucunda görüşme süreci tamamlanmıştır. Aslında bu çalışmalar Eco-Delphinin alt yapısını oluşturan bir süreçtir. Yani uzlaş sağlanan ve sağlanamayan (atık ifadeler) görüşler toplanarak ve bulanık çok kriterli karar verme yöntemleriyle analiz edilerek Eco-Delphi ile öngörü oluşturulmuştur.

Eko-Delphi Birinci Tur görüşmeleri araştırmacı tarafından çevrimiçi ortamda kayıt altına alınarak gerçekleştirilmiştir. İlk tur görüşmelerinin ardından araştırmacı tarafından transkripsiyon yapılmıştır. Transkripsiyon ardından araştırmacı tarafından analiz sürecine başlanmıştır. Eko-Delphi ilk tur görüşmeleri ardından toplanan verilere içerik analizi uygulanmıştır. İçerik analizi aşamasında uluslararası haberleştirme kılavuzlarına uygulanan analiz aşamaları takip edilmiştir. Bu aşamalara göre ilk olarak görüşmelerden toplanan verilerin kodlama işlemi yapılmıştır. Kodlama aşaması ardından ilgili kavramlar doğrultusunda sınıflandırma süreci tamamlanmıştır. Son olarak panelist görüşleri uzlaş değerleri doğrultusunda ifadeler sıralanmıştır. Analiz sürecinde beş

uzmanın fikir birliği sağladığı 4 ve üzeri puan alan maddeler Eco-Delphi İkinci Tur Formu'na eklenmiş ve "Google Forms" aracılığıyla oluşturulan çevrimiçi form biçiminde katılımcılara ulaştırılmıştır. Eko-Delphi Birinci Tur görüşmelerinde 3 ve altında kalan maddeler (atık ifadeler) ise kendi içerisinde sınıflandırılmış ve ardından sıralanmıştır. Eco-Delphi İkinci Tur görüşmelerinde forma eklenen ifadelerin panelistler tarafından likert ölçeği doğrultusunda değerlendirilmesi istenmiştir. Eco-Delphi İkinci Tur verileri, panelist katılımcıların verdiği dereceler doğrultusunda ortalamaları alınarak sıralanmıştır. Bu sıralama ardından panelistlerin 4,5 ve üstü puan alan görüşleri uzlaşa olarak kabul edilmiştir. 4,4 ve 4 aralığında değer alan ifadeler doğrultusunda Eco-Delphi Üçüncü Tur Formu oluşturularak "Google Forms" aracılığıyla panelistlere gönderilmiştir. 3,9 altında derece alan panelist görüşleri ise (atık ifadeler) yeniden analiz sürecine dahil edilmek üzere sıralanarak ayrılmıştır. Eco-Delphi Üçüncü Turdan elde edilen veriler 4,5 ve üzeri puan alan ifadeler uzlaşa olarak kabul edilmiştir. 4,4 altında kalan görüşlerse (atık ifadeler) yeniden analiz sürecine dahil edilmek üzere sıralanarak ayrılmıştır.

3.4.2.3. Eco-Delphi AHP ve Bulanık AHP Analizi

Çalışmada üç tur Delphi Tekniğiyle toplanan veriler değerlendirilerek, Eco-Delphi Tekniği süreci yürütülmüştür. Bu analiz sürecinin ilk aşamasında üç turda 4,4 ve altında derece alan ifadelerle araştırmacı tarafından görüş sıralamalarından oluşan bir analiz tablosu oluşturulmuştur. Toplamda 246 ifade bu tabloda sıralanmıştır. Çalışma doküman analizinden elde edilen temalar ve panelist ifadeleri bir sonraki aşamada aynı tabloda eşleştirilmiştir. Analiz Tablosuna ilişkin örnek Tablo 17'de sunulmaktadır.

Tablo 17. Analiz Tablosu

Travmatik yaşam olaylarında medya profesyonelinin etik ikilemleri;	Doküman Analizi Teması
1. Travmatik yaşam olaylarında medya profesyoneli etik ikilemlerle sıklıkla karşılaşır	Tema 9: Etik davranışa ilişkin ilkeler
2. Etik ikilemler noktasında denetim mekanizması haber merkezindeki yazı işleridir	Tema 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler
3. Medya profesyoneli alanda olaya ilişkin fotoğraf/görüntüleri çeker. Getirilen görüntü ve fotoğrafların yayınlanma kararı kuruluşun haber merkezindeki yazı işlerine aittir	Tema 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler
4. Haber anlatisının yapacağı etki, yayın ardından hissedilecekler haber merkezinde tartışılır	Tema 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler
5. Haber medyasında yayına koyduğunuz ürünün denetimi önemlidir, rezil olma hatta mesleğinizi sona erdirme riski bulunmaktadır	Tema 9: Etik davranışa ilişkin ilkeler

Eco-Delphi Analizi bir sonraki aşamasında araştırmacı tarafından hazırlanan Analiz Tablosuna üç tur Delphi Turlarında ifade edilen uzlaşa sağlanan ve sağlanmayan görüşlerin tümü sıralanarak eklenmiştir. Bu aşamada ifadeler uluslararası haberleştirme kılavuzlarına uygulanan içerik analizinde sonucunda ulaşılan kategori ve temalarla eşleştirilmiştir. Analiz tablosuna ifadelerin Delphi turlarında aldığı dereceler uzlaşa sağlananlar ve sağlanmayanlar da dahil edilerek eklenmiş ve sıralanmıştır.

Eco-Delphi Tekniği doğrultusunda ifadelerin AHP ve Bulanık AHP ile analizi kapsamında bir sonraki aşamada doküman analizi kategorileri ile temaların ağırlık puanlama hesaplaması için İkili Karşılaştırma Matrisi oluşturulmuştur. Panelistler dışında alan uzmanı üç kişi tarafından yanıtlanan İkili Karşılaştırma Matrisi Formları gönderilmiştir. Uzmanların bu form aracılığıyla kategorileri dilsel ifadelerle birbirleriyle önem derecelerine göre kıyaslamaları sağlanmıştır. İkili Karşılaştırma Formu (Kategori) örnek formu Tablo 18'de gösterilmektedir.

Tablo 18. İkili Karşılaştırma Formu (Kategori)

	ÇOK ÖNEMLİ	ÖNEMLİ	ORTA	AZ ÖNEMLİ	EŞİT	AZ ÖNEMLİ	ORTA	ÖNEMLİ	ÇOK ÖNEMLİ
Travma haberciliği									Üç paydaşın tümü
Travma haberciliği									Medya Profesyonelleri
Travma haberciliği									Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları
Travma haberciliği									Hedef kitle
Üç paydaşın tümü									Medya Profesyonelleri
Üç paydaşın tümü									Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları
Üç paydaşın tümü									Hedef kitle
Medya Profesyonelleri									Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları

Uzmanların Tablo 19'daki form aracılığıyla temaları dilsel ifadelerle birbirleriyle önem derecelerine göre kıyaslamaları sağlanmıştır.

Tablo 19. İkili Karşılaştırma Formu (Temalar)

	ÇOK ÖNEMLİ	ÖNEMLİ	ORTA	AZ ÖNEMLİ	EŞİT	AZ ÖNEMLİ	ORTA	ÖNEMLİ	ÇOK ÖNEMLİ
TEMA 1: Travmatik yaşam olayları tanımları									TEMA 12: Travma haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler
TEMA 1: Travmatik yaşam olayları tanımları									TEMA 13: Kılavuz hazırlanma amacı
TEMA 1: Travmatik yaşam olayları tanımları									TEMA 16: Medyaya yönelik eleştiriler
TEMA 1: Travmatik yaşam olayları tanımları									TEMA 17: Yeni medya/sosyal medyaya ilişkin bilgilendirmeler
TEMA 1: Travmatik yaşam olayları tanımları									TEMA 18: Haberlerde kullanılan terimlere/ifadelere ilişkin bilgilendirmeler
TEMA 1: Travmatik yaşam olayları tanımları									TEMA 19: Travmatik yaşam olaylarında medya
TEMA 1: Travmatik yaşam olayları tanımları									TEMA 21: Kaynak öneri linkleri

Formlardaki bilgiler İkili Karşılaştırma Matrisi'ne aktarılarak AHP ve Bulanık AHP yöntemiyle kategori ve temalar için ağırlık ve öncelikler belirlenmiştir. Tüm ifadeler için de ağırlıklar hesaplanmış ve kategori ve tema ağırlıkları da kullanılarak ifadelere ilişkin öncelik sırası oluşturulmuştur (Tablo 20).

Eco-Delphi analiz sürecinde çalışmada toplanan hiçbir veri değerlendirme dışı kalmadan sürece dahil edilmiştir. Araştırmada veriler yeniden dönüşümle araştırmaya kazandırılmıştır (Güler, 2020; Yıldırım, 2021, yayımda; Güler, Karatop ve Kurubacak, 2021, yayımda). Eco-Delphi analiz sürecine ilişkin bütün hesaplamalar EK. 4.'te verilmiştir.

3.4.2.4. Doğrudan Gözlemlerin ve Araştırmacı Notlarının Analizi:

Çalışmada Doküman Analizi ve Eko-Delphi Tekniğiyle uzman görüşlerinin alınması, araştırmanın birincil kaynaklarını oluştururken; araştırmacının çalışma boyunca yapacağı doğrudan gözlemler ve katılımcı notları da ikincil kaynakları oluşturmuştur. Bu notların analiz sürecinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır.

3.5. Araştırmanın İnanırlığı:

Nitel araştırmalarda Patton (2014, s. 546)'ın da ifade ettiği biçimde ortak hedefler, fenomenleri kesin ve tam olarak tanımlamak için onları betimlemek ve açıklamak gereklidir. Bu bağlamda araştırmalarda üçgenleme stratejisi kullanılarak aynı fenomene ilişkin farklı yöntemlerle verileri toplama, araştırma sonunda elde edilen bulgulara ve araştırmaya ilişkin güveni destekleyen bir yapı sunulmaktadır (Patton, 2014, s. 556). Nitel araştırmalarda “Güvenduyulabilirliği” arttırmada bir dizi kavram bulunmaktadır (Patton, 2014, s. 546). Buna göre bir araştırmada güvenduyulabilirlik; iç-geçerliliğe benzer olarak “inanırlık”, dış-geçerliliğe benzer olarak “aktarılabirlik”, güvenilirliğe benzer olarak “güvenebilirlik” ve nesnelliğe benzer olarak “onaylanabilirlik” ölçütleri ile sağlanabilmektedir (Kurubacak, 2021, s.). Bu araştırmanın güvenduyulabilirliği aşağıda açıklanmaktadır:

- İnanırlılık (iç-geçerlilik): Çalışmanın veri toplama sürecinde üç veri toplama aracı ile veri sağlanması yapılmaktadır. Dokümanlar, Eko-Delphi Tekniği ile uzman görüşlerinin toplanması ve araştırmacının görüşmeler esnasında yaptığı gözlem ve tuttuğu notlar çalışmada kullanılan veri toplama araçlarıdır.
- Aktarılabirlik (dış-geçerlilik): Bu çalışma ileride yürütülecek çalışmalara kuramsal ve uygulamalı bilgiler sunması hedeflenmektedir.
- Güvenebilirlik: Araştırmada veri toplama sürecinde uluslararası habercilik alanyazınında uzmanlar tarafından hazırlanan travmatik yaşam olaylarına ilişkin kılavuzlar; Eko-Delphi Tekniğinde konu uzmanlarından (gazeteci, psikolog/psikiyatr, sosyolog) görüş alınması ve görüşmeler esnasında araştırmacının gözlem yapması ve notlar tutması planlanmıştır.
- Onaylanabilirlik (nesnellik): Türkiye’de travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelerin belirlenmesi için, uluslararası alanyazınında uzman kurum/kuruluşlar tarafından hazırlanan haberleştirme kılavuzları tercih edilmiştir. Bu kılavuzlara uygulanan içerik analizi sonucunda ulaşılan bulgular doğrultusunda Türkiye’de “travma” ve “habercilik” konusunda deneyimli uzmanlardan görüşler alınarak ilkelerin belirlenmesi hedeflenmiştir.

3.6. Araştırmacının İnanırlılığı:

Bu çalışmada araştırmacı Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Basın Yayın Bölümü mezunudur. Mezuniyet ardından araştırmacı, haber kuruluşlarında muhabir, sayfa editörü olarak görev yapmasının ardından Anadolu Üniversite’sinde görevine başlamıştır. Anadolu Üniversitesi’nde TV A Televizyon kanalında haber program hazırlama, Açık Öğretim Fakültesi TRT Okul yayını sürecinde TV Haber Koordinatörlüğü görevlerini yürütmüştür. Araştırmacı halen Açık Öğretim Fakültesi Televizyon Yapım Merkezi’nde yönetmen olarak görevini sürdürmektedir. Yüksek lisansını Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basın Yayın Ana Bilim Dalı’nda tamamlayan araştırmacı 2006 yılından beri Anadolu Üniversitesi’nde Öğretim Görevlisi olarak görev yapmaktadır.

3.7. Araştırmanın güçlü ve zayıf yönleri

Türkiye’de travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde yayın ilkelerinin belirlenmesini amaçlayan bu çalışmanın güçlü ve zayıf yönleri şöyle sıralanabilir:

- Travma haberciliği bağlamında ilkelere ilişkin alanyazında Türkçe kaynak yer almamaktadır. Çalışma alanyazındaki bu konuya dair ilk olma niteliği taşımaktadır.
- Çalışma sonucunda Türkiye’de travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelere ilişkin öngörü oluşturuldu.
- Araştırmada verilerin sağlamlasının yapılması doğrultusunda doküman analizi, Delphi Tekniği ve Eco-Delphi Tekniği kullanıldı.
- Veri toplama araçları çalışmanın kuramsal çerçevesi bağlamında oluşturuldu.
- Çalışmada tespit edilen öngörüler travma haberciliğinin şu anki bağlamı doğrultusunda oluşturulmuştur. Gelecek çalışmalarda konuya dair farklı öngörüler ortaya çıkabilir.

4. BULGULAR VE YORUM

Bu çalışma, Türkiye’de travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken yayın ilkelerinin belirlenmesini amaçlamaktadır. Çalışmanın bulguları belirlenen alt amaçları doğrultusunda, çalışmanın ana veri toplama kaynağı olan uluslararası haberleştirme kılavuzlarının analizi temel alınarak, çalışma kapsamında gerçekleştirilen görüşmeler ve araştırmacı alan notları analizleri bağlamında aşağıda sıralanan başlıklar doğrultusunda sunulmaktadır.

- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgu ve yorumlar
 - Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştiren medya profesyonelleri bağlamında:
 - Editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin bulgu ve yorumlar
 - Muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin bulgu ve yorumlar
 - Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarına maruz kalanlar bağlamında:
 - Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın çocuk ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgu ve yorumlar
 - Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgu ve yorumlar
 - Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalanlar/kurtulanların çocuklar ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgu ve yorumlar
 - Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalanlar/kurtulanların yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgu ve yorumlar
 - Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hedef kitleye ilişkin uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgu ve yorumlar

- İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgu ve yorumlar
 - İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştiren medya profesyonelleri bağlamında:
 - Editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin bulgu ve yorumlar
 - Muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin bulgu ve yorumlar
 - İnsan eliyle oluşan travmatik yaşam olaylarına maruz kalanlar bağlamında:
 - İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın çocuk ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgu ve yorumlar
 - İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın yetişkin olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgu ve yorumlar
 - İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalan/kurtulanların çocuk ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgu ve yorumlar
 - İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalan/kurtulanların yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgu ve yorumlar
 - İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hedef kitleye ilişkin uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgu ve yorumlar

4.1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular

4.1.1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştiren medya profesyonellerine ilişkin bulgular

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştiren medya profesyonellerine ilişkin bulgular, editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular, muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular başlıkları altında sunulmaktadır. Doküman analizinde “insan kaynaklı travmatik yaşam olayı” olarak ayrıca

belirtilmedikçe veya kılavuz hazırlanma amacı “insan kaynaklı travmatik yaşam olayı”na ilişkin değilse ulaşılan bulgular “doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olayları” başlığı altında değerlendirmeye alınmıştır.

4.1.1.1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştirmede editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular

Uluslararası haberleştirme kılavuzlarında doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde editörlerin dikkat etmesi gerekenlerin sadece yönetmeyi değil aynı zamanda rehberlik etmeyi de kapsamı gerekliliği vurgulanmaktadır (Hight ve Smyth, 2003, s. 12). Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında editörlerin dikkat etmesi gereken ilkelere ilişkin bulgular, aşağıda sunulan başlıklar doğrultusunda sunulmakta ve yorumlanmaktadır:

- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştirmede editörlerin travma farkındalığına ilişkin bulgular
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında editörlerin haber toplama sürecinde uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında editörlerin haber içeriklerinde uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının ruh sağlığı üzerindeki etkileri ve önlemlere ilişkin bulgular

4.1.1.1.1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştirmede editörlerin travma farkındalığına ilişkin bulgular

Travma, bireysel olarak deneyimlenmektedir. Dolayısıyla her bireyin travmaya verdiği tepkiler de farklılaşmaktadır (Çopur ve Gençler, 2015, s. 4). Bu noktada haberleştirme kılavuzlarında editörlerin travma farkındalığının önemi üzerinde durulduğu tespit edilmiştir (Weiss, 2014g). Bu farkındalık doğrultusunda editörlere sunulan öneriler, editörün travmatik olanı haberleştirmede rol ve sorumlulukları ve haber merkezinde görevli muhabirlere travma farkındalığı kazandırmadır. Haberleştirme

kılavuzlarında editör rol ve sorumluluklarına ilişkin ifade edilen, travmatik yaşam olayları haberlerini hazırlayanlara yöneticilik yapan profesyonellerin öncelikle taşıdıkları sorumlulukların bilincinde olmalarıdır. Haber merkezi yöneticisi özellikle genç ve tecrübesiz muhabirleri tehlikeli görevlere gönderirken daha sorumlu davranmalı ve gazetecilerini korumaya yönelik yollar bulması yanında gerekli önlemleri almaları noktasında da telkinlerde bulunmaları yönündedir (Hight ve Smyth, 2003, s. 12).

Travmatik yaşam olaylarının haberleştirmenin öneminin haber merkezi çalışanlarına hatırlatılması da kılavuzlarda editör rol ve sorumlulukları kapsamında yer almaktadır. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında orada bulunmayanlar, yakınları bölgede yer alanlar ve olay hakkında bilgi edinme ihtiyacı duyan herkes için haberler, temel bilgi sağlayıcı işlevi görmektedir. Alanyazında da ifade edildiği gibi hazırlanan ve yayınlanan bu haberlerin mağdurlar, yakınları ve orada olmayanların ruh sağlığı üzerinde olumsuzluklar oluşturma riski bulunmaktadır (Amend vd., 2012, s. 236). Travma farkındalığı bağlamında muhabirlerin travmatik olan haberin taşıdığı riskler boyutunda bilgilendirilmesi kılavuzlarda vurgulanmaktadır. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarına ilişkin haberlerin öneminin muhabirlere hatırlatılmasına ilişkin görüşler şöyle ifade edilmiştir:

Hikâyeyi ele alma biçimlerinin, kaynaklarla nasıl röportaj yaptıklarının ve hikâyenin halka sunulma şeklinin hem olaydan etkilenenler hem de genel halk üzerinde bir etkisi olabileceği hatırlatılmalıdır. Haberleştirmenin önemini etik, insani ve saygılı bir şekilde aktarmak esastır (Weiss, 2014g).

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olayları aniden gelişmekte, hızlı kararlar almayı ve planlı hareket etmeyi gerektirmektedir. Haberleştirme kılavuzlarında travmatik yaşam olaylarına hızlı biçimde yönlendirme sağlanması noktasında editörlere “acil durum iletişim ağacı” oluşturulması da önerilmektedir:

... Gazeteniz için acil durum iletişim ağacı oluşturun. Bu acil durum iletişim ağacı, travmatik bir haber olayı sırasında kimin aranacağını protokolünü belirlemelidir. Bu, basılı kopya ve dijital olarak personeldeki herkes tarafından erişilebilir olmalıdır (Weiss, 2014g).

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında görevlendirme tercihlerinde muhabirin göreve hazır olma durumunu kontrol etmek de editör rol ve sorumlulukları arasında yer almaktadır. Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde görevlendirme

aşamasında haber merkezi yöneticilerinin yaklaşımlarına ilişkin öneriler şu şekilde ifade edilmiştir:

“Ben daha önceden bunu yaşadım, o alana gidersem kötü etkilenirim”. Şimdi ben onu oraya gönderirsem, kötü etkilenecek bir kişi bana iyi iş de gönderemez ki. Yani hem ona zarar vermiş olacağım hem de gelecek işin kalitesini düşürmüş olacağım. Tamam öyleyse kal, hatta öyle bir personelim varsa benim daha önce deprem yaşamış, depremde kalmış ilk önce onu çağırırım; “bak deprem var, psikolojik olarak kaldıracak durumdaysan, senin çünkü yaşadığın tecrübeler var, karşı tarafın duygusal durumunu biliyorsun. Her şeyi biliyorsun, çünkü empati kurmana gerek yok zaten biliyorsun. Bunda yaşanmışlığın var. Gitmek ister misin? Dediki ben psikolojik olarak kaldıramam, tamam ikinci seçenek, bir sana izin de verebilirim başka haberlere de bakabilirsin veya merkezde kalıp bölgede çalışan arkadaşları koordine de edebilirsin, çünkü deneyimin var. Hangisinden daha iyi faydalanabilirsek maksimumu almaya çalışırım, bütün yöneticiler bunu yapar (BY).

Travma bir süreçtir (Leshner vd., 2012, s. 569) ve haberi hazırlamak için alana giden muhabirler de travmanın olası sonuçları bağlamında risk altındadır. Yaşanan trajik olayların haberleştirilmesinde editörler denetim süreciyle birlikte çalışanlarının da ruh sağlığına rehberlik etmesi önem taşıdığı haberleştirme kılavuzlarında ifade edilmektedir. Bu rehberlik faaliyetleri kapsamında travma farkındalığı oluşturma sürecinde editörlere haber merkezlerinde eğitimler açılması, travma ardından birey ruh sağlığı üzerinde ortaya çıkabilecek tepkilere ilişkin bilgilendirmeler yapılmasının teşvik edilmesi önerilmektedir. Konuya ilişkin haberleştirme kılavuzlarındaki görüşler şöyledir:

...Personelinizi travma, travmatik stres, TSSB ve travmatik haber olaylarını ele almanın etkileri konusunda eğitmek için zaman ayırın (Weiss, 2014g).

Personelinize, kaosun adrenalinin dengesini bozabileceğini ve deneyim boyunca anda kalmaya çalışmalarını gerektiğini hatırlatın (Weiss, 2014g).

Çalışma kapsamındaki görüşmelerde de travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde görevli muhabirlere verilebilecek eğitimlere ilişkin öneri şöyledir:

...bu konuyla ilgili habercilere eğitim verebilir. Yani yapılandırılmış bir modüler eğitim. Travma nedir, insan ruhu nasıl çalışır, işte dediğim gibi travma kişilerine nasıl yaklaşılması gerekir gibi bir takım yapılandırılmış eğitimler olabilir (Serafin).

4.1.1.1.2. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında editörlerin haber toplama sürecinde uyması gerekenlere ilişkin bulgular

Haberleştirme kılavuzlarında doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde editörlerin, alanda görevlendirdikleri çalışanların güvenliğinden ve görev esnasında karşılaşılabileceği olumsuzluklar noktasında ihtiyaçlarını karşılamaktan sorumlu olduğu ifade edilmektedir. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının yaşandığı alanda tehlikenin devam etme riski her zaman bulunmaktadır. Haberleştirme kılavuzlarında güvenliğin sağlanması ve desteklenmesi adına editörlerin sürekli olarak muhabirle iletişim halinde olmaları gerektiği ifade edilmektedir:

Sizinle ve haber odasındaki diğer kişilerle düzenli iletişim halinde olmanın teşvik edildiğini bilmelerini sağlayın. Olayı haberleştirmeye gittiklerinde güvende olduklarını bilmeniz açısından sizinle ve diğer çalışanlarla konularını kontrol etmeliler (Weiss, 2014g).

Muhabirler, doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştirme esnasında birbirinden farklı zorluklarla mücadele etmektedir. Olay alanında haberi hazırlamak için yıkımlara, felaketlere, kurban/mağdur ve hayatta kalanların acılarına tanıklık etmek durumunda kalmaktadır. Haberleştirme kılavuzlarında muhabirin alanda yaşadığı bu zorlu durumlar karşısında ihtiyaç duyacağı desteğin editörler tarafından hissettirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu aynı zamanda muhabirin ruh sağlığını korumak adına da önem taşımaktadır. Muhabire sunulacak bu desteğe ilişkin görüşler şöyledir:

...Personelinizden biri travmatik bir olayı haberleştirmeye gittiğinde çalışmalarını takdir ettiğinizi ve değer verdiğinizi onlara iletin...Personeliniz travmatik bir olayı izlemek için alandayken veya masanın arkasındayken bile, onlar için orada olduğunuzu ve haber odasının destekleyici bir ortam olduğunu bildiklerinden emin olun. Kendini yalnız hisseden veya başka destek ağlarından yoksun olanların, diğer destek kaynaklarına sahip olanlara göre travmatik stres riski altında olma olasılığı daha yüksektir. Zor bir hikâye üzerinde çalışırken onları cesaretlendirin ve bu anlarda streslerini, duygularını veya onları bastırmamaları gerektiğini iletin (Weiss, 2014g).

4.1.1.1.3. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında editörlerin haber içeriklerinde uyması gerekenlere ilişkin bulgular

Haber merkezinde yönetici olarak görevli olan profesyonellerin dikkat etmesi gereken bir durum travmanın olay anında tanıklar üzerinde oluşturabileceği olumsuz etkilere ilişkindir. Alanyazında da ifade edildiği gibi travma olgusunun şüphyle yaklaşılan tarafları tartışma konusudur. Burada ortaya çıkan en temel tartışma Herman (2016, s. 11) tarafından da ifade edilen yıllar süren araştırma ve kanıtlara rağmen kurbanların doğruyu söyleyip söylemediğine ilişkin duyulan şüphelerdir. Editörler, olay alanından gelen tanık ifadelerinde çelişkiler veya muhabir davranışlarında hatalar söz konusu olduğunda bunun bilinçli bir hata değil, travmanın bir sonucu olabileceğinin her zaman farkında olmalıdır. Brayne (2007, s. 3) bu durumu şöyle aktarmaktadır:

Beş duyuadan aldığı bilgi kütesini filtrelemek, yorumlamak ve kişisel olarak anlamlandırmak beynin görevidir. Bu en sakin zamanlarda bile böyledir. Fakat travmatik stresle karşılaşıldığı anda -maruz kalan ve diğer faktörlere değişmekle beraber- bu sistem hızlıca alarma geçer ve hayatta kalma modu tetiklenir. İnsanlar aniden normaldekenden çok farklı davranıp hissetmeye başlarlar. Bu sebeple travmatik olaylarda görgü şahitlerinin tanıklıkları güvenilmezliği ile ün salmıştır. Tam da bu sebeple, en deneyimli muhabirlerin bile duygu yüklü anlarda hatalı davrandığı görülebilmektedir.

Bunu eğer şiddete ya da bir felakete tanıklık ediyorsanız, ya da böyle bir konuyu içeren bir haberle ilgili editoryal sorumluluğunuz olan bir mecrada -bir görgü tanığı raporu yahut alandaki muhabir aracılığıyla olması fark etmeksizin- yayın yapıyorsanız aklınızdan çıkarmayınız.

4.1.1.1.4. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının ruh sağlığı üzerindeki etkileri ve önlemlere ilişkin bulgular

Travma çok sayıda insan gruplarını aynı anda etkilese de semptomları her bireyde aynı değildir (Ruppert, 2014, s. 31). Travmatik yaşam olaylarını haberleştiren ekiplere yöneticilik yapan medya profesyonellerinin bu farklılıkları gözetmesi ve farkındalıkla yaklaşması önem taşımaktadır. Haber merkezi yöneticileri travmanın kendilerini de kapsayan olası etki ve semptomları konusunda belirgin bir farkındalığa sahip olmalıdır. Hight ve Smyth (2003, s. 9)'in de ifade ettiği gibi:

Haber merkezinizdeki herkes farklı biçimde etkilenebilir. Bazıları hemen en başlarda etkilenirken, diğerlerinin etkilenmesi günler, haftalar, aylar ve hatta yıllar alabilir. Olaylardan etkilenmediklerini iddia eden yahut etkilenmemiş görünen gazeteciler gerçekte en çok etkilenenlerdir. Diğerleri kendi koruma mekanizmaları aracılığıyla trajediyle başa çıkabilir ya da etkilerini minimize edebilirler.

Haber merkezlerinde görevli personel özellikle travmatik yaşam olaylarını haberleştirme ardından travmayla ilişkili semptomlar göstermeye başlayabilir. Haberleştirme kılavuzlarında editörler tarafından gözlemlenmesi önerilen bu semptomlara ilişkin bilgilerin de yer aldığı tespit edilmiştir. Kılavuzlarda yer alan görüşler doğrultusunda ekipte yer alanların travmadan etkilendiğini gösteren en önemli üç belirti, “yorgunluk, rahatsızlık ve saldırganlıktır (Hight ve Smyth, 2003, s. 9)”. Özel hayatta yaşanan -boşanma gibi- olumsuz durumlar görevli profesyonelin ruh sağlığını etkileyebilir, dolayısıyla böyle bir durum içerisinde olan muhabir diğerlerine göre travma etkilerini daha fazla hissedebilir (Hight ve Smyth, 2003, s. 9). Bu belirtiler hem haber merkezinde hem de iş dışında gözlemlenmelidir. Bu sebeple haber merkezi yöneticisi ilgili birim amirleri ve muhabirleri bu türden durumları takip etme noktasında cesaretlendirmelidir (Hight ve Smyth, 2003, s. 9). Bu yöneticilik yaptığı ekipte değişen davranış biçimlerini saptayabilmek adına da önemlidir. Eğer kendisi iş yükü ya da farklı yoğunluklar nedeniyle bu gözlem sürecine dahil olamıyorsa Hight ve Smyth (2003, s. 9)’in de belirttiği şekilde ekip içinden birini görevlendirerek bu denetim sağlanabilmektedir. Editörlerin gözlemlenmesi önerilen travma sonrası semptomlar şöyledir:

Uykusuzluk, huzursuz edici rüyalar, olayla ilgili rahatsız edici görüntüler veya düşünceler, travma veya uyuşukluk hissini hatırlatan şeylerden kaçınma, kötü şeylerin olmak üzere olduğunu hissetmek, gergin olmak ve kolayca ürkemek, kızgınlık, konsantrasyon zorluğu, ...travmatik olay hatırlandığında terleme, hızlı kalp atışı, baş dönmesi veya mide bulantısı gibi fiziksel reaksiyonlar (Weiss, 2014g).

Haberleştirme kılavuzlarında travmatik yaşam olaylarını haberleştiren muhabirlerin de desteğe ihtiyacı olduğu ve bu destek mekanizmasının editörler tarafından muhabirin öz yeterlilikleri ve ruh sağlığını gözlemleyerek yürütülmesi önerilmektedir. Bu doğrultuda temel göstergeler olan çalışanın gösterdiği sorun belirtilerine dikkat edilmesine işaret edilmektedir (Weiss, 2014g).

Haber merkezlerinde görevli tüm profesyoneller travmatik yaşam olaylarına tıpkı acil yardım ekipleri ve itfaiyeciler gibi ilk yanıt veren ekipler (Masse, 2011, s. 1) arasındadır. Bu durum zaman içerisinde medya profesyonelleri için de zarar vericidir ve çözüm arayışına girmek önem taşımaktadır. Hight ve Smyth (2003, s. 12)'in de ifade ettiği gibi “bir görev raporu oluşturmak hatta gerekirse danışmanlık yardımı almak ilk karşılık veren olmanın oluşturduğu duygusal sarsıntıyı azaltabilir”.

Muhabirler hatta editörlerin kendisi de yukarıda da sıralanan travma semptomlarını gösterme riski altındadır. Bu sebeple haber merkezlerinde editörlerin kendisini de kapsayan açık ve destekleyici bir ortam oluşturulması haberleştirme kılavuzlarında ifade edilmektedir. Bu açık ortamın, görevli personeli gözlemleme, onlarla duygularını açıkça konuşma ve dinleme adımlarını kapsamaktadır. Semptomları gösteren personele yaklaşımı ifade eden görüşler şöyledir:

... konuşmanın bir yolunu bulun ve anlayışla dinleyin. Onları gözlemleyin ve sağlıklarını izleyin. Travmatik bir olayı anlattıktan sonra birkaç hafta veya ay boyunca bu belirtilerden herhangi birini gösteriyorlarsa, onları bir travma uzmanına yönlendirmek isteyebilirsiniz...Zor duyguları kabul etmelerinin ve bunları size veya haber odasındaki diğer kişilere ifade etmelerinin onlar için önemli olduğunu bilmelerini sağlayın (Weiss, 2014g).

...travmaya dayalı öz bakım uygulamalarını teşvik etmek adına açık ve destekleyici bir haber odası kültürünü beslemeli ve güçlendirmelidir (Weiss, 2014g).

Travmatik bir olayı ele almadan önce, sırasında ve sonrasında personelinize kendilerine bakmak için ellerinden gelenin en iyisini yapmaları gerektiğini hatırlatın: sağlıklı yiyecekler tüketme, egzersiz yapma, mola verme ve iyi bir gece uykusu alma. Ayrıca aileleri ve arkadaşlarıyla deneyimleri hakkında konuşmaya teşvik etmelisiniz. İzlenen bir rol model olarak önerdiklerinizi uyguladığınızdan ve aynı öz bakım uygulamalarını yaptığınızdan emin olun (Weiss, 2014g).

Bireysel danışma önerin. Ayrıca, grup toplantıları ayarlayarak, kaynakları, haber tonunu, ekip elemanlarının birbirlerine ne şekilde yardım edebileceklerini ve ne türde çıkış yolları bulabileceklerini açıklayın. Yine de bu toplantılarda çalışanlarınızın, birbirleri arasındaki samimi ilişkileri açık etmelerini beklemeyin (Hight ve Smyth, 2003, s. 9).

Ekip elemanlarınızı kendilerine yardım edebilecekleri şeyler yapmaları için yüreklendirin. Bülten öneriler yazın ve iç yazışma ve maillere de bu türde yazılar ekleyin (Hight ve Smyth, 2003, s. 9).

Yaptıkları işin toplumda etkisini gösteren, günün tarihi, okurlardan pozitif sözler ve notlar, stresle başa çıkma tavsiyeleri içeren, cesaretlendirici e-posta ve hatırlatmalar gönderin (Hight ve Smyth, 2003, s. 9).

4.1.1.2. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştirmede muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştirmede muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular,

- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştirmede muhabirlerin travma farkındalığına ilişkin bulgular
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında muhabirlerin haber toplama sürecinde uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında muhabirlerin haber içeriklerinde uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının ruh sağlığı üzerindeki etkileri ve önlemlere ilişkin bulgular

başlıkları altında sunulmakta ve yorumlanmaktadır.

4.1.1.2.1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirin travma farkındalığına ilişkin bulgular

Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde kilit rolü, alanda olay sonrası haberi toplayan, tanıklarla görüşmeler yapan ve haberi aktaran muhabirler üstlenmektedir (Seely, 2020, s. 116). Travmatik yaşam olaylarını haberleştirmekle görevli muhabirlerin kendilerine, olay alanında olanlara ve haber ardından hedef kitleye karşı sorumlulukları bağlamında travma farkındalığına sahip olması önem taşımaktadır. Brayne (2007, s. 6)'ye göre bu oyunun kurallarını bilmekle ilişkilidir:

Bilim ve ekonomi alanında haber yapan gazeteciler, haber yaptıkları alanda oyunun kurallarını bilmek zorundadırlar. Fakat travma ve aşırı insan üzüntüsü alanında da kurallar ve uzmanlık alanları vardır. Haber yaptığınız şeyi bilmeniz gereklidir.

Bu noktada çalışma görüşmelerinde farklı disiplinlerde travmanın araştırmalara konu olmasının yabancılaşma oluşturma riskine de işaret edilmiştir:

..biz Trauma Studies diyoruz geçiyoruz, Memory Studies diyoruz, geçiyoruz. Fakat acaba burada bir yabancılaşma var mı? Yani epistemolojik anlamda bir yabancılaşma söz konusu mu? Acaba biz bunu bilimselleştirmekle araştırma konusu yapmakla tabi ki yapacağız her şey yapılır o ayrı bir mesele fakat acaba meseleye yabancılaşıyor muyuz, acaba meselenin vehameti ondan sonra anlamı önemi bu şekilde nötralize mi ediliyor? Yani bunu biraz her zaman birazcık birazcık düşünmek gerekiyor gibime geliyor (Uzman 1).

Çalışma görüşmelerinde travmanın medyatik bir sorun olma boyutuna ek olarak aynı zamanda estetik ve sanatsal bir sorun olma boyutuna ilişkin görüş de paylaşılmıştır:

Bir de yine bu 90'lar itibariyle başka şeyler de ortaya çıkıyor onları da unutmadan ben ekleyeyim. Post kolonyal işte sömürgecilik sonrası araştırmalar şeklinde şimdi tabi bu araştırmaların ilginç olan şeylerinden bir tanesi sadece hadiseler değil, hadiselerin temsilleri de ve sunumlarından yola çıkılıyor. Yani bu anlamda işin içerisine edebiyat çok ciddi bir şekilde giriyor, sinema çok ciddi bir biçimde giriyor, fotoğraf tarihi çok ciddi bir şekilde giriyor hatta ondan sonra özellikle kavramsal fotoğraf boyutunda sonradan sahneye konulan ondan sonra kurgulanan hikayeler de var dolayısıyla ya da işte photo-journalistlerin çok özgün yorumları diyelim var. Dolayısıyla aynı zamanda kitle iletişim aracı olan fotoğraf gibi, televizyon gibi ondan sonra video art gibi ve şey gibi ondan sonra sinema gibi alanlar da bizim için çok büyük şeyler ortaya çıkıyor, çok büyük nasıl diyelim? Akimilasyonlar meydana geliyor. Birikimler ortaya geliyor ki bunlar hep dışa vurumlardır. Dolayısıyla burada travma dediğimiz zaman estetik de estetik bir sorun bu. Evet etik bir sorun, politik bir sorun, kültürel bir sorun vs. tabi ki medyatik bir sorun. Ama onun dışında da estetik ve sanatsal da bir sorun oluyor (Uzman 1).

Travma yukarıdaki görüşte de ifade edildiği gibi etik, politik, kültürel, medyatik, estetik ve sanatsal boyutları olan bir kavramdır. Kavrama ilişkin haberleştirme süreçlerinde de konunun bu boyutlarının anlaşılması doğrultusunda haberleştirme kılavuzlarında muhabirlere farkındalığı geliştirmeye yönelik bilgiler sunulduğu tespit edilmiştir. Bu bilgilendirmeler kavramın tarihsel olarak anlamları, olası etkileri ve olaylarla bağlantısının anlaşılmasına yöneliktir. Travmatik yaşam olaylarını haberleştiren muhabirlerin bilmesi önerilen en temel konu travmanın insan yaşamının merkezinde olması ve insanlık tarihi kadar eski olmasıdır. Kavram:

Antik Yunan'dan ("trauma" kelimesi, Grekçe olup: delme, yaralama anlamlarını karşılamaktadır), İncil'e, oradan Shakespear'e ve Birinci Dünya Savaşı'nın İngiliz şairlerine kadar her yerde karşımıza çıkmaktadır (Brayne, 2007, s. 2).

Çalışma kapsamındaki görüşmelerde de travma kavramının tanımı ve tarihsel süreçte yüklendiği anlamlar görüş olarak sunulmuştur. Travmaya ilişkin yapılan bu tanımlamada dikkat çeken yön kavramın farklı kültürlerde de olsa tüm dünya için ortak bir anlam içermesine yöneliktir. Görüş şöyledir:

Eski Yunancadan geliyor “trauma” zaten “yara” demek. Ondan sonra bu tabi dilden dile dilden dile geçiyor Yunancadan Latinceye, Latince den işte Avrupa dillerine sonra bize. Şimdi bütün dünyada da bütün dillerde travma diye aynı şeye geliyor. Belki söylenişlerinde ufak tefek farklılıklar var ama travmanın o ortak manası var. Şimdi böyle olunca hem evrensel olarak hem küresel olarak demek ki bütün insanlık ailesi ortak bir travma konseptine sahip... Bu çok ilginç acaba kaç konseptte bu kadar önemli bir ortaklık var insanlık ailesinin (Uzman 1).

Tarih boyunca da olumsuz yaşam deneyimleri insanlara eşlik etmiş, etmeye de devam etmektedir. Brayne (2007, s. 2) insanın olumsuz olaylarla bağlantısını hayatta kalma davranışı ve gelişimi ile ilişkilendirerek şu şekilde özetlemektedir:

Evrimin bir ürünü olarak insanlar şiddet ve trajediye hem ilgi duyar hem de etkilenirler. Haber ve gazeteciliğin ortaya çıkmasından çok önce, travmatik deneyime verdiğimiz tepki, bu gezegende bir tür olarak hayatta kalış biçimimizi ve gelişimimizi belirlemeye yardımcı oldu.

Çalışma görüşmelerinde de Bryne tarafından ifade edilen trajedi ve ardından gelen travmatik tepkilerle şekillenen insanlık yaşamının günümüze ulaşan yapısında travmaya neden olan olaylar şöyle ifade edilmiştir:

...travma dediğimiz şey herhalde insanlık tarihinin başlangıcından beri mevcuttur. Çünkü nedir savaşlar var. Çünkü nedir hasımlıklar var. Ondan sonra şeyin tabiatın yol açtığı işte insana zarar veren ya da insanın tabiata verdiği zararlar var. Şimdi dolayısıyla o insan tabiat ilişkilerinde de bir sürü şeyler travmaya neden olacak şeyler var. Ve dolayısıyla hikâye günümüze kadar geliyor (Uzman 1).

Çalışma kapsamındaki görüşmelerde travma kavramının tarihsel süreçte çalışmalara konu oluşu ve önemine ilişkin bilgilendirmeler de sunulmuştur. Görüş şöyledir:

1650’lerde bu sefer Fransızcada doğrudan doğruya hani bugün kullandığımız anlamda hem maddi hem manevi anlamda travmaları kastedecek şekilde kullanılıyor. 1890’larda psikiyatri Charcot’un çalışmalarından Breuer’in sonra işte Freud’un ondan sonra dolayısıyla 19. yüzyıl sonları itibarıyla tabi hemen 20’ye de geçiyor ne oluyor psikanalizde ayrı bir kategori olarak işte travma çalışmaları ortaya çıkıyor. Yani bunu oraya psikoloji ve psikiyatriye bağlı olarak

söylüyorum. Daha sonraki dönemlerde ise şimdi travma gazeteciliği aslında travma araştırmalarının Trauma Studies'in belki bir alanıdır. En azından arada linkler vardır. Şimdi dolaysıyla Trauma Studies dediğimiz zaman bu 1990'lı yılların enteresan .. getirileri var. Tıpkı şeydeki gibi 19. yy. 20. yy'ın da çok önemli böyle bir takım paradigma değişiklikleri ortaya çıkıyor. Şimdi nasıl mesela sosyoloji olsun işte antropoloji olsun, efendime söyleyeyim kitle iletişim bilimleri olsun, psikiyatri olsun 19.yy'da böyle bir şey ortaya çıkıyor yani. Ondan sonra aynı şekilde 90'larda da 20. yy'da da bazı bilim dalları ortaya çıkıyor aslında bunlar yeni şeyler değil fakat tabi o arada bizim geliştirdiğimiz bir şey var. İnterdisipliner çalışmaya son derece alışkınız. Bir de şey rizomatik düşünüyoruz. O yüzden de mesela işte Gender Studies, Cultural Studies, efendime söyleyeyim Identity Studies, işte Memory Studies sonra da işte Trauma Studies. Şimdi bu çalışmalar yok muydu yani daha önce tabiki var. Ama bu şekilde ondan sonra interdisipliner bir karaktere bürünüyor ve epistemolojik bir paradigmadır bence 20. yy'da tanımlayan. Şimdi tabi bu şeye baktığımız zaman travma araştırmalarına baktığımız zaman en önemli şeylerden en önemli bileşenlerinden bir tanesi Bellek Araştırmaları'dır. Şimdi tarih değil bakın Bellek Araştırmaları şimdi burada biraz daha farklı hikayeler var. Bunun sebeplerinden bir tanesi şu bellek, kolektif bellek de var işte bireysel tabi bellek de var. Tıpkı tarih gibi bunların manipülasyonları, formatlamaları da var aslında ondan sonra fakat hikâye daha böyle kişisel boyutlarda da cereyan ediyor ya da kişiselleştiriliyor o yüzden önemli (Uzman 1).

İnsanlığın merkezinde yer alan travmayı Brayne (2007, s. 3) haberleştirme kılavuzunda şöyle tanımlamaktadır:

... yaralanma yahut ölüm korkusuyla tetiklenen, şahit ya da kurban olma durumunda ortaya çıkabilen, bireylerin algı ve yargı sistemi üzerinde – hayatta kalan, görgü şahidi ya da muhabir olsanız dahi- belirgin etkiler bırakabilen derin bir hayatta kalma tepkisidir.

Muhabir farkındalığına ilişkin kılavuzlarda tanımlanan bir diğer kavram travmatik olaydır. Bu anlamda habere konu olması ve travma ile sonuçlanması olası olan, psikolojik anlamda kritik ya da travmatik olay (Brayne, 2007, s. 2) tarafından:

Bir kişinin bağlı olduğu, beklenmedik ve o kişinin olağan insan deneyimi aralığı dışında olan, gerçek veya algılanan bir tür kayıp, yaralanma veya yaralanma tehdidi içeren herhangi bir olay.

şeklinde tanımlanmaktadır. Hight ve Smyth (2003, s. 2) ise travmatik yaşam olaylarını, “her birinde kurbanların olduğu” olaylar olarak tanımlamaktadır:

... Yaşadığımız yerde birçok insanı öldüren fırtınanın olduğu günü; masum bir çocuğun yangında öldüğü günü, bildiğiniz birinin cinayete kurban gittiği günü.

...Muhabirler, editörler, foto-muhabirler ve yayın ekipleri hayatları boyunca birçok trajedinin haberini yapmak durumunda kalırlar. Bu trajediler; terörist saldırılarından uçak kazalarına oradan doğal afetlere, yangınlara cinayetlere kadar değişkenlik gösterir. Her birinde kurbanlar vardır.

Travmatik yaşam olaylarının merkezinde her zaman insan vardır. Haberleştirme kılavuzlarında muhabirlerin hem kendileri hem de maruz kalanlar açısından travmatik olanın ardından ruh sağlığı üzerinde oluşturacağı etkilere ilişkin bilgilere de yer verildiği tespit edilmiştir. Kılavuzlarda muhabirlerin konuya ilişkin bilmesi önerilen iki kavram stres ve travma sonrası semptomlardır. Travma ile ilişkili bir kavram “travmatik stres”tir. Moore (2011, s. 3)’un Dart Gazetecilik ve Travma Merkezi’nden referansla sunduğu travmatik stres tanımı şu şekildedir:

"...şok eden, sersemleten ve dehşete düşüren büyük boyutlu bir olayın insan zihni ve bedeni üzerinde yarattığı baskı, güç veya gerilimdir."

Moore (2011, s. 3) bu tanım üzerinden yaptığı değerlendirmede travmatik deneyimin sıradan olmayan yönüne dikkat çekmektedir:

Travma olay veya olaylarla ilgilidir. Bu olay veya an kapsam açısından önemlidir. Başka bir deyişle, travma sıradan bir deneyim değildir. Günlük yaşamlarımızda zorluklarla karşı karşıyayız; korku hissederiz, zorluklarla karşılaşırız. Bunlar travma ile aynı şey değildir.

Hight ve Smyth (2003, s. 13)’in haberleştirme kılavuzunda medya profesyoneli ruh sağlığı bağlamında yaptığı tanıma göre ise stres, “aşırı ya da uzun süreli şiddet ve insan trajedilerine maruz kalındığında gösterilen normal bir reaksiyondur”. Bu tanımlarda da ifade edilen stresin travmatik deneyime maruz kalan ya da medya profesyoneli ayrımı olmaksızın ruh sağlığı bağlamında travmayla olan farklılığına dikkat edilmesi gerekmektedir. Alanyazında da ifade edildiği gibi travma ile stres arasında bir ayrım vardır. Stres, herhangi bir olay karşısında bireyde oluşan geçici bir duygusal tepkidir. Stres kaynağı olan durum ortadan kalktığında stres semptomları da ortadan kaybolmaktadır. Travma da ise deneyimin beden, zihin ve ruh üzerinde kalıcı bir etkisi vardır. Travmatik deneyimin sonuçları hiçbir zaman yok olmaz (Ruppert, 2014, s. 96).

Travmatik yaşam olaylarını haberleştirmek olayı deneyimleyen kurban/mağdur ve hayatta kalanları da haberleştirmeyi kapsamaktadır. Travma haberciliği yaklaşımı temelde maruz kalanlara hassas ve saygılı olmayı ifade etmekte, gazetecilik ilke ve

uygulamalarına bu farkındalığı arttırıcı düzenlemeler önermektedir (Rentschler, 2010, s. 8). Maruz kalanlar istekleri ve istekleri dışında haberlere konu olmaktadır (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 2) Burada muhabirin farkında olması önerilen travmatik bir olayın doğrudan deneyimleyen üzerinde bıraktığı kalıcı etkisine ilişkindir. Alanyazında (Ruppert, 2014, s. 96) ve haberleştirme kılavuzlarında da ifade edildiği gibi “zamanla geçer” söylemi travmatik etkiler için söz konusu değildir:

Hayatta kalanlar, olayların gerçek zamanlı olarak veya aylar hatta yıllar sonra -veya tüm süreç boyunca- ortaya çıkmasıyla beraber yüzleşmeye başladıklarında stres hissedebilirler (Moore, 2011, s. 3).

Muhabirler ruh sağlığı uzmanı değildir. Travmatik bir olayı haberleştirirken TSSB’yi veya TSSB’ye bağlı vakaları tanıyabilmesi Moore (2011, s. 4)’un da ifade ettiği şekilde, “sadece profesyonelliğini değil, aynı zamanda muhabirin insanlığını da geliştirir”. Ek olarak travmatik olaylarda habere konu/kaynak olan bireyler, sıkıntılı olan zamanları atlatmalarının ardından bile TSSB yaşayabilmektedir (Moore, 2011, s. 3). Medya profesyonellerinin bu durumun farkında olarak kaynağa ve habere yaklaşmasının saygınlık arttırıcı yönünü Moore (2011, s. 3) travmatik stres uzmanı ve Dart Travma ve Gazetecilik Merkezi Kurucusu Dr. Frank Ochberg’in görüşleri doğrultusunda medya profesyonellerine sunmaktadır:

Dr. Frank Ochberg: “Bir muhabir travmatik olaylardan sağ kurtulanlarla karşılaştığında, gazetecinin travma sonrası stres bozukluğuna tanık olma ve hatta tetikleme ihtimali vardır. Bu nedenle, çalışan gazetecilerin (en deneyimlileri bile olsalar) TSSB’yi gördüğünde tanınması ve rapor etmesinin yanı sıra çevredeki kişilerin ve görüşülenlerin saygısını kazanmaları önemlidir”.

Travmatik olayları haberleştiren muhabirlerin travma farkındalığını arttırmaya yönelik olarak kılavuzlarda travma sonrası oluşan semptomlara ilişkin bilgilendirmeler de yer almaktadır. Olayın hemen sonrası ya da belirli bir süre geçtikten sonra da hem kendilerinde hem de haberlerinde kaynak olarak görüşlerine yer verdikleri maruz kalanlarda ortaya çıkması muhtemel semptomlar şöyledir:

Travmatik olay ve deneyimin hemen ardından bu olaylara maruz kalan birçokları; istem dışı hatırlamalar, uyuşma, kaçınma ve aşırı uyarılma gibi TSSB benzeri belirtiler yaşayacaklardır. Çünkü onlarda sizler gibi insanlardır (Brayne, 2007, s. 6).

Brayne (2007, s. 6)'nın da ifade ettiği biçimde tıpkı fiziksel yaralanmalar gibi psikolojik yaralanmaların da bir iyileşme süresi vardır. Fiziksel yaraların iyileşmesi gibi travma ardından ortaya çıkan belirtilerin de birkaç hafta içerisinde azalması hatta yok olması beklenen bir durumdur. Bireyde travma sonrasında oluşan belirtiler ortadan kaybolmuyor aksine daha şiddetleniyorsa deneyimin ardından bir ruh sağlığı rahatsızlığına dönüşme riski göz önünde bulundurulmalıdır. Alanyazında da ifade edildiği gibi travma deneyimleri ile en fazla ilişkilendirilen ruh sağlığı rahatsızlığı, Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB)dur. Uluslararası haberleştirme kılavuzlarında da medya profesyonellerine Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) konusunda bilgiler sunulduğu tespit edilmiştir (Brayne, 2007, s. 2; Hight ve Smyth, 2003, s. 13; Moore, 2011, s. 3). Bir ruh sağlığı rahatsızlığı olarak TSSB'nin oluşum sebepleri muhabir için farkındalık adına bilinmesi gerekenler arasında yer almaktadır. Brayne (2007, s. 2) hazırladığı haberleştirme kılavuzunda TSSB oluşum sebeplerini medya profesyonellerine APA tarafından sunulan bilgilendirme doğrultusunda yapmaktadır:

Doğrudan bireysel tecrübe ya da şahitlik etmek suretiyle ölüm ya da yaralanma tehdidi ya da ciddi şekilde yaralanma ya da başka bir insanın fiziksel bütünlüğüne karşı bir tehdide maruz kalmak veya bir aile üyesi veya başka bir yakın iş arkadaşının beklenmedik veya dehşet verici biçimde ölümü, ciddi şekilde zarar görme veya ölüm veya yaralanma tehdidi altında olduğunu öğrenerek oluşabilmektedir.

TSSB'ye ilişkin bilgilendirmeleri Columbia Üniversitesi Gazetecilik Bölümü öğretim üyelerinden Chantal McLaughlin örnek vaka çalışmasındaki APA referansı ile paylaşan Hight ve Smyth (2003, s. 13) başlıca TSSB semptomlarını şöyle sıralamaktadır:

...olaydan en az bir ay sonrasında tekrar tekrar ve istem dışı biçimde yeniden hatırlanarak; duygusal uyuşukluk ve yaşanan olayı hatırlatan insan ve mekanlardan kaçınma...

Hight ve Smyth (2003, s. 13) haberleştirme kılavuzunda sunduğu TSSB'nin diğer yaygın belirtileri ise şöyledir:

...kimi zaman rahatsızlığa yol açan aşırı uyarılma, gerginlik hali, konsantre olamamak, uyku bozukluğu ve güvenlik kaygısı olarak ortaya çıkabilmektedirler. Travma mağdurları, çoğunlukla depresif hale gelir, iş ve aile ilişkileri ile sıkıntılar yaşarlar. Bu bozukluktan mustarip bireyler; bu semptomlara sebep olan şeylerin kimi zaman hiç farkına varmaz ve muayene edilmezler, bazen de yıllar süren bir sessizlik içinde acı çekerler.”

Brayne (2007, s. 2) tarafından haberleştirme kılavuzunda sunulan TSSB semptomları ise şu şekilde sıralanmaktadır:

- Tekrarlayan ve müdahaleci hatırlamalar: örneğin, geri dönüşler veya kabuslar;
- Duygusal uyuşukluk. Olan biteni hatırlatan mekân ve kişilerden kaçınma isteği;
- İrkilme, konsantrasyon bozukluğu, uyku düzensizliğini de içerebilen ve karına giren kramplar, terleme, aşırı ürküntülü tavırları içerebilen süregelen psikolojik uyarılma hali.

Uluslararası haberleştirme kılavuzlarında muhabirlerin bilmesi önerilen bir diğer durum travmatik deneyimin doğrudan maruz kalanlar üzerinde bıraktığı bozulmalar sonucunda ortaya çıkan sapmalara ilişkindir. Bu sapmalar, kronolojik sıralama hataları, yeniden anlatımda farklı tasvirler biçiminde kendini gösterebilmektedir. Bu tanığın, muhabir için haber kaynağının travmaya verdiği doğal bir tepkidir:

Bilim adamları, travmanın hafızayı değiştirebileceğini ve beynin zamanı anlama şeklini bozabileceğini keşfetti. Gazeteciler, travmanın insanların hikayelerini anlama ve yeniden anlatma şeklini etkilediğini bilmelidir (Moore, 2011, s. 3).

Bunu haberinizde zaten deneyimlemiş olabilirsiniz: şiddetli bir saldırıdan kurtulan biri hikayesini yeniden anlatır ancak ayrıntıları kronolojik bir sıralama olmadan aktarır. Ya da belki bazı şeyleri, hatta "çok açık olan" şeyleri atlar ve daha sonra, doğrudan bir soru sorduğunuzda onları hatırlar. Hikâyenin detayları röportajlar arasında bile değişebilir. Bunlar mutlaka güvenilir bir kaynağın işaretleri olmak zorunda değildir. Bunlar travma belirtileri olabilir (Moore, 2011, s. 3).

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde alana giderek haber için gerekli bilgileri toplayan muhabirlerdir. Travmatik yaşam olaylarını haberleştiren muhabirler yaptıkları bu haberlerin öneminin de farkında olmalıdır. Haberleştirme kılavuzlarında travma haberinin önemine ilişkin görüşler şöyledir:

Hikayeniz sadece kampüs topluluğunuzu bilgilendirmekle kalmayacak, yetişkin ve/veya genç ve çocuk olsun, röportaj yaptığınız tüm bireyleri etkileyeceğinin farkında olunması önemlidir. Travmatik olayları ele alırken bunu her zaman aklınızda bulundurun ve haberleştirme yaklaşımınızın etik, profesyonel, saygılı ve insancıl olması gerektiğini bilin (Weiss, 2014a).

Brayne (2007, s. 1) tarafından yayın şekli ve orada bulunmayanlara travmatik olayın taşıdığı anlamı gösterme noktasında travmanın, haberin ve aynı zamanda insanlığın da

merkezinde olduğu vurgulanarak travma haberciliğinin önemi şu şekilde ifade edilmektedir:

Kişisel olarak. Aileleri ve sevdikleri için. Kendi ulusları ve halkları için. Aslında, tüm dünya için. Travma haberciliği önemlidir ve gazetecilerin hikâyeyi iyi bir biçimde anlatmak için büyük bir sorumluluğu vardır. Onların çalışmaları ölüm ve yaralanmadan dalgalanan keder ve sıkıntıyı yansıtabilir, güçlendirebilir ve sakinleştirebilir ya da şiddetlendirebilir. Travmayı haberleştirmek, büyük bir uluslararası olay da olsa yakınlarda da gerçekleşse haberi yapanları etkileyebilir.

Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirlerin travma farkındalığına ilişkin bir diğer bulgu, haber merkezlerinde acil durumlara hazırlık yapılmasına ilişkindir. Haberleştirme kılavuzunda Weiss (2014h) bu planlamalardan birini “irtibat listeleri oluşturmak” olarak ifade etmekte ve şunları önermektedir:

Haber merkezi için bir acil durum iletişim ağacı oluşturun. Bu acil durum iletişim ağacı, travmatik bir haber sırasında kimi arayacağınıza ilişkin protokolü düzenlemelidir. Bu kart basılı kopya yoluyla (basın çalışanlarının cüzdanlarında saklayacakları temel bilgilerin yer aldığı bir kartvizit oluşturabilirsiniz) ve dijital olarak herkesin erişimine açık olmalıdır. Ana listenin kaybolması veya erişilebilir olmaması durumunda bu listelerin yedeklerini oluşturun.

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında alana ilk ulaşan ekipler arasında medya profesyonellerinin olduğu haberleştirme kılavuzlarında ifade edilmektedir (Brayne, 2007, s. 1; Hight ve Smyth, 2003, s. 11). Brayne (2007, s. 1)’ye göre gazeteciler, alanda ilk olma sorumluluğunun ruh sağlığı üzerindeki sonuçlarının değerlendirildiği en son gruplar arasındadır. Bu nedenle trajedi ve şiddeti -genel olarak travmatik yaşam olaylarını- haberleştiren gazetecilerin de tıpkı spor ve ekonomi muhabirleri gibi profesyonel bilgiye sahip olmaları gerekmektedir.

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olayları söz konusu olduğunda gazeteciler ve ek olarak -tüm medya profesyonelleri- olayları ilk andan itibaren deneyimleyen profesyonellerdir:

Polis, itfaiye ve sağlık çalışanları gibi ve askeri personel, kurtarma ekipleri, gazeteciler, profesyonel bir kriz ve felakete ilk yanıt verenlerdir (Brayne, 2007, s. 1).

Travmatik yaşam olaylarında alanda ilk olmanın başta gazeteciler olmak üzere medya profesyonellerinde oluşturabileceği zararları Hight ve Smyth (2003, s. 11) travma

haberciliği konusunda alandaki ilk çalışmaları yürüten Dr. Frank Ochberg'in konuya ilişkin görüşlerini paylaşarak sunmaktadır:

Dr. Frank Ochberg: "Polis memurları, itfaiyeciler ve sağlık çalışanları acil müdahaleler için eğitim ve donanıma sahiptirler. Gazeteciler ilk karşılık verenler oldukları durumlarda, zorlu kararlar vermek, fiziksel ve duygusal zarar görme ve zarar verme tehlikesi ile karşı karşıya kalabilirler" demektedir."

Haberleştirme kılavuzlarında muhabirlere sunulan görüş, zorlayıcı olan yönlerin kabul edilmesi ve bir muhabir olarak görevin en iyi biçimde yerine getirilmesi yönündedir:

Travmatik olayların getirdiği adrenalin ve kaosun sizi zorlayacağını unutmayın; travmatik bir olayı haber yapma tecrübeniz boyunca elinizden gelenin en iyisini yapmaya çalışmalısınız (Weiss, 2014h).

Alanyazında da ifade edilen travmatik olayların duygusal olarak muhabirde oluşturduğu baskının oluşturduğu tepkilere ilişkin ifade edilenler olay aktarımı esnasında bu tepkileri izleyiciye aktarma noktasındadır. Bu tartışmaya ilişkin çalışma görüşmelerinde aktarılan görüş, muhabirlerin aktarım esnasında duygusal tepkileri göstermemeleri, eğer göstermek zorunda kalıyorsa o tepkinin kaynağının izleyiciye de aktarılması yönündedir:

Ama mesela şöyle bir şey var. Son İzmir depremi yaşadık. İzmir depremini yaşadığımızda o kanalı açıyoruz televizyonlarda önüne geçiyoruz, tüm muhabirler kadın muhabirler ağlıyor. Gazetecinin görevi ağlamak değildir. Orada gazeteci bütün duygusunu bastırarak olayın doğru bilgilerini verecek, izleyiciyi ağlatmak zorunda da değilsin ama senin verdiği bilgiler sonucunda ağlarsa da o izleyicinin veya okuyucunun kendi duygusal refleksidir. Ama hani muhabir ağlıyor, duygularına hâkim olamadı bana onu yaşatacaksın öyleyse. Niye duygularına hâkim olamadı. Ben izleyiciysem bunu görmek isterim. Ama tutup ağlamaz muhabir. İlla ağlamak istiyorsa kamera karşısında ağlamaz (BY).

Travmatik yaşam olaylarında muhabirlerin farkında olması önerilen bir diğer durum, olaya ilişkin değişkenlerdir. Çalışma görüşmelerinde travmatik olayları haberleştirme ortamlarında önceden dikkat edilmesi önerilen değişkenler şöyle ifade edilmiştir:

Yani biraz gittiğin bölge önemli, hangi olayla ilgili gittiğin önemli olayın sıcaklığı önemli, yanında işte erkekler var mı, kadınlar var mı, kadınların olduğu bir yere erkek muhabir giderse zorlanır, kadın muhabirin gitmesi daha faydalı olabiliyor. Bunlar çok değişken (BY).

Çalışma görüşmelerinde ifade edilen travmatik olaylar esnasında bireyleri rahatlatma noktasında alanda ruh sağlığı uzmanlarının görev aldığıdır. Muhabirlere sunulan öneriler ise insanları rahatsız etmeden bilgiye ulaşmak ve haberlerin tekrarlanma sıklığına dikkat etmek olarak ifade edilmiştir:

Medya profesyonellerinin yapabileceği bir şey yok burada. Sadece psikologlara iş düşüyor. Bunlarla ilgili hatta gruplar kuruluyor, gönüllüler, gönüllü psikologlar var onlar o bölgelere giderek insanlara travmayı açıkçası hazmetmeleri için görüşmeler yapıyorlar. Medyanın bu konuda yapabileceği çok bir şey yok. Sadece haber alma anında oradaki bir müdahalede belki bir şeyi olabilir belki medyacıların. Dediğim gibi bir etik belirlenebilir, işte o etik de şu olabilir. İşte tekrar göstermeyeceğiz insanları taciz etmeyeceğiz, insanlara çok fazla sormayacağız ve bunu belki belli sayıda göstereceğiz, yani sabahtan akşama kadar bu haberi vermeyeceğiz. Bilmiyorum yani bunların hepsi dediğim gibi bir takım çok faktörlerin değerlendirilmesi lazım (Serafin).

Travmatik olayların haberleştirilmesinde bir diğer bulgu muhabirlerin deneyim ve akademik eğitimlerle kendilerini hazırlamalarına ilişkindir. Çalışma görüşmelerinde deneyime ilişkin ifade edilen görüşler, muhabirlerin gittikleri olaylarda kazandıkları mesleki deneyimlerin olay alanlarındaki davranış ve yaklaşımları değiştirdiği yönündedir:

Depremlerde biraz öğrendik açıkçası, yani o kötü tecrübelerle öğrendik. Gazeteciler de öğrendi, bütün herkes bir şeyler öğrendi yani deprem anında nasıl çalışılır, deprem bölgesinde nasıl çalışılacak? Yani ben 99 depremini hatırlıyorum. Biz, benim bir sürü öyle fotoğrafım var enkazın üstünden fotoğraflar çekiyorduk. Şimdi bana birisi dese ki, “gideceksin, üstüne çıkacaksın, fotoğraf çekeceksin” hayatta girip çekmem. En iyi fotoğrafı sen çekeceksin, gir enkazın üstüne dese girmem, biliyorum çünkü onun ne demek olduğunu. Ama eskiden öyle miydi yani çıkıyordu herkes her yere giriyordu çekiyordu ediyordu, gidiyordu (Darkroom).

Daha önceden bu tip haberleri yapan kişiler muhabirler bunu biraz daha çözebiliyorlar. Çünkü gittiğiniz zaman karşı tarafın duruşundan konuşmasından verdiği tepkilerden nasıl konuşacağınızı, konuşmayacağınızı; bilgi verip vermeyeceği anlaşılıyor. Yani bazıları vardır Anadolu’ya giderseniz çok acısı da olsa “amcacım işte geçmiş olsun, başın sağ olsun, mekanları cennet olsun” dediğinde, ben gazeteciyim dediğinde sen bir misafir olarak görüp ne kadar üzüntülü olursa olsun yardımcı olmaya çalışıyor (BY).

...Keza geldiğimizde bir gazeteci muhabirin işe gitti olayları yaşaya yaşaya öğrenmeye başlıyor. Yaşaya yaşaya deneyimlemeye başlıyor. Bir olayda hata yapıyor belki birisine çok zarar verebiliyor. Ama sonra sonra öğreniyor. Dolayısıyla bu biraz da bir öğrenme süreci. Orman yangınları ile ilgili olarak şimdiye kadar hep orman yangınları yaşadık ama genelde

bölgesel olarak kalıyordu. Bu yazın yaşadığımız orman yangınları bizim tarihimizde ilkti. Birçok şeyi basın da yanlış yaptı. Ama o süreç içerisinde şu anda büyük de deneyim elde etti. İnşallah bir daha öyle orman yangınları yaşanmaz ama bir daha yaşanmaya kalktığında farklı yollar izleyecek, farklı metodlar izleyecek, farklı fotoğrafların peşine düşecek. Farklı insan hikayelerinin peşine düşecek veya bir şey olduğunda önceden bildiği için nerede insan hikayesi var oraya daha doğru gidecek (BY).

Görüşmelerde ifade edilen deneyimle öğrenmeye ek olarak üniversitelerde verilen eğitim içeriklerinin güncel olan olaylar boyutunda yenilenmesine yöneliktir:

Yani işte üniversiteler kendilerini eğitimlerinde biraz daha farklı bakmalılar, biraz daha işin içindeki insanlarla yani akademik eğitim tamam, OK, iyi bir şey önemli. Ben 46 yaşındayım akademik eğitim alıyorum. Kendimi geliştirmem lazım, başka şeyler öğrenmem lazım, buna vaktim var. Ama okulların biraz daha farklı bakması lazım. Biraz daha güncelin içine, gerçeğin içine girmesi lazım eğitim anlamında böyle düşünüyorum (Darkroom).

Mesleki olarak deneyim kazanma becerisi aynı zamanda kişinin kendini geliştirmesi ile bağlantılıdır. Çalışma görüşmelerinde ifade edilen görüş, muhabirlerin sürekli olarak kendilerini geliştirmeleri yönündedir:

...açık söyleyeyim ben hala kendimi hiçbir şeyin uzmanı görmüyorum. Çünkü zaman o kadar hızlı ilerliyor, her şey o kadar hızlı değişiyor. Her şey başkalaşıyor ki ne kadar uzmanım deseniz yarın başka bir şeyi bilmiyorsunuz. Başka bir konuda cahil oluyorsunuz. Mesleğimizde öyle gerçekten. Evet tecrübe, 20 yıllık bir tecrübeyle ben bir fotoğrafı çekiyorum artık. 25 yıllık tecrübeyle çekiyorum. Başka arkadaşlarım bu kadar. Ha gençler ama gençlerde siz şimdi okulda bunu öğretiyorsunuz. Dört yıllık eğitim süresinin tecrübesiyle çeksın o fotoğrafı. Yani kendini hiç kimse yetiştirmiyor. Mesele bu noktada bitiyor (Darkroom).

Görüşmelerde yukarıda ifade edilen görüşe ek olarak eğitimin -özellikle travmatik olaylara ilişkin eğitimin- sadece muhabirler için değil toplumsal olarak yeni yetişen nesiller için de gerekliliği şu şekilde ifade edilmiştir:

...her aşamada eğitim. Şimdi dolayısıyla O şeyin ilkokuldan başlayarak, anaokulundan başlayarak. Ondan sonra bu sorunların üzerinde durmak gerekiyor. Yani travmaya endekli bir mantaliteyle yani tabi eleştirel ve uyarıcı bir mantaliteyle bu tür bir ahlak yapısıyla yani bir daha bu şeyler olmasın. Yeni yetişen insan modelinde bu tür şeylere yer olmasın, hikayesi (Uzman 1).

Görüşmelerde, travmatik yaşam olaylarının haberleştirilme sürecinde muhabirlerin yaşadığı, deneyimlediği krizi yönetme becerisi olarak ifade edilmiştir. Mesleki

reflekslerin geliştiği bu süreçte muhabirlerin de doğru bilgiye ulaşmak adına alanda arayışa girdiği ve rekabet ortamında doğruya ulaşma anlamında muhabirlerin de insani olarak çaba içerisinde olduğu görüşü paylaşılmıştır:

...gazeteciler hep sıcak hikâyenin içinde olduğu için bir şekilde kriz yönetmeyi öğreniyor. Yani o kriz yönetmeyi öğrendiğinde yangın alanına gittiğinde aslında ona uyarlıyor. Orada o ortama uyum sağlıyor. Sahada çalışan arkadaşlar bir nevi survivor dolayısıyla hayatta kalma hayata tutunma ve doğru bilgiye ulaşma refleksleri gelişmiş oluyor. Bir nevi o düşünmeden bile onu refleks haline getirmiş oluyor yıllar içerisinde. Oraya geldiğinde o illaki çok çömez arkadaşlar değilse, ha bazen de olaylara deneyimli arkadaşların yanında çömez arkadaşları da gönderiyoruz çünkü gelişsinler, diye. O da bir eğitim süreci. O şekilde gelişiyorlar. Ama hikâye hep sahada olan insanlar kötü niyetli insanlar değil gazeteciler doğru bilgiye ulaşmak istiyor. Bütün derdi o. Doğru bilgi ve insanların da haber rekabeti de olduğu için de en fazla ertesi gün konuşulacak haber ama bu konuşulacak haber, haberin dezenformasyon etmek, sağa sola bükme de değil. En çarpıcı fotoğrafı çekmek veya bir bilgiyi sadece onunla “unique” olması gibi (BY).

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olayları ardından yukarıda da ifade edildiği gibi muhabirler alana ilk ulaşan ekipler arasındadır (Brayne, 2007, s. 1; Hight ve Smyth, 2003, s. 11). Bu esnada alanda oluşan durumun çoğu zaman muhabirleri ve foto-muhabirlerini ikileme bırakan sonuçları olabilmektedir. Bu ikilemelerden bir tanesi uzun yıllardır tartışmaları alanyazında ve haber kuruluşlarında devam eden yardım ihtiyacı bulunan kurban/mağdura yardım etmekle mesleki sorumluluğu olan görevini yerine getirmek arasında karar verme noktasındadır. Haberleştirme kılavuzlarında bu ikileme ilişkin görüş şöyledir:

Etik konusu kimi zaman, yaralı kurtulan kurbanlara yardım etmek adına sağlık ekipleri gelmeden onları olay yerinden uzaklaştırıp uzaklaştırmamak sorusunu da yanında getirir. Kurbanlarla ilgilenmeyip yalnızca işinizi yapmak, toplum tarafından ahlaki açıdan yanlış olarak yorumlanabilir (Hight ve Smyth, 2003, s. 11).

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesi sürecinde alanda görevli olan muhabirlerin karşılaşılabileceği ikilemelerden bir diğerini görüşmeler esnasında BY, kendi yaşadığı bir deneyim üzerinden örneklendirmiştir:

Mesela ben kendimi örnek vereyim Düzce depremi olduğunda ilk oraya ulaşan ekipler arasında vardık ben o zaman daha junior gazeteciyim. Başlayalı gazeteciliğe 1 yıl olmuş doğru düzgün hani okulda fotoğraf çekmeyi öğrendik ama içerisi nasıl, nasıl fotoğraf girer bilmiyoruz. Abi biz fotoğraf çekmeyi biliyoruz diyoruz ama. Ama değil o zaman için biz bildiğimizi iddia ediyorduk şimdi ben geçmişe baktığımda bilmediğimi görüyorum. Ve orada

hatırlar mısınız Anadolu Ajansı'nın çektiği bir fotoğraf vardı. Elinde böyle ekme taşıyan bir amca sonra Düzce'de o heykel olarak yapıldı. Ben o kareyi gördüm ve yanına gittim, “fotoğrafınızı çekebilir miyim” dedim. Adam “git” dedi bana. Ben de peki geri döndüm ama sonra orada Anadolu Ajansı hiç sormadan çat çat çekti. Şimdi aslında buradaki bizim şeye de dönüyor. Güzel örnek olacak. Ben orada kişinin rızasını sordum. Tamam kişi istemedi ama öbür tarafta başka birisi çekti ve o fotoğraf aslında depremde insanların başına nasıl bir acı gelebileceğinin de simgesi oldu. Şimdi ben orada bir muhabir olarak onun isteğini kırmadım, çekmedim bence yanlış yaptım. İlk başta çekmek gerekiyormuş. Orada işi bilen, çok daha tecrübeli bir kişi çekti. Şimdi orada bir ikilem var aslında bunu da sormak gerekiyor. Kişinin çekilmeme isteği var. Ona mı saygı göstereceğiz, ama ya da çekildikten sonra orada belki görmedi onu ama yaptığı, yarattığı etki toplum üzerindeki etki çok daha büyük oldu. Şimdi bu da kişilerin haklarıdır, özgürlükleridir başka bir tartışma konusu. Hangisi doğru? (BY)

Görüşmelerde dile getirilen ikilemlere ilişkin bir diğer görüş, haberlerin travmatize eden boyutu ile toplumun o konuyu haber olarak görmesi sonucunda konuya ilişkin bilinç kazanmasına ilişkindir:

Gerçekten burada bir dilemma ile karşılaşıyoruz. Yani göstermezseniz haber olmayacak, haber olursa da kişiyi travmatize edeceğiz. Ama burada da haber, haberciliğin çok önemli olduğunu söylemek lazım. Eğer bunu göstermezseniz kişilerde bu bilinci de uyandıramazsınız. Ve insanlarda buna göre önlemlerini almayacak. Yani belki göstererek insanlarda bir farkındalığı yaratmak zorundasınız o yüzden çok bir şey söyleyemiyorum (Serafin).

Görüşmelerde ifade edilen bir diğer etik ikilem örneği, olayı haberleştirerek toplum genelini bilgilendirmek ile toplumda benzer deneyimi atlatmış olanları koruma üzerinedir:

Bazı insanlar çok kolay etkilenebiliyor. Bazıları daha fazla etkilenebiliyor. Yani bunun bir ortası yok. Yani bir çizgimiz var, bu çizgiyi aşacağız veya aşmayacağız kesin çizemeyiz herkesin etkilenmesi farklıdır. Çocukken yaşamıştır, enkaz altında kalmıştır artık unutmuştur, deprem diyelim, 10 yıl sonra deprem oldu baktığında bir şey hatırlamayabilir ama o dönem 17-18 yaşında olan, enkaz altında kalan, annesini babasını o enkazda bırakan, belki annesiyle, cesediyle saatlerce enkaz altında kalan bir insan depremi gördüğünde bambaşka hisseder. Şimdi o travma olur, onun psikolojik etkisi ona çok daha ağır olur ama şimdi bunu neye göre seçeceğiz? Toplumun geneline bilgi vermek için mi? Yani toplumun genelini mi biz bilgilendireceğiz yoksa “aa bu travma yaşayabilen az da olsa bir kesim var bunları mı koruyacağız”, diyeceğiz (BY).

Çalışma görüşmelerinde muhabirlerin yaşayabileceği ahlaki ikilemlerde haber merkezi hiyerarşisi doğrultusunda yayına karar verme süreçlerine ilişkin bilgilendirmeler yapılmıştır. Görev hiyerarşisi doğrultusunda yayına çıkan bir haberin sorumluluğunun haber kuruluşunda olduğu, okur/izleyici yani hedef kitlenin eleştirisi hakkı ve bir haberin gazeteci vicdanıyla da ilgili bir durum olduğu ifade edilmiştir:

Buradaki bu ikilemi çözmek haber yapıldığı zaman, yerinde fotoğrafını çektiniz. İşte haberini yazdınız çat diye gazeteye veya internete veya televizyonlara girmiyor. Alandaki bir muhabir aslında haberi gazeteye yapmıyor. Yazı işlerine hazırlıyor veya kendi servis müdürüne hazırlıyor. İlk önce bir ondan geçiyor. O belki karşıdaki zorluğu şöyle izin yok, böyle izin yok, şu var veya istemiyorlar diyebilir. Yap bir görelim çünkü orada da çok sağlam bir mekanizmadan geçiyor işte kendi şefinden geçiyor, yöneticisinden geçiyor sonra yazı işlerine gidiyor, yazı işlerinde bütün haberler tartışılıyor, “a bu gelmiş çok güzelmiş a çok sansasyonel hadi basalım” mantığı yok. Bir haber geldiğinde o nasıl etki yapar, nerelerde nasıl hissedilir. Ne olur? Bunlar çok tartışılıyor yazı işlerinde aslında. ... bazen birinci sayfayı hazırlarken 3’te oturup saat 8’de karara vermeden kalktığımız sayfalar vardı. Beş saat bir haberle ilgili olarak nasıl yapacağız, hangi kelime, hangi fotoğraf bunları çok tartıştık. Bütün gazetelerde böyle yani biz böyle yapıyorduk, en doğrusunu yapıyorduk anlamında söylemiyorum. Bütün yazı işleri masasında çünkü şöyle bir şey var. Ertesi gün o gazete çıktığında “ben bunu hazırladım ey okur bunu oku” diyorsun. Bundan faydalanan, eğer benim yanılsam varsa da beğenmediysen ben eleştiriye de açığım, diyorsun. Çünkü hangi üründe dünyada hangi üründe bir ürün çıktığında oradaki o ürünün üstünde onu üretenlerin ismi yazar. Bir haberi yazan muhabir, o muhatap alınsın haber gelsin, tekrar haberi şu olsun diye o foto- muhabirinin ismi yazılır oraya. Ünlü olsun diye değil. Gazetenin künyesi niye yazılır? Bu gazeteyi biz çıkarttık işte hazırlayan ekip bu sorumlusu bu hesap verecek olanlar da bunlar. Yani biz bu ürünün arkasında duruyoruz diye o künyede ismi çıkar. Yani mesele işte atıyorum bugün en büyük şeyi aldık, binlerce dolar verdik araba aldık. Hangi arabanın altında üreten ekibin ismi yazar? Sadece markası yazar. Dolayısıyla buradaki ekipte ona göre onu değerlendiriyor. Bazı haberler oluyor hiç kullanılmıyor. Bakıyorsunuz çok iyi haber, çok güzel haber ama başka yerde, başka sıkıntılar, toplumun sinir noktalarında farklı tepkilere yol açabilecek veya bir kişinin hayatını karartabileceği için o haber kullanılmıyor (BY). Yani aslında bu yaptığımız işi iyi yapma şeyinden kaynaklanıyor. Başka birisine zarar vermeme ve yaptığımız işin arkasında durabilmek. Çünkü yarın öbür bir haber yaptığımızda yaptığımız aradan yıllar geçti hala onun vicdan azabını duyabilirsiniz. Bu gazetecilerde insan sonuçta ve vicdanları var. O kendilerine hesap vermeyi her gün tartışıyorlar. Evet güzel bir haber oldu baktığınızda koyuyorsunuz. Bunun zararları da olabiliyor ama ilk önce bir vicdanen kendine hesap verme noktası (BY).

Çalışma görüşmelerinde yukarıda da ifade edilen hedef kitleden gelen eleştirilerin etik ilkelerin uygulanmasında önemli bir rol oynadığı da ifade edilmiştir:

Sonuçta bu mağlum bir taraftan da medya dediğimiz sektör ve tüm bu etik ilkelerin yaşama geçmesi geçmemesi aynı zamanda izleyici dediğimiz o kategoriyle de son derece ilişkili dolayısıyla izleyiciler ki izleyiciler dediğimiz hani bu ülkenin yurttaşları, izleyicilerin de tepkisi, izleyicilerin farkındalığı, izleyicilerin diyelim ki bir şey durumunda etik ilkelerin ihlali durumundaki reaksiyonu da elbette orada önemli rol oynuyor, hani bunu bir izleyici tepkisi şeklinde kısaca literatürde de yer aldığını görüyoruz. Dolayısıyla izleyicilerin tepkisi reaksiyonu ondan sonra diyelim ki işte çok yeni örnek işte bir anda böyle bir Türkiye gündemine düşebiliyor. Diyelim ki ünlü bir gazetecinin, ünlü bir siyasi aktörle röportajı sırasında bir teknisyeni diyelim ki tokatlaması hani olağanüstü bir anda böyle dakikalar, saatler içerisinde önce sosyal medyada sonrasında diyelim ki daha genel medyada gündem haline gelip hani işte hem kişinin özür dilemesini, kanalın özür dilemesini tepki büyüdüğü ölçüde de diyelim ki iş akdinin feshedilmesi ile de sonuçlanabiliyor. Dolayısıyla burada tüm bu hani medya içindeki aktörlerin hem de tabi ki medya içindeki aktörlerin daha en azından güçlü olmadığı ya da daha organize hani birçok örnekte olduğu gibi daha örgütlü meslek örgütleri ya da sendikalar ya da işte bu basın meslek birlikleri ve benzeri kurumlar doğrultusunda çok daha örgütlü bir güç olmadıkları örneklerde ve durumlarda da burada yurttaşların farkındalığı, yurttaşların hassasiyeti bu süreçte daha diyelim ki kritik rol oynuyor diyebilirim (Uzman 2).

Çalışma görüşmelerinde mesleki olarak görevini hassasiyetle yapan medya profesyonellerinin olduğu da ifade edilmiştir:

...mesleğini layıkıyla yerine getirme çabasında olan bilfiil medya profesyonellerinin yani oradaki medya çalışanlarının inisiyatifi de göz ardı edilmemesi gerekir. Bugün de baktığımızda hala büyük ölçüde her şeye rağmen bu etik ilkelerin yaşama geçmesi konusunda duyarlılığını koruyan hani alaylı veya mektepli amiyane tabirle de olsa hani bu farkındalıkları göz ardı etmeyen ve onların yaşama geçmesi yönünde çaba sarf eden aksi olumsuz örnekleri tekrar etmeye ya da onların bir eleştirisini gerçekleştirmeye çalışan da tabi ki çalışanlar olduğunu, aktörler olduğunu da tabi ki göz ardı etmemek gerekiyor. Onların bir anlamda sayesinde bugün yine de bugün çok da böyle olağanüstü karamsar ya da çok şey bir tablo eğer çizmiyorsak bir taraftan da tabiki en alttan en şey kademeye kadar orada çalışan bir sürü medya profesyonelinin bu noktada bir hassasiyet gösteriyor olması önemli (Uzman 2).

4.1.1.2.2. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında haber toplama sürecinde muhabirlerin uyması gerekenlere ilişkin bulgular

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde haber toplama süreçlerine ilişkin bulguların, alanda bilgiye ulaşmaya ilişkin, muhabir güvenliğine ilişkin ve maruz kalanlardan bilgi toplamaya ilişkin önerileri kapsadığı tespit edilmiştir. Çalışma görüşmelerinde alanda görevli olan muhabirlerin uyması gerekenlere ilişkin olarak öncelikle sakin kalınması ve gözlem yapılması önerilmiştir:

Hayalet gibi davran, sakin ol, yavaş yavaş kimseyi yıpratmadan sorunu sor. Kimseyi yıpratmadan, kimseyi üzmeden. İzle, gözlem yap. Gözlem kimse yapmıyor Türkiye’de, bekle biraz gözlemler, neler oluyor, ne bitiyor oradan da yazı yazman için sana bir sürü şey çıkabilir. O da bir haberin parçasıdır. Ama haldır haldır en zor soruları soralım, en saçma şekilde konuşalım (Darkroom).

Görüşmelerde deprem alanlarında bilgiye ulaşmada muhabirlerin kurtarma ekipleriyle bağlantıda kalması, sabırlı olması ve hikâyeye ulaşma noktasındaki görüşler şöyledir:

...deprem yerleri olduğunda zaten orada kurtarma ekipleri olur, iletişime geçersiniz derler ki şöyle bir kişiye ulaştık ses de alıyoruz yaklaşık bir 8-9 saat çalışacağız. Öbürüne gidersiniz burada da var 3 saat var. Gazeteci olarak orada işte atıyorum kaynak bulmaya çalışırsınız. Kurtarma ekibinden, kurtarma ekibinden bulduğunuz zaman o da size güvendiğinden ben buradan bir fotoğraf çekeceğim, fotoğraf çekerken siz nereden çıkacaksınız? Şuradan peki bakarsınız orada bir açı var. O açı güvenlik olarak risk ediyor mu etmiyor mu? Olaya ilk siz gazeteci gelseniz en güzel açıya oturursunuz. Ve beklersiniz. Saatlerce beklersiniz. Ama siz beklerken öbür tarafta da başka bir enkaz vardır başka bir gazeteci de oraya yönelir. Ama çıktığında birisi çıkanın öyle hikayesi vardır ki diğer gazetecinin hikayesini basar. Bunu da bilemezsiniz ama orada o sahada artık enkazları dolaşarak, komşularla konuşarak hikayelere ulaşıyorsunuz (BY).

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştirmede uyulması gereken ilkelere ilişkin ulaşılan bir diğer bulgu, muhabirlerin alandaki güvenliğine ilişkindir. Haberleştirme kılavuzlarında muhabirlerin kendilerini ciddi yaralanmalara neden olabilecek riskler içine soktukları ifade edilmektedir:

Jamaika’daki bir UNESCO toplantısında, Uluslararası Haber Güvenlik Enstitüsü’nde yönetici olan Rodney Pinder, gazetecilerin kendilerini psikolojik ve fiziksel olarak

tehlikelerden korumak adına eğitim almak için çaba göstermelerini söyledi. Gazeteciler için: “Birçokları hala kovboylar gibi kendilerini ve arkadaşlarını tehlikeye atıyorlar” dedi” (Hight ve Smyth, 2003, s. 11).

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında alana giden muhabirler riske girmeden görevlerini yerine getirmekle sorumludur. Kılavuzlarda muhabir güvenliğine ilişkin ifade edilenler, alana gitmeden bilgi verme protokollerinin oluşturulması, olası riskleri editörle değerlendirme ve görev alanındayken sürekli bağlı bulunan haber merkezi ve editörüyle iletişim halinde kalınmasıdır:

Travmatik olayı aktarmak için dışarı çıkmadan önce, editörünüz/danışmanınız ve haber merkezi çalışanlarıyla, haberleştirme sırasında bilgi verme protokollerini belirleyin. Karşılaşabileceğiniz potansiyel riskleri değerlendirin ve bunları editörünüzle/danışmanınızla görüşün. Editörünüzle/danışmanınızla ve haber merkezindeki diğer kişilerle düzenli iletişim halinde olmak çok önemlidir. Editörünüzün/danışmanınızın bilgi iletme zamanınızı ve hangi yöntemle (telefon görüşmesi, e-posta, kısa mesaj vb.) hangi sıklıkta bilgi vermeniz istediğini öğrenin. Bu, haber toplama işleminizi yaparken iyi ve güvende olduğunuzu herkesin bilmesini sağlayacaktır (Weiss, 2014h).

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında muhabirin güvende olduğunu haber merkezi ya da editörüne aktarmada kullanabileceği yöntemlere ilişkin bilgilendirmeler de sunulmaktadır:

Güvende kalın ve diğerlerine de aynı şeyi söyleyin. Facebook, belirli kriz veya felaket durumlarında bireylerin durumlarını güvenli olarak belirtmesine olanak tanıyan "güvendeyim" seçeneğine sahiptir. Olay yerindeyseniz, editörünüzü/danışmanınızı güvende olduğunuzu bildirmek için kullanabileceğiniz faydalı bir araç olabilir. Bu, arkadaşları, iş arkadaşları ve sevdiklerini tehlikede olmadıkları konusunda bilgilendirmenin yollarını arayan diğer kişiler için de faydalı olabilir (Weiss, 2014e; Weiss, 2014j).

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde alandaki davranış ve güvenliğinin desteklenmesi noktasında görüşmelerde ifade edilen görüş, muhabirlerin eğitimlerle desteklenmesi yönündedir. Türkiye’de 2022 yaz aylarında yaşanan yangınlarda yaşadıklarından örnek verilerek aktarılan görüş şöyledir:

Yangın, işte en son yangınlara gittik Chris diye bir arkadaşım var beraber çalışıyoruz. O da bizim fotoğrafçımız, ... Chris’le beraber gittik, Chris Avustralyalı, bana Avustralya’da gazetecilere verilen yangın eğitiminden bahsetti. Çok büyük yangınlar oluyor Avustralya’da. Yangın eğitim sertifikası yani itfaiyeden alınmış yangın eğitim sertifikası olmayan hiçbir gazeteci o alanda çalışamazmış. Ne kadar önemli bir bilgi biliyor musunuz? Ben sonra

İstanbul İtfaiyesi'nin orada bir müdürüyle bir sohbet ettik bunu söyledim şey dediler; “biz dediler, böyle bir sertifika programı başlatalım gazetecilere”. Çünkü adam şunu dedi; “Hisarönü’nde biz 5 gün çalıştık, gazeteciler vardı, yangına mı müdahale edeceğim, gazeteciye mi kurtaracağım, bilemedim bazı noktalarda” dedi. Bilmiyorsunuz ki, hiçbir eğitiminiz yok. Yangın bölgesinde sahada çalışıyorsunuz, böyle şak diye geliyor o alev. Siz sanıyorsunuz ki gelecek, 30 saniye sonra sizin yanınızda oluyor. Ben şok oldum bunu, santral vardı, patlama tehlikesi Ören’de. Biz orada çekim yapıyoruz. İtfaiye böyle çıldırdı hemen kaçın buradan, diye. Allahtan yanımda Chris var biliyor, “hemen gitmemiz lazım, çok hızlı gelecek” dedi. Biz çıktık inanın 1 dakika sonra bizim olduğumuz bölge alev toplarıyla doluydu. Şimdi bu eğitim verilmesi lazım. Covid’te gördük. Sağlık eğitimi verilmesi lazım. Spor, onun eğitimi yani üniversitelerin kendini hayatın her alanındaki branşlaşma üzerine gazeteciler yetiştirecekse bütün bu konularda ciddi eğitimler, ders dışı eğitimler de vermesi lazım (Darkroom).

4.1.1.2.3. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında maruz kalanlardan bilgi toplamada muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular

Geleneksel habercilik uygulamalarında muhabirler gözlemlemeye ek olarak, deneyimi yaşamış olanlardan görüşler alarak da bilgi toplamaya yönelmektedir (Tokgöz, 2020, s. 246). Haberleştirme kılavuzlarında travmatik yaşam olaylarında maruz kalanlarla röportaj/görüşme yapmanın geleneksel habercilik uygulamalarından farklılaşan yönlerine yer verildiği tespit edilmiştir:

İyi ve hassas yapılan röportaj, iyi gazeteciliğin ana konularından biridir. Fakat konu travma mağdurları, kurbanlar ve hayatta kalanlar ile ilgili ise bu yetenek daha fazla önem kazanır (Brayne, 2007, s. 5).

Bu iyi soru sormaktan çok daha fazlasıdır, daha çok yaratmak ile ilgili bir şeydir. Yine de özcesiyle, uyum ve ilişki röportaj yaptığımız kişi ve sizin için en iyi röportajı sunacak anahtardır (Brayne, 2007, s. 5).

Travmatik yaşam olaylarında röportaj/görüşme yapmanın geleneksel habercilik uygulamalarından farklılaştığı bir diğer niteliği “bilinçli izin alma”ya ilişkindir. Geleneksel gazetecilikte röportaj izni kişi rızasına bağlı bir durumdur (Moore, 2011, s. 8). Röportaj/görüşme talep edilen birey, bilinçli bir şekilde bu talebi değerlendirebilecek durumdadır. Travmatik yaşam olaylarındaysa birey, “şok” yaşamış durumundadır ve bu

yaşadığı deneyime bağlı olarak sorgulama yapma becerisine o anda hakim olamayabilir (Media Council of Kenya, 2016, s. 14). Bu noktada önemli olan sorumlu gazeteciliktir:

Travma, bireylerin izni olmadan gerçekleşmektedir. Sorumlu gazetecilik, hikâyenin aktarılması ve haberleştirilmesinin her aşamasında hayatta kalanların hür iradeyle izin verdiklerinden emin olmayı gerektirir (Moore, 2011, s. 8).

Travmatik yaşam olaylarında maruz kalanların ruhsal durumuyla ilişkili bu durumun röportaj/görüşmelere yansımaları ve muhabir davranışlarına ilişkin görüşlerse şöyledir:

Akraba, arkadaş ya da meslektaşını yeni kaybeden bir kişi şok durumundadır ve büyük olasılıkla da muhakeme yeteneği yerinde değildir. Ne söylediklerini bilmiyor olabilirler. Bir inançsızlık durumunda olabilirler. Alternatif olarak; nefes darlığı, halsizlik, baş dönmesi, dehidrasyon gibi fiziksel şok belirtileri yaşıyor olabilirler ve bu nedenle tıp veya güvenlik uzmanları dışındaki yabancılarla konuşamıyor olabilirler. Şoka girmiş kişiler, öfkeli olabilir ve sürekli röportaj yapmaya çalışan tuhaf muhabire bir anda tüm öfkelerini dizginsizce boşaltabilirler. Kendinize ya da ailenize davranılmasını istediğiniz gibi davranın. Gerekli olan alıntı ya da bilgileri başka bir yerden de alabilirsiniz (Media Council of Kenya, 2016, s. 14).

Çalışma kapsamındaki görüşmelerde mağdur/kurban ve hayatta kalanlarla röportaj/görüşme esnasında muhabirlere önerilen, sorularla sıkıştırmak yerine maruz kalanın anlatmasına izin vermektir:

Bana göre tabi ki soracak o kişiye ne olduğuyla ilgili belki bunu tekrar tekrar sormaması gerekiyor. Tekrar tekrar gündeme getirmemesi gerekiyor aynı konuyu. Nasıl oldu da sen neredeydin, hangi işte mutfakta mıydın, çocuğun neredeydi falan. Bir kere tamamen bunu o bence mağdurun kendisinin anlatmasını beklemesi gerekiyor. Ne yaşadınız, nasıl yaşadınız o kadar. Anlatabiliyor muyum? Çünkü bizim haberciğimizde ben onu görüyorum tekrar tekrar sorarak saatlerce o kişinin başında durarak, artık bir detay daha alayım, bir şey daha alayım, “ay o çocuğun oynacağı mı orada kalmış”, “nasıl oldu”, “çocuk bağırdı mı” gibi böyle tekrar tekrar bir şeyleri sorarak şey yapmak bence çok doğru bir davranış değil yani orada mağdurun tamamen ne anlatıyorsa ona razı gelmek gerekiyor (Serafin).

4.1.1.2.4. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında muhabirlerin haber içeriklerinde uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında oluşan trajediyi deneyimleyenler tarafından haberleştirme kılavuzlarında ifade edilen tekrar tekrar aynı olayın yarattığı kaos ve umutsuzlukla yüzleşmek istemedikleridir (Moore, 2011, s. 17). Haberleştirme kılavuzlarında muhabirlerin haber içeriğinde uyması önerilen ilkeler; umut ve umutsuzluk dengesine dikkat edilmesi ve hayatta kalanların trajedi deneyimleri hakkında yazarken hassasiyet gösterilmesi olarak sunulmaktadır. Görüşler şöyledir:

Hikayeleri üzücü oldukları için görmezden gelmemeliyiz. Hikayeleri daha umutluymuş gibi göstermek için değiştirmemeliyiz (Moore, 2011, s. 16).

Covid-19'dan kurtarılan insanların hikayelerinin yanı sıra direnç ve dayanışma hikayelerini paylaşın. İnsanlara kurbanların ve ailelerinin öykülerini saygıyla anlatın. Etkilenen ailelerin anılarına ve duygularına karşı hassas olun (EJN, 2020).

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarından biri hastalıklardır. Hastalıklara ilişkin haberlerde kullanılan dil, bilimsel ve tıbbi terimler içerme riski taşımaktadır. Covid 19 Pandemisinin haberleştirilmesine yönelik hazırlanan kılavuzda haber diline ilişkin ilkeler; haber içeriğinde bilimsel ya da tıbbi terimlerin kullanımında muhabirin konuya hakimiyeti ve nesnellüğünün önemini vurgulamaktadır. İlkelerde haber diline ilişkin vurgulanan diğer durumlar, haberde etiketleme, okuyucu/izleyici yanlış bilgilendirme, suçlama, cinsiyetçi ifadeler, damgalama ve genellemelerden kaçınmadır. Haber diline ilişkin kılavuzda yer alan görüşler şöyledir:

Terminolojiyi doğru kullandığımızdan emin olun. Tıbbi ve bilimsel terminolojiye aşinalık kurun. Yanıltıcı dil ve etiketlerden kaçının, örn. kurbanların savaşı kaybettiğini ya da Covid-19'un karşısında herkesin eşit olduğunu söylemek uygun değildir (EJN, 2020).

Etnik veya dini suçlamalardan kaçının. Irksal, ulusal profillemeden ve hastalığın etiketlenmesinden kaçının. Cinsiyete yönelik basma kalıp sözlerden ve cinsiyete dayalı dil veya diğer ayrımcı dillerin kullanımından kaçının (EJN, 2020).

Sosyal damgalama ve genellemelerden kaçının Hastalığı nesnel olarak sunun ve duygusal dilden kaçının. İnsanları mevcut tıbbi hizmetleri kullanmaya teşvik edin. Suçlamaktan kaçının (EJN, 2020).

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında çoğu zaman ölüm, yaralanma, enkaz altında kalan sayısı, hasar gören bina sayıları, olası deprem ölçekleri (beklenen artçı ölçekleri), yağış ortalamaları, –son Covid 19 Pandemisi özelinde yayıldığı ülke sayısı, temaslı sayıları vb. istatistiksel veriler haber içeriklerinde sunulmaktadır. Haberleştirme kılavuzlarında muhabirlere yapılan uyarı ise travma haberciliği yaklaşımı bağlamında insanı ilgilendiren -ölüm, yaralanma, temaslı, enkaz altında kalan vb. bilgilendirmeleri içeren her türden veri sunumunun bir insan hayatını ifade ettiği yönündedir. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında insan hayatına ilişkin haberde sunulan veriler, travma haberciliği kapsamında değerlendirildiğinde sadece bir sayıdan ibaret değildir, her biri bir insan hikayesine işaret etmektedir (Healy, 2020). Ölüm, yaralanma, Covid 19 Pandemisi gibi uzun bir süreye yayılan hasta ve temaslı sayılarına ilişkin istatistiksel veriler, durumun göstergesi olarak sürekli güncellenen bir niteliğe sahip olabilir. Haberleştirme kılavuzlarında veri kullanımının gerekli olduğu durumlarda muhabirlerin uyması gereken ilkeler şöyle ifade edilmektedir:

Zamanlılık açısından doğru olması için verilerin tarihini kontrol edin (EJN, 2020).

Veri toplama yöntemleri konusunda şeffaf olun. Yanlış bilgileri gerçeklerle düzeltin. Kasten yanlış bilgi vermenin nefret söylemi oluşturabileceğini ve zarar verebileceğinin farkında olun (EJN, 2020).

Devlet istatistiklerini ve ölü sayılarını bağlam içerisinde verin (EJN, 2020).

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarına doğrudan maruz kalanların haberler içeriklerinde yer alışı ardından onların hissettikleri/hissedileceklerine ilişkin farkındalık sahibi olmak muhabirler için önemli bir sorumluluktur. Brayne (2007, s. 7) haberlerde yer almış travma mağdurları üzerine yürütülen araştırmaların sonuçlarına dayanarak medya profesyonellerine şu uyarıyı yapmaktadır:

Araştırmalarda, trajedi yaşayan insanların, uzun vadede nadiren klinik olarak yeniden travma geçirse bile, hikayelerinin zayıf bir şekilde haberleştirilmesinden, raporlanma biçiminden ve özellikle de küçük yanlışlıklardan derinden rahatsız oldukları görülmektedir. Bu nedenle, gerçekleri, isimleri, saatleri, yerleri her zaman iyice ve tekrar tekrar kontrol edin.

4.1.1.2.5. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olayları haberlerinde destekleyici örnek içeriklere ilişkin bulgular

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olayları ardından haber medyasında içeriksel olarak hayatta kalanlar ve trajediyi yaşayan toplumdaki hedef kitle ruh sağlığını

destelemeyi kapsayan yayınlar hazırlanması da haberleştirme kılavuzlarında ifade edilen önerilerdendir. Haberlerde yer alması önerilen örnek içerikler şöyledir:

...hayatta kalanların sorunlarıyla başa çıkma ve üstesinden gelme hakkında konuştuğu canlı programlar yapabiliriz (Moore, 2011, s. 16).

Bizim "Haber" olarak gördüğümüz kaosta komşuya yardım eden bir komşu gibi iyilik kırıntılarına odaklanan programlar yayımlayabiliriz (Moore, 2011, s. 16).

Çalışmamızı övüyor ya da eleştiriyor olsun, haberlerimize geri bildirim veren dinleyicilerden aldığımız mesajları yayımlayabiliriz (Moore, 2011, s. 16).

Çalışma görüşmelerinde travmatik olay ardından haber içeriklerinde toplumu destekleyici yayınların kişileri ümitlendirmeye yönlendiren unsurlar taşıması önerisi ifade edilmiştir. Görüş şöyledir:

Topluca yaşanmış bir şey var ortada. Bir kere yapılması gerekenler konusunda, yani orada ben travmanın iyileştirilmesine değil de kişileri ümitlendirmek ve bir şekilde bu sonraki aşama için önlem almaya yönelik ancak bence şeyler yapılmalı, diye düşünüyorum. Yani önlemlerle ilgili burada toplumsal sorumluluklar da giriyor devreye tabi yani. Ne gibi önlemler alınıyor, bunlar da gösterilmesi, bunların da gösterilmesi iyileştirici olabilir (Serafin).

4.1.1.2.6. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında haber kaynaklarına ilişkin bulgular

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde tercih edilmesi gereken haber kaynaklarına ilişkin bilgilendirmelere de uluslararası haberleştirme kılavuzlarında yer verildiği tespit edilmiştir. Ölümcül risklerin söz konusu olduğu Covid 19 ve benzeri doğal yolla oluşan travmatik yaşam olaylarında muhabirlerin haber kaynağı seçiminde uyması gereken ilkeler kılavuzlarda şöyle sunulmaktadır:

Gerçekler ve somut veriler, doğru habercilik için önemlidir. WHO, sağlık çalışanları, hastane, polis gibi saha çalışanları gibi doğrulanmış, güvenilir ve çeşitli kaynakları kullanın (EJN, 2020).

Gazetecilik önemlidir, ancak sağlığınız ve kaynaklarınız riski altında olmamalıdır. Yöneticiler örnek teşkil etmelidir. Kaynaklarınızı korumak için uygun önlemleri aldığınızdan emin olun. Etkilenen kişilerin hassasiyet ihtiyacını ve kaynakların gizliliğini korumanın gerekli olduğu durumları kabul edin (EJN, 2020).

4.1.1.2.7. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında görsellere yönelik uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında görsel kullanımına ilişkin bulguların uluslararası haberleştirme kılavuzları ve çalışma görüşmelerinde ifade edilen görüşler doğrultusunda, olayın hafızada kalışı, görsel oluşturulması ve kullanımında dikkat edilmesi gerekenler ve deneyim boyutlarıyla ele alındığı tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde görsel kullanımının olayın hafızada kalışı noktasındaki işlevi şu şekilde ifade edilmiştir:

Toplumca yaşanırken aslında kayda alan medya oluyor. Oradaki o olayı tarihe kayıt düşen medya oluyor. Toplumsal hafızadan unutulmamasını veya hatırlanması sağlanması istendiğinde medya aracılığıyla bu oluyor. Burada da aslında şöyle bir şey var. Tamamen benim kendi kişisel görüşüm Türk insanı görsel hafızalı. İlk önce bir şeyin detayına bakması için okuması için ilk önce görsel olarak görmesi gerekiyor. Bu da fotoğrafla ve iş eğer doğru fotoğrafla anlatılabiliyorsa orada hiçbir sıkıntı yok. Eğer doğru fotoğrafla anlatılmıyorsa orada travma biraz daha fazla artıyor (BY).

...o toplumsal hafıza hep birlikte olayı yaşıyoruz noktasında fotoğraf ön plana çıkıyor. Ve o fotoğraflarla biz belli bir süre sonra olayları hatırlamaya başlıyoruz. Mesela bir olayı düşünmeye çalış son dönemlerde yaşanan bir olay son on yıl içerisinde olsun hatırlamaya kalktığında olaylardan ilk önce görüntüler aklına gelecektir (BY).

Travmatik yaşam olaylarında “görsel gazetecilik önerileri” hazırlayan Weiss (2014i)’in foto-muhabirleri ve haber kameramanlarına uyarıları şu şekildedir:

Travmatik bir olayın fotoğraflarını ve videolarını çekmek büyük bir iş ve büyük bir sorumluluktur. Süreç boyunca saygılı ve insancıl olmak önemlidir.

Öğrenci gazeteci ve/veya fakülte yayın danışmanı/editörü olarak, konularınıza karşı sorumluluğunuz vardır; kamera merceğinden gördükleriniz ve yayınlamaya karar verdiğiniz şeyler, etrafınızdakiler ve hedef kitleniz üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir (Weiss, 2014i).

Çalışma görüşmelerinde görsellerin toplanması ve içeriğe eklenmesi noktasında eğitim ve deneyimin önemi ifade edilmiştir.

Aslında temel nokta gazeteciliği yapacak kişilerin eğitimlerinden bu eğitimden kaynaklı bir şey. Eğitim derken hani gazetecilik mezunları bu işi daha iyi yapar da demiyorum ben. Oralarda da bu eğitimler eksik veriliyor. Çünkü çocuk mezun olduğunda belli bir haber yazmadır bilmem nedir, hadi onu öğrendi diyelim gazetecilik bölümünden mezun oldu. Ama herhangi bir şekilde kriz yönetimidir veya empatidir. Olaylarla karşılaşa karşılaşa gelişecek.

Dolayısıyla olayları biraz deneme yanılma metodu, hata yapa yapa doğrusunu öğrenecek (BY).

Yaşanan olayın ardından orada olanların yaşadıklarını, anlatamadıklarını hedef kitleye ve ileriki nesillere aktarmak çoğu zaman olay anından toplanan görsellerle sağlanmaktadır. Weiss (2014i) konuya ilişkin görüşlerini şöyle ifade etmektedir:

Bir görüntü bin kelimeye bedeldir, ya da böyle söylenir. Travmatik bir olayı anlatırken, çektiğiniz görüntüler veya videolar, zamanda bir anı yakalayan tarihi belgelerdir, aynı zamanda bir bireyi ve topluluğu etkileyen bir travmaya mercek tutmaktadır.

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında yukarıda da ifade edilen işlevlere sahip olan görsellerin oluşturulması aşamasında muhabirlerin uyması gerekenlere ilişkin değerlendirmelerde ulaşılan bir diğer bulgu görsellerin etik boyuta ilişkindir. Çalışma kapsamındaki görüşmelerde uzman foto-muhabiri olarak görev yapmakta olan Darkroom, Covid 19 Pandemisi dönemindeki etik olan ve olmayan davranışları şu şekilde örneklendirmiştir:

2020 Mart'ın ortasında pandemi başladı ve pandemi olduğu açıklandı, Türkiye'de 16-17 Mart'ta Türkiye'de tamamen kapanmalar başladı. Biz tabi napalım, ne yapmalıyız? ... Dedik ki ICU'lara girelim, yoğun bakım ünitelerine girmemiz lazım ve bu şeyi göstermemiz lazım. İşte herhalde Mart'ın sonuna doğru ilk yoğun bakım ünitesine girdim ben. Hastanenin adını vermeyeyim, çok büyük bir hastane. Ve şöyle bir konuşma yaptık bir gün önceden hastaneye gittik, şartları konuştuk, bu bir haber çalışması ve bu haber çalışmasının içinde gerçek fotoğraflar olacak, hiçbir şey set up olmayacak, biz sigortalıyız, yani bizim muazzam büyük, sağlam güvenlik sigortalarımız var. Bütün sorumluluk bize aittir burada hasta olursak zaten bütün kıyafetlerimiz, her şeyimiz var. Her şey gelmişti bize, bütün bu korumalar, ...aklınıza ne gelirse. Böyle böyle şeyler bu tip ekipmanlarla geleceğiz ve bütün sorumluluk bize ait. Ama burada bizim için en önemli şey biz hiçbir hastanın yüz fotoğrafını, yani yüzü görülecek şekilde fotoğrafını çekmeyeceğiz, hastane şok oldu buna. Biz hastadan rıza almadık bunlar yoğun bakımda yatıyorlar, kendilerinde değiller, bu rıza metnini onaylayamazlar...biz bunu asla ve asla çekemeyiz...Biz, dediler bizim için en önemli şey buydu. Biz bunu size söylemedik ve biz bunu size söyleyecektik, siz söylediniz bize. Şimdi biz bu çalışmayı yaptık, iki gün hatta pardon ilk iki gün yaptık, fotoğrafları geçtik, sonra günlük fotoğraf geçmeye başladık. 6-7 gün ama inanılmaz bir çalışma yaptık, daha kimseler girmemişti başka ajanslardan. Birçok yerde de yayınlandı çünkü sıcak fotoğraf geliyor. Ben sonra Türk gazetecilerini gördüm. İsmi vermeyeceğim ama yüzde 99'dur bu oran böyle portre fotoğrafları çekilmiş hastaların ve bunların hepsi basılmış. Şimdi bu benim annem- babam, çocuğum, kız kardeşim, eşim ve sizlerin aynı şekilde bütün akrabalarınız, çoluğunuz çocuğunuz, eşiniz... olabilir bu fotoğraftaki adam ve hastadır Covid'ten yatıyordur, yoğun

bakımdadır, görmek ister misiniz bir gazetede bunu. Ben istemem, yani işin boyutu bu noktada. Yani bırakın eğitimi meğitimi bence esas şu bütün bu arkadaşların fotoğraf çekenlerin hepsinin, çoğunluğunun iletişim fakültelerinden mezun olduğunu biliyorum. Hepsinin yabancı dili var, hepsinin bir profili. Kaliteli iş burada biraz şeye giriyor, ya ben öyle bir fotoğraf çekeyim ki bu fotoğraf mutlaka benim gazetemde yayımlansın, yüzü kapalı bir hastayı benim gazetem yayınlamaz, çünkü nereye dönüyor iş yukarıdaki yöneticinin kafasına göre düşünüyor o aydınlık beyinli foto-muhabiri. Ben bir karede fotoğrafı kaçırayım yüzü görünsün, bizim Newsdesk Londra'daki o fotoğrafı -muazzam bir fotoğraf, ödül alacak fotoğraf olsa iptal eder, öldürür. Çünkü onayın yok senin (Darkroom).

Darkroom'un görüşü, yukarıdaki ifadesi doğrultusunda haber merkezlerinde yurtdışında bulunan bu mekanizmaların Türkiye'de de olması yönündedir. Bu davranış biçimine yönelik beklentinin haber merkezlerindeki yöneticilerin yönlendirmesi olabileceğine de işaret etmektedir:

Ya adam ona diyordur ki o foto-muhabirine kardeşim bu adamın yüzü görünmüyor neden bu fotoğrafı sen bana geçtin, diye fırça atıyordur ona. O çocukta yüzünün görüldüğü hastanın fotoğraflarını geçmek zorunda kalıyordur (Darkroom).

Travmatik yaşam olaylarında foto-muhabirlerinin ve haber kameramanlarının travma farkındalığında olarak uyması gereken ilkeler, uluslararası haberleştirme kılavuzlarında sunulmaktadır (Hight ve Smyth, 2003, s. 8; Weiss, 2014i). Editör/danışman ya da haber merkezi yöneticisi bu noktada kilit isimdir. Yayın kuruluşu politikalarını bilmek dışında, planlı ve istenilenin ne olduğunun önceden belirlenmesi travmatik olan kriz ortamlarında ilerleyişi kolaylaştırıcı olabilmektedir. Weiss (2014i)'in bu noktada bir dizi önerisi şöyledir:

Editörünüzün beklentilerini öğrenin. Yönerge ve politikaları bilmek başka bir şeydir editör/danışmanınızın isteklerini bilmek başka bir şeydir (Weiss, 2014i).

Olay alanından ne ve nasıl görseller istediklerini anladığımız açık bir iletişime sahip olmanız önemlidir. Akıllarında belirli konular yoksa, konuşma esnasında en azından ilgili konular gündeme gelecek ve parametrelerin belirlenmesine yardımcı olacaktır (Weiss, 2014i).

Bir plan belirleyin ve görsel kuralları öğrenin. Olaya gitmeden önce, editörünüzle görüşün ve/veya fakülte yayınınızın travmatik olayların görselleri (fotoğraflar ve/veya videolar) hakkındaki kılavuzlarını veya politikalarını paylaşın. Herhangi bir yönerge veya politika yoksa, gerekli olan etik kuralları ve karar verme mekanizmasını tartışmak için iyi bir zaman olabilir (Weiss, 2014i).

Görseller için etik kurallar oluşturun. Editörünüzün/danışmanınızın ve çalışanlarınızın travmatik olayların nasıl çekileceği veya fotoğraflanacağı konusunda etik kurallar

oluşturması üzerine düşünün. Bu, gelecekteki durumlarda size ve çalışanlarınıza yardımcı olabilir (Weiss, 2014i).

Saygı ve hassasiyetle yaklaşma doğrultusunda haberleştirme kılavuzlarında foto-muhabirleri ve kameramanlara sunulan öneriler şu şekildedir:

Birinin yasını bölmek için elden gelen her şeyi yapın. Fakat bu duygusal sahneleri fotoğrafla kayıt altına alamayacağınız anlamına gelmesin. Bununla beraber, kimsenin şahsi mülküne izinsiz girmeyin ya da kurbanların yasını bölmeyin (Hight ve Smyth, 2003, s. 8).

Sansasyonizm baskısına boyun eğmeyin. Olanlardan etkilenen insanları ve bu kişilerin bunu nasıl karşılayacaklarını düşünün. Hüzünlü ayrıntıları ya da kederli olanları göstermek gerekli midir? Olayın kendisi değil de anlatılanın insanlar hakkında olduğunun farkında olmak ve saygılı ve empatik olmak önemlidir (Weiss, 2014i).

Kaynaklarınızla iletişime geçin. Görselin nerede ve nasıl kullanılacağını bildiğinizde, kaynaklarınızı bu konuda bilgilendirerek, görselin ne zaman ve nerede yayınlanacağını ya da basılacağını bilmelerini sağlayın ve böylelikle kendilerini hazırlayabilirler (Weiss, 2014i).

Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde de sahada foto-muhabiri olarak görevini sürdüren Darkroom, travmatik yaşam olaylarında görev yaparken en temelde “hayalet gibi olduğu”nu ifade etmiştir. Travmatik bir olay esnasında fotoğraf çekerken kendisinin dikkat ettiği ve alanda görevli medya profesyonellerine önerdikleri şöyledir:

...bir kere medya profesyonelleri haberin ya da hayatının tek haberin de değil, günlük yaşantısının, normal ev hayatının yani A'dan Z'ye bir ahlak ve gazeteci kimliğini asla unutmadan hareket etmeleri lazım. Bence birincisi bu. Bunun özel bir alanı yok. İşte sosyal medyada bir şey paylaşırken, yazarken de aynı bilgiyi aynı etik kurallarla hareket etmesi lazım. Sahada çalışırken de aynı ahlaki ve etik kuralları gözetmesi lazım. Mümkün mertebe çok yavaş hareket etmeye çalışıyorum. İnsanları rahatsız etmeden fotoğrafları çekmeye çalışıyorum. Çünkü haber yazmıyorum artık. Bizim ajans, fotoğraf haber ajansı olduğu için bizim için en önemli şey haber fotoğrafı. Mümkün mertebe insanları rencide etmeden, mağdur etmeden onların acılarını tetiklemeden, onların asabını sinirini bozmadan ya da manipüle etmeden olan biteni işimi yapmaya çalışıyorum. Bu kolay mı, değil. Çünkü hani öyle bir ortamda zaten insanlar ne kamera görmek istiyor ne bir şey görmek istiyor. Ama şöyle de bir şey var, işte bu cep telefonlarının yaygınlaşması herkesin, her anı kaydetmeye başlaması biraz bizim işimizi daha kolaylaştırmaya başladı sizi görmüyorlar çünkü hani herkes bir şeyler çekiyor, herkes bir şeyler paylaşıyor ve hani daha sıradanlaştı bu görüntü kaydetme, görüntü alma, fotoğraf çekme, video çekme gibi olaylar. Ben mümkün mertebe çok sakın, çok yavaş, çok hayalet gibi davranmaya çalışıyorum ve bunun işe yaradığını da görüyorum açıkçası. Kimseyi rahatsız etmeden, kimsenin önüne geçmeden kimseyi manipüle

etmeden çalışırsanız bir şekilde hani doğru fotoğrafı da alıyorsunuz, doğru haberi de yakalyorsunuz. Sakin olmak gerekiyor (Darkroom).

Darkroom'un görüşmede ifade ettiği bir diğer nokta ise deneyim, üstlenilen sorumluluk ve ahlaki olan değerlere ilişkindir.

...ben yaklaşık 25 yıl bu işi yapıyorum. Hayatımın hiçbir noktasında, hiçbir gün ben bu fotoğrafı çekmeli miyim, diye kendime bir soru sormadım. Ne gördüysem çektim. Çektiğim her şeyi de yayınlamakla mükellefim. Ben medya profesyoneliyim, ben kutsal bir iş yapmıyorum. Ben para kazanıyorum bu işten. Şimdi bakın burada çok büyük böyle muazzam laflar ediyorlar. İşte gazetecilik kutsaldır, değil.., yani gazetecilik kutsal .. değil. Gazeteci kutsalsa o zaman para alma, parasız çalış. Neresi kutsal? Sınırlarım var. Ne yapmam ben: bir fotoğrafı manipüle etmem, bir haberi manipüle etmem, fotoğraf gerçeğin kendisidir zaten. Yani fotoğraf biliyorsunuz .., anı dondurmak, ne çekiyorsak odur. Bu olayı ben çekip de fotoğrafını geçtikten sonra işimi yapmış sayarım kendimi, etik sınırlarımı aşmayacağım, kırmızı çizgilerimi aşmayacağım, uluslararası basın ilkelerinden aykırı bir şey yapmayacağım, tabi ki her şeyi yaparım. Ama bunlarla beraber bu fotoğrafı çekerim ben. Yani fotoğrafı çekmek 1/60 saniye tık bir kare. Ama bunun arkasında bilmem kaç yıllık deneyim, bir sürü basın meslek ilkeleri, bir sürü kendi ahlak ilkeleriniz, kendi ahlak ilkeleriniz dediğim gazetecilikle alakalı ahlak ilkeleriniz, onlar var. O fotoğrafı tık diye çekiyorum ama arkadaki o tonla benimle beraber gelen bilgi birikimi o tip şeylerle çekiyorum (Darkroom).

Haberleştirme kılavuzlarında görsellerin kullanımına ilişkin dikkatle karar verilmesi gereken durumlardan biri de haberin gerçekten bir görselle desteklenme ihtiyacı olup olmamasıdır. Bu karar sürecine ilişkin uyarılar şu şekildedir:

Yaşanan trajedi esnasında birçok kanlı görüntü kaydedeceksiniz. Kendinize bu görüntülerin tarihsel anlamda yeterince önemli olup olmadığını ya da okuyucularınız ve izleyicileriniz için çok fazla şiddet içerip içermediğini sorun (Hight ve Smyth, 2003, s. 8).

Hikâyenin bir görsele ihtiyacı var mı? Hikâyeyi toparlarken- ister dijital bir yayına fotoğraf koyuyor, ister yayın için video düzenliyor olun- hikâyenin görsele ihtiyacı olup olmadığını kendinize sorun. Görsel yayınlandığında, halk bunu zihinlerine kazıyacak. Hikâyenin anlatılmasına yardımcı oluyor mu yoksa yerine başka bir görsel kullanılabilir mi ya da başka bilgiler kullanılabilir mi? Bu tür bir karar aceleye getirilmemelidir. Kitleniz üzerinde önemli etkisi olacağı için iyi düşünülmelidir. Bu durumla nasıl başa çıkacaklarını öğrenmek için editörünüze/danışmanınıza danışmalısınız (Weiss, 2014i, s.).

Travmatik yaşam olayları hızlı ve aniden ortaya çıkması noktasında medya profesyonellerini yayına yetiştirme kaygısı ile yüz yüze bırakmaktadır. Bu durum kimi

zaman yayın kuruluşu televizyon kanalı ya da sosyal medya ve platformlar üzerinden ulaşılan ilk görüntüleri yayınlama baskısı olarak kendini göstermektedir. Böylesi durumlarda haberleştirme kılavuzlarındaki öneri canlı yayın sürecinde gecikmeli yayın opsiyonunu kullanmaktır:

Canlı yayın yaparken gecikmeli yayın yapmayı düşünün. Olay yerinden canlı olarak rapor verecekseniz, fotoğraf makinenizde görüntülemek istemeyebileceğiniz görsel veya dehşet verici bir görüntü oluşması ihtimaline karşı, canlı aktarım sırasında birkaç saniyelik bir gecikmeyle yayına göndermeyi düşünün. Birkaç saniyelik bir gecikme, fotoğrafı yayımlayıp yayınlamama konusunda karar vermenizi sağlayacaktır (Weiss, 2014i).

Görsellerin yayına hazırlanması sürecinde ise foto-muhabirlerinin hedef kitleye ulaşan görsellere ilişkin uyması gereken bir dizi ilke uluslararası haberleştirme kılavuzlarında şöyle ifade edilmiştir:

Video veya fotoğrafla bağlamı sağlayın. Bir görsel kendi hikayesini anlatabilir, ancak travmatik bir olayda, okuyucunun veya seyircinin ne olduğunu ve nasıl olduğunu bileceği varsayımında bulunmayın. Görseli göstermeden önce, gösterirken ve gösterdikten sonra bağlam sunmak önemlidir (Weiss, 2014i).

Görselin bütünlüğü. Olay yerindeyken, videoyu veya fotoğrafı yayınlamayın. Kişilerden poz vermelerini veya olay yerindeki yaşananları yeniden oluşturmalarını istemeyin. Zamandaki bir anı veya ortaya çıkan olayları belgelemek için oradasınız. Videonun veya fotoğrafın bütünlüğü korunmalıdır (Weiss, 2014i).

Olay yerlerinden elde edilen görsellerin sıklıkla yayınlarda yer almasının izleyici üzerinde olumsuz tepkiler oluşturmasını engelleme noktasında haberleştirme kılavuzlarında medya profesyonellerine yapılan uyarı şöyledir:

... Birçok durumda travmatik olaylar birkaç saat, gün, hafta veya ay boyunca devam eder. Bu görüntülerin tekrarı ve yayınlanma sıklığının kitlenizi etkileyebileceğinden dolayı basılı veya dijital bir yayında fotoğraf yayınlıyorsanız ya da yeniden gösteriyorsanız ne sıklıkta görsellere yer vermeniz gerektiğini düşünün (Weiss, 2014i).

Bu noktada yapılan her yayın ardından yayın kuruluşunun kendi yayıncılığını değerlendirmesi önerisi de haberleştirme kılavuzlarında şu şekilde ifade edilmektedir:

Editörünüz veya danışmanınızla görüşün. Öykünüz basıldığı ya da yayımlandığında, editörünüzle/danışmanınızla verdiğiniz kararları ve onun verdiği kararları, bir dahaki sefere neyi farklı yapacağınızı ve bu tür görsel sunumların haber yayınızı nasıl değiştireceği üzerine tartışın (Weiss, 2014i).

4.1.1.2.8. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında muhabir ruh sağlığına ilişkin bulgular

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştiren muhabirlerin ruh sağlığı üzerinde oluşturduğu değişimlere ilişkin bilgilendirmeler de haberleştirme kılavuzlarında yer almaktadır. Uluslararası haberleştirme kılavuzlarında travmatik yaşam olaylarını haberleştiren muhabirlerin ruh sağlığına ilişkin dikkat etmesi gerekenler, travmanın olası sonuçlarının farkında olma, kabul etme ve travma sonrası risklerle baş etme stratejileridir. Haberleştirme kılavuzlarında ifade edilen sürekli travmatik olayları haberleştiren muhabirlerin de tepkiler geliştirmesinin normal olduğudur (Hight ve Smyth, 2003, s. 14):

Stres, aşırı ya da uzun süreli şiddet ve insan trajedilerine maruz kalındığında gösterilen normal bir reaksiyondur. Fakat gazeteciler özeline indiğimizde, sanırım ki bizler verdiğimiz reaksiyonlar konusunda özel olduğumuzu düşünmeye meyilliyiz. Şiddet ve sonrasındaki duygusal etkiler gerçekte olay yerine ilk varan herkesi etkiler. Gazetecileri olduğu kadar; polisler, itfaiyeciler, ambulans işçileri de etkilenirler (Hight ve Smyth, 2003, s. 13).

Travmanın farkında olmaya ilişkin en temel bilgi, tüm insanların büyük acılarla yüzleşmek zorunda kalması olasılığıdır. Trajediler herkes için acı bir deneyimdir ve birbirinden farklı olsa da birtakım sonuçları olmaktadır. Muhabirlerin böylesi olaylar karşısında travmanın olası sonuçlarının farkında olması ve kabul etmesine ilişkin haberleştirme kılavuzlarında sunulan görüşler şöyledir:

Gazeteciler her gün travmayla karşı karşıya. Doğal afetler ve apartman yangınları, kötü inşa edilmiş fabrikaların çöküşü ve tren enkazları gibi insan yapımı felaketlerin dehşetini ilk elden gözlemliyoruz. Aile içi şiddet, suç, terörizm, vahşet ve savaşta işlenen kasıtlı şiddetin acısına tanık oluyoruz...Diğer insanların travmaları hakkında haber yapmak, yaptığımız işin önemli bir parçasıdır, ancak travmaya maruz kalmamızın hem gazeteciler hem de bireyler olarak bizi nasıl etkilediğini hangi sıklıkla düşünürüz? (du Toit, 2014, s. 55).

Günümüzde, travmaya maruz kalmanın gazeteciler üzerindeki etkisine dair artan bir farkındalık vardır ve gazetecilerin, işlerinin kendilerini tehlikeye attığı ve onları düzenli olarak travmatik durumlara maruz bıraktığı askerler, polisler ve sağlık görevlileri ile aynı zihinsel sağlık sorunlarına maruz kalabileceği kabul edilmektedir (du Toit, 2014, s. 55).

Muhabirler ve editörler ikincil mağduriyetten zarar görebilir. Diğer ilk müdahale ekipleri (polis, yangın, acil sağlık personeli) gibi, muhabirler de çoğu insanın asla yüzleşmediği rahatsız edici ve dehşet verici sahneleri görürler (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 18).

Sorunlarınızın boğucu hale gelebileceğini unutmayın. 1945 Nisan ayında ölmeden önce savaş muhabiri Ernie Pyle şunları yazmıştır: “Çok uzun zamandır dibe batmış durumdayım. Ruhum titriyor ve aklım karışıyor. Acım çok büyüdü.” Eğer size bu olursa, profesyonel destek alın (Hight ve Smyth, 2003, s. 7).

Bir gazetecilik öğrencisi olarak, travmatik olayları ele alırken öz bakım stratejileri uygulamak önemlidir. Kaynaklarınız nasıl travma geçirebiliyorsa, gazeteci olarak siz de geçirebilirsiniz (Weiss, 2014h).

Yine de travmayı bağlam içerisinde tutmakta fayda vardır. Büyük insani acılarla uğraşır yahut haberleştirirken öncelikle insanların çoğunun travmayı atlatabileceğini unutmayın ve eğer atlatamazlarsa; depresyon, anksiyete, ilişki sorunları, alkolizm yahut madde kullanımı gibi sonuçların TSSB’den daha olası olabileceğini aklınızdan çıkarmayın (Brayne, 2007, s. 2).

Doğal yollarla oluşan Covid 19 pandemisi ardından haberi hazırlayan, hayatta kalan/kurtulanlarla röportaj/görüşme yapan muhabirlerin ruh sağlığı, haberleştirme kılavuzlarında ifade edilen diğer durumdur:

Bunlar gazeteciler için de zor zamanlar. Travmaya maruz kalıyorsunuz ve siz de izole olabilirsiniz. Görüşmeden hemen sonra güvendiğiniz ve saygı duyduğunuz biriyle konuşun. Röportaj yaptığınız kişiyle ilgilenin, kendinizi ve birbirinizi kollayın (Healy, 2020).

Travmatik olayların haberleştirilmesi ardından muhabirlerin taşıdığı riskler yalnızca TSSB (Brayne, 2007, s. 2) ile sınırlı değildir. Bu sebeple haberleştirme kılavuzlarında da sunulan uyarı her türden davranış değişikliklerine ilişkin belirtilerin ekteki herkes tarafından dikkatle gözlemlenmesidir. Bu belirtileri Weiss (2014h) şu şekilde sıralamaktadır:

- Uykusuzluk,
- Rahatsız edici rüyalar,
- Olaya ilişkin rahatsız edici görseller veya düşünceler,
- Travma veya duygusal hatırlatıcılardan kaçınma,
- Kötü şeyler olacağını hissetme,
- Gergin olma ve kolayca ürkme,
- Öfke Konsantrasyon zorluğu,
- ‘Taşkın hissetmek’ travmatik bir olay hatırlandığında terleme, hızlı kalp atışı, baş dönmesi veya mide bulantısı gibi fiziksel reaksiyonlar.

Uluslararası haberleştirme kılavuzlarında ifade edilen görüş, haber merkezlerinde görev yapan medya profesyonellerinin tümünün travmatik olayların haberleştirilmesi

ardından ruh sağlığı üzerinde oluşabilecek riskler konusunda dikkatli birer gözlemci olmaları yönündedir:

Meslektaşlarımızdan herhangi biri bu işaretlerden herhangi birini gösteriyorsa, onlarla konuşmanın bir yolunu bulun ve anlayışla dinleyin. Daima gözlemleyin ve bu işaretlerin zamanla kaybolup kaybolmadığına bakın. Editörünüzle/ danışmanınızla konuşun ve endişelerinizi ve gözlemlediğiniz belirtileri onlara bildirin. Böyle bir olaydan birkaç hafta ya da ay sonra herhangi bir sıkıntı belirtisi gösterirlerse, bu belirtileri editörünüze/danışmanınıza ve belki de bir travma uzmanına bildirmelisiniz (Weiss, 2014h).

Haberleştirme kılavuzlarında doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştiren muhabirlerin karşılaştığı ruh sağlığı riskleri ile baş etmek için önerilenler şöyle ifade edilmektedir:

“Travma konusunda bilgili” bir öz bakım zihniyetiyle çalışmak için, haber odasındaki meslektaşlarınızı birbirleriyle açıkça konuşmaya teşvik edin ve keskin eleştiriler veya tepkiler olmadan bunu yapabileceklerini hissettirin (Weiss, 2014h).

Bir insan olduğunuz ve aklınıza mukayyet olmanız gerektiğini unutmayın. Hisleriniz belli edin. Güvendiğiniz iş arkadaşınıza, eşinize ya da arkadaşınıza gördüklerinizden bahsedin. Gördüklerinizi yazın. Korkunç görüntüleri, pozitif olanlarla değiştirin (Hight ve Smyth, 2003, s. 3).

Muhabirler, iş olan biteni açıklamaya geldiğinde, aynı polisler ve acil yardım ekiplerinde olduğu gibi yabancı olanlarla konuşmaktansa iş arkadaşları karşısında kendilerini rahat hissederler. ... iş arkadaşlarıyla yapılabilecek olayla ve iş ile ilgili duyguları ifade eden konuşma yapmak paha biçilmez olabilir (Hight ve Smyth, 2003, s. 13).

Dünya Ticaret Merkezi saldırıları ya da okul katliamı sonrasında bir çözümlene oturumu ya da duygu ifade etme fırsatı çoğu gazetecinin düşündüğünün aksine bir zayıflık göstergesi değil, aksine başarılı biçimde yapılırsa yeniden güç toplamak için önemli bir şanstı (Hight ve Smyth, 2003, s. 13).

Özellikle ifade ediş ile beraber yaşanırsa olaydan kaynaklanan duyguların boşalmasına ve anılar sonraları hatırlansa bile anı sahiplerine verdiği acıların bitmesi ya da azalmasına neden olacaktır (Hight ve Smyth, 2003, s. 13).

Gazeteci de acıya maruz kalmış herkes gibi insandır. Onların olsa da olmasa da acıyı hissederler. Bunları içe atmak hem etkiyi uzun süre hissedilir hale getirir hem de gelecekte daha kötü duruma sokar. Yaşanan büyük trajediler sonrası hisleri ifade etmek, eğer bir danışman da varsa er ya da geç gerçekelecektir. Olay sonrası profesyonel yardım gazete çalışanlarına ve benzeri işlerde çalışanlara faydalı olacak ve sonuç olarak daha hassas ve etkili bir gazeteciliğin oluşmasına neden olacaktır. Serbest çalışanlar da dahil olmak üzere tüm gazetecilerin, iş arkadaşı ile dayanışma ve profesyonel danışmanlık aramaları faydalarına olacaktır (Hight ve Smyth, 2003, s. 14).

Travmatik yaşam olaylarını haberleştirme sonrasında ortaya çıkan/çıkabilecek ruhsal tepkilere ilişkin muhabirlerin kendilerinin yapabileceklerine ilişkin öneriler haberleştirme kılavuzlarında; sınırları bilmek -gerektiği noktada görevi reddetmek, mola vermek ve rahatlatıcı uygulamalara zaman ayırmak, yaşananları paylaşarak ifade etmek şeklinde sıralanmaktadır. Sınırları bilmek ve gerektiği noktada görevi reddetmeye ilişkin öneriler şöyledir:

Sınırlarınızı bilin. Eğer size verilen görevlendirmeyi başaramayacağınızı düşünüyorsanız fikrinizi kibarca amirlerinize iletin. Amirlerinize bu iş için en uygun kişi olmadığınızı nedenleriyle birlikte anlatın (Hight ve Smyth, 2003, s. 7).

Sınırlarınızı bilmek de önemlidir. Travmatik bir olayı haber yapmanın sizin için çok fazla olduğunu fark ederseniz, editörünüze/danışmanınıza ara vermeniz gerektiğini bildirin. Editörünüz/danışmanınız işi başka bir personel üyesine atayabilir. Sınırlarınızı aştığınızı düşünüyorsanız asla dayanmaya çalışmayın (Weiss, 2014h).

Haberleştirme kılavuzlarında muhabirlere önerilen mola vermek ve rahatlatıcı uygulamalara zaman ayırmaya ilişkin görüşler şöyledir:

Molalar verin. Olaydan birkaç dakika yahut birkaç saatlik uzaklaşmalar stresiniz azaltmaya yardımcı olacaktır (Hight ve Smyth, 2003, s. 7).

Stresle baş etmenin çarelerini öğrenin. Bir hobi bulun, egzersiz yapın, ibadet edin, ya da daha da önemlisi ailenizle, arkadaşlarınızla, hayat arkadaşınızla ya da hepsiyle vakit geçirin. Derin nefes almayı deneyin... Tüm bunlar mental ve fiziksel sağlığınız için etkili olacaktır (Hight ve Smyth, 2003, s. 7).

Fiziksel ve zihinsel olarak kendinize nasıl bakacağınızı bilmek hem kaotik olaylarda hem de düzenli ve gündelik olanlar da önemlidir. Öz bakım teknikleri üzerine ne kadar pratik yaparsanız, travmatik bir olay ve bunlarla ilgili stresörleri daha kolay atlatabilirsiniz. Hemen uygulayabileceğiniz bazı öz bakım uygulamalarını aşağıda bulabilirsiniz: Öğünlerinizi düzenli yiyin. Doğru beslenmemeniz etkili bir şekilde çalışma becerinizi etkileyebilir. Gece boyu dinlenin. Uyku eksikliği, etkili çalışma, konsantre olma ve doğru kararlar verme yeteneğinizi etkileyebilir. Derin nefes almayı deneyin. Nefes alma uygulaması, sahip olduğunuz veya deneyimlediğiniz gerginlikleri sakinleştirir ve rahatlatılabilir. Egzersiz yapmak (koşu, yürüyüş, yoga vb. yapmaktan hoşlandığınız aktiviteler). Bu, maruz kaldığınız stresi azaltmaya yardımcı olabilir. Gün içinde molalar vermek (Weiss, 2014h).

Bu listede yer almayan ve keyif aldığınız başka aktiviteler de olabilir. Sizi rahatlatan ve sakinleştiren ne varsa yapın. En iyi egzersiz yaptığımız egzersizdir. Haber merkezindeki meslektaşlarınıza tutarlı bir öz-bakım uygulamaları uygulayarak örnek olun (Weiss, 2014h).

Kılavuzlarda yaşanan deneyime ilişkin duygu paylaşımlarına girmenin de öz bakım uygulamalarından olduğu ifade edilmektedir. Yaşananları paylaşmak, ifade etmeye ilişkin muhabirlere sunulan öneriler şöyledir:

İyi ve hassas bir dinleyici bulun. Bu kişi bir editör yahut aynı düzeyde bir çalışan olabilir. Fakat sizi yargılamadan dinleyebilecek birini bulduğunuzdan emin olmalısınız. Zira birileri sizinle aynı tecrübeleri yaşamış olabilir. (Hight ve Smyth, 2003, s. 7).

Aile ve arkadaşlarınızla iletişim halinde olun ve onlara deneyimlerinizden bahsedin. Düşünce ve fikirlerinizi bir günlüğe yazın. His ve duygularınızı kabul edin. Baskılamayın. Editörünüz/danışmanınız veya haber merkezindeki diğer arkadaşlarınızla deneyimleriniz hakkında konuşun. Keyif aldığımız aktivitelere katılın (arkadaşlarla akşam yemeği yemek, spor yapmak, ailenizle konuşmak, vb.) (Weiss, 2014h).

4.1.1.3. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarına maruz kalanlara ilişkin bulgular

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında haberlere konu ya da kaynak olan maruz kalanların haberlerde yer alış ilkelerine ilişkin bulgular, araştırma alt amaçları doğrultusunda aşağıdaki başlıklar altında yorumlanmaktadır:

- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın çocuklar ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalanlar/kurtulanların çocuklar ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalanlar/kurtulanların yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular

4.1.1.3.1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın çocuklar ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular

Haberleştirme kılavuzlarında travmatik deneyimler ardından olaya maruz kalanların çocuk ve gençlerin olduğu durumlarda medya profesyonellerinin haberleştirme süreçlerinde saygılı, özenli ve profesyonel yaklaşması gerektiği özellikle vurgulanmaktadır (Weiss, 2014a). Bir haberde çocuk ve gençlerin yer alması noktasında karar verme sorumluluğu muhabire aittir. Kılavuzda da ifade edildiği gibi medya profesyonelinin çocuklar ve reşit olmayan gençlerde karar verme aşamasında dikkat etmesi gereken en temel belirleyici “savunmasız olma”larıdır. Haberleştirme kılavuzunda bu durum şöyle ifade edilmektedir:

Araştırmacı Gazeteci Ruth Teichroeb'e göre, "Çocukların savunmasızlığı, yasa tarafından yüksek bir koruma sağlanmasa bile daha fazla mahremiyet hakkına sahip oldukları anlamına gelmektedir. Gazeteciler, haber hazırlamadaki rekabet baskılarına rağmen bu hakka saygı duymalıdır. Çocuk mağdurları travmadan korumak iyi bir alıntı yapmaktan önce gelmelidir. (Weiss, 2014a)"

Birçok ülkede travma deneyimine doğrudan maruz kalan çocuk ve gençlerle haber için röportaj/görüşme yapılmamaktadır. Travmatik deneyime maruz kalan çocuk ve gençlerle röportaj/görüşme yapmak da önerilmemektedir. Muhabir kesin olarak çocuğun ve gencin haberde yer almasına karar vermesine ilişkin haberleştirme kılavuzlarında ifade edilen görüş şöyledir:

Çocuklardan ve/veya gençlerden bilgi toplarken, görüşmenizin ve yayınlanan hikâyenin onlar üzerinde gerçek bir etkisi olabileceğini unutmayın. Bir çocukla herhangi bir röportaj yapmadan önce bunun mutlaka gerekli olduğundan emin olun (hikâyede kritik bir unsur veya boyut oluşturuyorsa) (Weiss, 2014a).

Kılavuzlarda travmatik deneyim yaşamış çocuk ve gençlerle röportaj/görüşme yapma esnasında dikkat edilecek ilkeler röportaj/görüşme öncesi, röportaj/görüşme esnası ve röportaj/görüşme sonrası başlıkları altında ifade edilmektedir. Muhabirlerin doğal yollarla travmatik deneyim yaşamış bir çocuk ve gençle röportaj/görüşme öncesinde uyması gereken ilkeler haberleştirme kılavuzlarında bilinçli izin alma, araştırma yapmak ve görüşme mekanının belirlenmesi maddeleri altında ele alınmaktadır.

Travmatik deneyim ardından yaşanan şokun etkisiyle kimi zaman maruz kalanlar neye onay verdiğinin farkında olmadan röportaj/görüşme taleplerine yanıt vermektedir. Travma haberciliği yaklaşımı maruz kalanların “bilinçli onay” vermesine özellikle vurgu yapmaktadır. Haberleştirme kılavuzlarında reşit olmayanların kaynak olarak haberde yer

almasında izin alma ve röportaj/görüşmenin kullanım esasları konusunda bilgi verilmesine ilişkin görüş şöyledir:

Röportaj yapmaya hazır olduğunuzda, çocukla ya da gençle görüşmeden önce ebeveyn ya da neyi onayladığının farkında olan bir yetiştikenden izin alın. Farkında olarak rıza gösteren yetiştikin ya da ebeveynlere röportajınızın nedenini, hikâyenin ne hakkında olduğunu, röportajın kaydedilip kaydedilmeyeceğini, nasıl kaydedileceğini ve bilgilerin nerede yayınlanacağı konusunda bilgi vermeniz de önemlidir (Weiss, 2014a).

Haberleştirme süreci araştırma yapmayı kapsayan bir durumdur. Travmatik yaşam olaylarında önceden araştırma yapma, haberleştirme kılavuzlarında çocuk ve genci yeniden travmatize etmeyi önlemek için özellikle önerilmektedir:

Diğer tüm hikâyelerde olduğu gibi, bir çocukla ya da gençle iletişime geçmeden önce kapsamlı bir araştırma yapın. Çocuk ya da genç travma yaşamışsa, çocukla ya da gençle görüşmeden önce ebeveynlerden, akrabalarından, danışmanlardan ve diğer kişilerden travmatik olay hakkında mümkün olduğunca bilgi toplayın. Röportajda onu gereksiz yere tetiklemek istemediğinizde bu bilgileri diğer kaynaklardan toplamak ve doğrulamakla bu sağlanabilir (Weiss, 2014a).

Kılavuzlarda ifade edilen travmayı doğrudan deneyimlemiş kişilerde kontrol duygusunun baskın bir his olduğudur. Dolayısıyla travma atlatmış çocuk ve gençlerde görüşme yaparken kontrolün onlarda olması hissini kendilerine sunulmasının rahatlatıcı olan yönü muhabirler tarafından bilinmelidir. Haberleştirme kılavuzlarında mekân seçiminin kendisi tarafından yapılmasının çocuk ve gençte kontrol hissini güçlendirebileceği ifade edilmektedir:

... Görüşmeye başlamadan önce, görüşmeyi yapmak için sessiz bir yer bulun. Mekân seçmek gibi konularda çocuğun veya gencin seçim yapmasına izin vererek görüşme üzerinde kontrol sahibi olmasını sağlayın (Weiss, 2014a).

Medya profesyoneli röportaj esnasında normal bir haber röportajı yapmadığının farkında olmalıdır. Bu noktada travmanın ve sonuçlarının farkındalığında olmak önem taşımaktadır. Haberleştirme kılavuzlarında mağdur/kurbanın çocuklar/gençler olduğu haberlerde röportaj esnasında dikkat edilmesi gereken ilkelere üzerinde durulan önemli noktalar, küçümsememek, saygılı davranmak, röportaj/görüşme süresini belirleme, muhabir olarak yaklaşım sınırlarını belirleme ve kaynakla yalnız olmamaktır. Mağdur/kurbanın çocuklar ve gençler olduğu travmatik yaşam olaylarında röportaj esnasında haberleştirme kılavuzlarında ifade edilen öneriler şu şekildedir:

Küçümseyici olmayın. Çocuklar ve gençler düşündüğünüzden ve bildiğinizden daha akıllıdır. Onlara saygılı davranın (Weiss, 2014a).

Görüşmeyi kısa tutun. Teichroeb'e göre, "Görüşmeyi yaşa uygun uzunlukta tutun: 9 yaş altındakiler için otuz dakika, 10-14 yaş arası çocuklar için kırk beş dakika (Weiss, 2014a)".

Onların arkadaşı olarak orada olmadığınızı unutmayın. Onların hikayesini anlatmak için oradasınız. Çocuğun yardımı ya da yönlendirmeye ihtiyacı varsa, ebeveyn ya da yetişkin bir kişiye yerel bir danışman, yardım hattına vb. nasıl ulaşabileceği konusunda bilgi verin.

Mümkünse, görüşme sırasında yanınızda ebeveyn veya rıza gösteren yetişkin bulundurun (Weiss, 2014a).

Haberleştirme kılavuzlarında röportaj/görüşme sonrası aynı zaman da haberin hazırlanma aşamasını da kapsamaktadır. Haberde temel olan doğruluktur. Travmatik deneyimler bireylerde aktarım sapmalarına da sebebiyet vermektedir. Bu travmanın beklenen ve genel kabul gören sonuçlarından biridir. Bu durum travmatik deneyimler ardından kaynak tarafından aktarılanların yanıltıcı ya da yanlış olduğunu değil, travmanın sonucunda ortaya çıkan sapmalara işaret etmektedir. Muhabir bu gibi zaman ve aktarım sapmalarının farkında olmalıdır. Haberleştirme kılavuzlarında çocuk ve gençler için bu durum şöyle aktarılmaktadır:

Teichroeb'e göre "13 yaşından küçük çocuklara gerçekler konusunda ayrıntılı bilgi sağlama konusunda güvenilmemelidir. Mümkünse doğrulamak için belgeleri ve diğer kaynakları kullanın (Weiss, 2014a)".

Haberleştirme kılavuzlarında yer alan haberin yazımı aşamasında medya profesyonelinin dikkatini gerektiren bir diğer durum, haberde yer alacak ayrıntıların belirlenmesidir. Kılavuzlarda ayrıntılar olarak adlandırılan bu bilgiler, röportaj/görüşme esnasında kaynak tarafından aktarılan detayları, bu detaylardan ayıklanması gerekenleri, çocuk/gencin adının kullanımı, haber kuruluşunun çocuk ve gençleri tanımlama ve gizlilik politikalarını ve uygunsuz ifşaları kapsamaktadır:

Hikâye yazarken çocuktan ya da gençten ihtiyacınız olandan daha fazla bilgi alabilirsiniz. Tüm detayları yayınlamanın gerekli olup olmadığını düşünün. (Weiss, 2014a).

Gazeteci olarak, yayınlayacaklarınıza karar verirken muhakeme becerinizi kullanmak sizin sorumluluğunuzdur. Bunun anlamı, ayrıntıları hikâyenin dışında bırakmak veya çocuğun ya da gencin adını söylememek olabilir. Yayınlamanın çocukları veya gençleri tanımlama ve onların gizliliğini koruma politikası hakkında editörünüzle/yöneticinizle iletişime geçin (Weiss, 2014a).

Hikâyeyi yazarken kalıp yargıları varsayılan olarak kullanmayın. Uygunsuz ifşalar bir çocuğa, gençlere ve topluluktaki diğer kişilere zarar verebilir (Weiss, 2014a).

Haberleştirme kılavuzlarında travma deneyimi yaşamış çocuklar ve gençlere ilişkin uyulması önerilen bir diğer ilke hazırlanan haberin yaşandığı coğrafyaya ilişkindir. Bu ilke, muhabirin çocuğun/gencin yaşadığı coğrafyada onların adına belirlenmiş yasa ve kuralları bilmesi gerekliliğini kapsamaktadır. Konuya ilişkin uyarı şu şekildedir:

Yasaları veya kuralları bilin. Bazı eyaletlerde, çocuklar veya gençlerle görüşme yapmak ve onları tanımlamak için yasalar veya kılavuzlar bulunuyor (Weiss, 2014a).

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında kurban/mağdurun çocuklar ve gençler olduğu durumlarda görsel kullanımına ilişkin uyulması önerilen, çocuk ve gencin fotoğrafı çekilecekse mutlaka vasisinden bilinçli olarak izin alınması yönündedir:

Çocukların fotoğraflarını izinsiz yayınlamayın. Bir çocuk veya gencin fotoğrafını yayınlamaya değer mi, diye düşünün. Çocuk veya gençlerin kimliğini ortaya koyan bir fotoğrafın uzun süreli bir etki yaratabileceğinin farkında olun (Weiss, 2014a).

Çocukların veya gençlerin fotoğraflarını çekiyorsanız onay alın. Siz olay yerinde olacak ve gencin fotoğrafını çekecekseniz (18 yaşından küçükler), çekim yapmadan veya fotoğrafını çekmeden önce bir ebeveynin veya vasinin iznini almanız önemlidir. Hayır derlerse ebeveynin veya vasinin isteklerine saygı gösterin (Weiss, 2014i).

Çalışmadaki görüşmelerde ifade edilen görüş, Türkiye’de çocuk fotoğrafları ve ilgili uygulamalara ilişkindir:

Türk basınında bir çocuğun fotoğrafını bastığınızda ailenin izni yoksa gözünü bantlamadan, kapatmadan veremiyorsunuz. şimdi ufacık bir çocuğun fotoğrafını bastınız ileride kendisini gördüğünde tanımasın diye tamam tanımasın haklı. Ama öbür taraftan da eleştirilecek nokta da şu bir kişinin gözünü bantladığınız zaman toplumdaki algısı suçlu gibi, ufacık bir çocuğun gözünü bantlayarak suçlu konumunda görsel olarak koymanın anlamı ne? Ve o çocuk o göz bantlanınca atıyorum, yıllar sonra fotoğrafı gördüğünde “a bu benim küçüklüğüm” diye tanımayacak mı? Yine tanıyacak, kıyafetinden tanıyacak en kötü ihtimalle, nazar boncuğundan tanıyacak, illaki tanıyacak. Yani bazı şeyleri yaparken de fazla şekilci davranılıyor koruma anlamında ve bu şekilcilik aslında başka zararlara da sebep oluyor (BY).

4.1.1.3.2. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde çalışma görüşmelerinde mağdur/kurban ve hayatta kalanların haberde temsil edilmesi noktasında travmanın deneyime maruz kalan herkes tarafından belirli bedellerinin olduğuna dikkat çekilen görüş doğrultusunda travmanın medyatik bir nesne biçiminde sunuluyor olmasına ilişkin eleştiri dile getirilmiştir:

...kurbanlar var bir de dediğiniz gibi kurbanların aileleri, yakınları vs. var... Onlar gerektiği kadar yoklar. Onlar mevcut değiller hâlbuki onlar hayatta kalanlar, yani ille birlikte aynı şiddet ortamında olması gerekmiyor. Oradaki o kayıp hadisenin şeyini yaşıyorlar. Maddi manevi anlamda şimdi dolayısıyla bu mağdurların hangi mağdur dediğiniz gibi işte bir ölenler kalanlar bir de ondan sonra onların işte yakınları aileleri onlar ortalıkta yoklar...kim bilir maddi manevi ne tür bedeller ödüyorlar ne zorluklar içerisindeler, nasıl yalnız kalıyorlar, nasıl izole yaşıyorlar ondan sonra çünkü buradaki bir şey olduğu zaman bir travma yaşandığı zaman o travmanın bedeli var. O sadece basındaki şey hikâye belki aysbergin yüzü ben o yüzden birçok özür diliyorum bunu söylediğim için ama travmanın bir medyatik nesne gibi tanımlandığını kullanıldığını ondan sonra ve herhangi bir etik şey sansür dışında öngörülen malum sansürlerin dışında herhangi bir tedbir alınmaksızın ben üretildiğini ve tüketildiğini düşünüyorum (Uzman 1).

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında kurban/mağdurun yetişkinler olduğu durumlarda röportaj/görüşme yapmaya ilişkin ilkeler, haberleştirme kılavuzlarında uyulması önerilen yönergeler olarak sunulmaktadır. Kurban/mağdur ve onların yakınlarıyla röportaj/görüşme yapmak, travma haberciliğinin yaklaşım olarak ortaya çıktığı 2000'lerden bu yana özellikle üzerinde durulan bir konudur. Muhabirin doğal yollarla travmayı deneyimlemiş kurban/mağdur ve onların yakınlarıyla röportaj/görüşme yapmada uyması önerilen ilkeler, maruz kalanın yaşadığı/deneyimlediği olay ve ruh sağlığına ilişkin farkındalıkla ilişkilidir. Hastalıkla mücadele edenler ciddi bir travmanın sonuçlarıyla yüz yüzedir. Hastalık süreci her birey için ruhsal yaralanmalara yol açan unsurlar taşımaktadır. Bunun en net örnekleri Covid 19 Pandemisi esnasında tüm dünyada deneyimlenmiştir. Covid 19 Pandemisi, bireylerin gündelik yaşamlarında farklılaşmaya sebep olurken bu süreçte haberin destekleyici unsurlarından röportaj/görüşme yapma uygulamalarına yansıyan değişikliklere

haberleştirme kılavuzlarında yer verildiği tespit edilmiştir. Bu değişimlerden en temel olanı yüz yüze yapılan röportaj/görüşmelerin kısıtlamalardan dolayı çevrimiçi ortamlarda yapılması durumunda uyulması gereken ilkeleri kapsamaktadır. Haberi hazırlamak için uzaktan röportaj/görüşme yaparken muhabirlerin uyması önerilen ilk nokta travmayı atlamanın ruh sağlığına ilişkin farkındalık kazanmasıdır. Röportaj/görüşme yapılması planlanan Covid 19 pandemisini deneyimlemiş bireylerin ruh sağlığına ilişkin farkında olunması gerekenler kılavuzlarda şöyle ifade edilmiştir:

Görüştüğünüz kişi, ... tecrit veya yarı tecrit içinde yas tutuyor olabilir (Healy, 2020).

Sevdikleri kişi tek başına ölmüş olabilir, bu yüzden suçluluk, utanç, öfke, hayal kırıklığı, inançsızlık, incinme ve/veya adaletsizlik hissedebilirler (Healy, 2020).

Cenazeler küçültülmüş, organize edilmesi zor ve kısıtlayıcı, suçluluk ve hayal kırıklığı hissiyle birleşmiş olabilir. Ölümüne ilişkin normal ritüel ve ölenlerin etrafında bir araya gelme pratiği ortadan kaldırıldı (Healy, 2020).

Sevdikleri birini öldüren virüs hakkında bilgi ve spekülasyonlarla çevrelendiler. Ölüm sayıları veri olarak görülebilir. Bu acıtabilir. Eşlerini, arkadaşlarını veya akrabalarını kaybettiler, bu sadece bir istatistik değildir (Healy, 2020).

Kendileri ya da diğer aile üyelerinin de ölebileceği üzerine korku ve endişe duygusu geliştirmiş olabilirler. Kimsenin güvende olmadığı ve belki de kaybettikleri sevdikleri kişiyi enfekte ettikleri endişesiyle suçluluk duyuyor bile olabilirler (Healy, 2020).

Normal bir çekim veya röportajın aksine, süreçte yollarını kolaylaştırmak için fiziksel olarak onlarla birlikte değilsiniz. Görüşmeden önce, görüşme sırasında ve sonrasında sizden ekstra desteğe ihtiyaçları vardır (Healy, 2020).

Covid 19 pandemisinden kurtulanlarla röportaj/görüşme yapmaya ilişkin ilkeler, kılavuzlarda röportaj öncesi, röportaj esnası ve röportaj sonrası olmak üzere üç aşamada sunulmaktadır. Röportaj/görüşme öncesinde dikkat edilmesi gerekenler şöyle ifade edilmektedir:

Gizli bir numarayla hastaneden aranıyor olabilirler. Bu nedenle, onları ofis sabit hattından aramayın, tercihen cep telefonunuzu kullanın (Healy, 2020).

Kederlerini kabul edin. Olanlar için samimi olan üzüntüyü belirtmek insani şeydir (Healy, 2020).

Ne yapmak istediğiniz, onlara ne sormak isteyebileceğiniz konusunda net ve dürüst olun ve fikirlerini dinleyin. Kontrol hissini onlara vermeniz çok önemlidir (Healy, 2020).

Gerçekleri onlarla dikkatlice kontrol edin. Yanlışlık sıkıntıya neden olur. İlişki kurun, ...virüs hakkındaki görüşlerinizi paylaşmaktan kaçınmayın. Röportaj sizinle değil, kendileriyle ilgilidir (Healy, 2020).

Travma, insanları her türlü farklı şekilde etkiler. Nasıl yanıt vermeleri gerektiği konusunda varsayımlarda bulunmaktan kaçının (Healy, 2020).

Teknolojiyle başa çıkma. Bazı insanlar diğerlerine göre teknik meseleler konusunda daha beceriklidirler. Bu aşamada, video röportajı için kendilerini bir pencerenin önünde konumlandırmamak gibi temel önerilerde bulunmak faydalı olabilir. Nazikçe halledin. Böylesi, kamera karşısına geçmelerinden sonra odanın içerisinde hareket etmelerini istemekten daha uygundur (Healy, 2020).

Bağlantıya teknik kişiler katılırsa, katılımcıya hassas davranılması gerektiğinin farkında olmalarını sağlayın. Görüşmeyi sessiz bir yerde yapmaya çalışın (Healy, 2020).

... görüşülen kişinin sizi görebileceği bir sistem kullanın. Empatik beden dili kullanın: göz teması, baş sallama, dikkatle dinleme. Onlara zaman tanıyın, acele ettirmeyin (Healy, 2020). Çekimin arka planını kontrol edin. Buldukları ortamda onları utandırabilecek veya dikkatlerini dağıtabilecek herhangi bir şey var mı? (Healy, 2020).

Röportaj/görüşme esnasında dikkat edilmesi gerekenler ise şöyledir:

Rahat olup olmadıklarını kontrol edin. Kısa, basit, açık sorular kullanın. Onlardan hesap sormak için orada değilsiniz, ama hesaplaşmalarını dinlemek için orada bulunuyorsunuz. Zorlu "neden" sorularında dikkatli olun. (Healy, 2020).

Duygusal bir tepkiyi kıskırtmaktan ve büyük bir soruyu sormaktan kaçın: "nasıl hissediyorsunuz?" (Healy, 2020).

Duygusal sıkıntıyla başa çıkmak için yanlarında değilsiniz. "Nasıl hissettiğini biliyorum" demekten kaçın. Bilmiyorsunuz. Uzaktan bakıldığında, bu sözler daha duyarsız gelebilir (Healy, 2020).

Travma yorucu olabilir. Ayrıca, hatırlama ve konsantrasyonu etkileyen düşünceleri bozabilir. İzinler verin (Healy, 2020).

Uzaktan iletişim kuruyor olsanız bile, onların da insancıl, özenli, duyarlı ve saygılı olduğunuzu bilmeleri gerekir (Healy, 2020).

Görüşmenizi, onları üzen anılardan başlayıp, sonunu kibarca şimdiki zamana getirerek bitecek şekilde yapılandırın (Healy, 2020).

Eğer ruhen bir yıkılma görürseniz, onlara alan ve kontrol sağlayın. Yanında veya arayabileceği bir kişi olup olmadığını kontrol edin (Healy, 2020).

Covid 19 pandemisi dışında doğal yollarla oluşan diğer travmatik yaşam olaylarında kurban/mağdur ruh sağlığına yönelik çalışma görüşmelerinde muhabirlerin farkında olması gerekenlere ilişkin ifade edilen görüş şöyledir:

Bir kere kişiler bu travmayı ciddi anlamda kişi etkilendiği noktada uykuları bozular, bundan sonraki hayatlarında bir takım işte uykunun yanında başka şeyler de yaşarlar, yaşayabilirler.

Fobiler geliştirebilirler dolayısıyla bu travmatik olayları yaşayanlara çok fazla olayı sormak, olayı tekrar ettirmek bana göre bunlar mesela kişiyi çok olumsuz etkiler (Serafin).

Şimdi orada kişinin ihtiyacı aslında bir şekilde bu travmayı kabullenmeye gitmesi ihtiyacı ama bu bir süreç. Yani travmanın yarattığı duygusal bir şey var çok ciddi anlamda bir yıkım var. Siz şimdi o insana bu kabulü ancak bir psikolog ona anlattırarak, konuşturarak, sakinleştirecek anlatabiliyor muyum? Yani o süreci yaşatacak olan psikologdur. Ama basın mensubu bunları yapamayacaktır. Basın mensubu sadece haber peşinde hatta ne kadar dramatik bir şey görürümsem orada yani kadın ağlarsa işte çok daha önemli onun için o haber görsel olarak. İşte kadın ne bileyim beş gündür uyumuyorsa bunun haberi çok önemli bir şey onun için anlatabiliyor muyum yani öyle bakan bir kadını istemez medya mensubu orada detay ister. Çünkü diğer insanların da bunları merak, diğer insanlar da bunları görmek isteyecektir. Yani kolay bir şey değil. Bir apartman yıkılmış ve apartman yıkıldığı zamanda gerçekten oradaki acıyı maalesef ki diğer seyirciler görmek istiyorlar. Bu anlamda haberci bu konuya çok dikkat etmeyecektir. Dediğim gibi daha çok provoke edecek o duyguyu yaşatmak için ama o duyguyu yaşadığı zaman kişi her seferinde her seferinde daha fazla travmatize oluyor. Habercinin şey yapması bu anlamda mümkün değil, iyi davranması iyi yaklaşması mümkün değil. Ha ne yapması lazım? Bu kadar ayrıntıya girmemesi lazım (Serafin).

Çalışma görüşmelerinde alanda görevli olarak röportaj/görüşme yapması beklenen muhabirlerin davranışları ve uyması önerilenler; kayıt izni alınması, ekipmanın korkutucu olabileceğinin kabul edilmesi ve doğru soruların sorulmasıdır. Görüş şöyledir:

Birine bir soru sorarsın ve öncesinde şunu söylemen gerekir ben bu konuşmamızı kaydedeceğim. Onay veriyor musunuz? İşin aslı açıkçası şu biraz kendine güvenmesi lazım medya profesyonelinin, biraz izlemesi lazım, biraz içini olayın gerçekten içine girmesi lazım. Ama içine böyle haldür huldur kameralarla, onlarla bunlarla değil biraz daha böyle hayalet gibi girmesi, anlaması, bir sürü kişi ile konuşması ama o konuşmalar yapılırken kimseyi rencide etmemesi, olayın gerçeğine ulaşmak için doğru soruları sorması gerekiyor. Doğru soruları sorduğunuz zaman, en zor durumdaki, en kötü durumdaki insan da size cevap verir. Çünkü onun da o soruya ihtiyacı vardır ve o soruyu duymak istiyordur zaten. O acısını o soruyla paylaşacaktır sizinle, toplumla ve o soru onun içini dökmesine neden olacaktır. Ama bunun bir üsturubu var. Türkiye’de maalesef çok az artık bu, çok az (Darkroom).

Covid 19 pandemisinde röportaj/görüşmeyi bitirirken dikkat edilmesi gerekenler ise kılavuzlarda şöyle ifade edilmiştir:

Beklentileri yönetin. Röportaj nasıl kullanılabilir? Ne kadar kullanılabilir? Haberde başka kimler olabilir? Röportaj başka nereye gidebilir? Kayıtların ve fotoğrafların başka bir yerde yayınlanıp yayınlanmayacağını bilmeleri gerekir (Healy, 2020).

Onlara teşekkür edin ve ani bir "kesinti" gibi hissetmemek için teması bitirmeden önce onlara zaman ayırın. Aşırı baştan savmacı ya da ilgisiz görünmemeye özen gösterin (Healy, 2020). Uzaktan bir mülakattan sonra, özellikle de şu anda hassas, güvensiz, izole edilmiş hissediyor olabilirler. Onlarla iletişime geçin ve onlara güven verin. Ayrıca, yayına hazırladığınız kısmın yayınlanması ve basılması ardından onlara sizinle görüşmek için bir şans verin. Bu özellikle karantina döneminde gerçekten önemlidir (Healy, 2020).

Travmatik deneyimden önce kurban/mağdur da toplum içerisinde normal yaşantısını sürdüren bir bireydir. Haberleştirme kılavuzlarında ifade edilen haberde kişinin hayatına odaklanma ilkesi, bu normal yaşantı içerisinde onu özel yapan ayrıntılara odaklanmayı ifade etmektedir:

Onu özel yapan yönleri ortaya çıkarmaya çalışın: kişiliği, inançları, çevresi (bulunduğu yer, hobileri, aile ve arkadaşları), sevdikleri ve sevmedikleri şeyler gibi (Hight ve Smyth, 2003, s. 5).

Travmatik deneyimler sonrasında haber içeriklerinde maruz kalanların doğru ifade edilmesine ilişkin öneriler haberleştirme kılavuzlarında şu şekilde ifade edilmektedir:

İsimler yazılışı, konular hatta alıntıların üzerinden kurban yahut kurbanın yakınları ile beraber geçin...Tekrar kontrol etmek isabetliliği arttıracaktır. Aynı zamanda kullanabileceğiniz ek bilgiler ve alıntılar edinmenize yardımcı olacaktır (Hight ve Smyth, 2003, s. 5).

Haberleştirme kılavuzlarında travmatik yaşam olaylarında ölen kurban hakkında yazarken onun hayata bakış açısını aktarmada uygulanabilecekler şöyle ifade edilmektedir:

Kurbanın aile ve arkadaşlarından onun hayatını anlatan alıntı ve anekdotları kullanın. Kurbanın o dönemde çekilmiş fotoğraflarını (geri vermek koşuluyla) kullanın. Bu yolla, kişinin hayata bakış açısı hakkında bilgi edinebilirsiniz (Hight ve Smyth, 2003, s. 5).

Travmatik yaşam olayında ölen bir kurban/mağdur hakkında yazarken muhabirin farkında olması gereken durum, sadece kurban/mağdur yakınlarının değil, okuyucu/izleyicinin de haberde anlatılanlara maruz kalacağı gerçeğidir. Haberleştirme kılavuzlarında ölüm anlatılırken gerekli olmayan detaylardan kaçınılması önerilmektedir:

Kurbanların ölümünü anlatırken, önemsiz vahşet sahnelerini anlatmaktan kaçının. Okuyucu ve yayın kitlenize, hangi görüntülerin gerekli olduğunu, hangilerinin ise onlara gereksiz zarar vereceğini kendinize bir kez sorun (Hight ve Smyth, 2003, s. 5).

Haberleştirme kılavuzlarında toplumlar tarafından deneyimlenen travmatik yaşam olaylarında haberde kullanılan ifade ve kelimelerin basit ve açık olması gerekliliği de vurgulanmaktadır:

Ayrıca, “şok içindeki halk, ölenler için yas tutuyor”, “huzur içinde yatsınlar” ve “son” gibi kelime ve cümlelerden kaçınılmalıdır. İyi yazarların yaptığı gibi, basit ve açık kelimeler kullanmak yeterli olacaktır (Hight ve Smyth, 2003, s. 5).

4.1.1.3.3. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalanlar/kurtulanların yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarından kurtulanlar için bu deneyimi paylaşmak, ardından deneyimi medya aracılığıyla izlemek zorlu bir durumdur. Hayatta kalan/kurtulanların muhabirlerden beklentisi yeniden travmatize edilmeden haberin hazırlanması yönündedir. Doğal yollarla oluşan bir hastalıktan kurtularak medyada yer haber olarak yer alma deneyimi geçiren Mary Self’in görüşlerini Brayne (2007, s. 3) haberleştirme kılavuzunda şu şekilde sunmaktadır:

Çalıştığım gazetecilerin yarısı inanılmaz bir empati ve anlayış göstermişlerdir. Bu iki tarafa da yaradı -çok daha iyi makale yazabilmelerini sağladım. Aynı biçimde çok sayıda kötü mülakatlarım oldu. Her bir vakada yaşanan kötü bir deneyim travmanın yenilenmesine yol açtı- bunu güven kaybı ve kontrol kaybı takip etti.

-Dr. Mary Self'in kanserden kurtulma haberi 1999 yılında uluslararası basında büyük yankı uyandırdı.

Afetler doğal yolla oluşan travmatik yaşam olaylarıdır. Kitlesel olarak deneyimlenmekte ve aynı anda birçok insanı etkilemektedir. Japonya’da 2011 yılında yaşanan deprem ve ardından yaşanan tsunami sonrasındaki yayıncılığa ilişkin eleştiri Moore (2011, s. 16)’un kılavuzunda, şöyle özetlemektedir:

Japonya ve dünyadaki haberler yıkım hikayeleri ve resimleriyle doluydu- tek başına oturan kadın ve erkekler, yıkılmış binalar etrafında ağlayan ve yalnız başına oturan kadınlar ve erkekler; bir araya gelerek ağlayan kümelenmiş aileler, korkmuş ocuklar. Televizyon ve radyo, hayatta kalanlar hakkında hikayeler yayınladı. Gazeteciler onlara nasıl hissettiklerini ve bundan sonra ne yapacaklarını sordu.

Deprem ve tsunami ardından yapılan yayıncılık örnekten de anlaşıldığı gibi umutsuzluk ve çaresizliğin tekrar tekrar sunulması biçimindedir. Bu yayıncılık anlayışına tepki, bölgede olayı yaşayan bir depremzedenin Twitter aracılığıyla attığı tweetle dile getirilmiştir (Moore, 2011, s. 16):

“Sendai Şehrinden bir deprem kurbanıyım. Elektrik sistemi onarıldığında, deprem kurbanlarının kitle medyası tarafından yapılan röportajlarını izliyordum. Sadece insanların üzüntü ve acılarını artıran hikayeler görüyorum. Bu röportajlar ne için? Kim için? Bu zor zamanlarda istediğim şey umut. Yine de tüm medyanın bize getirdiği umutsuzluk gibi görünüyor”.

4.1.1.4. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hedef kitleye ilişkin bulgular

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında doğrudan deneyimleyen, tanık olanların dışında olayları medyadan okuyarak/izleyerek maruz kalan hedef kitle de bir diğer paydaştır. Genel gazetecilik sorumluluğu, kamuoyunu doğru biçimde bilgilendirmektir. Kılavuzlarda Covid 19 gibi doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olayı özelinde muhabirlere ilişkin diğer sorumluluklar şöyle ifade edilmektedir:

Açıklama yapma gücüne sahip olun. Hedef kitlenize karşı sorumlu olun- onlarla etkileşime geçin, mümkün olduğunda ilettikleri bilgi taleplerine yanıt verin ve kaynakları sağlayın. Korku/panik çığırkanlığından kaçının. Covid-19'un belirli toplulukları ve bireyleri orantısız bir şekilde etkilediğini kabul edin (EJN, 2020).

Uluslararası haberleştirme kılavuzlarında doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında hedef kitle düşünülerek haberler hazırlanması ifade edilmekte ve haberlerin ruh sağlığı üzerinde oluşturabileceği riskler şu şekilde ifade edilmektedir:

Hikâyeyi aktarıyorsunuz, kaynaklarla görüşmeniz ve hikâyeyi halka sunma şeklinizin, olaydan etkilenenlerin yanı sıra genel halk üzerinde de etkisi olabilir. Haber yaparken etik, insancıl ve saygılı olmayı unutmayın. (Weiss, 2014h).

Travmatik bir olay üzerine hikâyemiz ve daha kapsamlı haber yayınları, çocuk ve gençlerde önemli bir etki yaratabilir. Araştırmalar bir trajedi ardından çocukların dikkatlerini haberlere verdiklerini ve haberleri tüketmeye yöneldiklerini gösteriyor. Araştırmalar, travmatik bir olayın görselleri veya videolarını görüntüledikten sonra, bazı çocukların bu tür içeriklere maruz kalmanın sonucu olarak PTSD semptomları sergilediklerini göstermektedir. (Weiss, 2014a)

Christina Cantrell ve Elana Newman'a göre, “trajedinin medyada yer alması ile çocuklar arasında TSSB semptomlarının görülmesi arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Trajedik

medya içeriklerini araştıran üzgün çocukların bu tür haberleri araştıran endişeli ebeveynleri olup olmadığı, haberlerin sıkıntı yaratıp yaratmadığı, haberin önceden var olan bir sıkıntıyı ortaya çıkartan travmatik bir tetikleyici görevi görüp görmediği ya da bu ilişkiyi açıklayan başka bir nedensel mekanizma olup olmadığı bilinmemektedir.” (Weiss, 2014a).

Travmatik yaşam olaylarında hedef kitleye ilişkin muhabirlere sunulan diğer uyarılar ise şöyledir:

Halkın düşüncelerini, özellikle de destek mesajlarını içeren açık oturumlar tertipleyin. Halkın yardım alabileceği ve birbirlerine yardım edebilecekleri alanlar oluşturun. Dart Center Yönetim Kurulu Onursal Başkanı Dr. Frank M. Ochberg bu konuyla ilgili şunları söyler: “Gazeteciler ve terapistler ilgilendikleri kişileri yaralamamak adına benzer zorluklar yaşarlar. Teknikleri farklıdır fakat amaçları aynıdır: bu kişilere yardım alabilecekleri kaynak hakkında bilgi vermek.” (Hight ve Smyth, 2003, s. 6).

Yardımcı olmak isteyen insanlara imkanlar sağlayın. Bu imkanlar, basit bir iyilik eylemi yahut toplumun iyileşme süreci hakkında bilgi vermeye kadar uzanabilir. Bu topluma ümit verecektir (Hight ve Smyth, 2003, s. 6).

Sürekli olarak şu soruları sorun: Halk neleri bilmelidir ve ne kadar bilgilendirme “çok fazla” olur? Toplumun ilgilenmediği bir habere adanmış mecraya ne kadar etkin olabilir? Toplum, toplu katılım ya da felaketlerden daha fazlasıdır. Haberleştirme biçimi de bunu yansıtmalıdır (Brayne, 2007, s. 8; Hight ve Smyth, 2003, s. 6).

Görseller topluluğu etkileyebilir. Araştırmalar, travmatik haberlere maruz kalan kişilerin etkilenebileceğini gösteriyor. Travma olaylarıyla daha önceden karşılaşmışlarsa, travma haberlerini takip etmek daha önceki olaylara benzer bir tepkiyi tetikleyebilir. Bazı çalışmalar travmatik görüntülerin özellikle haber tüketicilerini etkileyebileceğini göstermektedir. İçeriğinizde kullandığınız görseller, toplumun tepkisini ve toparlanmasını etkileyebilir. Uzun süreli bir etki olabileceğinden, hangi görselleri kullandığınızı iki kez düşünün (Weiss, 2014i).

Travmatik yaşam olaylarında hedef kitleye ilişkin bir diğer boyut, görüşmeler esnasında ifade edilen trajedik olanın hedef kitle tarafından talep görerek tüketilmesine ilişkindir:

...valla tabi orada farklı şeylerde var. Şimdi günümüzde kayıt olanakları da çok fazla yani hem MOBESE kameralarını düşünelim hem işte cep telefonlarının kayıtlarını düşünelim hem işte klasik anlamdaki hani basın mensuplarının işte kameramanların şeylerini düşünelim ve de tabi bütün bunlarda yararlanarak metin üreten, retorik üreten gazetecileri veya medya mensuplarını, profesyonelleri şey yapalım, düşünelim. Şimdi bir de şöyle bir şey var medya üretilir ve tüketilir. Ve dolayısıyla bu iş ne kadar şiddetli olursa ondan sonra ne kadar hakikaten ne kadar şiddetli ve yoğun olursa o kadar bir şey var, talep görür maalesef. Birden işte onları bırakıp, bir sürü hikâyeye bırakıp o haberi şey yaparız, okuruz (Uzman 1).

Görüşmelerde travmatik yaşam olayları ardından toplumun iyileştirilmesine katkı sunma noktasında basın bu konu hakkındaki yüklendiği sorumluluk doğrultusunda ifade edilmiştir. İkincil iyileşme noktasında muhabirlerin ruh sağlığı uzmanlarından destek alabileceği önerisi sunulmuştur:

İyileşme diyorsak, iyileştirme diyorsak burada işte basının sorumluluğu, basın kendini bundan sorumlu hissediyor mu, hissetmiyor mu, bilmiyorum ama en azından çok boyutlu olarak ruh sağlığı profesyonellerini devreye sokabilirsiniz. Bunlarla ilgili çok boyutlu şeyler getirebilirsiniz, bu da dediğim gibi iyileşme açısından faydalı olabilir. Bu seconder iyileşme (Serafin).

4.2. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular

4.2.1. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştiren medya profesyonellerine ilişkin bulgular

İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular çalışma alt amaç soruları doğrultusunda,

- Editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular
- Muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular

başlıkları altında yorumlanmaktadır.

4.2.1.1. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular

4.2.1.1.1. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde editörlerin travma farkındalığına yönelik ilkelere ilişkin bulgular

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olayları, aniden ortaya çıkan ve bir diğer bireyin zarar gördüğü durumlar olarak kabul edilebilir. Bu noktada insan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde editörlerin travma farkındalığına yönelik ilkelere ilişkin bulgular haber merkezinde hazırlıklı olmak, editör rol ve sorumlulukları,

uzmanlaşma önerileri ve gazetecilik eğitmenleri ile meslek örgütlerine öneriler şeklindedir.

Uluslararası arası haberleştirme kılavuzlarında insan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde haber merkezlerinin önceden planlı ve hazırlıklı olması önerilmektedir. Bu hazırlık aşamasında editör ve muhabirlerin travmatik olanı haber yapmada karar vermeye ilişkin bir dizi sorunun yanıtlanması önerilmektedir, bu sorular şöyledir:

Eğer beni ve ailemi doğrudan etkileyen bir olayı haberleştiriyor olsaydım kelimelerimi değiştirir miydim?

Grafik açıklamalar ve görseller hikâyeyi açıklamak için önemli mi?

Bu konuyu haberleştirmek olaya dahil kişilere zarar verebilir mi?

Eğer öyleyse, bu bilgi haber için gerekli midir? (Media Council of Kenya, 2016, s. 9).

İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında haber kuruluşunun editörleri tarafından dikkat edilmesi gereken bir diğer durum ise organizasyonu planlamaya ilişkindir. UNESCO (2017, s. 73)'nin terörün haberleştirilmesine yönelik kılavuzunda olası organizasyon şemasında yanıtlanması gereken sorular şöyle ifade edilmektedir:

İç politika, dış politika, sivil toplum gibi birçok farklı hizmet arasında bölünmüş bir ekip nasıl bir araya getirilebilir? Muhabirler sahaya nasıl gönderilmelidir? Medya, olabildiğince fazla söylenti ve tahminden kaçınmak için dahili bir doğrulama ve moderasyon sistemini nasıl kurabilir? Hangi uzmanlarla iletişime geçebilirler? (UNESCO, 2017, s. 73).

Yukarıda da ifade edilen organizasyon şemalarının olay anında değil, ortaya çıkabilecek böylesi olaylara karşı önceden hazırlanması kılavuzlarda ifade edilen görüştür:

Böyle bir seferberlik doğaçlama olamaz. Roller ve görevleri tanımlamayı, belirli editoryal ve etik kuralları formüle etmeyi, kesin talimatlar oluşturmayı ve yedek çözümler oluşturmayı gerektirir. Daha azı olamaz, olursa çok geç olur (UNESCO, 2017, s. 73).

Organizasyon şeması oluşturmaya ek olarak haberleştirme kılavuzlarında editörlerin acil durumlarda haber kuruluşu içi görevlendirme ve yayın planlarını da önceden oluşturması önerilmektedir:

Acil durumlarda ayrıca muhabir gönderme, yayın ekibi içindeki emir-komuta zinciri ve canlı yayın hakkında kesin politikalar planlanarak "benimsenmelidir". Neyin yayılıp neyin

dağıtılmayacağına deneyimli bir haber direktörünün karar vermesi çok önemlidir (UNESCO, 2017, s. 73).

İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında editörlerin dikkat etmesi gereken bir diğer durum, yerel ya da ulusal olması fark etmeksizin görevli olduğu haber kuruluşunun kaynak haline gelmesine ilişkin hazırlıklı olmasıdır:

Güvenlik ve acil servisler içinde sağlam bağlantıların olması esastır. 2013'te Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Boston Maratonu Saldırısı sırasında, yerel gazete The Boston Globe, en güvenilir kaynaklardan biriydi. Çünkü ilk müdahale ekipleriyle doğru zamanda iletişim kurmuşlardı ve gazetecileri onların güçlü ve zayıf yönlerini biliyorlardı. Ayrıca güncel olayları işleme şeklini de önceden tanımlamış olmalılar. Net bir dizi temel etik kuralına sahip olmak (görüntülerin kullanımı, görüşme kuralları, güvenlik operasyonlarının gizliliğine saygı, vb.) belirleyici etkiye sahiptir. Editör ekibinin her üyesi, medyanın editöryal çizgisine göre anında hareket edebilmeleri için bunların farkında olmalıdır. Bir saldırının ilk anlarında, yazı işleri ekipleri akşam, hafta sonu ya da tatil olduğu için eksik kaldığında ya da stajyerler ya da geçici personele güvendiklerinde hata yapma riskleri artar. Ortak bir kurallar kitabı oluşturmak bu nedenle önemlidir (UNESCO, 2017, s. 73).

Travmatik yaşam olayların haberleştirmesinde farkındalık kazanmak kılavuzlarda sıklıkla vurgulanmaktadır. Gazetecinin hem yaşanan olaylar konusunda uzmanlaşması hem de travmatik boyutu noktasında farkındalık kazanması adına editörler tarafından hizmet içi eğitimler düzenlemesi ifade edilmektedir. Kılavuzlardaki görüşler şöyledir:

Arabuluculuk, çatışmanın yönetimi ve dönüşümü, uluslararası hukuk gibi konularda uzmanları personelinize yönelik seminerler düzenlemeye davet edin, böylece muhabirler ve editörler bu konulardaki bilgilerini derinleştirebilir ve haberlere daha bilgili bir bakış açısından yaklaşabilir (du Toit, 2014, s. 58).

Personelin sosyal ağ programlarını ve çatışma haritalama platformlarını kullanmayı öğrenmesi için zaman ayırın. Bölgenizde veriliyorsa, ilgilenen personeli veri gazeteciliği kurslarına katılmaya teşvik edin (du Toit, 2014, s. 58).

Yönergeleri benimseyin ve muhabirleri, fotoğrafçıları ve bölüm editörlerini bu konuda eğitin. Bunlar yasal olarak bağlayıcı değil ancak faydalı uygulamalar (McKay ve Lawther, 2019b, s. 11).

Çalışma kapsamındaki görüşmelerde aldığı eğitimler konusunda bilgiler sunan Darkroom, Türkiye'de insan kaynaklı travmatik yaşam olaylarını haberleştirilmesinde böyle eğitimlerin olmamasına ilişkin eleştirisini şu şekilde ifade etmiştir:

Benim Search and Rescue eğitimim var, yani hayatta kalma eğitimim var, kaçırılma anında ne yapmam gerektiğini biliyorum onun eğitimini aldım, silahlı saldırı zamanında ne yapmak

gerektiğini, bütün yabancı ajansların foto-muhabirleri bu eğitimlerden alıyor. Herhalde 6 bin-7 bin Euro bir kişi için veriliyor ve 15 gün gidiyorsunuz, gerçek sahnelerde eğitim alıyorsunuz. Yani yanınızda hakikaten silah sıkıyorlar, bilmem ne yapıyorlar. Sizi dövüyorlar, vuruyorlar ama o eğitimi alıyorsunuz. Türkiye’de şimdi Anadolu Ajansı bunu 2-3 yıl önce ya da 5 yıl önce vermeye başladı. Muazzam önemli bir şey. Süper önemli bir şey, savaş fotoğrafçılığı, haberciliği eğitimi veriyorlar. Yani sahada başınıza atıyorum işte yayılım ateşi altında kaldın ne yapman gerekiyor, hava bombardımanı başladı nasıl, nereye sığınacaksın gibi böyle çok basit hayat kurtarıcı bilgiler. Bunların eğitimini almadan bu işi yapan, ben de öyle yaptım. Ben ilk gittiğimde savaş bölgesinde hiçbir eğitimim yoktu. Ben şimdi bir yere gittiğim zaman tamam çelik yelek, kaskım, her şeyim başka standartlarda bir tane sağlık kitim var. Çantamdan çıkartmıyorum onu, turnikesinden bilmem nesine. Ne olacak belli olmaz, bir kurşun gelir hayatımı kurtarır o benim. Kimse yanında taşıyor. Anadolu Ajansı güzel şeyler yapıyor bu konuda, görüyorum ama diğer kurumların umurunda değil. Gerçekten değil. Maalesef değil (Darkroom).

Teknolojik altyapıları kullanarak olaylar konusunda iletişimi arttırabilecek ortamları oluşturmak kılavuzlarda editörlere sunulan bir diğer öneridir:

Personeli geniş kapsamlı topluluk ağları oluşturmaya onları bu insanlarla düzenli iletişim halinde kalmaya teşvik edin. Hem erkekleri hem kadınları hem de farklı sosyoekonomik durumlardaki insanları içeren ağların önemini vurgulayın (du Toit, 2014, s. 58).

Haber kuruluşlarında görevli editörlerin sorumluluklarına ilişkin yasal düzenleme ve kurallar ilgili haber kuruluşu tarafından tanımlanmakta ve yazılı olarak sunulmaktadır. Haberleştirme kılavuzlarında editör sorumluluklarına ilişkin sunulan örnek bir düzenleme şöyledir:

Madde 24: Editör sorumlulukları

- (1) Editör, gazetede yayınlanan ilanlar dahil tüm içeriklerin sorumluluğunu üstlenecektir.
- (2) Sorumluluk reddedilecekse, bu önceden açıkça belirtilecektir (Media Council of Kenya, 2016, s. 6).

Haber kuruluşlarında görevli editörlerin taşıdığı sorumluluklara ilişkin kılavuzlarda ifade edilen bir diğer görüş, yayın sonrasında oluşabilecek riskler üzerinedir. Editör yayınlanan içerik sonrasında oluşabilecek yasal riskler konusunda da bilgi sahibi olmalıdır:

Her editoryal karar, belirli eylemlerin olası sonuçlarını taşıyan ve doğurduğu yasal riskleri titizlikle değerlendirmeyi gerektirir (UNESCO, 2017, s. 32).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarında baskın duygular endişe, korku ve paniktir. Bu duygulara ek olarak yaşanan olayın türüne göre bir karmaşa da ortaya çıkabilir. Böylesi durumlarda editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin görüşler davranış yönergeleri olarak sunulduğu tespit edilmiştir. Bu davranış yönergelerinde editörlere sakın ve saygılı olunması önerilmektedir:

Sakin olun. Açık, isabetli ve merhametli olun...Yayıncılar tonlarına dikkat etmeli, ses ve ses seviyelerine ve ilerleme hızlarına dikkat etmelidirler (Media Council of Kenya, 2016, s. 9).

Davranışa ilişkin editörlere sunulan bir diğer öneri, saygılı olmaktır. Önceki dönem yayıncılık örneklerinde eleştirilere sebep olan durumlardan biri hızlı hareket etmek adına olay anında ölen ya da yaralanan kurban/mağdur isimlerinin ve görsellerinin yayınlanmasına ilişkindir. Travmatik olaydan zarar gören bireyler ve onların yakınlarına saygı gösterilme sebeplerinden biri haberleştirme kılavuzunda şu şekilde ifade edilmektedir:

Nezaket ve insana saygı gereği otoriteler aileleri bilgilendirmeden önce kurban isimlerini ve fotoğraflarını göstermeyi aklınızdan geçirmeyin (Media Council of Kenya, 2016, s. 9).

Haber kuruluşlarında görevli editörler, travmatik yaşam olaylarında görevlendirdikleri çalışanlarından da sorumludur. Haberleştirme kılavuzlarında bu doğrultuda fiziksel/ruhsal olarak muhabirleri desteklemek için editörlere sunulan öneriler, riskler karşısında zorlayıcı olmamak, güvenliğinden emin olmak, mesleki deneyim üzerinden görevlendirme yapmak olarak sunulmaktadır:

Gazetecilerin silahlı çatışma ve vahşet hakkında haber yapmak söz konusu olduğunda almaları gereken ilk karar, hayatlarının tehlikede olabileceği bölgelere girmeye istekli olup olmadıkları ve bunu yapıp yapamayacaklarıdır. Bu bireysel bir karar olmalıdır (du Toit, 2014, s. 52).

Personeli çatışmayı bildirirken makul olmayan riskler almamaya teşvik edin ve onları tehlikede olabilecekleri durumlara girmeye zorlamayın. Güvenlik söz konusu olduğunda sahadaki insanların yargılarına saygı gösterin ve insanları güvensiz hissettikleri durumlara itmekten kaçınmın. Hevesli muhabirlerin kendilerine daha fazla dikkat etmeleri konusunda ısrar etmemiz gerekebilir. Bu, özellikle şiddet içeren alanlarda çalışma deneyimi olmayan ve kendilerini kanıtlamak için can atan yeni işe alınmış gazetecilerle çalışırken doğru olabilir (du Toit, 2014, s. 58).

Mağdur ve hayatta kalanlarla röportaj yapacak muhabiri belirlerken dikkatli olun. Bu herkesin üstesinden gelemeyeceği nitelikli bir iştir (McKay ve Lawther, 2019b, s. 10).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olayları kapsamına giren haber konuları çalışma alanyazınında da ifade edildiği gibi şiddet içeren durumlar, hava ve karadaki trafik kazalarıdır. Haberlere konu olan şiddet kapsamındaki olaylar, terör, savaş, çatışma, fiziksel/psikolojik istismar ve cinayetler olarak sıralanabilir. Haberleştirme kılavuzlarında bu olayları kapsayan habercilikle ilgili editörlere sunulan ilkeler bağlamında en temel öneri, olay türüne göre haber içeriklerini hazırlayanların uzmanlaşmanın sağlanması gerekliliğidir:

Harvard'daki Nieman Vakfı'nın eski küratörü Bill Kovac'ın Dart Center El Kitabı, Trajediler ve Gazeteciler'in önsözünde yazdığı gibi asıl zorluk: "Etkili bir gazetecilik üretirken, yıkıcı korku ve belirsizliğin kalıntılarıyla başa çıkmada hepimizin daha derin ve yaratıcı düşünmemize yardımcı olunmasıdır." (UNESCO, 2017, s. 97).

Kılavuzlarda travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesi mesleki olarak her biri farklı uzmanlık gerektiren durumlar olarak tanımlanmaktadır. Çatışma olay türü özelinde yapılması gerekenler şöyle ifade edilmektedir:

Ekipleriniz arasında, muhabirlerin çatışma raporlamasındaki rolü hakkında ortak bir anlayış geliştirin. Personeli, çatışma duyarlı habercilik ile ilgili materyalleri okumaya ve bu materyalleri birbirleriyle paylaşmaya teşvik edin. Personelinizle bu konuları araştırdığınız ve oynamak istediğiniz rollere ilişkin ortak bir vizyon geliştirdiğiniz atölye çalışmaları ve toplantılar için zaman ayırın (du Toit, 2014, s. 58).

Haberleştirme kılavuzlarında dikkat çekilen bir diğer durum, giderek yaygınlaşan serbest çalışan muhabirlere ilişkindir. Görüş şöyledir:

Serbest çalışanların hesap verebilirliği. Dergiler uzun süredir serbest çalışanlara güveniyor. Günlük ve haftalık gazeteler ve TV istasyonları, bağımsız muhabirlere ve yapımcılara giderek daha fazla güveniyor. Haber kuruluşlarının, mağdurlar ve tanıklarla ilgilenirken en iyi uygulamaları uyguladıklarından emin olmak için serbest çalışanlarıyla birlikte çalışması gerekir (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 23).

Travmatik yaşam olayları her toplumun, her insanın hayatları boyunca deneyimleyebileceği olaylardır. Alanyazınında da ifade edildiği gibi alandaki büyük boşluk eğitim süreçlerinde travmatik yaşam olaylarına ilişkin yeterli bilgilendirmelerin sunulmamasıdır (Amend vd., 2012, s. 235; Anderson ve Bourke, 2020, s. 235). Bu noktada haberleştirme kılavuzlarında medya profesyonellerini yetiştiren eğitmenlere de bir dizi öneri sunulduğu tespit edilmiştir. Haberleştirme kılavuzlarında gazetecilik eğitmenlerine yönelik sunulan öneriler şu şekildedir:

Yönergeleri kullanın. Travmatik olayları haberleştirme, vahşeti araştırma, mağdur ve hayatta kalanlarla röportaj yapma, yıldönümlerini haber yapma ve gazeteci/foto muhabirlerinin kendilerini korumaları konularında yeterli eğitimi sağlayın. Deneyimli gazetecileri öğrencilerle çatışmayla ilişkili travma yaşamış ve yaşlı mağdur ve hayatta kalanlarla çalışma becerileri üzerine konuşmaya davet edin. Bu konulara ilişkin haberleştirmelerden kaynaklanan etik konuların tartışılmasına olanak sağlayan fırsatlar sunun (McKay ve Lawther, 2019b, s. 11).

Çalışma kapsamındaki görüşmelerde gazetecilik alanında eğitim verenlere ilişkin görüşleri paylaşan BY, gazetecilik alanında verilen eğitimlere ilişkin boşlukları ve yapılabilecekleri şöyle ifade etmiştir:

Eğitim konusunda her alanda eksiklik var. O iki kere iki dört. Yani şöyle bir şey var, ben okulundan çok şey aldım ama bize medyayı öğreten kişilerin de yılda bir defa gidip medyada staj yapmaları gerekiyor. Oradaki yazı işlerinde ne konuşuluyor, nelere dikkat ediliyor, ne yapılıyor, yani hiç medya deneyimi olmayan kişiler özellikle haber, haber toplamadır o alanlarda çok fazla öğretici olamazlar. Sadece çok akademik düzeyde kalır bu. Yani bu şeye benziyor hiç ameliyata girmemesi bir doktorun tıp öğrencilerine şöyle ameliyat edeceksin, böyle edeceksiniz. Bunlarla ilgili olarak makaleler okumuş ama eline neşter almış mı, almamış. Onun duygusunu farklıdır. Alana gittin, yani alanda tehditlerle de karşılaşılıyor, çok sert olaylar da oluyor, bunun nasıl idare ettirileceğini bilmeyen, kriz yönetmeyi tecrübe edinmemiş kişiler çok fazla bunu bilemez ve anlatamaz, sadece kitabı kalır. Analitik olarak onu aktaramaz. Diğer taraftan bir haber geldi yazı işlerinde o nasıl tartışılıyor, nereden başlık verelim, sayfanın neresinde yer alsın, fotoğraf seçimi neye göre yapılıyor, bu fotoğraf seçiminin neye göre yapıldığını bilmeyen bir hoca basın fotoğrafçılığı dersini verdiğinde bir yerde hep boşta kalır. Dolayısıyla evet eğitim çok önemli ama ilk önce bizi eğiten kişileri de eğitmemiz gerekiyor. Bunun şeyi de Türkiye'deki sistemsel hatadan da kaynaklanıyor. Üniversiteler aslında araştırma alanlarıdır. Şey yetiştirmez, yani mesleğe eleman yetiştirmez ama Türkiye'de üniversiteler meslek okulu oldu artık maalesef fakülteler. Öyleyse bari onun düzgün yapılması gerekiyor (BY)

Çalışma görüşmelerinde Darkroom, meslek kuruluşları ve eğitim eksikliğine ilişkin görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

Ben Cemiyete üyeyim. Hiçbir şey yeterli değil. Ben Cemiyete üyeyim. Cemiyet kendini, örneğin Türkiye Gazeteciler Cemiyeti çok saygın bir kurumdur. Ama bir yandan kendini yenilemiyor, bir yandan da daha doğrusu şöyle söyleyeyim yani medya değişiyor artık, biliyorsunuz bunu. Yani medya 80'ler, 70'ler, 60'lar, 50'lilerdeki medya düzeni yok artık. Gazeteciler Cemiyeti tamam biraz kendilerini bu yeni medya düzenine göre şekil alıyor ama tamamen yenileyemiyor. Örneğin yeni yönetim kurulunda gençler yok bir kere. Şimdi iş burada başlıyor. İş burada başladığı için biraz, old school denilen eski tarz bir zihniyet var.

Evet bu zihniyet çok önemli, çok kıymetli, muazzam bir bilgi, birikim, tecrübe bizim meslekteki en önemli şeydir. Ama işte amasında işin şeyi değişiyor. Bu bilgi, birikim, tecrübeli abilerimiz, ablalarımız yeni medyayı göremiyorlar. Eğitim yok. Yani siz şimdi öğretim görevlisiniz üniversitede ve her sene gençleri mezun ediyorsunuz. Ya sizin söylediklerinizi medyaya girdikleri anda unutuyorlar ki yüzde 99 böyle oluyor. Çünkü genç bir çocuk yeni başlamış işe, önce haber müdürünün yanına gidiyor, haber müdürü ona bir güzel önce “kardeşim okulda okuduğun her şeyi unut” diyor. Sonra ilk haberini yapıyor, yazı işleri müdürü diyor ki “bu haber böyle yazılmaz”, onu kafasına atıyor. “Ama ben okulda böyle öğrendim” diyor öğrenci ya da yeni çalışmaya başlamış gazeteci aday. Ve bütün her şeyini unutuyor. Sizin ona verdiğiniz her şeyi ilk iş gününde unutmuş oluyor. İşte zaten sıkıntı burada yani New York Times’a gidin böyle bir şeyle karşılaşmazsınız. Yani akademi, akademi denilen değer karşılığı vardır kurumlarda. Etik olarak vardır, bilgi olarak vardır, eğitim olarak vardır. O kurumlarda zaten o bilgileri yeniliyorlardır, eğitimlerini veriyorlardır sürekli eğitim veriyorlardır gibi gibi. Türkiye’de bunun tam tersi (Darkroom).

Bu iş birliğinin hiç kesilmemesi gerekiyor. Bırakın arttırılmasını hiç kesilmemesi gerekiyor. Böyle bir şey yok. Yani maalesef Türkiye’de daha alaylı dediğimiz bir sistem geçerli medyada, “okulda öğrenilen her şeyi unutun, ben size gazeteciliği öğretirim”, diyor Yazı İşleri Müdürü. Öğretebilir mi? Evet öğretebilir. Ama o çocuk işte diyelim ki gitti deprem bölgesine orada 150 tane hata yapar. O mağdurlara öyle saçma sapan davranır, öyle hırsla, öyle kötü. Yani anlamız mı o kötü kafa demeyeyim de etikten uzak, gazeteci olduğunu unuttur ve böyle bir aç kurt gibi gider her şeye saldırır. Haberi alacağım işte ne bileyim ona benzer bir sürü şey (Darkroom).

Görüşmelerde kendi aldığı eğitimler üzerinden de değerlendirmeler yapan Darkroom, muhabirlere sunulması gereken eğitimlere ilişkin önerileri de şu şekilde ifade etmiştir:

İlk başta eğitim şuna olması lazım, yöneticilere olması lazım. Yani o yönetim kademesi çünkü adam işte benim yaşında, benden daha yaşlı 30 yılını 35 yılını, 20 yılını 25 yılını bu işe vermiş ama hiçbir tırnak içinde “yontulmamış”, çünkü o da öyle öğrenmiş. Ama günümüzde öyle bir şey yok. Etik olarak eğiteceksin, değiştireceksin. Örneğin ... biz iki hafta önce ajansta bizim eğitimlerimiz oluyor ve sürekli oluyor bu eğitimler. Belki yılda 5-6 tane farklı farklı eğitim oluyor. Bir kadınla nasıl konuşulacağını bize öğrettiler. Şaka gibi değil mi? Farklı cinsiyetlere karşı nasıl davranmamız, nasıl caption-haber metni yazmamız gerektiğini öğrettiler. Buna benzer bir sürü eğitimler alıyoruz (Darkroom).

Uluslararası bir kurumdan bahsediyoruz. Ama adamlar orta doğuda yaşayan bir foto-muhabirine bu dersi veriyor. Şimdi bu ben şok oldum. Bazı şeyleri ne kadar kabaymışım...İnanılmaz yani. Şimdi açın Türkiye’deki gazeteleri bildiğiniz kadın düşmanlığının zirvesi var. Dönün Amerika’daki ya da Avrupa’daki gazetelere bunun bir satırını yazamazsınız. Yazamazsınız. Tamamen çünkü kadına yönelik cinsiyetçilik

kavramına girer bu. Başka bir şeye girer. Kimse öğretmiyor bunları. Yani açın şimdi Türk gazetelerine bakın. Kadınlara nasıl davranılıyor, nasıl yazılar yazılıyor, nasıl başlıklar atılıyor, özellikle magazinde orada burada. Yani çok yol almamız lazım, çok gerideyiz artık gerçekten (Darkroom).

4.2.1.1.2. İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde editörlerin haber içeriklerinde uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular

Uluslararası haberleştirme kılavuzlarında editörlere haber içeriği doğrultusunda uyulması önerilen ilkeler de yer almaktadır. Bu ilkelere göre haber içeriğinde topluluğun temsil edilmesi, alıntılarda denge sağlanması, cinsiyete ve kültür unsurlarına dayalı tasvirlerin biçimleri, seçici yayıncılıktan kaçınma ve bilinmeyen kitleye duyurulmamasını kapsamaktadır. Editörlerin haber içeriklerinde uyması önerilenlere ilişkin kılavuzlarda sunulan görüşler şöyledir:

Çatışma hikâyelerinin sadece seçkinler ve resmi sözcüleri değil, daha geniş bir topluluğu kapsamasını sağlamanın önemini vurgulayın (du Toit, 2014, s. 58).

Gazetecilerin haberlerine hem kadınları hem de erkeklerin seslerini dâhil ettiklerinden emin olun. Kendi kuruluşunuzun yayınlarını izleyin ve medyada yayınlanan haberlerin ne ölçüde temsiliyet içerdiğinin farkında olun. Kadın ve erkeklerin tasvir edilme biçimlerinde farklılıklar olup olmadığını ve bu tasvirlerin mevcut klişeleri devam ettirip ettirmediğini sorgulayın. Uygun olduğunda etnik köken, ırk ve din için de aynı izleme süreçlerini uygulayın (du Toit, 2014, s. 58).

Gündemi belirlerken etrafta gelişen yıldönümleri ve hassasiyetlerden haberdar olun. Dengeli ve adaletli olmayı göz önünde bulundurun- seçici bir yayıncılık can yakıcı olabilir (McKay ve Lawther, 2019b, s. 10).

...İşiniz insanlara ne olup (ya da olmakta olduğunu) bittiğini olabildiğince isabetli biçimde anlatmaktır. Eğer bir şeyi bilmiyorsanız, kitlenize söylemeyin (Media Council of Kenya, 2016, s. 9).

Travmatik yaşam olayları hızlı hareket edilmesini gerektiren yapısı haber kuruluşlarında içeriksel sorunlara sebep olabilmektedir. Haberleştirme kılavuzlarında ifade edilen deneyimli muhabirler tarafından esnek teslim tarihlerine sahip hikayelerin daha az sorunla sonuçlandırıldığıdır:

Deneyimli gazetecilerin daha uzun veya daha esnek teslim tarihlerine sahip hikayeler üzerinde çalışmalarına izin vermek, genellikle ortaya çıkan hikayelerin mağdurlar için ... daha az sorunla sonuçlanması anlamına gelir (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 20).

İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde kullanılan dilin önemine ilişkin yönergeler de haberleştirme kılavuzlarında yer almaktadır. Haberleştirme kılavuzlarında insan kaynaklı olayların haberleştirilmesinde kullanılması önerilen dil kullanımı şöyledir:

Sansasyona yol açmayacak ve toplumu bilgilendirmeyi sağlayacak bir dil seçin. (Media Council of Kenya, 2016, s. 9).

... Olayı alevlendirmek ya da daha fazla stres ve panik yaratmamak adına kelimelerinizi dikkatli seçin. Olay yerini tasvir edin ve net olun (Media Council of Kenya, 2016, s. 9).

Çatışmayı bildirirken tarafsız, duygusal olmayan bir dil kullanmanın önemini vurgulayın. Kuruluşunuzun güvenilirliği, nihai olarak, tüm taraflara ne ölçüde adil bir biçimde yayınlarınızda yer verebilmenize bağlı olacaktır (du Toit, 2014, s. 58).

4.2.1.1.3. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde maruz kalanlara yönelik editörlerin uyması önerilen ilkelere ilişkin bulgular

Travmatik yaşam olaylarına maruz kalanların haberde temsil edilmesi önemlidir. Travmatik yaşam olaylarına maruz kalanlar; mağdur/kurban, hayatta kalanlar ve onların yakınlarıdır. Editörlerin travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde maruz kalanlara ilişkin uyması gereken sınırlılıklar konusunda bilgi vermek, maruz kalanlarla görüşme/röportaj için görevlendiren muhabirin hazırlıklı olmasının sağlamak, maruz kalanların destek alabileceği bağlantılara haberde yer vermek, teknik ekibi kontrol etmek, maruz kalanlara saygı gereği zaman tanıma ve belli konularda iletişim kurmaya istekli olan maruz kalanlara ilişkin bir veri tabanı oluşturmak olarak sunulmaktadır. Editörlere sunulan öneriler şöyledir:

Bir yıldönümü ya da yeni bir gelişmeyi haberleştiriyorsanız büyük bir vahşetin etkilediği herkesle iletişime geçmeye çalışmak oldukça zordur, mümkün olduğunda mağdur, hayatta kalanları ve onları temsil eden grupları bundan haberdar edin (McKay ve Lawther, 2019b, s. 10).

Muhabirlerin mağdur ve hayatta kalanların yanına gitmeden önce iyi bir araştırma yaptığından veya iyi bilgilendirildiğinden emin olun. Kimseyi önyargılı anlatımlarla bir hikâye oluşturmak için dışarıya göndermeyin (McKay ve Lawther, 2019b, s. 10).

Mağdur ve hayatta kalanların destek hizmeti ve yardım alabileceği bağlantıları haberde yayınlayın (McKay ve Lawther, 2019b, s. 10).

Yapım ekibinin (teknik ekip) başlık ve fotoğraf kullanımı ve hikayelerin yerleştirildiği yerler konusunda dikkatli olmalarını sağlayın (McKay ve Lawther, 2019b, s. 10).

...gazetecileri mağdur ve hayatta kalanları habersizce arama ve onlarla röportaj yapmaları için acele ettirmeyin- insanlar zaman verilmesini ve saygıyı hak eder (McKay ve Lawther, 2019b, s. 10).

Belirli hikaye ve konulara ilişkin iletişime geçmeye istekli olan mağdur ve hayatta kalanlardan oluşan bir veri tabanı hazırlayabilirsiniz (McKay ve Lawther, 2019b, s. 11).

4.2.1.1.4. İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde haber kaynaklarına yönelik editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular

Haber içeriklerine ilişkin editörlerin dikkatini gerektiren bir diğer durum ise anonim kalmak isteyen kaynaklara ilişkindir. Kılavuzlarda olağandışı durumlarda isminin açıklanmasını istemeyen kaynaklara ilişkin yayıncılık editörle karar verilmesi gereken bir durum olarak ifade edilmektedir. Kılavuzlardaki görüş şöyledir:

Yazı ekipleri, anonim kaynakların oluşturduğu riskleri azaltmak için belirli önlemler almalıdır: gazeteci, özellikle bu süreci baş editörlere gerekçelendirmeli ve kaynağın neden anonim kalmayı istediğini kamuoyuna açıklamalıdır. Bazı medya kuruluşları, gazetecilerinin anonim kaynağın kimliğini editör kadrosundan bir amirine ifşa etmesini talep eder (UNESCO, 2017, s. 48).

4.2.1.1.5. İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarında görsellere yönelik editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarında foto-muhabirleri ve kameramanlar tarafından alandan toplanan görsellerin denetimi ve yayın kararı editörler tarafından yapılmaktadır. Haberleştirme kılavuzlarında haber destekleyici unsur olarak görsel kullanımı ve seçiminde editöryal kararların belirleyici olduğu ifade edilmektedir. İnsan kaynaklı travmatik yaşam olayının türü ve kuruluşu ulaşan görselin içeriği doğrultusunda haber kuruluşları görsel yayınlama politikalarında da değişikliğe gidebilmektedir. Haberleştirme kılavuzlarında görsel seçimi ve kullanımına ilişkin görüşler şöyledir:

Terörist örgütlerin, rehinelere başını kesmesi olayları editöryal takımlar içerisinde süregelen bu tartışmaları netliğe kavuşturdu. Agence France-Presse kafa kesme videolarını yaymamayı tercih etti. Reuters ise bu videoların kafa kesme olayı ve sonrasının içinden çıkarıldığı versiyonunu Twitter hesaplarında yayınladı ve hala orada duruyor. Peki kriterleri neydi?

Ajansın “Gazetecilik El Kitabı” içerisinde şu ifadeler geçmektedir: “Gerçekte olanı anlamak için gerekli materyaller gösterilir ya da açıklanır.” Diğer bir ifadeyle, haber değeri olan ve toplumun çıkarına olan her şey (UNESCO, 2017, s. 62).

Aşırı sıkıntı yaratıcı ve yaralayıcı görseller, ölümlere ilişkin görseller ya da betimlemeler ile ilgili politikanız olsun – sosyal medyanın filtresi yoktur ancak medya kuruluşları eğilim, terbiye ve zarar verme riskini göz önünde bulundurmalıdır (McKay ve Lawther, 2019b, s. 10).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olayları ardından sosyal medya platformlarından ulaşılan görsellere ilişkin haber kuruluşları tarafından yapılan düzenlemeler kılavuzlarda şöyle ifade edilmektedir:

... BBC, özellikle vatandaşlar tarafından haberlerinde kullanılmak üzere oluşturulan içeriği toplamak ve doğrulamak için bir içerik (UGC) merkezi kurdu.16 2008'de Mumbai'deki saldırılarla, gazeteciler görsel ve bilgileri yurttaş fotoğrafçılığı sitelerinden örneğin Flickr gibi ve dakikada 900 tweetten elde ettiler. Reuters gibi geleneksel haber dağıtım ajansları UGC için takas odaları haline geldi. AP, 2012'de ilk sosyal medya editörünü atadı (Beckett, 2016, s. 15)

4.2.1.1.6. İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde sosyal medya kullanımına yönelik editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular

Kılavuzlarda editörlerin dikkatini gerektiren bir diğer durum sosyal medya kullanımına ilişkindir. Sosyal medyada özellikle travmatik yaşam olayları sürecinde çevrimiçi bilgi yayılması kontrolsüz bir durumdur ve riskleri (bilgilerin yanlış olması vb.) de beraberinde getirmektedir. Editörler, bu bilgi yığını karşısında olası risklerin farkında olmalıdır. Kılavuzlarda sunulan görüş şöyledir:

Canlı bloggerlık (gerçek zamanlı olarak çevrimiçi bilgi yayınlama), geleneksel medya sitelerine bile sirayet eden, kalıcı bir aşırı tepki riskini taşır. Editör ekibi ve diğer kaynaklar tarafından toplanan bu bilgi karışımı, tepkiler ve yorumlarla birleşerek büyür. Bazıları kendilerini rahatlatma veya bilgiyi – eğer yanlışlanırsa- hızlı bir şekilde düzeltebileceklerini söyleyerek eylemlerini gerekçelendirirler bile, medyayı sürekli olarak gerçekten uzaklaştırır. Ancak, The Guardian'ın eski Okuyucu Editörü Chris Elliott'un yazdığı gibi: "Milyonlarca insanın karşı iddiaların yanı sıra söylenti ve iddia sisi içinde güvenilir bilgi aradığı sırada 'Bizde yanlış olmaz' sözü uygun bir özdeyiş değildir." (UNESCO, 2017, s. 46)

4.2.1.1.7. İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde medya profesyonelleri ruh sağlığına yönelik editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular

Haber kuruluşlarında görev yapmakta olan tüm profesyoneller travmatik deneyimler ardından gelişebilecekler konusunda risk altındadır. Çalışma kapsamındaki görüşmelerde ifade edilen muhabirlerin alanda olanları paylaşmaları ardından ruhsal sağlık üzerindeki tehlikenin basın mensupları için de geçerli olmasına ilişkin görüş şöyledir:

Durum çok zor yani bir de tabi mesela birçok film ve birçok foto-journalism tarihinde aklıma biraz geliyor şimdi hemen örnekler mesela şey var, savaş alanlarında hakikaten şey yapıyorlar meseleleri anlatıyorlar ondan sonra ya işte toplumsal kesimdeki çeşitli hikayeleri ama sonra kendileri de bunun kurbanı oluyorlar yani bu travmatik şey, tehlike basın mensupları için de şey geçerli bir de tabi burada hem oradan mağdur olma durumun da var. Bir de belki hiçbir şey yapamamanın çaresizliği de belki psikolojik olarak etkili durum çok zor (Uzman 1).

Olay alanlarındaki görevler ardından yaşadığı TSSB deneyimlerini görüşmede ifade eden Darkroom'un görüşleri şöyledir:

Post-Travmatik stres bozukluğunu sıklıkla yaşamış bir örneğimdir ben. Daha mesleğin ilk başlarında Kosova'ya gitmişim. ...Dönüşte baya ciddi bir sıkıntı yaşamıştım. Ordayken bir şey olmuyor hep dönüşte oluyor bunlar Post-travmatik olduğu için. Ardından 3 ay- 3,5 ay Irak'ta kaldım... Ama dönüşü tatsız oldu, döndükten sonra hakikaten kendimi kötü hissettim. Post-travmatik stres bozukluğunu zirvesinde yaşadım. Herhalde bir 7-8 ay sürdü bu. Döner dönmez böyle normale döneyim diye yöneticilerimiz şey demişti hiç ara vermeden başka işlere odaklan yoksa hani kendini kötü hissedeceksin. Bir süre bu taktiği denedim ama olmadı. Sonra bir daha Bağdat'a gittim 1 ay, 1,5 ay kadar sonra bir bakayım neler oluyor?... Orada bir 15 gün daha kaldıktan sonra Türkiye'ye geri döndüm ve direk tatile gittim. Tatilde o kadar zirve yaptı ki bu çok zor attım üstümden... Suriye'de olanları gören, depremler, 99 depremini ben çekmişim birebir yaşamıştım onu. Hem İstanbul'da çok fena sallanmıştık. Hemen çekime gitmişim. Yalova'ya gitmişim ilk başta. Oradan işte, günlerce oralarda takıldık kaldık. O depremler zaten ayrı bir şey, en son İzmir depremini izledim. Gittiğim ilk gün ağladım. İlk böyle alana girdiğim anda, işte yıkık binaları gördüğüm anda gerçekten hani kendimi artık çok iyi eğittim bu konuda hani hiç tutma bir şeyi kendinde ve hani direk duygularını dışa vur demişti bir arkadaşım... Ben de ilk gördüğümde yine çok kötü oldum, çünkü hemen insanın aklına yine insanın aklına orada bir sürü şeyler geliyor, 99 depremi, ondan sonraki depremler, felaketler, gündemler. Sonra da tabi çalışmaya başlıyorsunuz ve

unutuyorsunuz. Yani gazeteciliğin içinde tabi travmalar. Toplumun da içinde, toplum da travma yaşıyor ...(Darkroom).

Bu durumları geçiştirmek, ötelemek, yokmuş gibi davranmak hem haber merkezi yöneticileri hem de muhabirler için psikolojik yükü arttırmaktadır. Bucqueroux ve Seymour (2009, s. 19)'un da ifade ettiği biçimde kimi zaman medya profesyonelleri kaçış stratejileri geliştirmekte, bu durum ise duyarlılık noktasında kayıplara sebep olmaktadır:

... Diğer bir yaygın başa çıkma tekniği, kendilerini kurbanların acılarından uzaklaştırmak için bir çeşit "kara mizah" kullanmaktır. Bununla birlikte, bunun da ortaya koyduğu gibi, bu tür mekanizmalar, gazetecilerin mağdur sorunlarına ve endişelerine duyarlı kalmalarını zorlaştırabilir (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 19).

Kılavuzlarda haber merkezlerinde görevli medya profesyonellerinin taşıdığı bu risklere ilişkin önlem almada sorumluluğun haber kuruluşunun kendisine ait olduğu ifade edilmektedir:

Haber kuruluşları, gazetecilerin zor hikayeler yapma konusundaki duyguları hakkında rahatça konuştukları bir kültür geliştirmelidir. Haber kuruluşları, ikincil travma ile başa çıkma konusunda yardıma ihtiyaç duyan çalışanlara, bunun kariyerlerine zarar vereceğinden korkmadan destek ve danışmanlık sunmalıdır (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 19).

Kılavuzlarda haber kuruluşlarında çalışanların görevlendirilmesi, gözlemlenmesi ve travmatik yaşam olayları ardından ortaya çıkabilecek olası semptomlar konusunda editörlerin bilgi sahibi olması ve gözlemler yaparak çalışanların destek almasının sağlanması önerilmektedir:

...savaş durumlarında çalışmanın tehlikesi ve acımasızlığı ile baş edemeyen gazetecilerin ellerinden gelenin en iyisini yapmaları pek olası değildir ve kendilerini korkudan aciz hissedebilirler. Editörler için durumu ve bununla başa çıkabilme becerisini en iyi değerlendirecek kişinin gazetecinin kendisi olduğunun farkında olmaları önemlidir (du Toit, 2014, s. 53).

Personelinizin yaptıkları işlerde bazı çok korkunç olaylara maruz kalabileceğini kabul edin ve bu tür bir maruziyetin onlar üzerindeki etkisinin bilincinde olun. Gerektiğinde, personeliniz için danışmanlık hizmetlerinin sağlanmasını organize edin. Ayrıca, personelin meslektaşlarında TSSB belirtilerine dikkat ettiği ve meslektaşları zorluk çekiyorsa destek sağlaması için eğitildiği bir arkadaşlık sistemini teşvik edebilirsiniz. Meslektaş desteği, gerekli olduğunda profesyonel yardımın yerini almamalıdır (du Toit, 2014, s. 58).

Personeliniz üzgün ya da yorgunsa sosyal destek, izin ya da danışmanlık hizmeti sağlayın (McKay ve Lawther, 2019b, s. 11).

4.2.1.2. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular

4.2.1.2.1. İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirlerin travma farkındalığına yönelik uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular

Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesi sürecinde muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin bulgulardan biri travma farkındalığıyla yayıncılık yapabilmektir. Moore (2011, s. 4) travma biliminden haberdar olmanın medya profesyonellerinin daha hassas olmalarına, iyi sorular sorabilmelerine, iyi yayınlar yapmalarına ve iyi hikayeler düşünebilmelerine katkı sağlayarak çalışmalarını çeşitli biçimlerde geliştirebileceğini ifade etmektedir. Travmatik yaşam olaylarını haberleştiren muhabirler, yaşanabilecek bu türden olaylara her zaman hazırlıklı olmalıdır. Kılavuzlarda da ifade edildiği gibi, haber kuruluşları uzmanlaşma noktasında ciddi eksiklikler yaşamaktadır. Muhabirler çoğu zaman bir alanda uzmanlaşmak yerine bir konudan diğerine geçerek haber hazırlamak zorunda kalmaktadır (UNESCO, 2017, s. 31).

Gazetecilik alanında profesör olan Philip Seib'in 2004'te Irak'tan bahsederken vurguladığı gibi: "Medya, krizi nasıl haberleştireceğini biliyor ancak bu haberleştirdikleri krizi bildikleri anlamına gelmiyor." Bu sözler, gazetecilerin karmaşık ve çalkantılı bir dünyayı ele almaya hazırlıklı olması gerekliliğini işaret ediyor (UNESCO, 2017, s. 30).

Travmatik olayı haberleştiren gazeteciler için tanımlama yapan Hight ve Smyth (2003, s. 3)'e göre gazeteci, travmatik olayda farklı biçimlerde mücadele ederek reaksiyon gösteren bir insandan fazlası değildir. Hight ve Smyth (2003, s. 3) travmatik olaylar karşısında gazetecilerin verdiği zorlu mücadeleyi şöyle ifade etmektedir:

Kimi zaman bir şiddet olayına ilk karşılık veren kişi olma ihtimali ile yüz yüzedirler. Olağanüstü bir acı içindeki kurbanlarla temasa geçerler. Kan ve acıyı haber yapan gazeteciler, bu durumdan etkilenmemek adına çoğu zaman röportaj yapacakları, hayatta kalanlar ve olaya şahit olanlar ve kendileri arasında profesyonel bir duvar inşa ederler. Fakat büyük kayıplar yaşayan kişilerle konuşmaları sonrası, aynı duvar, gazetecilerin maruz kaldıkları trajediye reaksiyon vermelerine ket vurur.

2003'ün haziran ayında yapılan “Ülkede Terör: İlk Karşılık Veren Olarak Gazeteciler İçin Bir El Kitabı” başlıklı konferansta Los Angeles Polis memurlarından biri gazetecilerin olay yerine polis ve itfaiyecilerden ya önce ya da hemen onların ardından intikal ettiklerini ifade etmiştir (Hight ve Smyth, 2003, s. 11).

Muhabirlerin görevli oldukları haber merkezleri ve kuruluşlar da travmatik yaşam olaylarına önceden hazırlıklı olmalıdır:

Emprovizasyon, medyanın saldırılardan önce prosedürler oluşturarak kısmen önleyebileceği büyük bir risktir. Bunlar, terörist eylemlerin aniliği ve şiddetine, yarattığı kaosa karşı dayanıklı olmalıdır (UNESCO, 2017, s. 72).

4.2.1.2.2. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olayları haberlerine konu olan olayların tanımlanmasına ilişkin bulgular

Uluslararası haberleştirme kılavuzlarında hazırlanma amaçları doğrultusunda travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesi esnasında medya profesyonellerinin dikkat etmesi önerilen konuların olay türüne göre de ayrıntılı biçimde sunulduğu tespit edilmiştir. Travmatik yaşam olayları tarihsel olarak uzun yıllardır haberleştirilmektedir. Zaman içerisinde travmatik olayın türü, boyutları ve paydaşları doğrultusunda olay tanımlamalarında değişiklikler olmuştur. Daha önce sunulan tanımlamalara ek içerikler eklenmiş, değişiklikler yapılmıştır. Bu doğrultuda medya profesyonelinin haberinde olayı tanımlamada kullandığı ifadeleri de anlamsal olarak bilmeleri, olay ortaya çıktığında bağlamsal olarak da haberde sunulabilmeleri noktasında önemli kabul edilebilir. Yukarıda da ifade edildiği gibi muhabirler hangi türden travmatik yaşam olayını haberleştirdiğini iyi anlaması ve hazırlığını da bu doğrultuda yapması adına kılavuzlarda insan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olay türlerine göre sunulan bilgilendirmeler aşağıda sıralanmaktadır.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarından *çatışma*, en genel tanımla gruplar arasındaki gerilimi ifade etmektedir. Bu noktada çatışmayı haberleştiren muhabir, olayın tarafsız alanında yer alarak olayı sunmak ve konuya ilişkin hedef kitlede bir farkındalık oluşturmakla görevlidir. Travmatik yaşam olayları arasında çatışmaların da haberleştirilirken özel bir hassasiyet gerektirdiği ulaşılan bulgular arasındadır. du Toit (2014, s. 19)'in de tanımıyla çatışma tezahürleri, “yaygın olarak vahşet tabiri altında

adlandırılan tipik olarak şiddet içeren aşırı kötü veya acımasız eylem”lerdir. Bu eylemler arasında toplu katliamlar, savaş suçları, tecavüzün sistematik kullanımı, kaçırma, zorla yer değiştirme, etnik temizlik ve soykırım yer almaktadır. Uluslararası hukukta yasaklanmış ve insanlığa karşı suçlar olarak ifade edilen bu türden olayların haberleştirilmesi esnasında barışa katkı sunulması adına özel bir hassasiyet gösterilmesi gerektiği ifade edilmektedir (du Toit, 2014, s. 19).

Çatışma konulu haber hazırlayan muhabirlerin konuyla bağlantılı kılavuzlarda tanımlarına yer verilen diğer kavram, vahşet suçudur. Vahşet suçuyla bağlantılı kavramlar; soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve etnik temizliktir. **Vahşet suçu**, du Toit (2014, s. 20)’in 1948 Soykırım Sözleşmesi ve Uluslararası Ceza Mahkemesi 1998 Roma Tüzüğü’ne referans vererek sunduğu tanımla şöyledir:

- **Soykırım:** Ulusal, etnik, ırksal veya dini bir grubu, özellikle sistematik şiddet yoluyla kısmen veya tamamen yok etme girişimidir.
- **İnsanlığa Karşı Suçlar:** Toplu katliam, köleleştirme, işkence, tecavüz ve göçe zorlama gibi yöntemlerle sivil nüfusa kasıtlı olarak sistematik bir şekilde uygulanan saldırı politikası.
- **Savaş Suçları:** Silahlı çatışma yasa ve geleneklerinin ciddi ihlalleri.
- **Etnik Temizlik:** İnsanlığa karşı işlenen suçların bir alt kümesi olan etnik temizlik, kimlikleriyle tanımlanan sivil gruplarına yönelik zorunlu göçünde dahil olduğu sistematik saldırılar.

du Toit (2014, s. 19) “çatışma tezahürleri” olarak ifade ettiği çatışmayla birlikte ortaya çıkan diğer travmatik yaşam olaylarını ise şöyle sıralamaktadır:

...katliamlar, savaş suçları, toplu katliamlar, tecavüzün sistematik kullanımı, kaçırma, zorla yer değiştirme, etnik temizlik ve soykırım yer alıyor. Hepsi uluslararası hukukta yasaklanmış ve insanlığa karşı suçlar olarak nitelendirilebilecek bu şiddet tezahürleri hakkında haber yapmak, haberimiz eğer barış inşasına yapıcı bir katkı sağlayacaksa, özel bir hassasiyet gerektirir.

Terör ve terörizm, kavramlarının uluslararası alanyazında da tanımlama tartışmaları devam etmektedir. UNESCO (2017, s. 53)’nun “bir örgüt; eylemleri ile mi, ideolojisiyle mi, yoksa araçları veya amaçları ile mi tanımlanmalıdır?” sorusunun da doğrultusunda terörü haberleştiren medya profesyonellerinin olayı yansıtma biçimi oldukça önem kazanmaktadır. Kılavuzlarda Birleşmiş Milletler de dahil uluslararası örgütlerin en nesnel

haliyle bu kavramların ele alınışı üzerine çalışmalarını sürdürmekte olduğu ifade edilmektedir (UNESCO, 2017, s. 20):

Terim birçok metin ve sözleşmede yer almasına, Aralık 1996'da Genel Kurul tarafından oluşturulan özel bir Komiteye atanan göreve rağmen, Birleşmiş Milletler (BM) içinde şu anda üzerinde mutabık kalınmış bir tanım bulunmamaktadır. 2003 yılında kurulan Üst Düzey Tehditler, Zorluklar ve Değişim Paneli, ertesini yıl tanım benzeri bir rapor oluşturarak sunmuştur. Mevcut metinleri, özellikle de savaş suçlarını ve insanlığa karşı suçları kınayan Cenevre Sözleşmesini (UNESCO, 2017, s. 19) ve teröre karşı Birleşmiş Milletler sözleşmesini gündeme getirdikten sonra, "terörizm" kelimesini: "ölüme sebebiyet verme ya da ciddi fiziksel zarar verme amacıyla sivillere ve savaşa dahil olmayanlara, doğası veya bağlamı gereği bir nüfusu sindirmek veya bir Hükümeti veya uluslararası bir kuruluşu herhangi bir eylemi yapmaya veya yapmaktan kaçınmaya zorlamak amacıyla yapılan (...) eylemdir" (UNESCO, 2017, s. 20).

Bu doğrultuda travmatik olay olarak "terör saldırıları": "Sivillere yönelik hedef gözetmeyen saldırıları veya Devlet temsilcilerini (polis memurları, yargıçlar, askerler vb.) hedef alan şiddet eylemlerini (UNESCO, 2017, s. 53)" ifade etmektedir.

Terör eylemi, Haberleştirme Kılavuzu'nda "bir eylem ya da eylem tehdidi (Media Council of Kenya, 2016, s. 3)" olarak tanımlanmaktadır. Bu eylem ya da tehdit gerçekleştiğinde:

(i) Bir bireye karşı şiddeti içerir. (ii) Eylemi gerçekleştiren kişiler başka bir bireyin hayatını tehlikeye atar. (iii) Toplum ya da toplumun bir bölümünün sağlığını ya da güvenliğini ciddi biçimde tehlikeye sokar. (iv) Mülke ciddi hasarla sonuçlanır. (v) Ateşli silahlar ya da patlayıcılar kullanılarak gerçekleştirilir. (vi) Zararlı ve tehlikeli, zehirli ya da radyoaktif maddelerin ya da mikrop içeren yahut başka türlü biyolojik ajanlar ya da toksinlerin açığa çıkmasına sebep olur. (vii) İletişimin, finansal faaliyetlerin, ulaşımın ya da diğer hayati hizmetlerin, elektronik sistemlere zarar verilmek suretiyle sekteye uğramasına neden olur. (viii) Hayati ve acil hizmetlerin dağıtımını sekteye uğrattır yahut durdurur. (ix) Ulusal güvenliğin yahut toplum emniyetinin sorgulanmasına neden olur (Media Council of Kenya, 2016, s. 3).

Bu eylem ve tehditin taşıdığı amaçlarsa haberleştirme kılavuzlarında şu şekilde ifade edilmektedir:

(i) Toplum ya da toplumun bir kesimi üzerinde tehdit ya da korku oluşturmak; ya da

(ii) Hükümet ya da uluslararası örgütleri tehdit etmek ya da bir şeylere zorlamak; ya da (iii) Dini, politik, anayasal ya da sosyal kurumların ya da uluslararası örgütlerin dengesini bozmaktır (Media Council of Kenya, 2016, s. 3).

Cinsel şiddet, tüm dünya nüfusları arasında sıklıkla yaşanan insan kaynaklı travmatik yaşam olaylarından biridir. Brayne (2007, s. 7) haberleştirme kılavuzunda cinsel şiddeti şu şekilde tanımlamaktadır:

Cinsel şiddet sadece tecavüz değil, istenmeyen herhangi bir türde cinsel aktiviteyi de içerir. Bu aile içinde, ilişkide ya da evlilikte olabileceği gibi tanınmayan birinin kurbana saldırması sonucu da gerçekleşebilir. İnsanların kendi evlerinin mahrem alanından, gürültülü oyun alanlarına; boş sokaklardan tıklım tıklım dolu gece kulüplerine; hapisane hücrelerinden savaş alanlarına değin hemen her yerde gerçekleşebilir.

Brayne (2007, s. 7) haberleştirme kılavuzunda savaş ortamlarında görevli medya profesyonellerine de şu öneriyi sunmaktadır:

Tarih boyunca cinsel şiddet, silahlı çatışmalara acımasızlıkla eşlik etmiştir. Günümüzde ve tarih içerisinde artarak bir savaş silahı olarak kullanılmaya başlamıştır. Hayatta kalanlardan bu türde tecrübeler duymaya hazır olun. Bir gazetecinin her zaman takınması gereken dikkati takının, dikkatle ve saygıyla dinleyin (Brayne, 2007, s. 7)

Tecavüz ve tecavüz kültürü, muhabirlerin tecavüzü haberleştirmesinde bilmesi önerilen ilk terim tecavüz kültürü terimidir. Terime ilişkin kılavuzlarda sunulan görüşler şöyledir:

"Tecavüz kültürü, tecavüze elverişli bir ortam sağlayan bir dizi değer ve inançtır ... Bu terim, tecavüzün meydana gelmesinin muhtemel olduğu belirli bir ortam değil, tecavüzü çevreleyen ve teşvik eden genel bir kültür için geçerlidir." —A. Ayres Boswell and Joan Z. Spade (Garcia-Rojas, 2012, s. 2).

"Başka bir deyişle, tecavüz kültürü, ne tecavüzün meydana gelme olasılığı bulunan, meydana geldiği yerlere ne de belirli tecavüzlerin belirli ayrıntılarına atıfta bulunur: daha ziyade, bir kültüre atıfta bulunur - yani bir dizi değer, inanç, ritüel, sosyal kod, dil, kanunlar ve sanat - cinsel şiddet ve özellikle de hetero erkekler tarafından kadınlara yönelik cinsel şiddet teşvik ettiği söylenebilir. Bu argümanın ne otomatik olarak ne de evrensel olarak belirli kültürel eserler ile tecavüz vakaları arasında doğrudan bir nedensel bağın varlığını ima etmediğini unutmayın (bu kesinlikle mümkün olsa da); ne de bu kültürdeki her bireyin tecavüzcü olduğunu veya olması gerektiğini iddia etmez. Tanımladığı şey, tecavüzün önemsizleştirildiği, kadınların hem tacizinin hem de cinsel nesneleştirilmesinin normalleştirildiği ve bunun sonucunda kadınların cinsel istismarının daha olası olduğu bir kültürdür (Garcia-Rojas, 2012, s. 2).

Kızların birden çok ve kesişen şiddet biçimlerine maruz kaldığına inanıyoruz. Marjinalleştirilmiş genç kadın gruplarının cinsiyetçilikle birlikte ırkçılık, engelli ayrımcılığı, homofobi, sınıfçılık gibi iç içe geçmiş baskılar yaşadığına inanıyoruz. Bu çoklu baskı biçimleri, ötekileştirilmiş kızların şiddete karşı artan savunmasızlığına katkıda bulunur. Cinsiyete dayalı şiddetin var olduğu bağlamı yeterince anlamak için kızların ve genç kadınların istismara uğrama yollarının karmaşıklığına bakmamız gerekiyor (Garcia-Rojas, 2012, s. 3).

İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarından *istismara* ilişkin tanımlamalar, haberleştirme kılavuzlarında çocuk istismarı ve aile içi istismar olarak iki başlık altında sunulmaktadır.

Çocuk istismarı, reşit olmayanlara uygulanan kötü muameledir. Haberleştirme kılavuzlarında muhabirlere sunulan çocuk istismarı türleri şöyledir:

- Fiziksel istismar kasıtlı fiziksel güç kullanımı, vurmak, tekmelemek, sarsmak, yakmak veya benzeri bir şekilde bir çocuğa güç göstermek
- Cinsel istismar cinsel ilişki içine bir çocuğun dâhil edilmesini içerir. Okşama, tecavüz ve bir çocuğu diğer cinsel faaliyetlere maruz bırakmayı içerir.
- Duygusal istismar çocukların özsaygısına veya duygusal refahlarına zarar veren davranışlardır. İsim takmak, ayıplamak, reddetmek, sevgiden mahrum bırakmak ve tehdit etmek bunlardan bazılarıdır.
- İhmal çocuğun temel ihtiyaçlarını karşılayamamasıdır. Bu ihtiyaçlar arasında barınma, gıda, giyecek, eğitim ve tıbbi bakıma erişim yer almaktadır (CDCIP, 2016, s. 3).

Haberleştirme kılavuzlarında muhabirler için istismara ilişkin sunulan bir diğer terim çocuklukta kötü muameleyle ilişkin tanımsa şöyledir:

Çocuklukta kötü muamele, bilim insanları ve önleme uzmanları tarafından 18 yaşından küçük çocukların ebeveynleri, bakıcıları veya velayeti üstlenen diğer kişiler tarafından her türlü istismar ve ihmalleri ifade etmek için kullanılan bir terimdir (CDCIP, 2016, s. 3).

Aile içi istismara (aile içi şiddet) ilişkin haberleştirme kılavuzlarında sunulan tanımlar şöyledir:

Aile içi istismar (aile içi şiddet olarak da bilinir), çoğu durumda bir eş/sevgili veya eski eş/sevgili tarafından, aynı zamanda bir aile üyesi veya bakıcı tarafından cinsel şiddet dahil olmak üzere kontrol edici, zorlayıcı, tehdit edici, aşağılayıcı ve şiddet içeren davranış olayları veya modelidir (Level Up, 2018, s. 12).

Aile içi istismar: Aile içi şiddet yerine kullanılabilir. Aile içi istismar, bir eş veya eski ortağın olduğu vakaların çoğunda olduğu gibi bir aile üyesi veya bakıcının da kontrol ettiği, zorladığı, tehdit ettiği, aşağılayıcı ve cinsel şiddet içeren davranış içeren olay veya davranışlardır (Level Up, 2018, s. 16).

Haberleştirme kılavuzlarında aile içi istismarın kapsamında yer alabilecek diğer durumlar şöyle sıralanmaktadır:

- Zorlayıcı kontrol (fiziksel veya cinsel şiddet kullanımı veya tehdidi ile göz korkutma, aşağılama, tecrit ve kontrol biçimi)
- Psikolojik ve/veya duygusal istismar
- Fiziksel veya cinsel istismar (cinayet dahil)
- Finansal istismar
- Taciz ve sapıklık
- Çevrimiçi veya dijital istismar (Level Up, 2018, s. 12)

Aile içi istismar ölümcül de olabilmektedir. Kılavuzlarda muhabirlere sunulan tanım ve bu ölüme sebebiyet verebilecek kişiler şöyle sıralanmaktadır:

Ölümcül aile içi istismar veya aile içi cinayet, yetişkin kurban (16 yaş ve üzeri) ile fail arasındaki ilişkinin aşağıdaki kategorilerden birine girdiği herhangi bir cinayeti içerir:

- Eş
- Resmi nikahsız eş
- Birlikte yaşayan ortak
- Erkek arkadaş veya kız arkadaşı
- Eski eş, eski ortak veya eski erkek arkadaş veya kız arkadaş
- Evlilik dışı ilişki
- Sevgilinin eşi
- Duygusal rakip
- Oğlu veya kızı (üvey ve evlatlık ilişkiler dahil)
- Ebeveyn (üvey ve evlat edinilen ilişkiler dahil)
- Erkek veya kız kardeş
- Diğer akrabalar (Level Up, 2018, s. 13)

Haberleştirme kılavuzlarında aile içi istismarla bağlantılı sunulan diğer kavramlara ilişkin tanımlar da şöyledir:

Zorlayıcı (baskıcı) kontrol: Kurbanın benlik duygusunu ortadan kaldırmaya dönük olarak bağımsızlığını ve özgürlüğünü elinden almaya yönelik bir kontrol şeklidir. Bu kontrol edici davranış, bir kişiyi destekten yalıtarak, sömürerek, bağımsızlıktan mahrum bırakarak ve

günlük davranışlarını düzenleyerek bağımlı kılmak için tasarlanmıştır (Level Up, 2018, s. 16)

İntihar, kılavuzlarda da ifade edildiği gibi karmaşık bir halk sağlığı sorunudur. İntihara ilişkin haberleştirme kılavuzlarında yer alan bilgilendirme şöyledir:

İntihar, geniş sosyal, duygusal ve ekonomik etkileriyle önemli bir halk sağlığı sorunudur. Dünyada yılda yaklaşık 800.000 intihar vakası bulunmakta ve her bir intihar ölümünden en az altı kişinin doğrudan etkilendiği tahmin edilmektedir (DSÖ ve ISP, 2017, s. 1)

Medyada intiharların haberlere konu olması ve travmatik bir olay olarak intiharın medyada ele alınışı uzun yıllardır araştırma konusudur. Çünkü intiharın haberleştirilmesi hayati bir konudur (Özer, 2020, s. 74-81). DSÖ ve ISP (2017, s. 1) haberleştirme kılavuzunda “medyanın intiharı önleme çabalarını arttırmada veya zayıflatmakta önemli bir rolü olabileceğine dair kanıtlar olduğu ifade edilmektedir. İntihar kendi içinde karmaşık bir sürece işaret etmektedir. İntiharın haberleştirilmesi de hem bu karmaşık süreçteki rolü (DSÖ ve ISP, 2017, s. 1) hem de basın etiğindeki (Özer, 2020, s. 74) boyutu noktalarında tartışma konusudur. Haberleştirme kılavuzlarında intihara ilişkin bilgilendirmeler, medyada yer alan haberler ardından yürütülen bilimsel çalışmalar doğrultusunda sunulmaktadır. İntihara ilişkin yürütülen araştırmalar da bir boyut “zararlı medya etkilerine” odaklanırken; diğer bir boyut haberler aracılığıyla “intiharı önleme”ye odaklanmaktadır.

Zararlı medya etkileri kapsamında yürütülen araştırmalar, başta haberlerin “taklitçi intihar riski” oluşturma düzeylerine odaklanmaktadır (DSÖ ve ISP, 2017, s. V, 1, 11). Goethe'nin Genç Werther'in Acıları romanındaki yaşadığı aşk acısı sebebiyle intihar eden baş karakterden ismini alarak “Werther etkisi” olarak adlandırılmaktadır (DSÖ ve ISP, 2017, s. 1). Haber içeriklerinde “detaylı, belirgin, sansasyonel, intihar yöntemini açık şekilde tanımlayan ve intihara ilişkin yaygın bilinen mitleri ortaya koyan ya da tekrarlayan içerikler (DSÖ ve ISP, 2017, s. 1)” savunmasız bireyleri taklitçi davranışlarda bulunma riskiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Konu üzerine uzun yıllardır yürütülen araştırmaları haberleştirme kılavuzunda yorumlayarak sunan DSÖ ve ISP (2017, s. 1)'ye göre bu türden içerikler intihar oranlarını artırma ve azaltma potansiyeline sahiptir.

Bir risk faktörü olarak intihar davranışını haberleştirme Taklitçi (bir davranışı taklit ederek) intiharlar (örn. bir veya daha fazla intiharla ilgili medya haberleriyle doğrudan ilişkili gibi

görünen intiharlar) için 100'den fazla araştırma yapılmıştır. (DSÖ ve ISP, 2017, s. 3) Bu çalışmaların sistematik değerlendirmeleri tutarlı bir şekilde aynı sonuca ulaşmıştır: medyada intihar vakalarının bildirilmesi ardından, intihara meyilli davranışlara yol açabilir. Bu incelemeler aynı zamanda, taklitçi intihar davranışının bazı durumlarda diğerlerinden daha olası olduğu sonucuna varmıştır. Özellikle, tekrarlanan içerik ve yüksek etkili/sansasyonel hikayeler, taklitçi davranışla güçlü şekilde ilişkilidir. İntiharla ilgili bir haberin sonraki intiharlar üzerindeki etkisi, hikâyede anlatılan kişi bir ünlüye ve okuyucu ya da izleyici tarafından büyük saygı görüyorsa daha fazladır. Nüfustaki belirli alt gruplar (gençler, akıl hastalığından mustarip kişiler, intihar davranışı öyküsü olan kişiler veya intihar nedeniyle yakınına kaybetmiş kişiler gibi) özellikle intihara meyilli davranışlarda bulunmaya karşı savunmasızdır. Risk, intihar sonucu ölen kişinin özellikleri ile okuyucu veya izleyicinin özellikleri bir şekilde benzer olduğunda ve okuyucu veya izleyici, öne çıkan kişiyle özdeşleştiğinde daha da belirgindir. Ek olarak, hikayelerin içeriği de önemli bir rol taşımaktadır: intiharla ilgili mitleri doğrulayan veya tekrarlayan ya da belirli bir intihar yönteminin ayrıntılı tanımını içeren hikayelerin, taklit intiharlarla sonuçlanması daha olasıdır. Bununla birlikte, medya yönergelerine uygun olarak yazılan intiharlarla ilgili medya haberleri, intiharı önlemeye yardımcı olmak için güçlü bir potansiyel göstermekte, genellikle de daha fazla intiharı tetiklememektedir. (DSÖ ve ISP, 2017, s. 3)

İntiharın haberleştirilmesine ilişkin yürütülen araştırmaların sonuçlarına dayanarak haberleştirme kılavuzlarından ulaşılan bir diğer bulgu haberler aracılığıyla intiharı önlemeye ilişkindir. DSÖ ve ISP (2017, s. V) tarafından hazırlanan haberleştirme kılavuzunda önleme faaliyetlerine ilişkin şunları ifade etmektedir:

İntihar, dikkatimizi gerektiren ciddi bir küresel halk sağlığı sorunudur ancak intiharı önlemek kolay bir iş değildir. Güncel araştırmalar, intiharın önlenmesinin mümkün olduğuna işaret etmekle birlikte, zihinsel bozuklukların ve etkili tedavilerinin doğru ve zamanında değerlendirilmesinden risk faktörlerinin çevresel kontrolüne kadar, çocuklarımızın ve gençlerimizin yetiştirilmesi için mümkün olan en iyi koşulların sağlanmasına kadar çeşitli faaliyetleri kapsadığını göstermektedir. Bilginin uygun şekilde yayılması ve farkındalık artırma intiharı önlemenin başarısında temel unsurlardır. Tüm bu faaliyetlerde kültürel, yaş ve cinsiyet farklılıkları dikkate alınmalıdır.

İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarından *suçu* haberleştirmede Bucqueroux ve Seymour (2009, s. 2) üç tür haber kategorisinden söz etmektedir:

Son Dakika Haberleri — İster basılı ister televizyon yayını olsun, son dakika haberlerini işleyen muhabirler, bir dizi farklı kaynaktan, son tarihe kadar doğru bilgi toplama baskısı altındadır. Çoğu durumda suç daha yeni meydana gelmişken ve mağdur, tanıklar çok içindeyken başlarına geleni sindirmeye çalışırlar.

Röportaj haberler — Kurbanlardan, kişilik özellikleri ve profillerini ortaya çıkarmak amacıyla röportajlar istenebilir. Bu hikayeler için gazete, dergi, yayın ve çevrimiçi muhabirler gerçekleri isterler, ancak aynı zamanda mağdurun duygularını, duygularını ve fikirlerinin yanı sıra röportaj konusunun görünümü, ifadeleri ve ortamı hakkındaki ayrıntıları da yakalamak isterler.

Yüksek Etkili Hikayeler — Bu hikayeler, suç ve mağduriyetlerin sosyal, politik, ekonomik veya kültürel etkilerini keşfetmek için geleneksel adliye haberciliğinin ötesine geçer veya mağdurlara söz hakkı vermeye çalışırlar. Bunlar kalıbı yıkan, okuyucuların ve izleyicilerin kültürümüzde suç ve mağduriyetlerin gerçekliği ve etkisi üzerine düşünmeye sevk eden olağanüstü hikayelerdir. Bu tür hikayeler genellikle "yapılandırılmış" hikayelerdir, yani bir muhabir ve editör ekibi tarafından yapılan önemli planlamaları içerirler. Genellikle daha uzun hikayelerdir ve çoğu zaman bir dizi olarak yayınlanırlar. Bu türden hikayeler için, kurbanlardan genellikle zaman içinde uzun röportajlar veya çoklu röportajlar yapmaları istenir.

Uluslararası haberleştirme kılavuzlarında insan kaynaklı travmatik yaşam olaylarına ilişkin tanımlamalar yukarıda sunulmuştur. Çalışma kapsamında uzmanlarla yapılan görüşmeler doğrultusunda Türkiye için haberlere konu olan insan kaynaklı travmatik yaşam olaylarına ilişkin görüşler şöyledir:

Farklı bakış açısı ve farklı diyelim ki özelliklere göre değişebilir ama tabiki Türkiye’de travmatik olaylar dediğimizde bir üst başlığın şiddet olması sanki kaçınılmaz gibi. Bu şiddeti de mağlum aklımıza öncelikle fiziksel şiddet geliyor ama şiddetin sadece fiziksel şiddet olmadığı onun daha sembolik şiddet biçimleri daha psikolojik şiddet denilen türleri, ekonomik şiddet dediğimiz şiddet biçimleri olduğunu düşündüğümüzde ya da failerin ve kurbanların sabit olmadığını hani failerin ve kurbanların da farklılaştığı ölçüde toplumun büyük çoğunluğunun belki de bir hani şiddete maruz kaldığını bu sadece kadınlara ya da çocuklara yönelik şiddetle sınırlı olmadığını söylemek mümkün (Uzman 2).

Terör dediğimizde terörü de rahatlıkla bir şiddet biçimi olarak görebiliriz. Bu da şiddetin başlığı altında dedim ya hani faileri kurbanları farklılaşsa da terör de sonuçta bir şiddet biçimi kaldı ki hani terörün de kimi şeyleri her zaman da tırnak içerisinde fiziksel şiddet içermeyen de terörize edici eylemler ya da hareketlerde olabiliyor. Dolayısıyla hani her türlü terörist şeyi de burada şiddet başlığı altında düşünmek mümkün (Uzman 2).

4.2.1.2.3. İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinin önemine ilişkin bulgular

İnsan kaynaklı travmatik bir yaşam olayı olarak terörün medyada haber olarak yer alışı uzun süren tartışma ve araştırmaların da konusudur. DSÖ ve ISP (2017, s. 10) tarafından hazırlanan haberleştirme kılavuzunda da ifade edildiği biçimde:

Kitlesel silahlı saldırılar ve terörizm hakkında basında çıkan haberlerin taklit etkilerine ilişkin araştırmalar, medyada intiharlarla ilgili çıkan haberlerin taklitleri üzerine yapılan araştırmalar kadar kapsamlı değildir. Bununla birlikte, cinayetlerle ilgili sansasyonel haberciliğin daha fazla cinayet eylemlerini tetikleyebileceğine dair bazı kanıtlar mevcuttur.

Terör gibi travmatik yaşam olayları, UNESCO (2017) haberleştirme kılavuzunda da söylendiği gibi medya için bir sınanma alanıdır ve bu çalışmada da incelemeye dahil edilen Beckett (2016)'ın haberleştirme kılavuzundan alıntıyla terörün haberleştirilmesine yönelik önem şu şekilde ifade edilmektedir:

“Terörü haberleştirme alanında gelişmek önemlidir çünkü aşırılıkçı şiddet kayda değer bir meseledir ve semptomları gün geçtikçe tüm dünyada soruna dönüşmektedir. Terörü: daha akıllıca, bilgili ve toplumsal açıdan sorumlu biçimde haberleştirmek yalnızca ahlaki bir mesele olarak görülmemelidir. Gazeteciliğin modern toplumda hayati rolünü sürdürmesi için bir şans olarak değerlendirilmelidir” (UNESCO, 2017, s. 102).

Media Council of Kenya (2016, s. 4) tarafından hazırlanan kılavuzda da profesyonel gazetecilik ve medya rolünün bu tür haberler söz konusu olduğunda “habercilik yapmak, halka tam, güvenilir ve olgusal bilgi sağlamak açısından kritik öneme sahip” olduğu ifade edilmektedir. Newman ve Franks (2006, s. 3)'ın hazırladığı kılavuzda travmatik yaşam olaylarına ilişkin yapılan “iyi” gazetecilik Dart Gazetecilik ve Travma Merkezi'nin şiddet ve felakete ilgili yaptığı habercilik tanımıyla sunulmaktadır. Bu tanıma göre travmatik olayda iyi haber;

... mağdur ve ailelerinin deneyimlerini doğru bir şekilde, iç gözü ve hassasiyetle anlatır. En iyi haber hikayeleri, şiddetin mağdurun yaşamı üzerindeki etkilerine ve duygusal travmadan kurtulma sürecine yön gösterir. Travmayla ilgili bu tür zorlayıcı haberler öfke, tepki ve intikam yerine şiddetin etkilerinin anlaşılmasına odaklanır. Travmayla ilgili iyi haberler sansasyon veya melodramdan uzaktır; mağdurları trajik veya zavallı olarak göstermez.

4.2.1.2.4. İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinin zorlayıcı olan yönlerinde muhabirlerin uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarında muhabir olarak görev almak haberleştirme kılavuzlarında sorumluluk gerektiren zorlu bir iş olarak tanımlanmaktadır:

Özellikle terör ile ve/ya aşırı şiddet tehdidi altındaki bir toplumda gazeteciler çok daha büyük zorluklarla karşılaşır ve korku ve tehdit ikliminde görev yapmak durumunda kalırlar (Media Council of Kenya, 2016, s. 4).

Bu noktada muhabirler için ortaya çıkan diğer zorlayıcı unsurlar; hızlı olma ve bağlı bulunan haber kuruluşunun kendi içindeki sınırlılıklarıdır:

Medyadaki bir diğer doğal gerilim, hız ve doğruluk arasındaki seçim yapma gerginliğidir. Özellikle bu sosyal medya çağında, hepimiz ilk olmak isteriz. Ama eğer doğru haber yapmazsak, ilk olmanın bir anlamı yoktur (Media Council of Kenya, 2016, s. 12).

Özellikle de haber kuruluşlarının giderek artan ekonomik baskı altında kaldıkları bu dönemde, gazetecileri, fotoğrafçıları ve video grafikçilerini, köşe yazarlarını ve editörleri, bu gibi önemli öyküler ve seriler üretmek için gereken zamanı harcamaları zor olabilir. Genellikle de aylar ve hatta yıllarca süren bir çaba gerektirir (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 28).

4.2.1.2.5. İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde olay türü özelinde uzmanlaşmaya yönelik uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarından çatışmayı haberleştiren muhabirlerin kendilerini geliştirmek için yapabileceklerine ilişkin öneriler kılavuzlarda şöyle ifade edilmektedir:

Gazetecilerin geçiş dönemi adalet ve uzlaşma süreçlerini haber yapmakta kritik rolleri vardır ve biz de diğer ülkelerde neler olduğunu okuyarak kendimizi bu süreçler hakkında haber vermek için donatabiliriz (du Toit, 2014, s. 27).

Tehlikeli durumlarda çalışmak için gazetecilik destek kuruluşları tarafından sağlanan çeşitli kılavuzları okumaya zaman ayırın (du Toit, 2014, s. 54).

Diğer gazetecilerin çatışmaları, savaşı ve vahşeti haber yapmak üzerine kitaplarını okuyun (du Toit, 2014, s. 54).

Fiziken formda olun ve formda kalın (du Toit, 2014, s. 54).

Bir ilk yardım kursuna katılın (du Toit, 2014, s. 54).

Yaptığımız şeyi neden yaptığımızı düşünmek için zaman ayırın. Neden bu hayatı seçtiğimizi ve kime hizmet etmeye çalıştığımızı kafa yormak çok güçlendirici olabilir. Şiddet ve vahşet hakkında haber yaptığımızda kaçınılmaz olarak karşımıza çıkan karanlık anlarda, bu fikirler bize sebat etmemiz için gereken gücü sağlayabilir (du Toit, 2014, s. 54).

Terör olaylarının haberleştirilmesine ilişkin haberleştirme kılavuzlarından ulaşılan bir diğer bulgu, haber medyasının bu türden olaylara hazır olmasına ilişkindir. Haber merkezleri travmatik yaşam olaylarının haber olarak sunulması süreci öncesinde planlı olarak bu türden olaylara hazırlıklı olmalıdır. Haber merkezlerinin hazırlıklı olmasına ilişkin haberleştirme kılavuzlarındaki görüşler şu şekildedir:

Terörizm; şiddeti, sonuçları ve ortaya çıkardığı tartışmalar yoluyla gazeteciliği sınar. Medya da kendi uygulamaları hakkında düşünmeli ve bilgilendirme yapmalıdır. Bu tür olaylar karşısında ilk önce hazır olup olmadıklarını, tepkiselliklerini, koordinasyonlarını ve iş birliklerini sorgulamaları gereklidir. Eksiklikler fark etmeleri durumunda, muhabirleri ve editör ekibinden yönetime kadar “emir komuta zincirini” eğitmelidirler. Haber üretimi için kullanılan ekipmanın kullanılabilirliği ve işleyişi de değerlendirilmelidir (kamera türü, bir wifi ağının kullanılabilirliği, vb.) gibi. Medya, yazma önceliklerini göz önünde bulundurmalı ve saldırıların ortaya çıkardığı konuları yeterince ele alıp almadığını incelemelidir (UNESCO, 2017, s. 101).

Travmatik olaylar bireysel deneyimlenebildiği gibi bir toplumun tümünü de kapsayan nitelikler taşıyabilir. Bu noktada insan kaynaklı travmatik yaşam olaylarını haberleştiren muhabirlerin uzmanlaşmaları kapsamında bir topluluğu kapsayan olayları haberleştirmede uyması gereken ilkelere ilişkin görüşlerini Brayne (2007, s. 8) haberleştirme kılavuzunda şu şekilde sıralamaktadır:

Toplumda ve siyasette neler olduğu ve tepkiler hakkında gerçekleri bildirmenin yanı sıra, dahil olanların gerçekte kim oldukları ve hayatlarını nasıl yaşadıklarını yazınıza katabilmenin yollarını bulun (Brayne, 2007, s. 8).

Bu bireylerin, aileleri, onları özel yapan şeyler ve yaşadıkları hayatın iniş çıkışları hakkında kısa hikayeleri içerebilir. Birçok durumda, kurbanların akrabaları, muhabirin yaklaşımının bu biçimde olduğunu fark ettiklerinde konuşmaktan mutluluk duyarlar (Brayne, 2007, s. 8). 1995 yılında ABD’de yaşanan Oklahoma City bombalaması sonrasında The Oklahoman gazetesi bu tür yazılara “Yaşam Profilleri” adını vermiştir. 11 Eylül 2001 Dünya Ticaret Merkezi Saldırısı sonrası The New York Times gazetesi de benzer formatta, tüm kurbanların hayatlarını kısa yaşam hikayelerini içeren “Acı Portreleri” ismiyle yazı dizisi yayınlamıştır. Bu yazılar kimi zaman daha büyük hikayelere de bağlanmıştır (Brayne, 2007, s. 8).

Haber yapacağınız zaman insanların iyileşme süreci içinde birbirlerine nasıl yardım ettiklerini gözlemleyin. Dinleyicilerin, okuyucuların veya izleyicilerin daha fazla bilgi ve yardım bulabileceği kaynaklara bağlantı oluşturmak için yaptığınız haberleri kullanın. Duygulara çok kapılmamak şartıyla, gazetecilerin topluma yalnızca haber değil umut getirmesinde bir beis yoktur (Brayne, 2007, s. 8).

Topluluk temsilcileriyle mülakat yaparken, sözcü olarak öne çıkan kişilere dikkat edin. Mağdurlar, tanıklar, aile üyeleri ve iş arkadaşlarının kendilerini açıkça temsil etmelerine kendilerini rahatsız edici biçimde ötekilerden daha öne çıkarmamak şartıyla izin verin. Buna karşılık, topluluklarındaki diğer kişiler, bir bireyin veya ailenin, ilgide aslan payını kapmasına kırgın olabilirler. Küçük topluluklarda bu tür şeyler, ilişkilere uzun vadeli zararlar verebilir (Brayne, 2007, s. 8).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirlerin uzmanlaşmada uyulması gerekenlere ilişkin bir diğer bulgu olayın yaşandığı coğrafyada belirlenmiş yasa ve mevzuatları bilmektir. Muhabirler özellikle kamu yararı bilgilendirme hakkı noktasında karar verirken belirli hassasiyetlere dikkat etmeleri önerilmektedir:

Kamu yararı adına bilgilendirme hakkı ve görevi, medyayı belirli yasalara uymaktan muaf tutmaz. Medya, kendi ülkelerinde ve muhabirlerini gönderdikleri ülkelerde yürürlükte olan mevzuatı bilmelidir (UNESCO, 2017, s. 31).

NUJ davranış kurallarını hatırlayın: Bir gazeteci, "kamu çıkarını ilgilendiren önemli gerekçeler olmadıkça, kimsenin özel hayatına, kederine veya sıkıntısına müdahale etmez." Bu görüşmeler beceri ve empati gerektirir. Çatışma hakkında kendi görüşlerinizi dikkate almadan her durumda saygılı olun (McKay ve Lawther, 2019a, s.)

Ulusal Gazeteciler Birliği (İngiltere ve İrlanda) etik kodları üye olunsun olunmasın gazeteci olan herkesi ilgilendiren "hem kamu yararına olan hem de doğrudan yollarla elde edilemeyecek kanıtları içeren soruşturmalar dışında, dürüst, açık ve anlaşılır yöntemlerle materyal elde eder" ilkesi tartışmaya kapalıdır. Bir gazeteci "açıkça kamu yararı taşıdığı ispatlanmadıkça, kimsenin özel hayatına, kederine veya sıkıntısına müdahale edecek hiçbir şey yapmaz."(McKay ve Lawther, 2019b, s. 7).

4.2.1.2.6. İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabir rol ve sorumluluklarına yönelik uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular

Uluslararası haberleştirme kılavuzlarında insan kaynaklı travmatik yaşam olaylarında muhabir rol ve sorumluluklarına ilişkin görüşlerin olay türleri özelinde

sunulduğu tespit edilmiştir. İnsan yaşamlarını etkileme düzeyi sebebiyle çatışmalar haber değeri taşımaktadır. Çünkü “insanlar kendilerini değişen bir dünyaya göre nasıl konumlandıracaklarını bilmelidir (du Toit, 2014, s. 6)”. Bu noktada haber medyasının görevi “insanların değişimi anlamaları, hazırlanmaları ve değişime tepki göstermelerine yardımcı olacak bilgiler (du Toit, 2014, s. 6)” sağlamaktır. Bu noktada alanyazında kriz ve çatışma dönemlerinde medyaya bağımlılığın arttığına işaret eden çalışmaların (Melki ve Kozman, 2019, s.) sonuçlarıyla örtüşen bir yaklaşımla çatışma dönemlerinde medya kritik bir öneme sahiptir, çünkü doğru ve güncel olan bilgiye duyulan ihtiyaç insanların yaşadıkları belirsizlik dönemlerinde artmaktadır (du Toit, 2014, s. 6).

Travmatik yaşam olaylarının yaşandığı zorlu ortamlarda medya ciddi bir bilgi sağlayıcıdır. Kimi zaman bu türden yayın seçimlerini yapmak zor olsa da bölgede bulunanların bilgi beklediği durumlarda haber medyası, resmi müdahale ekiplerinin desteğiyle bu bilgileri yayınlama yoluna gidebilir:

Örneğin savaşan ülkelerde, özellikle mağdurların aileleri için bilginin yayılmasını kolaylaştırma zorunluluğu, özel hayata ve hatta ölüme duyulan saygıdan daha ağır basabilir. Irak'ta 2015 yılında Karrada ilçesinde meydana gelen bombalı otomobil saldırısı ardından en azından bir televizyon kanalı yerel hastaneden alınan ölü ve yaralıların resmi listelerini yayınladı (UNESCO, 2017, s. 51).

Çatışma ortamları medya profesyonellerinin yapıcı şekilde olaylara yaklaşımını gerektiren bir süreçtir. Buna ilişkin olarak du Toit (2014, s. 6-7) bir dizi varsayımda bulunmaktadır. Bu varsayımları şöyledir:

- Gazetecilerin bir çatışmayı etkilemek isteyip istemediğine bakılmaksızın, bir çatışmayı haber yapmaya başladığımız anda olayın bir parçası oluruz. Nasıl davrandığımız, kiminle konuşmayı seçtiğimiz, hangi soruları sordüğümüz, ne yazdığımız ve yayınladığımız tarafların davranış biçimlerini, başkalarının bize verdiği tepkileri ve çatışmaların gelişimini etkiler.
- Biz gazeteciler çatışmayı haberleştirerek yapıcı bir katkıda bulunabiliriz ve bunu tarafsız, doğru ve sorumlu haberciler olarak profesyonel rolümüzden ödün vermeden yapabiliriz.
- Gazeteciler, yanlış, duyarsız ve sansasyonel habercilik yoluyla tırmanan çatışmaya katkıda bulunabilir, barış süreçlerini engelleyebilir ve müzakereleri rayından çıkarabilir.

- Gazeteciler belirli çözümleri teşvik etmekten veya belirli tarafları desteklemekten kaçınırlar. Bunun yerine bir çatışmanın tüm yönlerini inceler ve olaya müdahil olan herkesin amaçlarını ve motivasyonlarını eleştirel olarak sorgularız.
- Gazeteciler, çatışmaların tırmanmasını önleme umuduyla haberleri sansürlemez.
- Çatışma, nedenleri, dinamikleri ve ne şekilde yönetilebileceği hakkında ne kadar çok şey bilirsek, olayları iyi gazetecilik yoluyla yapıcı bir katkıda bulunmamızı sağlayan bir anlayış ve duyarlılıkla o kadar iyi bir şekilde aktarabiliriz.

Çatışma ve vahşet suçlarını kapsayan insan kaynaklı travmatik yaşam olaylarında “gazetecilerin geçiş dönemi adalet ve uzlaşma süreçlerini haber yapmakta kritik rolleri bulunmaktadır (du Toit, 2014, s. 27)”. Bu roller kapsamında çatışma ve kriz gibi insan kaynaklı travmatik yaşam olaylarında medya profesyonellerinin katkı sunabileceği noktaları du Toit (2014, s. 34) şu şekilde sıralamaktadır:

- Rakip gruplar arasındaki iletişimi kolaylaştırmaya yardımcı olabiliriz.
- ... Tarafların şüpheyle dolu geçmişlerini aşmalarına ve güven ilişkileri kurmaya başlamalarına yardımcı olabiliriz.
- Grupların önyargıları ve klişeleri aşmalarına yardımcı olabiliriz.
- Grupların, çatışmaları yönetme ve dönüştürme süreçlerinin şiddet içermeyen alternatif yollarını fark etmelerine yardımcı olabiliriz.
- Zayıf tarafları güçlendirebilir ve güçlü gruplarla daha eşit şartlarda ilişki kurmalarını sağlayabiliriz.
- Uyuşmazlıkları izleyerek insan hakları ihlallerine dikkat çekebilir ve bu suçların cezasız kalmamalarını sağlayabiliriz.

Çatışmayı haberleştiren muhabirler, yukarıda sıralanan noktalarda hedef kitleye karşı sorumludur. Bu sorumluluk doğrultusunda tarafsız kalmak muhabirin en temel rollerindendir. Kılavuzlardaki görüş şöyledir:

Çatışmaya duyarlı gazeteciler rollerinin, propaganda savaşındaki herhangi bir tarafa megafon sağlamak değil, izleyicilerimize hizmet etmek olduğunun farkındadırlar (du Toit, 2014, s. 29).

Terör konusu, haber medyasının ilgi duyduğu bir alandır. Beckett (2016, s. 10), terörün doğası gereği normal anlatı çerçeve ve süreçlerine meydan okuduğuna işaret ederek medya profesyonellerinin karşı karşıya kaldığı zorlu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

Temel gerçekleri bir terör olayından hemen sonra analiz etmek bir yana tespit etmek bile zordur: Ne oldu? Kim yaptı? Niye yaptı? Yetkililerin ve kamuoyunun tepkisi nedir? Hangi

politikayı veya siyasi değişimi tetikleyebilir? Tekrar olma ihtimalini arttırmadan nasıl haberleştirebiliriz?

Terörü haberleştirmede muhabirlerin görevi doğru bilgiler sunarak toplumun kararlar alabilmesine katkı sunmaktır (Media Council of Kenya, 2016, s. 4). Terör olaylarını haberleştirmede muhabirlerin temel sorumluluğu, tarafsız kalarak kimin kime ne yaptığını açıklamak ve hedef kitlenin kendi değerlendirmelerini yapabilmesini sağlayacak ölçüde bilgiyi onlara sunmaktır (Beckett, 2016, s. 17). Bir terör saldırısı sonrasında haber medyasının, olayın yaşandığı toplum için birleştirici bir görev üstlendiği de kılavuzlarda ifade edilmektedir. UNESCO (2017, s. 13) tarafından hazırlanan haberleştirme kılavuzunda da ifade edildiği gibi: “nedenler ve sorumluluklarla ilgili sorular ve suçlamalardan önce, terörizmin vurduğu ulusu veya toplumu birleştirdiği ve bu “ulusal birlik” döneminde medyanın bu birleşmede oynadığı rol tartışmasıdır”.

Travmatik yaşam olaylarında medyanın farkındalık yaratma sorumluluğu alanda yürütölen çalışmalarla da desteklenen bir görüştür (Mock, 2012, s. 575). Haberleştirme kılavuzlarında da medyanın farkındalık yaratma sorumluluğuna ilişkin üstlendiği bu görev ifade edilmektedir. Çocuk istismarı konusunda Newman ve Franks (2006, s. 3) “haklarından mahrum bırakılmış, yoksullaştırılmış ve mağdur edilmiş çocukların hikayeleri hakkında toplumsal bilinç”in medya aracılığıyla oluşturabildiğini söylemektedir. Medya profesyonelleri birer “iletişim uzmanları (Newman ve Franks, 2006, s. 3)”dır. Bu uzmanlık onların toplumun farklı konularda eğitilmesini sağlamalarında önemlidir:

Medya aracılığıyla eğitim, toplumu bireysel ve kolektif trajedilere ve zulümlere nasıl karşılık vereceği konusunda seçimler yapmaya yönlendirebilir. Farkındalığın artması, travmatik deneyimlerden sağ kurtulan çocuklar ve aileler için hem insani hem de finansal kaynakların daha da artırılmasını sağlayabilir (Newman ve Franks, 2006, s. 3).

Newman ve Franks (2006, s. 3)’ın da haberleştirme kılavuzunda ifade ettiği şekilde:

... geniş kitleleri çocukluk çağı travmatik stresi hakkında eğitebilirler. İstatistiği ve kanıtı kişisel bir bakış açısıyla bir araya getiren gazeteciler, travma ilişkili durumları, gerçekleri ve hizmetleri toplumun anlayabileceği bir şekilde insanların dikkatine sunabilirler.

Gazeteciler travmatik yaşam olaylarını deneyimleyen ailelere profesyonel ruh sağlığı uzmanları tarafından sunulan hizmetler hakkında bilgiler sunarak, konuya ilişkin farkındalıklarını sağlayabilirler (Newman ve Franks, 2006, s. 3).

Travmatik yaşam olayları ardından haber medyası, olayı deneyimleyen tüm paydaşların sözcüsü olma sorumluluğunu taşımaktadır. Bucqueroux ve Seymour (2009, s. 1) haberleştirme kılavuzunda haber medyasının bu rolünü şu şekilde açıklamaktadır:

Mağdurlara yardım kuruluşları ve haber medyası, suçun hayatlar üzerindeki çoğu zaman yıkıcı olan etkisini aktarmak için genellikle suç mağdurlarının ve hayatta kalanların "kişisel hikayesinin gücüne" güvenir. Suç mağdurlarıyla mülakatlarında yardımcı olacak rehberlik ve kaynaklar sağlandığında, mağdurların ihtiyaçlarını, haklarını ve endişelerini ele almak için tutkulu, eğitilmiş sözcüler rolünü üstlenirler.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarından cinsel şiddetin haberleştirilmesinde muhabirlerin rol ve sorumlulukları haberleştirme kılavuzlarında şöyle ifade edilmektedir:

Gazetecilerin tecavüz ve cinsel şiddeti bildirme konusunda oynadıkları rol zorunludur. Habercilik yoluyla, bir gazeteci sosyal perspektife ek olarak kamuoyunu ve politikasını ikna etme ve/veya etkileme gücüne sahiptir. Makaleler, doğru bir şekilde bildirilirse, yerel, ulusal ve hatta uluslararası düzeyde olumlu değişim için bir katalizör görevi görebilir ve böylece tecavüz kültürünün cinsiyete dayalı olmayan bir şiddet kültürü olduğu hakikatinin anlaşılmasına yardımcı olur (Garcia-Rojas, 2012, s. 6).

Bugün tecavüz ve seksüel saldırı haberleri yapma biçimimiz geçmişte olduğundan çok daha fazla önem arz etmektedir. Sosyal medyanın ne kadar hızlı geliştiği ve haberlerin iletiildiği, paylaşıldığı ve okunduğu hızlanan hız göz önüne alındığında, makaleler artık bir gazetede yalnızca sınırlı bir kitleye ulaşan ve bundan kısa bir süre sonra arşivlenen bir sayfa olarak kalmıyor. Bugünün hikayeleri dijitaldir ve sonuç olarak erişilebilir ve çevrimiçi aramalar için erişilebilir olmaya devam etmektedir. Bu hikayelerin, nasıl haberleştirildiklerine bağlı olarak iyi veya kötü bir küresel etkisi olabilir. Araştırma için kaynak olarak ve kamu politikası ikna için kanıt olarak hizmet ederler. Bununla birlikte, doğru bir şekilde yazılmamış ve bağlamsallaştırılmamışsa, bu hikayeler toplumda utanç ve mağduriyet yaratarak mağdurlara ek zarar verebilir ve hayatta kalanların seslerinin cılızlaşmasına yol açabilir (Garcia-Rojas, 2012, s. 6).

Tecavüz kültürünün sosyal olarak kabulünü daha da ileriye götüren olumsuz cinsiyet stereotiplerini ve sosyal inançları sürdürmeye yardımcı olabilirler. Bu nedenle, tecavüz ve cinsel şiddet konusunda hassas bir farkındalık ve habercilikte gösterilen özen, gerçeklerin daha geniş ve doğru resimlerini çizmeye yardımcı olabilir: cinsel şiddet nedir, eğilimler nelerdir, cinsel şiddete nelerin katkıda bulunduğunu bilmek hem erkekler hem de kadınlar için cinsel şiddetin bitmesine yardımcı olabilir (Garcia-Rojas, 2012, s. 6).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarından intiharın haberleştirilmesinde muhabir rol ve sorumlulukları haberleştirme kılavuzlarında şöyle sunulmaktadır:

...Medyada intiharla ilgili haberlerin zararlı etkileri üzerine daha uzun bir araştırma geçmişi olmasına rağmen, son birkaç yılda giderek daha fazla araştırma, intiharla ilgili sorumlu medya haberlerinin potansiyel faydalarına odaklandı. Olumsuz yaşam koşullarında olan ancak intihar düşünceleriyle yapıcı bir şekilde başa çıkmayı başaran kişilerle ilgili medya haberleri, intihar davranışındaki azalmalarla ilişkilendirilmiştir. Daha ileri araştırmalar, intihar düşünceleriyle nasıl başa çıkılacağını gösteren eğitici medya tasvirlerinin intihar davranışını azaltmaya yardımcı olabileceğini düşündürmektedir (DSÖ ve ISP, 2017, s. 3).

Travmatik bir yaşam olayı olarak suçun haberleştirilmesinde gazetecilerin sorumlu hareket etmesini gerektirmektedir. Bucqueroux ve Seymour (2009, s. 32) haberleştirme kılavuzlarında suçun haberleştirilmesinde gazetecinin uyması gereken ilkeleri Poynter Enstitüsü'nden Bob Steele'in makalesinde vurgu yaptığı noktaları alıntılıyarak şu şekilde ifade etmektedir:

... (1) gerçeği arayıp mümkün olduğunca eksiksiz olarak haberleştirmek; (2) bağımsız hareket etmek ve (3) zararı en aza indirmek.

Suç ve mağduriyet gibi insan kaynaklı travmatik yaşam olaylarında muhabirler ve haber medyasının bir diğer rolü, hedef kitleyi konuya ilişkin eğitmedir. Bucqueroux ve Seymour (2009, s. 1) suç ve mağduriyetler noktasında Amerika'da toplumun eğitilmesine yönelik bu ortak hedefin mağdurları savunma toplulukları ve medyanın iş birliği ile yürütüldüğünü ifade etmektedir:

Mağdur hizmet sağlayıcıları ile medya arasındaki güvenilir ve sağlam ilişkiler, bu hedefe ulaşılmasına yardımcı olabilir. Haber medyası tarafından suç mağdurlarına ve hayatta kalanlara haysiyet ve saygıyla muamele edilmesini sağlayabilir.

Suç ve mağduriyet söz konusu olduğunda medyanın bir diğer rolü kurban, mağdur, hayatta kalanların sözcüsü olmaktır. Bucqueroux ve Seymour (2009, s. 1)'in da ifade ettiği gibi mağdurları savunma grupları ve haber medyası, işlenen suçların bireyler üzerinde bıraktığı yıkıcı etkileri aktarma kişisel hikayelerin gücüne güvenmektedir. Bu hikayeler söz konusu olduğunda haber medyası:

Suç mağdurlarıyla mülakatlarında yardımcı olacak rehberlik ve kaynaklar sağlandığında, mağdurların ihtiyaçlarını, haklarını ve endişelerini ele almak için tutkulu, eğitilmiş sözcüler rolünü üstlenirler (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 1).

Muhabirler, suçu kapsayan travmatik yaşam olaylarında Bucqueroux ve Seymour (2009, s. 2)'un kılavuzda ifade ettiği gibi medyanın oynadığı benzersiz rolün ve haber konusu üzerindeki etkilerinin farkında olmalıdır. Bu farkındalık doğrultusunda kılavuzda suç olaylarını haberleştiren muhabirlerin maruz kalanları yeniden travmatize etmeden içeriklerde adil bir şekilde sunma, var olan kamusal ve özel destek sistemleri konusunda bilgi verme, kamu güvenliğini etkileyen kamu politikaları konusunda doğru bilgilendirme rol ve sorumluluklarını taşıdığı ifade edilmektedir (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 2).

4.2.1.2.7. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde etiğe yönelik muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde etiğe yönelik muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin bilgilendirmelerin de haberleştirme kılavuzlarında olay türü özelinde sunulduğu tespit edilmiştir. Çatışma ortamlarını haberleştiren muhabirler özelinde ifade edilen görüş şöyledir:

Bu standartların çoğu; doğruluk, tarafsızlık, adalet ve denge gibi gazeteciliğin en önemli etik standartlarına dayanırken, diğerleri çatışmaya duyarlı gazetecilik ilkelerinin artan bilincinden yeşermiştir. İyi gazetecilik doğru, tarafsız, dengeli ve sorumlu olmalıdır ki: Doğruluk + Tarafsızlık + Sorumluluk = Güvenilirlik anlamına gelir. Sonuçta, güvenilirliğimiz çoğu zaman kendi kredibilitemizle ilişkilidir (Media Council of Kenya, Kenya, 2016, s. 4).

Çatışma ortamında medya olarak kredibilitemiz, kendi para birimimizdir. Eğer kredibilitemizi yok edersek elimizde bir şey kalmaz hatta iş yapmayı durdurmamız ile iş yapmamız arasında fark kalmaz. Onu kazanmaya ve korumaya ihtiyacımız vardır. Bunun için: İsbetli olun, tarafsız olun, sorumlu olun (Media Council of Kenya, Kenya, 2016, s. 4).

Cinsel şiddetin haberleştirilmesinde muhabirlerin etik sorumluluklarının önemine ilişkin görüş şöyledir:

Tecavüz ve cinsel şiddeti sona erdirmeye mücadelesine katılan hepimiz, hayatta kalanlarla çalışırken gördüklerimizi, duyduklarımız ve tanık olduğumuz şeyleri daha genel bir izleyici kitlesine aktarmanın zorluklarını biliyoruz. İster doğrudan hizmet savunucuları ister yasal temsilciler veya muhabirler, tecavüz ve cinsel şiddet konularını bildirmek için imza attığımızda, bu gerçek hayat hikayelerini anlatırken doğruluğu onurlandırmamıza yardımcı olan temeldeki etik hassasiyetlere de imza atıyoruz (Garcia-Rojas, 2012, s. 5).

Haberleştirme kılavuzlarında terör haberlerinin artan bir denetim ve düzenleme sürecine tabi tutulması ise etik olarak yapılan hatalı yayıncılığın bir sonucu olarak ifade edilmektedir:

Medyanın, saldırı ve terörizmi haberleştirmesini artan bir biçimde kontrol altına alınmasını meşrulaştıran nedenler arasında düşük kaliteli ve etik açıdan kusurlu gazeteciliğin, korkuyu yayma ve dolaylı biçimde terörizmin toplumsal olarak kabul görmesini sağlamaya yardım etmesi gösterilmiştir (Media Council of Kenya, 2016, s. 1).

Çalışma kapsamındaki görüşmelerde de haberleştirme süreçlerinde muhabirlerin uyması gereken etik düzenlemelere ilişkin görüşler de paylaşılmıştır. Etik düzenlemelerin anlamlı ve önemli olduğu ifade edilmiştir:

Şimdi bu basın daha eski ifadeyle basın meslek ilkeleri sonrasında biraz o terminolojik değişiklikle birlikte basından medyaya olan dönüşüm itibariyle medyadaki etik ilkeler aslında baktığımızda hani birçok ülkede bu medya kuruluşlarının genel olarak, özü olarak haber medyası kurumlarının böylesi durumlarda başta olmak üzere genel olarak yayınlarında nasıl belli etik kodları izlemesi gerektiği konusunda aslında mevcut düzenlemeler son derece anlamlı ve önemli. Dolayısıyla burada bir kere nasılı aslında önemli ölçüde çizilmiş durumda. Hani burada kışkırtıcı, sansasyonel yayıncılıktan kaçınmaları gerektiği biraz bu işte kendi ticari çıkarları biraz böyle şey yaparsak o reyting ya da izlenme oranı ya da işte günümüzde tıklanma oranı ve benzeri şeyler doğrultusunda sadece kendi çıkarlarına, maddi çıkarlarını maksimize etme yönünde yayınlarında bu anlamda kışkırtıcı ya da sansasyonel yayın yapmamaları gerektiği yönünde bir kere çok genel bir ilke söz konusu bunu daha böyle şeye indirdiğimizde alt ilkelere baktığımızda işte şiddeti özendirici ya da şiddeti körükleyici yayın yapmamaları, şiddetin mağdurlarını, mağduriyetlerini daha fazla deşecek ve onları mağduriyetlerini arttıracak düzeyde yayın yapmamaları ve benzeri doğrultuda düzenlemeler görüyoruz (Uzman 2).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarında muhabirler ilk müdahale ekipleriyle beraber bazen de onlar önce alana ulaşabilmektedir. Bu noktada muhabirler, yıllardır tartışması devam eden etik ve mesleki ikilemlerle karşılaşmaktadır (UNESCO, 2017, s. 71). Kılavuzlardaki görüşler şöyledir:

Agence France-Press'in Yazım Standartları ve Uygulamaları şunu söylemektedir: "Haber yayını sağlamak için sahada konuşlandırılmamız insanlığımızdan vazgeçtiğimiz anlamına gelmez. (...) Masum bir kişinin hayatı tehlikede olduğunda ve gazeteciden başka hiç kimse yardım edemediğinde, gazetecinin yardım etme yükümlülüğü konusunda fikir birliği vardır." (UNESCO, 2017, s. 71).

Dart Center şu tavsiyeyi vermektedir: “Kurbanlara ilk yaklaştığınızda şokta veya ciddi şekilde yaralanmış olabileceklerini anlayın. Sakince kendinizi tanıttın ve tıbbi yardıma ihtiyaçları olup olmadığını sorun. Varsa, derhal tıbbi yardım alın”¹⁵ Pakistan’da, Uluslararası Kızıl Haç Komitesi (ICRC) saldırı mahalline ilk varan kişi olduklarında yardımcı olabilmeleri için, gazetecilere temel ilk yardım becerileri (kanamayı durdurma, kalp masajı yapma vb.) kazandırmak için eğitim seansları bile düzenlemiştir. (UNESCO, 2017, s. 71).

4.2.1.2.8. İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirin haber sürecinde uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular

Terör olayları ardından yapılan habercilikte hızlı olmak, izleyici beklentileri (alandan eşzamanlı röportajlar yapılması vb.), rekabet ortamı, sosyal medyanın aceleci yapısı vb. muhabirler üzerinde baskı yaratan unsurlardır ve bu ifade edilen unsurlar muhabirlerin sınırlarını zorlamasına da neden olabilmektedir (Beckett, 2016, s. 16). UNESCO (2017, s.) haberleştirme kılavuzunda da ifade edildiği gibi terör saldırıları, medyanın hızlı hareket ettiği dönemlerdir. Böyle dönemlerin medyaya yansımaları ise şu şekilde olmaktadır:

Bir saldırı gerçekleştiğinde medya acil durum moduna geçer. Sosyal ağlar tarafından giderek daha fazla ele geçirilen bir medya ortamında, belirsizliğin ve haber parçalarının hâkim olduğu bir bağlamda canlı yayına öncelik verirler. Söylentiler, dezenformasyon ve duygu (UNESCO, 2017, s. 45) tuzakları ise her zaman mevcuttur. Twitter hesapları, kayıp olduğu iddia edilen kişilerin fotoğraflarını yayımlar, var olmayan kaçırılmaları duyurur ve doğrulanmamış iddiaları yayar. Bu noktada Medyanın kendini kısıtlaması önem arz eder. Çünkü, bu tür söylentiler ve yanlış haberlerle birlikte terörizmin etkisi artmakta, polisin dikkatini acil görevlerden uzaklaştırmakta ve halkta kafa karışıklığı ve korku uyandırmaktadır (UNESCO, 2017, s. 46).

Haber medyasının terör olaylarını korku ve karmaşa salacak şekilde haber yaptıkları yönünde yaygın endişeler bulunmaktadır. Gazeteciler, haber döngüsünün artan hızı ve terörün kendi doğasında barındırdığı karmaşıklığı ve çeşitliliğiyle mücadele etmektedir. Özellikle son dakika haberleri bağlamında, yetkililer, dijital platformlar ve hatta teröristlerin kendisi tarafından etki altında kalan bilgi akışlarının hızı ve karmaşıklığına uyum sağlamak zorundalar (Beckett, 2016, s. 7).

Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde olay alanlarında muhabirlerin güvenlik güçlerinin olaylara müdahale ettiği ya da rehinelere olduğu durumlarda uyması gerekenler de haberleştirme kılavuzlarında sunulmaktadır. Kılavuzlardaki öneri bilgilendirme görevi ile güvenlik güçleri ya da rehinelere güvenliği arasında denge kurulması yönündedir:

Medyanın eylem ve ihmallerinin, kaçınılmaz biçimde; insanlar, kurumlar, şirketler vb. üzerinde etkisi vardır. Medya bilgilendirme vazifesi ile -özellikle rehinelere korunması ve güvenlik güçlerinin operasyonlarının salihiyeti söz konusuysen- kurbanların haysiyetine zarar verebilecek bilgilerin yayılmasına karşı olmak arasında bir denge bulmak durumundadır (UNESCO, 2017, s. 30).

Bir saldırının ardından yetkililer, kamu düzeni veya ulusal güvenlik kapsamına geçici olarak yasaklar koyabilir. ... Bilginin yayılmasına uygulanan bu yasakların sebepleri olabilir, ancak aynı zamanda bilgiyi kontrol etmek ve yetkilileri olası eleştirilerden korumak için de kullanılabilirler (UNESCO, 2017, s. 32).

Yaptığımız haberler insan hayatını tehlikeye sokmamalıdır ve birçok konuda kolluk kuvvetleri ve devlet görevlileriyle iş birliği yapılarak diğer insanlara zarar gelmesi önlenmelidir (Media Council of Kenya, 2016, s. 9).

Haberlere konu olan travmatik yaşam olayları kapsamında medya profesyonellerinin travma haberciliği doğrultusunda daha hassas olması gereken bazı durumlar olduğu ve haberleştirme kılavuzlarında bu durumlar için farklı davranış yönergeleri sunulduğu da tespit edilmiştir. Bu yönergeler doğrultusunda hassas davranış gerektiren özel durumların kılavuzlarda; rehinelere yer aldığı olaylar, kurtarma operasyonları, terör saldırıları (Media Council of Kenya, 2016, s. 11); çatışmalar (du Toit, 2014, s. 19) olarak ifade edilmektedir. Bu davranış yönergelerine göre rehine olan durumlarda haber aktarımı veya yayın esnasında rehinelere zarar verebilecek bilgilerin -rehine sayısı, milliyetleri, mevkileri, maddi olarak varlık düzeyleri ve toplumda önemli kişiler olabilecek akrabalar isimleri- yayınlanmaması özellikle belirtilmektedir (Media Council of Kenya, 2016, s. 11). Haberleştirme kılavuzlarında özel durumlara ilişkin ulaşılan bir diğer bulgu kurtarma operasyonu (veya ihtimali), asker veya polisin hareketleri (veya hareket ihtimali)ne ilişkindir. Buna göre kurtarma operasyonu ya da güvenlik güçlerinin olası hareket planlarına ilişkin bilgiler sınırlı bir biçimde sunulmalıdır (Media Council of Kenya, 2016, s. 11).

Rehine olaylarını haberleştirmede canlı yayın yapılmasına ilişkin haberleştirme kılavuzlarında yer alan görüşler ise şöyledir:

Canlı yayın yapmaktan çekinmek için ana neden, birilerini tehlikeye atmaktan imtina etmektir. Ancak bir rehin alma veya terör olayından canlı görseller yayınlamak, teröristlere – kimin nerede olduğu (binaya girmeye hazırlanan güvenlik güçleri), hangi girişlerin veya çıkışların açık kaldığı (veya kapalı olduğu) gibi değerli bilgiler verebilir. Buna ek olarak, rehinelere bu bilgilere erişebilir ve kendilerini daha da büyük bir tehlikeye atmalarına neden olabilir.

Medya, rehine olayları dahil terör saldırılarını canlı olarak yayınlamamalıdır. Bu hem insan hayatını tehlikeye atmamak hem de hükümetin rehinelere kurtarma çabalarına ket vurmamak açısından önem arz eder. Yine de buradan medya bu türdeki olayları haber yapmamalıdır anlamı çıkmamalıdır. Daha ziyade, birkaç dakika gecikmeyle, tecrübeli bir editörün yayını denetleyerek ve neyin yayınlanıp yayınlanmayacağına karar vermesi süreci de işin içine katılarak yayın yapılması önerilmektedir (Media Council of Kenya 2016, s. 12).

4.2.1.2.9. İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarında alanda görevli muhabirlerin güvenliğine yönelik uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular

Travmatik yaşam olaylarını haberleştiren muhabirler için güvende kalmak önemlidir. Bu noktada gazetecilere kılavuzlarda güvende kalmaya ilişkin önerilerin olay türleri özelinde sunulduğu tespit edilmiştir. Çatışma ortamlarında güvende kalmaya ilişkin haberleştirme kılavuzlarında muhabirlere sunulan yönergeler şöyledir:

Açık bir zihin, en önemli hayatta kalma aracınızdır. Çok geç geri çekilmektense, çok erken geri çekilin. Öfkenizi her zaman kontrol edin ve asla sözlü veya fiziksel provokasyona şiddetle tepki vermeyin (du Toit, 2014, s. 54).

...Tehlikeli olabilecek bir durumun içindeyseniz veya bu tür bir ortama gidiyorsanız, haber merkezine nereye gittiğinizi ve ne zaman dönmeyi planladığınızı bildirin. Planlarınızı değiştirirseniz merkezdeki bilgileri güncel tutun (du Toit, 2014, s. 53).

Sakin bir durum hızla olayların patlayabileceği bir duruma dönüşebilir ve bu gerçekleştiğinde, insanlara ne olduğunu ve nerede olduğunuzu derhal bildirmeniz önerilir (du Toit, 2014, s. 53).

Medyaya karşı ezici bir olumsuz hissiyat varsa çok dikkatli olun. Akreditasyon belgenizi yanınızda taşıyın, ancak bunu gösterip göstermeme hususunda kendi muhakemenizi kullanın. Bazen aracınızdaki bir "Basın" işareti bir miktar koruma sağlayabilir, diğer zamanlarda ise sizi hedef haline getirebilir (du Toit, 2014, s. 53). Olaya müdahil olan tarafların liderlerinin adlarını öğrenin...Devlet kurumlarıyla sorun yaşadığınız durumunda, çalıştığınız bölgede

faaliyet gösteren birimlerden polis ve askeri görevlilerin irtibat numaralarını almanız da yararlı olabilir (du Toit, 2014, s. 53).

Araziyi iyice öğrenin ve durum çok patlamaya hazır bir hale gelirse kaçışınızı nasıl yapacağınızı planlayın (du Toit, 2014, s. 53).

Çevrenizdeki insanların durumunun ve ruh halinin nasıl değişebileceğinin bilincinde olun. (du Toit, 2014, s. 53)

Diğer gazetecilerle birlikte kalın (du Toit, 2014, s. 53).

Atış başlarsa yere yatmaya hazır olun. Bir hendekte veya drenaj kanalında yatmak, atışlar patlak verdiğinde en güvenli yer olabilir. Alçakta kalmak ayrıca şarapnelden korunmanıza yardımcı olacaktır. (du Toit, 2014, s. 53)

Uygun giyinin. Farklı taraflarla ilişkilendirilebilen renklerden, siyasi temalı tişörtlerden ve polis ve askeri üniformalarla karıştırılabilecek kıyafetlerden kaçınin. Tüm bu kıyafetler sizi hedef haline getirebilir. Koşabileceğiniz ayakkabılar giyin- koşu ayakkabıları veya hafif yürüyüş botları en iyisidir (du Toit, 2014, s. 53).

Çatışma haberlerinde görevli muhabirlerin alana giderken yanlarında bulundurulması önerilen malzemelere ilişkin kılavuzlarda sunulan görüşler şöyledir:

Doğal liflerden yapılan giysiler hem daha serin hem daha sıcaktır ve alev alma olasılıkları daha düşüktür. Koruyucu giysi, kurşun geçirmez yelek ve kask giyin.⁹³

Üzerinde aşağıdaki bilgilerin bulunduğu bir kart hazırlayın:

- Tam adınız ve çalıştığınız kuruluş;
- Başınıza bir şey gelirse insanların kullanması gereken iletişim numaraları;
- Kan grubunuz;
- Alerjik olabileceğiniz ilaçlar hakkında bilgiler

Temel malzemeleri taşıyın. Aşağıdakiler, yanınızda taşımayı düşünmemiz gereken bazı yararlı acil durum maddeleridir:

- Su, su filtreleri veya arıtma tabletlerinin yanı sıra enerji çubukları;
- Düzenli olarak ihtiyaç duyabileceğiniz ilaçlar;
- Bir el feneri, pusula, ilk yardım çantası ve termal battaniye;
- Yedek bir cep telefonu, farklı şebeke sağlayıcıların SIM kartları ve yedek piller (du Toit, 2014, s. 54).

Terör olayları esnasında alanda görevli muhabirin güvenliğini sağlamaya yönelik öneriler kılavuzlarda şöyle ifade edilmektedir:

Medya aynı zamanda olay yerindeki muhabirlerinin güvenliğini de düşünmelidir. Terörist eylemlerin failleri hala orada olabilir, 'ikincil' saldırılar planlanabilir, çevredeki duvarlar

yıkılabilir, vb. medya, ekiplerini bu tür tehlikelere hazırlamalı ve onları doğru şekilde donatmalıdır (UNESCO, 2017, s. 72).

Dart Center, yalnızca gazetecileri korumak için değil, aynı zamanda acil ekipleri ve mağdurlar etrafında nasıl hareket edecekleri konusunda onları bilgilendirmek için izlenmesi gereken prosedürlerle ilgili çok değerli öneriler yayınladı. Gazeteciler, kurtarıcıların kurbanlarla aralarına girerek, hantal teknik ekipmanlar kurarak veya iletişim ağlarını tekelleştirerek işlerini yapmalarını engellemediklerinden özellikle emin olmalıdırlar (UNESCO, 2017, s. 72).

Travmatik yaşam olayları oluştuğunda olay bölgesine ilk intikal eden gruplar arasında medya profesyonellerinden foto-muhabirleri ve haber kameramanları da yer almaktadır. Foto-muhabirleri bu süreçte hem yaşanan olayın fotoğraflarını çekmek Benzer biçimde görüntüleri kaydetme görevli haber kameramanları da olay anından ilk görüntüleri elde etmekle görevlidir. Her iki gruba dahil olan medya profesyonelleri görevlerini yerine getirirken olası tehlikelere karşı da kendilerini korumak durumdadır. Uluslararası haberleştirme kılavuzlarında olay yeri ve olası tehlikelere ilişkin uyarılar şu şekilde ifade edilmiştir:

Olay yerine ilk varan kişi olabileceğiniz bilin. Tehlikeli durumlarla karşılaşabilir ve kolluk kuvvetlerinin ve halkın sert tepkilerine maruz kalabilirsiniz. Sakin olun ve odaklanmaya bakın. Fotoğraf makinenizin sizi yaralanmaktan koruyamayacağını unutmayın. Eğer çok tehlikeli olursa olay yerinden ayrılmakta çekinmeyin. Amirleriniz ya da editörünüz hayatınızın bir fotoğraftan daha değerli olduğunu anlayacaklardır (Hight ve Smyth, 2003, s. 8).

Kamerayla çekim veya fotoğraf buna değer mi? Bazı durumlarda, tehlikeli olabilecek travmatik bir olay mahallinde olabilirsiniz. Bu durumda güvenliğinizi her zaman aklınızda tutmalısınız. Sizi tehlikeye atacaksa o fotoğrafı veya videoyu takip etmeye değer mi? Cevap hayır. Hiçbir görsel risk almaya değmez. O anı veya ilişkili anları, belki de farklı bir görüş noktasından, açıdan veya konumdan yakalamanın başka yolları da olacak (Weiss, 2014i).

4.2.1.2.10. İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirlerin haber toplamaya yönelik uyması gereken ilkelere ilişkin bulgular

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirlerin haber toplama aşamasında uyması gereken ilkelere ilişkin yönergelerin haberleştirme kılavuzlarında olay türü özelinde sunulduğu tespit edilmiştir. Uluslararası haberleştirme

kılavuzlarında çatışmayı haberleştiren muhabirlerin - tarafların birbirilerine davranışlarına- odaklanan habercilikten uzaklaşılması gerekliliği vurgulanmaktadır (du Toit, 2014, s. 8). Kılavuzlarındaki görüşler şöyledir:

Çatışma olayını sadece- tarafların birbirlerine karşı nasıl davrandığını – anlatır şekilde tanımlamanın ötesine geçmeliyiz. Ayrıca, taraflar arasındaki önceki ilişkilerin ve çatışmanın meydana geldiği daha geniş bağlamın ilişkilerini nasıl şekillendirdiğini de sorgulamamız gerekiyor. Çatışma duyarlı habercilik, olayların önemli olduğunu, ancak aynı zamanda insanlar bir çatışmanın neden ve nasıl ortaya çıktığını anlayacaksa, bu olaylara yol açan sosyal süreçlerin de açıklanması gerektiğini kabul eder (du Toit, 2014, s. 8).

Çatışmaları haberleştirmede muhabirler tarafından toplanacak bilgilere ilişkin sorulması gereken soruları du Toit (2014, s. 15) kılavuzunda şöyle sıralamaktadır:

Grupların liderleri ve sıradan üyeleri, bağımsız gözlemciler ve çatışma uzmanlarıyla etkileşime geçerek, risk düzeyi ve şiddeti önlemek için atılabilecek adımlar hakkında sorular sorabiliriz (du Toit, 2014, s. 15).

Çoğu insan, özellikle de devam eden çatışmalar içerisinde yaşayanlar, ne kadar güvende olduklarını ve şiddetten kaçınmak için neler yapılabileceğini değerlendirebilmek isteyeceklerdir (du Toit, 2014, s. 15).

du Toit (2014, s. 16) çatışma ortamında bulunan tarafların yaşananların doğal döngüsünü fark edemeyebileceklerini ve böyle bir durumda gazeteciler taraflara olanı anlatarak farkındalık sağlamaya destek olabileceklerini ifade etmektedir. Kılavuzdaki görüş şöyledir:

Çatışmanın yabancıları olarak gazeteciler, neler olduğunu anlamak ve her iki tarafın nasıl etkilendiğini gösteren bir haber içeriği sağlamak için iyi bir konumdadır. Haberlerimiz, insanların sıkışıp kaldıkları durumu daha iyi anlamalarına ve şiddete alternatifler keşfetmeye başlamaları için bir alanın oluşmasına yardımcı olabilir (du Toit, 2014, s. 16).

Çatışmaları ve nasıl geliştiklerini dikkatle analiz ederek bu etkenlere dikkat çekebilir ve insanların kendilerine neler olduğunu ve rakip grupların üyelerine neler olabileceğini anlamalarına yardımcı olabiliriz (du Toit, 2014, s. 18).

Uluslararası haberleştirme kılavuzlarında insan kaynaklı travmatik yaşam olaylarından terörü haberleştirirken gerçeğe odaklanmanın önemine dikkat çekilmektedir. Haberleştirme kılavuzlarında gerçeğe odaklanmaya ilişkin görüşler şöyle ifade edilmektedir:

...Gazeteciliğin temel ilkelerinden biri olan hakikatin peşinde koşmak, terörist saldırılar bağlamında bir zorunluluktur. Başlangıçta, kafa karışıklığı ve spekülasyon hüküm sürmeye

eğilimlidir. Sonuç olarak, gerçekler titizlikle belirlenmeli ve belirsiz gazetecilikten kaçınılmalıdır. Doğruluk kontrolü de zorunludur (UNESCO, 2017, s. 28).

Gazetecinin hakikate hizmet ederken özerk olma görevi vardır. Dolayısıyla, güncel olayların oyuncularını tarafından yapılan yorumların habercisi veya raportörü olmaktan kaçınılmalıdır (UNESCO, 2017, s. 54).

Medya, yasal soruşturmasını tehlikeye atabilecek bilgileri yayınlamaktan dolayı suçlu olmamalıdır...Medya, bu tür bilgilerin yayınlanmasının failerin aranmasına olumsuz bir etkisi olmayacağından emin olmak için güvenlik güçleriyle iletişime geçmelidir (UNESCO, 2017, s. 87).

İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarından suçu haberleştirmede Bucqueroux ve Seymour (2009, s. 2) üç tür haber kategorisinden söz etmektedir:

Son Dakika Haberleri — İster basılı ister televizyon yayını olsun, son dakika haberlerini işleyen muhabirler, bir dizi farklı kaynaktan, son tarihe kadar doğru bilgi toplama baskısı altındadır. Çoğu durumda suç daha yeni meydana gelmişken ve mağdur, tanıklar şok içindeyken başlarına geleni sindirmeye çalışırlar.

Röportaj haberler — Kurbanlardan, kişilik özellikleri ve profillerini ortaya çıkarmak amacıyla röportajlar istenebilir. Bu hikayeler için gazete, dergi, yayın ve çevrimiçi muhabirler gerçekleri isterler, ancak aynı zamanda mağdurun duygularını, duygularını ve fikirlerinin yanı sıra röportaj konusunun görünümü, ifadeleri ve ortamı hakkındaki ayrıntıları da yakalamak isterler. Çoğu durumda, muhabirin röportaj için hazırlanmak ve röportajı yürütmek için son dakika haberi için olduğundan daha fazla zamanı vardır.

Yüksek Etkili Hikayeler — Bu hikayeler, suç ve mağduriyetlerin sosyal, politik, ekonomik veya kültürel etkilerini keşfetmek için geleneksel adliye haberciliğinin ötesine geçer veya mağdurlara söz hakkı vermeye çalışırlar. Bunlar kalıbı yıkan, okuyucuların ve izleyicilerin kültürümüzde suç ve mağduriyetlerin gerçekliği ve etkisi üzerine düşünmeye sevk eden olağanüstü hikayelerdir. Bu tür hikayeler genellikle "yapılandırılmış" hikayelerdir, yani bir muhabir ve editör ekibi tarafından yapılan önemli planlamaları içerirler. Genellikle daha uzun hikayelerdir ve çoğu zaman bir dizi olarak yayınlanırlar. Bu türden hikayeler için, kurbanlardan genellikle zaman içinde uzun röportajlar veya çoklu röportajlar yapmaları istenir.

Bu sınıflandırma doğrultusunda “son dakika haberleri” kategorisinde kılavuzda yer alan öneriler, “insan kaynaklı travmatik yaşam olaylarında canlı yayın yapmaya yönelik ilkelere ilişkin bulgular” başlığı altında yorumlanmıştır. Haberleştirme kılavuzunda “son dakika haberleri” olarak tanımlanan ilk kategoriye ilişkin yönergelerin ikinci tür olan “röportaj haberler”i de kapsadığı ifade edilmektedir. İkinci kategori olarak tanımlanan

suça ilişkin “röportaj haberleri”nin ise kendi içinde dinamikleri olduğuna vurgu yapılmaktadır (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 20). Suçu ve mağdurları haberleştirmede “röportaj haberler” kapsamında yer alan konular şöyledir: “yıldönümü hikayesi”, “kişisel profil hikayeleri” ve “devam eden gizem” (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 20). Haberleştirme kılavuzunda röportaj haber kategorisinde sunulan tanımlar ve muhabirlere ilişkin sunulan davranış yönergeleri şöyledir:

Yıldönümü hikayesi. Suçun toplum üzerinde önemli bir etkisi olduğunda, haber kuruluşları düzenli aralıklarla olayın yıldönümlerini anacaklar- 1 aylık, 6 aylık, 1 yıllık, 5 yıllık ve 10 yıllık ve sonrasında. Düşünceli muhabirler şunları yapmak isteyebilirler:

- Gerçekleri önceden araştırın. Gerçekleri onlardan öğrenmeye çalışmak yerine doğrulamalarını sağlarsanız, kurbanları kurtarırsınız. Yine de kurbanın size olanların hikayesini anlatmasını isteyebilirsiniz, ancak zaten bilmeniz gereken gerçekleri açıklığa kavuşturmak için akışı kesmek istemezsiniz. Önceden araştırma yapmak, saygı göstermenin ve haberleştirdiğiniz mağduriyet türünün tanımı ve kapsamı hakkında temel bilgiye sahip olmanızı sağlamanın bir yoludur. (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 21)
- “Dokunulmaz” konuları önceden konuşun. Görüşmenizi, bir mağdurun araştırmak için fazla acı verici bulabileceği herhangi bir alan hakkında kısa bir fikir teatisi ile açmak isteyebilirsiniz. Mağdurun güvenini kazandıkça, başlangıçta planladığından daha ileri gitmeye istekli olabilir. Ancak, dokunmamanız gereken konuların önceden tartışılması, saygı göstererek güven oluşturmaya yardımcı olur. (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 21)
- Kurbanların iyi ve kötü günleri olduğunu unutmayın. Kurbanların her duruma uyan, doğru veya yanlış davranışları yoktur. Mağdurlar genellikle öfke, korku, inkâr, pişmanlık, hayal kırıklığı ve üzüntü ifade ederler, ancak aynı zamanda şaşırtıcı tepkiler de verebilirler. Travma sonrası stres bozukluğundan (TSSB) muzdarip olan kurbanlar duygusuz ve deneyimden etkilenmemiş görünebilirler, ancak bunlar bozukluğun belirtileridir ve muhabirler duygusuzluklarını önemsememekle karıştırmamalıdır. Mağdurlara travmaya verdikleri yanıtların şahsiliği konusunda saygı gösterin. (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 21)
- Zor sorular sormadan önce ilişki kurun. Zor sorulardan kaynaklanan potansiyel zararı en aza indirmenin bir yolu, mağdurlara, travmatik deneyimleri anlatmaları ve olanlar hakkında yorum yapmaları istenmeden önce rahatlatma ve kendilerini güvende hissetme şansı vermektir. Çok hızlı veya çok sert davranmamak önemlidir. (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 21)
- Hayatta kalanların suçluluk hissiyle özdeşim kurun ve anlayın. Hayatta kalanlar, diğerleri ölürken yaşadıkları için kendilerini suçlu hissedebilirler. Bu duygular zamanla azalmak yerine yoğunlaşabilir. Güven vermek yine uygundur, ancak

görüştüğünüz kurbanı “iyileştirmeyi” beklemeyin. (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 21)

- Sözlü teselli sunun ama dokunmayın....Bazen başını sallamak veya endişeli bir gülümseme yeterlidir. Kişiyi kucaklamak veya elini güven verici bir şekilde sıkmak cazip gelse de bunu yapmak akıllıca değildir. Şiddet çoğu zaman mağdurların yabancıların nüfuz etmesini istemedikleri yakınlık alanlarını genişletir. Önceden izin istemek bile- "Sana sarılabilir miyim?"- soruludur çünkü mağdurlar reddetmenin kaba olacağını düşünebilirler. Bazı kurbanlar ayrıca yıllar sonra ağırlı olabilecek fiziksel yaralanmalara da maruz kalır. En iyi uygulama, dokunarak değil sözlü ifadeler, beden dili ve yüzdeki tepkiler yoluyla şefkat göstermektir (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 21).

Kişisel profil. Kurbanların kurtarılmasına ilişkin uzun metrajlı hikayeler, suç haberleştirmenin başka bir temel unsurudur. İnsanlar kurbanın nasıl olduğunu bilmek isterler, ancak muhabirler kurbanı önyargılı bir kalıba veya formüle zorlama eğilimine direnmelidir. Daha önce de belirtildiği gibi, kurbanların tipik olarak iyi ve kötü günleri vardır. Bazıları işe ve normal rutinlere çabucak dönerken, diğerleri asla dönmez. Görünen cesaretinin- ya da amansız depresyon- doğru bir tasvir oluşturduğundan emin olmak için mağdurla birden fazla görüşmeniz gerekecek. (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 22).

Devam eden gizem. Yıldönümü hikayesiyle ilgili yukarıdaki tavsiyelerin çoğu burada da geçerlidir, ancak devam eden gizemler kurbanlara ek yükler yükler. Kaybolan veya kaçırılan çocuklara ne olduğunu bilmeyen ebeveynler, genellikle umuttan çaresizliğe ve tekrar geri dönen bir hız treni yaşarlar. Failin yakalanmadığı vakalardaki mağdurlar, sıklıkla artan korkuya maruz kalabilirler. Bir mağdurun özel durumunu anlamak ve kabul etmek kişiyi rahatlatmaya yardımcı olabilir (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 22).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarında röportaj/görüşme yapmanın normal olaylar için röportaj/görüşme yapmaktan farklılaşan yönleri olduğu haberleştirme kılavuzlarında ifade edilmektedir. Moore (2011, s. 8) haberleştirme kılavuzundaki görüş şöyledir:

Bir gazetecinin geliştirebileceği en önemli becerisi travmayı haberleştiren bir röportaj yapmaktır. Gerek milis kuvvetleri tarafından tecavüz edilen kadınlar gerekse bu milis kuvvetlerine katılmak zorunda kalan erkek çocuklar olsun, travmatik bir şiddet olayından sağ kalanlarla röportaj yapmak sıradan sivillerle röportaj yapmakla aynı değildir.

Muhabirlerin maruz kalanlarla röportaj/görüşme yapmada uyması gerekenler kılavuzlarda davranışa yönelik uyulması gerekenler, değer yüklü sorulardan kaçınma, mahremiyete saygı, röportaj/görüşme sonrası bilgilendirme, haberi yazarken uyulması gerekenler ve maruz kalana ilişkin görsel kullanımında uyulması gerekenler olarak tespit

edilmiştir. Röportaj/görüşme esnasında muhabir davranışlarına yönelik uyması gerekenler kılavuzlarda şöyle ifade edilmektedir:

Kendiniz hakkında çok konuşmayın ve politik tartışmalara girmeyin- fikirleriniz konuyla ilişkili değildir (McKay ve Lawther, 2019b, s. 8).

Birisi size karşı hırçın ve saldırgansa onunla tartışmaya girmeyin. Yönlendirildiğinizi, ezildiğinizi veya tehlikede olduğunuzu hissederseniz, kendinizi bu durumdan uzaklaştırın (McKay ve Lawther, 2019b, s. 9).

Cinayet ya da cinayetlerin bazı tarafları hikâyenin anlatılmasını isterken diğerlerinin bunu istemediği durumlarla karşılaşabilirsiniz- bu durum aile içinde gelişebilir. Bazı durumlar olacaktır. Sağduyunuzu kullanın ve böylesi durumları editörünüzle tartışın (McKay ve Lawther, 2019b, s. 9).

Tecavüze uğramış bir kadın, -bazı erkekler de yakınlık kurabilseler dahi- daha ziyade kadın bir muhabirin yanında daha rahat hissedecektir. Erkek bir muhabirle röportaj yapmanın rahatsız hissettirip hissettirmeyeceğini sorun. Eğer oluyorsa (Brayne, 2007, s. 7) kadın bir iş arkadaşınızdan röportajı gerçekleştirmesini rica edin (Brayne, 2007, s. 8).

Utanc ve aşağılanmışlık, hemen her hayatta kalan hikayesinin odak noktasını oluşturur. Görünenden çok daha fazla şeyin tehlikede olabileceğinin farkına varın...Röportaj yapılan kişinin kimliğini gizleyerek, sosyal anlamda yahut şiddet yoluyla durumun yankı uyandırmasını engelleyebilirsiniz (Brayne, 2007, s. 8).

Cinsel şiddete uğramış kurbanlara hikayelerini anlatmaları için -örneğin, para teklif ederek- asla baskı uygulamayın. Yapacağınız yayın ya da çekimin kurbanın hayatını ya da yasaları değiştirebileceği sözünü vermeyin (Brayne, 2007, s. 8).

Bazı kültürlerde dokunmak ve göz teması kurmak kurban tarafından bir saldırı olarak anlaşılabilir. Kendinizi kültürel adap yönünden yetiştirin. Bazı kurbanlar “tecavüz kelimesini kullanmak ya da duymak istemeyebilirler (Brayne, 2007, s. 8).

Travmatik yaşam olayları haberlerine yönelik röportaj/görüşme yaparken muhabirlerin hazırladıkları soruların değer yüklü olmaması kılavuzlarda şöyle ifade edilmektedir:

“İyi mağdur”u ortaya çıkartmaya çalışmayın ya da mağdurun failini affedip affetmediğine benzer değer yüklü sorular sormayın- -biri acı çekiyor ya da kızgınsa duygularını yansıtır (McKay ve Lawther, 2019b, s. 8).

Travmayı deneyimlemiş maruz kalanların hassasiyetleri doğrultusunda mahremiyete saygı göstermeye ilişkin öneri şöyledir:

Kişinin evinin mahremiyetine saygı gösterin. İzin almadan etrafta dolaşmayın, fotoğraf veya diğer eşyaları almayın. Röportaj yaptığımız kişi size fotoğraf ya da belge gösteriyorsa bu

kıymetli materyalleri kaybetme riskinden kaçınmak için orijinaleri yerine kopyalarını ödünç almayı tercih edin (McKay ve Lawther, 2019b, s. 9).

Maruz kalanlarla röportaj/görüşme ardından onlarla iletişimde kalarak süreç konusunda bilgi vermeye ilişkin görüş şu şekildedir:

Medyaya konuşmanın insanlar için büyük bir karar olduğunu hatırlayın. Temasta kalın. Hazırladığınız ürünün ne zaman yayınlanacağını ya da basılacağını bilsinler ve haberi ya da röportajı kullanamayacaksınız bunun için önceden özür dilediğinizden emin olun, iyi bir sebep sunun ve yine de bunun insanları kızdırmasına hazırlıklı olun (McKay ve Lawther, 2019b, s. 9).

Tüm kasetimizi -soruları sorduğumuz mekânı da içeren ayrıntıları kaydetmek için kullanabiliriz. Dinleyicilerimizin kaynaklarımızla etkileşimi duymalarını sağlamamız, çarpıcı hikayeleri dinleme konusunda daha rahat hissetmelerini sağlayabilir, hassas ve etik olmaya çalıştığımızı anlamalarına yardımcı olabilir (Moore, 2011, s. 13).

Uluslararası haberleştirme kılavuzlarında haber içeriklerine ilişkin ulaşılan bulgularından biri haber diline ilişkindir. Yaşanan travmatik olayın türüne göre insan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde, haberi yazma aşamasında muhabirlere gerçekler ve bağlamı oluştururken diğer hikayelerde olduğu gibi çaba ve özeni göstermesi önerilmektedir (McKay ve Lawther, 2019b, s. 9).

Haberleştirme kılavuzlarında çatışmayı haber yapan muhabirlerin haberde kullandıkları dile ilişkin öneri, konu olan olaya ilişkin tanımlamalar noktasında sağlam bir anlayışa sahip olmaktır. du Toit (2014, s. 21)'in bu önerisi kılavuzda şöyle ifade edilmektedir:

Vahşet suçlarının nasıl tanımlandığına dair sağlam bir anlayışa sahip olmak, insanların “soykırım” gibi terimleri gevşek bir şekilde kullanmalarına izin vermemize gerek olmadığı anlamına gelir. Bunun yerine, insanları açıklamalarını desteklemeye ve dil kullanımlarında dikkatli olmaya zorlayabiliriz (du Toit, 2014, s. 21).

Uluslararası haberleştirme kılavuzlarında ifade edilen insan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde dil kullanımında dikkat edilmesi gereken bir diğer durum, bağlam eksikliğidir. Garcia-Rojas (2012, s. 4) Dart Gazetecilik ve Travma Merkezi tarafından hazırlanan sayfaların referansı ile cinsel şiddet ve tecavüz haberlerinde sorunlar olarak kılavuzlarında yer verdikleri değerlendirmeler şöyledir:

- Bağlam eksikliği: Pek çok haber, belirli olaylar için kapsayıcı örüntüleri veya risk faktörlerini göz ardı ederek bir olayın kışkırtıcı veya dikkat çekici yönlerini içerir (Blood, Putnis ve Pirkis, 2002) (Garcia-Rojas, 2012, s. 4).
- Gazeteler genellikle bağlam ve istatistiksel bilgi sağlamaz (Dart Merkezi) (Garcia-Rojas, 2012, s. 4).
- Sınırlı da olsa hem travmayla ilgili hem de travma ile ilgili olmayan haberlerin bağlamdan yoksun olma eğiliminde olduğuna dair kanıt vardır (ör. Kapsayıcı risk kalıplarını, olayların tarihsel ve kültürel yorumlarını, şiddetin sosyal kalıplarını ve daha geniş sosyal ilişkilerle ilgili bağlantıları nedeniyle endişelenerek bazı olayları göz ardı etmek) (Dart Merkezi) (Garcia-Rojas, 2012, s. 4).
- Haberlerde tasvir edilen farklı türlerden travmatik olaylarda (ör. Şiddet suçu, savaş, terörizm vb.) bağlam eksikliği gözlemlenmektedir. Şimdiye kadar hiçbir çalışma travmatik olaylar arasındaki bağlamı doğrudan kıyaslar oluşturarak ortaya çıkarmadı. Gelecek çalışmalar, farklı olayların kapsamındaki benzerlikleri ve farklılıkları incelemelidir (Dart Center) (Garcia-Rojas, 2012, s. 4).
- Çalışmalar, çeşitli çerçeveler için farklı tanımlar kullanır ve bu durum da haber sunumunu iyileştirmek için neyin gerekli olduğu konusunda kafa karışıklığı yaratır (Garcia-Rojas, 2012, s. 4).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde etiketlemeden kaçınma gerekliliği haberleştirme kılavuzlarında olay türleri özelinde ifade edilmektedir. Çatışma ortamlarında yaşayanlar için etiketlemenin zararları haberleştirme kılavuzlarında mesleki açıdan muhabir güvenilirliğinin sorgulanmasına neden olma ve olumlu katkı sunmayı engelleyici olarak sunulmaktadır. Kılavuzdaki görüş şöyledir:

Haberlerimizde herhangi birisinin katil ya da hırsız olduğunu asla ilan etmediğimiz gibi, herhangi bir çatışma veya saldırıyı da bu tanımlar açısından etiketlemekten kaçınırız. Benzer şekilde, bir olayı bir vahşet olarak tanımlamaktan da kaçınırız. Hüküm vermek bizim işimiz değil, hüküm vermek taraflardan birinin ya da diğerinin tarafını tuttuğumuz anlamına gelebilir. Bu olduğunda, gruplardan birine sempati duyan okurlarımız/izleyicilerimiz önyargılı olduğumuz ve güvenilirliğimizin olmadığına inandığımızda, olumlu katkıda bulunma becerimize gölge düşebilir (du Toit, 2014, s. 20)

Cinsel şiddet haberlerinde kültürel değerleri etiketlemeye ilişkin görüşler de şöyledir:

“Bir kadın 'namus cinayetleri' kisvesi altında öldürüldüğünde, onun ölümü yerine İslam'ı haber verme eğilimi bulunmaktadır. Duyarsız yapılan habercilikte üstü kapalı bir biçimde dinin itici bir güç olduğunu ima edebilir, oysa gerçekte kültürel ve ataerkil değerler temel

sebeplerdir. Namus cinayetleri Orta Doğu ve Güney Asya kültürlerinin dışında da gerçekleşir” (Level Up, 2018, s. 4).

Görüşmelerde insan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde yukarıda ifade edilen etikleme eleştirisine benzer biçimde suçla ilişkin kategorileştirme sorununa ilişkin görüş de ifade edilmiştir:

Töre cinayeti denen bir şey var, biliyorsunuz. Şimdi hani bahsettiğim hikâye bu “e tamam da cinayet, cinayettir”. Töre cinayeti olunca ne oluyor yani? Bunlar ilgili hukuki maalesef düzenlemeler falan da var. Tabi şimdi çok iddia etmeyeceğim dediğim gibi ben burada naçizane hani kanaat ve gözlemlerimi belirtiyorum. Böyle bir şey olabilir mi yani bir suçun. Şimdi bu tür bir ayrımcılık olabilir mi? Bu çeşit bir kategorizasyon olabilir mi? Bu tür gariplikler de oluyor (Uzman 1).

Çalışma görüşmelerinde insan kaynaklı travmatik yaşam olaylarından kadına yönelik şiddetin haberleştirilmesinde doğallaştırma, estetize etme, fail ve kurban temsilindeki dengesizliklerin de sorun olduğu ve etik ilkelere ek olarak farklı farkındalıkların da geliştirilmesine ilişkin görüş şöyle ifade edilmiştir:

...buradaki etik ilkelerin de yeterli olmadığını bu etik ilkelerin dışında farklı bir farkındalığın aynı zamanda söz konusu olması gerektiğini görüyoruz. Niye çünkü etik ilkeler tam da bu noktada gerekli ama ne yazık ki yeterli değiller. Niye yeterli değiller çünkü hani büyük ölçüde genel tabi ki genelleyerek konuşuyoruz yoksa farklı kimi ülke medya örneklerine baktığımızda nispeten çok daha içinde bulunduğumuz tarihsel dönem itibarıyla çok daha diyelim ki ideale yaklaşan ve nispeten bu bir nevi toplumsal cinsiyet körlüğünden olabildiğince arınmış ve bu anlamda hani bir cinsiyet körlüğüyle haberleri oluşturmamayanlar olduğu gibi hani bu mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve ataerkil hegemonyayı yeniden üretecek medya temsillerinin de hala çok güçlü olduğu örnekler görebiliyoruz. Burada bir kere sorun bu bilhassa bu konuda nispeten karnesi kötü ve nispeten daha genelleyerek birçok örnek için bir kere toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sadece değil aynı zamanda kadına yönelik şiddeti bir kere genelleştiren, özür dilerim genellikle doğallaştıran bir haber diline, haber söylemine sahip genel olarak medya kurumları hani üzerinde konuştuğumuz tabiki Türkiye’yi de şeye dahil ederek burada ama işte daha içerik çözümlemesiyle yapılan onlarca araştırmanın sonucunda hem de biraz da daha bu içerik çözümlemesi değil biraz daha tam da üzerinde konuştuğumuz bir medya dili, medya söylemi olduğu ölçüde hani medya söylemine bir söylem analiziyle odaklanan çalışmaların ortak bulgusu gerçekten de bir kere kadına yönelik şiddeti genellikle doğallaştıran bir söyleme sahip olması bu sonuçta son derece önemli hani şiddeti tabi ki haber olarak veriyor diyelim ki ondan sonra bunu nispeten eleştirel bir şekilde veriyor gibi olsa da hani o şiddetin hani o sonucun, o şiddet eyleminin hani failinin bu eylemi gerçekleştirmesinin tırnak içerisinde daha haklı, meşru nedenleri olduğu ve hani

tam da bu nedenler üzerinden bu şiddeti gerçekleştirdiği hani biraz keşke gerçekleştirmeseydi de hani vurgusu, iması içerse de bir parça karikatürize ettiğimi sanırım söylemeye gerek yok ama hani şiddetin de nedensiz olmadığı hani o şöyle yapmasaydı o da böyle yapmayacaktı. Dolayısıyla hani şöyle şiddete maruz kaldıysa ya da şöyle öldürdüyse onun da onu şöyle tahrik etmesi ya da şöyle bilmem nesiyle oynaması sonucu olduğunu belirtiyor ve tabi ki bu başlı başına son derece büyük bir sorun hem şiddetin bu doğallaşması hani o şiddetin, meşrulaşması tabi kadına yönelik şiddetin doğallaştırdığı ve meşrulaştırdığı ölçüde de tabi ki hem bir cinsiyetçiliği hem böyle bir ataerkil hegemonyayı yeniden üretici bir nesi var ... boyutu var. Burada tabi yapılan burada tabi farklı örneklerde durum değişebiliyor vs. ama hani genel olarak hani burada işte hani orada çoğunlukla daha işte kurban olduklarında bu şiddetin kurbanı olduklarında diyelim ki habere konu olabilmeleri ve/veya hani suçlu ya da fail olduklarında olabilmeleri son derece önemli hani bu işte fiziksel şiddet olmayabilir, cinsel şiddet olabilir, o tacize, tecavüze maruz kalmaları durumunda da yine bu hani tıpkı fiziksel şiddet de olduğu gibi bu cinsel şiddet vakalarında da onun hani şu saatte şurada olması, kıyafetinin şöyle değil böyle olması vb. şeylerin ön plana çıkartıldığını burada işte o haber söylemi içerisinde ama topu hani faile atarak ama failin avukatına atarak hani onun ağzından alınan ve son derece şey bir ifadenin hani failin diyelim ki mahkemedeki konumunu daha güvence altına alma yönündeki bir stratejik bir ifadenin sanki hakikatin kendisi gibiymiş gibi temsil edilmesi ondan sonra tüm bunlar gerçekten son derece sorunlu. E tabi mevzu yine kadınlara yönelik şiddet olduğunda ve diyelim ki hani hazır bu cinsel şiddetten konuşurken bu kadına yönelik o cinsel şiddet olaylarında bu şeyin ayrıntılı tasvirinin hiç olmadığı ve hiç gerekmediği kadar ondan sonra normal hani benzeri önem arz eden haberlerde ayrılanın neredeyse iki katı böyle bir ayrıntılarıyla anlatılması, hani çok detaylarına yer verilmesi ve Türkiye’de de hem de dünyadaki literatürde de kullanılan ifadeyle zaman zaman böyle bir pornografi dilini ödünç alan bir haber anlatısının söz konusu olması bu cinsel şiddetin özel olarak, genel olarak şiddetin estetize edilmesini mümkün kılan ifadeler kullanılması gerçekten son derece önemli sorunlar ondan sonra olarak karşımıza çıkıyor. Özetle hani saldırganların hani daha somut olarak sorunuza bir cümle ile hem de bir özet cümlesi olarak o failin ve saldırganın ifadesini bir kere merkeze alarak tamamen haber anlatısını saldırganın, failin beyanlarına yaslanarak bunu merkeze alarak ondan sonra kurmadan ondan sonra böyle hani okuyucuların, okuyanların neredeyse şeyi onların da gözünde neredeyse hani gözünde canlandırmasını mümkün kılacak ayrıntılara yer vermeden, ne bileyim o bütün hani tırnak içerisinde hem mecazi hem reel bütün çıplaklığıyla fotoğrafları böyle bir pornografik bir şekilde sergilemeden ondan sonra bir şekilde verilmesi elbette gerekir. Yoksa hani etik ilkelerde madde 8 d bendinin hani şu alt 7-8 şeyinde bunlar detaylarıyla yer verilen ilkeler değil ama tüm bu alanda çalışan uzmanların, akademisyenlerin, işte örgütlerin son derece üzerinde hemfikir olduğu noktalar tabiki başta hani kadın ondan sonra dernekleri ve aynı zamanda aktivistleri de olmak üzere (Uzman 2).

Görüşmelerde haber içeriğine iyileştirici boyutu dahil etmek adına yaşanan olaya ilişkin destek alınabilecek birimlere ilişkin yönlendirmelerin yer alması önerilmiştir. Kadına yönelik şiddet haberlerinde olaya neden olan kökenlerin de daha ayrıntılı araştırılarak içeriğe eklenebileceği de önerilmiştir:

... yönlendirmeler, işte onlar önemli, şu destekleri alabilirsiniz. Başınıza böyle bir şey gelirse, gelmeden şu gibi şeyler yapılabilir, ne bileyim. Bunu hissettiğiniz noktada belki hemen polisi arayabilirsiniz, dediğim gibi ümit vermek yani. Basının belki böyle bir görevi yani iyileştirici anlamda bu olabilir belki. Bir de tabii çok yönlü düşünmek lazım. Şimdi mesela kadına şiddet konusunda ben hep aynı şeyi söylüyorum. Şiddet nesiller boyu aslında aktarılan bir şey mesela basında ben hani çok yönlü dedik ya, çok yönlü göreceğiz her şeyi aman travmatize etmeyelim diye konuyu açmaktansa aslında çok boyutlu olarak iyi bir habercilik anlamında şeyler yapılması lazım. Mesela ben bu kadına şiddet yapan erkeklerin de birer anne tarafından büyütüldüğünü biliyorum. Bu annelerin bu çocuklara şiddet gösterip göstermediğini de sorgulamak mesela. Basında bunu hiç görmedim ben bunu. Bu kadar madem bir şey gösteriyorsunuz bununla ilgili sebeplere de girmek gerekir diye düşünüyorum (Serafin).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde haber içeriklerinde belirsiz ifadelerden kaçınma gerekliliği de olay türleri özelinde haberleştirme kılavuzlarında ifade edilmektedir. Terör haberlerinde belirsiz ifade kullanımına ilişkin görüşler şöyledir:

...Canlı yayın yapanlar ifadelerini görecelileştiren bir dil geliştiriyorlar: “rapor edilen şey bu,” “bize söylenen bu” ve “sosyal medyadaki raporlar gösteriyor ki.” Burada tehlike seyircinin ilgili niteliklerin kesin doğasını anlamamasıdır (Beckett, 2016, s. 16).
“Terörizm”e “gibi görünüyor” veya “olası” gibi niteleyiciler eklemek, bir son dakika haberinde oldukça risklidir (Beckett, 2016, s. 17).

Haberleştirme kılavuzlarında terör haberlerinin dilinde genellemeler, nefret söylemini destekleyecek ifade/terimler ve söylentilere ilişkin muhabirlere bilgi ve uyarılar da sunulmaktadır. Haber dilinde genellemeye ilişkin görüşler şöyledir:

Terörist saldırılar genellikle medya ve genel olarak toplumda hüküm süren önyargıları ortaya çıkarır. Bu önyargıların ve belirli toplulukların üyeleri için suçlayıcı söylentilerin yayılması eğiliminin arkasında genelleme yatmaktadır. (UNESCO, 2017, s. 65)

Nefret söylemine ilişkin muhabirlere kılavuzlarda sunulan bilgi ve uyarılar şöyledir:

Saldırlardan sonra medyanın karşılaştığı en büyük zorluklardan biri de hiç şüphesiz nefret söylemi ve nefret eylemi ile mücadeledir. Üstelik medya, bu bulaşıcı durumu kişileri susturarak engelleyemez (UNESCO, 2017, s. 67).

Bu sansür biçimi ters etki yaratır ve sessizlik sosyal ağların baskısına uzun süre direnemez. Medya, aksine, kamuoyunun görüş alanı içinde dönen tartışmalar hakkında fikir edinmesine yardımcı olmalıdır. Rollerini aynı zamanda onları analiz etmek, nitelendirmek ve yapı bozumuna uğratmaktır. Forumlara ve "okuyuculardan gelen mektuplara" özel dikkat gösterilmelidir, çünkü bunlar genellikle en uç ırkçılık ve önyargı biçimlerini içerirler. Medya, ifade özgürlüğünün ve fikirlerin çeşitliliğinin işin daha en başında, ayrımcılığa ve şiddete kısıtlanmasının önüne geçecek şekilde, ilkeleri ve değerleri, gazetecilik etiği ve uluslararası yasalar üzerine kurulu ılımlılık alanları kurmalıdır (UNESCO, 2017, s. 67).

Terör olayları ardından toplum genelinde yayılan söylentilere ilişkin muhabirlere kılavuzlarda sunulan bilgi ve uyarılar ise şöyledir:

Terörist saldırılar kaçınılmaz olarak söylentileri ortaya çıkarır. Özellikle de süreç içerisinde bilgi edinmek zor olduğundan dolayı, korku kamuoyunu galeyana getirmektedir. Medya, zaman ve rekabetin kısıtlamalarına takılıp kalmaktadır (UNESCO, 2017, s. 67).

...Söylentiler; korku ve paniği körükleyebilir, toplulukları damgalayabilir, bireylere iftira atabilir ve gerçeklikle ilgili yanlış bir fikir verebilirler (UNESCO, 2017, s. 68).

Medya, söylentileri takip etmek ve yeniden yapılandırmakla görevli bir izleme ekibi kurmalıdır. Ayrıca, teyit edilmemiş bilgileri yeniden iletirken ve özellikle retweetlerken ekiplerinin çok dikkatli olmalarını sağlamalıdır. Prestijli bir medya kanalı bir şeyi retweetlediğinde, halk bunu kanıt olarak görür. BBC, yayın yönergelerinde: "Doğruluğa ulaşmak hızdan daha önemlidir" demektedir (UNESCO, 2017, s. 68).

Söylentilere karşı mücadele, aynı zamanda ciddi saldırıları takip eden komplo teorileri için de geçerlidir. Hayalciler, bilgi parçacıkları seçerek, fotoğraflardaki "rahatsız edici ayrıntıları" tespit ederek, beyanları değiştirerek veya "şüpheli tesadüfleri" ortaya çıkararak teoriler oluştururlar. Bunlar, sonsuz bir şekilde tekrar edildiklerinde ve sosyal ağlarda geniş çapta yayıldıklarında, kirletici bilgi akışlarına katkıda bulunurlar. Medya bunları yapı sökümü uğratmak için çaba sarf etmelidir, çünkü sadece haberler ve halk arasında bir sis perdesi oluşturma riskini almakla kalmaz, aynı zamanda genellemeyi ve damgalamayı da kolaylaştırır (UNESCO, 2017, s. 68).

Haberleştirme kılavuzlarında muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin ulaşılan bir diğer bulgu, haberin üslubuna ilişkindir. Haber üslubu tüm travmatik yaşam olaylarında hassasiyetle yaklaşılması gereken bir alandır. Özellikle terör eylemleri gibi toplumu derinden yaralayan insan kaynaklı travmatik yaşam olaylarında muhabirlerin

haber yazımında ve sunumunda kullandıkları üsluba ilişkin UNESCO (2017, s. 39) haberleştirme kılavuzunda ifade edilenler şöyledir:

Terör eylemlerini haber yaparken, nüfus içindeki tepkileri orantılı tutmak ve toplumu ayarlayan korkuları uyandırmayı önlemek için üsluba çok dikkat etmek gerekir. Bilgi akışında ustalaşmak, gerçeği ve doğruluğu tesis etmek, korkunun paniğe veya paranoyaya dönüşmesini önleyebilecek gazetecilik pratikleri arasındadır.

Terör haberleştirmede muhabirlerin uyması önerilen diğer noktalar haberleştirme kılavuzlarında bağlamın oluşturulması, abartı, sansasyonellik ve spekülasyondan kaçınma, sakin olma, bilinenler ve bilinmeyenleri açıklama, genellemeden kaçınma, haberde dengeli olma, herhangi bir fikir öne sürmekten kaçınma olarak sunulmaktadır:

Bağlam oluşturmalı ve aşırı basitleştirmeye kaçmamalısınız. Bu tür olaylar boşlukta gerçekleşmezler (Media Council of Kenya, 2016, s. 8).

Hiçbir şey hakkında spekülasyon yapmayın! Sadece gerçeklere uğraşın ve bilinen doğrulanabilecek şeylere odaklanın...Spekülasyonlar kriz yönetimini engelleyebilir. (Media Council of Kenya, 2016, s. 9).

Yetkililerin ve toplumun karşılaştığı tehdit ve zorluklar, abartıya, sansasyonelliğe veya siyasi dünyanın (veya medyanın finansal alt çizgisinin kendisinin) öfke ve güvensizlik duygularından yararlanan kısmının baskılarına boyun eğmeden, sakin bir şekilde anlatılmalıdır (UNESCO, 2017, s. 49).

Paniğe yönelen ve sansasyonel başlıklar atmayın (Media Council of Kenya, 2016, s. 9).

Öfke yaratacak, uygunsuz ve aşağılayıcı kelimeler kullanmaktan kaçının (Media Council of Kenya, 2016, s. 9).

Nelerin bilindiği ve nelerin bilinmediği hakkında elden geldiğince fazla bilgi verin (Media Council of Kenya, 2016, s. 9).

Genelleme yapmayın (Media Council of Kenya, 2016, s. 9).

Haberinizin dengeli olduğundan ve olaya dahil her tarafın görüşünü içerdiğinden emin olun (Media Council of Kenya, 2016, s. 9).

Fikriniz eklemeyin. Haberin bir parçası değilsiniz. (Media Council of Kenya, 2016, s. 9).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarından terör haberleştirilmesinde kılavuzlarda dikkat edilmesi önerilen bir diğer durum, muhabirlerin sorumluluğu gereği doğrulama yapması ve olayı iyi anlamasıdır:

Doğrulama yapın ve birden fazla kaynak kullanın (Media Council of Kenya, 2016, s. 9).

Gazeteciler olarak işimizin özüne inerek yaptığımızın: gerçekleri bulma, toplama ve sunma konuları üzerine yoğunlaştığımızı görürüz...Fakat bunun hayati bir parçası olan bilgi doğrulama aşamasından geçirmediysek, o gerçekleri ya da gerçek olduğunu düşündüğümüz

şeylerin yalnızca söylenti yaratmaktan ya da bitmemiş hikayeler anlatmaktan biraz daha tehlikeli bir iş olduğunu görürüz (Media Council of Kenya, 2016, s. 10).

Her şey kontrol edilmeli, tartılmalı ve gerekçelendirilmelidir. Araştırmacı gazeteciliğin ünlü atasözü: "Annen seni sevdiğini söylese bile teyit et" şimdi her zamankinden daha fazla geçerli (UNESCO, 2017, s. 46).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde olay türüne göre kaynaklara ilişkin yönergelerin de kılavuzlarda sunulduğu tespit edilmiştir. Terör saldırıları ardından gazetecilerin bilgi almak için ulaştıkları kaynakların anonim kalması ve güvenilirlikleri haberleştirme kılavuzlarında uyulması gereken ilkeler arasında yer almaktadır:

Terörizm konusunda uzmanlaşmış gazeteciler, esas olarak ilgili kurum ve kuruluşlar içindeki kaynaklara güvenirliler. Açık nedenlerden dolayı, bu kaynakların çoğu zaman anonim kalması gerekir. Ancak, nadiren tarafsızdırlar. İfşa ettikleri bilgiler böylelikle yarı gerçekleri barındırabilir veya hatta siyasi amaçların hizmetinde olabilir (UNESCO, 2017, s. 47).

Haber kaynakları noktasında kılavuzlarda ifade edilen sosyal medyanın birincil türden bir kaynak olmadığıdır. Haber kaynakları olay türü doğrultusunda uzmanlardan seçiliyorsa konu hakimiyeti ve belirsizlikleri ortadan kaldıran bilgilendirmeler sunan kaynaklara yönelmek kılavuzlarda ifade edilen diğer yönergelerdendir:

Birincil kaynaklara dayanım -Twitter'da yazılanlardan ziyade olay anında orada olan insanları baz alın. Twitter adresinin kimin olduğundan emin olamazsınız (Media Council of Kenya, 2016, s. 11).

Medya, uzmanların niteliklerini, ait oldukları kurumu ... belirtmeli ve kendilerine yöneltilen sorulardaki belirsizlikleri ortadan kaldırmalarını sağlamalıdır. Medya, uzmanların çelişkilerini aynen diğer haber unsurları olan; politikacılar ya da şahitlere yaptığı gibi sorgulamalı ve onlara gerçeği kusursuz şekilde bilen, hatasız bilim insanları gibi davranmamalıdır (UNESCO, 2017, s. 48).

Travmatik yaşam olaylarında muhabirin bilgi topladığı ya da haberine kaynaklık eden kişi/kurumlar noktasında daha seçici olmasına ilişkin kılavuzlardaki görüşler şöyledir:

Kontrol etmediğiniz birey ya da bir kuruluş için iş bitirici veya bağımsız çalışan biri gibi görünerek itibarınızı tehlikeye atma riskini göze almayın. Sadece güvendiğiniz kuruluşlarla çalışın (McKay ve Lawther, 2019b, s. 7)

Daha önce temsil ettikleri kişilerin incindiğini ya da sömürüldüğünü deneyimledikleri için mağdur gruplarının gazetecilere karşı temkinli olduklarını unutmayın –farkında olmadan

propagandanın bir parçası olmaya itilmeme konusunda da tetikte olun (McKay ve Lawther, 2019b, s. 8).

Travmatik yaşam olaylarında konu/kaynak olan kişilerin doğru tanımlanması gerekmektedir. Yanlış tasvir, Bucqueroux ve Seymour (2009, s. 37) de ifade ettiği gibi medya kuruluşunun gerçekleri belirleme sorumluluğunu yerine getirmemesi veya kötü niyetle yayın yaptığına dair algı oluşturabilir. Haberde yer alan bilgilerin kontrolünü sağlanamadığı durumlarda bu mutlaka kamu ile paylaşılmalıdır:

Diğer haber unsurlarına karşı eleştirel olmak, kendine ve önyargılara karşı dikkatli olmak esastır. Medya devleri ve büyük haber ajansları bile hata yapabilir. Bir bilgi parçası kontrol edilemiyorsa, kaynağı verilmeli ve işaretlenmeli, kamuoyu bilginin henüz teyit edilmediği konusunda uyarılmadır (UNESCO, 2017, s. 46).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarını haberleştiren muhabirlerin haber içeriklerinde “fail ve mağdur/kurban”ı sunma biçimleri önemlidir. Bu noktadaki tartışma ise alanyazında da ifade edilen “kurbana sempati” duymanın travmatik olay türüne göre değişim göstermesi riskiyle açıklanabilir. Travmatik yaşam olaylarında ruh sağlığı alanyazınında Herman (2016, s. 10) tarafında da dile getirilen, doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında “kurbana sempati duyma” daha kolay olmasına karşın; insan kaynaklı travmatik yaşam olaylarında ise “fail ve kurbanın çatışması” söz konusu olması ve tanık olanların ahlaki olarak bir seçime itilmesidir. Bu noktada kurban deneyimlediği yükü tanıklarla paylaşma ihtiyacı duyarken, fail ise kötü olanın tanıklar tarafından yok sayılması duygusu taşımaktadır. Muhabirler insan kaynaklı travmatik yaşam olaylarını haberleştirirken ahlaki olarak taraflar arasında dengeli kalmak durumundadır. Herman (2016, s. 10) tarafından ifade edilen bu çelişkili durumda failin kötü olanı saklama dürtüsünün farkında olarak, mağdur/kurbanın acısını paylaşmasına izin vermeleri önem kazanmaktadır. Bu noktada haberleştirme kılavuzlarında da ifade edilen eleştiriler, haber içeriklerinde araştırılmadan sunulan fail profilleri, mağdur/kurban odaklı içerikler sunulması, mağdur suçlayıcı dil kullanımı ve gerekli olmayan ayrıntılara yer verilmesine ilişkindir:

Haber toplamının en dikkat çekici etik kurallarından biri, haber yaparken tarafsızlığı korumaktır. Bununla birlikte, ..., dengeli bir bakış açısı sağlamak bir zorluk olmaya devam ediyor. Adalet ve doğruluğun gazetecilerin sürdürmesi gereken etik hususlar olduğu konusunda hemfikir olsak da tarafsızlığın asla tam olarak ulaşılamayacak bir hedef olduğuna da inanıyoruz: ancak yine de bu hedeflediğimiz bir ideal olmalıdır. Bu, eleştirel sorular

sormadan veya faili daha fazla araştırmadan, soruşturmalarını mağdurlar üzerinde yoğunlaştıran tecavüz ve cinsel şiddet üzerine yazılmış makalelerin yüksek yüzdesiyle kanıtlanmaktadır. Benzer şekilde, bu makaleler, kurbanı suçlayan dile bağlı olan gereksiz açıklamaları bir araya getirerek tecavüz mitlerini sürdürmeye yardımcı olur. Örneğin, failin eylemlerine odaklanmak yerine- fail neden genç kadına tecavüz etti?- makalelerin çoğu tecavüz sırasında hayatta kalanların ne giydiklerine odaklanma eğilimindedir, bu da yalnızca kurbanın suçlu olduğu şeklindeki yaygın bir görüşü yeniden doğrulamaya hizmet eder. Ve hepimiz biliyoruz ki tecavüz, birinin giydiği şeyden değil, birisinin başka birine tecavüz etmeyi seçtiği için gerçekleşen bir durumdur (Garcia-Rojas, 2012, s. 5).

Yukarıda sunulan eleştirinin de doğrultusunda insan kaynaklı travmatik yaşam olaylarını haberleştiren muhabirlere kılavuzlarda sunulan öneri şöyledir:

Bir hikâye, belirli bir suç türü ile ilgili güvenliği artırmaya yönelik ipuçları içeriyorsa, ..."mağdur olmaktan nasıl kaçınılacağı" yerine "risk azaltma stratejileri"ni ele almaya özen gösterilmelidir (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 9).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde olay alanından görsel toplamakla görevli medya profesyonellerinin uyması gerekenlere ilişkin yönergeler de kılavuzlarda tespit edilmiştir. Haberleştirme kılavuzlarında foto-muhabirleri ve kameramanlara sunulan bu yönergeler şöyledir:

Saldırı mahallinde hiçbir şeye dokunmayın. Müfettişlerin işini karmaşıktırmaktan kaçınmak için olay mahallindeki her şey yerinde bırakılmalıdır. Gazeteciler, görüntü almayı kolaylaştırmak veya fotoğraflarının açısını iyileştirmek için bile olsa nesnelere, gövdeleri vb. hareket ettirmekten kaçınmalıdır. Bunu yapmak tüm soruşturmayı tehlikeye atabilir ve yasalarca cezalandırılır (UNESCO, 2017, s. 78).

...Desert News fotoğrafçısı Garry Bryant'ın önerdiği olay yerine vardikten itibaren oluşturulması gereken checklist'i bulundurun. Kendinize sadece fotoğraf çeker veya görsel oluştururken değil, sadece alandan haber veriyorken de bu soruları sormalısınız. Bu sorular şunları içermektedir: Bu an topluma sunulmalı mıdır? Nezaket ve hassasiyetle hareket ediyor muyum? Fotoğraflarını çekmek, çektiğim kişilerin travmasını derinleştirir mi? Rahatsız etmemek için yeterince uzakta mıyım? Son olarak ekipmanınıza bir bakın – neye benziyorlar? 10 metre uzaktaki insanlar için neye benziyorlar? 50 metre öteden? 100 metre öteden? Tripodlar ve diğer ekipmanlar uzaktan silahlarla karıştırılabilir ve kişisel güvenliğinizi için terör olaylarını haberleştirirken buna dikkat etmeniz yararlı olacaktır (Media Council of Kenya, 2016, s. 13).

Haberleştirme kılavuzlarında olay alanında bulunan ve çektiği görselleri sosyal medya hesaplarından paylaşan vatandaşların görsellerine ilişkin görüşler de paylaşılmıştır. Bu görüşler şöyledir:

Medya, bir cinayet mahallinde veya cephede tanıkların çektiği fotoğrafları giderek daha fazla kullanmaya başlamıştır (UNESCO, 2017, s. 64).

Saldırı takip eden dakikalarda, tanıkların çektiği fotoğraflar sosyal medyada paylaşılmaya başlanır. Çoğu zaman gazeteciler büyük bir aceleyle, fotoğrafı çekenlerle bağlantıya geçip tekrar yayınlamak için izin isterler. Bazen bu durum çok kötü karşılanır ve “akbaba gibi” üşüşüyormuş gibi görünürler. Hele ki tanıkların stres altında olmalarına rağmen, büyük bir istek bombardımanıya karşı karşıya oldukları hesap edilirse nedeni daha iyi anlaşılır (UNESCO, 2017, s. 64).

Vatandaş fotoğraflarının kullanımı katı bir şekilde düzenlenmelidir (UNESCO, 2017, s. 65). Eyewitness Media Hub’s Reveal Project ve First Draft News gibi resimlerin gerçekliğini kontrol etmek için teknikler geliştirilmiştir (UNESCO, 2017, s. 65).

Tutarsızlıkları tespit etmek veya manipülasyonları ortaya çıkarmak için kullanılan yer, tarih ve tekniklerin dikkatli bir analizine dayanırlar. Google ayrıca, kullanıcıların bir resmin yayımlandığı tüm sayfaları bulmasına olanak tanıyan bir "tersine resim araması" özelliğine sahiptir (UNESCO, 2017, s. 65).

... Bir olayı haberleştirirken çoğu zaman sosyal medyada doğrulanmamış fotoğraflar görürsünüz. Bu fotoğraflar bağlamından koparılmış ve manipüle edilmiş olabilirler. O yüzden gerçek olamayacak kadar iyi şeyler görürseniz dikkat edin. Aynı zamanda şunu da hatırlamalısınız ki, daha önce de ortada dolaşan görselleri tarayabileceğiniz araçlar mevcuttur. Bunlardan ikisi: TinEye ve Google Reverse Image’dır. Bu ikisini kullanarak fotoğrafların gerçek kaynağını doğrulayabilirsiniz (Media Council of Kenya, 2016, s. 12).

Sade vatandaşlar, komşular ve seyirciler olan biteni çektiğinde, videoları veya bilgileri sosyal ağlarda özgürce yayınladığında, yani gazeteciler için konulan kuralları aştığında ve geleneksel medyayı ciddi etik ikilemlerle karşı karşıya bıraktığında, halkı bilgilendirmek daha da karmaşık hale gelmeye başlamıştır. Medya bu bilgi akışlarını görmezden gelemez, ancak onları eleştirel bir perspektiften ele almalıdır. "Haber amatörlerinin" yanlışları, profesyonelleri korumaları gereken ihtiyatlılık ilkelerinden muaf tutmaz (UNESCO, 2017, s. 75).

Olay anında çekilmiş fotoğraflar için herhangi bir maddi teklif ya da ödeme yapılmaması da kılavuzlarda görsellere ilişkin ifade edilen bir diğer görüştür (UNESCO, 2017, s. 64). Olay anında orada bulunan tanıklar tarafından çekilen fotoğraflar ve videolar üzerinde oynanma riskine dikkat edilmeli ve gönderen kaynaklar kontrol edilmelidir. Kılavuzlardaki görüş şöyledir:

Görüntüleri seçerken, bilgileri değiştirmek için ince ayar yapılmış, üretilmiş veya düzenlenmiş olabileceğinden dolayı, son derece dikkatli gösterilmelidir. Görüntülerin kaynağı her ne olursa olsun bilinmelidir. Sosyal ağlarda dolaşan veya editör ekibinin bilmediği amatörler veya militanlar tarafından gönderilen resimlere özellikle dikkat edilmelidir (UNESCO, 2017, s. 65).

Rehinelerin olduğu olaylara ilişkin haberleştirme kılavuzlarında uluslararası haber kuruluşlarının örnekleri sunulmaktadır. Videolarda rehinelerin olduğu durumlara ilişkin görüşler ise şöyledir:

Hükümetlerine seslenmek zorunda kalan rehinelerin videolarına da aynı özen gösterilmesi gerekiyor...El Cezire'nin bir diğer ilkesi de rehinenin ülkesinin büyükelçiliğiyle iletişime geçmek ve görüntüleri yalnızca aileleri uyarıldığında yaymaktır (UNESCO, 2017, s. 84).

Agence France-Presse ise, rehinelerin rehin alındığı süre içerisinde hiçbir görüntüsünü yayınlamamaktadır (UNESCO, 2017, s. 84).

The Guardian için kurallar açıktır: "Videoyu kullanmayın ve faili yücelten resimlerden kaçınmın- yani rehinelerle veya silahlarla poz vermek gibi. Sesi kayıtlarını tutumlu kullanın. Rehinenin yalnızca yakından ve ana fotoğraftan kesilmiş bir fotoğrafını kullanın (...). Ana resim ideal olarak rehinenin/rehinelerin başka bir bağlamdaki bir resmi olmalıdır." (UNESCO, 2017, s. 63)

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarından suçun haberleştirilmesinde görsel kullanımında muhabirlerin uyması gerekenlere ilişkin görüşler şöyledir:

...haber medyası, stok fotoğraflarında veya dosya görüntülerinde kullanılan kişilerin yüzlerini veya diğer tanımlayıcılarını özellikle de uygunsuz bir durumda gösteriyor ise gizlemelidir (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 35).

Kendi evlerindeki insanlar mahremiyet beklentisi içerisindedir, bu nedenle fotoğrafçı veya kameraman kamusal alanda dursa bile, birilerinin pencereden fotoğraflarını çekmek kişisel mahremiyetlerinin ihlali anlamına gelir (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 35).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarında istatistiksel verilerin içeriklerde sunulmasına ilişkin kılavuzlarda ifade edilenler, bu sayıların taşıdığı anlamın ve verilmiş sebeplerinin net biçimde haberde paylaşılmasıdır:

...tüm sayısal veriler, bunları derlemek için kullanılan metodoloji ile birlikte zorunlu olarak kontrol edilmelidir. Menşei, ilgilendiği dönem, onu kimin yaydığı ve amacının da altı çizilmelidir (UNESCO, 2017, s. 58).

Bu çekincelere rağmen, dikkatlice toplanan ve yorumlanan sayıların ciddi bir bilgilendirme çalışması yürütmede gerçekten faydası olduğu ve medya alanı için bir tür "detoks" olduğu,

gerçeği yalanlardan ayırdığı, böylece şehir efsanelerini çözdüğü ve toplulukların fişlenmesini önlediği tartışılmazdır (UNESCO, 2017, s. 58).

Gerçekleri ve rakamları kullanabildiğiniz yerde kullanın (Media Council of Kenya, 2016, s. 9).

Geleneksel "büyük veri" biliminin istatistiksel yöntemleri, karmaşık çatışma ve bilgi dinamikleri nedeniyle, büyük terör olaylarının ardından olayların nasıl ve neden ortaya çıktığı konusunda yanıltıcı olabilir. Sosyal medya analizinin potansiyelini gerçekleştirmek için, teoriye dayalı veri analizi yöntemlerinin acilen geliştirilmesine ihtiyaç vardır (Beckett, 2016, s. 63).

Cinsel şiddet olaylarının haberleştirilmesinde veri kullanımına ilişkin kılavuzlarda sunulan görüşler şöyledir:

"Cinsel şiddet" kategorisine giren bir dizi eylem vardır, ancak tek bir tanım üzerinde kültürel veya yasal olarak kabul edilmiş bir anlaşma yoktur. Bu nedenle, tecavüz ve diğer cinsel şiddet biçimlerine ilişkin farklı istatistikler, farklı kişiler tarafından, genellikle tam olarak neyin ölçüldüğü açıkça belirtilmeksizin kullanılır. Kültürümüz, neyin "gerçek" tecavüz ve "gerçek" cinsel şiddet "oluşturduğuna dair zorlu sorularla boğuşmaya devam ediyor; Buna ek olarak, farklı kişiler, cinsel şiddet tanımlarına dayalı olarak çeşitli veriler kullanarak sorunu farklı şekilde tanımlamaktadır (Garcia-Rojas, 2012, s. 28).

Tecavüz şaşırtıcı derecede az rapor edilmiş bir suçtur. Yalnızca kolluk kuvvetlerine yapılan raporları derleyen birçok çalışma, daha sonra medya tarafından tecavüzün yaygınlığını tahmin etmek için kullanılıyor ve gerçekte meydana gelen tecavüz miktarını büyük ölçüde küçümsüyor. ...Araştırmamız ne kadar etkili olsa da, bulgular hiçbir zaman bu şiddetin ağır bedelini, mağduriyetin tekrar eden etkilerini ve yaşam boyu sağlık ve iyileşme sürecini tam ve uygun bir şekilde temsil etmeyecektir (Garcia-Rojas, 2012, s. 28).

Erkek ve LGBTQ tarafından tanımlanan topluluklarda cinsel şiddete ilişkin yapılan çok daha az araştırma var. Kültürel damgalarla eşleştirilen araştırma eksikliği, hayatta kalanların saldırılarını bildirmelerini desteklemeyen ve karşılığında onlara yeterli kaynak sağlamayan bir kültür yaratır. Öte yandan, cinsel şiddeti çevreleyen nüfusa özgü araştırmaları eleştirmek çok önemlidir. Genellikle bu çalışmalarla ilgili açıklamalar bağlamsal iç görüden yoksundur (Garcia-Rojas, 2012, s. 29).

Cinsel şiddet konuları alan çalışmaları yayınlarken gazetecilerin birçok sorumluluğu vardır. İstatistik bağlamlarının netliğini sağlamak, çok daha büyük bulmacanın yalnızca bir parçasıdır (Garcia-Rojas, 2012, s. 29).

Travmatik yaşam olayları söz konusu olduğunda dijital platformlar olaya ilişkin bilgiye ulaşmak için temel kaynaklar olarak yerini aldı. Keyes (2019, s. 199)'ın hakikat sonrası öğretisi olarak tanımladığı "yaratıcı veri manipülasyonu" ve "olgu icat etmek" artık bireyleri tek bir doğrunun olduğu dünyadan, anlatı olarak gerçeğin şekillendiği bir

dünyaya taşımaktadır. Bu noktada Beckett (2016, s. 2)'ın da ifadesiyle sosyal medya platformları kamuoyu tartışmalarının oluşmasına eşlik ederken aynı zamanda, arabuluculuktan uzak siyasi tartışmalara da katkıda bulunmaktadır. Bu anlamda teknoloji şirketleri yayıncılık alanında giderek daha önemli ama tartışmalı bir konuma gelmektedir. Kılavuzlarda buna örnek olarak terörle mücadele konulu Beyaz Saray'daki bir zirvede Facebook, Google ve Twitter'ın kilit katılımcılar olarak yer alması olarak ifade edilmektedir (Beckett, 2016, s. 2). Medya profesyonelleri haber kaynağı olarak iki tür kaynak kullanmaktadır. Birincil ve ikincil kaynaklar olarak gruplandırılan bu kaynaklar haber içeriğinin desteklenmesi, bilginin teyidi, farklı görüşlerin habere dahil edilmesi vb. işlevler taşımaktadır. Sosyal medya platformları da medya profesyonellerinin bilgi erişimine sağladığı olanaklarla ikincil tür kaynaklar arasında yer almaktadır. Haberleştirme kılavuzlarında sunulan bilgilendirmeler doğrultusunda sosyal medya ve platformların insan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde olumlu ve olumsuz olmak üzere iki boyutunda söz etmek mümkündür. Sosyal medya kullanımının olumlu yönleri, yukarıda tanımlanan ikincil kaynak olarak bilgilerin doğrulanması, olay hakkında daha fazla bilgi ve veriye ulaşılması ve kontrol etme uygulamaları ile habere ilişkin yayılan görsellerin doğruluğunun teyit edilmesine yardımcı olabilmektedir. Haberleştirme kılavuzlarında sosyal medyanın ikincil haber kaynağı olarak kullanımında uyulması gereken ilkelere ilişkin görüşler şu şekildedir:

Sosyal medya kaynakları Facebook ve Twitter üzerinde önceden kaynak listeleri oluşturun. Dijital araç kutunuzda doğal afet, kriz veya travmatik olaylarla ilgili yerel, devlet ve bölgesel kaynaklar bulunmalıdır. Bu listeleri derlemek, travmatik bir olay meydana geldiğinde zamandan tasarruf etmenizi sağlar; en çok ihtiyaç duyduğunuz anda kaynaklara ve bilgilere hızlı bir şekilde erişmenizi sağlar (Weiss, 2014e).

...Twitter'ı kullanırken dikkatli olun- bir Twitter hesabında atılmış tweet'ler bağlamınızı oluşturan tek içerikse, bundan haber yapmamalısınız. Bir hesabın gerçekten bir kişi veya grupla ilişkilendirilip ilişkilendirilmediğini ve nasıl belirleyeceğinizi bilmiyorsanız, içeriği üzerinden haber yapmayın (Media Council of Kenya, 2016, s. 12).

Başlıca etiketleri tespit edin. Travmatik bir olay yaşandığında, insanlar arkadaşlarını, iş arkadaşlarını ve sevdiklerini olanlardan haberdar etmek için sosyal medyaya başvuracak. Böyle anlarda ilk yarım saatte genellikle iki ya da üç hashtag ortaya çıkar. Takip etmek önemlidir (Weiss, 2014e).

Görsel bilgilerini doğrulayın. Görüntüler, travmatik bir olay sırasında hazırlanabilir, geçmişten yeniden oluşturulabilir veya manipüle edilebilir ve sosyal medyada paylaşılabilir. Resimlerin yasal olduğundan emin olmak için diğer kaynaklarla birleştirin. Değişiklikleri ve

sahte olmasını tespit etmek için görselleri buna yardımcı olan Google web sitesinde ya da FotoForensics veya Regex sitelerinde arayabilirsiniz (Weiss, 2014e).

Twitter Uyarıları (Twitter Alerts) programı. Twitter, bir kriz veya felaket anında bölgedeki insanlara bilgi veren ve bilgilendirme tweetleri atan bir program oluşturdu. Programa katılım ücretsizdir. Twitter Uyarıları (Twitter Alerts) programına çeşitli ulusal ve federal ajanslar katılmıştır. ... programa kaydın mantıklı olup olmadığını düşünebilirsiniz (Weiss, 2014j).

Ruh sağlığı ve zindelik kaynaklarını unutmayın. Yerel, kumsal ve bölgesel kapsam dahilinde olan, önceden ruh sağlığı ve zindelik kaynaklarını belirleyin. Travmatik bir olay yaşandığında insanlar yardım ve/veya travmatik stres ve/veya TSSB semptomları sergileyebilir ve bu tür kaynaklar halka yardımcı olabilir (Weiss, 2014j).

Diyalogları düzenleme. Tweetdeck veya Tweetbot gibi araçları kullanmak, çoklu hashtag ve Twitter gönderilerini düzenlemenize ve takip etmenize yardımcı olacaktır. Konuşmalarınızı düzenlemenize yardımcı olabilirler. İster bilgi doğrulamak ister potansiyel kaynak belirlemek veya halka bilgi sağlamak olsun tartışılan konulara ve ilerlemenize nasıl devam edeceğinize odaklanabilmeniz için diyalogları düzenlemeye yardımcı olabilirler (Weiss, 2014j).

Profesyonel kalın. Herhangi bir sosyal medya platformunu kullanırken paylaştığınız bilgilerin sizin ve yayınınızın bir yansıması olduğunu unutmayın. Kişisel görüş ve duygularınızı sosyal medya dünyasından uzak tutun. Hikâyeyi geliştikçe profesyonel, etik ve insancıl bir şekilde anlatın (Weiss, 2014j).

Kampüsünüzde veya topluluğunuzda travmatik bir olay yaşandığında, dijital platformda bu hikâyeyi anlatmanıza yardımcı olacak birçok kaynak bulunmaktadır. Dijital kaynaklar “arama fonksiyonu” arkadaşınızdır. Travmatik bir olay sırasında bilgi toplarken, kaynağı bulmak için çeşitli yollarınız olacaktır. İşte bunlardan birkaçı:

- Twitter gelişmiş arama fonksiyonunu kullanın: Bu, genel olarak konularına, tarihe ve etiketine göre kişileri bulmanızı sağlar.
- Facebook açık görsel arama fonksiyonunu kullanın: Bu kişileri, ilgi alanlarını, konuları ve fotoğrafları aramanızı sağlar.
- Foursquare üzerinden kişilerin konumlarını bulun: Coğrafi konum hizmeti, belirli alanlardaki kişilerin konumunu belirlemenizi sağlar. İnsanların travmatik bir olay meydana geldiğinde nerede toplandıklarını belirlemeye çalışıyorsanız bu size yardımcı olabilir. Ardından, o konuma/yere giderek, görüşeceğiniz kimse olup olmadığını öğrenebilirsiniz.
- İnsanların birbirlerini bulmasına yardım edin. Travmatik olaylar sırasında insanlar ayrılabilir. Birbirlerini bulmaları konusunda yardım etmeye kaynaklık edebilirsiniz. Google Kişi Bulucu, insanların kaybolan veya sevdikleriyle ya da arkadaşlarıyla bağlantı kurması gereken kişileri bulmak için bir fonksiyon sağlar (Weiss, 2014e)

Dijital olarak hizmete sunulan mobil içerik sağlayıcı uygulamalar da özellikle travmatik olaylar oluştuğunda medya profesyonellerine kolaylıklar sağlamaktadır. Kılavuzlarda sunulan görüş şöyledir:

Mobil uygulamalar kriz ve felaket zamanlarında yararlı olabilir. Bir krizin veya felaketin oluşmasını beklemeyin. Hazırlıklı olmanız için bu uygulamaları önceden indirin. ...Yerel acil durum kuruluşları ve kamu hizmetlerini de dikkate alın (Weiss, 2014e).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarında sosyal medya ve platformların kullanımında haberleştirme kılavuzlarında muhabirlere bir dizi uyması gereken noktaya ilişkin uyarılar yer aldığı tespit edilmiştir. İkincil kaynak olarak sosyal medya ve platformlar tercih edildiğinde muhabirlerin uyması gereken bu noktalar sosyal medya ve platformların yapısıyla ilişkilidir ve yukarıda da ifade edilen olumsuz boyutu tanımlamaktadır. Haberleştirme kılavuzlarında insan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirlerin uyması gereken ilkeler bağlamında değerlendirilebilecek bir durum, sosyal medya ve platformlarının birer haber kuruluşu olmadığı farkında olunmasına ilişkindir. Kılavuzlarda ifade edilen görüş, platformların kendi görüşlerini de yansıtmaktadır. Bu platformlar birer medya kuruluşu değil, teknoloji kuruluşlarıdır (Beckett, 2016, s. 58). Sunulan imkân ise, bir altyapıdır. Bu platformlar, haber medyası kuruluşları dahil tüm kullanıcılarına yayın olanağı sağlayan teknolojik altyapılarla hizmet sunmaktadır (Beckett, 2016, s. 48):

Bu platformlar, bırakın gazetecilik kurumları olmayı yayıncı olmadıklarının altını çiziyor. İşleri, halkın iletişim kurması için kolay erişimli, açık bir kanal sağlamak üzerine kuruludur. Ancak kullanım şartları ve koşulları, canlı videonun kapatılması da dahil olmak üzere, içeriklerin kaldırılmasına olanak tanır. Bu ise, anahtar kelimeleri tanımlayan otomatik sistemler, kullanıcılar tarafından rahatsız edici içeriğin işaretlenmesi ve platform çalışanlarının içeriği kaldırma veya engelleme veya uyarı koymaya yönelik kararları aracılığıyla uygulanan bir dizi kritere göre gerçekleştirilmektedir. Bu tür bir yayın sonrası filtreleme işlemi, bir gazetecinin yayın öncesi materyal seçmesi ile aynı süreç değildir (Beckett, 2016, s. 58).

Basın, medya mecrasında bir yol gösterici olarak hareket etmelidir. Sosyal ağlar, cep telefonları ve blogların ortaya çıkışıyla beraber sözüm ona ‘yurttaş gazeteciliği’nin yaygınlaşması ve sürekli bilgi akışının ortaya çıkışıyla beraber; tuhaf söylentiler, tahminler, spekülasyon ve trollerin etkisi; kontrol, filtreleme ve yorumlama yapmayı mutlak bir zorunluluk haline getirmiştir (UNESCO, 2017, s. 27).

Yukarıda da ifade edilen bu görüşler doğrultusunda muhabirlerin unutmaması gereken bir durum sosyal medya platformlarının yapısı gereği insan kaynaklı travmatik bir olay esnasında profesyonel haber muhabirleri gibi yayın öncesi denetim ilkeleri olmaması ve bu içeriklere ve yayınları oluşturanlara yayınlanmadan önce müdahale edememeleridir:

Haber kuruluşları ile platformlar arasındaki bariz ve kritik fark, platformların içerikleri oluşturanların, oluşturdukları ve yayınladıkları materyaller üzerinde kontrol sahibi olmamalarıdır (Beckett, 2016, s. 58).

Sosyal medya muhtemelen kitle kaynağı olarak kullanabileceğiniz, web siteniz ve sosyal medya hesabınız aracılığıyla topluluktan doğru bilgi almanıza yardımcı olabilecek bilgi ve kaynaklar sağlamanıza yardım edebilecek en iyi araçtır. Yine de alacağınız şey doğrulanmamış bilgidir. Diğer tüm kaynaklarda olduğu gibi sosyal medyadan da alacağınız bilgileri doğrulama işi, yine size düşmektedir (Media Council of Kenya, 2016, s. 12).

Sosyal medya ve platformlarının yapısı haber süreçleriyle ilgili ortaya çıkan bu tartışmalı durumlara ilişkin haberleştirme kılavuzlarında sunulan hem haber kuruluşlarıyla (Beckett, 2016, s. 65) hem de yayınlanan içeriklerin filtrelenmesi noktasında ilgili kurumlarla iş birliği halinde oldukları yönündedir (Beckett, 2016, s. 54). Muhabirlerin farkında olması gereken ise Beckett (2016, s. 58)'in haberleştirme kılavuzunda da ifade ettiği gibi bunun yayın sonrası bir filtreleme işlemi olmasıdır. Haberleştirme kılavuzlarında vurgulanan sosyal medya ve platformlardan elde edilen bilgilerin haber içeriğine eklemesi durumunda ilgili içeriğin sorumluluğu ve kontrolünün sağlanması muhabire aittir (Media Council of Kenya, 2016, s. 12).

Çalışma görüşmelerinde dikkat çekilen bir diğer nokta “vatandaş gazeteciliği” üzerinedir. Haber uygulamalarının süreç olması ve kendi özdenetim unsurlarına dikkat çekilen görüş şöyledir:

Vatandaş gazeteciliği deniliyor ama ben ona çok fazla katılmıyorum çünkü bir şeyin gazetecilik dediğiniz zaman aslında bir proses ve o proses içerisinde birçok birimler yer alıyor ve onların elinden geçerek gidiyor. Şimdi vatandaş dediğiniz zaman bir kişi. Hangi prostesten geçiyor. O aslında bir nevi ifşa ile yayıncılık gibi bir şey. Bakın ben bunu gördüm ve bunu paylaşıyorum. Ama gazetecilik dediğiniz zaman gördüğünüz şey doğru mu değil mi bunun arka tarafına bakıyorsunuz, inceliyorsunuz. Gazetecilik ifşa değil (BY).

Sosyal medya ve platformlara ilişkin haberleştirme kılavuzlarında muhabirlere sunulan bir diğer uyarı, sosyal medya ve platformlarda bir muhabir olarak içerik paylaşmaya yöneliktir. Özellikle travmatik yaşam olayları söz konusu olduğunda hızla yayılan bilgilerin doğruluğu noktasında ciddi sorunlar yaşanabilmektedir. Bu sorunlara ilişkin uyulması gereken ilkeler ise haberleştirme kılavuzlarında şu şekilde sıralanmaktadır:

Sosyal medya, travmatik bir olay esnasında zengin içerik ve bilgi sağlayabilir, ancak herhangi bir kaynaktaki olduğu gibi karşınıza çıkan şeylere de şüpheyle yaklaşmalısınız. Yanlış bilgiler, söylentiler ve yalanlar sosyal medya platformlarında orman yangını gibi hızla yayılabilir. Aşağıda, ulaştığınız bilgileri doğrulamaya yardımcı olacak bazı ipuçları bulabilirsiniz:

- Hesabın ardındaki kişiye ulaşın. Takibi sağlamak için telefonla iletişim kurmak isteyin. Twitter gönderileri ve profillerini baz alarak doğrulamış gibi düşünmeyin. Bir spambot ya da sahte hesap olabilir (Weiss, 2014j).
- Kişinin ve/veya Twitter kullanıcı adını Google'da aratın ve sonuçları değerlendirin (Weiss, 2014j).
- Kişinin sosyal medya hesabını araştırın- paylaşımlarına bakın, ne sıklıkla tweet attığına, attığı tweetlerin ilgili olduğu konulara, takipçi sayısına ve kimler tarafından takip edildiğine bakın. Bunlar sosyal medya hesabının ardındaki kişinin meşruluğu hakkında size ipuçları sağlayacaktır (Weiss, 2014j).
- Kimlik doğrulaması için ... uygulamaları kullanın (Weiss, 2014j).
- Yüzde yüz emin olmadan paylaşım yapmayın ve editörünüz/danışmanınız bilgilerin doğruluğunu kanıtlamak üzere yanına çağırdığında paylaşımın arkasında durmaya istekli olun (Weiss, 2014j).
- İlk olmak adına acele etmeyin! Daha fazla zaman olsa da haklı olmak daha iyidir. Özellikle travmatik bir olay yaşandığında, sosyal medya platformlarında gerçeğe aykırı bir şey paylaşırsanız kamuoyu size olan güvenini hemen kaybeder. Paylaşmadan önce bilgilerinizi araştırdığınızdan emin olun. 15 dakika veya bir saatten daha uzun sürse de bu sorun değildir. Verdiğiniz bilginin doğru olduğunu bilerek paylaşımın arkasında durabilirsiniz (Weiss, 2014j).
- Elinizde bilgi yoksa varsayımlarda bulunmayın. Sadece emin olduklarımızı sunun. Son dakika haberleri veya travmatik olaylar sırasında muhabirler olanları varsayma veya tahmin etme konusuna kendilerini kaptrabilirler. Ne pahasına olursa olsun bundan kaçının (Weiss, 2014j).
- Paylaşımlarınızda düşünceli olun. Travmatik olaylarda insanların duygu ve hislerinin daha çok arttığını unutmayın. Meydana gelen olay üzerine bilgiyi alış şekli onlar üzerinde etkili olabilir. Gönderinizi nasıl yazdığımızı, hangi resimleri

veya videoları eklediğinizi ve köprü (hyperlink) aracılığıyla neye yönlendirdiğinizi dikkatle düşünün (Weiss, 2014j).

- Gereksiz karmaşa ve endişe yaratmayın. Sosyal medyada olaylar hızla gelişerek çaresizlik, üzüntü ve kaos ortamı yaratabilir. Sosyal medyada bu türden paylaşımlarınızın hiç kimseye faydası olmadığından en azından travmatik bir olaydan etkilenenler için bu alana girmediğinizden emin olun. Bir gazeteci olarak gereksiz paniğe yol açmak için değil, halkı bilgilendirmek ve onlara kaynak sağlamak için oradasınız (Weiss, 2014j).
- Sosyal medyadaki paylaşımlarınızın da etkisi var. Travmatik bir olay esnasında nasıl ki tam kapsamlı bir hikâye veya yayının topluluk üzerinde etkileri varsa Facebook'taki 140 karakter veya bir iki cümle de etki yaratabilir. Araştırmalar, travmatik haber kapsamına maruz kalanların travmatik stres yaşayabildiklerini veya travmaya bağlı his ve duyguları tetikleyebildiğini göstermiştir. Sosyal medyada paylaşılan bilgiler geçici gibi görünse de sonsuza kadar dijital platformda kalarak topluluk üzerinde kalıcı bir etki yaratabilir (Weiss, 2014j).
- Travmatik olaylarda sosyal medya platformunu nasıl kullandığınıza dikkat edin ve düşünceli olun (Weiss, 2014j).

Haberleştirme kılavuzlarında ifade edilen ve yukarıda sunulan sosyal medya ve platformlarına ilişkin olumlu ve olumsuz yönlerle ilişkin bulgular, genel olarak insan kaynaklı tüm travmatik yaşam olaylarını kapsayan bilgilendirmeler olarak kabul edilebilir. Çalışma görüşmelerinde sosyal medya kullanımını hem okur hem de haber merkezi doğrultusunda değerlendiren BY de, sosyal medyanın olumsuz yönlerini şöyle ifade etmiştir:

Yayıncılık değil, aslında okuyan kişinin “aaaa bu böyleymiş diyerek inanması sıkıntı”. Yani adam onu yapar. Birçok manipülasyon aracılığıyla da kullanılıyor. Ama sosyal medyadan gelen ileti ilk önce kimden gelmiş, nerden gelmiş, bununla ilgili Türkiye’de belli siteler var. Doğruluk payıdır gibi. Onlar da birçok görüntüyü veya şeyi orada yayınlıyorlar yanlış diyerek ama okuyucu orada dikkat edecek. Niye okuduğuna o seçecek. Bakıp da aaaa böyleymiş, demeyecek. Ve Türkiye’de o kadar çok insan var ki ve eğitilmiş insanlar bakıp böyleymiş diyerek inanıyor. Ya da yarın öbür gün tekrar onu karşınıza çıkartıyor. Bunların böyle olmadığına inandırmak çok daha büyük zorluk. Şu anda sosyal medyayı takip eden meslek grupları arasında gazeteciler birinci sırada geliyordur. Çünkü haber kaynağı. Ama sosyal medyada paylaşılan şeyleri biz çoğunu araştırıyoruz doğru mu değil mi dediğimizde 10 taneden bir tanesi doğru çıkıyor. Ama o 10 tane işi de araştırmak zorunda kalıyorsunuz. Bakıyorsunuz. Aaaa buna bir bakalım, mecburen bakmak zorundasınız yoksa iş atlayacaksınız. Personel iş gücü kaybı zaman kaybı başka işlere ayıracakken ona ayırıyorsunuz. Orada da sıkıntı oluyor (BY).

İnternetin habercilik alanına yansımalarına ilişkin görüşlerini de ifade eden BY, haber içeriklerini hızlı tüketilen bir nesneye dönüşmesini örneklendirmiş ve artık hedef kitlenin kamu değil, internet kuruluşları olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

Şöyle örnek vereyim Türkiye’de internet gazeteciliği çok iyi yapanlar da var ama genel olarak çoğunluğunu söyleyeyim, %80’i %90’ı fastfood. Yani o anda karnın acıktı. Bir şekilde doyurman gerekiyor. Fazla vaktin yok. Girersin işte fastfood tarzında McDonalds’tır yok Burger King’tir, Coca Cola’nı içersin çıkarsın. Karnın doydu mu doydu. Ama sağlıklı bir beslendin mi? Beslenmedin. Ama Türkiye’de önceden gazetecilik ehli keyif bir serpmme kahvaltısı veya iyi bir akşam yemeği idi. Girdiğin zaman işte başlangıcı ara sığağı sığağı bunlarla birlikte çok güzel ve sağlıklı tercih ederek beslenebiliyordun. Şu anda maalesef iş fastfooda döndü. Ve orada da okuyucu yani şöyle bir şey vardır eğer bir ürüne ücret ödemiyorsanız bilin ki ürün sizsiniz. Şimdi internete girdik internetten biz haberleri okuyoruz bedava okuyoruz, bedava okursak o zaman ürün biziz. E peki kime o zaman hedef kitle, orada esas işte ilanları belirleyen, o ilanları koyacak kişilere beğendirmeye çalışıyor o haberleri o da Google oluyor dünyada şu anda (BY)

Beckett (2016, s. 7)’in sosyal medya ve platformların kaynak olarak kullanımına ilişkin vurgusu ise, platformların kendilerine özgü yayın denetim algoritmalarına sahip olsalar da yanlış yönlendirme, hatalı içerikler sunma ve kamuoyunun doğru değerlendirme yapmasına engel oluşturabilecek kafa karıştırıcı içerikler sunma riski taşımalarına yöneliktir:

Sosyal medya, terörizmin sosyalleşme ölçeğini ve etkisini güçlendirirken terör olaylarına yönelik yanlış bilgilendirmelere ve duygusal tepkilere katkıda bulunmaktadır. Sosyal medyayı platform veya kaynak olarak kullanan gazeteciler editoryal standartları her zaman iyi bir şekilde uygulayamamaktadır. Sosyal medya; görüntü, görgü tanıkları ve canlı video sağlayarak, terör hakkındaki haberlerin doğasını değiştirdi. Ama aynı zamanda aldatılabilir, çarpıtılabilir ve dikkat dağıtılabilir. Gazeteciler bu yeni duruma ayak uydurmaya çalışıyor, ancak doğrulama ve haber değerlendirmesi açısından hala pratik ve politik sorunlar bulunmaktadır.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarından intiharın haberleştirilmesinde sosyal medya ve platform kullanımına ilişkin kılavuzlarda yer alan bilgilendirmeler daha çok muhabirin bağlı bulunduğu haber kuruluşu internet sitesinden yapılacak yayımlara ilişkin uyarıları kapsamaktadır. Muhabir intihar konulu haberi kuruluşunun internet sitesinden haber olarak sunduğunda uyması gereken ilkelere ilişkin haberleştirme kılavuzlarında ifade edilen görüşler şöyledir:

Sosyal medyada intihara ilişkin materyallere hiperlink (köprüleme) bağlantıları vermekten kaçınılması önemlidir. Özellikle mekân veya yöntem açıkça sunulmuşsa, intihar sahnesine video veya ses kaydı (örn. acil durum çağrıları) veya sosyal medya bağlantıları eklenmemelidir. Ayrıca, intiharla ölen bir kişinin fotoğraflarını kullanırken çok dikkatli olmak gerekir. Arama motoru optimizasyonu çalışmalarının, özellikle başlık yazılırken zararlı kelimelerle dengelenmesi gerekir. Geleneksel medyada olduğu gibi, intihar istatistiklerinin abartılmasını veya sansasyonel hale getirilmesini önlemek için veri görselleştirmeleri dikkatlice kontrol edilmelidir. Dijital medyanın çevrimiçi gazeteler veya basılı gazetelerin web siteleri gibi yorum bölümlerindeki intihar potansiyeli olan içeriklerle ilgilenmek ve intiharla ilgili içeriklere zamanında cevap vermek için medya platformlarının yöneticileri tarafından yeterli politikalar belirlenmelidir (DSÖ ve ISP, 2017, s. 9).

4.2.1.2.11. İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabir ruh sağlığına yönelik uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular

Gazetecilerin travmatik yaşam olaylarını haberleştirme ardından ruhsal bozulmalar yaşamasına ilişkin bulgular da haberleştirme kılavuzlarında sunulmuştur. Bucqueroux ve Seymour (2009, s. 39) Newman'ın "gazeteciler travmatik yaşam olaylarına karşı nispeten dirençlidir" yorumuyla aktardığı araştırma sonuçları şu şekildedir:

...Ankete katılan 875 foto muhabirinin yüzde 6'sından azı ve 2003 yılında incelenen 906 gazetecinin yüzde 5'inden azının TSSB (travma sonrası stres bozukluğu) semptomlarından muzdarip olduğu görüldü. (Bununla birlikte, çalışma örnekleminin rastgele oluşturulmamış olduğuna dikkat edilmelidir, bu nedenle gerçek oranlar bilinmemektedir. Newman ayrıca TSSB oranlarının zamanla artabileceğine dair endişeler olduğunu da not eder).

Travmatik yaşam olaylarının medya profesyonelleri üzerinde oluşturduğu ruhsal bozulmalara ilişkin araştırmaların sayısı artarak devam etmektedir. Konusu travmatik yaşam olayları ardından medya profesyoneli ruh sağlığı olan diğer araştırmaların sonuçlarına da yer veren Bucqueroux ve Seymour (2009, s. 39)'a göre:

... daha fazla sayıda travmatik göreve maruz kalan muhabirlerin TSSB'ye yakalanma olasılığının daha yüksek olduğunu gösteriyor. Hem acemi muhabirler hem deneyimli muhabirler için daha yüksek sorun riski olduğu gözlemlenmektedir. Kişisel yaşamlarında da travmaya maruz kalan muhabirler de daha savunmasız olabilir.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarında gazeteci ruh sağlığına ilişkin kılavuzlarda yer alan görüşler şöyledir:

Travma sonrası stresten bahsedene pek çok gazeteci, nasıl hazırlıksız yakalandıklarını kendi tepkileriyle anlatıyor. Yıllarca korkunç olaylara tanık olduktan sonra, normalde kendilerini çok kötü etkilemeyen bir hikâyeyi anlatırken kendilerini nasıl aniden ve açıklanamaz bir şekilde harap halde bulduklarını anlatıyorlar... Travmaya bağılı stres insanı güçten düşürebilir (du Toit, 2014, s. 56).

...saldırı veya silahlı bir çatışmayı haber yapmak, olayı haberleştirmesi istenen gazeteciler üzerinde duygusal bir etki yaratma riski taşır (UNESCO, 2017, s. 96).

Medya profesyonellerinin intiharla ilgili hikayelerden etkilenebileceğini kabul edin (DSÖ ve ISP, 2017, s. 5).

Suç mağdurları hakkında haber yapmak, bir gazetecinin karşılaşacağı en zor görevlerden biridir. Yıkılabilirsin. Hatalar yapabilirsiniz. Ancak, elinizden gelenin en iyisini yaptığınız için asla kendinizi hırpalamamalısınız. Sadece deneyimlerinizden öğrenmeyi unutmayın. Kurbanları onurlandıran iyi işler yapmak da muazzam bir tatmin olabilir (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 40).

Medya profesyonelleri haberleştirme süreçlerinde bilgi toplamak için sürekli kaynaklarla görüşme/röportaj yapmaktadır. İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarında kurban/mağdur ve hayatta kalanlar ile tanıklarla görüşmeler yapmanın da muhabir ruhsal sağlığı üzerinde oluşturabileceği riskler haberleştirme kılavuzlarında şu şekilde ifade edilmektedir:

Travma geçirmiş bir kişi ile röportaj yapmak yorucu ve can sıkıcı olabilir. Bir gazeteci şöyle der: “uzun süreli maruziyet duyarsızlaşma ya da zarar verme riski içerebilir. Depresifleşebilir ya da bunun hincını aileniz gibi diğer insanlardan çıkartabilirsiniz.” Gazetecilerin çoğu dayanıklıdır ve üzücü görevlerle başa çıkma becerisine sahiptir, ancak riskler gerçektir. Üzücü hikayelerden uzaklaşmak için kendinize zaman tanıyın, sizi anlayan biri ile konuşmak da yardımcı olabilir (McKay ve Lawther, 2019b, s. 10).

Çoğu zaman da travma deneyimimizi başkalarından dinleyerek ediniyoruz. Kurbanların aileleri gibi travmayı doğrudan yaşayan, derinden ve yıkıcı bir şekilde etkilenen kişileri sabırla dinleyerek zaman geçiriyoruz. Dahası, çatışmaların yerleştirilmiş doğası gazetecilerin savaşçıları, kurbanları ve diğerlerini şahsen tanımaları veya toplum, etnik köken, ırk veya din bakımından taraflarla özdeşleşmeleri anlamına gelebileceğinden, iç çatışmalar gazetecilerin sağlığı açısından dış çatışmalardan daha rahatsız edici olabilir (du Toit, 2014, s. 55).

Travma geçiren insanlarla görüşmenin de bir bedeli olabilir. Çoğu zaman, haber kuruluşları fotoğrafçıların, kameramanların ve muhabirlerin maruz kaldığı etkinin farkına varmazlar (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 18).

Bireysel olarak muhabirlerin ruh sağlıklarını iyileştirmeye yönelik yapabileceklerine ilişkin kılavuzlarda sunulan görüşler ise şöyledir:

Düşüncelerinizi ve duygularınızı sindirmek için ihtiyacınız olan zamanı harcayın...Zor bir görevi üstlenmek, genellikle kendinize daha sonra duygularla başa çıkacağınıza söz vermek anlamına gelir...en iyi tavsiye, başınıza gelenler üzerine düşünmeniz için gereken zamanı ayırmak gibi görünmektedir (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 39).

Travma hakkında bilgi edinin: Böyle yapmak, suç mağdurları hakkında daha iyi bir haber yapmanıza yardımcı olacak ve ikincil travmanın size neler yapabileceğini anlamanıza yardımcı olacaktır (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 40).

Sadece deneyimlerinizden öğrenmeyi unutmayın. Kurbanları onurlandıran iyi işler yapmak da muazzam bir tatmin olabilir (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 40).

Sizi destekleyen meslektaşlarınızın desteğini alın. Diğer gazeteciler genellikle en iyi destek kaynağıdır çünkü suçla ilgili haber yapmanın ne kadar zor olabileceğini bilirler. Haber kuruluşları tarafından, muhabirlerin duyguları dürüstçe paylaşabildikleri, tükenmişliği önlemeye yardımcı olduğu ve iyi bir zihinsel ve fiziksel sağlığa yardımcı olduğu destekleyici bir ortam sağlamanın önemli olduğunun anlaşılması gerekir (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 40).

Manevi ve yaratıcı ifade fırsatlarını keşfedin. Meditasyon öğrenin veya yoga yapın. Bir resim dersine kaydolun. Örgü örmeyi deneyin veya günlük tutmaya başlayın. Kendinizi iyi hissettirecek bir aktivite bulun (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 40).

Ailenize ve arkadaşlarınıza dönün (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 40).

Vücudunuza dikkat edin. İyi beslenin. Yeterince sıvı tüketin. Yeterli uyku alın. Alkol ve diğer zayıflatıcı uyuşturuculardan kaçının. Egzersiz yapın. Masajın tadını çıkarın. (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 41)

Geç kalmadan yardım almayı düşünün. Ulusal TSSB Merkezi, dikkat etmeniz gereken uyarı işaretlerinden bahsetmektedir: Eğer şunlar olursa yardım alın:

- Sıkıntıya neden olan, ilişkilerinizde önemli değişikliklere neden olan veya iş yerinde çalışma yeteneğinizi bozan belirtiler yaşıyorsanız,
- Alkol veya diğer uyuşturucularla kendinizi iyileştirmeye çalışıyorsanız,
- Yukarıda sıralananlar gibi stratejilerle rahatlayamıyorsanız (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 41).

Travmatik olaylar yaşamış veya tanık olmuş gazetecilerin bir dizi derin rahatsız edici tepkiyi deneyimlemeleri nadir görülen bir durum değildir. Bunlar şunları içerebilir:

- Geri dönüşler ve kötü rüyalar;
- Açıklanamayacak şekilde gergin ve sinirli hissetmek;
- Konsantre olamama;
- uyuşma ve dünyadan ve sevdiklerinden kopma hissi; (du Toit, 2014, s. 55)
- Yalnızlık özlemi; (du Toit, 2014, s. 56)
- Travmatik deneyimi hatırlatacak şeylerden kaçınmak; (du Toit, 2014, s. 56)

- Normalden daha fazla içki ve sigara içmek (du Toit, 2014, s. 56).

İş yerinde bu, teslim tarihlerinin kaçırılması, zayıf haber içerikleri sunmak veya sahada yanlış kararlar verilmesi anlamına gelebilir. Evde, ilişkilerin bozulmasına, öfke patlamalarına ve eşlerden ve çocuklardan kopma hissine neden olabilir (du Toit, 2014, s. 56).

Öncelikle bu durum; anksiyete, uykusuzluk, iritasyon ve yorgunluk veya baş ağrısı gibi fiziksel sorunlar olarak yaşanır. Daha da önemlisi, aciz bırakan korku, dehşet ve umutsuzluk duygularına neden olabilen Travma Sonrası Stres Bozukluğuna (TSSB) yol açabilir (UNESCO, 2017, s. 96).

Bu sıralanan semptomlar travmaya karşı verilen doğal tepkilerdir. Birkaç hafta içerisinde etkilerini yitirmeleri beklenmektedir. Birkaç hafta sonra da bu tepkiler devam ettiği takdirde yardım alınmasına ilişkin uyarılar da kılavuzlarda yer almaktadır:

Stresin bizi sıkıntıya soktuğuna dair işaretler için hem kendimizi hem de meslektaşlarımızı izlemeliyiz ve herhangi bir şekilde ihtiyaç duyduğumuzda yardım aramaktan utanmamalıyız (du Toit, 2014, s. 57).

Medya kuruluşlarının, medya profesyonelleri için bilgilendirme fırsatları ve mentorluk düzenlemeleri gibi gerekli destekleri sağlama yükümlülüğü vardır. Bireysel medya profesyonelleri herhangi bir şekilde olumsuz etkilendiklerinde yardım istemekten çekinmemelidir (DSÖ ve ISP, 2017, s. 5).

Kendinize iyi bakın- bu iş üzücü olabilir. Bunalmış hissediyorsanız destek isteyin (McKay ve Lawther, 2019a, s.).

Birkaç hafta sonra, aynı rahatsız edici reaksiyonları yaşamaya devam ederseniz ve bunların her zamanki gibi işlev görme becerinizi etkilediğini görürseniz, Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) ile karşı karşıya olabilirsiniz. Dart Gazetecilik ve Travma Vakfı Direktörü Gavin Rees şöyle yazıyor:

...TSSB, doğru tedaviye çok iyi yanıt veren bir rahatsızlıktır, belki de olması gerektiği kadar yaygın olarak bilinmeyen bir gerçek ise şudur... TSSB ne kadar uzun süre göz ardı edilirse, görevde başarısızlıklar, ilişkilerde bozulmalar gibi diğer komplikasyonların ortaya çıkma olasılığı o kadar yükselir ve alkolizm rahatsızlığı başlayabilir 97 (du Toit, 2014, s. 56).

Travmanın farkında olan/kabul eden medya profesyoneli için haberleştirme kılavuzlarında üzerinde durulan bir diğer konu travma ile baş etme stratejileridir. Yayın kuruluşunun kendisi başta olmak üzere özellikle yönetici konumunda olan medya profesyonellerinin baş etme stratejileri konusunda çalışanlarına destek olması önerilmektedir:

... gazeteciler, alkol ve yasal ve yasa dışı uyuşturucularla kendini uyuşturmak gibi sağlıksız başa çıkma stratejilerine yenik düşme riskiyle karşı karşıyadır. Muhabirler, sert bir dış

görünüşün kendilerini acıdan koruyacağı umuduyla sertleşebilir ve alaycı olabilirler (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 18).

Bir egzersiz rutinine başlayın ve sürdürün. Yürümek, koşmak ve bisiklete binmek stresten kurtulmanın harika yollarıdır. Fiziksel olarak uyumu korumak, stresle başa çıkmanıza yardımcı olur ve haber çalışmalarınızda size yardımcı olur. Bir çatışma bölgesinin ortasında kaldıysanız ve özgürce hareket edemiyorsanız, mekik ve şnav gibi temel yer egzersizleri yararlı alternatiflerdir. Sizi stresli olaylar hakkında düşünmekten alıkoyacak, yapabileceğiniz bir şey bulun. Bir enstrüman çalın, hokkabazlık yapmayı öğrenin, Soduku oynayın-dikkatinizi dağıtabilecek her şey yardımcı olabilir. Alkol ve tütün tüketiminizi takip edin ve uyuşturucu madde almamaya çok dikkat edin. Yeterince uyumaya çalışın. Sağlıklı yiyecekler yiyin. Yaşadıklarınızı sevdiklerinizle paylaşın. Tüm korku hikâyelerini anlatmanıza gerek yok ama onlarla duygularınız hakkında konuşun. Gün içinde sessizce oturup düşünebileceğiniz anlar bulun. Belki müzik dinleyebilir, günlük tutabilir ya da şiir yazabilirsiniz (du Toit, 2014, s. 57).

4.2.2. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde maruz kalanlara ilişkin bulgular

4.2.2.1. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde mağdur ve kurbanın çocuk ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarından çocuk istismarı ve ihmali haberleştirmede muhabirlere haberleştirme kılavuzlarındaki vurgu, bu konuya ilişkin taşıdıkları rol ve sorumluluklara ilişkindir. Görüş şöyledir:

Gazeteciler, çocuk istismarı ve ihmal vakalarını haber yapmada güçlü bir role sahiptir. Gazeteciler, odak noktasını bireysel kurbanların ve ailelerin ötesine taşıyarak haber çalışmalarını genişletebilir ve sorunun nedenlerini ve bunu önlemenin yollarını araştırabilir. Uygulayıcılarla, kuruluşlarla, araştırmacılarla ve editörlerle çalışan gazeteciler, çocuk istismarının tüm biçimleriyle daha doğru ve kapsamlı bir resmini çizen hikâyeler anlatabilir ve tüm çocuklar için güvenli, istikrarlı ve besleyici ilişkiler ve ortamlar sağlamak üzere gerekli önleme stratejilerini vurgulayabilir (CDCIP, 2016, s. 8).

Haberleştirme kılavuzlarında mağdur/kurbana hassasiyetle yaklaşım kapsamına giren öneriler de yer almaktadır. Görüşler şöyledir:

Araştırmanızı yapın böylece arka planı bilirsiniz ve tartışmalı anlatılar ve dile karşı duyarlı olun. Kurbanlar ve hayatta kalanlarla konuşun ve ilgili konulardaki gelişmeleri takip edin (McKay ve Lawther, 2019a, s.).

Gerçekleri araştırırken mağduru ya da hayatta kalanı şoka sokabilecek ya da üzecek bir bilgiye ulaşırsanız ve bunun haberleştirilmesinin kamuoyu yararı taşıdığına inanıyorsanız bunu onlara anlatmanız gerekecektir (McKay ve Lawther, 2019b, s. 10).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarını deneyimleyen çocuk ve gençlerle röportaj/görüşme yapmak tartışmalı bir durumdur. CDCIP (2016, s. 8) haberleştirme kılavuzunda vurgulanan “suistimal ve ihmal mağduru çocuklarla görüşme yapılması önerilmez” görüşüdür. Kılavuza göre, eğer bu röportaj/görüşme haber için zorunlu olan ender durumlar kapsamındaysa kılavuzda da ifade edilen ipuçları doğrultusunda hareket edilmesi önerilmektedir. Travmatik deneyimler ardından çocuklar ve gençlerle röportaj/görüşme yapmaya ilişkin olarak Newman ve Franks (2006, s. 6)’ın haberleştirme kılavuzunda sundukları görüş şu şekildedir:

Çocuklar medyayla konuşmalı mıdır? Bu aslında kolay bir yanıtı olmayan zor bir soru. Bu soruyu yanıtlamaya yönelik sistemli bir araştırma yürütülmemiştir.

Bazı durumlarda aileler, medyayla konuşmanın çocuk veya ergen için özgüveni ve toplum desteğini artırıcı olumlu bir deneyim olduğunu belirtmişlerdir. Bazı durumlarda ise hem çocuk hem de aile için birtakım sosyal güçlükler yol açtığını ifade etmişlerdir.

UNESCO (2017, s. 51) haberleştirme kılavuzunda Dart Gazetecilik ve Travma Merkezi tarafından hazırlanan “çocuklarla röportaj yapmaya ilişkin özel tavsiyeler”i içeren yayınına referans vererek şu görüşü paylaşmaktadır:

The Dart Center şiddetin mağduru veya tanığı olan çocuklarla röportaj yapmak için özel tavsiyeler yayınlamıştır. Bunlar, bir ebeveynin veya vasinin bilgilendirilerek rızasının alınmasının gerekliliğini, soru sorarken gerekli olan tedbirleri ve (UNESCO, 2017, s. 51) çocuğun haysiyetine, psikolojik durumuna saygı gösterilmesi konusunda dikkat gösterilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (UNESCO, 2017, s. 52).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarında mağdur/kurban çocuk ve gençler olduğunda medyayla röportaj/görüşme yapma tercihi ailenin kararıdır (Newman ve Franks, 2006, s. 4):

Bazı ailelere göre gazetecilerle konuşmak onlara kendilerini daha güçlü hissettirir, insanlara kılavuzluk etmelerini sağlar ve faydalı toplumsal tepkiler (failin bulunması, toplumsal politikaların değiştirilmesi, bilincin artırılması, kaynaklara erişim, yabancılardan mektup ve hediyeler alınması) doğurabilir (Newman ve Franks, 2006, s. 4).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olayını deneyimlemiş çocuk ve gençlerle röportaj/görüşme kararı vermek sorumluluğu arttıran bir durumdur. Bu röportaj/görüşmenin yapılmasına karar verildiğinde muhabirin uyması gereken ilkeler haberleştirme kılavuzlarında vasisden bilinçli izin alma, çocuk ve gençle bir gazeteci olarak iletişimde kalma, çocuğun ve gencin rahat hissedeceği bir ortam bulma ve röportaj/görüşme ardından haber içeriğine dahil edilecek alıntılarını bilinçli bir vasi ile değerlendirme olarak sıralanmaktadır. İnsan kaynaklı travmatik yaşam olayları ardından mağdur/kurbanın çocuk ve gençler olduğu durumlarda vasisinden “bilinçli izin alma” gerekliliği haberleştirme kılavuzlarında şu şekilde ifade edilmektedir:

Ailelerin medya hakkında bilinçli ve bireysel kararlar alması gerekir (Newman ve Franks, 2006, s. 4).

Çocukla görüşme yapmadan veya fotoğrafını çekmeden önce bir ebeveyn veya vasisinin bilinçli olarak imzaladığı onay yazısı alın. Bu yetişkinlere çocuklarla konuşacaklarınızı ve görüşmenin kullanım şeklini anlatmanız gerektiği anlamına gelmektedir (CDCIP, 2016, s. 8).

Haberleştirme kılavuzlarında mağdur/kurban çocuklar ve gençler olduğunda röportaj/görüşme yapmaya ilişkin diğer uyarılar şöyledir:

Haberi yapan bir gazeteci olduğunuzu açıkça ifade edin. Arkadaş gibi davranmayın (CDCIP, 2016, s. 8).

Görüşme için sessiz bir ortam bulun ve çocuğu rahatlatmak için elinizden geleni yapın (CDCIP, 2016, s. 8).

Görüşmeniz bittiğinde çocuğun sağlığından sorumlu bir yetişkinle kullanabileceğiniz alıntılarını netleştirin (CDCIP, 2016, s. 8).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarında mağdur/kurban çocuk ve gençler olduğunda haber içeriğinde kullanılacak görsellere yönelik uyulması gereken ilkelere ilişkin önerilere haberleştirme kılavuzlarında yer verildiği tespit edilmiştir. Görüşler şöyledir:

...Çocukların görüntülerini yayınlamak, özellikle görüntülerde yaralı, travma geçirmiş veya ölmüş çocuklar olduğunda, genellikle katı yasal ve etik standartlara tabidir. Bazı ülkelerde çocukların görüntülerinin bulanık olması zorunludur (UNESCO, 2017, s. 64).

Medya, felaketten önce çekilmiş ve mağdurun sevdiklerinden alınmış veya sosyal ağlardan alınmış çocukların fotoğraflarını yayınlama konusunda düşünmelidir. Bunu, hukuki gerekçelerin ötesinde, bilgilendirme hakkı, saygı ve etik düzeyde yapmalıdır (UNESCO, 2017, s. 64).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarında mağdur/kurban çocuk ve gençler olduğunda haber içeriğinde yer verilebilecek bir görsel önerisi haberleştirme kılavuzlarında şöyle ifade edilmektedir:

Peki başka bir alternatif var mı? Alman gazeteci Simon Balzert'e göre: "Ölen bir çocuğun fotoğrafını kullanmak yerine, sözgelimi, kanla kaplı çocuk giysilerinin resmini yayınlamak aynı mesajı iletir. Fakat böylesi daha az üzücüdür." (UNESCO, 2017, s. 64).

Cinsel tacize uğramış çocuk ve gençlerin haberleştirileceği durumlarda ise haberleştirme kılavuzlarında muhabirlere sunulan görüş şöyledir:

Çocukları cinsel tacize uğramış olan Polly F., çocukların resminin çekilmemesi veya çocuklarla röportaj yapılmaması için onlar okuldayken muhabirlerin eve gelip kendisiyle görüşmelerini istemiştir. Hatta fotoğrafçılarla veya görüntülü yayın yapacak yayımcılarla görüşmek için, arka planda yer alacak aile fotoğraflarının bulanıklaştırılmasını şart koşturmuştur (Newman ve Franks, 2006, s. 6).

Bu gibi gizlilik konularında endişeleri olan aileler bu türden hatıraları geçici olarak mekândan kaldırmayı tercih edebilir. Gazetecinin ilk isteği aileyle evlerinde röportaj yapabilmek olacaktır. Bu durumda muhabirin ofisinde veya tarafsız bir mekânda buluşma teklif edilebilir (Newman ve Franks, 2006, s. 6).

4.2.2.2. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın yetişkin olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular

Travmatik yaşam olayları haberlerine konu/kaynak olan doğrudan travmatik yaşam olayına maruz kalanlar ile yakınları bu grupta yer almaktadır. "Ölümleri veya yaralanmaları üzüntü yaratan (Hight ve Smyth, 2003, s. 2)" bireyleri kapsamaktadır. Bucqueroux ve Seymour (2009, s. 2)'un ifade ettiği biçimde mağdur, kurban ve hayatta kalanlar ile aile ve arkadaşları doğrudan isteyip istemediklerine bakılmaksızın medyada haberlere konu olmaktadır. Özellikle haber merkezlerinde yönetici olanların konuya ilişkin farkındalıkla yaklaşımları uluslararası haberleştirme kılavuzlarında ulaşılan bulgulardan biridir. Hight ve Smyth (2003, s. 2) haber merkezi yöneticilerinin travmatik yaşam olaylarına maruz kalanlara ilişkin farkındalıkla yaklaşımı örneklendirerek şu şekilde ifade etmektedir:

Oklahoma City bombalamaları sonrası Ed Kelley (The Oklahoman yazı işleri müdürü) ekibine yaşanan trajedinin birincil olarak insanların hikayesi olduğunu söylemiş "Aynen

bizler gibi birçok insan öldü” diye bir haber merkezi hatırlatması yazmıştır. “İyi ve işe yarar hayatlar yaşadılar. Onlarla beraber ölen çocukları da beraber büyük bir potansiyele sahiplerdi.”

Olaylara maruz kalanların haberde yer alışı UNESCO (2017, s. 50) haberleştirme kılavuzunda şu şekilde ifade edilmektedir:

Terörü haberleştirmek, saygıyı esas alan bir etik anlayış gerektirir. Mağdurlar, gazetecilik kapsamının merkezinde yer alır. Gazeteciler, mağdurların fotoğraflarını çekmek ve röportaj yapmak konusunda acelecidirler.

Bu, bilgilendirme görevinin bir parçasıdır. Ancak özellikle mağdur veya tanık olarak olaya yakalanan insanların çoğu medyanın nasıl çalıştığını bilmediğinden dolayı; mağdurlara ve onların arkadaşlarına ve ailelerine saygı gösterilmesini sağlamak adına düzenlemeler yapılması gerekmektedir.

Uluslararası haberleştirme kılavuzlarında haber medyası ve medya profesyonelleri için temel sorun olan mağdur/kurban ya da hayatta kalanların yeniden travmatize edilmeden haber olarak sunulması bulgusudur. Bucqueroux ve Seymour (2009, s. 2) travmatize edilmeden, hassas ve dikkatli biçimde haberlerde yer almanın travmatik olaylara maruz kalanlar üzerinde olumlu sonuçları olabileceğini şu şekilde ifade etmektedir:

Önemli olan, hikâyelerini anlatmak isteyen mağdurların bunu tam ve eksiksiz yapma fırsatına sahip olması, konuşmak istemeyenlerin ise yine de adil muamele görecekları güvencesi verilerek bu haklarına saygı gösterilmesidir. Kurbanlara hikayelerini anlatma şansı vermek iyileşmelerine yardımcı olabilir.

Aile içi şiddetin haberleştirilmesinde de diğer travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesi için hazırlananlara benzer yönergeler bulunmaktadır. Aile içi şiddet haberlerine ilişkin görüş şöyledir:

“İntiharla ilgili haberleri yayınlamak için yönergeler olduğu gibi, gazetecilerden de aile içi şiddeti nasıl haber yapacaklarına dair yönergeleri takip etmeleri istenmelidir. Medyada yer alan haber, halkın aile içi şiddet anlayışını şekillendirme gücüne sahiptir. Şu anki haliyle, bu şiddetin kurbanlarını yüzüstü bırakıyoruz. " (Level Up, 2018, s. 4).

Muhabirlerin farkındalık geliştirmesi gereken bir diğer durum da insan kaynaklı travmatik yaşam olayları ardından mağdur/kurbanın travma tepkileri geliştirmesidir. Görüşler şöyledir:

Akraba, arkadaş ya da meslektaşını yeni kaybeden bir kişi şok durumundadır ve büyük olasılıkla da muhakeme yeteneği yerinde değildir. Ne söylediklerini bilmiyor olabilirler. Bir inançsızlık durumunda olabilirler. Alternatif olarak; nefes darlığı, halsizlik, baş dönmesi, dehidratasyon gibi fiziksel şok belirtileri yaşıyor olabilirler ve bu nedenle tıp veya güvenlik uzmanları dışındaki yabancılarla konuşamıyor olabilirler. Şoka girmiş kişiler, öfkeli olabilir ve sürekli röportaj yapmaya çalışan tuhaf muhabire bir anda tüm öfkelerini dizginsizce boşaltabilirler. Kendinize ya da ailenize davranılmasını istediğiniz gibi davranın. Gerekli olan alıntı ya da bilgileri başka bir yerden de alabilirsiniz (Media Council of Kenya, 2016, s. 14).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarını haberleştiren muhabirlerin travma sonrası süreçte olaydan hemen sonra ya da belli süre geçmesi ardından ortaya çıkabilecek zaman sapmalarına ilişkindir. Görüşler şöyledir:

Travmanın anıların yerlerini değiştirebileceğini unutmayın. Travmadan kurtulanların çoğu onlara ne olduğunu doğrusal bir sıralamayla anlatmaz. Olay sıralaması genellikle karıştırılır ve ayrıntılardan bazıları beklenmeyen zamanlarda hatırlanır. Olayların ve hissedilen duyguların sıralamasını netleştirmeniz gereken zamanlarda röportaj yaptığımız kişiye inanmıyormuş gibi ifadeler kullanmaktan kaçının (Moore, 2011, s. 9).

Travmanın zamanla ilgili algıları nasıl etkilediğini anlayın. Nesnel zaman (akan saniyeler) ve öznel zaman (ne kadar zamanın geçtiğini hissettiğimiz) vardır. Kurbanlar için zaman genellikle yavaşlıyor gibi görünmektedir, bu nedenle kurbanın zamanlama hakkındaki algısını doğrulamaya çalışın. Onlara olay öncesinde, sırasında veya sonrasında saate bakıp bakmadıklarını sorun. Onlardan, arka planda işitilebilen radyo veya televizyon programlarından özel diyaloglar gibi harici referanslar isteyin. Yanlış algılamaların, daha sonra mağduriyetlerinin ne zaman ve ne kadar sürdüğüne dair tanıklık etmeleri istenen mağdurlar için sorunlara neden olabileceğini unutmayın (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 8).

Çalışma görüşmelerinde de muhabirlerin yukarıda haberleştirme kılavuzlarında da ifade edilen travma sonrası ortaya çıkan bu tepkilerin farkında olması ve muhabirlerin bu tanımlamalardan hareketle “örneğin eşkal verme” gibi konularda dikkatli olması önerilmiştir:

...travmalarda biz şunu görüyoruz kişinin beyni birtakım olaylar ve olayları yaratıyor. Yani travma mağduru mesela bir kişinin şeyine güvenemezsiniz. Beyanına aslında güvenemezsiniz. Mesela bir terör olayı olmuş, bu terör olayında soruyorlar işte oradan geçen kimdi, esmer miydi, sarışın mıydı, işte elinde silah tutan adam uzun boylu muydu, kısa boylu muydu vs. anlatabiliyor muyum? Şimdi buradaki bu habercinin bir polis de bunu sorguladığı zaman aslında yanlış cevap alabilir, haberci de sorguladığı zaman da yanlış cevap alabilir.

Yani detayların aslında çok da bir önemi de yok. Anlatabiliyor muyum? Çünkü bu şekilde mesela geçmişte DNA'lar falan henüz yokken onlar daha laboratuvarında incelenemezken bir sürü insanı hapse attılar. Yani esmer mi gördün sarışın mı? Sarışını gördüm, halbuki adam bir bakıyorsunuz gerçek anlamda esmermiş. Yani bu noktada travmanın içeriğinde bu haberin, bu haberciliğinde çok güvenmemek gerekiyor. Anlatabiliyor muyum? Haberci belki bunun peşinde "aaaa ben buradan bir detay yakalarım işte, ne güzel eşkâl veririz falan" diye düşünüyor belki ama travma mağduru o sırada onun beyni bilinçdışından birtakım sahneler, birtakım olaylar da üretebilir. İstmeden anlatabildim mi onu çok değişik yaşadığını düşünebilir. Yeni yeni anı üretir. Yani bu kanıtlı bir şey, anlatabiliyor muyum? O anlamda o zaman haberciliğin de çok bir şeyi de yok bu konuda (Serafin)

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde kılavuzlarda tespit edilen bir diğer bulgu, muhabirlerin mağdur/kurbana yönelik sorumluluklarına ilişkindir. Haberleştirme kılavuzlarında mağdur/kurbana yönelik muhabir rol ve sorumlulukları; onların sözcüsü olmak, mağdur/kurbana hassasiyetle yaklaşmak olarak tespit edilmiştir. Yaşanan travmatik bir olay ardından mağdur/kurbanların hikayelerini aktaran sözcü olmaya ilişkin görüş şöyledir:

Mağdurlara yardım kuruluşları ve haber medyası, suçun hayatlar üzerindeki çoğu zaman yıkıcı olan etkisini aktarmak için genellikle suç mağdurlarının ve hayatta kalanların "kişisel hikayesinin gücüne" güvenir. Suç mağdurlarıyla mülakatlarında yardımcı olacak rehberlik ve kaynaklar sağlandığında, mağdurların ihtiyaçlarını, haklarını ve endişelerini ele almak için tutkulu, eğitilmiş sözcüler rolünü üstlenirler. (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 1).

Medya profesyonellerinin kurban ve mağdura hassasiyet ve saygıyla yaklaşımlarını geliştirmeye yönelik öneriler kılavuzlarda şöyle ifade edilmektedir:

Lojistik ile uğraşmak. Mağduru ne kadar rahatlatırsanız, görüşme o kadar iyi olur. Kişiyi olabildiğince rahat ettirin. Mağdura bir sandalye teklif etmenin veya konuşmak için daha davetkar bir yer önermenin mağdurun özgürce konuşabilecek kadar güvende ve rahat hissetmesine yardımcı olabileceği durumlar olabilir (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 7). Röportaj ardından kişiyi kontrol edin- kendilerini toparlamak için zamana ihtiyaçları olabilir, eve dönüş için bir taksiye ya da onları gelip alacak birini aramanıza. Minnetinizi gösterin ve nazik davranın (McKay ve Lawther, 2019b, s. 9).

Haber kuruluşlarının teknolojik alt yapılarında ortaya çıkan gelişmelerle birlikte farklı formatlarla yayın yapmaya başlaması da mağdur/kurban özelinde de değişimlere neden olmaktadır (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 25). Suç haberleri özelinde medyanın değişen teknolojik yapısına ilişkin görüş şöyledir:

Ulusal ve yerel gazeteler, televizyon istasyonları ve dergiler World Wide Web'e geçerek maliyetleri düşürmenin ve erişimlerini genişletmenin yollarını araştırıyor. Nihai format henüz ortaya çıkmamış olsa da çoğu haber sitesi video ve fotoğraf katkıları ve yorum bölümleri, forumlar ve bloglar aracılığıyla metin, ses, video ve slayt gösterilerini vatandaşların girdileri ve yorumlarıyla bir arada kullanıyor (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 25).

Suç haberleri özelinde değerlendirildiğinde değişen bu yayıncılık şeklinin mağdur/kurban tarafından da anlaşılması gereken bazı yönleri bulunmaktadır. Haberleştirme kılavuzlarındaki görüş şöyledir:

Değişiklikler o kadar hızlı gerçekleşiyor ki, en son trendleri takip etmek zor ve bunların suç haberleştirme ve mağdurları haberleştirme konusunda tam etkisini değerlendirmek daha da zor. Bugün olduğunu gördüğümüz şeyler arasında:

- Kurbanlar multimedya haberleştirme beklentisi içinde olmalıdır. Yazılı basın muhabirinin yalnızca bir kalem taşıdığı ve defter taşıdığı zamanlar geçti (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 25).
- Bu muhabirler, sahadan hızla editörlerine yükleyebilecekleri multimedya hikayeleri üretebilmeleri için bir dizüstü bilgisayar, video kamera, kamera ve kayıt cihazı ile donatılmıştır. Bu muhabirlerin, işledikleri hemen hemen tüm hikayelerin içeriğinde video ve ses olması bekleniyor (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 25).
- Artık yalnızca yerel hikayeler yok. İnternetin küresel erişimi, dünyanın her yerinden insanların daha önce yerel topluluk dışında görüntülenmesi zor olan haber makalelerine erişebileceği anlamına gelir. Başkalarının başına gelenleri bilmekten rahatsız olan suç mağdurları için bunun etkileri vardır. Bir arama motoruna bir kurbanın adını koymak, mağdur edilmesiyle ilgili haberlerin, ziyaretçinin onlar hakkında ilk öğrendiği şeylerden biri olduğu anlamına gelebilir (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 25).
- Video çeken gazetecilerin kurbanların sorunları hakkında eğitime ihtiyacı var. ...basın muhabirleri, video çekmenin ne kadar rahatsız edici olabileceğini ve bunun mağdurlara ve tanıklara yüklediği ek yükü tam olarak anlayamayabilir. Özellikle basılı yayınlar, mağdurları duyarlılık ve haysiyetle nasıl videoya kaydedecekleri konusunda onları eğitmek için muhabirlerle birlikte çalışmalıdır (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 26).
- Vatandaş gazetecilerinin mağdurlarla ilgili konularda bilgiye ihtiyacı var (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 26).
- Birçok yazılı ve yayın haber kuruluşu, vatandaşların oluşturduğu içeriği (özgür olma erdemine sahip) teşvik etmek için benzer programlar yaratmaktadır. Bununla birlikte, endişe verici olan, eğitimsiz yurttaş gazetecilerin kurbanlarla ilgili haberleri yayınlamaya çalışırken ne kadar ileri gidebilecekleri. Haber kuruluşları, vatandaş

gazetecilerin suç mağdurlarının ne istediklerini ve neye ihtiyaç duyduklarını anlamalarına yardımcı olmak için bu kılavuz gibi bilgilere bağlantılar yayınlamayı düşünmelidir (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 26).

- Çevrimiçi makaleler (ve hatalar) sonsuza kadar yaşayabilir. Haber kuruluşları ve mağdurlar her zaman neyin basılması veya basılmaması gerektiği konusunda hemfikir olmayacaklar. Bununla birlikte, çevrimiçi bir haber dünyasında, mağdurların, ailelerinin ve arkadaşlarının ve mağdur savunucularının saldırgan, yanıltıcı veya dengesiz buldukları makaleler, arama motorları aracılığıyla sonsuza kadar yeniden ulaşılabilir. Bundan da anlaşılacağı gibi, özellikle mağdurlar, adını yıllar sonra arayan birinin mağdur devam etmek istese bile mağduriyetini öğrenebileceğinden endişe duyabilir. Haber kuruluşları makaleleri arşivleme ve düzeltmeler yapma ile ilgili politikalarında farklılık gösterdiğinden, orijinal makale hatalar içeriyorsa bu özellikle endişe verici olabilir. Bazıları orijinal makaleleri, sonraki değişiklikler veya düzeltmelerle birlikte arşivlemeyi seçerken, diğerleri düzeltilmiş orijinalleri ek notasyonla veya notasyon olmadan arşivlemeyi tercih etti. Haber kuruluşları, bu politikaları geliştirme konusundaki tartışmalarına mağdurları ve mağdur örgütleri de dahil etmeyi düşünmelidir (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 26).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olayları ardından alanda görevli muhabirler, çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu zorluklardan biri de kurban/mağdurlarla çalışmaktır:

İşimizin bir kısmı olan; kurbanlar, hayatta kalanlar ve aileleri ile çalışmak belki de bir gazetecinin karşılaşılabileceği en zorlu görevlerden biridir. Bu durum, aşırı ölçüde hassasiyet ve hem etik hem de pratik açıdan zorlayıcıdır (Media Council of Kenya, 2016, s. 13).

Daha da kötüsü, gazetecinin kurbanların o sırada durumdan haberdar olmayan aileleri ya da arkadaşlarıyla mülakat yapması gereken, bu kötü haberleri atlatmak için orada olduğunu bilmesi ve profesyonel davranması gereken andır (Media Council of Kenya, 2016, s. 13).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarında mağdur/kurbanla çalışırken muhabirlerin olay alanında uyması gerekenler gazetecilik uygulamaları ve etik standartlar noktasında karar vermeyi gerektirmektedir. Haberleştirme kılavuzlarındaki görüş şöyledir:

Etik olarak, şok ve acı içindeki birine yaklaşmak kaçınılmaz biçimde endişe veren bir durumdur. Doğal içgüdü, bu kişilerin mahremiyetini korumak ve yardım aldıklarından emin olmayı gerektirir. Başka bir durum olsa böyle yaparız. Fakat patronumuz onlardan alıntı yapmamızı istiyorsa, işimiz gidip o alıntıları onlardan almamızdır. Bu doğal hislerimiz olan saygı ve onurla çelişir. Peki bu etik çatışmadan nasıl çıkarız? (Media Council of Kenya, 2016, s. 13).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olayları ardından haberleştirme için alanda görevli bulunan muhabirlerin mağdur/kurbanlara yaklaşımında hassasiyet göstermesi sıklıkla vurgulanmaktadır. Bu hassasiyetin temel noktası saygıyı esas alan davranışlara sahip olmaktır. Görüşler şöyledir:

Herhangi bir tepkiye saygılı bir şekilde karşılık verin. Travmadan kurtulanlar amacınızı tanımladığınızda öfkeyle, gizli biçimde öfke duyarak veya başka bir şekilde olumsuz tepki verebilir. Öfke veya saygısızlık ile yanıt vermemeniz önemlidir: Kimse sizinle konuşurken baskı altında veya zorbalığa maruz kalmış hissetmemelidir. (Moore, 2011, s. 8)

Hayır'ı yanıt olarak kabul edin. Konuşmak isteyen mağdurlar bunu yapma fırsatını hak ediyor. Muhabirlerle konuşmak istemeyenlere özen ve nezaket gösterilmelidir. Ancak, muhabirler konuşmak istemeyen mağdurların isteklerine saygı duymakla birlikte, mağdurlara bunun bir haber çıkmayacağı anlamına gelmediğini de açıklamalıdır. "Bir haber yapacağız. Bu, bilgilerinizi paylaşmak ve hikâyeyi kendi açınızdan anlatmak için bir fırsattır." Sözlerinizin ve üslubunuzun kurbanı konuşması için baskı yaptığınızı veya "şantaj yaptığınızı" ya da hikayede onları kötü bir şekilde tasvir edeceğinizi ima etmediğinden emin olun (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 8).

Potansiyel bir görüşmeciyeye, kendisini tanıyan biri aracılığıyla yaklaşmaya çalışın. Acil ulaşmanız gerekiyorsa karşınızdaki kişiye nazikçe yaklaşın ve talebinizi onunla zaman geçirerek tartışmaya hazır olun (McKay ve Lawther, 2019b, s. 7).

İnsanlara hassas davranın ve hikayelerini aktarımınız konusunda vicdanlı olun- kendinizi onların yerine koymaya çalışın (McKay ve Lawther, 2019b, s. 7).

Görüş ve hisleriniz ne olursa olsun saygılı olun (McKay ve Lawther, 2019b, s. 7).

Görüşmeyi planladığınız diğer kişiler konusunda özellikle fail ya da onlara yakın olanlarla da görüşeceksiniz- röportaj yaptığımız kişiyi bilgilendirin (McKay ve Lawther, 2019b, s. 7).

Kasıtlı olarak birini asla ağlatmayın ya da onu bir şeyler söylemeleri konusunda kışkırtmayın (McKay ve Lawther, 2019b, s. 7).

Şiddet içeren bir olaydan hemen sonra öfkeyle karşılaşabilirsiniz- hayır'ı yanıt olarak kabul etmeye hazır olun. Anladığınızı varsaymayın ve anladığınızı söylemeyin. Yas, karmaşıktır ve her bireye özgüdür (McKay ve Lawther, 2019b, s. 7).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirlerin mağdurun deneyimleri noktasında haberleştirme kılavuzlarında da ifade edilen onlarla iletişime geçildiğinde hassasiyet gösterme ve saygılı olmaktır. Muhabirlerin uyması gereken bir diğer durum, travmatik bir olay deneyimlemiş mağdurun olay üzerinden zaman geçse de duyguları noktasında yoğunluk yaşayabileceğinin de farkında olmalarıdır. Kılavuzlardaki görüşler şöyledir:

Mağdurun deneyimlediği şeyin farkında olun. ...Bir travma mağduru ile insani bir bağlantı kurmak için muhabirlerin merhamet ve endişelerini ifade etmesi gerekir. Bu ifadeler, mağdurları ilgilendiren hemen hemen tüm olası durumları kapsar ve ayrıca muhabirin mağduru istemeden rencide etmekten kaçınmasına da yardımcı olur (örneğin, deneyimsiz muhabirler veya stres riski altında, incitici bir şeyi ortaya çıkarabilecek muhabirler) (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 6).

Üzerinden zaman geçse de travmatik bir kayıp veya şiddet olayına ilişkin yaşadıklarını yeniden anlatan kişinin yoğun duygular yaşayacağını farkında olun. Sakin kalmalı ve empati kurmalısınız. Yine de anladığınızı varsaymayın ya da bunu dile getirmeyin. Yapamazsınız (McKay ve Lawther, 2019b, s. 8).

Ayrıca hatırlamalıyız ki, kurbanlara ve sevdiklerine yalnızca terör olayı anında değil sonrasında da aynı hassasiyetle yaklaşmalıyız (Media Council of Kenya, 2016, s. 15).

Ancak travmanın, güç ve güçsüzlükle ilgili olan bilimsel olmayan bir yönü de vardır. Barış inşası için çalışan radyo profesyonelleri üzerinden değerlendirmek gerekirse: etrafta kontrol kaybının yarattığı -bu kontrol kaybı aileleri evleri, mensup oldukları topluluk ya da bedenleri üzerinde olabilir- trajik hikayelere sahip insanlar olacaktır.

Bu nedenle, gazeteciler asla ve asla, habere dahil özneleri veya kaynaklarını güçsüz hissettirmemelidir (Moore, 2011, s. 4).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarında mağdur/kurbanların tıbbi destek ihtiyacına hassasiyetle yaklaşılmasına ilişkin kılavuzlarda ifade edilen görüş şöyledir:

Üstelik, pratik meseleler de işin içindedir. Örneğin, biri her şeyden önce tıbbi müdahaleye ihtiyaç duyabilir. Hiç kimse mağdurun tıbbi tedaviye erişimini ya da bir doktorun mağdura erişimini engellememelidir. Muhabirler dahil herkes beklemek zorundadır (Media Council of Kenya, 2016, s. 14).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olayları ardından maruz kalanlarla röportaj/görüşme yapmak haberleştirme kılavuzlarında da ifade edildiği gibi normal haberler için röportaj/görüşme yapmaktan farklıdır (Moore, 2011, s. 8). Moore (2011, s. 8)'un haberleştirme kılavuzunda ifade ettiği biçimde bir muhabirin geliştirebileceği en önemli becerisi, travmayı haberleştiren bir röportaj/görüşme yapmaktır. Haberleştirme kılavuzlarında travmaya ilişkin röportaj/görüşme yapmanın ilk adımı bilinçli rıza olarak ifade edilmektedir:

Geleneksel gazetecilikte, bir röportaj için rıza almak oldukça doğrudandır: İnsanlara onlarla konuşup konuşamayacağınızı sorarsınız ve "evet" veya "hayır" derler. Travma haberciliğinde rıza daha çok adım içerir (Moore, 2011, s. 8).

Genel prensip: Travma, bireylerin izni olmadan gerçekleşmiştir. Sorumlu gazetecilik, hikayenin aktarılması ve haberleştirilmesinin her aşamasında hayatta kalanların hür iradeyle izin verdiklerinden emin olmayı gerektirir (Moore, 2011, s. 8).

Röportaj yaptığınız kişinin bilinçli onay verdiğinden emin olun (McKay ve Lawther, 2019b, s. 7).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirler alandan canlı röportaj/görüşme, olaydan bir süre geçtikten sonra insan hikayesi röportaj/görüşmesi ve yüksek etkili hikayeler için röportaj görüşme olmak üzere üç tür röportaj/görüşme yapmaktadır (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 3). Canlı yayın, olay anında maruz kalanlardan röportaj/görüşme talep etmeye ilişkin kılavuzlardaki görüşler şöyledir:

Teslim tarihi ile kısıtlanmış olan muhabirler için ilk zorluk, mağdurları onlarla konuşmaya ikna etmektir. Televizyon muhabirleri için zorluk daha da büyüktür çünkü hikayeleri için görseller isterler ve kurbanlar ekipman tarafından korkutulabilir veya başkalarının onları mevcut durumlarında görmesini istemeyebilirler (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 6).

Bu noktada olay alanından yapılan yayınlar esnasında maruz kalanlardan olumsuz yanıt alınması normal karşılanmalı ve farklı haber kaynakları tercih edilmelidir. Olay alanında doğrudan maruz kalanların röportaj/görüşme taleplerini reddettiği durumlarda alternatif haber kaynaklarına ilişkin görüş şöyledir:

Elbette ki, olay yerini ve olayı doğru ve canlı bir şekilde iletmek, olay yerindeki, olaydan doğrudan etkilenen insanların tepkilerini ve duygularını iletmek için de yoğun bir profesyonel baskı ile karşı karşıyasınızdır. Eğer kurbanlar ve etkilenen diğer kişilerle doğrudan röportaj yapamıyorsanız alternatifleri değerlendirmeyi düşünmeli ve alternatiflerin her zaman olduğunu fakat bulabilmek için etrafa bakınmanız, yaratıcı biçimde düşünmeniz gerekmektedir. Bu alternatifler:

- Görgü şahitleri
- Acil yardım personeli (işlerine engel olmadığınızdan emin olun)
- Olay yerindeki hemşireler ve sağlık çalışanları (eğer vakitleri varsa)
- Hastane yetkilileri
- Etkilenen aile adına konuşabilecek birileri
- Yaralanmış ya da acı çeken kişiye yardım eden birileri

Eğer editörünüz telefonda hızlı hareket edip bir şeyler getirmenizi istiyorsa, ona bu alternatiflerden birini verebilirsiniz. Rastgele görgü tanıkları, duygusal açıdan bağ hissetmediklerinden ve dolayısıyla olanları daha tutarlı bir şekilde ifade edebildiklerinden ideal kişilerdir. Buna ek olarak, olan bitenin ortasında kalmış olduklarından, gördüklerini

anlatmaya daha istekli olabilirler. Ayrıca, kurbanların farkına vardıklarından ya da hatırladıklarından daha fazla ayrıntı dikkatlerini çekmiş olabilir (Media Council of Kenya, 2016, s. 14).

Haberleştirme kılavuzlarında olaylar özelinde mağdur/kurbanları konu olarak işleyen haberlerde olayın kapsamı doğrultusunda uzman kaynaklardan bilgi alınması da önerilmektedir. Kılavuzda ifade edilen bu uzman kaynaklar, mağdur/kurbana destek sağlayan “mağdur hizmet sağlayıcıları (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 1)” olarak tanımlanmaktadır. Bucqueroux ve Seymour (2009, s. 29) ABD’de kurban destek gruplarına ilişkin uygulamalara ilişkin bilgilendirmeleri de haberleştirme kılavuzunda ayrıntılı olarak tanımlamaktadır. Kurban ve tanıklara destek veren bu gruplar; kurban savunucuları, mağdur hizmet sağlayıcıları ve toplum gönüllüleridir. Her üç grup temsilcileri mağdur olanların hakları, destek hizmetleri konularında çalışmalar yürütmektedir (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 29). Haberleştirme kılavuzunda ifade edilen görüş, bu üç grubun da muhabirlere bilgi sağlama, mağdur/kurban ve hayatta kalanların haberlerde hassas biçimde temsil edilmesinin sağlanması noktalarında destek sunabileceği ve hizmet grupları ile muhabirlerin iş birliğinin geliştirilmesi yönündedir (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 30). Mağdur hizmet sağlayıcılarının, muhabirlere olay kapsamını oluşturmada sunabileceği bilgiler şöyledir:

Birçok mağdur hizmet sağlayıcısı, medyada mağdurları savunur ve aynı zamanda suç ve mağduriyet hakkında güvenilir kamu bilgisi için bir kaynak görevi görür. Mağdur avukatlarının gazetecilere sağlayabileceği bilgi türleri şunlardır:

Spesifik suç türü ve mağduriyet hakkında istatistikler ve eğilimler (ulusal, eyalet ve yerel veriler).

Doğru haberciliği geliştirebilecek farklı suç türleri ve mağduriyet hakkındaki “efsaneler ve gerçekler”.

Mağdurların anayasal ve yasal haklarına ilişkin bilgiler de dahil olmak üzere, suç ve mağduriyetle ilgili eyalet yasaları ve federal yasalar.

Farklı mağduriyet türlerinin dinamikleri hakkında kısa genel bakış. Suç mağdurları ve failleri hakkında araştırmaya dayalı bilgiler.

Mağdurlara yardım için toplumsal ve adli temellere dayalı kaynaklar.

Suç mağdurları ve hayatta kalanlar dahil olmak üzere güvenilir yerel, eyalet ve ulusal uzmanlar, konu hakkında ek anlayışlar ve perspektifler sunabilirler (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 23).

Kurban/mağdurun kendisinin görüş vermek istemediği durumlarda, görüş alınabilecek alternatif kaynakların isimlerinin kurban/mağdura sorulması kılavuzlardaki diğer bir öneridir:

Alternatif sözcülerin isimlerini sorun. Kişi yine de bir röportaj vermemeyi seçerse, kişiden alternatif bir isim vermesini istemek mantıklı olabilir. Uygun bir aile sözcüsü olarak hizmet edebilecek bir aile üyesi, arkadaşı veya din adamı gibi bir temsilcisi olabileceğini önerin. Çoğu zaman bunun yerine, kurbandan öneri istemeyen muhabirler, kişi hakkında pek bir şey bilmeyen komşularla veya iş arkadaşlarıyla röportaj yapar (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 7).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olayı ardından insan hikayesi röportaj/görüşmesi için mağdur/kurbana ulaşma söz konusu olduğunda daha geniş zaman aralıkları söz konusudur (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 20). Bu durumlarda mağdur/kurbandan röportaj/görüş talep etmeye ilişkin görüşler şöyledir:

Mektupla. Bir mektup, tam bir açıklama için bir telesekretere mesaj bırakmaktan veya kurbanla doğrudan telefonla konuşmaktan daha büyük bir fırsat sunar (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 20)

Araya güvenilir araçlar sokarak. II. Kategori hikayesi genellikle bir muhabire, mağdurun onları kimlerin tavsiye etmeye istekli olabileceğini tanıdığı kişileri belirlemesi için zaman ve fırsat tanır. The Daily Oklahoman'ın adliye muhabiri Penny Owen, sık sık hikâyeler aldığını, çünkü yerel cenaze müdürünün kurbanlara medya aracılığıyla ne zaman halkla konuşmak isterlerse, kurbanları hassas ve adil bir şekilde yaklaşan bir gazeteci olarak ona kefil olacağını söylediğini aktardı (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 20).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirlere kılavuzlarda yapılan bir diğer uyarı, olay hakkında görüşme talep ederken bunu aniden ve habersiz şekilde yapmamak üzerinedir. Muhabirin burada tetikleyebileceği duyguların farkında olarak mağdur/kurbana yaklaşması, randevu alarak kendilerini hazır hissettiklerinde konuşmalarına imkân sağlanması ve “hayır”ın bir yanıt olarak kabul edilmesini kapsamaktadır. Görüşler şöyledir:

Mümkün olduğunda "habersiz ve ani arama ve ziyaretler" yapmaktan kaçının- kişi tarafından bilinenler arasında bir geçiş kullanmaya çalışın. Talebinizin öfkeyi de içerebilecek güçlü ve acı dolu duyguları uyandıracığını unutmayın. Rahatsız etmeyin- hayır cevabını kabul edin (McKay ve Lawther, 2019a).

Eğer bir kurban yakınıyla röportaj yapacaksanız, -özellikle de olay taze ise- ilk röportajınızı telefonla yapmaktan ne pahasına olursa olsun kaçının. Bir buluşma ayarlamanız, röportaj

yapacağınız kişinin olduğu yere gelmeyi teklif etmeniz ve sonra yüz yüze görüşüp ilerleme sağlamanız daha iyi olacaktır (Media Council of Kenya, 2016, s. 14).

Mağdur/kurban yaşadığı deneyim ardından farklı duygu yüklerinin altındadır. Haberleştirme uygulamalarının teknik ekipmanları da ürkütücü olabilir. Travmatik yaşam olaylarında olabildiğinde küçük ekipler ve ekipman kullanarak mağdura yaklaşıması önerilmektedir. Dikkat dağıtıcı unsurların olabildiğince azaltılması, mağdur/kurbanın kontrol edebilmesini kolaylaştırıcı olabilir. Görüşler şu şekilde ifade edilmektedir:

Kurbanla röportajınızı yalnız yapmaya gayret edin. Çevirmenler, prodüktörler, fotoğrafçılar ve gazeteciler ordusuyla röportaja gelmek bunaltıcı olabilir. Röportajı, mümkün mertebe küçük bir ekiple ve kullanabileceğiniz tüm ekipmanları kendiniz kullanarak gerçekleştirin. Kurban yakını olmayan herkesi oradan uzak tutmaya çalışın. Bu kişiler: askerler, kanaat önderleri, yaşlılar, köylüler yardım görevlileri olabilirler. Özneye ailesinin orada olmasını isteyip istemediğini sorun. Etrafta çocuk olmamasına gayret edin -olan biteni duymamaları iyi olur (Brayne, 2007, s. 7).

Dikkat dağıtıcı unsurları en aza indirin. Muhabirler, mümkün olduğunda, teçhizatı olmadan kurbanla yaklaşmalıdır- dizüstü bilgisayarlar, kayıt cihazları, kameralar, ışıklar. Amacınız insani bir bağlantı kurmaktır ve bu öğeler yolunuza taş koyabilir. Kişi röportajı verirse, bir kayıt cihazı kullanmak için izin isteyin veya kameramanınızı getirin. Mağdurlara kontrol duygusu vermek, mağduriyetlerin ortak bir sonucu olan güçsüz hissetmelerinin üstesinden gelmelerine yardımcı olabilir (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 6).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının bireyler üzerinde oluşturduğu etkiler birbirinden farklıdır. Temelde birleşen yönlerden biri muhabirin mağdur/kurbana hep röportaj/görüşme esnasında hem de haberde onları ifade ederken kullanacağı terimlere ilişkindir. Haberleştirme kılavuzlarında ifade edilen hitap şeklinin mağdur/kurbanın kendisine sormak yönündedir. Travmatik olayların bazılarında da isimlerin anonim kalması tercih sebebidir. Bu noktada da kılavuzlarda ifade edilen özellikle mağdur/kurbanın güvenliği söz konusu olduğunda muhabirin mağdur/kurbanla bir uzlaşma sağlaması yönündedir. Reşit olmayan çocukların isimleri ise haberlerde kesinlikle kullanılmamalıdır. Görüşler şöyledir:

"Mağdurlar" yerine "kurtulanlar/hayatta kalanlar" tabirini tercih edip etmediklerini sorun. Bazı insanlar mağdur olarak adlandırılmayı tercih ederken, bazıları bunu aşağılayıcı buluyor ve bunun yerine "hayatta kalan" olarak adlandırılmakla güçlendirilmiş hissediyor. Bazılarının tercihi yok. Kasıtlı olarak suçlamadan kaçınmak için, kişiye bir tercihi olup olmadığını sorun (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 9).

Kurtulan kişiyi ne biçimde isimlendireceğiniz kontrol edin. Kaynağınız kim olursa olsun, görüşmenizin başında onları nasıl isimlendireceğiniz konusunda onlarla hemfikir olmalısınız. Travma mağdurları ile onların bilgilerini kullanmanın güvenliklerini veya güvenlerini ihlal etmeden karşılıklı olarak kabul edilebilir bir yolunu bulmalısınız. Asla reşit olmayanların ismini vermeyin (Moore, 2011, s. 8).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarını deneyimleyenlerle iletişim kurmak, onları haber içeriklerine dahil etmek söz konusu olduğunda karşılıklı güvenin kurulması esastır. Bu nedenle haberleştirme kılavuzlarında da ifade edilen gazeteci kimliğinin asla saklanmaması yönündedir. Kılavuzlarda muhabir bir mağdurla iletişime geçtiğinde kendini, çalıştığı kurumu tanıtmayı, amacını açıklaması ve mağdura kendisinin ve editörünün iletişim bilgilerini de sunması önerilmektedir. Görüşler şöyledir:

Kendinizi hemen tanıttın. Bazen gazeteciler travmadan kurtulanlardan veya ailelerinden öfkeli tepkiler alacaklarından korkarlar ve bu yüzden kim olduklarını açıklamayı erteleme eğiliminde olabilirler. Ancak travmadan kurtulanlar ve aileleri genellikle dünyaya olan güvenlerinin kırıldığını hissederler. Gazeteci olduğunuzu saklarsanız, bu duyguyu pekiştirir ve hikâyeyi kaybedersiniz (Moore, 2011, s. 8).

Kendinizi bir muhabir olarak tanıttın. Travma, bir kişinin çevresinde olup biteni anlama yeteneğini zayıflatabilir. Muhabirlerin yapması gereken ilk şey kendilerini ve haber kuruluşlarını tanımlamaktır, böylece mağdurlar bir medya mensubu ile konuştuklarını anlarlar (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 6).

Kişiyi ne kadar zamana ihtiyacınız olduğunu söyleyin. Bir suçun hemen sonrasında, mağdurun önceliği ailesi ve arkadaşları ile iletişim kurmak veya güvenli bir yere gitmek olabilir. Muhabirler, kurbanın sadece birkaç dakikasına ihtiyaç duyduklarını açıkladıklarında, röportaj için izinlerini alma olasılıkları daha yüksektir (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 6).

Bir kartvizit bırakın. Mağdurun daha sonra konuşmak isteyebileceğini öneren bir kartvizit sunmak uygundur. Muhabirler bazen, kişi evde olmadığı veya kapıyı açmadığında kurbanın evine kısa not içeren bir kartvizit bırakır. Bu notta, iletişim bilgilerini sağlamanın ve bir röportaj istemenin yanı sıra, kişinin deneyimini kabul etmeli ve mesajınızda hikayenin misyonunu açıklamalısınız (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 7).

Kendiniz ve editörleriniz için iletişim bilgilerini sağlayın. Özellikle bir fotoğraf veya video kaseti ödünç alırken, eksiksiz iletişim bilgileri sağlamalısınız. Muhabirler genellikle sahada olduğundan, gittiğinizde ulaşılabilecek bir editörün adını eklemek akıllıca olacaktır (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 10).

Kendinizi daima bir gazeteci olarak tanımlayın ve kimin için çalıştığınızı ve görüşülen kişiden ne istediğinizi açıkça belirtin. Bir kartvizit verin. Haber yapma amacınız konusunda asla yalan söylemeyin veya bunu saklamayın (McKay ve Lawther, 2019b, s. 7).

Ne yaptığınız konusunda dürüst ve net olun. Kendinizi tanıttın ve bir kart temin edin. Başka insanlarla bağlantıya geçecekseniz, özellikle de faillerle bağlantılı olanları da kapsıyorsa kişiye bu bilgiyi verin. Onlara, iletişime geçmeniz gerektiğini düşündükleri başka biri olup olmadığını sorun. (McKay ve Lawther, 2019a, s.)

Tam olarak ne istediğinizi açıkça belirtin- üzerinde çalıştığınız hazırladığınız yazı, nerede ve ne zaman yayınlanacağı, fotoğraf çekilip çekilmeyeceğini, başka kimlerle röportaj yapılacağını – özellikle de failler ya da onların sözcüleri hakkında bilgi verin (McKay ve Lawther, 2019b, s. 7).

İhtiyacınız olan kısa açıklamalarsa insanlardan yaşadıkları kötü deneyimleri (anıları) uzun uzun anlatmalarını istemeyin. Gerekirse onların anlatmasına izin verin. Bu anlattıklarının tümünü kullanmayacağınızı onlara anlatın (McKay ve Lawther, 2019b, s. 8).

Tutamayacağımız sözler vermeyin- ya da oluşturamayacağımız etkilere ilişkin iddialarda bulunmayın (McKay ve Lawther, 2019b, s. 7).

Kurban/mağdur, habercilik uygulamalarına yabancı olabilir. Haberleştirme kılavuzlarında muhabirlerin kendilerini tanıtmaya ek olarak bu süreç hakkında bilgilendirmeleri de mağdur/kurbana yapması gerektiği ifade edilmektedir. Bu bilgilendirmeler aynı zamanda mağdur/kurbanın kontrolün kendisinde olduğunu hissederek, rahatlamasına yardımcı olabilecek bir unsur olarak sunulmaktadır. Görüşler şöyledir:

Profesyonel iletişim bilgilerinizi ona verdiğinizden emin olun yapım sürecinde belli bir noktayı geçtikten sonra değişiklik yapamayacağınızı açıklayın (McKay ve Lawther, 2019b, s. 9).

Görüşmeyi kaydetmek için izin isteyin. ... bir muhabirin kurbana durum üzerinde kontrol hissi vermek, yapabilecekleri konusunda güçlendirici bir etkiye sahip olabilir. İzin istemek, mağdurlara, neler yaşadıklarına dikkat ettiğiniz ve onları sözmürmeye çalışmadığınız anlamına gelir (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 7).

...Medya konusunda deneyimli kişiler bile mağduriyet sonrasında “off the record” gibi gelenekler konusunda kafa karışıklığı yaşayabilir. Mağdurlara aktardıkları her şeyin röportaja dahil edilebileceğini açıklayın. Size röportajda yer almaması gereken bir şey söylemek istiyorlarsa, onlara kayıt cihazını kapatmaları için güç verin veya video kameranın kapatılmasını isteyin (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 8).

İmkân varsa röportaj yapacağınız kişinin yer seçimi yapmasına izin verin. Bunun maliyetleri olacaksa masrafları karşılamaya hazırlıklı olun (McKay ve Lawther, 2019b, s. 7).

Ara vermek istediğinde ya da röportajı durdurmak istediğinde bunu her zaman yapabileceğinizi belirtin (McKay ve Lawther, 2019b, s. 8).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının hemen ardından olay yerinde ya da olay üzerinden zaman geçtikten sonra mağdur/kurban yanına giderken muhabirin hazırlıklı olması da haberleştirme kılavuzlarında ifade edilmektedir. Bu hazırlık aşaması hem olay hakkında bilgi toplanması hem de olay ardından mağdurun kamera karşısına geçmeden kendini fiziksel olarak toparlamasına destek olacak unsurların teminini içermektedir. Görüşler şöyledir:

Araştırmanızı yapın ve tartışmaya açık anlatım ve dilin farkında ve duyarlı olun (McKay ve Lawther, 2019b, s. 7).

Hazırlıklı gelin. Birçok muhabir su ve mendil sunar. Bir suçun hemen ardından, kurbanların saçları veya kıyafetleri çarpık olabilir veya yüzlerinde lekeler olabilir. Mağdurlara, fotoğraf veya videoya çekiminden önce kendisine çeki düzen vermesi için ıslak mendil veya tarak teklif ederseniz genellikle bunu takdir edecek (ve başkalarına söyleyecek) (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 8).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarını haberleştirilmesinde kılavuzlarda televizyon haber muhabirleri özelinde sunulan bir diğer uyarı, mağdur/kurbanların kişisel alanına saygı duyulmasına ilişkindir. Travmatik deneyim ardından mağdur/kurban kendisine dokunulmasını tercih etmemektir. Bu noktada kılavuzlarda ifade edilen kişisel alana saygı duyulması, ekipman kullanımının mağdur/kurbana bırakılması ve ışıklar gibi teknik konularda özenli olunması yönündedir. Görüşler şöyledir:

... Travma geçiren insanlar, özellikle yabancılar tarafından dokunulmak istemezler. Yaka mikrofonu veya kulaklığı kişiye vermek ve ona nasıl takacağını göstermek veya takacağını sözlü olarak söylemek daha iyidir. İnsanlar travma içindeyken parlak ışıkların özellikle zorlayıcı olabileceğini de unutmayın (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 7).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının aktarılması, kurban/mağdura söz hakkı verilmesinin hem kendileri hem de yaşadıkları toplum için önemi büyüktür. Muhabirlerin önceki dönem mağdur/kurban üzerinde bıraktığı olumsuz izlenimler belirleyicidir. Kılavuzlarda ifade edilen kurban/mağdura bu haberin öneminin hatırlatılması yönündedir. Görüşler şöyledir:

Hikayelerinin ne denli önemli olduğunu ve diğer insanların bunları duyarak ne denli faydalı olabileceklerini söyleyin (Media Council of Kenya, 2016, s. 14).

Kurbana sizinle konuşması için bir sebep verin. Mümkün olduğunda, hikâyenin amacını ve bir kurbanın katılımının neden bu kadar önemli olduğunu açıklayın. "Bilgileriniz soruşturmaya yardımcı olabilir." "Toplum ne yaptığınızı bilmek istiyor." "Başkalarının söylediklerini doğrulamak istiyoruz." Mağdurlar bazen, seslerini duyurmak için tek

fırsatlarının bunun olabileceğini fark etmeden bir muhabiri geri çevirdiklerini ifade ediyorlar (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 6).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olayları ardından mağdur/kurbanla iletişime geçen muhabirlere, röportaj/görüşme esnasında davranışa yönelik yapılması gerekenlere ilişkin hatırlatmalar da sunulduğu tespit edilmiştir. Görüşler şöyledir:

- En önemli rolünüz DİNLEMektir.
- Sabırlı olun ve onları acele ettirmeyin.
- Empati burada anahtar rolündedir. Acıları ve kayıplarını yaşamadan, acılarının büyüklüğünü ve trajedilerinin derinliğini anlıyormuş gibi yapmayın. Kibarlık numarası YAPMAYIN (Media Council of Kenya, 2016, s. 14).

Muhabirin birden fazla kişiyle aynı anda röportaj/görüşme yaptığı durumlara ilişkin kılavuzlardaki öneri, herkese eşit söz hakkı tanıdığını kontrol etmesi yönündedir:

Yayınlarda ya da grup halindeki görüşmelerde baskın olan bir kişinin diğerleri susturmasına izin vermeyin. Herkese eşit şekilde temsil edilme şansı verdiğinizden emin olun (McKay ve Lawther, 2019b, s. 8).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarından aile içi şiddet mağdur/kurbanı bir kadınsa haberde kendini ifade etmesinin sağlanması da kılavuzlarda vurgulanmaktadır (McKay ve Lawther, 2019a).

Haberleştirme kılavuzlarında röportaj/görüşme esnasında mağdur/kurbanı rahatsız edebilecek terimler noktasında da uyarılar bulunmaktadır. Görüşler şöyledir:

“Son” kelimesini kullanmaktan kaçının. Bazı kurbanlar bunu saldırgan bulmaz. Ancak pek çok kişi, bu sorunun izleyicilere her şeyin iyi olduğunu garanti etmek için baskı oluşturduğunu ve gözyaşı dökmeden cesurca ilerleyen “asil mağdur”un yanlış ve belirli kalıplara dayalı tasvirini pekiştirdiğini hissedebilir. Mağdur olmak, genellikle kısa ve uzun vadede önemli fiziksel, duygusal, finansal ve ruhani etkileri olan, hayatı anında değiştiren bir deneyimdir ve bazı kurbanlar bu ifadeyi “normale dönmeleri” veya onlara ya da sevdiklerine ne olduğunu unutmaları gerektiğini ima ediyormuş gibi yorumlayabilir (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 9).

“İddia edilen” terimine dikkat edin. Bu terim faille uygulandığında anlamlıdır, çünkü bir mahkemede suçlu olduğu kanıtlanana kadar herkesin masum olduğunu pekiştirir. Ancak, bu terimi mağdurlara uygulamak, onların yalan söylüyor olabileceklerini kuvvetle gösterir. En iyisi, mağdura olayı polise bildiren kişi olarak veya başka bir tarafsız dille anlatmaktır (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 9).

Mağdur/kurbanlarla röportaj yapmaya ilişkin farklı kaynaklardan referansla haberleştirme kılavuzlarında sunulan önerilere de yer verildiği tespit edilmiştir. Bunlar Dart Gazetecilik ve Travma Merkezi ve Poynter Enstitüsü tarafından hazırlanarak muhabirlere sunulan bilgilendirmelerdir:

Dart Gazetecilik ve Travma Merkezi üzerine, travmayı haberleştirme, kurbanlarla ve hayatta kalanlarla röportaj yapma konusunda oldukça kapsamlı bir iş ortaya koymuştur. İçeriğindeki bazı öneriler şöyledir:

- “Şeytan’ın Avukatlığını” yapan ya da onları suçlayacak, daha fazlasını yapabileceklerini ima eden sorulardan kaçının.
- “Nasıl hissediyorsun?” gibi kaba, “Nasıl hissettiğiniz anlıyorum” gibi size anında güvenilirlik kaybettirecek, cümlelerdense “Bunun olmasına üzüldüm” gibi cümleler kullanın.
- Sürü psikolojisinden uzak durun. Özellikle medyanın, gelişmeyi, olayı ya da birilerinin oraya gelmesi gibi şeyleri haberleştirmek için bir alana toplandığı anlarda bu hisse direnin. Kaynak havuzunuzu, oradaki bireylerin ve topluluğun ölçüsünde kısıtlayın.
- Teslim tarihiniz yaklaşırsa da haber merkezi kopyanızı ya da fotoğraflarınızı almak için sabırsızlanıyor olsa da yaklaşımınız elden geldiği ölçüde saygılı ve kibar olsun. İnsanlara işler tersine olsaydı size nasıl davranılmasını istiyorsanız (Media Council of Kenya, 2016, s. 14) öyle davranın... Bu özellikle “oralı” değilseniz ve yerel hassasiyetleri bilmiyorsanız çok kritiktir.
- Mümkün mertebe, ölüm haberlerini bir bireye veya aileye ileten kişiden kaçının. Yetkililer bunu yapmalıdır ve akrabaların bu tür haberleri özel olarak alma hakkı vardır.
- Kurbanlar, hayatta kalanlar, aileler ve arkadaşlar çoğunlukla alt üst olmuş dünyalarının kontrolünü geri almak için çabalıyor olurlar... onlara ne zaman ve nerede röportaj yapabileceğinizi ya da fotoğraf/video çekebileceğinizi söylemelerine izin verin. Daha fazla öneri için, Dart Center’ın hazırladığı mükemmel bir öneri tablosu olan “Kurbanlar ve Hayatta Kalanlarla Çalışmak: Hasarı Minimize Etmek’e” başvurabilirsiniz. (Media Council of Kenya, 2016, s. 15).

Poynter Enstitüsü için Central Wisconsin Gazeteleri Grubu yönetici editörü Kay Lapp James’in yazmış olduğu “Isıran Kelimeler” başlıklı yazıda, kurbanları haberleştirme üzerine şu önerilerde bulunmaktadır:

- Acı çeken kişinin paylaşmayacağını varsaymayın. Muhabirliğe ilk başladığımda, şu fikre vakıf oldum ki: insanlara sevdiklerini kaybetmiş kişi olarak seslenmek oldukça

iticidir. Kişinin konuşmak istemeyeceğinden ve sorduğumda kızgın olacağından emindim. Herkes farklı biçimlerde yas tutar. Bazıları konuşmak ister; bazıları istemez. (Media Council of Kenya, 2016, s. 15).

- Neden ve nasıl sorusunu sorun. Acımızı neler olduğunu konuşarak aşarız. (Media Council of Kenya, 2016, s. 15).
- “Hala” ve “bugün bile” gibi kelimeler kullanmayın. Bu, yas tutmanın yalnızca belirli bir zaman diliminde gerçekleşen bir durum olduğu ve hızlı bir şekilde sonuçlandırılması gerektiğini ve bu süreyi uzatmanın alışılmadık ve olağandışı olduğu kanısını uyandırır. (Media Council of Kenya, 2016, s. 15).
- “Bitiş” kelimesine dikkat edin. Bu acının sona erdiğini ve kişinin daha fazla acı çekmemesi gerektiği anlamına çekilebilir. Bazen yas tutan kişiler bunu kullanır. Onlara bu kelimeyle ne kastettiklerini sorun. Eğer kişi kelimeyi kullanmıyorsa yazınıza eklemeyin. (Benzer şekilde yas sürecinin yaşa kültüre ve diğer etmenlere göre değişebildiğini unutmayın.) (Media Council of Kenya, 2016, s. 15).
- Sonu “yeniden yatırım” ile karıştırmayın. Acı çeken birçok kişi bir şeyler yapmanın -bir oyun alanı inşa etmenin, bir anıt dikmenin- acıyı hafiflettiğini düşünmektedir. Bunun arkasındaki güç genellikle kişinin adını ve anısını canlı tutmaktır. (Media Council of Kenya, 2016, s. 15).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olayları ardından kurban/mağdurla röportaj/görüşme yaparken muhabirlerin suçlayıcı bir dil kullanarak sorular yöneltmekten kaçınması önerilmektedir:

Suçlayıcı bir dil kullanmaktan kaçının. Bir kadın gece geç saatlerde yolda tecavüze uğradığını söylüyorsa, ona "Neden gece geç saatlerde dışarı çıktın ki?" diye sormayın. Bir çocuk yalnız başına su getirirken kaçırıldıysa ona "Neden yalnız başına su almaya gittin?" diye sormayın. Araştırmacılar bu türden soruların travmanın mağdurun hatası olduğunu ima eden bu türden soruların hayatta kalanların psikolojisine zarar verdiğini ortaya koydular. Ulaşmak istediğiniz bilgi ne olursa olsun sorularınızı suçlama ve hata dilinden kaçınarak dikkatlice dile getirin (Moore, 2011, s. 9).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarına ilişkin kurban/mağdurla röportaj/görüşme yaparken dikkat edilmesi önerilen bir diğer durum sorulan sorulara ilişkindir. Haberleştirme kılavuzlarında muhabirlere röportaj/görüşme soruları noktasında sunulan görüşler şöyledir:

Zor sorularla başlamayın. Travmadan sonra hayatta kalanlara en savunmasız anlarını sormadan önce kendileri hakkında sorular sorun ve hayatları hakkında biraz fikir edinin. Bir köy katliamından sağ kurtulanla röportaj yapıyorsanız, "şiddet gelmeden önce köyünüzden bahsedin" diyerek başlayabilirsiniz. Bu onları rahatlatmaya yardımcı olacaktır ve bu

bağlamda olması görüşmenizi ve nihayetinde hikayenizi daha iyi hale getirecektir (Moore, 2011, s. 9).

Yönlendirici sorulardan kaçınmın. Travma mağdurları normalde olduğundan daha savunmasızdır. Gerçekleri bildikleri şekilde aktarmalarını istiyorsunuz, abartılara veya hatalara yönlendirmeyin (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 8).

Suçtu ima eden sorulardan kaçınmın. Birçok kurban, kendilerini mağdur olmaktan kurtarabileceklerini düşündükleri farklı şekilde yapabilecekleri şeylere odaklanır. Pişmanlık ifadelerini bir itirafı karıştırmayın veya kurbanın bir şekilde hatalı olduğu izlenimini pekiştiren sorular sormayın (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 8).

Hileli sözcük ve ifadelerden kaçınmın. Aşağıdakiler sorunlara neden olabilir:

"Nasıl hissediyorsun?" diye sormayın Özellikle yayın muhabirleri kurbanların izleyicilerle duyguları hakkında konuşmalarını ister. Bununla birlikte, deneyimler, açık soruyu açıkça sormanın istenen yanıtı ortaya çıkarmasının olası olmadığını doğrulamaktadır. Soruyu, kurbanın neler yaşadığını daha iyi anladığını ifade edecek şekilde yeniden yazın. "Şu anda neler yaşadığını bilemeyeceğimi biliyorum. Yaşadığımız duygu ve düşünceleri benimle ve izleyicilerimizle paylaşmaya istekli olur musunuz? " Ses tonu ve beden dili de şefkat ve endişeyi iletmede önemli olabilir (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 9).

Hikayelerini anlatmalarını sağlayan açık ve anlaşılır sorular sorun. Nasıl hitap edilmesini istediğini sorun (McKay ve Lawther, 2019b).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde insan hikayesi için röportaj/görüşme yapan muhabirler için çeşitli riskler de haberleştirme kılavuzlarında ifade edilmektedir. Bu risklerden bir tanesi maruz kalanla kurulan uzun süreli ilişkide kurulan dengeye ilişkindir. Görüş şöyledir:

...İlişki kurmak ve bunu hızlı bir şekilde yapmak gazetecinin görevidir. Teknikler arasında arkadaş canlısı ve sıcak olmak, aynı zamanda röportaj konusunun söylemesi gereken her şeye büyük ilgi göstermek yer alıyor. Özellikle ailesi ve arkadaşları hikayelerini anlattıklarını duymaktan bıkmış kurbanlar için, görüşme süreci kurbanları muhabirin yeni en iyi arkadaşları olduğuna kolayca ikna edebilir. Kurbanlar, ortaya çıkan profil onları bekledikleri gibi göstermezse ihanete uğramış hissedebilirler veya haber yayınlandığında ve muhabir artık onlarla zaman geçirmedikçe duyguları incinebilir (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 22).

Haberleştirme kılavuzlarında ifade edilen bir diğer risk, röportaj/görüşme yapılan kurban/mağdurun verdiği röportaj/görüşmenin yayınlanmaması durumuna ilişkindir:

Belki de en zoru, bir muhabirin bir hikâyenin iptal edildiğini veya kurbanın hikâyeye yapabileceği bir katkısının kalmadığını açıklaması gerektiğinde yaşanır. Özellikle de başka kurban hikayeleri yayınlanacaksa. Gerçek şu ki, editörler bir kurban hikayesini diğerine tercih edebilir, çünkü bir hikâye daha dramatik veya kurban daha fotojeniktir. Elbette bu tür

kararlar mağdurlara hakaret ve üzüntü verebilir, özellikle de ailelerine ve arkadaşlarına kendileriyle görüşüldüğünü söylemişlerse (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 22).

Haberleştirme kılavuzlarında insan kaynaklı travmatik deneyimi yaşamış mağdur/kurbanla röportaj/görüşme yapmayı sonlandırmanın da birkaç adımda gerçekleştirilmesi gerektiği önerilmektedir. Bu öneriler mağduru/kurbanın duygularına duyarlı olarak röportaj/görüşmeyi bitirmek ve haber içeriğinde kullanılması düşünülen bilgilendirmelerin kontrolün sağlanmasıdır. Röportaj/görüşmeyi hassasiyetle bitirmeye ilişkin görüşler şöyledir:

... Mağdurların genellikle başka öncelikleri vardır, ancak röportajın aniden bittiğini düşünmemelidirler (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 10).

Kurbana teşekkür edin. Mağdurlara zaman ayırdıkları ve hikayelerini zor bir zamanda paylaştıkları için teşekkür etmelisiniz (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 10).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarını deneyimlemiş mağdur/kurbanların medya deneyimleri konusunda profesyonel olmadıkları görüşünden (Moore, 2011, s. 8) hareketle röportaj/görüşme ardından mağdur/kurban tarafından aktarılan bazı ayrıntılarla ilgili rahatsızlık duyabileceği kılavuzlarda ifade edilmektedir. Bu noktada muhabirlere bu ayrıntıların mağdur/kurbanla birkaç gün sonra yeniden değerlendirilmesi önerilmektedir.

Röportajınızdan birkaç gün sonra verilen hassas ayrıntıları kullanma iznini doğrulayın. Röportaj sırasında, insanlar bazen sonradan pişman olacakları, hatta söyledikten sonra unutabilecekleri şeyler söylerler. Siyasetçiler veya iş adamları gibi önemli siyasi veya ekonomik güce sahip olan ve medyayı kullanma deneyimi olan profesyonel kaynaklarla, görüşme sonrası pişmanlıklarını görmezden gelmek doğrudur. Ancak hikayeleri güçsüzlük hakkında olan şiddetten kurtulanlar için bunu yapmak adil değildir (Moore, 2011, s. 8).

Bir kadın bir tecavüzün mahrem ayrıntılarından bahsederse veya bir çocuk asker komşusuna zulmetmekle ilgili bir hikâye anlatırsa, görüşmeden birkaç gün sonra ona geri dönün ve bu anlatılanları kullanıp kullanamayacağınızı doğrulayın. Röportajın belirli bir bölümünü kullanmamanızı isterlerse kullanmayın. Eğer çok önemliyse, onlara neden böyle düşündüğünüzü ve bilgiyi tam olarak nasıl sunacağınızı açıklayın (Moore, 2011, s. 8).

Haber olarak hazırlanan içeriği görme talebi ortaya çıktığı durumlara ilişkin kılavuzlarda muhabirlere sunulan öneri, bu duruma ilişkin sözler vermemek yönündedir. Mağdur/kurbandan değişiklik talebi gelmesi durumunda ise öneri, muhabirin bunu yapmaya istekli olması yönündedir. Kılavuzlarda kontrol sürecini kapsayan bir diğer

uyarı, konu/kaynak olan mağdur/kurbana ilişkin alınan kişisel bilgilerin doğruluğunu teyit etmektir. Kılavuzlardaki görüşler şöyledir:

İnsanlar sıklıkla yayınlanacak içeriği önceden görmek ister. Yapabileceğinizden kesin olarak emin olmadıkça söz vermeyin. Ayrılmadan önce onlarla görüşmeyi tekrar gözden geçirin. Bu özellikle kişi duygusallaştığıysa önemlidir. Değişiklik talep ederse bunu yapmaya istekli olun. Kişisel bilgileri dikkatli bir şekilde kontrol ettiğinizden emin olun- isimlerin yazımı, yaş, röportaj yapılanla ilişkinin doğası vb. (McKay ve Lawther, 2019b, s. 9).

Ek olarak kılavuzlarda ifade edilen mağdur/kurbandan elde edilen her türden bilginin doğruluğunun teyidini sağlama, olay hakkında devam eden yasal süreçlerin kontrolünü sağlama sorumluluğunun da muhabire ait olduğudur. Bu sorumluluk doğrultusunda mağdur/kurbanı yapılacak doğrulama süreçleri konusunda bilgilendirmek de kılavuzlarda ifade edilmektedir:

Kişinin gerçekleri kontrol etmeniz gerektiğini bildiğinden emin olun. Röportaj üzerinden tekrar geçmek için geri dönün. Bilmeniz gereken başka bir şey olup olmadığını sorun. Tartışılan konularla bağlantılı ilgili yasal davalar olup olmadığını veya devam etmekte olan varsa kontrol edin. Tutamayacağınız sözler vermeyin (McKay ve Lawther, 2019a, s.).

Devam eden veya sonuçlanması beklenen bir dava olup olmadığını veya bu hikâyeye bağlantılı olarak suçlanan/suçlanacak bir kişi olup olmadığını öğrenmenizin neden önemli olduğunu açıklayın (McKay ve Lawther, 2019b, s. 8).

Haberleştirmede hikâyede yer alan tüm unsurları kontrol etmeniz gerektiğini ve bir iddiayı desteklenmedikçe yayınlamayacağınızı unutmayın (McKay ve Lawther, 2019b, s. 8).

Haberleştirme kılavuzlarında kontrol adımları arasında olaya dahil olan diğer kişilere ilişkin hassasiyet ve mahremiyet kontrolüdür:

Farkında olmadan basılan ya da yayınlanan içeriğinizin başkalarına yönelik tehditler ya da başkalarını canını yakma dürtüsüyle dolu olan yorumlar taşımadığından emin olun (McKay ve Lawther, 2019b, s. 8).

Mağdur ya da hayatta kalanın hikâyenin parçası olan başka birine ilişkin söyledikleri konusunda çok dikkatli olun. Kimseyi riske atmadığınızdan emin olun (McKay ve Lawther, 2019b, s. 9).

Mahremiyeti ve kimlik gizliliğini koruma konusunda uzlaştıysanız fakında olmadan birini ifşa etmediğinizi kontrol edin (McKay ve Lawther, 2019b, s. 10).

İnsan kaynaklı travmatik olaylarında muhabir dilini bilmediği bir mağdur/kurbanla röportaj/görüşme yapmak durumunda kaldığında alacağı çevirmen desteğine ilişkin öneriler de haberleştirme kılavuzlarında yer almaktadır. Görüşler şöyledir:

Çevirmeninizi dikkatlice seçin. Bazen bu hassas görüşmeleri çevirmenler aracılığıyla yapmak zorunda kalabiliriz. Çevirmenin kendisini göz korkutan bir varlık gibi göstermemesini sağlamak için elinizden geldiğince çaba gösterin. Tecavüz hakkında bir kadınla röportaj yapıyorsanız, kadın tercüman bulmaya çalışın. İki farklı kabile arasındaki kavgadan kurtulanlarla röportaj yapıyorsanız, çevirmeniniz olarak karşı kabilenin bir üyesini kullanmayın. Çevirmeninizin röportaj kurallarını anladığından emin olun, böylece onlar da yanlış bir adım atmasın (Moore, 2011, s. 10).

Hikayenizi açıklayın. Çevirmeninizin konuyu, bakış açınızı ve programınızda yanıtlar almaya çalıştığınız soruları anladığından emin olun. Onlara yayında kalacağınız sürenin ne kadar olacağını söyleyin ve röportajın süresinin ne kadar olacağını öngördüğünüzü açıklayın (Moore, 2011, s. 10).

Yaklaşımınızı açıklayın. Çevirmeninizin sizin izlediğiniz yolu ve neden bu yolu izlediğini anladığından emin olun. Sözgelimi, eğer kaynağınızla röportaja eklemeyi öngörmediğiniz 15 dakika boyunca gündelik meselelerle ilgili konuşacaksanız, bunu yapacağınızı çevirmeninize söyleyin. Bunu yapmadığınızda çevirmeniniz sabırsız ve gergin olabilir (Moore, 2011, s. 10). İfade etme biçiminizi açıklayın. Bazen ifade etmek isteğiniz şey için seçtiğiniz kelime politik olarak tartışmalı veya kültürel olarak hassastır. ...Sizin ve çevirmeninizin tarafsız bir kelime dağarcığı kullandığından emin olun. Kullanmaktan kaçınmak ya da ısrarla kullanmak istediğiniz belirli kelimeler varsa başlamadan önce bunu belirtin. Benzer şekilde, çevirmeninize kaçınmanız gereken kelimeler olup olmadığını sorun (Moore, 2011, s. 10).

Son olarak, çevirmeninizi gözetecek bir şeyler yapın. Travma hikayelerinin çevirisini yapmak zor bir iştir. Uzun süre çalışıyorsanız çevirmenize molalar verdiği bir zaman ayırdığınızdan emin olun, kendini rahatlatması için günün sonunda zamanı olmalı, kendilerini sıkılmış hissettiklerini, yavaşlamaya ihtiyaç duyduklarını ya da sabah ara vermek istediklerini ifade ettiklerinde rahat hissederler (Moore, 2011, s. 10).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının, alandan canlı olarak haberleştirildiği durumlarda haberleştirme kılavuzlarında muhabirlerin uyması önerilenlere ilişkin bulgular; kurban/mağdurlara duyarlı yaklaşmak ve canlı yayınlarda oluşabilecek ilişkin risklerin farkında olmaktır. Travmatik yaşam olaylarına ilişkin kılavuzlarda muhabirlere yöneltilen eleştirilerden biri de olaydan kısa bir süre sonra, mağdur/kurbanlara yaklaşımlarına ilişkindir:

Çoğu zaman, gazeteci orduları travmatize olmuş insanlar için yarışır, onları itip kakarlar, sorular yöneltilir ve acının teatralizasyonundaki varsayılan rollerine göre seçerler. Sıkça, yaralıları ve ölüleri agresif bir şekilde kayda alırlar (UNESCO, 2017, s. 50).

Çalışma görüşmelerinde alanda yeniden travmatize etmeyi önlemek adına eğitilmiş muhabirlerin alanda görevlendirilmesi önerisi ifade edilmiştir:

Bu konuda belki daha önceden travma eğitimi almış habercileri gönderebilirsiniz oraya. Yani orada kişiyi ne hale soktuğunun farkına varması lazım (Serafin).

Travmatik yaşam olaylarında canlı yayın yapmak riskleri de beraberinde getiren bir durumdur. Haberleştirme kılavuzlarında canlı yayınların oluşturabileceği risklere ilişkin uyarılar şöyledir:

Yayın televizyonu (ve İnternet videosu) izleyicilere canlı görüntüleri filtrelenmemiş olarak getirebilir, bu haberlere dramatizasyon ve yakınlık katmaktadır. Ancak tehlikeler, özellikle de suç mağdurları söz konusu olduğunda risklerden daha ağır basabilir. Haber medyası, profesyonel yargılarına dayanarak neyin görülmesi, duyulması veya okunmaması gerektiğine karar veren bekçi görevi görür. Video görüntülerini yayınlanmadan önce düzenleme fırsatı, yayıncıların hemen vazgeçmemesi gereken çok önemli bir sorumluluktur. Tehlike, rahatsız edici görüntülerin, haksız suçlamaların ve talihsiz yorumların yayınlanabilmesidir (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 10).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde haber içeriklerine yönelik uyulması gereken ilkelere ilişkin yönergelerin de haberleştirme kılavuzlarında yer aldığı tespit edilmiştir. İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarında mağdur/kurbanın adının anonim kalması gereken durumlara ilişkin haberleştirme kılavuzlarında ifade edilen görüşler şöyledir:

Asla mağdurların ismini açıkça izinleri olmadan ve bilgilendirmeden kullanmayın. Birçok ülkede tecavüz mağdurlarının isminin yayınlanması yasal değildir. Sahte isim kullanmak ya da sadece isim kullanmak, her zaman birinin kimliğini gizlemeye yetmeyebilir. İnternette yayınladığınız makale yalnızca ülkenizdeki takipçileriniz için değil, her yerden erişilebilirdir. Bu nedenle: iş, köy ya da yaş gibi detayların yanında başka kimlik saptayacak detayları yanlışlıkla da olsa haberinize eklememeye dikkat edin (Brayne, 2007, s. 8).

Travmatik olay ardından haberleştirme sürecinde mağdur/kurbanın temsiline ilişkin haberleştirme kılavuzlarında ifade edilen görüşler şöyledir:

Tecavüz kurbanları, genel olarak başlarına gelenin kendilerinin suçu olduğunu hissetmeye eğilimlidirler. Bunun doğru olabileceğini ima eden haberler, kişiyi derin biçimde yaralar. Suçlama yaparken ve olan biteni betimlerken büyük dikkatle davranın (Brayne, 2007, s. 8). Bazı durumlarda, hassas bir şekilde anlatılan görsel ayrıntılar, yasal eyleme veya politika değişikliğine yol açan olumlu bir etkiye sahip olabilir. Ancak bu tür açıklamalara çok dikkat edin. Hikayenizi geliştirecekler mi, yoksa kurbanı daha mı aşağılayacaklar? (Brayne, 2007, s. 8).

Hikâyede sürüye uymayın. Bunu ele aldığınız diğer hikayeler gibi değerlendirin ve mağdurları siyasi çatışmaların malzemesi haline getirmeyin (McKay ve Lawther, 2019b, s. 7).

Bireysel bir mağdur, tüm bir mağdur kategorisini temsil etmek için kullanılmalıdır. Her kurban, deneyimi benzersiz olan bir bireydir (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 24).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olayları ardından yayınlanan haberler üzerinden yapılan değerlendirmeler doğrultusunda haberleştirme kılavuzlarında muhabirlere sunulan öneri, mağdur/kurbanı “insan hikayesi” olarak aktarmaya ilişkindir. Bu habercilik tarzı kılavuzlarda ifade edilen biçimde olaylarda ölenleri, sadece rakamlar ve olanları içeren bir ölüm ilanından daha çok gerçek insanlar olduklarını aktarmayı kapsamaktadır (UNESCO, 2017, s. 52).

Çalışma kapsamındaki görüşmelerde de travmatik olaylarda insan hikayesinin toplumsal bilinçteki olumlu yönlerine işaret edilmiştir:

İnsan hikayelerinde esas hikâyeye şudur: bir haberi anlatırken çok böyle statik olarak anlattığımızda okuyucuya geçmeyebilir. Duygusunun da geçmesini istersiniz. Duygusunu geçmek mesela empatidir. Empati kurabilmesi için karşıya bir insan hikayesi koymamız gerekiyor. Canlılaştırmanız gerekiyor. Oradaki kendi hayatıyla ilgili olarak onun hayatında yani okuyucunun kendi hayatında bulabileceği bir benzer noktalar hakkında o haberdeki kişi ile ilgili olarak bilgi vermek gerekiyor. O bilgileri aldığında o zaman empati kuruyor ve habere daha fazla güveniyor. Haber daha fazla etkileyici oluyor ve daha fazla okunur da oluyor haberin yaratacağı atıyorum toplumsal etki de daha fazla oluyor. ... haberlerde insanlaştırma önemli (BY).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olayları ardından haber içeriklerinde destekleyici unsurlar olarak uzman görüşlerine yer verilmektedir. Haberleştirme kılavuzlarında da ifade edilen bu kaynak seçiminde ve uzman kaynaklardan alınan görüşlerin haber içeriğinde yer almasında dikkat edileceklere ilişkindir. Görüş şöyledir:

...Muhabirlerin ve editörlerin suç hikayelerinde doktorlar, psikologlar, sosyologlar veya antropologlar gibi çeşitli profesyonellerden ve uzmanlardan alıntılar istedikleri zamanlar vardır. Bununla birlikte, mağdurların kişiliklerini, eylemlerini veya güdüleriniincelemek ve analiz ettirmek zor olabilir. Örneğin, bir aile içi şiddet mağduru, düşük özgüvene sahip olarak tanımlandığı için hakarete uğramış hissedebilir. Yaşlı mağdurlar, daha yaşlı mağdurların genellikle ne kadar zayıf veya güçsüz olduklarına ilişkin genel yorumlarda gücenebilir. Mağdurlar kendilerini mağduriyetlerinde en iyi uzmanlar olarak görürler ve

haber kuruluşları onların bakış açılarına değer vermeli ve saygı duymalıdır (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 23).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde mağdur/kurbanın görsellerine ilişkin bilgilendirmeler de yer almaktadır. Görüşler şöyledir:

Duyguları kamera aracılığıyla yansıtmak. Kurbanların dürüst duygularını ifade etmelerine neden olan hassas sorular sormakla onları yıkmak için manipüle etmek arasında bir denge vardır. Topluluğun suçun mağdurlar üzerinde yarattığı bedeli anlaması önemli olsa da bir kurbanı gözyaşlarına itmek sınırı aşıyor. Yayıncılar ayrıca, gözyaşları veya ıstırap yüz buruşturmaları için yakın çekim yapmadan önce dikkatlice düşünmelidir (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 10).

Maruz kalanlarla röportaj/görüşme görsellerine ilişkin öneriler ise şu şekilde ifade edilmektedir:

Röportaj yaptığımız kişiyi arkasında güçlü bir ışıkla ya da gölgeler içerisinde çekin. Yüz silüetlerine dikkat edin ve dijital flulaştırma mozaikleme yöntemleriyle gizleyin. Şimdilerde bilgisayar aracılığıyla bu işlemler kolaylıkla yapılabilmektedir (Brayne, 2007, s. 8).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde sosyal medya ve platformların kullanımına ilişkin bilgilendirmeler de haberleştirme kılavuzlarında yer almaktadır. Çevrimiçi ortamlarda yayına sunulan haberlere ilişkin kılavuzlarda yapılan uyarılar şöyledir:

Haber kuruluşlarının vatandaş yorumlarının yayınlanıp yayınlanmaması konusunda mağdur iznine başvurmalıdır. Birçok çevrimiçi haber sitesi, ziyaretçilerin haber hikayelerinin sonunda denetlenmemiş ve düzenlenmemiş yorumlar yayınlamasına izin verir (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 26).

Amaç, vatandaşların katılımını teşvik etmektir, ancak anonim paylaşımlar aynı zamanda küfürlü veya duyarsız olan gönderilere de neden olur. Bunun mağdurlar ve onlarla ilgilenen ve onlarla çalışan kişiler için açık sonuçları vardır. Bazı haber kuruluşları taciz içeren gönderilerle o kadar ilgileniyorlar ki, çalışanlarından birine para ödeyerek bu yorumların denetlenmesi için her girişi kontrol etmesi görevlendiriyorlar. Diğerleri otomatik filtreleme yazılımını deniyor. Haber kuruluşları, mağdurları koruyan çözümler geliştirmek için mağdurlar ve mağdur kuruluşlarla birlikte çalışmalıdır. Filtreleme yazılımı mağdurların isimsiz posterlerden zarar görmemesini sağlayana kadar, haber kuruluşları suç mağdurlarını içeren hikayelerde kötü niyetli paylaşımları önlemek için ne gerekiyorsa yapmalıdır. (Bucqueroux ve Seymour, 2009, s. 27)

4.2.2.3. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalan/kurtulanların yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hayatta kalanlarla röportaj/görüşme yapmaya ilişkin muhabirlere sunulan önerilerden biri röportaj/görüş almanın öneminin hayatta kalanlara anlatılması ve içerik konusunda bilgilendirmelerin aktarılmasıdır. Görüş şöyledir:

Röportajı nasıl kullanacağınızı açıklayın. "Programım için seninle röportaj yapmak istiyorum" demek yeterli değildir. Programınızın neden travma ile ilgili hikayeler içerdiğini ve neden hayatta kalanların alıntılarını kullanacağınızı açıklamalısınız. Program ilerledikçe onları bilgilendireceğiniz teminatını verin- ki bunu kesinlikle yapın (Moore, 2011, s. 8).

Muhabirlerin hayatta kalanlara röportaj/görüşme talep ederken bilmesi önerilen durum, konuşmak istememelerine ilişkindir:

Hayatta kalanlar, mağduriyet deneyimlerini araştırmacılara, özellikle de bilinmeyen veya yeni tanışmış olanlara rapor etme konusunda isteksiz olabilir (Garcia-Rojas, 2012, s. 29).

Haber yayınından önce röportaj/görüşme yapılan hayatta kalanlarla bağlantıya geçilmesi ve yayın bilgilerinin iletilmesi haberleştirme kılavuzlarında önerilmektedir. Görüş şöyledir:

Haberinizin son hali yayınlanmadan önce kaynaklarınızla iletişim kurun. Hikâyenin hangi gün ve saatte yayınlanacağı ve röportajlarınızdan hangi bilgileri hikâyeye dahil ettiğinizi bilmeliler. Bu röportaj yapılanlara karşı nezaket gösterisi gibi görünebilir, ama travmadan kurtulanlar için oldukça hayatidir. Haberinize rehberlik eden ilkenin gücü geri getirmek olduğunu ve hayatta kalanların yaşadığı güçsüzlüğü kuvvetlendirmemek olduğunu unutmayın. Bu onların seslerinin duyulmasıyla neler olabileceğini görmelerini de içerir. Haberciliğimize rehberlik eden ilkenin gücü geri getirmek olduğunu ve hayatta kalanların zaten deneyimlediği güçsüzlüğü pekiştirmek olmadığını unutmayın. Bu, anlattıklarına ne olacağını bildiklerinden emin olmayı da kapsar (Moore, 2011, s. 15).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarında hayatta kalan kişilerin habere dahil edildiği haberlerde doğruluğun teyit edilmesi haberleştirme kılavuzlarında vurgulanmaktadır. Görüşler şöyledir:

Her zaman doğruluğu teyit edin. Programda hayatta kalan bir kişinin hikayesini yayınlamayı planladığınızda programın yayınından önce hikâyenin tüm ayrıntılarını gözden

geçirmelisiniz. Yıllar sonra bile hikayelerini yeniden anlatırken sık sık dikkatleri dağınık veya kafaları karışır. Doğruluğun teyidi, tecavüze maruz kalanın size söylemek istediği şeyi size aktarmasını ve sizin de doğru şekilde anlamınızı sağlar. Doğruluk teyidi, hayatta kalanlar için kendilerinin ve komşularının radyoda ne duyacaklarına dair bir fikir vererek hayatta kalanlar için hoş olmayan sürprizleri de önler (Moore, 2011, s. 9).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde kelime kullanımına ilişkin kılavuzlarda sunulan görüşler şöyledir:

Gerçek kelimeler kullanın. Bazı iyi niyetli gazeteciler sorularını yumuşatmak için "öldü" yerine "vefat etti" veya "tecavüze uğradı" yerine "ırzına geçildi" gibi üstü kapalı ifadeleri içeren kelimeler kullanıyor. Hiçbir üstünü kapama çabası anıları yumuşatmaz; açık sözler kullanmak hayatta kalanların haysiyetine saygı duyduğunuzu gösterir (Moore, 2011, s. 9).

4.2.2.4. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hedef kitleye yönelik uyulması gereken ilkelere ilişkin bulgular

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde medya profesyonellerinin rol ve sorumluluklarına ilişkin bulgular çalışmada editör ve muhabir özelinde sunulmuştur. Haberleştirme kılavuzlarında ifade edilen bu rol ve sorumluluklara ilişkin bilgilendirmelerin de doğrultusunda medya profesyonelleri, haberleri medyadan izleyen/okuyan hedef kitleye karşı da sorumludur. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında gazeteci olmak çok büyük sorumluluktur. Moore (2011, s. 17) haberleştirme kılavuzunda toplumun muhabirlerden beklentisi ve muhabir sorumluluğunu şu şekilde özetlemektedir:

Toplumlar, ülkeyi ve birbirlerine olan güveni yeniden inşa eden güvenilir bilgi ve hikayeler için bize güveniyor. Belirli bir politikacı ya da belirli bir program için amigo olmamıza ihtiyaçları yoktur; ne de herkesin iyileşmeye çalıştığı bir ortamda yıkım hikayelerini her gün yeniden anlatmamıza ihtiyaçları yoktur.

Travma mağdurlarına karşı iyi davranma ve hikayelerini etik bir şekilde ele alma sorumluluğumuz var. Ve topluluklarımıza karşı onlara güvenilir bilgi vermeye de öyle- ... onlara umut vermek ve güçlü hissetmeleri, yeniden canlandırmalarına yardımcı olmak sorumluluğumuz var.

Kılavuzlarda da hedef kitleye yönelik bilgilendirmelerde medya profesyonellerinin farkında olması önerilenler olaylardan ardından hedef kitlede oluşan beklentiler üzerinedir. Hedef kitle beklentileri bağlamında haberleştirme kılavuzlarında ifade edilen görüşler şöyledir:

Medya, "ses tonunu" kontrol etmeyi, "gürültü makinesini" beslememeyi, kaygı yaymaya veya öfkeyi körüklemeye katkıda bulunmamayı, terörizm olgusunu veya oyuncularını gerçekte olduğundan daha büyük göstermemeyi öğrenmelidir. Halk, medyanın bir dayanak noktası olmasını ve onları haberlerin girdabına çekilmekten kurtarmasını her zamankinden daha fazla beklemektedir (UNESCO, 2017, s. 49).

Çalışma kapsamındaki görüşmelerde insan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hedef kitle ruh sağlığı üzerinde oluşturabilecekleri iki biçimde; kaygıyı arttırma ya da travmatik olmaktan çıkartma şeklinde olabileceği ifade edilmiştir. Kaygıyı destekleyici bir unsur olarak geleceğe dair açık bırakılan ifadelerin kaygıyı arttırıcı bir boyutu olabileceği dile getirilirken, aynı sahnelerin tekrar tekrar gösterilmesinin olaya ilişkin hassasiyetleri azaltabileceği de dile getirilmiştir:

Medya tamamen bunları sunarken aslında ne kadar bununla ilgili bize ne gösteriyor? Buraya bakmak lazım. Mesela şöyle söyleyeyim, diyelim ki bir terör saldırısı var. Ve bu terör saldırısında kurbanları göstermesi biz de tabi ki bir sıkıntı yaratacaktır, onun yanında gelecekle ilgili kaygıyı pompalaması yani “bu daha da olacak, buradan sonra da olacak” gibi şeyler söylemesi kişileri çok ciddi anlamda kaygılandıracaktır. Yani geleceğe dair o şeyi açık bıraktığı noktada kişilerin hayal gücü devreye girecek yani daha da ne gelecek başımıza şeklinde yani görmek de elbet travmatik fakat dediğim gibi geleceğe dair bunu söylemesi daha da yoğunlaştıracaktır (Serafin).

...izleyici, bu sahneleri çok fazla gördüğü oranda kaygısı artar diye düşünüyorum ben. Yani bununla ilgili dediğim gibi yine bir araştırma üzerine konuşmuyorum ama psikolog olarak da aynı şekilde düşünüyorum. Ha desentizasyon diye bir kavram var. Çok fazla bir görüntüye maruz kaldığınız noktada artık o travmatik olmaktan da çıkar. Yani buradan da değerlendirmek lazım. Yani çok fazla görüntü gördünüz o sizi biraz artık o konudaki hassasiyetiniz de azalabilir. Ama bana göre gelecekle ilgili kaygıyı arttıran bir faktör olabilir. ...İşte medyada diyelim ki işte Konya’da bir sarsıntı olmuş, gerçi Konya’da çok az oluyor ama oldu geçenlerde “aaaa işte İstanbul’da da olacak mı?” gibi birtakım ama tabi bu şöyle bir şey de var. Biraz da kişiye özgü, kişiliğe de bağlı bir şey. Yani bazı kişiler daha bu konuda kaygılıdır ve etkilenirler, bazı kişiler kaygılı değildir ve etkilenmezler. Mesela ben etkilenmiyorum deprem haberlerinden ki deprem de yaşadım. Anlatabiliyor muyum? Burada kişinin de kaygı düzeyine bakmak gerekiyor. Şimdi çok faktör var (Serafin).

Haberleştirme kılavuzlarında hedef kitleye ilişkin diğer bir bilgilendirme maruz kaldıkları içerikler doğrultusunda yaşayabilecekleri baskıya ilişkindir:

Haber medyasının bilgi akışı üzerinde kontrol sahibi olmasından, daha dağıtılmış bir dizi kaynak ve platforma doğru köklü bir değişim olmuştur. Gazeteci artık birincil eşik bekçisi değildir. Günümüzün izleyicileri, çevrimiçi olarak çok daha fazla miktarda malzemeye ve çeşitli kaynaklara çok daha hızlı ve doğrudan erişime sahiptir. ... Haber medyasının olayları hızlı ve görsel olarak dijital teknoloji sayesinde görece daha kolay sunması izleyicilerin sıklıkla kendilerini bunalmış ve hatta “kötü haber” olaylarının yarattığı şiddetle baskı altında hissettiklerini bildirmeleri anlamına gelmektedir (Beckett, 2016, s. 14).

Hedef kitleye ilişkin haberleştirme kılavuzlarında ifade edilen görüşler haber medyasının trajedilerdeki birleştirici yönü, toplumu iyileştirme ve hedef kitlenin bilinçlendirilmesindeki rollerine ilişkin bilgilendirmeleri kapsamaktadır. Haber medyasının trajedilerdeki birleştirici olma yönü kılavuzlarda şöyle ifade edilmektedir:

Gazetelerimiz New York ve Washington D.C.’de neler olduğunu ulusa anlatmakta yardım etmişlerdir. Gazetelerimiz, yurttaşların yaşanan trajediyi öğrenmelerine ve şefkat hislerini, endişelerini paylaşmalarına ve trajedi ile başa çıkma becerilerine hizmet eden bir ortak bir zemin olma hizmetinde bulunmuşlardır

... Sayfalarımız toplumu bir araya getirmeye devam edecektir. Muhabirlerimiz, fotoğrafçılarımız ve editörlerimiz eşsiz ve değerli yeteneklerini karmaşık meseleleri anlama, üzerine düşünme ve kamu politikalarına yardım etmek için bir ulusun hizmetine sunmuşlardır (Hight ve Smyth, 2003, s. 2)”.

Haberleştirme kılavuzlarında, travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde toplumun iyileşmesine katkı sunmada medyanın yapabileceklerine ilişkin bulgular da yer aldığı tespit edilmiştir (Moore, 2011, s. 17). Travmatik yaşam olayı üzerinden zaman geçtikten sonra toplum iyileşmesine katkıda bulunabilecek haberlere ilişkin görüşler şöyledir:

... saldırıların şoku azaldığı sırada ve diğer konular haberlere hâkim olduğunda, medyanın sadece yıl dönümleri ve anma törenlerini kutlayan mevsimlik parçalar gibi geçmekten çok, konuya tekrar ele alması gerekir. Özellikle medyada yer alan ilk anlarda ilgi odağı olan mağdurların unutulmamasını sağlamalıdır. Haberleri yapmaları yas, fiziksel ve psikolojik yeniden yapılanma ve topluma yeniden entegrasyon konularını ele alarak toplumu sağaltmayı düşünmelidirler (UNESCO, 2017, s. 100).

Konunun özü, gelecekteki saldırılara "çünkü başka saldırılar da olacak" yanıtının dayandığı konuları haberleştirmeye devam etmek gerekir. Gazeteciler, özellikle güvenlik reformlarının veya acil durum tedbirlerinin gerçekten uygulanıp uygulanmadığını, önleme ve 'kökünü kurutma' politikalarının etkili olup olmadığını kontrol etmelidir (UNESCO, 2017, s. 100).

Travma atlatan bir topluma olayın ne olduğunun aktarılması önemli bir sorumluluktur. Aynı ya da benzer deneyimler geçiren toplum üyeleri arasında “... trajedinin üzücü ayrıntılarını yeniden anlatmaya çok nadiren ihtiyaç (Moore, 2011, s. 17)” duyulmaktadır. Bu görüşten hareketle travmayı atlatan bir toplumun iyileşmesine katkı sunmada haber medyasına öneriler şöyledir:

Takipçilerin yayına telefonla katılabildikleri radyo ya da televizyon programları (call-in shows) birçok insanın bir trajedi hakkındaki bakış açısını paylaşmasına, bireylerin duyulduğunu hissetmesine ve topluluğun son travma anlatısının yalnızca kendi evlerine özgü olmadığını hatırlamasına izin verebilir. Tartışma programları, insanların kendi topluluklarının geleceğini birlikte hayal etmelerine olanak tanıyarak, yeniden inşa ve uzlaşma süreci hakkında tartışmalar açabilir (Moore, 2011, s. 17).

Haberleştirme kılavuzlarında ifade edilen hedef kitleye ilişkin bir diğer öneri, onlardan ulaşan geri dönüşleri değerlendirmektir. Moore (2011, s. 15) kılavuzunda bu konuya ilişkin görüşünü şöyle ifade etmektedir:

Bir başka iyi uygulama, topluluğun bir hikâyeye verdiği geri dönüşleri öğrenmenin bir yolunu bulmaktır. Tüm istasyonlar veya programlar bu lükse sahip değildir, ancak aynı zamanda basit de olabilir: Dinleyicilerin hikayenize tepkilerini mesaj olarak göndermeleri için bir telefon numarası ayarlayın.

Haber medyasının hedef kitlenin bilinçlendirmesine ilişkin rolüne ilişkin öneriler de haberleştirme kılavuzlarında yer almaktadır. Bu role ilişkin bilgilendirmeler aynı zamanda travmatik yaşam olayını atlatmış toplumlarda daha hassas ve duyarlı içeriklerin üretilmesine de yöneliktir. Haberleştirme kılavuzlarında konuya ilişkin sunulan önerilerde biri ruh sağlığı uzmanlarından da destek alınmasıdır:

Çoğu kez klinisyenler bu hedeflerin elde edilmesinde gazetecilere yardımcı olabilecek konumdadırlar. Bu konuda gazetecilere yardım eden klinisyenler, toplumun travmatik stres ve etkileri hakkında bilinçlenmesini destekleyerek de mağdurlara toplulukları içerisinde yardımcı olabilirler (Newman ve Franks, 2006, s. 3).

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde medya profesyonellerine sunulan diğer öneriler haber içerikleri ve yayıncılık önlemlerine ilişkindir. İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarına ilişkin haberlerde yer alan içerikler daha önce benzer deneyimlere sahip olanları tetikleyici nitelikte olabilir. Bu noktadaki görüş şöyledir:

Hikayeniz, okuyucu ve izleyicilerin kendi tecavüz ve cinsel saldırıları anılarını hatırlatabilir. Bu nedenle, nereden yardım alabilecekleri detayını da yazınıza eklemeyi düşünün. (Brayne, 2007, s. 8)

Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelere ilişkin bir diğer bulgu, yapılan yayıncılık öncesinde izleyicilerin rahatsız edici olabilecek görseller noktasında uyarılmasıdır. UNESCO (2017, s. 63)'nun konuya ilişkin önerisi şu şekildedir:

...televizyonlar şok etme potansiyeli olan videolar yayınlamaya karar verilerse, izleyicileri uyarmalı ve onlara kanalı değiştirmeleri veya başka yönle bakmaları için zaman tanımalıdır.

Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hedef kitleye ilişkin bir diğer bulgu ise yapılan yayıncılık sonucunda ortaya çıkabilecek toplum tepkileridir. Hight ve Smyth (2003, s. 2) travmatik yaşam olaylarında “gazetecilerin olayları yayınlama biçiminin toplumun trajediden sonraki reaksiyonlarını etkileme ihtimaline sahip olduğuna” dikkat çekmektedir. Hight ve Smyth (2003, s. 6) haberleştirme kılavuzunda medya profesyonellerini hedef kitle noktasında şu şekilde uyarmaktadır:

Travmatik olayı haberleştirme biçiminizin izleyicileriniz, dinleyicileriniz ya da okuyucularınız üzerinde doğrudan bir etki bırakacağını bilin. Haberinizin tonunun, toplumun reaksiyonunun tonuna yansiyebileceğini unutmayın. Örneğin, tek bir cenaze töreni yerine, kurbanların toplu anmalarını haberleştirmeyi düşünün. Eğer tek bir cenaze törenini haberleştirecekseniz, önce cenaze evini arayıp davetsiz bir biçimde orada bulunmadığımızdan emin olun.

4.3. Eco-Delphi Analizine ilişkin bulgular ve yorum

Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelerin belirlenmesini amaçlayan bu çalışmada Türkiye’de ilkelere ilişkin öngörünün sistematik olarak sunulabilmesi için Eco-Delphi Tekniği uygulanmıştır. Üç oturumda gerçekleştirilen Delphi turları sonucunda elde edilen uzman görüşleri, uluslararası haberleştirme kılavuzlarına uygulanan doküman analizi temalarıyla eşleştirilmiş yapay zekâ uygulamalarından olan Bulanık mantık ile çok kriterli karar verme tekniği bir arada kullanılarak ulaşılan bulgu ve yorumlar bu bölümde sunulmaktadır.

Tablo 20. *Eco-Delphi analizi sıralaması 1-10*

Kategoriler	Temalar	Delphi turları katılımcı görüşleri	Klasik Delphi	Eco-Delphi	Global ağırlık	SIRALAMA
Hedef kitle	TEMA 15: Travma bilincine sahip olarak yayın yapmanın faydaları	Etik ilkelerin hayata geçmesi hedef kitleyle de ilişkilidir.	2	0,333333333	0,096	1
Hedef kitle	TEMA 15: Travma bilincine sahip olarak yayın yapmanın faydaları	İlkeleler boyutunda yurttaş farkındalığı kritik rol oynamaktadır.	2	0,333333333	0,096	2
Hedef kitle	TEMA 15: Travma bilincine sahip olarak yayın yapmanın faydaları	Olaylar ve ihlaller karşısında hedef kitle tepkisi, reaksiyonu da önemlidir.	2	0,333333333	0,096	3
Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları	TEMA 4: Kurban hakkında haberi yazarken dikkat edilecek ilkeler	Acılarını tetikleyecek haberler hazırlanmamalıdır.	11,2	0,307692308	0,031809521	4
Travma haberciliği	TEMA 18: Haberlerde kullanılan terimlere/ifadelere ilişkin bilgilendirmeler		0	1	0,029728411	5
Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları	TEMA 4: Kurban hakkında haberi yazarken dikkat edilecek ilkeler	Ruhsal sağlıklarında bozulmalara neden olacak içerikler oluşturulmamalıdır.	8,6	0,236263736	0,024425168	6
Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları	TEMA 4: Kurban hakkında haberi yazarken dikkat edilecek ilkeler	Mağduriyetlerini arttıracak düzeyde yayın yapılmadığından emin olunmalıdır.	8,6	0,236263736	0,024425168	7
Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları	TEMA 4: Kurban hakkında haberi yazarken dikkat edilecek ilkeler	Mağdur duygusundan daha fazla olayın felsefi boyutu sunulmalıdır.	8	0,21978022	0,022721087	8
Medya Profesyonelleri	TEMA 11: Travmatik olayla baş etme önerileri		0	1	0,020185326	9
Medya Profesyonelleri	TEMA 8: Editör, haber merkezi yöneticilerine ilişkin ilkeler	Haber medyasında etik kodların ikinci plana atılmasında haber medyası yöneticilerinin tutumları önemlidir.	8,6	1	0,017164989	10

Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelerin belirlenmesi amacını taşıyan bu çalışmada Klasik Delphi turlarında katılımcıların görüş ortalamaları Tablo 20 ilk sütunda (klasik delphi) sunulmaktadır. Tüm ifadeler için (uzlaş sağlanan ve sağlanamayan) panelistlerden alınan puanlara göre ağırlıkları ikinci sütunda (Eco-Delphi) gösterilmektedir. Tablo üçüncü sütununda ifadelerin tema ve kategori içindeki ağırlıkları (Global ağırlık) sunulmaktadır. Son sütun ise global ağırlık dikkate alınarak (en yüksek ağırlık en üstte) sıralamayı göstermektedir.

Tabloda sunulan veriler doğrultusunda ilk üç sırada travma haberciliği paydaşlarından “hedef kitleye” yönelik görüşlerin yer aldığı tespit edilmiştir. Çalışmanın Klasik Delphi analizinde iki uzman tarafından paylaşılan bu görüşler, yapılan Eco-Delphi Tekniği doğrultusundaki sıralamada en önemli görülen ilk üç arasında yer almıştır. Bu analiz doğrultusunda Türkiye’de travma haberciliği paydaşlarından “hedef kitlenin” mesleki etik ilkelerin uygulanmasında olaylar sonrası yapılan yayıncılıktaki tepkilerinin belirleyici olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Travma haberciliğinin yurt dışında ortaya çıkış nedeni çalışma alanyazınında kurban ve mağdur odaklı yayıncılığına duyulan ihtiyaç olarak ifade edilmektedir. Bu doğrultuda çalışma analizinden ulaşılan bulgular da yurt dışındakine benzer biçimde Türkiye’de uzmanlar tarafından ifade edilenlerin de mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınlarının haberlerdeki yer alışına uyulması gerekenlere ilişkin görüşler olduğunu göstermektedir. Eco-Delphi Tekniği sonucunda ulaşılan bir diğer bulgu, “travma haberciliğine ilişkin bilgilendirme ve terimler” ve “medya profesyonellerinin travmatik olaylarla baş etme önerileri” üzerinedir. Çalışma görüşmelerinde bu iki kategori ve ilgili temalarına ilişkin görüş bildirilmemiş olmasına rağmen analiz sonucunda bu iki kategori ve ilgili temaların sıralamada önemli olduğu ortaya çıkmıştır.

Travmatik yaşam olaylarının Türkiye’de haberleştirme süreçlerinde haber merkezlerinde görevli editör, haber müdürleri ve yöneticilerin etik ilkelerin uygulanmasına yönelik tutumlarının da önemli olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 20. Eco-Delphi analizi sıralaması 11-20 (Devamı)

Kategoriler	Temalar	Delphi turları katılımcı görüşleri	Klasik Delphi	Eco-Delphi	Global ağırlık	SIRALAMA
Medya Profesyonelleri	TEMA 14: Haber dili örnekleri		0	1	0,013162706	11
Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları	TEMA 3: Kurban ile röportaj yapmada dikkat edilecek ilkeler	Deneyimsiz muhabirler, mağdura uygunsuz davranabilir.	2	0,046511628	0,013052049	12
Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları	TEMA 3: Kurban ile röportaj yapmada dikkat edilecek ilkeler	Deneyimsiz muhabirler, habere hırsla yaklaşabilir.	2	0,046511628	0,013052049	13
Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları	TEMA 3: Kurban ile röportaj yapmada dikkat edilecek ilkeler	Deneyimsiz muhabirler, etikten uzak hatalı bir bilince sahip olabilir.	2	0,046511628	0,013052049	14
Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları	TEMA 3: Kurban ile röportaj yapmada dikkat edilecek ilkeler	Deneyimsiz muhabirler, gazeteci olduğunu unutabilir.	2	0,046511628	0,013052049	15
Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları	TEMA 3: Kurban ile röportaj yapmada dikkat edilecek ilkeler	Deneyimsiz muhabirler, haberi yazma nihai sonucuna odaklı olabilir.	2	0,046511628	0,013052049	16
Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları	TEMA 3: Kurban ile röportaj yapmada dikkat edilecek ilkeler	Genel gazetecilik teknikleri doğrultusunda kişilerle, tanıklarla konuşmalı, bilgiler almalıdır	2	0,046511628	0,013052049	17
Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları	TEMA 3: Kurban ile röportaj yapmada dikkat edilecek ilkeler	Mesleki refleksleri önemlidir	2	0,046511628	0,013052049	18
Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları	TEMA 3: Kurban ile röportaj yapmada dikkat edilecek ilkeler	Olayın tüm paydaşlarıyla görüşmeler yapmalı, teknik konu uzmanları, resmi yetkililer, orada bulunan insanlar, ailelerle görüşmeler sağlanmalıdır	2	0,046511628	0,013052049	19
Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları	TEMA 3: Kurban ile röportaj yapmada dikkat edilecek ilkeler	İyi kurulacak diyaloglar sağlıklı bilgi ve görsel paylaşımı anlamında güven verir	2	0,046511628	0,013052049	20

Çalışmada ulaşılan bir diğer ayırt edici bulgu, uluslararası haberleştirme kılavuzlarında medya profesyonellerine sunulan haber dili örneklerine ilişkindir. Eco-Delphi sonucunda Türkiye’de de travmatik yaşam olayları ardından haberleştirmede hatalı dil örneklerinin tespit edilmesi gerektiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınlarının haberlerde yer almasına ilişkin Türkiye’de de deneyimsiz muhabirlerin hatalı yaklaşımlarına ilişkin görüşler ifade edilmiştir. Travma haberciliği yaklaşımında alanyazında ve çalışmanın haberleştirme kılavuzlarının doküman analizi bulgularında da ifade edilenle uyumlu olarak travma haberciliğinde uzmanlaşmanın sağlanması gerekliliği bulgusuna ulaşılmıştır. Bu noktada çalışmanın Klasik Delphi turlarında iki uzman görüşüyle ifade edilen deneyimsiz muhabir yaklaşımlarına ilişkin görüşlerin Eco-Delphi analizinde önemli kabul edildiği görülmektedir.

Tablo 20. *Eco-Delphi analizi sıralaması 21-30 (Devamı)*

Kategoriler	Temalar	Delphi turları katılımcı görüşleri	Klasik Delphi	Eco-Delphi	Global ağırlık	SIRALAMA
Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları	TEMA 3: Kurban ile röportaj yapmada dikkat edilecek ilkeler	Medya profesyoneli kendini üstün görmeden, yavaş ve sakin biçimde hareket etmelidir.	2	0,046511628	0,013052049	21
Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları	TEMA 3: Kurban ile röportaj yapmada dikkat edilecek ilkeler	Kilit rol doğru sorulardır.	2	0,046511628	0,013052049	22
Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları	TEMA 3: Kurban ile röportaj yapmada dikkat edilecek ilkeler	Olayı yaşayan, kurtulanların da o sorulara, içini dökmeye ve anlatmaya ihtiyacı vardır.	2	0,046511628	0,013052049	23
Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları	TEMA 3: Kurban ile röportaj yapmada dikkat edilecek ilkeler	Doğru sorular en kötü durumda bile yanıtları ortaya çıkarır.	2	0,046511628	0,013052049	24
Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları	TEMA 3: Kurban ile röportaj yapmada dikkat edilecek ilkeler	Olayı deneyimleyen mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve tanıklara yöneltilecek sorular dikkatle seçilmelidir.	2	0,046511628	0,013052049	25
Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları	TEMA 3: Kurban ile röportaj yapmada dikkat edilecek ilkeler	Çok fazla ayrıntı sorgulayan, uygun olmayan söylemler içeren soru cümlelerinden kaçınılmalı.	2	0,046511628	0,013052049	26
Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları	TEMA 3: Kurban ile röportaj yapmada dikkat edilecek ilkeler	Ortaya çıkan semptomlardan daha fazla haber detaylarını öğrenmek önem kazanacaktır.	2	0,046511628	0,013052049	27
Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları	TEMA 3: Kurban ile röportaj yapmada dikkat edilecek ilkeler	Olayı deneyimleyen mağdur/kurban/hayatta kalanlar/onların yakınları ve tanıkları yıpratıcı biçimde görüş almak için başlarında beklenmemeli, olay ve olay detayları çok fazla sorulmamalı, tekrar tekrar aynı sorular yöneltilmemeli.	2	0,046511628	0,013052049	28
Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları	TEMA 3: Kurban ile röportaj yapmada dikkat edilecek ilkeler	Üzerlerine gidilmemeli.	2	0,046511628	0,013052049	29
Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları	TEMA 3: Kurban ile röportaj yapmada dikkat edilecek ilkeler	Kendilerinin sakince anlatması beklenmelidir.	2	0,046511628	0,013052049	30

Türkiye’de travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde kurban/mağdur/hayatta kalanlar ve onların yakınlarıyla röportaj/görüşme yapma uygulamalarının geliştirilmesi gerekliliği çalışmada tespit edilmiştir. Bu noktada çalışma katılımcılarının görüşleri doğrultusunda maruz kalanlara yaklaşıma ilişkin davranış uygulamaları ve röportaj/görüşme esnasında yöneltilen sorular ile röportaj/görüşmenin akışında medya profesyonellerinin uyması gerekenlere ilişkin bulgulara ulaşılmıştır. Bu noktada çalışmanın Klasik Delphi turlarında iki uzman görüşüyle ifade edilen görüşlerin Eco-Delphi analizinde önemli olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 20. Eco-Delphi analizi sıralaması 31-20 (Devamı)

Kategoriler	Temalar	Delphi turları katılımcı görüşleri	Klasik Delphi	Eco-Delphi	Global ağırlık	SIRALAMA
Üç paydaşın tümü	TEMA 2: Travma haberciliği paydaşlarına ilişkin tanımlamalar	Basın meslek birlikleri, cemiyet ve dernekler değişen medya ortamının hızına yetişmesi gerekmektedir.	2	0,2	0,012661521	31
Üç paydaşın tümü	TEMA 2: Travma haberciliği paydaşlarına ilişkin tanımlamalar	Basın meslek birlikleri, cemiyet ve dernekler bilgi birikimi ve tecrübeleri ile ilkelerin hayata geçmesinde takipçi olmaları önemlidir.	2	0,2	0,012661521	32
Üç paydaşın tümü	TEMA 2: Travma haberciliği paydaşlarına ilişkin tanımlamalar	Meslek olarak gazetecilik alaylı olarak da öğrenilmektedir.	2	0,2	0,012661521	33
Üç paydaşın tümü	TEMA 2: Travma haberciliği paydaşlarına ilişkin tanımlamalar	Deneyimsiz muhabirler tecrübeyi deneyimli muhabirlerin yanında habere giderek kazanmaktadır.	2	0,2	0,012661521	34
Üç paydaşın tümü	TEMA 2: Travma haberciliği paydaşlarına ilişkin tanımlamalar	Alandaki eğitim boşluğu sebebiyle deneyimsiz muhabirler çok sayıda hata yapmaktadır.	2	0,2	0,012661521	35
Travma haberciliği	TEMA 17: Yeni medya/sosyal medyaya ilişkin bilgilendirmeler	Sosyal medya gelişimiyle Türkiye’de iyi internet gazeteciliği yapan kuruluşlar bulunmaktadır.	3	0,272727273	0,009192515	36
Travma haberciliği	TEMA 17: Yeni medya/sosyal medyaya ilişkin bilgilendirmeler	Bazı kuruluşlar ise üret ve tüket noktasından hareket etmektedir.	3	0,272727273	0,009192515	37
Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları	TEMA 3: Kurban ile röportaj yapmada dikkat edilecek ilkeler	Mağdur suçlayıcı dil kullanılmamalıdır.	1	0,023255814	0,006526025	38
Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları	TEMA 3: Kurban ile röportaj yapmada dikkat edilecek ilkeler	Kayıt alınacağına ilişkin izin alınmadan mağdur, kurban, hayatta kalanlar ve onların yakınları ile tanıkların üzerine kamera ve mikrofonlarla gidilmemelidir	1	0,023255814	0,006526025	39
Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları	TEMA 3: Kurban ile röportaj yapmada dikkat edilecek ilkeler	Ciddi şok atlatmış orada bulunan tanıkların ifadelerine güven duymada dikkat edilmelidir.	1	0,023255814	0,006526025	40
Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları	TEMA 3: Kurban ile röportaj yapmada dikkat edilecek ilkeler	Travmatik olaylar ardından birey zihinlerinde karmaşa oluşabilir.	1	0,023255814	0,006526025	41
Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları	TEMA 3: Kurban ile röportaj yapmada dikkat edilecek ilkeler	Bu karmaşadan dolayı tanık ve mağdurlardan hatalı bilgiler toplanabileceğine dikkat edilmelidir.	1	0,023255814	0,006526025	42
Travma haberciliği	TEMA 17: Yeni medya/sosyal medyaya ilişkin bilgilendirmeler	Gelişen teknoloji ile birlikte kayıt olanakları arttı, görüntü almak da sıradanlaştı.	2	0,181818182	0,006128343	43
Travma haberciliği	TEMA 21: Kaynak öneri linkleri		0	1	0,004660937	44
Medya Profesyonelleri	TEMA 20: Gazetecilikte farklı uzmanlık alanlarına ilişkin bilgilendirmeler	Türk basınında, bazı haber türleri yeni yeni öğreniliyor.	1	0,25	0,003508299	45
Medya Profesyonelleri	TEMA 20: Gazetecilikte farklı uzmanlık alanlarına ilişkin bilgilendirmeler	Deprem haberleri deneyimle gelişti. İlk dönem hatalar vardı yavaş yavaş öğrenildi.	1	0,25	0,003508299	46
Medya Profesyonelleri	TEMA 20: Gazetecilikte farklı uzmanlık alanlarına ilişkin bilgilendirmeler	Haberciler olaya gittikçe deneyim kazanır.	1	0,25	0,003508299	47
Medya Profesyonelleri	TEMA 20: Gazetecilikte farklı uzmanlık alanlarına ilişkin bilgilendirmeler	Hata yaparak, yaşayarak, olaylarla karşı karşıya kalarak öğrenir.	1	0,25	0,003508299	48
Travma haberciliği	TEMA 17: Yeni medya/sosyal medyaya ilişkin bilgilendirmeler	Bir haber kaynağı olarak, gazeteciler sıklıkla takip etmekteler.	1	0,090909091	0,003064172	49
Travma haberciliği	TEMA 17: Yeni medya/sosyal medyaya ilişkin bilgilendirmeler	Orada yayınlanan içeriklerin büyük çoğunluğu doğru değil.	1	0,090909091	0,003064172	50

Uluslararası haberleştirme kılavuzlarında travma haberciliği paydaşlarına ilişkin tanımlamalara ek olarak bu paydaşların rol ve sorumluluklarına ilişkin bilgilendirmeler de sunulduğu tespit edilmiştir. Çalışma katılımcıları da bu paydaşların rol ve sorumluluklarına ilişkin görüşler sunmuştur. Bu doğrultuda meslek birlikleri, gazetecilik eğitimi veren kuruluşların travma haberciliği bağlamında güncel yaklaşımlara yönelmesi bulgusuna ulaşılmıştır. Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde sosyal medya platformları ve haber kuruluşlarının internet sitelerine ilişkin görüşler de sunulmuştur. Ayırt edici yön, Klasik Delphi Tekniği ile uzlaşa altında kalan görüşlerin Eco-Delphi analizinde önemli kabul edilmiş olmasıdır. Uluslararası haberleştirme kılavuzlarında medya profesyonellerinin travmatik olayları haberleştirmede destek alabileceği kaynaklara ilişkin bilgilendirmelerin de sunulduğu tespit edilirken, Türkiye’de medya profesyonellerinin travmatik olanı haberleştirmede faydalanabileceği kaynaklara ilişkin bilgilendirme sunulmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Tablo 20. Eco-Delphi analizi sıralaması 51-70 (Devamı)

Kategoriler	Temalar	Delphi turları katılımcı görüşleri	Klasik Delphi	Eco-Delphi	Global ağırlık	SIRALAMA
Travma haberciliği	TEMA 17: Yeni medya/sosyal medyaya ilişkin bilgilendirmeler	Doğrulama süreçleri de zaman kaybı yaratıyor, başka işlere yönelecekken ona vakit ayrılıyor.	1	0,090909091	0,003064172	51
Travma haberciliği	TEMA 19: Travmatik yaşam olaylarında medya	Travma, medyatik bir nesne gibi yeterli düzenlemeler olmaksızın üretilip tüketilmektedir.	3	0,12	0,002994343	52
Travma haberciliği	TEMA 19: Travmatik yaşam olaylarında medya	Türkiye’de travma gazeteciliği çok etkin değildir.	3	0,12	0,002994343	53
Medya Profesyonelleri	TEMA 9: Etik davranışa ilişkin ilkeler	Türkiye’de etik kodlara eklenecek düzenlemelere ihtiyaç vardır.	13,8	0,118556701	0,002763632	54
Medya Profesyonelleri	TEMA 9: Etik davranışa ilişkin ilkeler	Ahlaki ve etik kodların daha fazla içselleştirilmesi gerekmektedir.	13,4	0,115120275	0,002683526	55
Medya Profesyonelleri	TEMA 9: Etik davranışa ilişkin ilkeler	Etik kodlar önemlidir.	13,4	0,115120275	0,002683526	56
Medya Profesyonelleri	TEMA 9: Etik davranışa ilişkin ilkeler	Etik kodları kapsayan eğitimler hazırlanmalıdır.	12,8	0,109965636	0,002563369	57
Medya Profesyonelleri	TEMA 9: Etik davranışa ilişkin ilkeler	Etik kodlar anlamlıdır.	12,4	0,10652921	0,002483263	58
Medya Profesyonelleri	TEMA 9: Etik davranışa ilişkin ilkeler	Kadına yönelik şiddet haberlerinde etik kodların ötesinde, bir farkındalığın sağlanması gerekmektedir.	12,4	0,10652921	0,002483263	59
Medya Profesyonelleri	TEMA 7: Foto-muhabirlere ilişkin ilkeler	Afetlerde fotoğraf kullanımında çocuk haberde her zaman okunur.	2	0,25	0,002337258	60
Medya Profesyonelleri	TEMA 7: Foto-muhabirlere ilişkin ilkeler	Afetlerde umut verici/dikkat çekme noktasında çocuk fotoğrafları kullanılmaktadır	2	0,25	0,002337258	61
Travma haberciliği	TEMA 19: Travmatik yaşam olaylarında medya	Travmatik yaşam olaylarında, medya sorun çözücü değildir.	2	0,08	0,001996229	62
Travma haberciliği	TEMA 19: Travmatik yaşam olaylarında medya	Medya profesyoneli ruh sağlığı bağlamında destek sağlayamaz.	2	0,08	0,001996229	63
Travma haberciliği	TEMA 19: Travmatik yaşam olaylarında medya	O noktada görev alanda bulunan ruh sağlığı uzmanlarına düşmektedir.	2	0,08	0,001996229	64
Travma haberciliği	TEMA 19: Travmatik yaşam olaylarında medya	Travmatik yaşam olaylarında, medyanın kendini sorumlu hissetme derecesi önemlidir.	2	0,08	0,001996229	65
Travma haberciliği	TEMA 19: Travmatik yaşam olaylarında medya	Travmatik yaşam olaylarında, medyada farkındalık değişirse, toplum değişir.	2	0,08	0,001996229	66
Travma haberciliği	TEMA 19: Travmatik yaşam olaylarında medya	Travmatik yaşam olaylarında, medya farkındalıkla dilini değiştirirse, toplum yavaş da olsa bakış açılarını değiştirir.	2	0,08	0,001996229	67
Travma haberciliği	TEMA 19: Travmatik yaşam olaylarında medya	Travmatik yaşam olaylarında, medya toplumu bu noktada sağlıklı bir noktaya çekebilir.	2	0,08	0,001996229	68
Medya Profesyonelleri	TEMA 9: Etik davranışa ilişkin ilkeler	Medya profesyoneli gazetecilik görevini unutmamalıdır.	9,6	0,082474227	0,001922526	69
Medya Profesyonelleri	TEMA 22: Gazetecilik eğitmenlerine öneriler	Çocuklarla konuşma eğitimleri düzenlenmelidir.	13,4	0,125233645	0,001819659	70

Sosyal medya platformlarının travmatik yaşam olaylarında doğrulama süreçleri noktasında zaman kaybı yarattığı bulgusuna ulaşılmıştır. Travmanın nesneleştirilmesi ve travma haberciliğine ilişkin Türkiye'deki boşluğa ilişkin eleştiriler de çalışmada sunulmuştur. Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde etik ilkelere ilişkin bulgulara da ulaşılmıştır. Etik ilkeler bağlamında katılımcı görüşleri ilkelerin anlamlı ve önemli olduğu yönündedir. Türkiye'deki habercilik doğrultusunda travmatik yaşam olaylarında etik ilkelerin içselleştirilmesine ilişkin geliştirme ve düzenleme ihtiyacı olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Analizde ulaşılan ayırt edici bir diğer bulgu, klasik delphi panelistleri arasında yüksek uzlaşya sahip görüşlerin Eco-Delphi sıralamasında 54-59 arasında yer almasıdır.

Tablo 20. Eco-Delphi analizi sıralaması 71-90 (Devamı)

Kategoriler	Temalar	Delphi turları katılımcı görüşleri	Klasik Delphi	Eco-Delphi	Global ağırlık	SIRALAMA
Medya Profesyonelleri	TEMA 22: Gazetecilik eğitmenlerine öneriler	Travma ve empati konulu eğitimler tasarlanmalıdır.	13	0,121495327	0,001765341	71
Travma haberciliği	TEMA 16: Medyaya yönelik eleştiriler	Haber medyasında etik kodların ikinci plana atılmasında dramatik olana yoğun ilgi vardır.	12,8	0,183908046	0,001754261	72
Medya Profesyonelleri	TEMA 22: Gazetecilik eğitmenlerine öneriler	Davranış yönergeleri içeren eğitimler sunulmalıdır.	12,8	0,119626168	0,001738182	73
Medya Profesyonelleri	TEMA 9: Etik davranışa ilişkin ilkeler	Haber medyasının davranış yönergeleri, etik kodlarla belirlenmiş olmalıdır.	8,6	0,073883162	0,001722263	74
Travma haberciliği	TEMA 16: Medyaya yönelik eleştiriler	Haber medyasında etik kodların ikinci plana atılmasında muhabirin haberi/fotoğrafı yayınlama hırsı bulunmaktadır.	12,2	0,175287356	0,00167203	75
Travma haberciliği	TEMA 16: Medyaya yönelik eleştiriler	Haber medyasında etik kodların ikinci plana atılmasında reyting kaygısı bulunmaktadır.	8,8	0,126436782	0,001206055	76
Travma haberciliği	TEMA 16: Medyaya yönelik eleştiriler	Haber medyasında etik kodların ikinci plana atılmasında reklam veren kişi/kurumların baskısı vardır.	8,6	0,123563218	0,001178644	77
Travma haberciliği	TEMA 16: Medyaya yönelik eleştiriler	Haber medyasında etik kodların ikinci plana atılmasında satış oranları önemlidir.	8,6	0,123563218	0,001178644	78
Travma haberciliği	TEMA 16: Medyaya yönelik eleştiriler	Haber medyasında etik kodların ikinci plana atılmasında haberin tıklanma kaygısı bulunmaktadır.	8,6	0,123563218	0,001178644	79
Medya Profesyonelleri	TEMA 7: Foto-muhabirlere ilişkin ilkeler	Etik boyut kapsamında hastaların yüzünün görünmediği fotoğraf ve görseller kullanılmalıdır.	1	0,125	0,001168629	80
Medya Profesyonelleri	TEMA 7: Foto-muhabirlere ilişkin ilkeler	Hasta ve yakınlarından rıza alınmalıdır.	1	0,125	0,001168629	81
Medya Profesyonelleri	TEMA 7: Foto-muhabirlere ilişkin ilkeler	Orada yatan kişi birinin yakını ve hiç kimse medyada rızası alınmadan bunun görünmesini istemez.	1	0,125	0,001168629	82
Medya Profesyonelleri	TEMA 7: Foto-muhabirlere ilişkin ilkeler	Kimseyi rahatsız etmeden, kimsenin önüne geçmeden, doğru fotoğraf almaya ve doğru haber yakalanmasına odaklanılmalıdır.	1	0,125	0,001168629	83
Medya Profesyonelleri	TEMA 22: Gazetecilik eğitmenlerine öneriler	Farkındalık eğitimleri tasarlanmalıdır.	8,6	0,080373832	0,001167841	84
Üç paydaşın tümü	TEMA 10: Ruh hastalıklarına ilişkin bilgilendirmeler	Travma, kişiye özgüdür	2	0,076923077	0,001130184	85
Üç paydaşın tümü	TEMA 10: Ruh hastalıklarına ilişkin bilgilendirmeler	Bazı kişiler etkilenirken, bazıları etkilenmez	2	0,076923077	0,001130184	86
Üç paydaşın tümü	TEMA 10: Ruh hastalıklarına ilişkin bilgilendirmeler	Herkes travmatik olaya farklı tepkiler göstermektedir	2	0,076923077	0,001130184	87
Üç paydaşın tümü	TEMA 10: Ruh hastalıklarına ilişkin bilgilendirmeler	Muhabir travmanın herkeste oluşturduğu farklı semptomların bilincinde olması gerekmektedir	2	0,076923077	0,001130184	88
Üç paydaşın tümü	TEMA 10: Ruh hastalıklarına ilişkin bilgilendirmeler	Travmanın ruh sağlığı üzerinde bıraktığı izleri görebilmelidir	2	0,076923077	0,001130184	89
Üç paydaşın tümü	TEMA 10: Ruh hastalıklarına ilişkin bilgilendirmeler	Travmatik yaşam olaylarında (görsel ve metin olarak) aynı anlatılara sürekli maruz kalmak olayı bir süre sonra travmatik olmaktan çıkartabilir.	2	0,076923077	0,001130184	90

Travmatik olanın haberleştirilmesinde Türkiye’de travma ve empati konularında eēitimler sunulması görüşü katılımcılar arasında uzlaşı saēlanan bir görüştür. Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde etik ilkelerin ikinci plana atılmasına neden olan unsurlara ilişkin görüşler de sunulmaktadır. Bu doērultuda Türkiye’de etik ilkelerin ticari kaygılarla ikinci plana atıldıēı bulgusuna ulaşılmıştır. Etik ilkeleri ihlal eden yanlış uygulamalara ilişkin görüşler de çalışmada ifade edilmiştir. Bir katılımcının ifade ettiēi “hasta haklarına ilişkin” bu görüş Eco-Delphi sıralamasında önemli kabul edilmiştir. Klasik Delphi analizinde uzlaşı altında kalan görüşler Eco-Delphi doērultusunda çalışma bulgularında sıralamada yer almıştır.

Tablo 20. Eco-Delphi analizi sıralaması 91-110 (Devamı)

Kategoriler	Temalar	Delphi turları katılımcı görüşleri	Klasik Delphi	Eco-Delphi	Global ağırlık	SIRALAMA
Üç paydaşın tümü	TEMA 10: Ruh hastalıklarına ilişkin bilgilendirmeler	Çok fazla maruziyet o konuya ilişkin hassasiyeti azaltabilir.	2	0,076923077	0,001130184	91
Üç paydaşın tümü	TEMA 10: Ruh hastalıklarına ilişkin bilgilendirmeler	Çok fazla maruziyet konuya yabancılaşmaya, önemini kaybetmesine sebep olabilir.	2	0,076923077	0,001130184	92
Üç paydaşın tümü	TEMA 10: Ruh hastalıklarına ilişkin bilgilendirmeler	Travma deneyimi, yıkıcıdır.	2	0,076923077	0,001130184	93
Üç paydaşın tümü	TEMA 10: Ruh hastalıklarına ilişkin bilgilendirmeler	Travma deneyiminde farklı semptomlar ortaya çıkabilir.	2	0,076923077	0,001130184	94
Üç paydaşın tümü	TEMA 10: Ruh hastalıklarına ilişkin bilgilendirmeler	Travma deneyimini yaşayan bireyin ilk ihtiyacı olayı kabul etmesidir. (Bu ruh sağlığı uzmanının görevidir. Gazetecinin böyle bir görevi yoktur.)	2	0,076923077	0,001130184	95
Üç paydaşın tümü	TEMA 10: Ruh hastalıklarına ilişkin bilgilendirmeler	Gazetecinin travma yaşamış biri gibi olması gerekmez.	2	0,076923077	0,001130184	96
Üç paydaşın tümü	TEMA 10: Ruh hastalıklarına ilişkin bilgilendirmeler	Gazeteci kimliği doğrultusunda hareket etmelidir.	2	0,076923077	0,001130184	97
Medya Profesyonelleri	TEMA 22: Gazetecilik eğitimlerine öneriler	Farklı cinsiyet tercihleri olanlara yaklaşım eğitimleri tasarlanmalıdır.	7,6	0,071028037	0,001032045	98
Medya Profesyonelleri	TEMA 22: Gazetecilik eğitimlerine öneriler	Kadınlarla konuşma eğitimleri düzenlenmelidir.	7,6	0,071028037	0,001032045	99
Travma haberciliği	TEMA 19: Travmatik yaşam olaylarında medya	Medya bazı haberleri yanlış sunuyordu, bunlar değişti.	1	0,04	0,000998114	100
Travma haberciliği	TEMA 19: Travmatik yaşam olaylarında medya	Sıkıntı yaratabilecek, toplumu rahatsız edecek ve kişilerin hayatlarını karartabilecek haberler kullanılmıyor.	1	0,04	0,000998114	101
Travma haberciliği	TEMA 19: Travmatik yaşam olaylarında medya	Terör haberinde kanlı fotoğraflar, hayatını kaybedenler ve yaralananların görselleri paylaşılmıyor.	1	0,04	0,000998114	102
Travma haberciliği	TEMA 19: Travmatik yaşam olaylarında medya	İntihar haberleri yer almıyor.	1	0,04	0,000998114	103
Travma haberciliği	TEMA 19: Travmatik yaşam olaylarında medya	Şekilci kurallar yeniden gözden geçirilmeli (bir çocuğun gözünü banthı vermek vb.).	1	0,04	0,000998114	104
Travma haberciliği	TEMA 12: Travma haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler	Travmatik olay haber olarak sunulmazsa toplum konuya dair bilinçlenmez, göstererek farkındalık oluşturulmalıdır.	13,6	0,054313099	0,000837134	105
Travma haberciliği	TEMA 12: Travma haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler	Kadına yönelik şiddet haberlerinde failin eylemini haklı ve meşru kılan nedenleri ima eden ifadeler yer almamalıdır.	13	0,051916933	0,000800201	106
Travma haberciliği	TEMA 12: Travma haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler	Kadına yönelik şiddet haberlerinde kadın düşmanlığı, cinsiyetçi söylemler, seksist ifadeler yer almamalıdır.	13	0,051916933	0,000800201	107
Travma haberciliği	TEMA 12: Travma haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler	Travmatik olaylar mutlaka haberleştirilmelidir.	13	0,051916933	0,000800201	108
Travma haberciliği	TEMA 12: Travma haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler	Kadına yönelik şiddet haberlerinde mağdur kıyafet, dışarıda bulunulan saat vb. ifadelerle tanımlanmamalıdır.	12,8	0,051118211	0,00078789	109
Travma haberciliği	TEMA 12: Travma haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler	Kadına yönelik şiddet haberlerinde failin mahkemedeki konumunu güvence altına alma yönünde ifadeler yer almamalıdır.	12,4	0,049520767	0,000763269	110

Çalışma görüşmelerinde katılımcılar tarafından uzlaşa altında kalan ruh sağlığı ve travmaya ilişkin görüşlerin de değerlendirmede yer alması gerekliliği bulgusuna ulaşılmıştır. Travmatik olayların haberleştirilmesinde ve yayınlanma sıklığında dengenin sağlanması gerekliliği de görüşmelerde ifade edilmiştir. Bu noktada gazetecinin de kendi mesleki kimliği doğrultusunda davranması önerilmiştir. Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde Türkiye’de cinsiyetler özelinde de eğitimlerin sunulması görüş olarak paylaşılmıştır. Türkiye’de geçmişte hatalı olarak yayınlanan haber türlerinde iyileştirmelere gidildiği de görüş olarak sunulmuştur. Travmatik olanın haberleştirilmesinin önemi, kadına yönelik şiddet haberlerinde yapılmaması gerekenlere ilişkin çalışmada ifade edilen görüşler hem Klasik Delphi hem de Eco-Delphi analizinde önemli görülmüştür.

Tablo 20. Eco-Delphi analizi sıralaması 111-120 (Devamı)

Kategoriler	Temalar	Delphi turları katılımcı görüşleri	Klasik Delphi	Eco-Delphi	Global ağırlık	SIRALAMA
Travma haberciliği	TEMA 12: Travma haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler	Travmatik olaylara ilişkin alınan ve alınması gereken önlemler içerikte yer almalıdır.	12,4	0,049520767	0,000763269	111
Travma haberciliği	TEMA 12: Travma haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler	Kadına yönelik şiddet haberlerinde olaylar izleyici/okur gözünde canlandırılacak kadar ayrıntılı biçimde estetize edilerek sunulmamalıdır.	12,2	0,048722045	0,000750958	112
Travma haberciliği	TEMA 12: Travma haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler	Kadına yönelik şiddet haberlerinde somut çözümler, haber içeriklerinde yer almalıdır.	11,4	0,045527157	0,000701715	113
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Etik ikilemler noktasında denetim mekanizması haber merkezindeki yazı işleridir.	3	0,040540541	0,000627312	114
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Medya profesyoneli alanda olaya ilişkin fotoğraf/görüntüleri çeker. Getirilen görüntü ve fotoğrafların yayınlanma kararı kuruluşun haber merkezindeki yazı işlerine aittir.	3	0,040540541	0,000627312	115
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Haber anlatsının yapacağı etki, yayın ardından hissedilecekler haber merkezinde tartışılır.	3	0,040540541	0,000627312	116
Travma haberciliği	TEMA 12: Travma haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler	Olası riskler değerlendirilmeli, anlaşılır biçimde haberlerde sunulmalıdır.	9,8	0,03913738	0,000603229	117
Travma haberciliği	TEMA 12: Travma haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler	Olayın yaşanmasına sebep olan unsurlar irdelenmelidir.	9,8	0,03913738	0,000603229	118
Travma haberciliği	TEMA 12: Travma haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler	Toplum adına sorgulama yapmak basının gücü olmalıdır.	9,8	0,03913738	0,000603229	119
Medya Profesyonelleri	TEMA 9: Etik davranışa ilişkin ilkeler	Travmatik yaşam olaylarında medya profesyoneli etik ikilemlerle sıklıkla karşılaşır.	3	0,025773196	0,00060079	120

Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde olaylar özelinde somut çözümler ve maruz kalanlar ve benzer olayları deneyimleyen hedef kitlenin destek alabileceği resmi ve özel kurum/kuruluşların haber içeriklerinde sunulması gerektiği bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışma görüşmelerinde de ifade edildiği gibi etik ikilemler, haberin yayını ardından oluşabilecek sonuçlara ilişkin sorumluluk haber merkezlerindedir. Travmatik yaşam olaylarında haber kuruluşları toplumsal bilinç oluşması noktasında gazetecilik sorumluluklarıyla davranmalıdır.

Tablo 20. *Eco-Delphi analizi sıralaması 121-130 (Devamı)*

Kategoriler	Temalar	Delphi turları katılımcı görüşleri	Klasik Delphi	Eco-Delphi	Global ağırlık	SIRALAM A
Medya Profesyonelleri	TEMA 9: Etik davranışa ilişkin ilkeler	Haber medyasında yayına koyduğunuz ürünün denetimi önemlidir, rezil olma hatta mesleğinizi sona erdirmeye riski bulunmaktadır.	3	0,025773196	0,00060079	121
Medya Profesyonelleri	TEMA 9: Etik davranışa ilişkin ilkeler	Görevini layıkıyla yerine getiren medya profesyonellerinin inisiyatifi de göz ardı edilmemelidir.	3	0,025773196	0,00060079	122
Medya Profesyonelleri	TEMA 9: Etik davranışa ilişkin ilkeler	Travma gazeteciliği haber türüne ilişkin etik yönergeler net olmadığından ruh sağlığına zarar veren yayınlar yapılabilmektedir.	3	0,025773196	0,00060079	123
Travma haberciliği	TEMA 12: Travma haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler	Olaylara sebep olan nedenler/sorumlular değerlendirilmeli anlaşılır biçimde haberlerde sunulmalıdır.	9,6	0,038338658	0,000590918	124
Travma haberciliği	TEMA 12: Travma haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler	Toplum geneline bilgi vermek önemlidir.	9,6	0,038338658	0,000590918	125
Travma haberciliği	TEMA 12: Travma haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler	Tüm paydaşları kapsayan habercilik noktasından hareket edilmelidir.	9,6	0,038338658	0,000590918	126
Travma haberciliği	TEMA 12: Travma haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler	Travmatik olay gerçekleşmeden önce toplumu bilinçlendirici haberler hazırlanmalıdır.	8,8	0,03514377	0,000541675	127
Travma haberciliği	TEMA 12: Travma haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler	Kadına yönelik şiddet haberlerinde kadını ikinci hatta üçüncü sınıf gösteren eşitliğin olmadığı ifadeler yer almamalıdır.	8,6	0,034345048	0,000529364	128
Travma haberciliği	TEMA 12: Travma haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler	Kadına yönelik şiddet haberlerinde mağdur suçlayıcı dil kullanılmamalıdır.	8,6	0,034345048	0,000529364	129
Travma haberciliği	TEMA 12: Travma haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler	Kadına yönelik şiddet haberlerinde olaylar magazinleştirilmemelidir.	8,6	0,034345048	0,000529364	130

Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde mesleki olarak medya profesyonellerinin taşıdığı risklere ilişkin görüşler de paylaşılmıştır. Mesleki olarak görevini bu anlamda dikkatli ve özenli medya profesyonellerinin de yer aldığı çalışmada ifade edilmiştir. Travmatik olanın haberleştirilmesinde boşluklarsa bu haber türüne ilişkin yönergelerin net olmamasıyla ilişkilendirilmiştir. Görüşmelerde katılımcıların uzlaşmaya vardığı görüşler, travmatik olanın haber içeriklerinde nedenleriyle birlikte tanımlanması hem yayıncılık hem de uygulamaların üç paydaşın tümünü kapsamaması, toplumsal bilinç oluşturulması noktasından hareket edilmesi, kadına yönelik şiddet haberlerinde eşitliğin temel alınması, suçlayıcı ifadelerden kaçınılması ve olayların basitleştirilmemesidir.

Tablo 20. Eco-Delphi analizi sıralaması 131-140 (Devamı)

Kategoriler	Temalar	Delphi turları katılımcı görüşleri	Klasik Delphi	Eco-Delphi	Global ağırlık	SIRALAMA
Travma haberciliği	TEMA 12: Travma haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler	Kadına yönelik şiddet haberlerinde olaylar doğallaştırılmamalıdır.	8,6	0,034345048	0,000529364	131
Travma haberciliği	TEMA 12: Travma haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler	Kadına yönelik şiddet haberlerinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden üreten medya temsilcileri yer almamalıdır.	8,6	0,034345048	0,000529364	132
Travma haberciliği	TEMA 12: Travma haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler	Kadına yönelik şiddet haberlerinde ataerkil hegemonyayı yeniden üreten medya temsilcileri yer almamalıdır.	8,6	0,034345048	0,000529364	133
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Afetlerde medya profesyoneli kurtarma ekibi rekabeti ya da başka yönlendiriciler noktasında çok dikkatli olmalıdır.	2	0,027027027	0,000418208	134
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Doğru vardır, haberci doğrunun ortasındadır.	2	0,027027027	0,000418208	135
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Doğru takip edildiğinde haberin gerçeğine ulaşılır.	2	0,027027027	0,000418208	136
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Travmatik yaşam olaylarında bilgi toplarken olayın türü önemlidir.	2	0,027027027	0,000418208	137
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Travmatik yaşam olaylarında bilgi toplarken ne olduğu önemlidir.	2	0,027027027	0,000418208	138
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Travmatik yaşam olaylarında bilgi toplarken nasıl geliştiği önemlidir.	2	0,027027027	0,000418208	139
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Travmatik yaşam olaylarında bilgi toplarken konunun tarafları önemlidir.	2	0,027027027	0,000418208	140

Çalışma görüşmelerinde kadına yönelik şiddet haberlerindeki hatalı yaklaşımlara ilişkin görüşlerde katılımcıların uzlaşısı sağladığı tespit edilmiştir. Bu görüşlere göre kadına yönelik şiddet haberlerinde olaylar doğallaştırılmamalı, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini destekleyici yayınlardan kaçınılmalı ve ataerkil hegemonyayı yeniden üreten medya temsillerine yer verilmemelidir. Çalışma görüşmelerin uzlaşısı altında olan görüşlerden Bulanık ve Klasik AHP analizinde sıralama kapsamına giren görüşlere ilişkin diğer bulgular, afetlerde medya profesyonelinin uyması gerekenler, gazetecilikte doğruluğun önemi ve travmatik yaşam olaylarına ilişkin bilgi toplarken medya profesyonellerinin önem vermesi gerekenlerdir.

Tablo 20. Eco-Delphi analizi sıralaması 141-150 (Devamı)

Kategoriler	Temalar	Delphi turları katılımcı görüşleri	Klasik Delphi	Eco-Delphi	Global ağırlık	SIRALAMA
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Travmatik yaşam olaylarında bilgi toplarken yayın için kısıtlama olup olmaması önemlidir.	2	0,027027027	0,000418208	141
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Travmatik yaşam olaylarında bilgi toplarken kamu vicdanını rahatsız edecek bir durum olup olmadığı önemlidir.	2	0,027027027	0,000418208	142
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Travmatik yaşam olaylarında bilgi toplarken olayla ilgili çevrede düşmanca tavırlar olup olmadığı önemlidir.	2	0,027027027	0,000418208	143
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Travmatik yaşam olaylarında bilgi toplarken kaynakların kadın/erkek oluşu (kadın yoğunsa erkek muhabirin bilgi toplaması zorlaşabilir) önemlidir.	2	0,027027027	0,000418208	144
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Travmatik yaşam olaylarında bilgi toplarken böylesi durumlarda mağdur ve yakınları için konuşma tercihi önemlidir.	2	0,027027027	0,000418208	145
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Travmatik yaşam olaylarında deneyimli muhabir, alanda çözüm odaklıdır	2	0,027027027	0,000418208	146
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Alanda bulunan kişilerin duruşundan, bakışından ipuçları sağlanabilir (konuşma ve bilgi verme eğilimleri)	2	0,027027027	0,000418208	147
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Olay alanlarına mutlaka deneyimli muhabirler gönderilmeli	2	0,027027027	0,000418208	148
Travma haberciliği	TEMA 16: Medyaya yönelik eleştiriler	Medya profesyonellerinin gösterdikleri hassasiyet de düşünülerek sadece medyayı eleştirmek de doğru değildir.	3	0,043103448	0,000411155	149
Travma haberciliği	TEMA 16: Medyaya yönelik eleştiriler	Medya, üretilmekte ve tüketilmektedir.	3	0,043103448	0,000411155	150

Çalışma görüşmelerinde travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesine ilişkin haber toplama süreçlerinde medya profesyonellerinin uyması gerekenler yayına yönelik resmi bir kısıtlama olup olmaması, kamu vicdanını rahatsız edecek durumlar olup olmadığı, çevreden düşmanca tavırlar olup olmadığı, bilgi toplamada kaynakların cinsiyetine yönelik muhabir görevlendirilmesi ve maruz kalanların konuşma tercihlerine saygı gösterilmesi olarak ifade edilmiştir. Travmatik olaylarda deneyimli olan muhabirlerin yaklaşımlarının daha çözüm odaklı olduğu da ifade edilmiştir.

Tablo 20. Eco-Delphi analizi sıralaması 151-170 (Devamı)

Kategoriler	Temalar	Delphi turları katılımcı görüşleri	Klasik Delphi	Eco-Delphi	Global ağırlık	SIRALAMA
Medya Profesyonelleri	TEMA 9: Etik davranışa ilişkin ilkeler	Hem interaktif ilişkiler hem de hedef kitle ve etik misyon olarak zor durumdadır.	2	0,017182131	0,000400526	151
Medya Profesyonelleri	TEMA 9: Etik davranışa ilişkin ilkeler	İlkelere uymama yönünde bir motivasyona karşılık buna uymak isteyenlerin yaşadığı baskı söz konusudur.	2	0,017182131	0,000400526	152
Medya Profesyonelleri	TEMA 6: Gazetecinin ruh sağlığı için ilkeler	Gazeteciler de insan ve vicdan sahibidir.	3	0,081081081	0,000388404	153
Medya Profesyonelleri	TEMA 6: Gazetecinin ruh sağlığı için ilkeler	Gazeteciler yaşadıkları toplumun bir parçasıdır.	3	0,081081081	0,000388404	154
Medya Profesyonelleri	TEMA 6: Gazetecinin ruh sağlığı için ilkeler	Gazeteciler içindeki buldukları toplumun hikayelerinin tümünün farkındadır.	3	0,081081081	0,000388404	155
Medya Profesyonelleri	TEMA 6: Gazetecinin ruh sağlığı için ilkeler	Gazeteciler her gün tartışırlar. (Olayları, konuları vb.)	3	0,081081081	0,000388404	156
Medya Profesyonelleri	TEMA 6: Gazetecinin ruh sağlığı için ilkeler	Yapılan bir haber ardından yıllarca onun vicdan azabını yaşayabilirler.	3	0,081081081	0,000388404	157
Medya Profesyonelleri	TEMA 6: Gazetecinin ruh sağlığı için ilkeler	Travmatik yaşam olaylarını haberleştirmek herkesin yapabileceği bir iş değildir.	3	0,081081081	0,000388404	158
Medya Profesyonelleri	TEMA 6: Gazetecinin ruh sağlığı için ilkeler	Medya profesyonelinin kendi ruh sağlığını da gözetmesi gerekmektedir.	3	0,081081081	0,000388404	159
Medya Profesyonelleri	TEMA 6: Gazetecinin ruh sağlığı için ilkeler	Medya profesyonelleri de travmatik olay ardından ruh sağlığında bozulmalar yaşayabilir.	3	0,081081081	0,000388404	160
Medya Profesyonelleri	TEMA 6: Gazetecinin ruh sağlığı için ilkeler	Kendi yaşamında travmatik bir deneyime sahip muhabir benzer bir travmatik olayı haberleştirmede sıkıntı yaşayabilir.	3	0,081081081	0,000388404	161
Medya Profesyonelleri	TEMA 6: Gazetecinin ruh sağlığı için ilkeler	Psikolojik olarak kaldıramayacağı benzer bir haber deneyiminde verimli olamayabilir.	3	0,081081081	0,000388404	162
Medya Profesyonelleri	TEMA 6: Gazetecinin ruh sağlığı için ilkeler	Muhabirlere gitmek isteyip istemediği sorulmalıdır.	3	0,081081081	0,000388404	163
Medya Profesyonelleri	TEMA 22: Gazetecilik eğitimlerine öneriler	Verilen eğitim haber medyasıyla örtüşmelidir.	2	0,018691589	0,000271591	164
Medya Profesyonelleri	TEMA 22: Gazetecilik eğitimlerine öneriler	Medyada farkındalığın değişmesi adına mevcut müfredatta güncellemeler yapılmalıdır.	2	0,018691589	0,000271591	165
Medya Profesyonelleri	TEMA 22: Gazetecilik eğitimlerine öneriler	Farklı haber türlerine ilişkin destek workshopları, eğitimler düzenlenmelidir	2	0,018691589	0,000271591	166
Medya Profesyonelleri	TEMA 22: Gazetecilik eğitimlerine öneriler	Ruh sağlığı eğitimi düzenlenmelidir.	2	0,018691589	0,000271591	167
Medya Profesyonelleri	TEMA 22: Gazetecilik eğitimlerine öneriler	Savaş muhabirliği ve savaş ortamı eğitimi düzenlenmelidir.	2	0,018691589	0,000271591	168
Medya Profesyonelleri	TEMA 22: Gazetecilik eğitimlerine öneriler	Ekonomi muhabirliği eğitimi düzenlenmelidir.	2	0,018691589	0,000271591	169
Medya Profesyonelleri	TEMA 22: Gazetecilik eğitimlerine öneriler	Magazin muhabirliği eğitimi düzenlenmelidir.	2	0,018691589	0,000271591	170

Çalışma görüşmelerinde medya profesyonellerinin travmatik olanı haberleştirmede karşılaştığı zorluklar ve kendi taşıdığı rol ve sorumluluklar da ifade edilmiştir. Medya profesyonellerinin de ruh sağlığında bozulmalar yaşanabileceği ve buna yönelik önlemler alması gerekliliği de ulaşılan bulgular arasındadır. Travmatik olaylarla bağlantılı konularda uzmanlaşma eğitimleri sunulması da ulaşılan diğer bulgular arasındadır.

Tablo 20. Eco-Delphi analizi sıralaması 171-190 (Devamı)

Kategoriler	Temalar	Delphi turları katılımcı görüşleri	Klasik Delphi	Eco-Delphi	Global ağırlık	SIRALAMA
Medya Profesyonelleri	TEMA 22: Gazetecilik eğitimlerine öneriler	Sağlık haberciliği eğitimi düzenlenmelidir.	2	0,018691589	0,000271591	171
Medya Profesyonelleri	TEMA 22: Gazetecilik eğitimlerine öneriler	Yangınlarda yapılması gerekenlere ilişkin eğitimler düzenlenmelidir.	2	0,018691589	0,000271591	172
Medya Profesyonelleri	TEMA 22: Gazetecilik eğitimlerine öneriler	Silahlı saldırılarda güvende kalma eğitimi düzenlenmelidir.	2	0,018691589	0,000271591	173
Medya Profesyonelleri	TEMA 22: Gazetecilik eğitimlerine öneriler	Kaçırılma durumunda bilinmesi gerekenler eğitimi düzenlenmelidir.	2	0,018691589	0,000271591	174
Medya Profesyonelleri	TEMA 22: Gazetecilik eğitimlerine öneriler	Hava bombardımanı esnasında bilinmesi gerekenler eğitimi düzenlenmelidir.	2	0,018691589	0,000271591	175
Medya Profesyonelleri	TEMA 22: Gazetecilik eğitimlerine öneriler	Felaket/kriz alanlarında tehditler eğitimi düzenlenmelidir.	2	0,018691589	0,000271591	176
Medya Profesyonelleri	TEMA 22: Gazetecilik eğitimlerine öneriler	Alanda karşılaşılabilecek sert durumlara yanıt verebilme eğitimi düzenlenmelidir.	2	0,018691589	0,000271591	177
Medya Profesyonelleri	TEMA 22: Gazetecilik eğitimlerine öneriler	Kendini koruma eğitimi düzenlenmelidir.	2	0,018691589	0,000271591	178
Medya Profesyonelleri	TEMA 22: Gazetecilik eğitimlerine öneriler	Hayatta kalma eğitimi düzenlenmelidir.	2	0,018691589	0,000271591	179
Medya Profesyonelleri	TEMA 22: Gazetecilik eğitimlerine öneriler	Kriz yönetimi eğitimi düzenlenmelidir.	2	0,018691589	0,000271591	180
Medya Profesyonelleri	TEMA 22: Gazetecilik eğitimlerine öneriler	Haber kararı alma eğitimi düzenlenmelidir.	2	0,018691589	0,000271591	181
Medya Profesyonelleri	TEMA 22: Gazetecilik eğitimlerine öneriler	Fotoğraf seçimi eğitimi düzenlenmelidir.	2	0,018691589	0,000271591	182
Medya Profesyonelleri	TEMA 22: Gazetecilik eğitimlerine öneriler	Yayın stratejileri eğitimi düzenlenmelidir.	2	0,018691589	0,000271591	183
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Travmatik yaşam olayları, çok fazla yorum katılmadan olduğu gibi, olabildiğince nötr aktarılmalıdır.	1	0,013513514	0,000209104	184
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Travmatik yaşam olayları, belli aralıklarla yeniden ele alınmalıdır.	1	0,013513514	0,000209104	185
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Travmatik yaşam olaylarında, her birey medya eşit şartlarda temsil edilmelidir.	1	0,013513514	0,000209104	186
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Medya farkındalığının artırılmasında lgbti+ bireylerin temsil edilmesinde de ilkelerin güncellenmesi gerekmektedir	1	0,013513514	0,000209104	187
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Asıl sorumluların sorumlulukları, hataları ifade edilmelidir.	1	0,013513514	0,000209104	188
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Olay doğallaştırılmamalıdır.	1	0,013513514	0,000209104	189
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Sorumlu olan aktörlerin sorumluluklarını gizleyen söylemlerden kaçınılmalıdır.	1	0,013513514	0,000209104	190

Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde felaket ve kriz ortamlarında medya profesyonellerinin güvenliğine yönelik eğitimler verilmesi gerekliliği de ulaşılan bulgular arasındadır. Travmatik yaşam olayına sebep olan nedenlerin ve sorumluların haberlerde açıkça ifade edilmesi, tarafların eşit biçimde temsili, olayın tarafsız biçimde aktarılması gerektiği de katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.

Tablo 20. Eco-Delphi analizi sıralaması 191-200 (Devamı)

Kategoriler	Temalar	Delphi turları katılımcı görüşleri	Klasik Delphi	Eco-Delphi	Global ağırlık	SIRALAMA
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Afetlerin yaşanma nedenleri, alınması gereken ama alınmayan önlemler sorgulanmalıdır.	1	0,013513514	0,000209104	191
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Deneyimli muhabir sürekli sıcak haber içerisinde olduğundan krizi yönetmeyi öğrenir.	1	0,013513514	0,000209104	192
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Ortama uyum sağlama, hayatta kalma, doğru bilgiye ulaşma refleksleri gelişir.	1	0,013513514	0,000209104	193
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Deprem anında kurtarma ekipleriyle iletişime geçilmeli, onlardan bilgi akışı sağlanmalıdır.	1	0,013513514	0,000209104	194
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Alandaki medya profesyonelleri kurtarma ekibi yönlendirmeleriyle enkazların başında uzun saatler bekler.	1	0,013513514	0,000209104	195
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Alandaki bekleme sürecinde kaynaklardan da bilgi toplanır.	1	0,013513514	0,000209104	196
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	İnsan hikayesi haberleri statik bir anlatımla okuyucuya/izleyiciye geçmeyebilir.	1	0,013513514	0,000209104	197
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Bu türden haberlerde duygunun habere geçmesi istenir	1	0,013513514	0,000209104	198
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Duyguyu habere yansıtabilme empatidir	1	0,013513514	0,000209104	199
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Empati kurulabilmesi için insan hikayesinin canlandırılması (istatistiksel bilgi vermekten çok durumu okuyucu, izleyicinin zihninde canlandırmaya yönelik daha yaşamsal örneklerle tanımlamak) gerekir.	1	0,013513514	0,000209104	200

Afetler gibi ortamlarda deneyimli muhabirlerin zaman içerisinde kriz yönetimini öğrendiği, reflekslerin zaman içerisinde geliştiği, alanda yapılması gerekenlerin öğrenildiği çalışmada ifade edilmiştir. Travmatik yaşam olayları haberlerinde insan hikayesi boyutuna ilişkin bulgulara da ulaşılmıştır. İnsan hikayesi haberlerinde empatinin duygu paylaşımı ve olayın zihinlerde canlandırmaya yönelik anlatımlarla sağlandığı ifade edilmiştir.

Tablo 20. Eco-Delphi analizi sıralaması 201-210 (Devamı)

Kategoriler	Temalar	Delphi turları katılımcı görüşleri	Klasik Delphi	Eco-Delphi	Global ağırlık	SIRALAMA
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Okuyucu, izleyiciye haberdeki kişi ile kendi hayatından benzer noktalar bulabileceği bilgiler sunarak bu sağlanabilir.	1	0,013513514	0,000209104	201
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Okuyucu, izleyici o bilgileri aldığı anda empati kurar ve habere daha fazla güvenir.	1	0,013513514	0,000209104	202
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Haberin yarattığı toplumsal etki de daha fazla olur.	1	0,013513514	0,000209104	203
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Haberde insanlaştırma, canlandırma ve empati için önemlidir.	1	0,013513514	0,000209104	204
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Haberlerde geleceğe dönük endişeleri arttıracak söylemler (şimdi bu saldırı gerçekleşti, başka saldırılar da olabilir vb.) endişe ve genel kaygıyı etkileyebilir.	1	0,013513514	0,000209104	205
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Geleceğe dair haberde açık bırakılan noktalar endişe ve genel kaygıyı etkileyebilir.	1	0,013513514	0,000209104	206
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Gözlem yapmak, olayı, alanı izlemek önemlidir.	1	0,013513514	0,000209104	207
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Gözlem, olay anında birçok bilgiye ulaşmada farkındalık sağlar.	1	0,013513514	0,000209104	208
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Medya profesyoneli hayalet gibi olayın içine girmelidir.	1	0,013513514	0,000209104	209
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Önce olayı, ortamı, alanı anlamalıdır.	1	0,013513514	0,000209104	210

Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde benzer deneyim ve bilgi sunumlarının okuyucu/izleyicinin empati kurması ve habere olan güveni üzerinde sonuçları olduğu belirtilmiştir. Haber içeriğinde geleceğe yönelik endişeleri arttıracak söylemler ve belirsiz ifadelerin kaygı tetikleyici yönüne işaret edilmiştir. Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde olay alanında görevli muhabirlere gözlem yapma, sakın kalma, hayalet gibi olma vb. öneriler de sunulmuştur.

Tablo 20. *Eco-Delphi analizi sıralaması 211-220 (Devamı)*

Kategoriler	Temalar	Delphi turları katılımcı görüşleri	Klasik Delphi	Eco-Delphi	Global ağırlık	SIRALAMA
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Muhabir ekranda ağlamamalıdır.	1	0,013513514	0,000209104	211
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Yaşadığı tüm duyguyu bir kenara bırakarak doğru olan bilgiyi aktarmaya odaklanmalıdır.	1	0,013513514	0,000209104	212
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Muhabir yine de ağladıysa; o zaman duygularına hâkim olamama sebebini izleyiciye aktarmalıdır.	1	0,013513514	0,000209104	213
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Medya profesyoneli dramatik olan peşindedir.	1	0,013513514	0,000209104	214
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Haberci o an duyguya dikkat etmeyebilir.	1	0,013513514	0,000209104	215
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Hatta o duyguyu provoke edebilir.	1	0,013513514	0,000209104	216
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Bu durum travma yaşayan kişiyi her seferinde daha fazla travmatize edebilir.	1	0,013513514	0,000209104	217
Medya Profesyonelleri	TEMA 5: Travmatik olayları haberleştirirken dikkat edilecek ilkeler	Haberci böyle durumlarda çok fazla ayrıntıya girmemelidir.	1	0,013513514	0,000209104	218
Medya Profesyonelleri	TEMA 9: Etik davranışa ilişkin ilkeler	Etik ikilemlerin çözümünde etik sınırların aşılması önemlidir.	1	0,008591065	0,000200263	219
Medya Profesyonelleri	TEMA 9: Etik davranışa ilişkin ilkeler	Etik ikilemlerin çözümünde kırmızı çizgilerin aşılması önemlidir.	1	0,008591065	0,000200263	220

Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde olay alanından yapılan yayıncılıkta medya profesyonellerinin yaklaşımlarına ilişkin olarak duyguları provoke etmemesi önerilmiştir. Bu noktada mesleki etik ilkeler doğrultusunda travmatize edici davranışlardan kaçınarak yayın yapılması gerekliliği ifade edilmiştir. Sıralamada 211-220 arasında yer alan görüşler Klasik Delphi analizine göre uzlaşa sağlanamayan ifadelerin tamamından oluşmaktadır. Bu da analizin ayırt edici yönüdür.

Tablo 20. Eco-Delphi analizi sıralaması 221-240 (Devamı)

Kategoriler	Temalar	Delphi turları katılımcı görüşleri	Klasik Delphi	Eco-Delphi	Global ağırlık	SIRALAMA
Medya Profesyonelleri	TEMA 9: Etik davranışa ilişkin ilkeler	Uluslararası basın ilkelerine aykırı davranışta bulunulmaması etik ikilemleri önleyebilir.	1	0,008591065	0,000200263	221
Medya Profesyonelleri	TEMA 9: Etik davranışa ilişkin ilkeler	Etik ikilemlerin çözümünde deneyim önemlidir.	1	0,008591065	0,000200263	222
Travma haberciliği	TEMA 12: Travma haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler	Empati kurma becerisi deneyim geçirmiş muhabir için tercih edilme sebebi olabilir.	3	0,011980831	0,000184662	223
Travma haberciliği	TEMA 12: Travma haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler	Haberi hazırlamak istemezse alandaki diğer muhabirleri yönlendirmesi, koordine etmesi istenebilir.	3	0,011980831	0,000184662	224
Travma haberciliği	TEMA 16: Medyaya yönelik eleştiriler	Mağdur, kurban, yakınları yeterince temsil edilmiyor.	1	0,014367816	0,000137052	225
Travma haberciliği	TEMA 16: Medyaya yönelik eleştiriler	Her travmanın bir bedeli vardır.	1	0,014367816	0,000137052	226
Travma haberciliği	TEMA 16: Medyaya yönelik eleştiriler	Bu bedeli mağdur, kurban ve onların yakınları ödüyor.	1	0,014367816	0,000137052	227
Travma haberciliği	TEMA 16: Medyaya yönelik eleştiriler	Basında görülen belki de buzdağının görünen yüzüdür.	1	0,014367816	0,000137052	228
Medya Profesyonelleri	TEMA 22: Gazetecilik eğitimlerine öneriler	Akademi ve haber medyası arasındaki ilişkilerin Türkiye'de de sağlanması gerekmektedir.	1	0,009345794	0,000135795	229
Medya Profesyonelleri	TEMA 22: Gazetecilik eğitimlerine öneriler	Akademik değerler, haber medyasında anlaşılması gerekmektedir.	1	0,009345794	0,000135795	230
Medya Profesyonelleri	TEMA 22: Gazetecilik eğitimlerine öneriler	Bilgiler sürekli tazelenmelidir.	1	0,009345794	0,000135795	231
Medya Profesyonelleri	TEMA 22: Gazetecilik eğitimlerine öneriler	Eğitimlerle desteklenmelidir.	1	0,009345794	0,000135795	232
Medya Profesyonelleri	TEMA 6: Gazetecinin ruh sağlığı için ilkeler	Kişileri ümitlendiren bilgiler, kaygıyı azaltabilir.	1	0,027027027	0,000129468	233
Medya Profesyonelleri	TEMA 6: Gazetecinin ruh sağlığı için ilkeler	Bir sonraki aşamada yaşanan olaya dair alınmış/alınacak önlemlere dair bilgiler sunulması kaygıyı azaltabilir.	1	0,027027027	0,000129468	234
Medya Profesyonelleri	TEMA 6: Gazetecinin ruh sağlığı için ilkeler	Yaşanan olayla bağlantılı destek alınabilecek kurum ve kuruluş bilgileri ve yönlendirici bilgiler sunulması iyileşmeyi destekleyici olabilir.	1	0,027027027	0,000129468	235
Medya Profesyonelleri	TEMA 6: Gazetecinin ruh sağlığı için ilkeler	İkincil iyileşme adına haber anlatıları için ruh sağlığı uzmanlarından destek alınabilir.	1	0,027027027	0,000129468	236
Travma haberciliği	TEMA 12: Travma haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler	Travmatik yaşam olaylarında talep gören şiddetli ve yoğun olandır.	2	0,00798722	0,000123108	237
Travma haberciliği	TEMA 12: Travma haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler	Travmatik yaşam olaylarına ilişkin bu haberler diğer haberleri geride bırakır.	2	0,00798722	0,000123108	238
Travma haberciliği	TEMA 12: Travma haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler	Travmatik yaşam olaylarında orada bulunmayan insanlar, olayı ve yaşananları merak etmekte, görmek istemektedir.	2	0,00798722	0,000123108	239
Travma haberciliği	TEMA 12: Travma haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler	Travmatik yaşam olaylarında bir yıkım ardından izleyici oradaki acıyı görmek istemektedir.	2	0,00798722	0,000123108	240

Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde deneyimin önemi görüşlerde ifade edilmiştir. Bu noktada haber kuruluşları ile akademik ortamlar arasındaki iş birliğinin yurt dışındaki gazetecilik ortamlarında olduğu gibi sağlanması gerektiği bulgusuna ulaşılmıştır. Travmatik yaşam olaylarının hedef kitle tarafından tercih edilen içerikler olduğu bulgusundan hareketle medya profesyonellerinin travma ve travmatik olanla ilişkili güncel bilgileri tazelemesi ve eğitimler alması ifade edilmiştir. Benzer şekilde yukarıdaki tabloda da klasik delphi analizinde uzlaşa sağlanamayan görüşlerden oluşmaktadır.

Tablo 20. Eco-Delphi analizi sıralaması 241-246(Devamı)

Kategoriler	Temalar	Delphi turları katılımcı görüşleri	Klasik Delphi	Eco-Delphi	Global ağırlık	SIRALAMA
Travma haberciliği	TEMA 12: Travma haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler	Hikayelerin başı sonu yok.	1	0,00399361	6,15539E-05	241
Travma haberciliği	TEMA 12: Travma haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler	Mağdurların temsili yok.	1	0,00399361	6,15539E-05	242
Travma haberciliği	TEMA 12: Travma haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler	Geriye dönük irdeleme yapılmıyor.	1	0,00399361	6,15539E-05	243
Travma haberciliği	TEMA 12: Travma haberciliğine ilişkin bilgilendirmeler	Bu ayrı bir gazetecilik performansı ve vicdani inisiyatif gerekli.	1	0,00399361	6,15539E-05	244
Travma haberciliği	TEMA 1: Travmatik yaşam olayları tanımları		0	0	0	245
Travma haberciliği	TEMA 13: Kılavuz hazırlanma amacı		0	1	0	246

Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hikayelerin bağlam içerisinde tutulması doğrultusunda hikayelerin nedenleri ve sonuçlarının irdelenmesi, mağdurlara haber içeriklerinde daha fazla yer verilmesi ve travma haberciliğinin ayrı bir gazetecilik performansı ve vicdani inisiyatif gerektirdiği bulgularına da ulaşılmıştır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Türkiye’de travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken yayın ilkelerinin belirlenmesini amaçlanmaktadır. Çalışmanın sonuçları belirlenen alt amaçlar doğrultusunda, çalışmanın bulgu ve yorumları bağlamında aşağıda sıralanan başlıklar doğrultusunda sunulmaktadır.

- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar
 - Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştiren medya profesyonelleri bağlamında:
 - Editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar
 - Muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar
 - Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarına maruz kalanlar bağlamında:
 - Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın çocuk ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar
 - Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar
 - Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalanlar/kurtulanların çocuklar ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar
 - Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalanlar/kurtulanların yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar
 - Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hedef kitleye ilişkin uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar
- İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar

- İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştiren medya profesyonelleri bağlamında:
 - Editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar
 - Muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar
- İnsan eliyle oluşan travmatik yaşam olaylarına maruz kalanlar bağlamında:
 - İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın çocuk ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar
 - İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın yetişkin olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar
 - İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalan/kurtulanların çocuk ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar
 - İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalan/kurtulanların yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar
- İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hedef kitleye ilişkin uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar

5.1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuç ve öneriler çalışma alt amaçları bağlamında medya profesyonelleri, maruz kalanlar ve hedef kitleye ilişkin olarak sunulmaktadır.

5.1.1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştiren medya profesyonellerine ilişkin sonuçlar

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar çalışma alt amaçları doğrultusunda editörler ve muhabirlere ilişkin olarak sunulmaktadır.

5.1.1.1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştirmede editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar:

- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştirmede editörlerin travma farkındalığına ilişkin sonuçlar
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında editörlerin haber toplama sürecinde uyması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında editörlerin haber içeriklerinde uyması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının ruh sağlığı üzerindeki etkileri ve önlemlere ilişkin sonuçlar altında verilmektedir.

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştirmede editörlerin travma farkındalığının geliştirilmesi uluslararası haberleştirme kılavuzlarında ifade edilen bir konudur. Hassas ve duyarlı bir haberleştirme sürecinin oluşması adına öncelikle haber kuruluşlarında travmatik olana ilişkin eksikliklerin giderilmesinin önemi belirtilmiştir. Uluslararası haberleştirme kılavuzlarında ve çalışma görüşmelerinde editörlerin travma farkındalığına ilişkin ulaşılan sonuçlar şöyle sıralanabilir;

- Medya profesyoneli ruh sağlığını da korumak adına görevlendirme tercihi ilgili çalışanların onayı alınarak yapılmalı, çalışanın belirtmesi durumunda görevi reddetmesine izin verilmelidir.

- Alanda görevli çalışanlar olayın sonucunda oluşabilecek olası riskler ve kendi hayatlarını riske atacak davranışlardan kaçınmaları noktasında uyarılmalıdır.
- Hız kaygısı sebebiyle riskli davranışlara girme noktasında alanda görevli çalışanlar üzerinde baskı oluşturulmamalıdır.
- Travmatik yaşam olaylarının haberleştirmenin önemi görevli çalışanlara hatırlatılmalıdır. Mağdur/kurban ve yakınları ile hedef kitle ruh sağlığı gözetilerek saygılı yaklaşımlar benimsenmelidir.
- Olay alanında etik ilkeler doğrultusunda, hassas ve saygılı yaklaşımlarla hareket edilmesi görevli çalışanlara hatırlatılmalıdır.
- Haber merkezleri içerisinde doğal yollarla oluşabilecek travmatik yaşam olaylarında acil iletişim sistemleri oluşturulmalı, haberleştirme planları önceden hazırlanmalıdır.
- Çalışanlar, travma ve olası sonuçları noktasında eğitilmelidir. Bu eğitimler özellikle olaya doğrudan maruz kalanlara yaklaşımlar noktasında önemlidir. Alanda görevli muhabirler, mağdur/kurban ve yakınlarını yeniden travmatize etmeden röportaj/görüşme yapma konusunda eğitimlerle desteklenmelidir.
- Haber merkezinde görevli çalışanlar TSSB ve diğer travma sonrası oluşabilecek riskler noktasında bilgilendirilmelidir.
- Alanda görevli çalışanlar travma sonrası oluşan fiziksel tepkiler noktasında uyarılmalı ve yaşananlar süresinde anda kalmaları hatırlatılmalıdır.
- Haber merkezinin destekleyici yapısı alanda görevli çalışanlara hissettirilmelidir.

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinin haber toplama süreçlerinde editörlere destekleyici bir haber merkezi kültürü oluşturmaları ifade edilmiştir. Travmanın zorlayıcı koşullarının farkında olmak ve bu zorlayıcı ortamlarda haber hazırlamak için görevlendirilen çalışanlara rehberlik etmek, cesaretlendirici ve destekleyici olmak editörlerin dikkat emesi gerekenler olarak belirtilmiştir. Uluslararası haberleştirme kılavuzlarında ve çalışma görüşmelerinde editörlerin haber toplama sürecinde dikkat etmeleri gerekenlere ilişkin sonuçlar şöyle sıralanabilir:

- Haberleştirme sürecinde görev alacak çalışan seçiminde deneyimli muhabirler tercih edilmelidir.
- Genç ve deneyimsiz olan muhabirler ilk aşamada görevlendirme süreçlerinde deneyimli olan muhabirlerle birlikte haberleştirme süreçlerine dahil edilmelidir.
- Olay alanına gönderilen çalışanların fiziksel ve ruhsal durumları haber merkezi içerisinde oluşturulacak yapılarla sürekli kontrol edilmelidir.
- Alanda görevlendirilen çalışanlarla sürekli iletişim halinde olunmalıdır.
- Konumları sürekli kontrol edilmelidir.
- Karşılaştıkları ortamın zorlukları noktasında ortaya çıkabilecek duygusal tepkileri bastırmamaları hatırlatılmalıdır.

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde travmanın olası sonuçlarının haber içeriklerine ve yayınlara taşınma riski ifade edilmektedir. Bu olası risklerin önlenmesi adına, travmatik olanın bireyler üzerinde oluşturabilecekleri editörler tarafından dikkatle değerlendirilmelidir. Uluslararası haberleştirme kılavuzlarında ve çalışma görüşmelerinde editörlerin haber içeriklerinde dikkat etmeleri gerekenlere ilişkin sonuçlar şöyle sıralanabilir:

- Olay alanından iletilen haber içeriklerinde travma kaynaklı sapmalar olabileceğinin farkında olunmalıdır.
- Mağdur/kurban ya da tanıklardan gelen ilk bilgilendirmeler dikkatle kontrol edilmelidir.
- Travma sonrası çalışanların da farklı tepkiler geliştirebileceği ve bu tepkilerin haber içeriğine yansıtılabileceği noktasında dikkatli olunmalıdır.

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde editörlerin travmanın ruh sağlığı üzerinde oluşturulabileceği risklerin farkında olmaları da ifade edilmiştir. Bu doğrultuda travma sadece bir olay olarak değil, uzun dönem etkileri olabilecek bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Travmatik yaşam olaylarını haberleştiren ekiplere yöneticilik yapan medya profesyonelleri de dahil olmak üzere merkezde görevli olan tüm profesyonellerin travmatik yaşam olaylarının olası etkilerinin bilincinde olması ve bu etkilere farkındalıkla yanıtlar verebilmesinin önemi de ifade edilmiştir. Uluslararası

haberleştirme kılavuzlarında ve çalışma görüşmelerinde editörlerin çalışanların ruh sağlığına ilişkin uyması gerekenlere ilişkin sonuçlar şu şekilde sırlanabilir:

- Açık bir haber merkezi kültürü oluşturulmalıdır. Travmatik olan ardından hissedilen baskıların çalışanlar tarafından paylaşılmasının sağlanması zorlu görevlerle baş etme de kolaylaştırıcı olabilir.
- Çalışanların z bakım ve gündelik yaşantı rutinlerinin sağlıklı biçimde sürdürmesine yönelik bilinçlendirilmesi sağlanmalıdır.
- Zorlu görevlerden ardından oluşturulan ve çalışanlara gönderilen iletilerle çalışanların olumlu geri dönüşler alması sağlanmalıdır.

5.1.1.2. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştirmede muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştirmede muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar:

- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştirmede muhabirlerin travma farkındalığına ilişkin sonuçlar
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında muhabirlerin haber toplama sürecinde uyması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında muhabirlerin haber içeriklerinde uyması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının ruh sağlığı üzerindeki etkileri ve önlemlere ilişkin sonuçlar altında sunulmaktadır.

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirlerin kilit rolde olduğu ifade edilmiştir. Bu sebeple muhabirlerin öncelikle travma konusunda ve travmatik olanın olası sonuçları hakkında farkındalığa sahip olması gerekliliği ne çıkmaktadır. Bu doğrultuda çalışma görüşmelerinde ifade edilen yabancılaşma riski de göz önüne alınarak doğal olarak oluşan travmatik yaşam olaylarının medya profesyoneli, maruz kalanlar ve hedef kitle bağlamındaki olası sonuçları doğrultusunda ayrı bir uzmanlık alanı olarak tanımlanması gerektiği sonucuna

ulaşılmıştır. İnsan üzüntüsü, acısı noktasında kurallar ve uzmanlık alanlarının sundukları doğrultusunda muhabirlik uygulamaları da geliştirilmelidir. En temelde insanlık tarihi kadar eski bir tarihe sahip olan travmanın dönemsel olarak taşıdığı ve 21. yüzyıla ulaşan anlamlarının muhabirler tarafından anlaşılması önem taşımaktadır. Travmatik olan olayların “kurbanlarla” bağlantısı da çalışmada ifade edilmiştir. Olayların merkezinde insan vardır. Bu doğrultuda ekranlara, sayfalara aktarılan haberlerde muhabirlerin öncelikle insan hikayelerini aktardığı unutulmamalı ve hem eğitim hem de mesleki süreçlerde haberleri hazırlayan muhabirlere hatırlatılmalıdır. Muhabirlerin doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştirmede travma farkındalığına ilişkin uyması gereken ilkelere ilişkin uluslararası haberleştirme kılavuzları ve çalışma görüşmelerinden ulaşılan sonuçlar şöyle sıralanabilir:

- Travma, travmatik olay, olası semptom ve sonuçlar hakkında bilgi sahibi olunması gerekmektedir.
- Travmatik deneyimin kurbanlar üzerinde oluşturduğu/oluşturabileceği riskler noktasında bilgi sahibi olunmalıdır.
- Günlük stres tepkileri ile travma ardından oluşan ruh sağlığı bozulmaları arasındaki farklar genel hatlarıyla bilinmelidir.
- Kurban, mağdur ve hayatta kalanların sadece olay hemen ardından değil, olay üzerinden zaman geçmiş olmasına rağmen -aylar, yıllar olabilir- travma tepkileri gösterebilecekleri unutulmamalıdır.
- Travmatik yaşam olaylarında muhabirin maruz kalanların ruh sağlığı üzerinde oluşan değişimleri tanıyabilmesi onun mesleki saygınlığını arttırıcıdır.
- Travmanın özellikle hafıza üzerinde belirgin değişimlere neden olması beklenen bir durumdur. Maruz kalanların hafızalarındaki sapmaların kaynağının da travma sonrası oluşabilen bir durum olduğu muhabirler tarafından bilinmelidir.
- Muhabirler travmatik olanın haberleştirilmesinin hedef kitle, habere dahil edilen maruz kalanlar ve onların yakınları için önemini farkında olmalıdır.
- Travmatik olanda haberleştirme yaklaşımı etik, profesyonel, saygılı ve insancıl olmalıdır.

- Travmatik olanın haberleştirilmesinde acil durumlarda iletişime geçilebilecek kişi/kurumlara ilişkin bir liste önceden hazırlanmalıdır.
- Travmatik yaşam olayları ayrı bir uzmanlık bilgisi gerekmektedir. Mesleki olarak görevini sürdüren muhabirler de diğer uzmanlık gerektiren -politika, ekonomi, spor vb.- alanlarda olduğu gibi travma kapsamına giren konularda da bilgi sahibi olmalıdır.
- Travmatik yaşam olaylarında alanda ilk müdahale ekipleriyle birlikte gazeteciler de yer almaktadır. Alanda ilk olmanın zorlu kararlar verme, fiziksel ve ruhsal zarar görme ve zarar verme riskleri taşıdığı unutulmamalıdır.
- Muhabir zorlu olanın baskı oluşturuıcı yönleri noktasında hazırlıklı olmalı ve elinden gelenin en iyisini yapmalıdır.
- Muhabir duygusal tepkilerini yayın esnasında göstermemelidir. Duygusal tepkileri göstermek kaçınılmazsa o zaman izleyiciye bu tepkilerin kaynağını da yayın esnasında sunmalıdır.
- Travmatik yaşam olaylarında oluşan bölge, yaşanan olayın boyutu, maruz kalanların cinsiyeti vb. değişkenler belirleyicidir. Maruz kalanların kadınlar olduğu durumlarda erkek muhabirler yerine kadın muhabirlerden destek alınabilir.
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında alanda görevli ruh sağlığı uzmanları yer almaktadır. Olayın içselleştirilmesi süreçleri bu uzmanlara bırakılmalıdır.
- Olay alanında insanları taciz etmeden, yorucu sorularla sıkıştırmadan saygıyla yaklaşmak esas olmalıdır.
- Gazetecilikte mesleki deneyim, alınan eğitimler ve gidilen görevler sonucunda elde edilmektedir. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında kazanılan her deneyim sorgulanmalı, ileride benzer durumlara ilişkin öğretici olmalıdır.
- Gazetecilik alanında eğitim veren üniversite ve diğer kuruluşlar da travmatik olanın haberleştirilmesine ilişkin eğitimler noktasında eğitimlerine yenilikler getirmelidir.
- Travmatik olanın haberleştirilmesine ilişkin yaşanan eksikler -etik ikilemler, zorlayıcı olaylarda uygulamalar vb.- haber kuruluşları tarafından

sürekli değerlendirilmeli, güncel eğitim imkanları çalışanlara sürekli sunulmalıdır.

- Muhabirler doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesi süreçlerinde mesleki sorumluluklarına ilişkin ahlaki ve mesleki gelişimlerini destekleyici eğitim ve programlara katılmalıdır.
- Alanda yardım ihtiyacı bulunanlara destek olmak, ahlaki olarak bir gerekliliktir.
- Travmatik olanın toplumsal bilince taşınmasında haberleştirme önemli bir unsurdur. Yaşanan olaylar ardından toplumsal olarak farkındalığın artırılmasında travma haberinin önemi muhabirler tarafından iyi anlaşılmalıdır.
- Haber merkezi hiyerarşisi travmatik olanın haberleştirilmesinde belirleyicidir. Saygılı ve hassas haberleştirme uygulamalarının geliştirilmesi, olaylara ilişkin toplumsal bilincin geliştirilmesi adına da önemlidir.
- Gazetecilik meslek örgütleri de muhabirlerin travmatik olanı hassas ve doğru biçimde haberleştirmesinde rol ve sorumluluklar taşımaktadır.
- Travmatik olanın haberleştirilmesinde hedef kitle geri dönüşleri dikkatle incelenmeli, ileride yaşanacak olaylar için bu değerlendirmeler göz önünde bulundurulmalıdır.

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde haber toplama süreçleri, alanda bilgiye ulaşmak, muhabir güvenliği ve maruz kalanlardan bilgi toplamayı kapsamadığı söylenebilir. Uluslararası haberleştirme kılavuzları ve çalışma görüşmelerinde muhabirlerin alanda bilgi toplamasında uyması gereken ilkelere ilişkin ulaşılan sonuçlar şöyle sıralanabilir:

- Alanda hayalet gibi davranmak, sakin kalmak ve kimseyi yıpratmadan sorular yöneltmek esastır.
- Alanda öncelikle gözlem yapmak, sabırlı davranmak olan olay hakkında bilgi toplamayı kolaylaştırıcıdır.

- Deprem alanlarında kurtarma ekipleriyle iletişimde kalmak, onların işlerini engellemeden bilgi toplamak sağlanmalıdır. Gerekli durumlarda uzun bekleme süreleri için hazırlıklı olmak gerekmektedir.
- Alandaki muhabir güvenliği öncelikli olmalıdır. Bu noktada haber merkezlerinde görevli tüm çalışanların güvende kalma uygulamalarını öğrenmeleri önemlidir.
- Güvenlik uygulamaları dahilinde olay alanlarına gitmeden bilgi verme protokolleri oluşturulmalı, olası riskler editörlerle değerlendirilmeli ve görev alanındayken haber merkeziyle sürekli iletişim halinde kalınmalıdır.

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde maruz kalanlardan bilgi toplamada uyulması gereken ilkelere ilişkin ulaşılan sonuçlar ise şöyledir:

- Travmatik olaylar ardından maruz kalanlarla röportaj/görüşme yapmak normal gazetecilik uygulamalarından farklılaşmaktadır.
- Travmatik yaşam olayları ardından “şok” yaşamış olanların röportaj/görüşme için “bilinçli izin” verdiğinden emin olunmalıdır.
- Travmatik olaya maruz kalanlar olayın hemen ardından görüş vermek istemeyebilir. “Hayır” yanıt olarak kabul edilmeli, ısrar edilmemelidir.
- Maruz kalanlar olay sonucu oluşan tepkiler sebebiyle öfkeli ve saldırgan olabilir. Muhabir bu noktada saygılı ve anlayışlı olmalı, haberi için gerekli bilgileri farklı kaynaklardan toplamaya yönelmelidir.
- Maruz kalanlardan bilgi toplama sürecinde onların anlatmasına izin verilmeli, ısrarlı sorularla ayrıntı öğrenme beklentisine girilmemelidir. Özellikle ruhsal olarak travmayı tetikleyici ayrıntılı sorulardan kaçınılmalıdır.

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haber içerikleri oluşturulurken uyulması gerekenleri umut ve umutsuzluk arasında denge sağlanması ve haber içeriklerinde maruz kalanların hassas bir biçimde temsil edildiğinden emin olmayı kapsadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında muhabirlerin haber içeriklerinde uyulması önerilen ilkelere ilişkin sonuçlar şöyle sıralanabilir:

- Travmatik olanın haber olarak sunumunda olayın acı verici yanları olduğu da kabul edilmeli, haber içerikleri oluşturulurken hem umut verici yönlere hem de acı veren yönlere eşit biçimde yer verilmelidir.
- Haberlere konu olan maruz kalanlar ve onların ailelerine hassasiyetle yaklaşılmalı, anıları ve hissettikleri duygular haberlerde saygınlıkla yer almalıdır.
- Travmatik olay tıbbi ya da farklı destek hizmetlerinin alınmasını gerektiriyorsa haber içeriklerinde bu desteğin alınması teşvik edilmeli, desteği sağlayan resmi ve özel kurum kuruluşların iletişim bilgileri içerikte sunulmalıdır.
- Haberlerde kullanılan dil bağlamında;
 - Etiketleme, suçlama ve genellemelerden kaçınılmalıdır.
 - Okuyucu/izleyiciyi yanlış bilgilendirmeye yönelten her türlü kullanımdan uzak durulmalıdır.
 - Habere konu olan olay terminolojik terimler içeriyorsa, her bir terim anlamı muhabir tarafından anlaşılır olmalıdır. Gerekli durumlarda terim anlamları haber içeriğinde okuyucuya/izleyiciye sunulmalıdır.
 - Cinsiyete dayalı ayırım ve söylemlerden kaçınılmalı, kültürel, etnik ayırıcı dil kullanımından kaçınılmalıdır.
- Haber içeriğinde sayısal veri kullanımı travma haberciliği bağlamında değerlendirilmelidir. Olaydan zarar gören, ölen, yaralanan, enkaz altında kalan vb. her tür bilgi insana dairdir ve yakınlarının da dahil olduğu bir insan hikayesini ifade etmektedir. Bu nedenle haber içeriklerinde sunulan kurban, mağdur ve hayatta kalanlara ilişkin her bir verinin sadece sayısal bir ifade olmadığının farkında olunmalıdır.
- Sayısal veriler haber içeriğine eklendiğinde verinin kaynağı, toplanma yöntemi ve zamanı konusunda açık bilgilerle birlikte sunulmalıdır. Mümkünse sayısal veriler olayın bağlamı doğrultusunda haber içeriğine eklenmelidir.
- Olaya doğrudan maruz kalarak haber içeriğinde yer alan mağdur/kurban/hayatta kalanlar ile onların yakınlarına ilişkin ayrıntı içeren bilgilendirmeler haber yayına çıkmadan önce kontrol edilmelidir.

- Maruz kalanlar için haber içeriklerinde hikayelerinin zayıf ve hatalı biçimde temsil edilmesinin rahatsız edici olduğu unutulmamalıdır.
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olayları ardından haber içerikleri toplum ruh sağlığını destekleyici içeriklerle desteklenmelidir.
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında alınan/alınması önerilen önlemler haber içeriklerinde sunulmalıdır.
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında haber içeriklerinde yer verilecek haber kaynakları, güvenilir olmalıdır. Gerekli durumlarda -kimi zaman maruz kalanlar kimlik gizliliği, anonimlik talep edebilir- haber kaynağı güvenliği ve gizliliği sağlanmalıdır. Toplanan bilgiler her durumda farklı kaynaklardan teyit edilerek haber içeriklerinde sunulmalıdır.

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde görsellere ilişkin uyulması gerekenler, görselin hafızada kalışındaki işlevi, görsel oluşturma ve kullanımında uyulması gerekenler ve deneyim boyutlarıyla ifade edilmiştir. Uluslararası haberleştirme kılavuzları ve çalışma görüşmelerinden görsellere ilişkin uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar şöyle sıralanabilir:

- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında görseller, olayların toplumsal hafızada kalması ve kamu bilincine taşınması noktalarında önemlidir.
- Travmatik olaylarda foto-muhabirliği ve kameramanlık önemli bir sorumluluktur. Bu nedenle olay ardından çekilen, yayına verilen görsellerin hedef kitle ve maruz kalanlar üzerinde oluşturabileceği sonuçlar dikkatle değerlendirilmelidir.
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olayları foto-muhabiri ve kameramanların hata yapma riski taşıdığı durumlardır. Bu riskler noktasında medya profesyonellerinin kendini geliştirmesi ve deneyim kazanması önem taşımaktadır.
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında toplanan görsellerin orada bulunan ve bulunmayan her bir birey için tarihi bir belge niteliğinde olduğu unutulmamalıdır.

- Olay alanlarından toplanan görseller aynı zamanda trajedi yaşamış bir kişi ya da topluluğun üzüntü, acı ve kederlerinin arşivini de oluşturmaktadır.
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında görsel oluşturma süreçlerinde maruz kalanların mahremiyeti mutlaka gözetilmelidir.
- Gazetecilik eğitim içeriklerinde kriz yönetimi ve empati konularında eksiklikler bulunmaktadır.
- Görsellere ilişkin yayın kuruluşu politikaları ve editör beklentileri önceden belirlenmeli ve muhabirler bilgilendirilmelidir.
- Foto-muhabiri ve kameraman davranış yönergeleri önceden belirlenmelidir. Mahremiyete saygı temel alınarak, kişilerin yaşam alanlarına izin almadan girilmemeli, bireylerin yas süreçlerine hassasiyetle yaklaşılmalıdır.
- Travmatik olayı deneyimleyen maruz kalanlardan biri haber kaynağı olarak haberde yer alıyorsa, görsel kullanımına ilişkin açık bilgilendirme yapılmalıdır. Haberin yayınlanma zamanı da kendisine iletilebilir.
- Alanda görsel toplama süreci de rahatsızlık vermeden, kimseyi incitmeden yürütülmeli, olaya maruz kalanlar görüntü almak kaygısıyla huzursuz edilmemelidir.
- Haberde görsel kullanımının gereklilik düzeyi editör ve muhabir iş birliğinde karar verilmelidir.
- Olay anından canlı yayınlarda gecikmeli yayın seçeneği kullanılması rahatsız edici görsellerin yayına çıkmasının engellenmesini sağlayabilir.
- Travmatik olan olaylarda görseller bağlam içerisinde sunulmalıdır. Hedef kitlenin orada olanları bilmediği noktasından hareket ederek yayına verilen görüntü/fotoğraflar için bağlam oluşturmaya dikkat edilmelidir.
- Fotoğraf/görüntü üzerinde oynama yapılmamalı, alanda bulunan hiçbir şeye dokunulmamalıdır.
- Görsellerin yayınlanma sıklığı ve süresi denetlenmelidir. Yayınlar ardından kullanılan görseller editör ve muhabir iş birliğinde değerlendirilmeli, yaşanan eksiklik ve hatalar gözden geçirilmelidir.

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde görev alan muhabirlerin olaylar ardından travma sonrası tepkiler geliştirebileceği uluslararası haberleştirme kılavuzlarında ve çalışma görüşmelerinde ifade edilmiştir. Travmatik olanı haberleştirmede muhabirlerin kendi ruh sağlığına ilişkin uyması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar şöyledir:

- İlk müdahale ekipleri gibi muhabirler de travmatik olaya ilk müdahale edenlerdir. Olayla ilk karşılaşanlar olarak olayın ruh sağlığı üzerinde oluşturabileceği risklerin farkında olunmalı, gösterilen tepkiler kabul edilmeli ve ruh sağlığını korumaya yönelik uygulamalar tercih edilmelidir.

5.1.2. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarına maruz kalanlara ilişkin sonuçlar

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında haberlere konu ya da kaynak olan maruz kalanların haberlerde yer alış ilkelere ilişkin sonuçlar, aşağıdaki başlıklar altında sunulmaktadır:

- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın çocuklar ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalanlar/kurtulanların çocuklar ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalanlar/kurtulanların yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar

5.1.2.1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın çocuklar ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde mağdur/kurbanın çocuklar ve gençler olduğu olaylarda saygılı, özenli ve profesyonel yaklaşımlar benimsenmesi ifade edilmektedir. Kılavuzlarda ulaşılan en temel sonuç, çocuk ve gençler savunmasız olmalarına ilişkindir. Çocuk ve gençlerin savunmasızlığı kılavuzlarda da aktarıldığı gibi yasalarla güvence altına alınmış olsa da medya profesyonelleri için uyulması gereken nokta çocuk ve gençlerin daha fazla mahremiyet hakkına sahip olduğu yönündedir.

Uluslararası haberleştirme kılavuzlarında mağdur/kurbanın çocuk ve gençler olduğu olaylarda onlarla röportaj/görüşme yapmak önerilmemektedir. Çocuk ve gençten görüş alınarak haberleştirmeye karar verildiği durumlardaysa medya profesyonelinin bir dizi hazırlık süreci doğrultusunda hareket etmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Kılavuzlarda röportaj/görüşme öncesi, röportaj/görüşme esnası ve röportaj/görüşme sonrası olarak ifade edilen bu aşamalarda uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar şöyle ifade edilebilir:

Röportaj/görüşme öncesinde,

- Röportaj/görüşme yapılması planlanan çocuk/gençlerin yasal velilerinden bilinçli olarak izin alınmalıdır.
- Bu izin alma esnasında veliler haberin tüm kapsamı ve yayınlama süreçleri konusunda açık biçimde bilgilendirilmelidir.
- Çocuk ve gençle röportaj yapmadan önce konunun ilgili taraflarından bilgi toplamak ve olaya ilişkin derinlemesine bir araştırma yapmak yeniden travmatizasyonu engellemek adına önemlidir.
- Travma ve kontrol duygusu arasındaki bağlantı kapsamında mekân seçiminin çocuk ve gence bırakılması tercih edilmelidir.

Röportaj/görüşme esnasında,

- Muhabir normal bir haber röportajı/görüşmesi yapmadığının farkındalığında olmalıdır.
- Röportaj/görüşme küçümsemeden, saygı çerçevesinde yürütülmelidir.
- Zaman sınırı çocuk ve gencin yaş aralığına göre belirlenmelidir.

- Röportaj/görüşme esnasında yalnız olunmamalı, yasal velilerin eşlik etmesi sağlanmalıdır.

Röportaj/görüşme sonrası,

- Travma sonrası sapmalar doğal bir sonuçtur, çocuk ve gençlerde travma sonrası bu tepkilerden kaynaklı hataları engellemek adına elde edilen bilgiler diğer kaynaklar ve belgelerden mutlaka teyit edilmelidir.
- Haberin yazımı aşamasında yasal veli ve haber kaynağı olan çocuk ve gençle karar verilenler eksiksiz uygulanmalıdır. Uygunsuz ifşalardan kaçınılmalı, toplanan ayrıntılı bilgilerin seçimi konusunda dikkatli olunmalıdır. Reşit olmayan haber kaynaklarının isimlerinin anonim tutulması haber kuruluşu yayın politikaları doğrultusunda değerlendirilmelidir.
- Haberin yayınlanacağı bölgenin yasal ve kültürel kuralları muhabir tarafından bilinmelidir.

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde mağdur/kurbanın çocuk ve gençler olduğu olaylarda çocuk ve gençlerin fotoğrafları izinsiz yayınlanmamalıdır. Görsel kullanımında şekilci uygulamalardan kaçınılması gerekmektedir.

5.1.2.2. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde içeriklere konu olan mağdur/kurbanlara ilişkin ulaşılan en temel sonuç, maruz kalanlar ve onların yakınlarına ilişkin haber temsillerinde travma, travmatik olay ve olaya taraf olanların medyatik bir nesne gibi ele alınmaması gerektiğidir.

Covid 19 pandemisi örneği doğrultusunda doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında değişen koşullara uyum sağlamak haber kuruluşlarının sorumluluğudur.

Muhabirler Covid 19 pandemisinde olduğu gibi gazetecilik uygulamalarında (kapanmalar nedeniyle röportaj/görüşmeleri çevrimiçi ortamlarda yapmak vb.) hızla değişikliklere gitmek zorunda kalabilmektedir. Bu değişiklikler söz konusu olduğunda kurban/mağdurun ruhsal durumu muhabir tarafından anlaşılmalı, onlara yaklaşımlar bu farkındalık doğrultusunda belirlenmelidir. Covid 19 pandemisi dönemindeki habercilikte kurban/mağdurla röportaj/görüşme yapmaya ilişkin sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

- Muhabirler evde kapalı kalmanın ruhsal sonuçlarının farkında olmalıdır.
- Kurban/mağdurlar yaşanan deneyimde sevdiklerini kaybetmenin yas sürecinde olabilir, normal günlük alışkanlık ve kayıplar sonrasında cenaze törenleri, ev ziyaretleri gibi geleneksel destek uygulamalarının pandemi esnasındaki değişimlerinin farkında olunmalıdır.
- Pandemi gibi belirsizliğin arttığı dönemler, bireyler için kaygılandırıcı süreçlerdir. Bilgi kirliliği, spekülasyonlar nedeniyle duygusal olarak farklı tepkiler geliştirmiş olabilirler. Suçluluk hissediyor olabilirler.

Covid 19 döneminde röportaj/görüşme öncesi uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar şöyle ifade edilebilir:

- Kurban/mağdurla iletişimde muhabirin kişisel cep telefonundan arama yapmak tercih edilmelidir.
- Röportaj/görüşme için teknik gereksinimler konusundaki bilgilendirme ve ayarlamalar önceden yapılmalıdır.
- Röportaj/görüşme yapılan kişinin kederi, endişe ve kaygılarının farkında olunmalıdır.

Röportaj/görüşme esnasında uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar şöyle sıralanabilir:

- Basit, açık sorular tercih edilmelidir. Duygusal tepkilere neden olabilecek sorulardan (örneğin nasıl hissediyorsun) kaçınılmalıdır.
- Kurban/mağdurun hislerinin anlaşıldığını ima eden ifadelerden kaçınılmalıdır.

- Üzücü ayrıntılara ilişkin sorular başta sorulmalı, röportaj/görüşme sonlarına yaklaşırken kurban/mağdurun sorularla şimdiki zamana getirilmesi sağlanmalıdır.
- Duyarlı ve saygılı yaklaşımlar röportaj/görüşme boyunca hissettirilmelidir.
- Kurban/mağdurun yorulduğu ya da farklı tepkiler geliştirdiği görülürse ara verilmeli, yanında destek alabileceği bir yakını olup olmadığı kontrol edilmelidir.

Covid 19 pandemisi dışında doğal yollarla oluşan diğer travmatik yaşam olaylarında muhabirlerin uyması gereken kurban/mağdurların ruh sağlığına yönelik ulaşılan ilkelere ilişkin sonuçlarsa şöyledir:

- Olayı doğrudan deneyimleyen kurban/mağdurlar travma sonrası tepkiler (uykusuzluk, fobiler vb.) göstermesine hazırlıklı olmak gerekmektedir. Olayı doğrudan deneyimlerin ruhsal olarak belirli aşamalarda kabule geçeceği muhabirler tarafından bilinmelidir.
- Bu noktada kurban/mağdura olayı sürekli anımsatan tekrarlar ve ayrıntılardan kaçınılmalıdır.
- Muhabir ruh sağlığı uzmanı değildir, öyle hareket etmek zorunda değildir. Saygılı yaklaşımlar benimsenmeli, kişiyi yeniden travmatize edecek ifade ve sorulardan kaçınılmalıdır.
- Alanda röportaj/görüş alınıyorsa kurban/mağdurun bilinçli olarak izin verdiğiinden emin olunmalıdır.
- Teknik ekipmanın kurban/mağdurlar için korkutucu olabileceği kabul edilmeli, olabildiğince az ekipmanla yanlarına gidilmelidir.

Covid 19 pandemisi süreci için kılavuzlarda ifade edilen röportajı/görüşmeyi sonlandırmaya yönelik ilkelere ilişkin sonuçlarsa şöyle sıralanabilir:

- Mağdur/kurban röportaj/görüşme kullanımı hakkında açıkça bilgilendirilmelidir. Kayıt, görüntü ve fotoğraflar başka bir yerde kullanılacaksa bu bilgilendirme de kendilerine sunulmalıdır.
- Röportaj/görüşme ardından iletişimde kalmak tercih edilmelidir.

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde kurban/mağdurların yetişkinler olduğu olaylarda haber içeriklerine yönelik ulaşılan sonuçlar şöyledir:

- Kişinin hayatına odaklanma ilkesi doğrultusunda mağdur/kurbanın normal yaşantısında onu özel kılan yönlerine haber içeriğinde yer vermek tercih edilmelidir.
- Kurban/mağdurla ilgili bilgiler -isim, alıntılar vb.- kendisi ya da bir yakını yardımıyla kontrol edilmelidir.
- Kurban/mağdurun hayata bakış açısını aktarmak tercih edilmelidir.
- Ölen kurban/mağdur hakkında yazarken hedef kitlenin ruh sağlığını korumak adına ölüm şekline ilişkin ayrıntılardan kaçınılmalıdır.
- Haber dilindeki ifadeler basit ve açık olmalıdır.

5.1.2.3. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalanlar/kurtulanların yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hayatta kalanlar/kurtulanların yetişkinler olduğu olaylara yönelik uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar şöyledir:

- Deneyimler ardından hayatta kalan/kurtulanlara empati ve anlayışla yaklaşmak önemlidir.
- Medya profesyonelleriyle kötü deneyimlerin hayatta kalanlar/kurtulanlar için travmatize etme riski unutulmamalıdır.
- İçeriklerde hayatta kalanlar/kurtulanların umutsuz ve çaresiz sunulmasının rahatsız edici boyutlarının farkında olunmalıdır.

5.1.3. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hedef kitleye ilişkin sonuçlar

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hedef kitleye yönelik uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar şöyledir:

- Hedef kitleye sorumluluğun farkında olunmalıdır.
- Hedef kitle tarafından haber medyasına iletilen bilgi talepleri yanıtlanmalı, haberler belirsizlik ortamlarında hedef kitle için kaynak olmalıdır.
- Korku, panik, endişe verici yayınlardan kaçınılmalıdır.
- Olayların toplumlardaki farklı kesimler üzerinde farklı sonuçlar oluşturduğunun farkında olunmalıdır.
- Hedef kitlenin travmatik olaylarda destek hizmetleri alabileceği kurum ve kuruluşlara ilişkin bilgilendirmeler haber içeriklerinde sunulmalıdır.
- Hedef kitle talebi, izlenme oranı ve tıklanma kaygısı düşünülerek değil, hedef kitlenin bilinçlenmesi hedeflenerek haber içerikleri oluşturulmalıdır.
- Toplamların travmatik olaylar ardından iyileşmesi sürecinde haber medyasının sorumlulukları kabul edilmelidir.

5.1.4. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar

5.1.5. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde medya profesyonellerinin uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar

5.1.5.1. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar

İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde editörlerin travma farkındalığına yönelik sonuçlar şöyle sıralanabilir:

- Haber merkezleri olaylara önceden hazırlıklı olmalıdır. Bu hazırlık aşamasında olayların türüne göre uzmanlık gerektiren alanları editörler tarafından önceden planlanmalıdır.
- Planlamalar doğrultusunda acil durum irtibat listeleri oluşturulmalı, yayınlara ilişkin kesin talimatlar belirlenmeli, olası sorunlara ilişkin yedek planlar önceden oluşturulmalıdır. Mümkünse bu talimatlar kitaplaştırılmalıdır.
- Görevlendirme planlamaları da muhabir uzmanlık alanları doğrultusunda yapılmalıdır.
- Canlı yayın politikaları önceden kesin talimatlarla belirlenmelidir.
- Yerel haber kuruluşları bölgelerinde yaşanan olası bir olayda ulusal düzeyde kaynak konumuna geçme noktasında hazırlıklı olmalıdır.
- Travmaya ilişkin farkındalığın artırılması için destek eğitim hizmetlerinin sürekli devam ettirilmesi gerekmektedir.
- Haber kuruluşları riskli alanlarda görevlendirilen çalışanlarını hayatta ve güvende kalma konusunda eğitmelidir.
- Riskli alanlarda görevli personelin geniş kapsamlı sosyal ağ gruplarında yer almaları teşvik edilmelidir.
- Travmatik olanın haberleştirilmesinde editör rol ve sorumlulukları haber kuruluşları tarafından açıkça belirlenmelidir. Yayın esnası ve sonrasında editörlerin yasal olarak yükümlülüklerini de net biçimde bilmeleri gerekmektedir.
- Olaylar ardından aileler otoriteler tarafından bilgilendirilmeden ölen kurbanlarla ilgili ayrıntılar vermekten kaçınılmalıdır.
- Görevlendirilen muhabirin mesleki yeterlilikleri iyi değerlendirilmelidir. Olay alanında görevlendirmelere muhabirle birlikte karar verilmelidir. Muhabirin alana gitmeme tercihine saygı duyulmalı, zorlama ve baskı kurulmamalıdır.
- İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının türleri bağlamında uzmanlaşma sağlanması gerekmektedir.
- Haber kuruluşları serbest çalışan muhabirlerden destek alıyorsa, onların kurban ve mağdurlara yaklaşımlarını da dikkatle kontrol etmelidir.

Uluslararası haberleştirme kılavuzları ve çalışma görüşmelerinde travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde gazetecilik öğrencilerinin eğitim aşamalarında travmaya ilişkin farkındalığının geliştirilmesi gerekliliği ifade edilmiştir. Bu bağlamda gazetecilik eğitmenlerine ilişkin ulaşılan sonuçlar şöyle sıralanabilir:

- Eğitim süreçlerinde travmatik olayları haberleştirme, şiddeti araştırma, mağdur ve hayatta kalanlarla görüşmeler yapma ve güvende kalma uygulamaları öğrencilere sunulmalıdır.
- Travma haberciliği bağlamında akademik ortamlarla haber kuruluşları arasındaki etkileşimin artırılması gerekmektedir.
- Gazetecilik meslek örgütleri, gazetecilik eğitim kurumları ve haber kuruluşları bağlamında travmatik olanı haberleştirmeye yönelik eksiklikler bulunmaktadır.
- Haber kuruluşları yönetim süreçlerinde görevli medya profesyonelleri ve muhabirlere yurtdışındaki haber kuruluşlarında sağlanan eğitim içerikleri sağlanmalıdır.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde editörlerin haber içeriklerinde uyması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar şöyle sıralanabilir:

- Travmatik olay türü özelinde haber içeriğinin geniş toplulukları kapsamasına özen gösterilmelidir.
- İçeriklerde kadın ve erkek görüşleri eşit biçimde alıntılanmalıdır. Temsiliyetin de eşit olmasına dikkat edilmelidir. Cinsiyete ilişkin eşit temsiliyet dengesinin etnik köken, ırk ve din için de geçerli olması gerekliliği unutulmamalıdır.
- Yayıncılıkta dengeli ve adaletli olmaya özen gösterilmelidir.
- Gerçekliği konusunda şüphe duyulan hiçbir içerik hedef kitleyle paylaşılmamalıdır.
- Travmatik olanı haberleştirmede hızlı olma kaygısı hatalı içerik üretilmesine neden olabilmektedir.

İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde editörlerin kullanılan haber diline yönelik uyması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar şöyledir:

- Toplum bilgilendirmek sağlanmalıdır.
- Seçilen kelimelerin tetikleyici yönleri noktasında dikkatli olunmalıdır.
- Olay yeri tasvirleri konusunda açık olunmalıdır.
- Tarafların yer aldığı -çatışma vb.- olaylarda duygusal olmayan tarafsız bir dil kullanımı muhabirlere hatırlatmalıdır.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde maruz kalanlara yönelik editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar şöyle sıralanabilir:

- Kalabalık gruplar söz konusu olduğunda haberde tüm maruz kalanlara yer vermek zordur. Grubun deneyimlerini paylaşmaya yönelik olarak belirli sayıda temsilcinin seçildiği durumlar maruz kalanlar ve onları temsil eden gruplara aktarılmalıdır.
- Maruz kalanlarla görüşmeye giderken muhabirin gerekli araştırmayı yaptığı ve hazırlıklı olduğu kontrol edilmelidir.
- Maruz kalanların destek alabileceği kurum ve kuruluşların iletişim bilgilerine haberde yer verilmesi sağlanmalıdır.
- Teknik görevli ekibin haber unsurlarını (başlık, fotoğraf, görüntü vb.) yerleştirme biçimleri konusunda dikkatli olunmalıdır.
- Maruz kalanlarla iletişime geçme uygulamaları konusunda muhabirler bilgilendirilmelidir.
- Deneyim yaşamış ve bu deneyimleri aktarma konusunda istekli olan maruz kalanları kapsayan veri tabanları oluşturulabilir.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde haber kaynaklarına yönelik editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin haberleştirme kılavuzlarında insan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde haber kaynaklarının anonim kalmayı talep edebileceği ifade edilmiştir. Bu karar alınırken editörler gerekçeler konusunda kamuyu bilgilendirmelidir.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde haber kuruluşlarında görevli ekipler yanında farklı kaynaklardan da görseller ulaştırılabildiği

haberleştirme kılavuzlarında ifade edilmiştir. Bu gorsellerin yayın kararı haber kuruluşu politikaları doğrultusunda verilmektedir. Bu nedenle haber kuruluşlarının kendilerine ulaşan her türden gorsel noktasında yayın politikalarının önceden belirlenmesi gerekmektedir. Sosyal medya platformları üzerinden travmatik olay anında filtresiz yayınlanan gorseller olduğu haberleştirme kılavuzlarında ifade edilmiştir. Bu gorsellerin denetimine ilişkin uluslararası haber kuruluşlarında tercih edilen yöntem, içerik paylaşım merkezleri kurulması olarak ifade edilmiştir.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde sosyal medya kullanımına yönelik editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar şöyle sıralanabilir:

- Sosyal medyada çevrimiçi bilginin kontrolsüz yayılması riskli bir durumdur. Editörler bu risklerin farkında olmalıdır.
- Bu bilgi yığını doğruluğu teyit edilmeden yayınlanırsa okuyucu etkileşimiyle birlikte istenmeyen sonuçlara neden olmaktadır. Bilgi sonradan düzeltilip yayınlansa da bu tür durumlar haber kuruluşlarını gerçekten uzaklaştıran durumlar olarak kabul edilmektedir.
- Haber kuruluşları kendi yayın politikalarına güvense bile hata yapma riskine karşı bu bilgileri teyit ederek yayınlamalıdır.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde medya profesyoneli ruh sağlığına yönelik editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar şöyle sıralanabilir:

- Muhabir ve diğer medya profesyonelleri travmatik olanı haberleştirme ardından ruh sağlığında gelişebilecek tepkiler noktasında risk altındadır.
- Ruh sağlığı üzerindeki değişimlerin açıkça ifade edilebildiği bir haber merkezi kültürü oluşturulmalıdır.
- Görevli personelin ruh sağlığı üzerinde oluşan değişimleri meslektaşlarıyla kaygı taşımadan paylaşabilmelidir.
- Çalışanlar görev alanlarında ve haber merkezlerinde editörler tarafından sürekli gözlemlenmelidir.
- Haber merkezlerinde destek hizmetleri geliştirilmelidir.

5.1.5.2. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirlerin travma farkındalığına yönelik uyması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar şöyle ifade edilebilir:

- Travmatik olay türüne göre uzmanlaşma önemlidir. Muhabirler haberini yaptıkları olayın taşıdığı anlamı iyi bilmeli ve sonuçları noktasında hazırlıklı olmalıdır.
- Olaylar esnasında doğaçlama karar vermek yerine haber kuruluşları travmatik olay türüne göre yayın politikalarını önceden hazırlamalıdır.

İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirlerin uzmanlaşmasına katkı sağlama noktasında olay türleri ve anlamlarına ilişkin bilgilerin muhabirler tarafından iyi anlaşılması gerekliliği haberleştirme kılavuzlarında ifade edilmiştir. İnsan kaynaklı olay türlerine göre muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar şöyledir:

- Her bir olay türü ilgili muhabir tarafından iyi anlaşılmalıdır.
- Olayın bağlamı doğrultusunda haberde konu olarak işlenen olay türü ile ilişkili kavramlar da muhabirler tarafından bilinmelidir.
- Muhabirler insan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinin önemini farkında olmalıdır.
- İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesi muhabirler için sorumluluğu artırıcı, zorlu bir görevdir. İlk olma kaygısı ile doğruluk arasında seçimde doğruluk tercih edilmelidir.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde olay türü özelinde uzmanlaşmaya yönelik uyulması gereken ilkelere ilişkin bilgilendirmeler uluslararası haberleştirme kılavuzlarında ifade edilmiştir. Bu doğrultuda olay türleri bağlamında uzmanlaşma için muhabirlerin kendilerini eğitimler ve sunulan içeriklerle geliştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Haber kuruluşları da insan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesi süreçlerine hazırlıklı olmalı, organizasyon şemaları ve

planlarımı gözden geçirmelidir. Uzmanlaşmada muhabirler olayın yaşandığı coğrafyadaki yayınlara ilişkin yasa ve kuralları bilmelidir.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirlerin rol ve sorumluluklarına yönelik uyması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar şöyle sıralanabilir:

- Haber medyası, muhabirler belirsizlik dönemlerinde en temel bilgi kaynağıdır.
- Olay türlerine göre muhabirler taşıdıkları rol ve sorumlulukların farkında olmalıdır.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde etiğe ilişkin muhabirlerin dikkat etmeleri gereken ilkelere ilişkin sonuçlar şöyle ifade edilebilir:

- Haberde güvenilirliğin sağlanması ve doğruluk olay türü fark etmeksizin bir medya profesyonelinin en önemli sorumluluğudur.
- Etik ilkelerin içselleştirilmesi travmatik olay sunumlarında daha da önem kazanmaktadır.
- Olay alanında yardıma ihtiyacı olanlar söz konusu olduğunda gazetecinin yardımcı olma sorumluluğu bulunmaktadır.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirlerin haber sürecinde uyması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar şöyledir:

- Ani gelişen olaylar ardından alanda hızlı olma baskısı hatalı bilgilerin yayılmasına neden olabilmektedir.
- Söylenti ve iddialardan uzak durulmalıdır.
- Güvenlik güçlerinin müdahalesi ya da rehinelere olduğu durumlarda toplanan bilgilerin paylaşımının müdahale ya da rehinelere kurtarılmasını riske atmamasına dikkat edilmelidir. Güvenlik güçleriyle iş birliğine gidilmelidir.
- Haber içeriklerinde rehine ve kurbanların mahremiyetine zarar verilmemeli, hayatlarını riske atacak hiçbir bilgi sunulmamalıdır.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarında alanda görevli muhabirlerin güvenliğine yönelik uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar haberleştirme

kılavuzlarında olay türleri özelinde sunulmuştur. Muhabirlerin olay alanlarında güvende kalmalarına yönelik ilkelere ilişkin sonuçlar şöyle ifade edilebilir:

- Muhabirler ve foto-muhabirleri haberini yaptıkları haber türüne göre alana gitmeden önce ilgili olay türüne göre hazırlıklı olmalıdır.
- Çatışma ya da savaş alanında görevli olan medya profesyonelleri alana gitmeden gerekli planlamaları ve iletişim prosedürlerini bağlı bulunduğu haber merkeziyle netleştirmelidir.
- Alanda sakin kalınmalı, öfkeye neden olabilecek durumlar için hazırlıklı olunmalı ve olası riskli durumlardan acil olarak uzaklaşmak için planlar hazır olmalıdır.
- Savaş/çatışma alanlarında olası saldırılarda yapılması gerekenler bilinmelidir. Diğer basın mensuplarıyla bir arada kalınmalıdır.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirlerin haber toplamaya yönelik uyması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar şu şeklide ifade edilebilir:

- Tarafların yer aldığı olaylar haberleştirilirken hedef kitle beklentisi doğrultusunda olayın oluşma nedenlerinin sosyal süreçleriyle birlikte tanımlanmaya dönük bilgilerin toplanmasına odaklanılmalıdır.
- Haber toplamaya yönelik risk düzeyi, güvende kalma ve şiddeti önleme tedbirlerini yanıtlayacak sorular hazırlanmalıdır.
- Konu eğer çatışmaysa gazetecilerin tarafsız olarak olayları analiz ederek, anlaşılmasına katkı sağladığı unutulmamalıdır.
- Konu terör saldırı olduğunda muhabirler gerçeğe odaklanmalıdır. Yasal soruşturmaları riske atabilecek her türden bilgilendirmeden uzak durulmalıdır. Bu noktada güvenlik güçleriyle iş birliği sağlanmalıdır.
- Suç ve mağduriyetin haberleştirilmesinde kılavuzlarda ifade edilen haber türleri (son dakika, röportaj haber ve yüksek etkili hikâye) bağlamında konu ele alınabilir. Suç ve mağduriyet haberlerinin klasik anlamdaki adliye muhabirliğinin ötesine geçtiğinin farkında olunmalıdır.
- Olayların belirli aralıklarla kamusal bilince taşınması noktasında yıldönümü haberleri hazırlanmalıdır. Kurban/mağdur ve hayatta kalanların hikayelerini paylaşmasına imkân sağlanmalıdır.

- Maruz kalanlara yaklaşımlarda travma haberciliği yaklaşımı bağlamında sunulan davranış yönergeleri takip edilmelidir.

Uluslararası haberleştirme kılavuzlarında insan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde maruz kalanlarla röportaj/görüşme yapmanın gündelik haber akışı içerisinde sivillerle görüşme yapmaktan farklı olduğu ifade edilmektedir. Bu farklılaşmanın da doğrultusunda röportaj/görüşme yapmada uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar şöyle sıralanabilir:

- Röportaj/görüşme esnasında muhabirler olaya ilişkin kendi fikirlerini ifade etmemelidir.
- Röportaj/görüşme esnasında maruz kalanın aşırı tepkileri ya da tehlikede hissetme söz konusu olduğu durumlarda tartışmalardan kaçınılmalı ve ortamdan uzaklaşılmalıdır.
- Tarafların bilgi verme tercihlerine saygı duyulmalıdır.
- Maruz kalan bir kadınsa ve cinsel şiddet gibi bir travmatik olay deneyiminden kurtulduysa kadın bir muhabirler görüşme yapmayı tercih edebilir. Bu tercihe saygı duyulmalıdır.
- Muhabirler deneyim atlatmış olanların hikayelerinde aşağılanmış hissetme ve utanç duyguları baskın olduğunun farkında olmalıdır. Maruz kalanlarının risk altında olduğu durumların da oluşma tehlikesine yönelik muhabirler hazırlıklı olmalıdır. Maruz kalanın kimliğini anonim bırakmak olası tehlikeler için tercih edilebilir.
- Muhabirler hikayelerin anlatılması için para teklif etmek gibi baskı unsurlarını kullanmamalıdır. Yapılan yayının ardından değişimler oluşabileceğine dair vaatler sunulmamalıdır.
- Röportaj/görüşme esnasında dokunmaktan kaçınılmalıdır.
- Maruz kalanların haberde sunumunda kendisi ve olayı tanımlamaya ilişkin kelime tercihleri öğrenilmelidir.
- İyi mağduru ortaya çıkartmaya çalışılmamalıdır.
- Değer yüklü sorulardan kaçınılmalıdır.
- Maruz kalanların kişisel mahremiyetine saygı gösterilmelidir. İzinsiz evinde dolaşılmalı, fotoğraf ya da eşyalar izinsiz alınmamalıdır. Ödünç

verilen fotoğraf veya belgelerin orijinalleri yerine kopyalarını almak tercih edilmelidir.

- Röportaj/görüşme ardından maruz kalanlarla iletişimde kalmaya devam edilmelidir. Röportaj/görüşme yayınlanmayacaksa bunun bilgisi kendilerine iletilmelidir.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirlerin haber içeriklerinde uyması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar şöyle sıralanabilir:

- Olay türleri doğrultusunda gerçekler ve bağlam oluşturmada gerekli özen gösterilmelidir.
- Dil kullanımında sağlam bir anlayışa sahip olmak gerekmektedir.
- Haberleştirme kılavuzlarında insan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde bağlam eksikliği bir sorun olarak ifade edilmektedir. Bu sorunun çözümüne yönelik olarak haber içeriklerinde doğrudan kıyaslara yer verilebilir.
- Etiketlemeden kaçınılmalıdır.
- Şiddet, cinsel şiddet haberlerinde doğallaştırma, estetize etme, fail ve kurban temsiliyetinde dengesizlikten uzak durulmalıdır.
- Toplumsal iyileşmeye katkı sunma noktasında travmatik olaylar ardından alınabilecek destek hizmetlerine ilişkin bilgilendirmeler de haber içeriklerinde yer almalıdır.
- Haber içeriklerinde olaylar çok yönlü analiz edilmelidir.
- Haber içeriklerinde belirsiz ifadelerden, genellemelerden, nefret söylemine neden olabilecek terimlerden kaçınılmalı, söylentilere itibar edilmemelidir.
- Gerçeklere ulaşmada teyit süreçleri takip edilmelidir.
- Haber kaynaklarının anonim kalması gereken durumlara dikkat ve özen gösterilmeli, kaynaklar güvenilir ve tarafsız olmalıdır. Haber kaynağı bilgilendirmeleri net ve açık olmalıdır.
- Muhabirler de haber kaynakları, kurum ve kişilere karşı tarafsız olmalıdır.
- Yanlış tasvirler ve bilgilendirmelerden kaçınılmalıdır. Bu haber kuruluşunun güvenilirliğiyle ilişkilidir.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde kılavuzlarda da ifade edildiği gibi kurban ve fail temsilinde dengenin kurulması gerekmektedir. Dengeye ek olarak haberlerde kurban suçlayıcı dil kullanımından kaçınılması gerekmektedir.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde görsellere yönelik muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar şöyle sıralanabilir:

- Muhabir-foto-muhabiri ve kameramanlar görsel oluştururken alanda bulunanlara dokunmamalıdır.
- Alanda yapılması gerekenlere ilişkin bir kontrol listesi oluşturmak görsel toplamayı kolaylaştırıcı olabilir.
- Sosyal medya platformlarından toplanan görseller teyit edilmelidir. Vatandaşlar tarafından sosyal medya hesaplarına eklenen görsellere ilişkin teyit süreçlerine ilişkin katı kurallar oluşturulmalıdır.
- Haber kuruluşları görseller için maddi kaynak önerisinde bulunmamalıdır.
- Rehinelere olduğu olaylarda uluslararası haber kuruluşlarının yayın politikaları belirlidir. Bu politikalar doğrultusunda rehine ve yakınlarının hayatını riske atabileceği düşünülen hiçbir görsel yayınlarda paylaşılmamalı. Güvenlik güçlerinin olaylara müdahalesini riske atacak bilgilendirme ve görsellerin yayınlanmasından kaçınılmalıdır.
- Suç, cinayet vb. olaylarda mahremiyete saygı gösterilmelidir.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde veri kullanımına yönelik uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar şöyle ifade edilebilir:

- Haber içeriğine eklenen verilerin toplanma yöntemi ve kaynağı haberde açıkça belirtilmelidir.
- Sunulan verilerin bağlam içerisinde verilmesi esastır. Verilen her bir rakamın aslında bir insan hikayesinin uzun dönem etkilerini de kapsayan bir bilgi olduğu unutulmamalıdır.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde sosyal medya kullanımına yönelik uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar şöyle ifade edilebilir:

- Sosyal medya platformları kaynak olarak kullanıldığında teyit süreçleri ciddi biçimde değerlendirilmelidir.
- Sosyal medya platformları medya profesyonelleri için farklı uygulamaları da sunmaktadır. Platformların sunduğu bu uygulamaların kullanımı konusunda profesyonelleşmek travmatik olaylar esnasında yardımcı olabilir.
- Sosyal medya platformlarının altyapı sağlayan birer araç olduğu unutulmamalıdır. Haber kuruluşları gibi denetim süreçleri yoktur.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabir ruh sağlığına yönelik uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar şöyle sıralanabilir:

- Alanda yürütülen araştırmalar travmatik olayları haberleştiren muhabirlerin travma sonrası tepkiler oluşturabildiğini desteklemektedir.
- Medya profesyonelleri bu tepkilerin oluşması noktasında farkında olmalı ve gerekli öz bakım uygulamalarını öğrenmelidir.

5.1.6. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde maruz kalanlara ilişkin sonuçlar

5.1.6.1. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde mağdur ve kurbanın çocuk ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde mağdur/kurbanın çocuk ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar şöyle sıralanabilir:

- Muhabirler çocuk ve gençlerin olduğu haberlerde sahip oldukları gücün farkında olmalıdır.
- Olaya ek olarak içeriklerde bağlam oluşturmaya dönük olarak olay kökenleri ve önleme uygulamalarına ilişkin hizmet ve öneriler haber içeriklerinde sunulmalıdır.

- Yaş farkı gözetmeksizin kurban/mağdura hassasiyet ve saygıyla yaklaşılması gerekmektedir.
- Haber için kurban/mağdurun yanına gitmeden gerekli tüm araştırma yapılmalıdır.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde mağdur/kurbanın çocuklar ve gençler olduğu olaylarda röportaj/görüşme yapamaya ilişkin sonuçlar şöyle sıralanabilir:

- Haberleştirme kılavuzlarında da ifade edildiği gibi mağdur/kurbanın çocuklar ve gençler olduğu haberlerde onlarla röportaj/görüşme yapmak önerilmemektedir.
- Habere kaynaklık etmeleri için özel nedenler olduğu durumlarda haberleştirme kılavuzlarında sunulan yönergelerin takip edilmesi önerilmektedir. Habere kaynaklık edecek çocuk ve gencin yasal velisinin bilinci olarak izin verdiğinden emin olunmalıdır. Çocuğun haysiyeti ve mahremiyeti birinci öncelik olmalıdır.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde mağdur/kurbanın çocuk ve gençler olduğu olaylarda görsellere yönelik uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar şöyle sıralanabilir:

- Olayın gerçekleştiği coğrafyadaki çocuk ve gençlerin medyada yer almasına ilişkin yasa ve kurallar bilinmeli ve bu doğrultuda yayıncılık yapılmalıdır.
- Çocuk ve gençlerin doğrudan görselleri yerine olayı tanımlayabilecek farklı unsurların görselleri kullanılabilir.
- Ailelerin görsellere ilişkin talepleri dikkate alınmalıdır.

5.1.6.2. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın yetişkin olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar

İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın yetişkin olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

- Medya deneyimi farklı bir konudur. Bu nedenle olayları deneyimleyen kurban/mağdura yaklaşımlar hassasiyet ve saygı gerektirmektedir.
- Şok geçirmiş bireylere yaklaşımlarda muhabirlerin travma farkındalığına sahip olması gerekmektedir. Muhabirler bu farkındalık doğrultusunda kurban/mağdura yaklaşımlarda ısrarcı olmamalıdır. Travma sonrası bireylerin gösterebileceği tepkilere de hazırlıklı olunmalıdır.
- Medya profesyonelleri mağdur/kurbanlara karşı üstlendikleri rol ve sorumlulukla hareket etmelidir.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde kurban/mağdurun yetişkinler olduğu olaylarda haber içeriklerine yönelik uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar şöyle sıralanabilir:

- Kurban ve mağdurlarla çalışmanın zorlu yanları medya profesyonelleri tarafından kabul edilmelidir.
- Kurban ve mağdura yaklaşımlarda travma sonrası tepkilerin farkında olunmalı, yaklaşımlar bu farkındalık doğrultusunda belirlenmelidir.
- Kurban ve mağdurun öncelikle tıbbi yardıma ihtiyacı olup olmadığı kontrol edilmelidir.
- Kurban ve mağdurlar doğrudan röportaj/görüşme taleplerini reddettiğinde alternatif haber kaynakları tercih edilmelidir.
- Hitap biçimleri mağdur/kurbanla beraber belirlenmelidir.
- Medya profesyoneli gazeteci olduğunu asla gizlememelidir.
- Yayın süreçlerine ilişkin bilgilendirmeler kurban ve mağdura net biçimde yapılmalıdır.
- Mağdur/kurbanın kişisel alanına saygı duyulmalıdır.
- Mağdur/kurbanı suçlayıcı ifade ve terimlerden kaçınılmalıdır.
- Röportaj/görüşme yayınlanmayacaksa bilgilendirme kurban/mağdura yapılmalıdır.
- Röportaj/görüşmede aktarılan görüşlerin doğruluk kontrolü yapılmalıdır. Haber içeriğinde bu görüşler doğrultusunda başka kişilere zarar verilmediğinden emin olunmalıdır.

- Haberde röportaj/görüşme için çevirmen desteği alındığı durumlara ilişkin medya profesyonelleri hazırlıklı olmalıdır.

İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hayatta kalanların yetişkinler olduğu olaylarda uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar şöyle sıralanabilir:

- Hayatta kalanlar görüş verme konusunda isteksiz olabilir. Bu talebe saygı duyulmalıdır.
- Hayatta kalanlarla haber yayına hazırlandıktan sonra da iletişimde kalınmalıdır.

5.1.7. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hedef kitleye yönelik uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar

İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hedef kitleye yönelik uyulması gereken ilkelere ilişkin sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

- Muhabirler travmatik olanı haberleştirirken hedef kitle beklentilerinin bilincinde olmalıdır.
- Hedef kitle ruh sağlığı tepkileri dikkate alınarak haberleştirme yapılmalıdır.
- Haber medyasının travmatik olaylar ardından toplumsal iyileştirici ve hedef kitleyi bilinçlendirici rolleri olduğu unutulmamalıdır.
- Hedef kitle geri dönüşleri haberlerde değerlendirilmelidir.

5.2. Eco-Delphi Sonuçlar

Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelerin belirlenmesini amaçlayan bu çalışmada Eco-Delphi Tekniğiyle yapılan analizde ulaşılan sonuçlar bu başlık altında sunulmaktadır:

- Türkiye’de travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hedef kitle tepkileri etik ilkelerin uygulanmasında belirleyicidir.
- Yurt dışında travma haberciliği mağdur/kurban/ hayatta kalanlar ve onların yakınlarının haberlerdeki beklentileri doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Türkiye’de de travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınlarına ilişkin düzenlemelere ihtiyaç duyulduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Uluslararası haberleştirme kılavuzlarında travma haberciliği bağlamındaki “terimler ve ifadelere ilişkin bilgilendirmelere” ve “medya profesyonellerinin travmatik olaylarla baş etme önerilerine” yer verildiği tespit edilmiştir. Türkiye’de bu iki kategori ve ilgili temalarına ilişkin görüş paylaşılmamış olmasına karşın yapay zekâ analizinde bu iki kategori ve ilgili temaları önemli görülmüştür.
- Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hatalı dil örneklerinin tespit edilmesine yönelik bilimsel araştırmalar yürütülebilir. Tespit edilen yanlış kullanım örneklerinin doğru kullanımını içeren bilgilendirmelerin sunulduğu kılavuzlar hazırlanabilir.
- Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uzmanlaşmanın Türkiye için de gerekli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Mağdur/kurban/hayatta kalanlar ve onların yakınları ile röportaj/görüşme yürütmeye ilişkin uygulamaların geliştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.
- Türkiye’de meslek örgütleri ve eğitim kurumlarının travmatik yaşam olaylarını haberleştirmede güncel yaklaşımlar noktasında eksiklikleri bulunmaktadır.

- Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uluslararası alanda olduğu gibi medya profesyonellerinin çevrimiçi ulaşabileceği travma, travmatik olay, adli olaylara ilişkin bilgi ve yönergeler, maruz kalanlarla röportaj/görüşme yönergeleri, bilgi teyit uygulamaları, güvende kalma ve bunu bildirme uygulamaları vb. travmatik olaylarda doğrudan muhabirlere destek hizmeti sunabilecek resmi ve özel kurum ve kuruluşlar belirlenmelidir.
- Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde sosyal medya platformları, doğrulama süreçleri nedeniyle zaman kayıplarına neden olmaktadır.
- Etik ilkeler anlamlı ve önemli olsa da Türkiye’de içselleştirilmesine yönelik geliştirme ve düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır.
- Türkiye’de travma ve empati konularında eğitime ihtiyaç duyulmaktadır.
- Türkiye’de ticari kayılar etik ilkelerin ikinci plan atılmasında rol oynamaktadır.
- Etik ilkeler bağlamında yanlış olan yayıncılık uygulamaları bağlamında düzenleme ve eğitime ihtiyaç duyulmaktadır.
- Travma ve ruh sağlığına ilişkin üç paydaşı da kapsayan farkındalık eğitimleri geliştirilmelidir.
- Yayıncı kuruluşlar travmatik olanın sunumunda olaya yabancılaşma riskine karşı yayın sıklıklarında dengeli kalmalıdır.
- Haberleştirme süreçlerinde cinsiyet temsilleri ve maruz kalanlara yaklaşımlarda Türkiye’de eksikler bulunmaktadır.
- Travmatik olan olayın haberleştirilmesi önemlidir.
- Kadına yönelik şiddet haberlerinde hatalı söylem ve uygulamaların önüne geçme noktasında düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır.
- Maruz kalanlar ve hedef kitlede benzer deneyimleri yaşayanlar için haber içeriklerinde destek hizmeti sunan resmi ve özel kurum/kuruluşlara ilişkin bilgilendirmeler sunulmalıdır.
- Haber sadece olayı değil, somut çözümleri de sunmalıdır.

- Haber merkezleri ve medya profesyonelleri travmatik yaşam olaylarında toplumsal sorumlulukları doğrultusunda yayınlar yapmalıdır.
- Travmatik olanın haberleştirilmesindeki boşlukların nedenlerinden biri travmanın haberleştirilmesine ilişkin Türkiye’de yönergelerin net olmamasıdır.
- Medya profesyonelleri travmatik yaşam olayları hakkında bilgi toplarken olayın ne olduğu, türü, nasıl geliştiği ve konuya taraf olan paydaşlara önem vermelidir.
- Haber toplama süreçlerinde resmi kısıtlamalar, kamu vicdanını rahatsız eden durumlar, çevreden düşmanca tavırlar olup olmadığı kontrol edilmelidir.
- Travmatik yaşam olaylarında medya profesyonellerinin de ruhsal olarak tepkiler geliştirebileceği kabul edilmelidir.
- Travmatik olayın haberleştirilmesinde gazetecinin olaya alanına gitme tercihi sorulmalıdır.
- Travma farkındalığı ve uzmanlaşma noktasında travmayla ilişkili gazetecilik uzmanlık alanlarına ilişkin eğitimler geliştirilmelidir.
- Haber kuruluşları ve akademik ortamlar arasındaki iş birliğinin özellikle travmatik yaşam olayları haberleştirilmesi bağlamında sağlanması gerekmektedir.

6. ÖNERİLER

Bu çalışma, Türkiye’de travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken yayın ilkelerinin belirlenmesini amaçlamaktadır. Çalışmanın önerileri çalışma sonuçları bağlamında aşağıda sıralanan başlıklar doğrultusunda sunulmaktadır.

- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler
 - Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştiren medya profesyonelleri bağlamında:
 - Editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler
 - Muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler
 - Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarına maruz kalanlar bağlamında:
 - Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın çocuk ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler
 - Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler
 - Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalanlar/kurtulanların çocuklar ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler
 - Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalanlar/kurtulanların yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler
 - Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hedef kitleye ilişkin uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler
- İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler
 - İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştiren medya profesyonelleri bağlamında:

- Editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler
- Muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler
- İnsan eliyle oluşan travmatik yaşam olaylarına maruz kalanlar bağlamında:
 - İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın çocuk ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler
 - İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın yetişkin olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler
 - İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalan/kurtulanların çocuk ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler
 - İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalan/kurtulanların yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler
- İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hedef kitleye ilişkin uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler

6.1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler çalışma alt amaçları bağlamında medya profesyonelleri, maruz kalanlar ve hedef kitleye ilişkin olarak sunulmaktadır.

6.1.1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştiren medya profesyonellerine ilişkin öneriler

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler çalışma alt amaçları doğrultusunda editörler ve muhabirlere ilişkin olarak sunulmaktadır.

6.1.1.1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştirmede editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler;

- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştirmede editörlerin travma farkındalığına ilişkin öneriler
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında editörlerin haber toplama sürecinde uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında editörlerin haber içeriklerinde uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının ruh sağlığı üzerindeki etkileri ve önlemlere ilişkin öneriler altında verilmektedir.

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştirmede editörlerin travma farkındalığının geliştirilmesine ilişkin öneriler:

- Türkiye’de haber kuruluşlarında görev yapmakta olan editör ve haber merkezi yöneticilerine doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesine yönelik olarak travma, travmatik olay, travmatik olayın ruhsal sonuçları (medya profesyonelleri, maruz kalanlar ve hedef kitle bağlamında), tanık olanlara yaklaşımlar, mağdur/kurbanlara ve onların yakınlarına yaklaşımlar ve haber merkezi çalışanlarının ruh sağlığı üzerinde oluşabilecek riskler noktasında eğitimler geliştirilebilir ve uygulanabilir.
- Görevlendirme tercihlerinde ilgili çalışanların onayı alınabilir, çalışanın belirtmesi durumunda görevi reddetmesine izin verilebilmelidir.
- Görevli çalışanların travmatik olayın sonucunda oluşabilecek olası riskler ve kendi hayatlarını riske atacak davranışlardan kaçınmaları hakkındaki eğitimlere katılmaları sağlanabilir.

- Hız kaygısı sebebiyle riskli davranışlara girme noktasında alanda görevli çalışanlar üzerinde baskı oluşturmaktan kaçınılmalıdır.
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirmenin önemi ve mağdur/kurban ve yakınları ile hedef kitle ruh sağlığı gözetilerek saygılı yaklaşımların belirlenmesine yönelik toplantılar düzenlenebilir.
- Olay alanında etik ilkeler doğrultusunda, hassas ve saygılı yaklaşımlarla hareket edilmesinin geliştirilmesine yönelik olarak görevli çalışanlarla geçmiş deneyimler değerlendirilebilir.
- Haber merkezleri içerisinde doğal yollarla oluşabilecek travmatik yaşam olaylarında acil iletişim sistemleri ve haberleştirme planları önceden hazırlanabilir.
- Haber merkezinde görevli çalışanlarla birlikte travma ve olası sonuçları belirli aralıklarla bir araya gelinerek değerlendirilebilir. Gerekli görüldüğü noktalarda ruh sağlığı uzmanlarının da katılımı sağlanarak maruz kalanlara yaklaşımların ve medya profesyoneli ruh sağlığına ilişkin uygulamaların geliştirilmesi sağlanabilir.
- Alanda görevli muhabirler, mağdur/kurban ve yakınlarını yeniden travmatize etmeden röportaj/görüşme yapma konusunda eğitimlerle desteklenebilir.
- Haber merkezinde görevli çalışanlar TSSB ve diğer travma sonrası oluşabilecek riskler noktasında bilgilendirilebilir.
- Haber merkezlerinde destekleyici bir yapı oluşturulabilir.

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinin haber toplama süreçlerine ilişkin editörlere öneriler şöyle sıralanabilir:

- Haberleştirme sürecinde görev alacak çalışan seçiminde öncelikle deneyimli muhabirler tercih edilebilir, deneyimsiz muhabirler ilk aşamada deneyimli muhabirlerle birlikte olay alanlarına gönderilebilir.
- Haber merkezleri dahilinde olay alanında görevli çalışanın fiziksel ve ruh sağlığını kontrol etmeye yönelik yapılar oluşturulabilir. Bu sayede alanda görevli çalışanla sürekli iletişim halinde kalınabilir. Bu noktada duygusal

olarak ortaya çıkabilecek tepkileri bastırmamaları yönünde telkinlerde bulunulabilir.

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haber içeriklerinde editörlerin uyması gerekenlere ilişkin öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- Travmanın maruz kalanlar ve deneyimli muhabirler üzerinde birtakım sonuçları oluşturabileceği ve bunun haber yayınları ve içeriklere yansiyabileceğinin farkında olunmalıdır.
- Özellikle alandan ilk gelen ayrıntılar, haber içeriklerine eklenmeden önce farklı kaynaklardan teyit edilebilir.

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde haber merkezlerinde yönetici olarak görev yapan medya profesyonellerinin travma semptomları ve baş etme uygulamaları konularında eğitimler alması ve görevli çalışanlarını bu farkındalıkla gözlemlenmeleri önerilebilir. Editörlerin çalışanlarının ruh sağlığına yönelik uyması gerekenlere ilişkin öneriler şöyle sıralanabilir:

- Açık bir haber merkezi kültürü oluşturulabilir. Travmatik olan ardından hissedilen baskıların çalışanlar tarafından paylaşılmasının sağlanması zorlu görevlerle baş etme de kolaylaştırıcı olabilir.
- Çalışanların öz bakım ve gündelik yaşantı rutinlerinin sağlıklı biçimde sürdürmesine yönelik eğitim ve toplantılar düzenlenmesi bilinçlendirilmenin geliştirilmesine fayda sağlayabilir.
- Zorlu görevlerden ardından oluşturulan ve çalışanlara gönderilen iletilerle çalışanların olumlu geri dönüşler alması sağlanabilir.

6.1.1.2. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştirmede muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştirmede muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler;

- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştirmede muhabirlerin travma farkındalığına ilişkin öneriler
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında muhabirlerin haber toplama sürecinde uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında muhabirlerin haber içeriklerinde uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının ruh sağlığı üzerindeki etkileri ve önlemlere ilişkin öneriler olarak ifade edilmektedir.

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirlerin travma farkındalığının geliştirilmesine yönelik öneriler şöyle sıralanabilir:

- Travma haberciliği ayrı bir uzmanlık alanı olarak kabul edilebilir. İnsan acıları, üzüntülerinin haberleştirilmesinde öncelikle muhabirlerin travma ve olası sonuçları noktasında eğitilmesi önerilebilir.
- Travmatik olanın toplumsal bilince taşınmasında haberleştirme önemli bir unsurdur. Yaşanan olaylar ardından toplumsal olarak farkındalığın arttırılmasında travma haberinin önemi muhabirler tarafından iyi anlaşılması adına doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde travma haberciliği uzmanlık alanının mesleğe devam eden profesyoneller, eğitim sağlayanlarla iş birliği içerisinde değerlendirilmesi önerilebilir.
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde etik, saygılı ve insancıl habercilik yaklaşımlarının geliştirilmesi sağlanabilir.
- Muhabirler doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarını haberleştirmede öncelikle insan hikayeleri anlattığı ve bu hikayelerin tarafı olan mağdur/kurban ve hayatta kalanlarla aile ve yakınlarına diğer taraftan hedef kitleye karşı da sorumlu olduğu noktasında bilinçlendirilebilir.
- Muhabirler travmatik olan ardından maruz kalanların verebileceği tepkiler noktasında bilinçlendirilebilir.
- Alanda ilk olmak, güvenlik, zarar görme ve zarar verme riskleri muhabirlerle birlikte değerlendirilebilir.

- Haber merkezleri ve eğitim süreçlerinde travmatik olana hazırlıklı olma eğitimleri düzenlenebilir.
- Olay alanında duygusal tepkiler ve bu tepkiler karşısında yapılabilecekler ruh sağlığı uzmanlarıyla birlikte değerlendirilebilir.
- Olay alanındaki değişkenler konusunda hazırlıklı olmaya ilişkin planlamalar yapılabilir.
- Mesleki deneyimin geliştirilmesi adına olaylar ardından yapılan habercilik uygulamaları değerlendirilerek eksik ve hatalı yönler tanımlanabilir. Bu ileride yapılacak benzer tipte olayların haberleştirilmesini de geliştirici olabilir.
- Gazetecilik alanında eğitim veren üniversiteler, meslek örgütleri ve diğer kuruluşlar da travmatik olanın haberleştirilmesine ilişkin eğitimlerine yenilikler getirebilir.
- Travmatik olanın haberleştirilmesine ilişkin yaşanan eksikler -etik ikilemler, zorlayıcı olaylarda uygulamalar vb.- haber kuruluşları tarafından sürekli değerlendirilebilir, güncel eğitim imkanları çalışanlara sürekli sunulabilir.
- Muhabirlerin doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesi süreçlerinde mesleki sorumluluklarına ilişkin ahlaki ve mesleki gelişimlerini destekleyici eğitim ve programlara katılmaları teşvik edilebilir.
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hedef kitle geri dönüşleri dikkatle incelenebilir, ileride yaşanacak olaylar için bu değerlendirmeler göz önünde bulundurulabilir.

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde haber toplama süreçlerine ilişkin muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler, alanda bilgiye ulaşmak, muhabir güvenliği ve maruz kalanlardan bilgi toplamayı kapsamaktadır. Muhabirlerin alanda bilgi toplamasında uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler şöyle sıralanabilir:

- Alanda davranış uygulamaları üzerine haber merkezlerinde değerlendirmeler yapılabilir. Bu değerlendirmeler doğrultusunda

muhabirlerin alanda sakin kalmak, gözlem yapmak, sabırlı davranmak vb. davranış biçimlerini öğrenmeleri sağlanabilir.

- Deprem, sel, heyelan, yangınlar vb. travmatik yaşam olaylarının alanlarında kurtarma ekipleriyle iletişimde kalmak, onların işlerini engellemeden bilgi toplamayı sağlamaya yönelik uygulamalar geliştirilebilir. Bu uygulamaların geliştirilmesinde ilgili ilk müdahale ekipmanlarının eğitimler sunması sağlanabilir.
- Alandaki muhabir güvenliği doğrultusunda doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında yanlarında bulundurmaları gereken ekipmanla ilgili hazırlıklar önceden yapılabilir.
- Güvenlik uygulamaları dahilinde olay alanlarına gitmeden bilgi verme protokolleri oluşturulabilir.
- İletişim kurmanın zorlaştığı durumlarda sosyal medya platformlarının “güvenlikle” ilişkili uygulamalarından destek alınabilir. Bu iletişim ortamlarına ilişkin planlamalar haber merkezlerinde olaylar oluşmadan önce belirlenebilir.

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde maruz kalanlardan bilgi toplamada uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler ise şöyledir:

- Alanda maruz kalanlar ve tanıklarla röportaj/görüşme esasları yeniden değerlendirilebilir. Travmatik olana maruz kalanlarla röportaj/görüşme yapmakla normal rutin haber akışındaki röportaj/görüşme uygulamaları arasındaki farklılaşmalar eğitim programları, toplantılarla geliştirilebilir.
- Travmatik olan ardından maruz kalanlara travmayı tetiklemeden sorular sorma becerisinin geliştirilmesine yönelik eğitimler tasarlanabilir.
- Travmatik yaşam olaylarında maruz kalandan toplanan bilgiler için kişinin bilinçli rızası önceliklidir. Olay alanlarında “şok” geçirenlere yaklaşımlara ilişkin ruh sağlığı uzmanlarından eğitimler alınabilir. Kişinin bilinçli olarak rıza gösterdiğini anlamaya yönelik ayrıntılar uzmanlardan öğrenilebilir.
- Travmatik olaya maruz kalanlar olayın hemen ardından görüş vermek istememeleri normal ve saygı duyulması gereken bir tepkidir. Travmatik

olaylarda alternatif bilgi toplama kaynakları ve teyit mekanizmaları haber merkezleri tarafından belirlenebilir.

- Muhabirler maruz kalanların olay ardından gösterebileceği tepkiler konusunda eğitimlerle desteklenebilir.

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haber içerikleri oluşturulurken muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler şöyle sıralanabilir:

- Haber içeriklerinde olayın umut ve acı verici yönlerinin eşit biçimde sunumuna ilişkin eğitimler düzenlenebilir.
- Haberlere konu olan maruz kalanlar ve onların ailelerine hassasiyetle yaklaşılması, anıları ve hissettikleri duyguların haberlerde saygınlıkla yer almasının geliştirilmesine yönelik haber merkezleri ve eğitim kuruluşlarında destekleyici içerikler sunulabilir.
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olayı ardından maruz kalanlar ve hedef kitlenin destek hizmeti alabileceği kurum ve kuruluşlar ve iletişim bilgilerini içeren irtibat listeleri oluşturulabilir. Gerekli durumlarda bu bilgiler haber içeriğine eklenebilir.
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında kullanılan haber dilinin rahatsız edici olan yönleri maruz kalanlar ve hedef kitle boyutlarıyla araştırılabilir. Uluslararası haberleştirme kılavuzlarında da örneklendirildiği biçimde Türkiye’de de travma haberciliğinde duyarlı dil kullanımının geliştirilmesi sağlanabilir.
- Travma ardından haber içeriğinde sunulan sayısal verilerin, kurban/mağdur ve hayatta kalanlar ve yakınları için taşıdığı anlamın muhabirler tarafından farkında olunmasının sağlanmasını önerilebilir.
- Sayısal veri kullanımına ilişkin güncel veri toplama araçları ve yöntemleri ile bu verilerin doğru biçimde analiz edilmesi ve yorumlanmasına ilişkin eğitimler muhabirlere sağlanabilir.
- Maruz kalanların haber içeriğinde yanlış temsili kimi zaman geri dönüşü olmayan hatalara sebebiyet verebilmektedir. Bu durum maruz kalanlar için oldukça rahatsız edicidir. Haber içeriklerinde maruz kalanlara ilişkin bilgilendirme, ayrıntı sunumları ve teyit süreçlerinin haber merkezleri tarafından dikkatle incelenmesi önerilebilir.

- Haber içeriklerinde toplum ruh sağlığını destekleyici içeriklere yer verilmesi önerilebilir. Bu yayınlarda övgü/eleştiri farkı olmaksızın hedef kitle görüşleri aktarılabilir. Hayatta kalanların baş etme uygulamalarını paylaşımları sağlanabilir. Ruh sağlığı uzmanlarının görüşlerine yer verilebilir.
- Haber içeriklerinde kaygı arttırıcı unsurlar yerine, umut verici haber içerikleri üretilmesi önerilebilir. Bu kapsamda yaşanan olaya ilişkin alınan/alınması gereken önlemler haber içeriklerinde hatırlatılabilir.
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında haber kaynağı seçimleri haber merkezlerinde önceden yürütölen araştırmalar doğrultusunda konu uzmanları arasından editör ve muhabirler tarafından belirlenebilir. Olay alanından tanık ifadelerine başvurulduğu durumlardaysa -kimi zaman maruz kalanların anonim kalma taleplerine saygı duyularak- elde edilen bilgilerin farklı kaynaklardan teyit edilerek yayınlanması önerilebilir.

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında görsellere yönelik ilkelere ilişkin öneriler şöyle sıralanabilir:

- Travmatik olaylarda görsellerin önemi, işlevleri hakkında eğitimler düzenlenebilir.
- Foto-muhabirleri ve kameramanlarla görüntüleri yayına hazırlayan profesyonellere görüntülerin hedef kitle ve maruz kalanlar üzerinde oluşturabileceği olası risklerin anlatımını içeren eğitimler düzenlenebilir.
- Uluslararası foto-ajanslarının görsel seçim kriterleri referans alınabilir, foto-muhabirlerine sağladıkları eğitim imkanları Türkiye için de oluşturulabilir.
- Görüntülerin kaydedilmesi ve fotoğraflanması tarihsel süreçte toplumsal hafızada kalış ve toplumsal bilince taşınma noktalarında önemli ve değerlidir. Bu nedenle yayın kuruluşları hedef kitle üzerinde oluşabilecek riskleri en aza indirmek adına görsellerin tümünü yayına vermek yerine, abonelik sistemine dayalı dijital görsel arşiv hizmetleri sunma yolunu seçebilir.

- Özellikle çocuk ve gençlerin ruh sağlığını korumak adına rahatsız edici görseller yayınlanmadan önce uyarıcı nitelikte bilgilendirmeler sunulabilir.
- Görsellerde yer alan maruz kalanların mahremiyetinin kapsam tanımı, profesyonel foto-muhabirleri, kameraman, kurgu editörleri ve gazetecilik alanında eğitim veren kurum ve kuruluşlar ve meslek örgütleri iş birliğinde daha net biçimde tanımlanabilir.
- Eğitim içeriklerine kriz yönetimi ve empati konuları dahil edilebilir.
- Görseller konusunda yayın kuruluşu ve editör beklentileri önceden planlanabilir.
- Görsellere ilişkin yayın kuruluşunun kriterleri editör ve muhabirler tarafından net biçimde oluşturulabilir.
- Etik davranış ve mahremiyete saygının geliştirilmesi noktasında ahlaki gelişimi destekleyici eğitimler sunulabilir. Bu eğitimlerde bireylerin yaş süreçlerine hassasiyetle yaklaşmaya ilişkin bilgilendirmeler de sunulabilir.
- Görsel paylaşımına giren travmatik olayı deneyimleyen maruz kalanlar haber kaynağı olarak da yer alıyorsa haber yayınlanma zamanı kendisiyle paylaşılabilir.
- Travmatik yaşam olayları esnasında görüntü toplama süreçlerini kapsayan eğitimler muhabir ve kameramanlara sunulabilir. Hatalı yayıncılık örnekleri kendileriyle paylaşılabilir. Travmatik olaylarda mesleki ikilemler noktasında karar vermede ahlaki gelişimi geliştirici eğitim içerikleri oluşturulabilir.
- Olay alanından canlı bağlantı ve yayın yapılırken istenmeyen görüntülerin yayına yansımaları engellemede gecikmeli yayın seçeneği kullanılabilir.
- Travmatik olaylara ilişkin belirli görsellerin sıklıkla yayınlanmasının hedef kitle ruh sağlığı üzerinde oluşturduğu tepkiler araştırmalarla değerlendirilebilir.
- Travmatik olaylar ardından yapılan yayınlar ardından kullanılan görsellerin değerlendirildiği, eksik/hatalı yönlerin tespit edildiği toplantılar düzenlenebilir. Bu ileride yaşanacak benzer olaylar için de hazırlık süreci olarak düşünülebilir.

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olayları ardından muhabir ruh sağlığı üzerinde oluşan değişimler ve baş etme uygulamalarının Türkiye’de de kapsamlı araştırmalarla değerlendirilmesi önerilebilir. Bu noktada sadece muhabirler değil, yayıncılık sürecine dahil olan medya profesyonellerinin tümünün ihtiyaç duyduğu destek hizmetleri haber kuruluşları tarafından sağlanabilir.

6.1.2. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarına maruz kalanlara ilişkin neriler

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında haberlere konu ya da kaynak olan maruz kalanların haberlerde yer alış ilkelerine ilişkin öneriler, aşağıdaki başlıklar altında sunulmaktadır:

- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın çocuklar ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin neriler
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin neriler
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalanlar/kurtulanların çocuklar ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin neriler
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalanlar/kurtulanların yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin neriler

6.1.2.1. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın çocuklar ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin neriler

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde mağdur/kurbanın çocuklar ve gençler olduğu olaylarda medya profesyonellerinin yaklaşımlarının geliştirilmesine yönelik olarak eğitimler düzenlenmesi önerilebilir. Bu noktada ocuk ve gençlerin savunmasız olması ve mahremiyet haklarının yasal

boyutlarının Türkiye için belirlenmesine yönelik araştırmalar yapılabilir. Mağdur/kurban çocuk ve gençlerin haberlerde yer alışının uzun dönem sonuçları araştırılabilir.

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde mağdur/kurban çocuk ve gençler olduğunda röportaj/görüşme yapmanın normal haberleştirme süreçlerinden farklılaşan yönlerini kapsayan eğitimler düzenlenebilir. Çocuk/gençlerin travma tepkileri, onları yeniden travmatize etmeden doğru bilgiye ulaşma noktalarında ruh sağlığı uzmanları ile iş birliği halinde yeniden düzenlenebilir.

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur/kurbanın çocuk ve gençler olduğu haberlerde görsel kullanımında şekilci uygulamalar yerine, travmanın uzun dönem sonuçları da düşünülerek haber kuruluşları, gazetecilik eğitimi sunan kuruluşlar ve meslek örgütleri iş birliğinde düzenlemeler sunulabilir.

6.1.2.2. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde mağdur/kurbanın yetişkinler olduğu olaylara yönelik ilkelere ilişkin öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- Travmatik olay ve maruz kalanların haberlerde yer alışı sonrasındaki deneyim ve habercilikten beklentileri Türkiye örneğinde araştırılabilir.
- Covid 19 pandemisi gibi gazetecilik uygulamalarının değişim gösterebileceği durumlar için hazırlıklar haber kuruluşları tarafından önceden planlanabilir.
- Covid 19 ve diğer doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında kurban/mağdurların ruh sağlığı farkındalığına ilişkin bilgilendirmeler uzmanlardan destek alınarak muhabirlere ve gazetecilik öğrencilerine sunulabilir.
- Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur/kurbanı yeniden travmatize etmeden röportaj/görüşme yapmaya ilişkin eğitim programları geliştirilebilir.

- Kurban/mağdurların haber içeriklerinde doğru temsil edilmesine yönelik olarak eğitim programları geliştirilebilir.

6.1.2.3. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalanlar/kurtulanların yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hayatta kalanlar/kurtulanlara yönelik uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler şöyledir:

- Hayatta kalanlar/kurtulanlara empatik ve anlayışlı davranmaya ilişkin olarak medya profesyonellerine yönelik ahlaki gelişimi destekleyici eğitimler düzenlenebilir. Bu eğitim içeriklerinde hayatta kalanlar/kurtulanların haber medyasıyla deneyimlerinin sonuçları paylaşılabilir.

6.1.3. Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hedef kitleye ilişkin öneriler

Doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hedef kitleye yönelik ilkelere ilişkin öneriler şöyle sıralanabilir:

- Hedef kitleye etkileşim ortamları haber kuruluşları tarafından oluşturulabilir.
- Şiddet ve vahşet görselleri ve görüntüleri içeren yayınlar öncesinde ve esnasında uyarı metinleri yayınlanabilir.
- Görüntü ve görsellerin hitap ettiği yaş aralığı uyarı olarak verilebilir.
- Haber ve görüntülerin toplumsal hafıza ve bilinç oluşturmadaki rolü kapsamında toplanan; ancak, yayınlanması genel ruh sağlığı üzerinde olumsuzluklar oluşturma riski olduğu düşünülen görseller ya da diğer haber unsurları dijital olarak yaş grubu sınırlı abonelik hizmetleri aracılığıyla hedef kitleye sunulabilir.

- Hedef kitlenin doğal yollarla oluşan travmatik yaşam olaylarında destek alabileceği kurum ve kuruluşların hizmetleri ve iletişim bilgilerinin hatırlatıldığı haberler hazırlanabilir.
- Toplumsal iyileşme adına ruh sağlığı uzmanları ve medya profesyonelleri iş birliğinde yayımlar ve haber içerikleri üretilebilir.
- Hedef kitle için travma haberlerine ilişkin okuryazarlık eğitimleri düzenlenebilir.

6.2. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler

6.2.1. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde medya profesyonellerinin uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler

6.2.1.1. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde editörlerin travma farkındalığına yönelik öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- Kriz ve risk yönetiminde organizasyonu planlama eğitimleri oluşturulabilir. Bu aşamada Türkiye'deki haber kuruluşlarındaki var olan durumun tanımlanmasına yönelik araştırmalar yürütülerek güçlü ve zayıf yönler belirlenebilir.
- Haber kuruluşlarının acil durumlarda organizasyon ve yayınlara ilişkin talimatların önceden oluşturması önerilebilir.
- Yerel haber kuruluşlarında da travmatik olanın haberleştirilmesine yönelik farkındalığı artırıcı destek eğitimleri düzenlenebilir.
- Haber merkezlerinde görevli personelin travma farkındalığını artırıcı eğitimlerle desteklenmesi önerilebilir. Çalışanlar uluslararası alanda

sunulan travma haberciliğine ilişkin bu yönergeleri okuma ve uygulamaya yönlendirilebilir.

- Riskli alanlarda davranış uygulamaları, güvende kalma, yanında olması gereken malzemeler gibi konularda Türkiye'deki haber kuruluşlarında da uygulamalı eğitimler geliştirilebilir.
- Travma haberciliği kapsamına giren insan kaynaklı travmatik yaşam olaylarında muhabirlerin uzmanlaşma alanlarının net biçimde tanımlanması önerilebilir. Genel hatlarıyla her muhabirin acil gelişen olaylarda görevlendirmeye hazırlı olması haber kuruluşları tarafından sağlanabilir. Uzmanlaşma gerektiren olay türleri özelinde muhabirin kendini geliştirmesi teşvik edilebilir.

Gazetecilik eğitmenlerine önerilerse şöyle sıralanabilir:

- Travma farkındalığına ilişkin uygulamalı eğitim içerikleri tasarlanabilir. Türkiye'de de travma haberciliği bağlamında öğrenci beklentileri araştırılarak, güçlü ve zayıf yönler belirlenebilir. İhtiyaç duyulduğu tespit edilen alanlarda eğitim uygulamaları geliştirilebilir.
- Travmatik olaylar konusunda deneyimli gazeteciler, foto-muhabirleri eğitim süreçlerine dahil edilebilir. Gerçek yaşam aktarımlarıyla öğrencilerin alanda karşılaşabileceği riskler değerlendirilebilir.
- Kurban/mağdur ve hayatta kalanlarla röportaj/görüşme yapma becerilerinin artırılmasına yönelik olarak ruh sağlığı uzmanları ve akademisyenlerin iş birliğinde düzenlemeler geliştirilebilir.
- Gazetecilik meslek örgütleri, gazetecilik eğitim kurumları ve haber kuruluşları bağlamında travmatik olanı haberleştirmede bu çalışmada da ifade edilen eksiklikler değerlendirilebilir. Travmatik olanın haberleştirmesine yönelik tanımlanan bu eksikliklerin nedenlerini tespit etmeye ve çözümlere ilişkin araştırmalar yürütülebilir.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde editörlerin haber içeriğinde uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler şöyle sıralanabilir:

- Travmatik olanın haberleştirilmesinde dengenin cinsiyet, etnik köken, ırk ve din için sağlanmasına yönelik düzenlemeler geliştirilebilir.
- Hızlı olmanın hata yapma riskini yükseltmesine ilişkin olarak haber kuruluşlarında bilgi teyit süreçlerini hızlandırmaya dönük uygulamalar geliştirilebilir. Olay ardından daha ayrıntılı içerikler zaman kısıtlılığının genişletildiği dilimlerde hazırlanabilir.
- Haber dilinde kelime seçimleri ve sonuçları konularında araştırmalar yürütülebilir.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde maruz kalanlara yönelik editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler şöyle sıralanabilir:

- Muhabirin maruz kalanlarla iletişime geçme, onlarla röportaj/görüşme talep etme ve gerçekleştirme uygulamaları konularında eğitimler sunulabilir.
- Maruz kalanları temsil eden gruplarla haber kuruluşu editörleri arasında etkileşimi arttırmaya yönelik iş birlikleri sağlanabilir.
- Konular özelinde deneyimlerini paylaşmaya istekli maruz kalanları kapsayan veri tabanları oluşturulabilir.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde haber kaynakları taleplerine yönelik politikalar önceden belirlenebilir.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde görsel kullanımına ilişkin editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler şu şekilde ifade edilebilir:

- Haber kuruluşlarına ulaşan görseller noktasında yayın politikaları yeniden gözden geçirilebilir.
- Sosyal medyada yayınlanan filtresiz görsellerin denetlenmesi ve teyit süreçlerini yönetmek adına içerik paylaşım merkezleri oluşturulabilir.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde sosyal medya kullanımına yönelik editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler şöyle sıralanabilir:

- Platformlarda yayımlanan her türden içeriğe yönelik teyit süreçlerini hızlandıracak ekipler haber kuruluşları bünyesinde oluşturulabilir.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde medya profesyonelleri ruh sağlığına yönelik editörlerin uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler şöyle sıralanabilir:

- Haber kuruluşları çalışanlarının ruh sağlığı üzerinde oluşan tepkilerin farkındalığına ilişkin düzenlemeler geliştirebilir.
- Haber merkezleri oluşan tepkilerin açıkça konuşulabildiği ortamları çalışanlarına sağlayabilir.

6.2.1.2. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirlerin travma farkındalığına yönelik uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler şöyle ifade edilebilir:

- Haber kuruluşlarında travmatik olay türüne göre uzmanlaşma sağlanabilir.
- Travmatik olay türlerine göre habercilik uygulama ve politikaları önceden düzenlenebilir.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirin haberine konu olan olay türünün anlamını bilmesi ve sonuçlarını analiz edebilmesi için uzmanlaşma sağlanmasına dönük uygulamalar geliştirilebilir. Bu uzmanlaşma alanlarının tanımlanması gazetecilik eğitim süreçlerinde ve mesleki hizmet içi eğitimlerle desteklenebilir.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının uzmanlık gerektiren haber konuları olmasına yönelik farkındalığın artırılması için hem haber kuruluşları hem de gazetecilik eğitiminde düzenlemeler yapılması önerilebilir.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirlerin rol ve sorumluluklarına yönelik uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler şöyle sıralanabilir:

- Olay türlerine göre muhabirlerin taşıdıkları rol ve sorumluluklar, bilimsel araştırmalarla analiz edilebilir.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde etiğe yönelik muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler şöyle sıralanabilir:

- Etik ilkelerin muhabirler tarafından içselleştirilmesine yönelik uygulamalı eğitimler düzenlenebilir.
- Olay alanlarında görevli muhabirlerin temel ilk yardım eğitimleri almaları sağlanabilir.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirlerin haber toplama sürecinde uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler şöyle sıralanabilir:

- Hızlı olma baskısının muhabirler üzerindeki etkisini hafifletmeye yönelik hizmet içi eğitimler düzenlenebilir.
- Söylenti, yalan bilgi teyit süreçlerini hızlandırmaya yönelik düzenlemeler yapılabilir ve muhabirlerin bu teyit süreçlerini kendileri yönetebildikleri ortamlar tasarlanabilir.
- Güvenlik güçlerinin müdahale ettiği veya rehinelere olduğu olaylarda haber medyasının yanlış yayınlar yapmasının olası sonuçlarını gösteren eğitimler muhabirlere sunulabilir.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde olay türleri bağlamında muhabir güvenliğini destekleyici eğitim ve ekipmanlar haber kuruluşları tarafından sağlanabilir.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabirlerin haber toplamaya yönelik uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler şöyle sıralanabilir:

- İnsan kaynaklı travmatik yaşam olayı türleri bağlamında uzmanlaşma sağlanabilir. Çatışma, terör, suç ve mağduriyet, her türden şiddet içeren olaylara ilişkin Türkiye’de de yeni düzenlemeler gazetecilik eğitim

kurumları, meslek örgütleri ve haber kuruluşları iş birliği içerisinde değerlendirmeye alınabilir.

- Suç ve mağduriyetin haberleştirilmesinin klasik adliye haberciliğinin ötesine geçtiği farkındalığına yönelik olarak olaylara maruz kalanların haberlerde temsil edilmesine ilişkin beklentileri araştırmalarla tanımlanabilir.
- Muhabirlerin suç ve mağduriyetin olduğu olaylarda kurban/mağdur ve hayatta kalanlardan bilgi toplarken, onlarla röportaj/görüşme yaparken travma haberciliği yaklaşımı bağlamında önerilen davranış yönergeleri doğrultusunda hareket etmesi sağlanabilir.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde maruz kalanlarla röportaj/görüşme yapmaya yönelik muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- Travma deneyimi geçirmiş maruz kalanlarla röportaj/görüşme yapma esnasında gazetecilik davranış kuralları farklılaşmaktadır. Bu farklılaşma doğrultusunda muhabirler eğitim aşamalarında ve ardından mesleki süreçlerinde travma atlatmış maruz kalanlarla röportaj/görüşme yapma becerisini geliştirmek üzerine çalışmalarla desteklenebilir.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde haber içeriklerine yönelik muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler şöyle sıralanabilir:

- Olay türleri doğrultusunda haberlerde bağlamın oluşturulmasını geliştirici dil kullanımı eğitimleri düzenlenebilir.
- Haber içeriklerinde kavram kullanımlarına ilişkin kafa karışıklığına sebep olan terimler için uzlaşma sağlamaya yönelik bilimsel araştırmalar yürütülebilir.
- Bilgi kirliliğinin engellenmesine yönelik teyit süreç sistemleri haber merkezleri tarafından geliştirilebilir.
- Uzman haber kaynakları önceden konu türüne göre belirlenebilir ve bir veri tabanı oluşturulabilir.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde kılavuzlarda da ifade edildiği gibi kurban ve fail temsilinde dengenin kurulmasına yönelik düzenlemeler geliştirilebilir. Haberlerde kurban suçlayıcı dil kullanımından kaçınılmasına ilişkin eğitimler geliştirilebilir.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde görsellere yönelik muhabirlerin uyması gereken ilkelere ilişkin öneriler şöyle sıralanabilir:

- Alanda yapılması gerekenlere ilişkin bir kontrol listesi oluşturmak görsel toplamayı kolaylaştırıcı olabilir.
- Olaylar sonrasında sosyal medya platform ve hesaplarından yayınlanan fotoğraf ve görsellerin teyit süreçlerine ilişkin düzenlemeler yapılabilir.
- Rehine olaylarında riskli durumlar, güvenlik güçlerinin müdahalesinde medyanın verebileceği zararları kapsayan eğitim içerikleri düzenlenebilir.
- Mahremiyet ve bilgilendirme arasındaki dengenin sağlanmasına yönelik eğitimler ve yönergeler hazırlanabilir.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde veri kullanımının bağlam içerisinde sunulmasının sağlanmasına yönelik eğitimler ve yönergeler sunulabilir.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde sosyal medya kullanımına yönelik uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler şöyle ifade edilebilir:

- Sosyal medya platformları kaynak olarak kullanıldığında teyit süreçleri için denetim sistemleri haber merkezleri tarafından oluşturulabilir.
- Sosyal medya platformlarının sunduğu uygulamaların kullanımı konusunda profesyonelleşmenin sağlanmasına yönelik eğitimler düzenlenebilir.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde muhabir ruh sağlığına yönelik uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler şöyle sıralanabilir:

- Travmatik olayları haberleştiren muhabirlerin travma sonrası tepkiler ve öz bakım uygulamalarına ilişkin farkındalığını arttırmaya yönelik eğitimler düzenlenebilir.

6.2.2. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde maruz kalanlara ilişkin öneriler

6.2.2.1. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde mağdur ve kurbanın çocuk ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde mağdur/kurbanın çocuk ve gençler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler şöyle sıralanabilir:

- Muhabirlere mağdur/kurbanın çocuk ve gençlerin olduğu haberlerde rol ve sorumluluklarının farkındalığına ilişkin eğitimler düzenlenebilir. İçerik ve yönergeler uluslararası alanda olduğu gibi kılavuzlar halinde medya profesyonelleriyle paylaşılabilir.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde mağdur/kurbanın çocuklar ve gençler olduğu olaylarda röportaj/görüşme yapamaya ilişkin yönerge ve davranış kuralları eğitimlerle desteklenebilir ve kılavuzlar halinde sunulabilir.

İnsan kaynaklı travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde mağdur/kurbanın çocuk ve gençler olduğu olaylarda görsellere yönelik uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler şöyle sıralanabilir:

- Olayın yaşandığı coğrafyada çocuk ve gençlerin medyada yer almasına ilişkin yasa ve kurallar öğrenilebilir.

6.2.2.2. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın yetişkin olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler

İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında mağdur ve kurbanın yetişkin olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- Kurban/mağdurların medyada temsiline ilişkin yeni düzenlemeler gazetecilik eğitimi sunan kurumlar, meslek örgütleri, kurban temsilcisi olarak görev yapan sivil toplum örgütleri, ruh sağlığı uzmanları ve haber kuruluşları iş birliğinde geliştirilebilir.

6.2.2.3. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarında hayatta kalan/kurtulanların yetişkinler olduğu haberlerde uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler

İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hayatta kalanların yetişkinler olduğu olaylara ilişkin gazetecilik uygulamaları yeni düzenlemelerle geliştirilebilir. Hayatta kalanların beklentileri ve önerilerini bilimsel olarak araştırmalarla tanımlamak da önerilebilir.

6.2.3. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hedef kitleye yönelik uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler

İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde hedef kitleye yönelik uyulması gereken ilkelere ilişkin öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- Hedef kitle beklentilerini belirleme noktasında bilimsel araştırmalar yürütülebilir.

KAYNAKÇA

- Abi-Hashem, N. (2012). Clinical trauma psychology. C.R. Figley (Ed.), *Encyclopedia of Trauma an Interdisciplinary Guide* içinde (98-100). SAGE.
- Açıkgöz Karaoğlu, B. (2016). Travma sonrası stres bozukluğu ve depresyon arasındaki ilişkide ontolojik iyi-oluşun aracılık etkisi: bir yapısal eşitlik modellemesi çalışması. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aker, T. (2000). *Temel Sağlık Hizmetlerinde Psikososyal Travmaya Yaklaşım*. İstanbul: Mutludoğan Ofset.
- Alvis-Banks, D. (2008). When hometown news becomes worldwide news. *Traumatology*, 14(1), 85-88. 10.1177/1534765608316137. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1534765608316137>. (Erişim Tarihi: 11.11.2020).
- Amend, E., Kay, L. ve Reilly, R.C. (2012). Journalism on the spot: ethical dilemmas when covering trauma and the implications for journalism education. *Journal of Mass Media Ethics*, 27(4). <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/08900523.2012.746113?needAccess=true>. (Erişim Tarihi: 11.11.2020).
- Amerikan Psikiyatri Birliği (APA). (2013). *DSM-5 Tanı Ölçütleri*. (Çev: E. Köroğlu). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Anderson, S. ve Bourke, B. (2020). Teaching collegiate journalists how to cover traumatic events using moral development theory. *Journalism & Mass Communication Educator*, 75(2), 233-246. 10.1177/1077695819891020. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1077695819891020>. (Erişim Tarihi: 11.11.2020).
- Atalay, G. (2017). Şiddeti haber yapmak. *Marmara İletişim Dergisi*, 2821-32. <https://dergipark.org.tr/en/pub/maruid/issue/34097/363638>. (Erişim Tarihi: 24.04.2018).
- Aydın, Ş. (2004). Örgütsel stres yönetimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(3), 49-74. <http://acikerisim.deu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/20.500.12397/5537/6.3%2520aydin.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. (Erişim Tarihi: 18.06.2020).

- Aytemiz Seymen, O. ve Bolat, T. (2007). Kohlberg'in bilişsel ahlâkî gelişim modelinden yararlanılan etiksel karar verme modellerinin karşılaştırmalı analizi. <https://offcampus.anadolu.edu.tr/login?url=https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=ir00559a&AN=tuda.article.359095&lang=tr&site=eds-live>. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/372609>. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auibfd/issue/32315/359095>. (Erişim Tarihi: 9.11.2021).
- Bakırcıoğlu, R. (2012). *Ansiklopedik eğitim ve psikoloji sözlüğü*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: nitel bir araştırma nasıl yapılır? <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aeusbed/issue/50899/598299>. (Erişim Tarihi: 18.05.2022).
- Bauwens, J. ve Tosone, C. (2010). Professional posttraumatic growth after a shared traumatic experience: manhattan clinicians' perspectives on post-9/11 practice. *Journal of Loss and Trauma*, 15(6), 498-517. 10.1080/15325024.2010.519267. <https://doi.org/10.1080/15325024.2010.519267>. (Erişim Tarihi: 19.11.2020).
- Bayraktar, S. (2017). *Psikolojik Travma*. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri Tic. Ltd. Şti.
- Bayram, S., Duman, R. ve Demirtaş, B. (2018). Üç insan, bir olay, üç farklı travmatik deneyim süreci. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, 1(1), 165-182. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bpd/issue/31051/372906>. (Erişim Tarihi: 10.01.2019).
- Beckett, C. (2016). *Fanning The Flames: Reporting Terror In A Networked World (Alevleri körükleme: Ağa bağlı bir dünyada Terör Haberleştirme)* Tow Center for Digital Journalism. <https://www.cjrarchive.org/img/posts/Reporting%20on%20Terror%20in%20a%20Networked%20World%20%28Beckett%29.pdf>. (Erişim Tarihi: 05.01.2021).
- Beske, M.A. (2012). Community violence. C.R. Figley (Ed.), *Encyclopedia of Trauma an Interdisciplinary Guide* içinde (132-136). SAGE.
- Blackman, L. ve Walkerdine, V. (2001). *Mass hysteria: critical psychology and media studies*. New York: Palgrave.
- Boyer, P. ve Wertsch, J.V. (2015). *Zihinde ve Kültürde Bellek*. (Çev: Y.A. Dalar) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Brayne, M. (2007). *Trauma & Journalism. A guide for Journalists, Editors & Managers (Trauma ve Gazetecilik. Gazeteciler, Editörler ve Yöneticiler için bir kılavuz)*. Dart Center for Journalism & Trauma. <https://dartcenter.org/content/trauma-journalism-handbook>. (Erişim Tarihi: 05.01.2021).
- Bridgland, V.M.E., Moeck, E.K., Green, D.M., Swain, T.L., Nayda, D.M., Matson, L.A., Hutchison, N.P. ve Takarangi, M.K.T. (2021). Why the COVID-19 pandemic is a traumatic stressor. *PLoS One*, 16(1), e0240146-e0240146. 10.1371/journal.pone.0240146. http://anadolu.summon.serialssolutions.com/2.0.0/link/0/eLvHCXMwpV3db9QwDI9gA2kSAjY-VhijIBDw0FvbpEn6hLbBxgTT9gBDe6rSJt0mbdfj2pPYf4-dpmU9JoTE4zVOdXZsx07tXwih8SgM5nyCNknKtYK9RjMeSqNZHJbUyARyb5MYPH873k0-7ye7X9KuuBBbY9xyd17Sum5dFXhqvhEzCJUHX5DJ-8mPAO-Rwu-t7IKNm2TRZvMLZHH74GjvQ-edwb45dy10VEQbbsVGk2psRoj3ZUPhK1uURfLv_fXC5LyqrwtG_6ypvIVtJbP62g3Nbl4798h5x2dVloW6APIRlnqB0tmjmmY6hw35XyK5T-66INffblVymdww4xW8H9rVvkqyQpd7vXq6QZedfav-tA8F-94BE308vfQhOfSvXIEr9CR53X5wV_lntKx-4n1m0Wb_tdqmmD8m3nY9ftz8F7nqHoOCxbAKueKx5ioXbHBIjqSAUE2HBhDbcKKrjkpeRTiNdaMriPCppXBomDS1kXtCyoI_IHYVtAOPGtgqvqVeInBW NhhIGT5xETtFQwTeFMU4KycuaRoFvabNLCeWT2m56ANKgVToaqkDIV8MgWrn9Pi2Dc9kE1PcmcbWdMsbDUoRLcCFZGPBVGQ9zDc2NkyHLLkeoP Vnb2dq7lGyTYz8_IVJ65KWIQECOMVb8nKhZXWd7B0cDojeOqKxAyIVyD RTwdxHDA0C5NqAEj1EMhldRjTuG6-y32sDMTrGuH37RD-NLsUBvbKqZpREQW0Ow6JHHRsX0QqOwfJLT0CNiYCMDqQ5HxmenFupciBQSFOERr7WmfgoWcchYRALe-np-LKvjLMwKxMIpsCupzJqfDXA9R8cpwyCNg0BeXbXRniBsEekotx_BgPvoX8i2Hbg-gko0T_4u0KdkKcYiKXumt0YWmunMPCO3nRNYJ4ubWx-2dtadE1u32R78OtzpPzz-BYVbrBs. (Erişim Tarihi: 25.11.2022).
- Brigo, F. (2020). Jean-Martin Charcot (1825–1893) and his second thoughts about hysteria. *Arquivos de Neuro-Psiquiatria*, 10.1590/0004-282x-anp-2020-0159. <https://offcampus.anadolu.edu.tr/login?url=https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edsdoj&AN=edsdoj.40f30926f98747f59502cbba8656ff6d&lang=tr&site=eds-live>. (Erişim Tarihi: 29.12.2021).

- Buccioli, A. ve Zarri, L. (2020). Wounds that time can't heal: Life satisfaction and exposure to traumatic events. *Journal of Economic Psychology*, 76102241. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2019.102241>. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0167487019302089>. (Erişim Tarihi: 18.06.2020).
- Bucqueroux, B. ve Seymour, A. (2009). *A Guide for Journalists Who Report On Crime and Crime Victims (Suç ve Suç Mağdurlarını haberleştiren gazeteciler için bir rehber)*. Justice Solutions. <http://www.mediacrimevictimguide.com/journalistguide.pdf>. (Erişim Tarihi: 05.01.2021).
- Cabrera, D. (2012). Additive trauma. C.R. Figley (Ed.), *Encyclopedia of Trauma an Interdisciplinary Guide* içinde (9-12). SAGE.
- Chandler, D. ve Munday, R. (2018). *Medya ve iletişim sۆzlüğü*. (Çev: B. Taşdemir). İstanbul. İletişim Yayınları.
- Charles, M. (2022). Re-thinking trauma: Local journalism, peace-building and continuous traumatic stress (CTS) on the violent margins of Colombia. *Media, War & Conflict*, 15(2), 202-220. 10.1177/1750635220939121. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1750635220939121>. (Erişim Tarihi: 25.11.2022).
- Cohen , L. (2017). *A'dan Z'ye psikoloji*. Ankara: Say Yayınları.
- Coleman, R. (2010). Moral Development and Journalism. (Ed.), *Journalism ethics: A Philosophical approach* içinde (25-32). Oxford Scholarship Online:May 2010.
- Corbin, J. ve Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: techniques and Procedures for developing grounded theory*. Sage Publications.
- Cote, W. ve Simpson, R. (2000). *Covering violence: a guide to ethical reporting about victims and trauma*. New York Colombia University Press.
- Çaycı, B. ve Çaycı, A.E. (2018). İntihar saldırılarının medyada haberleştirilmesi üzerine bir analiz. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 6(1).https://dergipark.org.tr/tr/pub/e-gifder/issue/36507/374977#article_cite. (Erişim Tarihi: 07.05.2021).
- Çolak, B., Kokurcan, A. ve Özsarı Hüseyin, H. (2010). DSM'ler boyunca travma kavramının seyri. 10.1501/Kriz_0000000322. <https://offcampus.anadolu.edu.tr/login?url=https://search.ebscohost.com/login.as>

[px?direct=true&db=ir00559a&AN=tuda.article.496051&lang=tr&site=eds-live](https://psyma.bilgi.edu.tr/static/docs/toplumsa-travma.pdf)

(Erişim Tarihi: 01.01.2022).

Çopur, S. ve Gençler, D. (2015). Toplumsal travma nedir? Psiko-Eğitim Broşürleri-4.

İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

<https://psyma.bilgi.edu.tr/static/docs/toplumsa-travma.pdf>. (Erişim Tarihi: 15.05.2019)

Davies, P., Francis P. ve Greer, C. (2007). Victims, Crime and Society. Pamela Davies, Peter Francis ve C. Greer (Ed.), *Victims, Crime and Society* içinde (1-19). SAGE Publications.

de Hoog, N. ve Verboon, P. (2020). Is the news making us unhappy? The influence of daily news exposure on emotional states. *British Journal of Psychology*, 111(2), 157-173. <https://doi.org/10.1111/bjop.12389>. <https://bpspsychub.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/bjop.12389>. (Erişim Tarihi: 6.07.2020).

Drozdek, B. (2012). Culture and trauma. C.R. Figley (Ed.), *Encyclopedia of Trauma an Interdisciplinary Guide* içinde (183-186). SAGE.

du Toit, P. (2014). *Reporting Atrocities. A Toolbox for Journalists Covering Violent Conflict and Atrocities (Vahşeti Haber Yapmak. Şiddetli Çatışma ve Vahşeti Haberleştiren Gazeteciler için Bir Haber Kutusu)*. Internews.

https://internews.org/sites/default/files/resources/Internews_ReportingAtrocitiesToolkit_2014-11.pdf. (Erişim Tarihi: 05.01.2021).

Duyan Çamurdan, A. (2007). Görsel medyanın çocuk sağlığına etkileri. *Sürekli Tıp*

Eğitimi Dergisi, 16(2), 25-

29. [https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/55732996/Gorsel_Medyanyn_Cocuk_Sagligina_Etkileri.pdf?1517946595=&response-content-](https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/55732996/Gorsel_Medyanyn_Cocuk_Sagligina_Etkileri.pdf?1517946595=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DGorsel_Medyanyn_Cocuk_Sagligina_Etkileri.pdf&Expires=1609838523&Signature=NEJ8m6eklSalPAatPF8wBwlx4R8DIHbs~9SNPjbcfW-fAizM4rs8wCLmJPEELRAvW1yFtmv4smKXTQUls5Tay9Lb0XPwJ9aX6neI5Vtc6h7eAmNxWHxiB2EZGVC22DdZhmQSLGs3MkAmu5SSDqm0Lr1hU6yFKFE0atX14YEU86dWnhsNHbjRvw8ogP0TTGdYkBmDfwBLNatgpMUczwMT0rGV0BExS7f4aJk2pGei3bHxNRVU~AvYGGZjotMvLEsJHVC4GsUd-TduTFNamqZu5ClGFCUBTf2f7T3pItiQSHkpL8PM6hiNKPxLmN1UI93D1VCycU)

[disposition=inline%3B+filename%3DGorsel_Medyanyn_Cocuk_Sagligina_Etki-](https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/55732996/Gorsel_Medyanyn_Cocuk_Sagligina_Etkileri.pdf?1517946595=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DGorsel_Medyanyn_Cocuk_Sagligina_Etkileri.pdf&Expires=1609838523&Signature=NEJ8m6eklSalPAatPF8wBwlx4R8DIHbs~9SNPjbcfW-fAizM4rs8wCLmJPEELRAvW1yFtmv4smKXTQUls5Tay9Lb0XPwJ9aX6neI5Vtc6h7eAmNxWHxiB2EZGVC22DdZhmQSLGs3MkAmu5SSDqm0Lr1hU6yFKFE0atX14YEU86dWnhsNHbjRvw8ogP0TTGdYkBmDfwBLNatgpMUczwMT0rGV0BExS7f4aJk2pGei3bHxNRVU~AvYGGZjotMvLEsJHVC4GsUd-TduTFNamqZu5ClGFCUBTf2f7T3pItiQSHkpL8PM6hiNKPxLmN1UI93D1VCycU)

[leri.pdf&Expires=1609838523&Signature=NEJ8m6eklSalPAatPF8wBwlx4R8DIHbs~9SNPjbcfW-](https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/55732996/Gorsel_Medyanyn_Cocuk_Sagligina_Etkileri.pdf?1517946595=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DGorsel_Medyanyn_Cocuk_Sagligina_Etkileri.pdf&Expires=1609838523&Signature=NEJ8m6eklSalPAatPF8wBwlx4R8DIHbs~9SNPjbcfW-fAizM4rs8wCLmJPEELRAvW1yFtmv4smKXTQUls5Tay9Lb0XPwJ9aX6neI5Vtc6h7eAmNxWHxiB2EZGVC22DdZhmQSLGs3MkAmu5SSDqm0Lr1hU6yFKFE0atX14YEU86dWnhsNHbjRvw8ogP0TTGdYkBmDfwBLNatgpMUczwMT0rGV0BExS7f4aJk2pGei3bHxNRVU~AvYGGZjotMvLEsJHVC4GsUd-TduTFNamqZu5ClGFCUBTf2f7T3pItiQSHkpL8PM6hiNKPxLmN1UI93D1VCycU)

[fAizM4rs8wCLmJPEELRAvW1yFtmv4smKXTQUls5Tay9Lb0XPwJ9aX6neI5](https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/55732996/Gorsel_Medyanyn_Cocuk_Sagligina_Etkileri.pdf?1517946595=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DGorsel_Medyanyn_Cocuk_Sagligina_Etkileri.pdf&Expires=1609838523&Signature=NEJ8m6eklSalPAatPF8wBwlx4R8DIHbs~9SNPjbcfW-fAizM4rs8wCLmJPEELRAvW1yFtmv4smKXTQUls5Tay9Lb0XPwJ9aX6neI5Vtc6h7eAmNxWHxiB2EZGVC22DdZhmQSLGs3MkAmu5SSDqm0Lr1hU6yFKFE0atX14YEU86dWnhsNHbjRvw8ogP0TTGdYkBmDfwBLNatgpMUczwMT0rGV0BExS7f4aJk2pGei3bHxNRVU~AvYGGZjotMvLEsJHVC4GsUd-TduTFNamqZu5ClGFCUBTf2f7T3pItiQSHkpL8PM6hiNKPxLmN1UI93D1VCycU)

[Vtc6h7eAmNxWHxiB2EZGVC22DdZhmQSLGs3MkAmu5SSDqm0Lr1hU6yF](https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/55732996/Gorsel_Medyanyn_Cocuk_Sagligina_Etkileri.pdf?1517946595=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DGorsel_Medyanyn_Cocuk_Sagligina_Etkileri.pdf&Expires=1609838523&Signature=NEJ8m6eklSalPAatPF8wBwlx4R8DIHbs~9SNPjbcfW-fAizM4rs8wCLmJPEELRAvW1yFtmv4smKXTQUls5Tay9Lb0XPwJ9aX6neI5Vtc6h7eAmNxWHxiB2EZGVC22DdZhmQSLGs3MkAmu5SSDqm0Lr1hU6yFKFE0atX14YEU86dWnhsNHbjRvw8ogP0TTGdYkBmDfwBLNatgpMUczwMT0rGV0BExS7f4aJk2pGei3bHxNRVU~AvYGGZjotMvLEsJHVC4GsUd-TduTFNamqZu5ClGFCUBTf2f7T3pItiQSHkpL8PM6hiNKPxLmN1UI93D1VCycU)

[KFE0atX14YEU86dWnhsNHbjRvw8ogP0TTGdYkBmDfwBLNatgpMUczwM](https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/55732996/Gorsel_Medyanyn_Cocuk_Sagligina_Etkileri.pdf?1517946595=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DGorsel_Medyanyn_Cocuk_Sagligina_Etkileri.pdf&Expires=1609838523&Signature=NEJ8m6eklSalPAatPF8wBwlx4R8DIHbs~9SNPjbcfW-fAizM4rs8wCLmJPEELRAvW1yFtmv4smKXTQUls5Tay9Lb0XPwJ9aX6neI5Vtc6h7eAmNxWHxiB2EZGVC22DdZhmQSLGs3MkAmu5SSDqm0Lr1hU6yFKFE0atX14YEU86dWnhsNHbjRvw8ogP0TTGdYkBmDfwBLNatgpMUczwMT0rGV0BExS7f4aJk2pGei3bHxNRVU~AvYGGZjotMvLEsJHVC4GsUd-TduTFNamqZu5ClGFCUBTf2f7T3pItiQSHkpL8PM6hiNKPxLmN1UI93D1VCycU)

[T0rGV0BExS7f4aJk2pGei3bHxNRVU~AvYGGZjotMvLEsJHVC4GsUd-TduT-](https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/55732996/Gorsel_Medyanyn_Cocuk_Sagligina_Etkileri.pdf?1517946595=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DGorsel_Medyanyn_Cocuk_Sagligina_Etkileri.pdf&Expires=1609838523&Signature=NEJ8m6eklSalPAatPF8wBwlx4R8DIHbs~9SNPjbcfW-fAizM4rs8wCLmJPEELRAvW1yFtmv4smKXTQUls5Tay9Lb0XPwJ9aX6neI5Vtc6h7eAmNxWHxiB2EZGVC22DdZhmQSLGs3MkAmu5SSDqm0Lr1hU6yFKFE0atX14YEU86dWnhsNHbjRvw8ogP0TTGdYkBmDfwBLNatgpMUczwMT0rGV0BExS7f4aJk2pGei3bHxNRVU~AvYGGZjotMvLEsJHVC4GsUd-TduTFNamqZu5ClGFCUBTf2f7T3pItiQSHkpL8PM6hiNKPxLmN1UI93D1VCycU)

[FNamqZu5ClGFCUBTf2f7T3pItiQSHkpL8PM6hiNKPxLmN1UI93D1VCycU](https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/55732996/Gorsel_Medyanyn_Cocuk_Sagligina_Etkileri.pdf?1517946595=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DGorsel_Medyanyn_Cocuk_Sagligina_Etkileri.pdf&Expires=1609838523&Signature=NEJ8m6eklSalPAatPF8wBwlx4R8DIHbs~9SNPjbcfW-fAizM4rs8wCLmJPEELRAvW1yFtmv4smKXTQUls5Tay9Lb0XPwJ9aX6neI5Vtc6h7eAmNxWHxiB2EZGVC22DdZhmQSLGs3MkAmu5SSDqm0Lr1hU6yFKFE0atX14YEU86dWnhsNHbjRvw8ogP0TTGdYkBmDfwBLNatgpMUczwMT0rGV0BExS7f4aJk2pGei3bHxNRVU~AvYGGZjotMvLEsJHVC4GsUd-TduTFNamqZu5ClGFCUBTf2f7T3pItiQSHkpL8PM6hiNKPxLmN1UI93D1VCycU)

- ~824MqkJxalqqXX4g__&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA. (Erişim Tarihi: 16.06.2020).
- Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ). (2013). Mental Health Action Plan 2013-2020. Switzerland: Geneva:
https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/89966/9789241506021_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ). (2022). WHO Coronavirus (COVID-19) Dashboard.
<https://covid19.who.int/>.
- Dworznic, G. (2006). Journalism and trauma. *Journalism Studies*, 7(4), 534-553.
10.1080/14616700600757977. <https://doi.org/10.1080/14616700600757977>.
(Erişim Tarihi: 27.04.2020).
- Dworznic, G. ve Grubb, M. (2007). Preparing for the worst: Making a case for trauma training in the journalism classroom. *Journalism & Mass Communication Educator*, 62(62), 190-210. (Erişim Tarihi: 26.11.2022).
- Erkol, Ç.G. (2011). Taş üstüne taş koymak: 12 Mart romanlarında görgü tanığı belleğinin yazınsallaştırılması. L. Neyzi (Ed.), *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye’de bellek çalışmaları* içinde (41-63). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erlil, A. (2010). Cultural memory studies: an introduction. A. Erlil, A. Nünning, A. Erlil ve A. Nünning (Ed.), *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook* içinde (1-441). Walter de Gruyter GmbH Co.KG.
- Ethical Journalism Network (EJN) (2020). 7 Points for Covering a Pandemic (Pandemiye kapsayan habercilikte 7 Nokta). Ethical Journalism Network
<https://ethicaljournalismnetwork.org/resources/infographics/7-points-for-covering-a-pandemic>. (Erişim Tarihi: 05.01.2021)
- Fahmy, S. ve Roedl, S.J. (2010). Lessons from Virginia Tech: Exploring Disparities & Commonalities Between Visual Coverage in U.S. Newspapers & Victims' Families' Perceptions. *Visual Communication Quarterly*, 17(2), 91-107.
10.1080/15551391003788506. <https://doi.org/10.1080/15551391003788506>.
(Erişim Tarihi: 28.11.2022).
- Figley, R. (2012). Disaster-related trauma. C.R. Figley (Ed.), *Encyclopedia of Trauma an Interdisciplinary Guide* içinde (208-209). SAGE.
- Fiorillo, D. ve Follette, V.M. (2012). Cumulative trauma. C.R. Figley (Ed.), *Encyclopedia of Trauma an Interdisciplinary Guide* içinde (186-189). SAGE.

- Fullerton, R.S. ve Patterson, M.J. (2006). Murder in our midst: expanding coverage to include care and responsibility. *Journal of Mass Media Ethics*, 21(4), 304-321. 10.1207/s15327728jmme2104_6. https://doi.org/10.1207/s15327728jmme2104_6. (Erişim Tarihi: 2.12.2020).
- Garcia-Rojas. (2012). Reporting on Rape and Sexual Violence. A Media Toolkit for Local and National Journalists to Better Media Coverage (Tecavüz ve Cinsel şiddeti Haberleştirme. Yerel ve Ulusal Gazeteciler için daha İyi Medya Yayını İçin Bir Medya Araç Seti). Chicago Taskforce on Violence Against Girls & Young Women (Chicago Kızlara ve Genç Kadınlara Yönelik şiddete İlişkin Görev Gücü). <http://www.chitaskforce.org/wp/wp-content/uploads/2012/10/Chicago-Taskforce-Media-Toolkit.pdf>. (05.01.2021).
- Gersons, B.P.R. ve Carlier, I.V.E. (1992). Post-traumatic stress disorder: the history of a recent concept. *British Journal of Psychiatry*, 161(6), 742-748. 10.1192/bjp.161.6.742. <https://www.cambridge.org/core/article/posttraumatic-stress-disorder-the-history-of-a-recent-concept/A9AFA8D87E66658E749DB7C91B47564A>. (Erişim Tarihi: 12.02.2021).
- Gezmen, B. ve Gürkan, H. (2016). *Haber uygulamaları haberin temel ilkeleri*. . Artes Yayınları.
- Ginzburg, H.M. (2012). Resilience and hurricane katrina. C.R. Figley (Ed.), *Encyclopedia of Trauma an Interdisciplinary Guide* içinde (553-556). SAGE.
- Gordon, N. (2012). Acute stress disorder. C.R. Figley (Ed.), *Encyclopedia of Trauma an Interdisciplinary Guide* içinde (7-9). SAGE.
- Gordon, R. (2012). Community disaster. C.R. Figley (Ed.), *Encyclopedia of Trauma an Interdisciplinary Guide* içinde ((125-130). SAGE.
- Goree, K. (2000). Teaching Moral Development in Journalism Education. *Journal of Mass Media Ethics*, 15(2), 101-114. <https://offcampus.anadolu.edu.tr/login?url=https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edb&AN=3845557&lang=tr&site=eds-live>. (Erişim Tarihi: 16.11.2021).
- Greer, C. (2007). News media, victims and crime. Pamela Davies, Peter Francis ve C. Greer (Ed.), *Victims, Crime and Society* içinde (20-49). SAGE Publications.

- Güleç, H., Topaloğlu, M., Ünsal, D. ve Altıntaş, M. (2012). Bir kısır döngü olarak şiddet. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(1).
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/115096> (Erişim Tarihi: 10.09.2019).
- Güler, E. (2020). Açık ve uzaktan esnek öğrenme ortamlarında yapay zeka tekniğiyle strateji karar modelinin oluşturulması. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürdil, G. (2014). Üstlenilmiş travma ve ikincil travmatik stresin travmatik yaşantılara müdahale eden bir grup üzerinde Geştalt temas biçimleri çerçevesinde değerlendirilmesi. (Yayınlanmamış Doktora tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Halbwachs, M. (2016). *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*. (Çev: B. Uçar) Ankara: Heretik.
- Harcup, T. ve O'Neill, D. (2010). What is news? Galtung and Ruge revisited. *Journalism Studies*, 2(2), 261-280. <https://doi.org/10.1080/14616700118449>. (Erişim Tarihi: 08.12.2020).
- Healy, J. (2020). Reporting on coronavirus: Handling sensitive remote interviews (Koronavirüs hakkında haber yapma: Uzaktan hassas röportaj yapma). Dart Center for Journalism & Trauma (Dart Gazetecilik ve Travma Merkezi). <https://dartcenter.org/resources/reporting-coronavirus-handling-sensitive-remote-interviews>. (05.01.2021).
- Healy, J. (2022). *Safety of journalists covering trauma and distress 'Do no harm'*. UNESCO.
- Herman, J.L. (2016). *Travma ve iyileşme şiddetin sonuçları, ev içi istismardan siyasi teröre*. (T. Tosun, Trans.). İstanbul: Literatür Yayınevi.
- Hight, J. ve Smyth, F. (2003). *Tragedies & Journalists. A guide for more effective coverage. (Trajediler ve Gazeteciler. Daha efektif bir yayın için kılavuz)*. https://dartcenter.org/sites/default/files/en_tnj_0.pdf. (Erişim Tarihi: 05.01.2021).
- Hill, D. (2021). PTSD in the Newsroom: A Grounded Theory View of Organizational Leaders and Trauma. *International Journal on Media Management*, 23(3-4), 238-263. 10.1080/14241277.2022.2028792. <https://doi.org/10.1080/14241277.2022.2028792>. (Erişim Tarihi: 25.04.2022).

- Hill, D., Luther, C.A. ve Slocum, P. (2020). Preparing future journalists for trauma on the job. *Journalism and Mass Communication Educator*, 75(1), 64-68.
10.1177/1077695819900735.
<https://offcampus.anadolu.edu.tr/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edselc&AN=edselc.2-52.0-85081613520&lang=tr&site=eds-live>. (Erişim Tarihi: 25.11.2020).
- Hirschberger, G. (2018). Collective trauma and the social construction of meaning. *Frontiers in Psychology*, 9(1441), 10.3389/fpsyg.2018.01441.
<https://www.frontiersin.org/article/10.3389/fpsyg.2018.01441>. (Erişim Tarihi: 27.04.2020).
- Holman, E.A., Garfin, D.R., Lubens, P. ve Silver, R.C. (2020). Media exposure to collective trauma, mental health, and functioning: does it matter what you see? *Clinical Psychological Science*, 8(1), 111-124. 10.1177/2167702619858300.
<https://offcampus.anadolu.edu.tr/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edselc&AN=edselc.2-52.0-85074609393&lang=tr&site=eds-live>. (Erişim Tarihi: 21.05.2020).
- Horowitz, M.J. (1993). Stress-Response Syndromes A Review of Posttraumatic Stress and Adjustment Disorders J.P. Wilson, B. Raphael ve B. Raphael (Ed.), *International Handbook of Traumatic Stress Syndromes* içinde (49-60). Springer.
- Horowitz, M.J. (2011). *Stress response syndromes. (electronic resource) : PTSD, grief, adjustment, and dissociative disorders. (5th ed. ed.)* Jason Aronson.
- https-1. (2022). <https://dartcenter.org/about/mission-history>. (Erişim Tarihi: 06.09.2021).
- https-2. (2019). etymonline. www.etymonline.com/word/trauma (Erişim Tarihi: 10.09.2019).
- https-3. (2019). Etimoloji Türkçe Çevrimiçi Sözlük.
www.etimolojiturkce.com/kelime/travma (Erişim Tarihi: 10.09.2019)
- https-4. (2019). Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. sagligim.gov.tr/hastaliklar-durumlar.html. (Erişim Tarihi: 11.11.2019).
- http-5. (2021). <https://dartcenter.org>. (Erişim Tarihi: 05.01.2021).

- https-6. (2022). *informed*. Cambridge Dictionary.
<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english-turkish/informed?q=%C4%B1nformed>. (Erişim Tarihi: 02.01.2022)
- Johnson, M. (1999). Aftershock: journalists and trauma. *The Quill*, 87(9), 14-18.
<https://www.proquest.com/trade-journals/aftershock-journalists-trauma/docview/219749309/se-2?accountid=7181>. (Erişim Tarihi: 21.05.2021).
- Jones, E. ve Wessely, S. (2006). Psychological trauma: a historical perspective. *Psychiatry (Abingdon, England)*, 5(7), 217-220. 10.1053/j.mppsy.2006.04.011.
<https://go.exlibris.link/qB2flnRv>. (Erişim Tarihi: 07.04.2022).
- Jørndrup, H. (2016). News Framing in a Time of Terror: A Study of the Media Coverage of the Copenhagen Shootings. *Nordicom Review*, 37(s1), 85-99.
<http://dx.doi.org/10.1515/nor-2016-0025>. <https://www.proquest.com/scholarly-journals/news-framing-time-terror-study-media-coverage/docview/2422288942/se-2>. (Erişim Tarihi: 25.04.2022).
- Jukes, S., Charles, M. ve Fowler-Watt, K. (2021). Rethinking Journalism Practice Through Innovative Approaches to Post Conflict Reporting. *Journalism Practice*, 15(6), 767-784. 10.1080/17512786.2020.1847680.
<https://doi.org/10.1080/17512786.2020.1847680>. (Erişim Tarihi: 22.07.2022).
- Jukes, S., Fowler-Watt, K. ve Rees, G. (2022). Reporting the Covid-19 Pandemic: Trauma on Our Own Doorstep. *Digital Journalism*, 10(6), 997-1014. 10.1080/21670811.2021.1965489.
<https://doi.org/10.1080/21670811.2021.1965489>. (Erişim Tarihi: 25.11.2022).
- Kahil, A. ve Palabıyıköğlü, N. (2018). İkincil travmatik stres. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 10. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/338594>. (Erişim Tarihi: 20.10.2018).
- Keats, P. (2012). Journalism. C.R. Figley (Ed.), *Encyclopedia of Trauma an Interdisciplinary Guide* içinde (337-340). SAGE.
- Keyes, R. (2019). *Hakikat Sonrası Çağ Günümüz Dünyasında Yalancılık ve Aldatma*. (D. Özçetin, Trans.). Ankara: Delidolu.
- Kokurcan, A. ve Özsan, H.H. (2012). Travma kavramının psikiyatri tarihindeki seyri. *Kriz Dergisi*, 20(1). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/594813>. (Erişim Tarihi: 20.09.2020).

- Kolski, T.D., Jongsma Jr., A.E. ve Myer, R.A. (2012). *The crisis counselling and traumatic events treatment planner*.
<https://ebookcentral.proquest.com/lib/anadolu/reader.action?docID=875806&query=traumatic> (Erişim Tarihi: 09.05.2020).
- Kurubacak, G. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri: felsefesi, temelleri ve yöntemleri ders notları*. Eskişehir.
- Leshner, A.F., Kelly, C.M., Schutz, K.E. ve Foy, D.W. (2012). Retraumatization. C.R. Figley (Ed.), *Encyclopedia of Trauma an Interdisciplinary Guide* içinde (569-572). SAGE.
- Level Up (2018). Dignity for dead women: Media guidelines for reporting domestic violence deaths (Ölü kadınlar için haysiyet: Aile içi şiddet ölümlerini bildirmek için medya yönergeleri). <https://www.welevelup.org/media-guidelines>. (Erişim Tarihi: 05.01.2021).
- Levine, P. A. (1998). *Waking the Tiger; Healing Trauma*. California: North Atlantic Books'tan aktaran Ruppert, F. (2014). *Travma, bağlanma ve aile konstelasyonları*. İstanbul: Kaknüs Yayınları. s.100.
- Lewis, M.L. (2012). Culture and cultural beliefs. C.R. Figley (Ed.), *Encyclopedia of Trauma an Interdisciplinary Guide* içinde (180-183). SAGE.
- Leys, R. (2000). *Trauma: a genealogy*. University of Chicago Press.
<https://ebookcentral.proquest.com/lib/anadolu/detail.action?docID=648142> (Erişim Tarihi: 09.05.2020).
- Linstone, H.A. ve Turoff, M. (2002). *The Delphi method: techniques and applications*. MA: Addison-Wesley.
- Maigret, E. (2019). *Medya ve İletişim Sosyolojisi*. (H. Yücel, Trans.). İstanbul: İletişim.
- Maslow, A. (2001). *İnsan Olmanın Psikolojisi*. İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık.
- Masse, M.H. (2011). *Trauma journalism: on deadline in harm's way*. New York: Continuum International Publishing Group.
- Massicotte, C. (2012). Psychological trauma research. C.R. Figley (Ed.), *Encyclopedia of Trauma an Interdisciplinary Guide* içinde (494-497). SAGE.
- Maxson, J. (1999). Training journalism students to deal with trauma. *Annual Meeting of the Assosiation for Education in Journalism and Mass Communication*.
<https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED434372.pdf>. (Erişim Tarihi: 14.12.2020).

- May, C.L. ve Wisco, B.E. (2016). Defining trauma: How level of exposure and proximity affect risk for posttraumatic stress disorder. K. Kendall-Tackett (Ed.). *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy* içinde, (233-240). <https://psycnet.apa.org/fulltext/2015-42696-001.pdf>. (Erişim Tarihi: 18.08.2021).
- McKay, S. ve Lawther, C. (2019a). *Treating Victims of the Conflict with Respect and Dignity: Guidelines for Journalists on Interviewing Victims and Survivors of Conflict* (Çatışmanın kurbanlarına saygı ve haysiyetle muamele etme: Çatışma Kurbanları ve Kurtulanlarla Röportaj Yapan Gazeteciler için yönergeler). Queen's University Belfast, Arts&Humanities Research Council ve The Commission for Victims&Survivors. <https://victimsandthepast.org/assets/uploads/Essential-Tips-for-Journalists.pdf>. (Erişim Tarihi: 05.01.2021).
- McKay, S. ve Lawther, C. (2019b). *Treating Victims of the Conflict with Respect and Dignity: Guidelines for Journalists, Editors and Media Educators* (Çatışmanın kurbanlarına saygı ve haysiyetle muamele etme: Gazeteciler, Editörler ve Medya Eğitimcileri için yönergeler) Queen's University Belfast, Arts&Humanities Research Council ve The Commission for Victims&Survivors. <https://victimsandthepast.org/assets/uploads/Guidelines-for-Journalists-Editors-and-Journalism-Educators.pdf>. (Erişim Tarihi: 05.01.2021).
- Media Council of Kenya (2016). A Handbook on Reporting Terrorism (Terörü haberleştirme kılavuzu). <https://www.mediasupport.org/wp-content/uploads/2017/02/Kenya-Media-Council-Guide-on-Reporting-Terror-Oct.-2016-final.pdf>. (Erişim Tarihi: 05.01.2021).
- Meek, A. (2016). Cultural trauma and the media. Y. Ataria, D. Gurevitz, H. Pedaya ve Y. Neria (Ed.). *Interdisciplinary handbook of trauma and culture* içinde, (27-37). https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-29404-9_2. (Erişim Tarihi: 05.01.2021).
- Melki, J. ve Kozman, C. (2019). Media dependency, selective exposure and trust during war: Media sources and information needs of displaced and non-displaced Syrians. *Media, War and Conflict*, 10.1177/1750635219861907. <https://offcampus.anadolu.edu.tr/login?url=http://search.ebscohost.com/login.as>

- px?direct=true&db=edselc&AN=edselc.2-52.0-85068909737&lang=tr&site=eds-live. (Erişim Tarihi: 11.11.2020).
- Merriam-Webster. (2021). *Trauma*. Merriam-Webster. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/trauma>. (Erişim Tarihi: 29.12.2021).
- Merriam, S.B. (2018). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. LTD. ŞTİ.
- Mock, N. (2012). Role of media in managing disasters. C.R. Figley (Ed.), *Encyclopedia of Trauma an Interdisciplinary Guide* içinde (575-576).
- Montagner Rigoli, M., Rainho de Oliveira, F., Klock Bujak, M., Michaela Volkmann, N. ve Haag Kristensen, C. (2019). Psychological Trauma in Clinical Practice and Research: An Evolutionary Concept Analysis. *Journal of Loss and Trauma*, 24(7), 595-608. 10.1080/15325024.2018.1511286. <https://doi.org/10.1080/15325024.2018.1511286>. (Erişim Tarihi: 27.12.2021).
- Moore, J. (2011). *Covering Trauma. A Training Guide (Travmayı kapsayan yayıncılık. Eğitim için bir rehber)*. Search for Common Ground (SFCG). https://www.sfcg.org/programmes/rfpa/pdf/2011-Covering_Trauma_Color_EN.pdf. (Erişim Tarihi: 05.01.2021)
- National Center for Injury Prevention and Control (CDCIP). (2016). Suggested Practices for Journalists Reporting on Child Abuse and Neglect (Çocuk Suistimali ve ihmali üzerine Gazeteciler için Önerilen Uygulamalar). National Center for Injury Prevention and Control (CDC Injury Prevention) (ABD Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi Ulusal Yaralanmaları Önleme ve Kontrol Merkezi). <https://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/childmaltreatment/journalists-guide.pdf>. (Erişim Tarihi: 05.01.2021).
- Neason, A. (2018). Conducting interviews with kids: Do's and don'ts (Çocuklarla röportaj yapmak: Yapılması ve yapılmaması gerekenler). Columbia Journalism Review. <https://www.cjr.org/analysis/kids-interview-journalism.php#:~:text=Wherever%20possible%2C%20find%20a%20private,yo u%20out%20of%20chronological%20order>. (05.01.2021).
- Newman, E. ve Franks, R.P. (2006). *Child clinicians & the media a guide for therapists (Çocuk Terapistleri ve Medya. Çocuk terapistleri için bir rehber)*. Dart Center for Journalism & Trauma (Dart Gazetecilik ve Travma Merkezi).

- <https://dartcenter.org/content/child-clinicians-media-2>. (Erişim Tarihi: 05.01.2021)
- Newman, E. ve Ochberg, F. (2012). Traumatized journalists. C.R. Figley (Ed.), *Encyclopedia of Trauma an Interdisciplinary Guide* içinde (768-769).
- Neyzi, L. (2011). Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye’de bellek çalışmaları-Giriş. L. Neyzi (Ed.), *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye’de bellek çalışmaları* içinde Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Olick, J.K. (2014a). Kollektif bellek: iki farklı kültür. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 1(2), 175-211.
<https://doi.org/10.17572/mj2014.2.175211>. (Erişim Tarihi: 09.02.2022).
- Olick, J.K. (2014b). Reflections on the underdeveloped relations between journalism and memory studies. B. Zelizer ve K. Tenenboim-Weinblatt (Ed.), *Journalism and memory* içinde (17-31). Palgrave Macmillan.
- Özen, Y. (2017). Psikolojik travmanın insanlık tarihi kadar eski tarihi. *The Journal of Social Science*, 1(2), 104-117. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/382265>. (Erişim Tarihi: 04.10.2018).
- Özen, Y. (2018). *Travmatik ben*. İstanbul: Çınaraltı Yayınları.
- Özer, Ö. (2017). Medyada şiddet kullanımı: şiddet ekonomisi, medyanın ideolojik şiddeti ve yetiştirme kuramı açısından bir değerlendirme. *Marmara İletişim Dergisi*, 271-19.
<https://offcampus.anadolu.edu.tr/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edsair&AN=edsair.dedup.wf.001..ba17936feb7c5ced67e090d9a1317fe3&lang=tr&site=eds-live>. (Erişim Tarihi: 07.05.2021).
- Özer, Ö. (2020). Kamu yararı haberciliği: intihar haberleri üzerine analitik bir çalışma. *Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi Etkileşim*, 572-83.
10.32739/etkilesim.2020.5.84.
<https://offcampus.anadolu.edu.tr/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=ir00559a&AN=tuda.article.715504&lang=tr&site=eds-live>.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1039299>.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/usuifade/issue/53630/715504>. (Erişim Tarihi: 07.05.2021).
- Özonur, D. (2016). Televizyon programlarını sınıflandırma sistemleri "akıllı işaretler" ne işe yarar? *Television Content Rating Systems What is the function of "Smart*

- Signs*?", 6(12), 214-234.
<https://offcampus.anadolu.edu.tr/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=obo&AN=114488108&lang=tr&site=eds-live>. (Erişim Tarihi: 17.04.2020).
- Özpınar, G. (2014). Medyanın Travmatik Etkisi: Savaş ve Politik Şiddet Haberlerini Takip Etme Derecesi ile Ruh Sağlığı Sorunları Arasındaki İlişki. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul: Haliç Üniversitesi.
- Patton, M.Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (B.B. M. Bütün Ed.). Ankara: Pegem Akademi.
- Pieton, M.M. (2009). Media company policies concerning journalists who cover traumatic events. Kent State University,
https://etd.ohiolink.edu/apexprod/rws_etd/send_file/send?accession=kent1260654915&disposition=inline. (Erişim Tarihi: 08.04.2022).
- Pinchevski, A. (2016). Screen trauma: visual media and post-traumatic stress disorder. *Theory, Culture & Society*, 33(4), 51-75. 10.1177/0263276415619220.
<https://offcampus.anadolu.edu.tr/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=asn&AN=115886778&lang=tr&site=eds-live>. (Erişim Tarihi: 19.05.2020).
- Rentschler, C.A. (2010). Trauma training and the reparative work of journalism. *Cultural Studies*, 24(4), 447-477. 10.1080/09502380903215275.
<https://offcampus.anadolu.edu.tr/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edselc&AN=edselc.2-52.0-77954838416&lang=tr&site=eds-live>. (Erişim Tarihi: 27.04.2020).
- Reyes, G., Elhai, J.D. ve Ford, J.D. (2008). *The Encyclopedia of Psychological Trauma*. Wiley.
<http://ebookcentral.proquest.com/lib/anadolu/detail.action?docID=4332453>. (Erişim Tarihi: 30.12.2021).
- Riedesser, P. (2004). Psychosis as Traumatic Event. H.M. Dieter Bürgin (Ed.), *Childhood and Adolescent Psychosis* içinde (61-66). Karger.
- Ritchie, H. ve Roser, M. (2018). Mental health. Our World and Data.
<https://ourworldindata.org/mental-health> (12.12.2020).
- Ross, G. (2003). *Beyond the trauma vortex: The media's role in healing fear, terror & violence*. Berkeley, CA: North Atlantic'ten aktaran Pieton, M.M. (2009). Media

- company policies concerning journalists who cover traumatic events. Kent State University,
https://etd.ohiolink.edu/apexprod/rws_etd/send_file/send?accession=kent1260654915&disposition=inline. (Erişim Tarihi: 08.04.2022). s.2
- Ruppert, F. (2014). *Travma, bağlanma ve aile konstelasyonları*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- SAMHSA. (2022). Samhsa. <https://www.samhsa.gov/find-help/disaster-distress-helpline/disaster-types>. (Erişim Tarihi: 01.01.2022).
- Schildkraut, J. (2012). Media and massacre: A comparative analysis of the reporting of the 2007 Virginia Tech shootings. *Fast Capitalism*, 9(1).
https://www.uta.edu/huma/agger/fastcapitalism/9_1/schildkraut9_1.html. . (Erişim Tarihi: 21.05.2021)
- Seely, N. (2020). Fostering trauma literacy: from the classroom to the newsroom. *Journalism and Mass Communication Educator*, 75(1), 116-130.
10.1177/1077695819859966.
<https://offcampus.anadolu.edu.tr/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edselc&AN=edselc.2-52.0-85069043653&lang=tr&site=eds-live>. (Erişim Tarihi: 11.11.2020).
- Selye, H. (1936). A Syndrome produced by Diverse Nocuous Agents. *Nature*, 138(3479), 32-32. 10.1038/138032a0. <https://doi.org/10.1038/138032a0>. (Erişim Tarihi: 02.12.2022).
- Strahl, N.R. (2012). Biological effects of physical and psychological trauma. C.R. Figley (Ed.), *Encyclopedia of trauma* içinde (44-47).
- Subaşı, M. ve Okumuş, K. (2017). Bir araştırma yöntemi olarak durum alışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2).
<https://offcampus.anadolu.edu.tr/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=ir00559a&AN=tuda.article.424695&lang=tr&site=eds-live>.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/474049>.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisobil/issue/34503/424695>. (Erişim Tarihi: 08.02.2021).
- Suri, R.V. (2012). Trauma, causes of. C.R. Figley (Ed.), *Encyclopedia of trauma* içinde (98-100).

- Şahin, A.E. (2001). Eğitim araştırmalarında delphi tekniği ve kullanımı. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(20).
<https://offcampus.anadolu.edu.tr/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=ir00559a&AN=tuda.article.102678&lang=tr&site=eds-live>. (Erişim Tarihi: 11.02.2021).
- T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı (AFAD). (2021). 2020 Yılı doğa kaynaklı olay istatistikleri. (Çev: Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı.
https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/e_Kutuphane/Istatistikler/2020yili_dogakaynakliolayistatistikleri.pdf.
- TC. Sağlık Bakanlığı (2019). T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık İstatistikleri Yıllığı- 2018 Ankara. (Erişim Tarihi: 12.02.2021).
- Tayfur, G. (2018). *Haber toplama, yazma ve yayınlama teknikleri*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- TDK. (2019). *Travma*. //sozluk.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 10.09.2019)
- The Center for Research on the Epidemiology of Disasters (CRED). (2021). CRED&UNDRR. 2020: the non-covid year in disasters. Brussels: CRED.
<file:///Users/mac/Downloads/CRED-NaturalDisaster2020-v06-2.pdf>.
- Thomas, R.J. (2018). Harm in journalism. P.L. Plaisance (Ed.). *Communication and media ethics* içinde, (215-234).
<https://ebookcentral.proquest.com/lib/anadolu/reader.action?docID=5156588&query=communication+and+media+ethics#> (Erişim Tarihi: 21.11.2020).
- Thompson, R.R., Holman, E.A. ve Cohen Silver, R. (2020). Reported Worst Life Events and Media Exposure to Terrorism in a Nationally Representative U.S. Sample. *Journal of Traumatic Stress*.
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/jts.22534>. (20.11.2020).
- Tokgöz, O. (2020). *Temel Gazetecilik*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Tonhajzerova, I. ve Mestanik, M. (2017). New perspectives in the model of stress response. *Physiol Res*, 66(Suppl 2), S173-s185. 10.33549/physiolres.933674. (Erişim Tarihi: 02.12.2022).
- Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (TGC). (2021). Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti.

- <https://www.tgc.org.tr/bildirgeler/t%C3%BCrkiye-gazetecilik-hak-ve-sorumluluk-bildirgesi.html>.
- Türkiye Psikiyatri Derneği (TPD). (2020). Travma Sonrası Stres Bozukluğu. <https://www.psikiyatri.org.tr/halka-yonelik/28/travma-sonrasi-stres-bozuklugu>
- Türkiye Psikologlar Derneği. (2020). Travmatik olaya verilen tepkiler. www.instagram.com/p/CHJDjSrj7/?igshid=ts2t9cx8cgii (Erişim Tarihi: 4.11.2020)
- Uçak, O. (2019). *Haber uygulamaları*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Uluslararası İntihar Önleme Derneği (DSÖ ve ISP). (2017). Preventing suicide a resource fo media professionals Update 2017 (Medya profesyonelleri için intiharı önlemede bir kaynak) (Çev: World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü) ve International for Suicide Prevention (Uluslararası İntihar Önleme Derneği). <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/258814/WHO-MSD-MER-17.5-eng.pdf;jsessionid=79E35481EF235E0AB3A8526B14D240E5?sequence=1>. (Erişim Tarihi: 05.01.2021).
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). (2017). *Terrorism and the Media (Terörizm ve Medya)*. UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247074>. (Erişim Tarihi: 05.01.2021).
- United Nations International Children’s Emergency Fund (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu) (UNICEF). (2020). Guidelines for journalists reporting on children (Çocuklar hakkında haber yapan gazeteciler için yönergeler). <https://www.unicef.org/eca/media/ethical-guidelines#:~:text=Six%20guidelines%20for%20interviewing%20children,-Do%20no%20harm&text=Ensure%20that%20the%20child%20or,when%20possible%2C%20for%20documentary%20photographs>. (Erişim Tarihi: 05.01.2021)
- Valent, P. (2012a). Trauma, definitions of. C.R. Figley (Ed.), *Encyclopedia of trauma* içinde (98-100). SAGE.
- Valent, P. (2012b). War, origins in animals and early societies. C.R. Figley (Ed.), *Encyclopedia of trauma* içinde (795-797). SAGE.
- Vasterman, P., Yzermans, C.J. ve Dirkzwager, A.J.E. (2005). The role of the media and media hypes in the aftermath of disasters. *Epidemiologic Reviews*, 27(1), 107-

114. 10.1093/epirev/mxi002. <https://doi.org/10.1093/epirev/mxi002>. (Erişim Tarihi: 24.08.2020).
- Verhovnik, M. (2017). Trauma journalism and disaster resilience. German journalists' coping strategies when reporting about crime, violence, accidents, crises and natural disasters. *Studies in Communication Sciences*, 17(2), 209-220. 10.24434/j.scoms.2017.02.006. <https://offcampus.anadolu.edu.tr/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edselc&AN=edselc.2-52.0-85044721642&lang=tr&site=eds-live>. (Erişim Tarihi: 18.08.2021).
- Walsh-Childers, K., Lewis, N.P. ve Neely, J. (2011). Listeners, not Leeches: What Virginia Tech Survivors Needed from Journalists. *Journal of Mass Media Ethics*, 26191-205. (Erişim Tarihi: 29.12.2020).
- Ward, S.J. (2011). *Ethics and the media: an introduction*. Cambridge University Press. <https://offcampus.anadolu.edu.tr:2364/lib/anadolu/reader.action?docID=807178>. (Erişim Tarihi: 21.05.2021).
- Weiss, A.S. (2014). Resources for Journalism Educators. Dart Center for Journalism & Trauma. <https://dartcenter.org/content/tip-sheet-package-for-journalism-educators>. (05.01.2021).
- Weiss, A.S. (2014a). Covering Children and Youth. Dart Center for Journalism & Trauma. <https://dartcenter.org/content/covering-children-and-youth#.U9p97IBdJZQ>. (05.01.2021).
- Weiss, A.S. (2014b). Covering Campus Rape and Sexual Assault. Dart Center for Journalism & Trauma. <https://dartcenter.org/content/covering-campus-rape-and-sexual-assault#.U9ovkIBdJZQ>. (05.01.2021).
- Weiss, A.S. (2014c). Covering Homicide. Dart Center for Journalism & Trauma. <https://dartcenter.org/content/covering-homicide#.U9p-HoBdJZR>. (05.01.2021).
- Weiss, A.S. (2014d). Covering Suicide. Dart Center for Journalism & Trauma. <https://dartcenter.org/content/covering-suicide-0#.U9o5EoBdJZQ>. (05.01.2021).
- Weiss, A.S. (2014e). Digital Resources for Covering Traumatic Events. Dart Center for Journalism & Trauma. <https://dartcenter.org/content/digital-resources-for-covering-traumatic-events#.U9o--IBdJZQ>. (05.01.2021).
- Weiss, A.S. (2014f). Covering Breaking News: Interviewing Victims and Survivors. Dart Center for Journalism & Trauma. <https://dartcenter.org/content/covering->

- breaking-news-interviewing-victims-and-survivors#.U9p-v4BdJZR.
(05.01.2021).
- Weiss, A.S. (2014g). Editor Perspective: Self-Care Practices and Peer Support for the Newsroom. Dart Center for Journalism & Trauma.
<https://dartcenter.org/content/editor-perspective-self-care-practices-and-peer-support-for-newsroom#.U9p-34BdJZR>. (05.01.2021).
- Weiss, A.S. (2014h). Student Journalist Perspective: Self-Care Practices for the Newsroom. Dart Center for Journalism & Trauma.
<https://dartcenter.org/content/student-journalist-perspective-self-care-practices-for-newsroom-0#.U9pNpIBdJZQ>. (05.01.2021).
- Weiss, A.S. (2014i). Visual Journalism Tactics. Dart Center for Journalism & Trauma.
<https://dartcenter.org/content/visual-journalism-tactics#.U9pSwoBdJZR>.
(05.01.2021).
- Weiss, A.S. (2014j). Social Media Practices. Dart Center for Journalism & Trauma.
https://dartcenter.org/content/social-media-practices#.U9p_qoBdJZQ.
(05.01.2021).
- Wilson, J.P., Raphael, B. ve Raphael, B. (1993). *International Handbook of Traumatic Stress Syndromes*. New York, NY, UNITED STATES: Springer.
- Yin, R.K. (2018). *Case study research and applications: design and methods*. California: Sage Publications, Inc.
- Zelizer, B. (1992). *Covering the body: The Kennedy assassination, the media, and the shaping of collective memory*. Chicago: University of Chicago Press. S.5'ten
- aktaran Meek, A. (2016). Cultural trauma and the media. Y. Ataria, D. Gurevitz, H. Pedaya ve Y. Neria (Ed.). *Interdisciplinary handbook of trauma and culture* içinde, (27-37). s.29. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-29404-9_2. (Erişim Tarihi: 05.01.2021).
- Zelizer, B. (2022). What journalism tells us about memory, mind and media. *Memory, Mind & Media*, 1e6. 10.1017/mem.2021.9.
<https://www.cambridge.org/core/article/what-journalism-tells-us-about-memory-mind-and-media/FE00854CD1EAAA822E64047E48384852>. (Erişim Tarihi: 25.04.2022)
- Zelizer, B. ve Allan, S. (2011). *Journalism after September 11*. Florence, UNITED STATES: Taylor & Francis Group.

Zelizer, B. ve Tenenboim-Weinblatt, K. (2014). Journalism's Memory Work. B. Zelizer ve K. Tenenboim-Weinblatt (Ed.), *Journalism and memory* içinde (1-16). Palgrave Macmillan.

EKLER

EK. 1. Etik Kurul Kararı

Evrak Kayıt Tarihi: 18.05.2021	Protokol No	Tarih: 07.06.2021
		
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU KARAR BELGESİ		
ÇALIŞMANIN TÜRÜ:	TÜBİTAK Projesi-Doktora Tez Çalışması	
KONU:	Sosyal Bilimler	
BAŞLIK:	Travmatik Yaşam Olaylarının Haberleştirilmesinde Yayın İnkelerinin Belirlenmesi	
PROJE/TEZ YÜRÜTÜCÜSÜ:	Prof. Dr. Gülsün KURUBACAK	
TEZ YAZARI:	Hande ÖZGENCAY	
ALT KOMİSYON GÖRÜŞÜ:	-	
KARAR:	Olumlu	

EK.2. Gönüllü Katılım Formu

ARAŞTIRMA GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

Bu çalışma, "Travmatik Yaşam Olaylarının Haberleştirilmesinde Yayın İlkelerinin Belirlenmesi" başlıklı bir Doktora Tez araştırma çalışması olup "Türkiye'de travma haberciliği bağlamında travmatik yaşam olaylarının (doğal ve insan kaynaklı oluşan) haberleştirilmesinde paydaşlar bağlamında (medya profesyonelleri, olayı yaşayarak habere konu/kaynak olan mağdur, kurban ve yakınları ile medya aracılığıyla içeriğe maruz kalan hedef kitle) yayın ilkelerinin belirlenmesi" amacını taşımaktadır. Çalışma, Tez Danışmanı Prof. Dr. Gülsün Kurubacak ve Araştırmacı Öğr. Gör. Hande Özgencay tarafından yürütülmektedir. Çalışma sonucunda travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde medya profesyonellerinin uyması gereken yayıncılık ilkeleri ortaya konacaktır, bu sayede çalışma, gazetecilik alanında travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde toplum ruh sağlığının korunmasına yönelik olarak dikkat edilmesi gereken yayıncılık ilkelerinin gelişimine ışık tutulacaktır.

- Bu çalışmaya katılımınız gönüllülük esasına dayanmaktadır.
- Çalışmanın amacı doğrultusunda, Eko-Delphi Tekniği ile çevrimiçi video konferans programlarından biri aracılığıyla eşzamanlı bireysel görüşmeler yapılarak sizden veriler toplanacaktır.
- Araştırmacı, görüşmeleri yaparken gözlem de yapacaktır. Araştırmasına ilişkin notlar alacaktır.
- Kimliğinizi açığa çıkaracak herhangi bir bilgi araştırmada kullanılmayacaktır. Araştırmada gerçek isimler yerine takma isim kullanılacaktır. Katılımcıların isimleri kesinlikle gizli tutulacaktır.
- Araştırma kapsamında toplanan veriler, sadece bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılacak, araştırmanın amacı dışında ya da bir başka araştırmada kullanılmayacak ve gerekmesi halinde, sizin (yazılı) izniniz olmadan başkalarıyla paylaşılmayacaktır.
- İstemeniz halinde sizden toplanan verileri inceleme hakkınız bulunmaktadır.
- Sizden toplanan veriler Tez Danışmanı Prof. Dr. Gülsün Kurubacak ve Araştırmacı Öğr. Gör. Hande Özgencay tarafından korunacak ve araştırma bitiminde arşivlenecek, araştırma bitimini takip eden 2 yıl sonunda imha edilecektir.
- Veri toplama sürecinde/süreçlerinde size rahatsızlık verebilecek herhangi bir soru/talep olmayacaktır. Yine de katılımınız sırasında herhangi bir sebepten rahatsızlık hissederseniz çalışmadan istediğiniz zaman herhangi bir yaptırıma uğramadan ayrılabilirsiniz. Çalışmadan ayrılmanız durumunda sizden toplanan veriler çalışmadan çıkarılacak ve imha edilecektir.

Gönüllü katılım formunu okumak ve değerlendirmek üzere ayırdığınız zaman için teşekkür ederim. Çalışma hakkındaki sorularınızı Tez Danışmanı Prof. Dr. Gülsün Kurubacak ve Araştırmacı Öğr. Gör. Hande Özgencay'a iletebilirsiniz.

Doktora Tez Araştırmacısı Adı:
Öğr. Gör. Hande Özgencay

Doktora Tez Danışmanı Adı:
Prof. Dr. Gülsün Kurubacak

Bu çalışmaya tamamen kendi rızamla katılmayı, istediğim takdirde çalışmadan ayrılabileceğimi bilerek verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını kabul ediyorum.

(Lütfen bu formu doldurup imzabandıktan sonra veri toplayan kişiye veriniz.)

Katılıma Ad ve Soyadı:

İmza:

Tarih:

EK. 3. Eco-Delphi İkinci Tur Formu

Bölüm 1/8

Travmatik Yaşam Olaylarının Haberleştirilmesinde Yayın İlkelerinin Belirlenmesi- Eko-Delphi İkinci Tur Formu

Bu çalışma, "Travmatik Yaşam Olaylarının Haberleştirilmesinde Yayın İlkelerinin Belirlenmesi" başlıklı Doktora Tez çalışması olup "Türkiye'de travma haberciliği bağlamında travmatik yaşam olaylarının (doğal ve insan kaynaklı oluşan) haberleştirilmesinde paydaşlar bağlamında (medya profesyonelleri, olayı yaşayarak habere konu/kaynak olan mağdur, kurban ve yakınları ile medya aracılığıyla içeriğe maruz kalan hedef kitle) yayın ilkelerinin belirlenmesi" amacını taşımaktadır.

Çalışmada veri toplama aracı Eko-Delphi 2. Tur uygulaması için bu form tarafınıza gönderilmiştir. Formda travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde dikkat edilmesi gereken ilkelerin belirlenmesi için ifade edilen maddeler 6'lı likert tipi ile ölçeklendirilmiştir. Maddelere ayrılan ifadelerin travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde yayın ilkelerini belirlemek için "0- Nötr, konuya ilişkin fikrim yok"; "5- Kesinlikle Katılıyorum"

derecelerine karşılık gelmektedir. Ara dereceler ise maddeye ilişkin katılım düzeyinizi ifade etmektedir. Buna göre seçeneklerden size en yakın geleni işaretlemeniz beklenmektedir.

Eko-Delphi 2. Tur Formunu değerlendirmek üzere ayırdığınız zaman için teşekkür ederim.

Araştırmacı
Öğr. Gör. Hande Özgencay

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Gülsün Kurubacak

EK. 3. Eco-Delphi İkinci Tur Formu (Devamı)

Bölüm 2/8

Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde medya profesyonellerine aşağıda belirtilen içerikleri kapsayan modüler eğitimler sunulmalıdır;

Açıklama (isteğe bağlı)

1. Farkındalık eğitimleri tasarlanmalıdır. *

1 2 3 4 5

2. Çocuklarla konuşma eğitimleri düzenlenmelidir. *

0 1 2 3 4 5

3. Davranış yönergeleri içeren eğitimler sunulmalıdır. *

0 1 2 3 4 5

4. Etik kodları kapsayan eğitimler hazırlanmalıdır. *

0 1 2 3 4 5

5. Farklı cinsiyet tercihleri olanlara yaklaşım eğitimleri tasarlanmalıdır. *

0 1 2 3 4 5

6. Kadınlarla konuşma eğitimleri düzenlenmelidir. *

0 1 2 3 4 5

7. Travma ve empati konulu eğitimler tasarlanmalıdır. *

0 1 2 3 4 5

EK. 3. Eco-Delphi İkinci Tur Formu (Devamı)

Bölüm 3/8

Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde uluslararası standartlarda belirlenmiş etik kodlara ilişkin aşağıdaki noktalara dikkat edilmelidir;

Açıklama (isteğe bağlı)

8. Ahlaki ve etik kodların daha fazla içselleştirilmesi gerekmektedir. *

0

1

2

3

4

5

9. Etik kodlar anlamlıdır. *

0

1

2

3

4

5

10. Etik kodlar önemlidir. *

0

1

2

3

4

5

11. Haber medyasının davranış yönergeleri, etik kodlarla belirlenmiş olmalıdır. *

0

1

2

3

4

5

12. Türkiye'de etik kodlara eklenecek düzenlemelere ihtiyaç vardır. *

0

1

2

3

4

5

EK. 3. Eco-Delphi İkinci Tur Formu (Devamı)

Bölüm 4/8

Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde haber medyasında etik kodların ikinci plana atılmasına neden olan unsurlar aşağıda verilmiştir: ✕ ⋮

Açıklama (isteğe bağlı)

13. Dramatik olana yoğun ilgi vardır. *

0 1 2 3 4 5

14. Haber medyası yöneticilerinin tutumları önemlidir. *

0 1 2 3 4 5

15. Muhabirin haberi/fotoğrafı yayınlama hırsı bulunmaktadır. *

0 1 2 3 4 5

16. Reklam veren kişi/firmanın baskısı vardır. *

0 1 2 3 4 5

17. Reytting kaygısı bulunmaktadır. *

0 1 2 3 4 5

18. Satış oranları önemlidir. *

0 1 2 3 4 5

19. Haberin tıklanma kaygısı bulunmaktadır. *

0 1 2 3 4 5

EK. 3. Eco-Delphi İkinci Tur Formu (Devamı)

Bölüm 5/8

Traumatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde genel olarak aşağıdaki noktalara dikkat edilmelidir:

Açıklama (isteğe bağlı)

20. Alınan veya alınması gereken önlemler ipekte yer almalıdır. *

0 1 2 3 4 5

21. Meşhur duygusundan daha fazla olayın felsefi boyutu sunulmalıdır. *

0 1 2 3 4 5

22. Medya profesyoneli gazetecilik görevini unutmamalıdır. *

0 1 2 3 4 5

23. Olası riskler değerlendirilmeli, anlaşılır biçimde haberlerde sunulmalıdır. *

0 1 2 3 4 5

24. Olaya sebep olan nedenleri/sorumlular değerlendirilmeli anlaşılır biçimde haberlerde sunulmalıdır. *

0 1 2 3 4 5

25. Olayın yaşanmasına sebep olan unsurlar incelenmelidir. *

0 1 2 3 4 5

26. Toplum adına sorgulama yapmak basının göçü olmalıdır. *

0 1 2 3 4 5

27. Toplum geneline bilgi vermek önemlidir. *

0 1 2 3 4 5

28. Traumatik olay gerçekleşmeden önce toplumu bilgilendiren haberler hazırlanmalıdır. *

0 1 2 3 4 5

29. Traumatik olay haber olarak sunulmazsa toplum konuya dair bilinçlenmez, gelecekteki farkındalık oluşmaz. *

0 1 2 3 4 5

30. Traumatik olaylar mutlaka haberleştirilmelidir. *

0 1 2 3 4 5

31. Tüm paydaşları kapsayan habercilik noktasından hareket edilmelidir. *

0 1 2 3 4 5

EK. 3. Eco-Delphi İkinci Tur Formu (Devamı)

Bölüm 4.4

Ticari amaçla yaygın olayların haberleştirilmesinde kadına yönelik gözetilmediği haberlerinde aşağıda belirtilenlere dikkat edilmelidir.
Açıklama (isteğe bağlı)

32. Somut çözümler, haber içeriklerinde yer almalıdır. *

0 1 2 3 4 5

33. Etik kodların ötesinde, bir farkındalığın sağlanması gerekmektedir. *

0 1 2 3 4 5

34. Falin eylemini haklı ve meşru kılan nedenleri ima eden ifadeler yer almamalıdır. *

0 1 2 3 4 5

35. Falin mahkemedeki konumunu güvence altına alma yönünde ifadeler yer almamalıdır. *

0 1 2 3 4 5

36. Kadın dışlanma, cinayetçi söylemler, ahlaklı ifadeler yer almamalıdır. *

0 1 2 3 4 5

37. Kadını ikinci hatta üçüncü sınıf gösteren ifadeler (örneğin "kız") ifadeler yer almamalıdır. *

0 1 2 3 4 5

38. Mağdur kıyafet, dışarıda bulunulan saat vb. ifadeleri tanımlanmamalıdır. *

0 1 2 3 4 5

39. Mağdur suçlayıcı dili kullanılmamalıdır. *

0 1 2 3 4 5

40. Olaylar televizyon ekranlarında canlandırılacak kadar ayrıntılı biçimde estetize edilerek sunulmamalıdır. *

0 1 2 3 4 5

41. Olaylar magazinleştirilmemelidir. *

0 1 2 3 4 5

42. Olaylar doğallaştırılmamalıdır. *

0 1 2 3 4 5

43. Toplumal cinayet eğitsizliğini yeniden tetikleyen medya temsilleri yer almamalıdır. *

0 1 2 3 4 5

44. Ateşli hegemonyayı yeniden tetikleyen medya temsilleri yer almamalıdır. *

0 1 2 3 4 5

EK. 3. Eco-Delphi İkinci Tur Formu (Devamı)

Bölüm 7/8

Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde mağdurlara yönelik olarak aşağıdaki durumlara dikkat edilmelidir: ✕ ⋮

Açıklama (isteğe bağlı)

45. Acıların tetikleyecek haberler hazırlanmamalıdır. *

0 1 2 3 4 5

46. Ruhsal sağlıklarında bozulmalara neden olacak içerikler oluşturulmamalıdır. *

0 1 2 3 4 5

47. Mağduriyetlerini arttıracak düzeyde yayın yapılmadığından emin olunmalıdır. *

0 1 2 3 4 5

EK. 4. Eco-Delphi Üçüncü Tur Formu

Bölüm 1/8

Travmatik Yaşam Olaylarının Haberleştirilmesinde Yayın İlkelerinin Belirlenmesi- Eko-Delphi Üçüncü Tur Formu

Bu çalışma, "Travmatik Yaşam Olaylarının Haberleştirilmesinde Yayın İlkelerinin Belirlenmesi" başlıklı Doktora Tez çalışması olup "Türkiye'de travma haberciliği bağlamında travmatik yaşam olaylarının (doğal ve insan kaynaklı oluşan) haberleştirilmesinde paydaşlar bağlamında (medya profesyonelleri, olayı yaşayarak habere konu/kaynak olan mağdur, kurban ve yakınları ile medya aracılığıyla içeriğe maruz kalan hedef kitle) yayın ilkelerinin belirlenmesi" amacını taşımaktadır.

Çalışmada veri toplama aracı Eko-Delphi 3. Tur uygulaması için bu form tarafınıza gönderilmiştir. Formda travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde dikkat edilmesi gereken ilkelerin belirlenmesi için ifade edilen maddeler 6'lı likert tipi ile ölçeklendirilmiştir. Maddelere ayrılan ifadelerin travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde yayın ilkelerini belirlemek için "0- Nötr, konuya ilişkin fikrim yok"; "5- Kesinlikle Katılıyorum" derecelerine karşılık gelmektedir. Ara dereceler ise maddeye ilişkin katılım düzeyinizi ifade etmektedir. Buna göre seçeneklerden size en yakın geleni işaretlemeniz beklenmektedir.

Bu turda araştırma katılımcılarımızdan biri tarafından Eko-Delphi 2. Tur Form yanıtlanması ardından gelen geri dönüş üzerine açık uçlu bir soru daha eklenmiştir. Bu konuya ilişkin görüşünüzü de ilgili alanda paylaşmanızı rica ediyorum.

Eko-Delphi 3. Tur Formunu değerlendirmek üzere ayırdığınız zaman için teşekkür ederim.

Araştırmacı
Öğr. Gör. Hande Özgencay

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Gülsün Kurubacak

EK. 3. Eco-Delphi Üçüncü Tur Formu (Devamı)

Bölüm 4/8

Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde haber medyasında etik kodların ikinci plana atılmasına neden olan unsurlar aşağıda verilmiştir:

Açıklama (isteğe bağlı)

9. Dramatik olana yoğun ilgi vardır. *

0

1

2

3

4

5

10. Muhabirin haberi/fotoğrafı yayınlama hırsı bulunmaktadır. *

0

1

2

3

4

5

EK. 3. Eco-Delphi Üçüncü Tur Formu (Devamı)

Bölüm 6/8

Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde kadına yönelik şiddet haberlerinde aşağıda belirtilenlere dikkat edilmelidir:

Açıklama (isteğe bağlı)

14. Somut çözümler, haber içeriklerinde yer almalıdır. *

0 1 2 3 4 5

15. Etik kodların ötesinde, bir farkındalığın sağlanması gerekmektedir. *

0 1 2 3 4 5

16. Failin eylemini haklı ve meşru kılan nedenleri ima eden ifadeler yer almamalıdır. *

0 1 2 3 4 5

17. Failin mahkemedeki konumunu güvence altına alma yönünde ifadeler yer almamalıdır. *

0 1 2 3 4 5

18. Kadın düşmanlığı, cinsiyetçi söylemler, seksist ifadeler yer almamalıdır. *

0 1 2 3 4 5

19. Mağdur kıyafet, dışarıda bulunulan saat vb. ifadelerle tanımlanmamalıdır. *

0 1 2 3 4 5

20. Olaylar izleyici/okur gözünde canlandırılacak kadar ayrıntılı biçimde estetize edilerek sunulmamalıdır. *

0 1 2 3 4 5

EK. 3. Eco-Delphi Üçüncü Tur Formu (Devamı)

Bölüm 7/8

Travmatik yaşam olaylarının haberleştirilmesinde mağdurlara yönelik olarak aşağıdaki durumlara dikkat edilmelidir:

Açıklama (isteğe bağlı)

21. Acılarını tetikleyecek haberler hazırlanmamalıdır. *

0

1

2

3

4

5

Bölüm 8/8

Eko-Delphi İkinci Tur görüşmeleri ardından bir katılımcıdan "haber ve içerikler bu kadar kategorize edilemez" görüşü araştırmacıya iletilmiştir.

Açıklama (isteğe bağlı)

22. "Haber ve içerikler bu kadar kategorize edilemez" görüşüne ilişkin sizin fikriniz nedir? *

Uzun yanıt metni

.....

EK. 4. Eco-Delphi Tekniği Analiz Hesaplamaları (Güler, 2020, s.27-28)

1. i ölçütüne göre bulanık sentetik derece değeri

$$S_i = \sum_{j=1}^m M_{gi}^j \otimes \left[\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m M_{gi}^j \right]^{-1}$$

2. Bulanık toplama işlemi

$$\sum_{j=1}^m M_{gi}^j = \left(\sum_{j=1}^m l_j, \sum_{j=1}^m m_j, \sum_{j=1}^m u_j \right)$$

l_i, m_i, u_i üçgensel bulanık sayı olmak üzere değerin bulunması

3. Vektörün tersinin hesaplanması

$$\left[\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m M_{gi}^j \right]^{-1} = \left(\frac{1}{\sum_{j=1}^m u_j}, \frac{1}{\sum_{j=1}^m m_j}, \frac{1}{\sum_{j=1}^m l_j} \right)$$

4. W ile gösterilen vektörün ağırlığının hesaplanması

- $W = ((d(A_1), (d(A_2), \dots, (d(A_n)))^T$
- W vektörü (bulanık olmayan sayı)
- W' ağırlık vektörünün normalleştirilmesi
i=1, 2, ..., n olmak üzere

$$W' = ((d^{(A_1)}, (d^{(A_2)}, \dots, (d^{(A_n)})^T$$

$$(d^{(A_i)} = \min V(S_i \geq S_k)$$

$$k = 1, 2, \dots, n \text{ ve } k \neq i$$

5. $M_1 = (l_1, m_1, u_1)$ ve $M_2 = (l_2, m_2, u_2)$

Üçgensel bulanık sayıları

- $V(M_1 \geq M_2)$ ve $V(M_2 \geq M_1)$ değerlerinin hesaplanması
- M_1, M_2 sayılarının karşılaştırılması
- $V(M_2 \geq M_1)$ ifadesi $M_2 \geq M_1$ olabilirliğini belirtmek için denklemin tanımlanması

$$V(M_2 \geq M_1) = \begin{cases} 1 & , m_2 \geq m \\ 0 & , l_1 \geq u_2 \\ \frac{(l_1 - u_1)}{(m_2 - u_2) - (m_1 - u_1)} & , dd \end{cases}$$